ÉMILE
DURKHEIM

Savižudybė

pradai

ALK

ÉMILE
DURKHEIM

Savižudybė

SOCIOLOGINIS ETIUDAS

Iš prancūzų kalbos vertė
JŪRATĖ SKERSYTĖ

Vilnius
pradai
2002

UDK 316.6
Du361

Versta iš:
Durkheim E. *Le suicide. Étude de sociologie.* –
Paris: Libraire Félix Alcan, 1930

Knygos leidimą iš dalies finansavo
ATVIROS LIETUVOS FONDAS

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-943-79-5

© Vertimas į lietuvių kalbą –
Jūratės Skersytės, 2002
© „Pradai", 2002

ĮŽANGA

I

Žodis „savižudybė" mūsų šnekose toks dažnas, jog galima pamanyti, kad jo prasmė kiekvienam aiški ir nėra reikalo imtis jį apibrėžti. Tačiau iš tikrųjų kasdienės kalbos žodžiai, kaip ir jų reiškiamos sąvokos, visada dviprasmiški, ir jei mokslininkas jais operuotų, pasikliaudamas vartosena ir nesiimdamas papildomai jų apdoroti, jis neišvengtų rimtų nesusipratimų. Žodžiai taip neapibrėžtai suprantami ne vien dėl to, kad įvairiuose diskursuose išryškėja vis kita jų prasmė, bet ir dėl to, kad žodžių apibrėžimai, kurie paprastai nustatomi klasifikuojant jų prasmes, neparemti metodine analize ir iš esmės tėra neaiškių minios įspūdžių perteikimas, užtat dažnai atsitinka, kad visiškai nesuderinamų faktų kategorijos yra kažkodėl sujungiamos su ta pačia rubrika, o iš prigimties vienarūšiai reiškiniai įvardijami skirtingai. Tad pasikliovus priimta žodžių vartosena, rizikuojama atskirti tai, kas turėtų būti sulieta į daiktą, arba sulieti tai, kas turėtų būti atskirta, o juk nepastebėjus, kad daiktai iš tikrųjų yra giminiški, galima apsirikti ir dėl jų prigimties. Norint paaiškinti, būtina palyginti. Mokslinis tyrimas tik tada gali pasiekti savo tikslą, jeigu vadovaujamasi palyginamais faktais, o jo sėkmės tikimybė tuo didesnė, kuo daugiau esama garantijų, kad pavyko surinkti visus faktus, kuriuos galima naudingai palyginti. Tačiau natūralus esinių panašumas anaiptol negali būti patikimai nustatytas vien jų išoriniu stebėjimu, kuriuo pasikliauja šnekamoji terminologija; vadinasi, mokslininkas negali savo tyrimų objektu laikyti aiškiai nustatytų faktų grupių, kurias atitinka kasdienės kalbos žodžiai. Imdamasis tyrinėti kokį nors objektą, jis privalo pats nustatyti šiam priskirtiną faktų grupę, nes tik vienalytės ir savitos faktų grupės gali būti moksliškai aiškinamos. Antai botanikas, kalbėdamas apie gėles ir vaisius, ar zoologas, kalbėdamas apie

žuvis ar vabzdžius, teikia šiems skirtingiems žodžiams prasmes, kurias jie turėjo iš anksto nusistatyti.

Tad pirmiausia mums iškyla uždavinys apibrėžti grupę faktų, kuriuos užsimojome tyrinėti, vadindami juos savižudybėmis. Tuo tikslu mums teks išsiaiškinti, ar tarp skirtingų mirties rūšių esama tokių, kurių bendrosios savybės yra pakankamai objektyvios, kad kiekvienas sąžiningas stebėtojas galėtų pripažinti, jog jos yra išties specifiškos, nebūdingos jokiai kitai rūšiai, ir sykiu pakankamai giminiškos tam, kas paprastai vadinama savižudybe, ir tai leistų mums išsaugoti tą patį pavadinimą, per daug nepažeidžiant vartosenos. Paaiškėjus, jog tokių esama, mes šiuo pavadinimu sujungtume visus be išimties faktus, pasižyminčius minėtomis išskirtinėmis savybėmis, visai nesirūpindami, ar šitaip suformuota klasė aprėpia visus paprastai taip įvardijamus atvejus, ar, priešingai, aprėpia ir tuos atvejus, kuriuos įprasta kitaip vadinti. Juk svarbu yra ne kuo tiksliau išreikšti sąvoką, kurią apie savižudybę yra susidaręs vidutiniškas intelektas, o nustatyti kategoriją objektų, kurie gali būti šiai rubrikai priskirti ne tiesiog nekliudomai, o tam tikru objektyviu pagrindu, t. y. atsižvelgiant į apibrėžtą daiktų prigimtį.

Mirties rūšių įvairovėje esama mirčių, ypatingų tuo, kad mirtis žmogų ištinka jo paties apsisprendimu kaip jo paties veiksmo padarinys; kita vertus, nėra abejonės, jog kalbant apie savižudybę paprastai turimas omenyje kaip tik šis jos savitumas. Vidiniams mirtį lėmusių veiksmų motyvams čia didesnės reikšmės neteikiama. Nors savižudybė, apskritai paėmus, traktuojama kaip pozityvus, brutalus veiksmas, reikalaujantis tam tikros fizinės raumenų įtampos, tačiau visiškai įmanoma, kad grynai negatyvi būsena ar tiesiog pasyvus nusistatymas gali sukelti tą patį padarinį. Juk nusižudyti galima atsisakant maisto, kaip ir pasitelkus peilį ar šautuvą. Pasikėsinimas į savo gyvybę nebūtinai turi iškart baigtis mirtimi, kad ją būtų galima laikyti ano poelgio padariniu; priežastinis ryšys gali būti ir netiesioginis – reiškinio prigimties tai nekeičia. Kai kankinio aureolės trokštantis ikonoklastas savo veiksmais pažemina suvereną, žinodamas, kad už tai jo laukia mirties bausmė, jo mirtis nuo budelio rankos yra savižudybė, kaip ir tuo atveju, jeigu jis pats būtų pakėlęs prieš save ranką; išvis nėra reikalo šių dviejų savanoriškos mirties variantų skirti kaip atskiras rūšis, nes jie skiriasi tik kai kuriomis materialiomis įvykdymo detalėmis. Taigi galime suformuluoti pirmąją tezę: savižudybe vadi-

nama mirtis, ištinkanti auką kaip tiesioginis ar netiesioginis jos pačios pozityvaus ar negatyvaus veiksmo padarinys.

Tačiau šis apibrėžimas anaiptol nėra pakankamas; jis neparodo didžiulio dviejų mirties rūšių skirtingumo. Nedera tai pačiai klasei priskirti ir vienodai traktuoti mirties, kuri ištiko haliucinacijos apimtą žmogų, nes jis iššoko iš aukštai pro langą, manydamas jį esant pažemy, ir mirties, ištikusios sveiko proto žmogų, kuris nusižudė, puikiai suvokdamas, ką daro. Juk išties nedaug yra mirties atvejų, kurie nebūtų daugiau ar mažiau nulemti vienokio ar kitokio pačios aukos elgesio. Beje, mirties priežastys kur kas dažniau glūdi ne mumyse, o kažkur šalia mūsų, paliesdamos mus tik tada, kai mes įsibrauname į jų poveikio zoną.

Ar galima teigti, kad savižudybė yra tik toksai mirtį lėmęs aukos poelgis, kuriam ji ryžosi, aiškiai žinodama lemtingą jo baigtį; kad iš tikrųjų nusižudo tik tas, kas norėjo nusižudyti, ir kad savižudybė yra apgalvotas savęs paties nužudymas? Tačiau tokiu atveju savižudybė būtų apibrėžiama, atsižvelgiant į tokį jos požymį, kurį, kad ir kaip jis domintų ir būtų reikšmingas, mažių mažiausiai gana keblu nustatyti, nes vargiai įmanoma jį stebėti. Kaip sužinoti, kas paakino tokį subjekto apsisprendimą, ar šitam ryždamasis jis troško būtent mirties ar turėjo kokį nors kitą tikslą? Ketinimai yra perdėm intymus dalykas, tad išoriškai jie gali būti tik apytikriai nuvokiami. Jie vangstosi net ir vidinio žvilgsnio. Kaip dažnai mes klystame, aiškindamiesi tikruosius savo poelgių motyvus! Mes paprastai linkę savo poelgius sieti su tauriausiais jausmais bei kilniausiais ketinimais, nors tikrosios jų paskatos tėra menkavertės ir pavaldžios aklai rutinai.

Apskritai paėmus, subjekto veiksmas negali būti apibrėžtas pagal tai, kokio tikslo buvo siekiama, nes tos pačios prigimties judesių sistema gali tikti įvairiausiems tikslams pasiekti. Išties, jeigu savižudybė yra tik tada, kai žmogus sąmoningai siekė nusižudyti, šis pavadinimas netiks daugeliui faktų, kurie, nepaisant tariamo skirtingumo, iš esmės yra tapatūs tiems atvejams, kuriuos žmonės būtent taip vadina, tad nenorint galutinai pažeisti šio žodžio vartosenos, negalima jų kitaip įvardyti. Kareivis, eidamas į tikrą mirtį tam, kad išgelbėtų savo pulką, nenori žūti, tačiau ar šiuo atveju jis nėra savižudis tokia pat prasme, kokia savižudžiais vadinami pramonininkai ar prekybininkai, pakėlę prieš save ranką, kad išvengtų gėdingo bankroto? Tą patį galima pasakyti apie kankinį, kuris miršta už savo tikėjimą, apie motiną, kuri pasiaukoja savo vaikui, ir t. t. Ar mirtis savižudžiui būtų tik

liūdna, tačiau neišvengiama sąlyga geidžiamam tikslui pasiekti, ar jis trokštų tiesiog numirti, abiem atvejais jis atsisako gyventi, o skirtingi gyvenimo nutraukimo būdai yra tik tos pačios klasės variantai. Esmingiausiais savo bruožais jie yra perdėm panašūs, kad būtų galima jų nesusieti vienu giminišku žodžiu, sykiu aiškiai skiriant rūšis, kurios tą giminę sudaro. Be abejo, kasdieniu požiūriu, savižudybė pirmiausia yra visus ryšius su gyvenimu praradusio žmogaus nevilties aktas. Bet iš tikrųjų žmogus tebėra susietas su gyvenimu net ir paskutinę akimirką, bet tai nesukliudo jam iš gyvenimo pasitraukti; beje, visi atvejai, kai gyva būtybė savo valia atsisako to, kas jai buvo brangiausia, neabejotinai turi esmingų bendrų bruožų. O minimam apsisprendimui poveikį darančių paskatų skirtingumas lemia tik antraeilės svarbos ypatumus. Jei pasišventimas kam nors galiausiai priveda iki tikros gyvenimo aukos, moksliniu požiūriu, tai yra savižudybė; kokiai rūšiai ji priskirtina, aptarsime kiek vėliau.

Visoms galimoms šio lemtingo atsižadėjimo formoms bendra yra tai, kad jį pašventinantis poelgis yra aiškiai apmąstytas; kad ir kokie būtų tokio poelgio motyvai, auka veiksmo akimirką žino, kokia bus jo baigtis. Šie specifiniai ypatumai tokią mirtį skiria nuo visų kitų atvejų, kai žmogus nėra savo paties mirties agentas arba yra juo tik nesąmoningai. Jos pobūdį gana lengva atpažinti, nes čia nekyla didesnių sunkumų norint išsiaiškinti, ar individas iš anksto žinojo natūralius savo poelgio padarinius, ar ne. Taigi šie atvejai sudaro gana vienalytę, apibrėžtą, savitą, palyginti su kitais mirties variantais, grupę, kuri privalo turėti specialų pavadinimą. Savižudybės terminas čia visiškai tinka, ir nėra jokio reikalo išgalvoti kokį nors kitą; tuo labiau kad jis apima daugybę kasdienėje kalboje būtent taip vadinamų faktų. Tad galime drąsiai teigti: *savižudybe vadinama mirtis, ištikusi žmogų kaip tiesioginis ar netiesioginis jo paties pozityvaus ar negatyvaus veiksmo padarinys jam pačiam žinant, kad būtent toks bus to veiksmo rezultatas.* Pasikėsinimas nusižudyti yra to paties pobūdžio veiksmas, nutrūkęs dar prieš turėjusią ištikti mirtį.

Toks apibrėžimas leidžia mums į savo tyrinėjimų lauką neįtraukti gyvūnų savižudybės temos. Be abejo, iš to, kas mums žinoma apie gyvūnų protingumą, vargiai būtų galima manyti juos turint kokią nors išankstinę savos mirties reprezentaciją, jau nekalbant apie įsivaizdavimą, kokiais būdais tą mirtį galima prisišaukti. Tiesa, yra pastebėta, kad gyvūnai atkakliai neina į patalpą, kurioje buvo nužudyti kiti gyvūnai; esą jie nujaučia savo likimą. Bet iš tikrųjų kraujo kvapas yra pakankama pa-

skata šiam instinktyviam priešinimuisi. Visi bent kiek tikėtini faktai, pateikiami kaip esą liudijantys gyvūnų savižudybę tikrąja šio žodžio prasme, gali būti visai kitaip paaiškinti. Jei įniršęs skorpionas pats save įgelia (beje, kažin ar tikrai šitaip būna), tai, ko gera, yra tik automatiškos nesąmoningos reakcijos padarinys. Įniršio sužadinta judesio energija išsikrauna atsitiktinai, kaip pakliūva; gali atsitikti, kad auka tampa pats gyvūnas, tačiau tai anaiptol nereiškia jį iš anksto suvokus savo judesio rezultatą. Kita vertus, jeigu yra šunų, kurie, netekę savo šeimininko, nieko neėda, tai reiškia, kad juos apėmęs ilgesys mechaniškai atima apetitą; nors tai lemia šuns žūtį, bet šis padarinys nebuvo numatytas. Nei maisto atsisakymas šiuo atveju, nei gylio įleidimas anuo atveju nebuvo priemonės, pasitelktos norimam tikslui pasiekti. Taigi čia stinga mūsų jau nustatytų skiriamųjų savižudybės požymių. Štai kodėl mes toliau kalbėsime tik apie žmonių savižudybę[1].

Tačiau šio apibrėžimo pranašumas yra ne tik tai, kad jis padeda išvengti apgaulingų sugretinimų ar nepamatuotų supriešinimų; jis jau dabar leidžia mums suprasti, jog savižudybė užima tam tikrą vietą doroviniame žmogaus gyvenime. Šis apibrėžimas parodo, kad savižudybės anaiptol nėra, kaip galima būtų manyti, kažkokia atskira faktų grupė, izoliuota baisių reiškinių klasė, nesusijusi su kitomis elgsenos formomis, o, priešingai, kad jas tarpusavyje sieja nenutrūkstama tarpinių grandžių seka. Savižudybė yra tik perdėta įprastinės elgsenos forma. Iš tiesų savižudybė, kaip jau sakyta, yra tada, kai auka, atlikdama veiksmą, turintį nutraukti jos gyvenimą, tikrai žino, koks natūralus tokio veiksmo rezultatas. Tačiau tasai tikrumas gali būti daugiau ar mažiau tvirtas. Pakanka nors kiek suabejoti, ir rasis kitas, jau nebe savižudybės faktas, kuris vis dėlto bus anam labai giminiškas, nes šiedu atvejai skirsis tik įtampos laipsniu. Žmogus, kuris kito asmens labui sąmoningai prisiima riziką, tačiau akivaizdus pavojus jo gyvybei negresia, savaime aišku, nėra savižudis, net jeigu jis netikėtai ir žūtų; savižudžiu nepavadinsi nei pramuštgalvio narsuolio, kuris žaidžia su mirtimi, sykiu stengdamasis jos

[1] Yra keletas atvejų, kuriems toks aiškinimo būdas nepritaikomas, tačiau minimi faktai mažių mažiausiai kelia įtarimą. Vienas iš jų – Aristotelio pastebėtas faktas, esą kumelys, kurį stengtasi sukergti šiam neapsižiūrėjus su jo motina, tai supratęs ir daugybę kartų nepasidavęs, galiausiai sąmoningai metėsi žemyn nuo uolos viršūnės (*Hist. des anim.*, IX, 47). Arklių augintojai teigia, kad šis gyvulys kraujomaišos nepaiso. Apie visa tai žr. Westcott, *Suicide*, p. 174–179.

išvengti, nei apatiško žmogaus, kuriam gyvenime viskas – vis tiek, ir jis nelinkęs vargintis dėl savo sveikatos, tad tampa savo nerūpestingumo auka. Vis dėlto šios skirtingos elgsenos iš esmės nesiskiria nuo savižudybės tikrąja prasme. Visos jos kyla iš analogiškų dvasios būsenų, nes yra vienodai susijusios su mirtina rizika, apie kurią patys veikėjai puikiausiai žino, tačiau ši perspektyva jų elgsenos nekeičia; vienintelį šių atvejų savitumą sudaro mažesnė lemtingos baigties tikimybė. Ne be pamato sakoma, kad sekinančios bemiegės mokslininko naktys – tai tikra savižudybė. Visi šie atvejai – tai tik savižudybės užuomazgos, ir nors pasitelkęs tinkamą metodą šios grupės niekaip nesupainiosi su tikrąja savižudybe, vis dėlto nereikėtų išleisti iš akių ir tam tikro jų giminiškumo. Vienaip savižudybė atsiskleidžia, pripažinus, kad ji neatsiejama nuo narsaus ir pasiaukojančio poelgio, ir visai kitaip – jei ji yra neatsargumo ar paprasto aplaidumo padarinys. Netrukus taps aiškiau, kuo tokie sugretinimai yra pamokantys.

II

Argi šitaip apibrėžtas faktas gali dominti sociologą? Jeigu savižudybė yra individo poelgis, liečiantis tik jį patį, vadinasi, ji išimtinai turėtų priklausyti nuo individualių veiksnių ir būti psichologijos kompetencijos dalykas. Iš tikrųjų, argi savižudžio apsisprendimo priežasčių paprastai nebandoma sieti su jo temperamentu, charakteriu, praeitimi, asmeninio gyvenimo įvykiais?

Kol kas mes nesiimsime svarstyti, kiek ir kokiomis sąlygomis toks savižudybių tyrinėjimas pasiteisina, tačiau norime tvirtai pasakyti, kad į savižudybes galima žvelgti visiškai kitu aspektu. Užuot jas traktavus kaip ypatingus, tarpusavyje nesusijusius įvykius, iš kurių kiekvienas turi būti atskirai tyrinėjamas, galima nustatyti, kiek apskritai būta savižudybių tam tikroje visuomenėje per tam tikrą laiko vienetą, sykiu konstatuojant, kad gauta visuma nėra paprasta nepriklausomų vienetų suma, faktų rinkinys, bet kad toji visuma pati savaime yra naujas *sui generis* faktas, kuriam būdingas tam tikras vientisumas ir individualumas, taigi ir savita prigimtis, ir kad, svarbiausia, toji prigimtis yra socialinė. Iš tikrųjų, kaip matyti iš I lentelės (žr. p. 11), stebėjimo duomenys rodo, kad savižudybių skaičius toje pačioje visuomenėje, jei periodas nėra perdėm ilgas, išlieka daugmaž pastovus. Mat tautų gyvenimo sąlygos kasmet išlieka tos pačios. Tiesa, kartais įvyksta ir reikš-

mingesnių pokyčių, bet tai veikiau išimtis. Beje, reikia pažymėti, kad paprastai tie pokyčiai laiko atžvilgiu sutampa su kokia nors krize, kuri gana greitai paliečia socialinį būvį[2]. Antai matome, kaip 1848 m. visose Europos valstybėse savižudybių staigiai sumažėjo.

I lentelė. *Savižudybių pastovumas (absoliučiais skaičiais) pagrindinėse Europos šalyse*

Metai	Prancūzija	Prūsija	Anglija	Saksonija	Bavarija	Danija
1841	2.814	1.630		290		337
1842	2.866	1.598		318		317
1843	3.020	1.720		420		301
1844	2.973	1.575		335	244	285
1845	3.089	1.700		338	250	290
1846	3.102	1.707		373	220	376
1847	(3.647)	(1.852)		377	217	345
1848	(3.301)	(1.649)		398	215	(305)
1849	3.583	(1.527)		(328)	(180)	337
1850	3.596	1.736		390	250	340
1851	3.598	1.809		402	260	401
1852	3.676	2.073		530	226	426
1853	3.415	1.942		431	263	419
1854	3.700	2.198		547	318	363
1855	3.810	2.351		568	307	399
1856	4.189	2.377		550	318	426
1857	3.967	2.038	1.349	485	286	427
1858	3.903	2.126	1.275	491	329	457
1859	3.899	2.146	1.248	507	387	451
1860	4.050	2.105	1.365	548	339	468
1861	4.454	2.185	1.347	(643)		
1862	4.770	2.112	1.317	557		
1863	4.613	2.374	1.315	643		
1864	4.521	2.203	1.340	(545)		411
1865	4.946	2.361	1.392	619		451
1866	5.119	2.485	1.329	704	410	443
1867	5.011	3.625	1.316	752	471	469
1868	(5.547)	3.658	1.508	800	453	498
1869	5.114	3.544	1.588	710	425	462
1870		3.270	1.554			486
1871		3.135	1.495			
1872		3.467	1.514			

[2] Tokių išskirtinių metų duomenis lentelėje mes pateikėme skliausteliuose.

Analizuojant ilgesnio intervalo duomenis, pastebimi svaresni pokyčiai. Tačiau tada jie nusistovi ilgam; taigi jie paprasčiausiai liudija, kad tuo pat metu gilias permainas patyrė pati visuomenės sandara. Įdomu tai, kad tos permainos anaiptol nėra tokios lėtos, kaip dauguma stebėtojų linkę manyti; jos prasideda staigiai ir pamažu gilėja. Būna, kad ilgus metus palyginti siauruose rėmuose svyravę skaičiai staiga pašoksta, po to nežymiai svyruodami šiek tiek mažėja, kol nusistovi ir galiausiai įsitvirtina kaip pastovus dydis. Mat jei socialinę pusiausvyrą sutrikdo staigus lūžis, jo padariniams išsiskleisti reikalingas laikas. Tad ir savižudybės evoliucija vyksta aiškiai išsiskiriančiomis viena po kitos kylančiomis bangomis, kurių kiekviena, prasidėjusi nuo staigaus postūmio, kurį laiką kyla, paskui stabteli, kad po to vėl šoktelėtų. Iš pateiktos lentelės matyti, kad viena tokių bangų nuvilnijo kone per visą Europą netrukus po 1848 metų įvykių, t. y. ji palietė įvairias šalis maždaug tarp 1850–1853 m.; kita banga Vokietijoje prasidėjo po 1866 m. karo, Prancūzijoje – kiek anksčiau, apie 1860 m., imperinei valstybei pasiekus savo apogėjų, Anglijoje apie 1868 m., t. y. po to meto prekybinių sandėrių sukeltos komercinės revoliucijos. Galimas dalykas, kad ta pati priežastis lėmė naują, apie 1865 m. pas mus išryškėjusį savižudybių pagausėjimą. Galiausiai po 1870 m. karo vėl prasidėjo iki šiol tebetrunkantis jų skaičiaus augimas, apėmęs kone visą Europą[3].

Taigi kiekvienai visuomenei kiekvienu istoriniu tarpsniu yra būdingas vienoks ar kitoks polinkis į savižudybę. Santykinį šio polinkio stiprumą nusako kiekybinis visų savanoriškų mirčių ir gyventojų (nepriklausomai nuo amžiaus ir lyties) santykis. Šį kiekybinį dydį pavadinsime *tam tikrai visuomenei būdingu savižudybių rodikliu*. Paprastai jis skaičiuojamas nuo milijono ar nuo šimto tūkstančių gyventojų.

Šis rodiklis ne tik ilgą laiką išlieka pastovus, bet jis yra pastovesnis nei pagrindinių demografinių pokyčių rodikliai. Antai bendras mirtingumas kasmet pakinta kur kas dažniau, ir pokyčiai čia kur kas didesni. Norint tuo įsitikinti, pakanka palyginti, kaip per keletą periodų pakito bendro mirtingumo ir savižudybių rodikliai. Tai matyti pažvelgus į II lentelę (žr. p. 13). Kad būtų lengviau sugretinti, mes kiekvienų metų mirtingumo – ir bendro, ir savižudybių – rodiklius išreikšime atskai-

[3] Kad akivaizdžiau matytųsi kiekvienos bangos individualumas, mes lentelėje paprastais arba paryškintais skaitmenimis pateikėme alternatyvias skaičių sekas, kurios parodo šias pakilimų bangas.

tos tašku imdami periodo vidurkį, prilygintą 100. Dviem stulpeliais išrikiuoti duomenys leidžia lengvai palyginti, kaip kinta vieno ir kito pobūdžio mirtingumas žvelgiant ir pamečiui, ir vidurkio atžvilgiu. Palyginimas rodo, kad visais periodais mirtingumo rodiklių svyravimo amplitudė kur kas ženklesnė bendruoju nei savižudybių atveju; ji vidutiniškai net dvigubai didesnė. Tik dviejų paskutinių periodų metinių pokyčių *minimumas* abiem mirtingumo atvejais vienodai ženklus. Tačiau tasai *minimumas* bendrojo mirtingumo stulpelyje yra išimtis, o metiniai savižudybių rodikliai nuo to *minimumo* nukrypsta tik ypatingais atvejais. Tuo įsitikinsime, palyginę nuokrypių vidurkius[4].

Tiesa, jeigu lyginame ne kasmetinius to paties laikotarpio rodiklius, o skirtingų periodų vidurkius, tai mirtingumo rodiklių svyravimai būna gana menki. Kai skaičiavimo pamatu imamas ilgesnės trukmės vienetas, priešingos prasmės pokyčiai, kasmet atsirandantys dėl laikinų ir atsitiktinių priežasčių, vieni kitus neutralizuoja; taigi iš vidurkio jie išnyksta, ir kaip tik šis išnykimas lemia gana akivaizdų jo pastovumą. Antai Prancūzijoje 1841–1870 m. laikotarpiu mirtingumo vidurkis kas dešimtmetį kito taip: 23,18; 23,72; 22,87. Pažymėtina pirmiausia tai, kad savižudybės pastovumas kasmet išlieka toks pat ar net didesnis nei bendro mirtingumo pastovumas lyginant periodus.

II lentelė. *Savižudybių ir bendrojo mirtingumo rodiklių svyravimai*

A. Absoliutūs skaičiai

1841–1846 m. periodas	Savižudybių skaičius 1000 gyv.	Bendras mirting. 1000 gyv.	1849–1855 m. periodas	Savižudybių skaičius 1000 gyv.	Bendras mirting. 1000 gyv.	1856–1860 m. periodas	Savižudybių skaičius 1000 gyv.	Bendras mirting. 1000 gyv.
1841	8,2	23,2	1849	10,0	27,3	1856	11,6	23,1
1842	8,3	24,0	1850	10,1	21,4	1857	10,9	23,7
1843	8,7	23,1	1851	10,0	22,3	1858	10,7	24,1
1844	8,5	22,1	1852	10,5	22,5	1859	11,1	26,8
1845	8,8	21,2	1853	9,4	22,0	1860	11,9	21,4
1846	8,7	23,2	1854	10,2	27,4			
			1855	10,5	25,9			
	...	...		...	...		...	...
Vidurkis	8,5	22,8	Vidurkis	10,1	24,1	Vidurkis	11,2	23,8

[4] Wagneris šitaip lygino mirtingumą ir santuokų statistiką (*Die Gesetzmässigkeit*, etc, p. 87).

II lentelės tęsinys

B. Metų rodiklis, apskaičiuotas metų vidurkiu laikant 100

1841	96,0	101,7	1849	98,9	113,2	1856	103,5	97,0
1842	97,0	105,2	1850	100,0	88,7	1857	97,3	99,3
1843	102,0	101,3	1851	198,9	92,5	1858	95,5	101,3
1844	100,0	96,9	1852	103,8	93,3	1859	99,1	112,6
1845	103,5	92,9	1853	93,0	91,2	1860	106,6	86,9
1846	102,3	101,7	1854	100,9	113,6			
			1855	103,0	107,4			
...	...		...	...		...	...	
Vidurkis	100	100	Vidurkis	100	100	Vidurkis	100	100

C. Nuokrypio dydis

	Per dvejus metus paeiliui			Didesnis ir mažesnis už vidurkį	
	Maksimum	Minimum	Vidurkis	Maksimum	Minimum
1841–1846 m. periodas					
Bendras mirtingumas	8,8	2,5	4,9	5,2	7,1
Mirtingumas nusižudant	5,0	1,0	2,5	3,5	4,0
1849–1855 m. periodas					
Bendras mirtingumas	24,5	0,8	10,6	13,6	11,3
Mirtingumas nusižudant	10,8	1,1	4,5	3,8	7,0
1856–1860 m. periodas					
Bendras mirtingumas	22,7	1,9	9,6	12,6	10,1
Mirtingumas nusižudant	6,9	1,8	4,8	6,0	4,5

Maža to, pastaruoju atveju vidurkis įgauna reguliarumo tik tada, kai jis yra labai bendro pobūdžio, menkai individualizuotas ir apie visuomenę ne ką tegalintis pasakyti. Iš tikrųjų visų daugmaž vienodą civilizacijos lygmenį pasiekusių tautų bendro mirtingumo vidurkis yra aiškiai vienodas, skirtumai čia būna labai nedideli. Antai 1841–1870 m. laikotarpiu Prancūzijoje, kaip ką tik matėme, jis sukasi apie 23 mirties atvejus 1.000 gyventojų; Belgijoje tuo pačiu laikotarpiu jis siekia 23,93, 22,5, 24,04; Anglijoje – 22,32, 22,21, 22,68; Danijoje – 22,65 (1845–1849), 20,44 (1855–1859), 20,4 (1861–1868). Neminint Rusijos, kuri europietiška šalimi kol kas laikytina tik geografiškai, vienintelės didelės Europos šalys, kuriose duoklė mirčiai pastebimiau nutolsta nuo anksčiau pateik-

tų skaičių, yra Italija, kur jau 1861–1867 m. laikotarpiu šis skaičius pakilo iki 30,6, ir Austrija, kur jis dar ženklesnis (32,52)[5]. O savižudybių nuošimtis, pamečiui šiaip labai menkai tepakintantis, atskirose šalyse gali skirtis dvigubai, trigubai, keturgubai ir net daugiau (žr. III lentelę, p. 16). Beje, šis rodiklis būna kur kas labiau individualizuotas kiekvienos socialinės grupės atžvilgiu nei bendro mirtingumo nuošimtis, ir tai galima laikyti jo ypatumu. Be to, jis taip glaudžiai susijęs su giliosiomis tautos temperamentą lemiančiomis struktūromis, kad šiuo požiūriu klasifikuojant visuomenes, visiškai skirtingose epochose jos išsidėsto kone tiksliai ta pačia tvarka. Minėta lentelė tai patvirtina. Per tris čia gretinamus periodus savižudybių nuošimtis visur padidėjo; nepaisant to, reliatyvūs įvairių tautų skirtumai išliko. Kiekvienai tautai būdingas savitas rodiklio didėjimo koeficientas.

Taigi savižudybių rodiklis apima tam tikrą sąlygų apibrėžtumą, kuris siejasi sykiu ir su to rodiklio pastovumu, ir su jo kintamumu. Rodiklio pastovumas būtų nepaaiškinamas, jeigu jis nepriklausytų nuo tam tikros tarpusavyje susijusių specifinių ypatumų dermės; mat nepaisant įvairiai susiklostančių aplinkybių, tie ypatumai reiškiasi pagrečiui; kita vertus, rodiklio kintamumas liudija individualią ir konkrečią tų ypatumų prigimtį – jie kinta priklausomai nuo to, kaip kinta socialinis individualumas. Taigi šie statistiniai duomenys rodo kiekvienai visuomenei būdingą kolektyvų polinkį į savižudybę. Mes nesiimsime čia to polinkio gvildenti aiškindamiesi, ar jis yra kolektyvinės sielos[6], kaip savaiminės esaties, *sui generis* būsena, ar ji yra tik individualių būsenų sumos išraiška. Nors ankstesni samprotavimai su pastaraja prielaida sunkiai suderinami, šio klausimo mes kol kas neliesime palikdami jį tolesniems knygos svarstymams[7]. Kad ir kaip šis klausimas būtų aiškinamas, minėtas polinkis vienokiu ar kitokiu pavadinimu egzistuoja. Kiekvienoje visuomenėje esama prielaidų tam, kad joje įvyktų gana apibrėžtas skaičius savanoriškų mirčių. Tos prielaidos gali sudaryti specialaus tyrimo objektą, priskirtiną sociologijai. Šiais tyrimais ir žadame užsiimti.

---

[5] Šie duomenys pateikti Bertillono straipsnyje *Mortalité*, paskelbtame *Dictionnaire Encyclopédique des sciences médicales*, t. LXI, p. 738.

[6] Pasitelkdami šį posakį mes anaiptol nenorime kolektyvinės sąmonės hipostazuoti. Visuomenės, kaip ir individo, substancialios sielos idėja mums neprimtina. Kiek vėliau mes grįšime prie šio klausimo.

[7] Žr. III knygos I skyrių.

III lentelė. *Įvairių Europos šalių savižudybių rodiklis milijonui gyventojų*

Šalis	1866–1870 periodas	1871–1875 periodas	1874–1878 periodas	Kokią vietą šalis užima I periodu	II periodu	III periodu
Italija	30	35	38	1	1	1
Belgija	66	69	78	2	3	4
Anglija	67	66	69	3	2	2
Norvegija	76	73	71	4	4	3
Austrija	78	94	130	5	7	7
Švedija	85	81	91	6	5	5
Bavarija	90	91	100	7	6	6
Prancūzija	135	150	160	8	9	9
Prūsija	142	134	152	9	8	8
Danija	277	258	255	10	10	10
Saksonija	293	267	334	11	11	11

Tad mes nekeliame sau tikslo kuo visapusiškiau paaiškinti visų sąlygų, galinčių tapti pavienių savižudybių prielaidomis, o tik norime nustatyti tas priežastis, nuo kurių priklauso aiškiai apibrėžtas faktas, mūsų pavadintas socialiniu savižudybių rodikliu. Savaime suprantama, kad šie du klausimai, nepaisant kai kurių tarpusavio sąsajų, yra labai skirtingi. Iš tiesų tarp individualių savižudybės prielaidų neabejotinai esama daug tokių, kurios nėra pakankamai bendros, kad galėtų turėti įtaką visų savanoriškos mirties atvejų ir gyventojų skaičiaus santykiui. Gal jos ir gali paskatinti vieną ar kitą pavienį individą nusižudyti, tačiau jos anaiptol negali susilpninti ar sustiprinti visuomenei *in globo* būdingo polinkio į savižudybę. Kita vertus, jeigu tos prielaidos nesusijusios su tam tikra socialinės organizacijos būkle, jos lygiai taip pat nesusilaukia jokio socialinio atoveiksmio. Tokiu atveju jos gali dominti psichologą, bet ne sociologą. Pastarajam rūpi nustatyti priežastis, kurioms esant yra galimas tam tikrų veiksnių poveikis ne pavienių individų, o grupės atžvilgiu. Vadinasi, sociologui rūpi tik tie savižudybės veiksniai, kurių poveikis liečia apskritai visuomenę. Savižudybių rodiklis yra šių veiksnių padarinys. Štai kodėl būtent jie mus domina.

Šiam objektui ir skirtas šis veikalas, susidedantis iš trijų dalių.

Reiškinys, kurį imamės aiškinti, gali būti sąlygotas arba labai bendro pobūdžio nesocialinių, arba grynai socialinių priežasčių. Pirmiausia pasiaiškinsime, koks yra pirmųjų poveikis, ir čia pamatysime, kad jos arba neturi jokio poveikio, arba tas poveikis yra labai ribotas.

Po to apibrėšime socialinių priežasčių prigimtį, jų paveikumo būdus bei sąsajas su individualiomis būklėmis, lydinčiomis įvairias savižudybių rūšis.

Visa tai mums leis tiksliai nusakyti, kas sudaro socialinį savižudybės aspektą, t. y. aptarti jau minėtą kolektyvinį polinkį, jo sąveikavimą su kitais socialiniais faktais bei galimus poveikio jam būdus[8].

---

[8] Kiekvieno skyriaus pradžioje pateikiama bibliografija, liečianti (jei tik tokių darbų esama) jame nagrinėjamus klausimus. Štai apskritai savižudybei skirtos literatūros bibliografinės nuorodos.

I. *Oficialūs statistikos leidiniai, kuriais čia iš esmės naudotasi:*

Oesterreischische Statistik (Statistik des Sanitatswesens). – Annuaire statistique de la Belgique. – Zeitschrift des Koeniglisch Bayerischen statistischen bureau. – Preussische Statistik (Sterblichkeit nach Todesursachen und Altersclassen der gestorbenen). – Wurtemburgische Jahrbucher für Statistik und Landeskunde. – Badische Statistik. – Tenth Census of the United States. Report on the Mortality and vital statistic of the United States 1880, 11-e partie. – Annuario statistico Italiano. – Statistica delle cause delle Morti in tutti i communi del Regno. – Relazione medico-statistica sulle conditione sanitarie dell'Exercito Italiano. – Statistische Nachrichten des Grossherzogthums Oldenburg. – Compte-rendu général de l'administration de la justice criminelle en France.

Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin. – Statistik der Stadt Wien. – Statistisches Handbuch für den Hamburgischen Staat. – Jahrbuch für die amtliche Statistik der Bremischen Staaten. – Annuaire statistique de la ville de Paris.

Naudingos informacijos, be kita ko, esama ir šiuose straipsniuose: Platter, *Ueber die Selbstmorde in Oesterreich in den Iahren* 1819–1872. In *Statist. Monatsch.*, 1876. – Brattassevic, *Die Selbstmorde in Oesterreich in den Iahren* 1873–1877. In *Stat. Monatsch.*, 1878, p. 429. – Ogle, *Suicides in England and Wales in relation to Age, Sexe, Season and Occupation.* In *Journal of the statistical Society*, 1886. – Rossi, *Il Suicidio nella Spagna nel* 1884. *Arch. di psychiatria*, Turin, 1886.

II. *Moksliniai darbai apskritai savižudybės tema:*

De Guerry, *Statistique morale de la France*, Paris, 1835, bei *Statistique morale comparée de la France et de l'Angleterre*, Paris, 1864. – Tissot, *De la manie du suicide et de l'esprit de révolte, de leurs causes et de leurs remèdes*, Paris, 1841. – Etoc-Demazy, *Recherches statistiques sur le suicide*, Paris, 1844. – Lisle, *Du suicide*, Paris, 1856. – Wappaus, *Allgemeine Bevolkerungsstatistik*, Leipzig, 1861. – Wagner, *Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschichen Handlungen*, Hambourg, 1864, 2-e partie. – Brierre de Boismont, *Du suicide et de la folie-suicide*, Paris, Germer Bailliere, 1865. – Douay, *Le suicide ou la mort volontaire*, Paris, 1870. – Leroy, *Étude sur le suicide et les maladies mentales dans le département de Seine-et-Marne*, Paris, 1870. – Oettingen, *Die Moralstatistik*, 3-e Auflage, Erlan-

gen, 1882, p. 786–832 et tableaux annexes 103–120. – Oettingen, *Ueber acuten und chronischen Selbstmord*, Dorpat, 1881. – Morselli, *Il suicidio*, Milan, 1879. – Legoyt, *Le suicide ancien et moderne*, Paris, 1881. – Masaryk, *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung*, Vienne, 1881. – Westcott, *Suicide, its history, litterature, etc.*, Londres, 1885. – Motta, *Bibliografia del Suicidio*, Bellinzona, 1890. – Corre, *Crime et suicide*, Paris, 1891. – Bonomelli, *Il Suicidio*, Milan, 1892. – Mayr, *Selbstmordstatistik*, In *Handworterbuch der Staatswissenschaften, herausgegeben von Conrad, Erster Supplementband*, Iena, 1895. – Hauviller D., *Suicide*, These, 1898–1899.

Pirma knyga

NESOCIALINIO POBŪDŽIO VEIKSNIAI

I skyrius

SAVIŽUDYBĖ IR PSICHOPATINĖS BŪKLĖS[1]

Esama dvejopų nesocialinio pobūdžio priežasčių, kurios – drąsiai galime *a priori* teigti – turi įtaką savižudybių rodikliui: tai organiniai psichikos ypatumai bei fizinės aplinkos charakteris. Individualioje žmonių ar bent pakankamai didelės grupės individų struktūroje gali glūdėti vienokio ar kitokio stiprumo – žiūrint, kurioje šalyje, – polinkis, tiesiogiai stumiantis žmogų į savižudybę; kita vertus, klimatas, temperatūra bei kitos žmogaus organizmą vienaip ar kitaip veikiančios sąlygos gali netiesiogiai privesti prie to paties. Šiaip ar taip, negalime tokios prielaidos atmesti jos neapsvarstę. Mes paeiliui panagrinėsime šiuos dvejopus veiksnius, siekdami išsiaiškinti, ar jie iš tikrųjų veikia mūsų tiriamą reiškinį ir koks tas poveikis, jeigu jo esama.

I

Yra ligų, kurių metinis nuošimtis konkrečioje visuomenėje yra reliatyviai pastovus, bet lyginant tautas jis gana ženkliai skiriasi. Viena

[1] **Bibliografija**: Falret, *De l'hypocondrie et du suicide*, Paris, 1822. – Esquirol, *Des maladies mentales*, Paris, 1838 (t.I, p. 526–676) ir straipsnis *Suicide*, in *Dictionnaire de médecine*, en 60 vol. – Cazauvieilh, *Du suicide et de l'aliénation mentale*, Paris, 1840. – Etoc Demazy, *De la folie dans la production du suicide*, in *Annales médico-psych.*, 1844. – Bourdin, *Du suicide considéré comme maladie*, Paris, 1845. – Dechambre, *De la monomanie homicide-suicide*, in *Gazette médic.*, 1852. – Jousset, *Du suicide et de la monomanie suicide*, 1858. – Brierre de Boismont, *op. cit.* – Leroy, *op. cit.* – Str. *Suicide*, paskelbtas *Dictionnaire de médecine et de chirurgie pratique*, t. XXXIV, p. 117. – Strahan, *Suicide and Insanity*, Londres, 1894.

Lunier, *De la production et de la consommation des boissons alcooliques en France*, Paris, 1877. – Lunier, str., paskelbtas *Annales médico-psych.*, 1872; *Journal de la Soc. de stat.*, 1878. – Prinzing, *Trunksucht und Selbstmord*, Leipzig, 1895.

iš tokių ligų yra pamišimas. Jeigu būtų pakankamai pagrindo manyti, kad kiekviena savanoriška mirtis yra proto pakrikimo apraiška, mūsų iškeltas klausimas būtų išspręstas; būtų aišku, jog savižudybė yra tik individuali liga[2].

Daugelis psichiatrų pastarajai tezei pritaria. Antai Esquirolis rašo: „Savižudybei būdingi visi proto pakrikimo požymiai". Arba: „Žmogus kėsinasi į savo gyvybę tik pasimaišius protui, ir visi savižudžiai yra psichiniai ligoniai"[3]. Remdamasis šiuo principu jis priėjo prie išvados, kad savižudybė, būdama nesąmoningas aktas, neturi būti įstatymu baudžiama. Falret'as ir Moreau de Tours kalba kone tais pačiais žodžiais[4]. Tiesa, pastarasis, pritariamai išdėstęs minėtą poziciją, toje pačioje pastraipoje priduria pastabą, kurios pakanka, kad ta pozicija suabejotum: „Ar savižudybė, – rašo jis, – visais atvejais turėtų būti laikoma proto pakrikimo padariniu? Neketindamas čia išspręsti šio sunkaus klausimo išsakysiu tik bendrą nuostatą, jog kuo išsamesni tampa pamišimo tyrimai, kuo daugiau čia kaupiasi patirties ir pagaliau kuo dažniau imamasi pamišėlius stebėti, tuo instinktyviai labiau linkstama į šį klausimą atsakyti teigiamai"[5]. Gydytojas Bourdinas savo brošiūroje, kurios pasirodymas 1945 m. sukėlė medicinos pasaulyje nemažą sąmyšį, dar beatodairiškiau laikosi tos pačios nuomonės.

Ši teorija gali būti ir buvo ginama dvejopai. Viena vertus, galima teigti, kad savižudybė pati savaime yra liguistumo *sui generis* apraiška, ypatingas pamišimo atvejis; kita vertus, galima manyti, kad ji yra ne kokia ypatinga ligos rūšis, o tiesiog galimas kurios nors ar kelių pamišimo rūšių pasireiškimas, nebūdingas sveikos psichikos žmonėms. Pirmosios tezės laikosi Bourdinas; Esquirolis, priešingai, yra autoritetingiausias antrosios koncepcijos atstovas. „Iš to, kas pasakyta, aišku, – rašo jis, – kad savižudybė mums yra tik daugybės įvairių priežasčių sąlygotas reiškinys, galintis pasireikšti labai skirtingais požymiais; toks reiškinys negali būti liga. Norint savižudybę paversti liga *sui generis* griebiamasi bendro pobūdžio prielaidų, kurias patirtis paneigia"[6].

---

[2] Suprantama – kiek pats pamišimas yra individuali liga. Tačiau iš tikrųjų ji iš dalies yra socialinis reiškinys. Mes apie tai dar kalbėsime.

[3] *Maladies mentales*, t. I, p. 639; 665.

[4] *Du suicide*, ir t. t., p. 137.

[5] In *Annales médico-psych.*, t. VII, p. 287.

[6] *Maladies mentales*, t. I, p. 528.

Lyginant abu šiuos bandymus įrodyti, kad savižudybė yra proto pakrikimo apraiška, bei turint omeny principą, kad paneigiančios patirties apskritai nebūna, antrasis bandymas stokoja tikslumo ir yra mažiau įtikimas. Juk išties neįmanoma sudaryti visų savižudybės atvejų suvestinės ir kiekvienoje savižudybėje atskleisti proto pakrikimo poveikį. Galima kalbėti tik apie pavienius pavyzdžius, kurie, kad ir labai gausūs, nesudarytų pamato moksliniam apibendrinimui; jeigu priešingo pobūdžio pavyzdžių ir nepateikiama, jų visada gali rastis. O pirmasis įrodymas, jei tik pavyktų jį reikiamai išplėtoti, būtų išties svarus. Nustačius, kad savižudybė yra pamišimas, kuriam būdingi saviti požymiai ir specifinė raida, klausimas būtų išspręstas; taptų aišku, kad kiekvienas savižudis – tai beprotis.

Tačiau ar esama tokios ligos kaip pamišimas žudytis?

II

Jei polinkis į savižudybę, būdamas gana specifiškos ir apibrėžtos prigimties reiškinys, ir yra pamišimo atmaina, tai pamišimas čia yra tik dalinis, jis reiškiasi tik vienu elgsenos aspektu. Juk polinkis į savižudybę gali būti laikomas proto sutrikimu tik tokiu atveju, jei tasai sutrikimas reiškiasi tik šiuo vieninteliu potraukiu; esant ir kitokių pamišimo apraiškų, nebūtų pamato jį apibrėžti kaip tik pagal šį, o ne pagal kurį nors kitą jo reiškimosi aspektą. Kalbant tradicine psichikos patologijos kalba, tokie daliniai sutrikimai vadinami monomanijomis. Monomanas yra ligonis, kurio sąmonė yra visiškai sveika, išskyrus vieną punktą; pakrikimas čia aiškiai lokalizuotas. Pavyzdžiui, kai kada jį apima nesąmoningas aklas noras gerti, vogti ar plūstis; tačiau visi kiti jo poelgiai bei mintys yra visiškai korektiški. Jeigu savižudybė yra pamišimo liga, tai ji gali būti tik monomanija, ir būtent taip ji dažniausiai apibūdinama[7].

Kita vertus, neretai sakoma, jog pripažinus atskirą ligų, vadinamųjų monomanijų, rūšį nesunku padaryti išvadą, jog jai priskirtina ir savižudybė. Iš tikrųjų šio pobūdžio negalavimams, kaip ką tik juos apibrėžėme, būdinga tai, kad jie nesukelia esminių intelekto veiklos sutrikimų. Ir monomano, ir sveikos psichikos žmogaus mentalinės veik-

[7] Žr. Brierre de Boismont, p. 140.

los fonas yra tas pats; skirtumas tik tas, kad tam tikra psichinė pirmojo būsena bendrame fone įgauna ypač ryškius kontūrus. Juk monomanija yra ne kas kita, kaip perdėtos aistros pobūdį įgavęs kuris nors polinkis, sąmonėje iškylantis kaip iškreipta idėja, pasižyminti tokia jėga, kad geba užvaldyti protą, jį visiškai pavergdama. Pavyzdžiui, normali savimeilė tampa liguista ir pavirsta didybės monomanija, išaugdama iki tokio masto, kad visos kitos smegenų funkcijos yra tarsi paralyžiuojamos. Tad monomanijai rastis pakanka to, kad vienas kiek stipresnis jautrumo proveržis sugriautų psichinę pusiausvyrą. Taigi, galima manyti, kad paprastai žudomasi, kai užvaldo kažkokia nenormali aistra, kurios energija išsilieja staiga, tačiau ji susikaupia tik per laiką; galima net, ko gera, ne be pagrindo teigti, kad tokio pobūdžio jėga tikrai reikalinga tam, kad būtų galima įveikti visų esmingiausią – išlikimo – instinktą. Kita vertus, dauguma savižudžių nuo kitų žmonių niekuo nesiskiria, išskyrus tą ypatingą veiksmą, kuriuo jie nutraukė savo gyvenimą; vadinasi, nėra jokio pagrindo priskirti jiems bendro pobūdžio proto pakrikimą. Štai šitaip prisidengiant monomanija savižudybei buvo suteiktas proto pakrikimo rangas.

Tačiau ar esama monomanijų? Ilgą laiką jų buvimas nekėlė abejonių; psichiatrai sutartinai be jokių diskusijų pripažino dalinio išprotėjimo teoriją. Buvo manoma, kad ji yra ne tik klinikiniais stebėjimais įrodyta, bet ir patvirtinta psichologijos mokslo. Gyvavo įsitikinimas, kad žmogaus dvasia susideda iš įvairių gebėjimų ir išskaidytų galių, kurios paprastai veikia kartu, bet gali reikštis ir pavieniui; tad natūralu, kad liga gali jas paliesti kiekvieną atskirai. Jeigu žmogaus protas gali reikštis atsietai nuo valios, o jo jautrumas – atsietai nuo proto, tai kodėl gi negali būti proto ar valios ligų, kurios nepažeistų jautrumo bei *vice versa?* Taikant tą patį principą specialesnėms šių gebėjimų formoms buvo iškelta mintis, kad pažeidžiamas gali būti išimtinai tik kuris nors polinkis, veiksmas ar atskira idėja.

Šiandien tokio požiūrio visiškai atsisakyta. Aišku, negalima stebėjimu tiesiogiai įrodyti, kad monomanijų nesama; tačiau nustatyta, kad neįmanoma pateikti nė vieno neginčytino jų pavyzdžio. Jokia klinikinė patirtis nėra susidūrusi su liguistu proto polinkiu, kuris būtų visiškai izoliuotas; jeigu tik kuris nors dvasinis gebėjimas yra pažeistas, taip pat yra pažeisti ir kiti, ir jei monomanijos šalininkai nepastebėjo šių pažeidimų vienalaikiškumo, vadinasi, netinkama buvo jų stebėjimų kryptis. „Imkime, pavyzdžiui, psichinį ligonį, – rašo Falret'as, –

kuris, visas pasinėręs į religinius apmąstymus, todėl turėtų būti priskirtas prie religinių monomanų. Jis save laiko Dievo pašauktuoju, dieviškos misijos vykdytoju, skelbiančiu pasauliui naują religiją... Tai išties beprotiška mintis, sakote, tačiau visais kitais su religija nesusijusiais klausimais jis samprotauja kaip ir visi žmonės. Bet pamėginkite su juo nuodugniau pabendrauti, ir netrukus pastebėsite jį turint ir kitų liguistų polinkių; pavyzdžiui, paaiškės, kad jo religines idėjas lydi didybės manija. Jis mano esąs pašauktas reformuoti ne tik religiją, bet ir visuomenę; gal jis įsivaizduos, kad jam skirta pati aukščiausia lemtis... Galimas dalykas, kad tirdamas ligonį jūs neaptiksite didybės požymių, bet tada paaiškės, kad jis persiėmęs nusižeminimo idėjomis ar apimtas kokių nors baimių. Religinių idėjų užvaldytas ligonis jausis esąs visų apleistas, pasmerktas pražūčiai ir t. t."[8]. Suprantama, vargiai įmanoma, kad visi šie sutrikimai būtų sykiu būdingi tam pačiam ligoniui, tačiau kaip tik šie požymiai dažniausiai vienas su kitu siejasi; tiksliau sakant, jeigu jie ir nepasirodo tuo pačiu ligos momentu, tai ilgai nelaukus ligos eigoje vienas po kito išryškėja.

Pagaliau tariamiems monomanams nepriklausomai nuo šių pavienių požymių visada būdinga bendra, visą dvasinį gyvenimą apimanti būklė, sudaranti ir pačios ligos pamatą, tad beprotiškos idėjos tėra tik išorinė ir laikina tos būklės raiška. Jai būdingas arba pakilus susijaudinimas, arba visiška neviltis, arba bendro pobūdžio pakrikimas. Jo mintims, kaip ir poelgiams, dažniausiai stinga pusiausvyros bei koordinacijos. Nors ligonis samprotauja, tačiau jo minčių sąsajose esama spragų; nors jo poelgiai anaiptol nėra beprasmiški, tačiau jie stokoja nuoseklumo. Tad netikslu būtų sakyti, kad pamišimas gali būti dalinis, ribotas; vos įsiskverbęs į žmogaus sąmonę, jis apima ją ištisai.

Be to, principas, kuriuo paremta monomanijų hipotezė, kertasi su turimais mokslo duomenimis. Senoji psichinių gebėjimų teorija beveik neturi šalininkų. Įvairios sąmonės veiklos formos dabar traktuojamos ne kaip atskiros galios, kurių jungtis ir vieningumas įmanomas nebent metafizinės substancijos lygmeniu, o kaip darniai sąveikaujančios funkcijos; tad neįmanoma, kad vienai sutrikus kitos liktų nepažeistos. Bet koks pakenkimas smegenų funkcionavimą pažeidžia kur kas giliau nei kitas organizmo funkcijas: juk nesama atskiro organo kiekvienai

[8] *Maladies mentales*, 437.

psichikos funkcijai atlikti, kad būtų galima užgavus vieną neužgauti kitų. Funkcijų pasiskirstymas po įvairias smegenų zonas nėra griežčiau apibrėžtas, tai įrodo skirtingų smegenų dalių gebėjimas lengvai atstoti vienai kitą tais atvejais, kai viena iš jų nebepajėgia atlikti savo užduoties. Tos funkcijos per daug painiai susipynusios, kad pamišimas galėtų apimti vienas iš jų, nesutrikdydamas kitų. Tuo labiau neįmanoma, kad beprotybė galėtų apimti atskirai kurią nors mintį ar jausmą, nepaveikdama pačių dvasinio gyvenimo gelmių. Juk žmogaus įsivaizdavimai ir polinkiai patys savaime neegzistuoja; jie anaiptol nėra nei mažytės substancijos, nei dvasiniai atomai, kurie susijungdami sudaro žmogaus dvasią. Jie tik išoriškai išreiškia bendrą sąmoningumo centrų būklę; jie iš jos kyla ir ją išreiškia. Vadinasi, jie negali įgauti liguisto pobūdžio, jeigu pati toji būklė nėra pakrikusi.

Bet jei mentaliniai negalavimai nėra susiję su kokia nors apibrėžta vieta, vadinasi, monomanijų tikrąja prasme nėra ir būti negali. Sutrikimai, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo lokaliniai ir pagal tai gauna pavadinimą, iš tikrųjų visada yra kur kas platesnių perturbacijų padariniai; jie patys savaime nėra ligos, o dalinės ir antraeilės bendresnio pobūdžio ligų apraiškos. O jei iš viso nesama monomanijų, tai nesama ir savižudybės monomanijos, vadinasi, savižudybė nėra pamišimo rūšis.

III

Tačiau galimas dalykas, kad žudomasi tik esant pamišimo būklei. Jeigu savižudybė pati savaime ir nėra ypatingas pamišimas, tai, kita vertus, nėra tokios pamišimo formos, kuri būtų apsaugota nuo savižudybės. Nors savižudybė tėra epizodinis pamišimo sindromas, tačiau jis gana dažnas. Ar tasai dažnumas jau leidžia daryti išvadą, kad esant sveikai būsenai niekada nesižudoma ir kad savižudybė yra tam tikro psichikos sutrikimo ženklas?

Daryti tokią išvadą būtų gana neapdairu. Nors kai kurie išprotėjusių žmonių poelgiai yra būdingi tik jiems ir gali būti laikomi beprotybės požymiais, tačiau kiti jų poelgiai yra kaip ir sveikų žmonių, tik pamišimo atveju jie yra įgavę savitą išraišką. *A priori* aišku, kad nėra pagrindo priskirti savižudybę pirmajai poelgių kategorijai. Be abejo, psichiatrai teigia, kad daugumos stebėtų savižudžių psichika aiškiai turėjo pakrikimo požymių, tačiau šių parodymų anaiptol nepakanka

klausimui išspręsti; mat panašūs stebėjimai yra veikiau apžvalginio pobūdžio. Be to, perdėm siauros specializacijos patirties nepakanka jokiam bendro pobūdžio dėsniui suformuluoti. Psichiatrų stebėti savižudžiai, savaime suprantama, buvo pakrikusios psichikos žmonės, tad iš šių stebėjimo duomenų negalima daryti išvadų apie tuos savižudžius, kurių jie nestebėjo ir kurie, šiaip ar taip, sudaro daugumą.

Vienintelis tinkamas metodas šiuo atveju būtų sugrupuoti visas pakrikusios psichikos žmonių savižudybes pagal esminius savižudybės požymius, nustatyti pagrindinius tokio pobūdžio savižudybių tipus ir ištirti, ar visi savanoriškos mirties atvejai telpa į šiuos nozologinius rėmus. Kitaip tariant, norint išsiaiškinti, ar savižudybė yra išimtinai išprotėjusių žmonių poelgis, būtina nustatyti, kokiomis formomis ji reiškiasi psichinio pakrikimo atveju, ir po to pasižiūrėti, ar tai yra vienintelės galimos savižudybės formos.

Apskritai specialistai menkai rūpinosi suklasifikuoti pamišėlių savižudybes. Vis dėlto svarbiausiais galima laikyti, ko gera, keturis jų tipus. Nurodydami esminius šios klasifikacijos požymius mes remiamės Jousset'o ir Moreau de Tours darbais[9].

I. Maniakinė savižudybė. Šio tipo savižudybę lemia arba haliucinacijos, arba kliedesiai. Ligonis nusižudo, norėdamas išvengti įsivaizduojamos grėsmės ar gėdos, paklusdamas paslaptingam iš aukščiau duotam įsakymui ir t. t.[10] Tačiau šios savižudybės paskatos ir konkreti elgsena atspindi bendrus ją nulėmusios ligos – t. y. manijos – ypatumus. Išskirtinis šio negalavimo bruožas yra ypatingas būsenos nepastovumas. Maniako galvoje be paliovos viena kitą veja pačios įvairiausios ir netgi prieštaringiausios mintys, žaibiškai kaitaliojasi jo jausmai. Tai nelyg amžinai kunkuliuojantis verpetas. Nespėjus nusistovėti vienai sąmonės būsenai ją kaipmat keičia kita. Tas pats ištinka ir maniakinės savižudybės paskatas: jos gimsta, išnyksta arba neįtikėtinai greitai keičiasi. Haliucinacija ar žudytis verčiantys kliedesiai ligonį apima staiga; iškart bandoma žudytis; po to akimirksniu būsena keičiasi, ir jei pasikėsinimas nepavyko, bent jau kurį laiką iš naujo nebesikėsinama. Jei vėliau tai ir pa-

[9] Žr. *Dictionnaire de médecine et de chirurgie pratique*, straipsnis *Suicide*.

[10] Šių haliucinacijų nereikėtų painioti su tomis, kurios lemia ligonio negebėjimą suvokti pavojaus, kai jis, pavyzdžiui, iššoka pro langą, palaikęs jį durimis. Toks atvejis, laikantis anksčiau pateikto apibrėžimo, nėra savižudybė, o atsitiktinė mirtis.

sikartotų, pretekstas jau būtų kitas. Ūmias permainas gali sukelti visiškai menkas įvykis. Vienas toks ligonis, norėdamas nusižudyti, puolė į šiaip jau gana seklų upelį. Jam teko ieškoti, kur galėtų panirti, ir jo užmačias nuspėjęs muitininkas prisitaikęs pagąsdino šausiąs, jei šis neišlipsiąs iš vandens. Mūsų ligonis kaipmat išlipo, ramiai pasuko namo, o mintis apie savižudybę išrūko iš galvos[11].

II. Savižudybė, nulemta melancholijos. Ji susijusi su bendra giliausios depresijos bei perdėto liūdesio būsena, kuri neleidžia ligoniui adekvačiai suvokti ryšių, siejančių jį su aplinkiniais žmonėmis ir daiktais. Jo netraukia jokie malonumai; jam viskas atrodo juoda. Gyvenimas jam nuobodus ir slegiantis. Kadangi toks nusiteikimas neatlėgsta, vis dažniau kyla mintys apie savižudybę; pamažu jos įsikeroja, tuo labiau kad bendri jas skatinantys motyvai akivaizdžiai yra vis tie patys. Viena paauglė, kurios tėvai buvo visiškai sveiki, vaikystę praleido kaime, bet sulaukusi keturiolikos buvo priversta iš čia išvykti, kad galėtų tęsti mokslą. Nuo tol ją apėmė nenusakomas sielvartas, didžiulis vienumos poreikis ir galiausiai nenumaldomas mirties troškimas. „Ji ištisas valandas tūno nejudėdama, akis įbedusi į žemę, susigūžusi nelyg žmogus, baimingai laukiantis kažko lemtinga. Apimta nepalaužiamo ryžto nusiskandinti, ji ieško prie upelio atokiausios vietos, kad nebūtų kam jos išgelbėti"[12]. Tačiau puikiai suvokdama, kad jos kėslas yra nusikalstamas, ji kuriam laikui savo ketinimus atideda. Tačiau nepraėjus nė metams, grįžta dar atkaklesnis noras nusižudyti, ir ji per trumpą laiką keletą kartų kėsinasi tai padaryti.

Neretai bendrame nevilties fone išnyra haliucinacijos ir kliedesiai, tiesiogiai vedantys prie savižudybės. Tačiau šios mintys nėra tokios permainingos, kaip neseniai aptartų maniakų atveju. Veikiau priešingai – jos gana pastovios, kaip ir bendra jas sukelianti būklė. Vis taip pat ligonį persekioja baimė, kamuoja savigrauža, slegia sielvartas. Taigi nors šiuo, kaip ir pirma aptartu, atveju savižudybę skatina išsigalvotos priežastys, tačiau noras nusižudyti čia yra chroniškas. Be to, jis labai atkaklus. Šios kategorijos ligoniai ramiai apgalvoja, kaip jie tai padarys: jie siekia savo tikslo itin nuosekliai ir kartais parodo nepapras-

[11] Bourdin, *op. cit.*, p. 43.

[12] Falret, *Hypochondrie et suicide*, p. 299–307.

tą išradingumą. Minties nuoseklumu jie yra tikra amžinai besimėtančio maniako priešingybė. Polinkis į savižudybę vienam reiškiasi priepuoliais, kurie užeina ir praeina be apibrėžtesnės priežasties, o kitam tai yra pastovi, nuo charakterio neatsiejama būsena.

III. Savižudybė, nulemta įkyriai persekiojančios idėjos. Šiuo atveju savižudybė nesusijusi su jokiais – nei realiais, nei išsigalvotais – motyvais, o nulemta įkyriai persekiojančios minties apie mirtį, kuri be jokios aiškios priežasties užvaldo ligonio protą. Noras nusižudyti tiesiog apsėdęs ligonį, nors šis puikiausiai žino, kad tokiam poelgiui nėra jokio rimto motyvo. Tai instinktyvi reikmė, kuriai jokios galios neturi nei refleksija, nei prieštaraujantys argumentai, kaip ir tais atvejais (kuriuos, beje, taip pat norėta laikyti monomanijomis), kai žmogų užvaldo reikmė vogti, žudyti ar padegti. Kadangi asmuo supranta šio savo troškimo absurdiškumą, jis iš pradžių mėgina su juo kovoti. Tačiau kol jo valia priešinasi, jis yra liūdnas, prislėgtas, jo širdį gniaužiantis sielvartas kasdien stiprėja. Dėl to ši savižudybės rūšis kartais vadinama *savižudybe iš liūdesio (suicide anxieux).* Kartą vienas ligonis pasipasakojo Brierre'ui de Boismont apie savo būseną, labai tiksliai ją nusakydamas: „Esu vienos prekybos firmos tarnautojas, sąžiningai atlieku, kas man priklauso, bet veikiu nelyg automatas, o jeigu kas į mane kreipiasi, man rodos, kad žodžiai sklinda tuštumoje. Aš labai kankinuosi, nes man neduoda ramybės mintis apie savižudybę, negaliu nė akimirkos ja nusikratyti. Jau metai, kaip ji mane persekioja; iš pradžių tik retkarčiais šmėkštelėdavo, o dabar gal jau porą mėnesių niekur neturiu ramybės, *nors nėra jokio pretekstо trokšti mirties*... Šiaip esu sveikas; šeimoje panašiu negalavimu niekas nėra skundęsis, kokių nors netekčių nesu patyręs, uždirbu pakankamai, galėčiau naudotis visais mano amžiui tinkamais malonumais"[13]. Kai tik pacientas liovėsi su savimi kovojęs ir apsisprendė nusižudyti, liūdesys praėjo, jis vėl pasijuto ramus. Jeigu pasikėsinimas nepavyksta, kartais to pakanka liguistam mirties troškimui numalšinti. Tarytum žmogus būtų patenkinęs savo troškimą.

IV. Impulsyvioji arba nevalinga savižudybė. Ši, kaip ir ankstesnioji, savižudybės rūšis nėra motyvuojama; ligonis žudosi be jokio tikroviško

[13] *Suicide et folie-suicide*, p. 397.

ar susigalvoto pamato. Kitaip nei ankstesnioji savižudybės rūšis, susijusi su *idée fixe*, kuri, ilgiau ar trumpiau persekiojusi ligonį, tik pamažu užvaldo jo valią, šią savižudybę lemia ūmus nenumaldomas impulsas. Mintis nusižudyti šauna į galvą visu aiškumu, iškart pastūmėdama lemtingam veiksmui ar bent pirmam žingsniui. Vyksmo staigumu ši savižudybė iš dalies primena maniakinį tipą; tačiau pastarasis visada paremtas vienokiu ar kitokiu, tegu ir išsigalvotu, pretekstu. Maniakinę savižudybę palaiko subjekto kliedesiai. O šiuo atveju, priešingai, mintis nusižudyti gimsta ir perauga į veiksmą visiškai automatiškai, be jokio išankstinio apmąstymo. Atsitiktinai pastebėtas peilis, pasivaikščiojimas taku palei skardį ir t. t. akimirksniu sužadina mintį nusižudyti ir taip ūmai pastūmėja veiksmui, kad ligoniai dažnai net nesuvokia, kas įvyko. „Žmogus ramiai šnekučiuojasi su draugais; nelauktai jis pašoka, vienu šuoliu įveikia apsauginę tvorelę ir puola į vandenį. Kai nedelsiant jį ištraukus jis buvo paklaustas, kodėl taip pasielgęs, šis negalėjo nieko paaiškinti; jis tiesiog pasidavė jį patraukusiai jėgai, pats viso to nesuvokdamas"[14]. „Keisčiausia yra tai, – pasakoja kitas ligonis, – kad aš negaliu prisiminti, kaip užsikoriau ant lango ir kokios mintys tada sukosi mano galvoje; juk aš visai nemaniau žudytis, bent jau šiandien negaliu prisiminti turėjęs tokių minčių"[15]. Kai liga ne tokia ūmi, ligoniai spėja iš anksto pajusti kylantį impulsą ir geba nepasiduoti kerinčiai mirties įrankio traukai, kuo toliau nuo jo sprukdami.

Taigi galime padaryti išvadą, kad visos proto sutrikimo nulemtos savižudybės yra arba visai nemotyvuotos, arba jų motyvai yra grynai išgalvoti. Tačiau didžiulė daugybė savanoriškų mirčių nepatenka nei į vieną, nei į kitą kategoriją; dauguma jų yra motyvuotos, ir tie motyvai turi realų pamatą. Tad nepažeidžiant žodžio prasmės negalima kiekvieno savižudžio laikyti pamišėliu. Iš visų ką tik aptartų tipų kaip tik melancholijos nulemtą savižudybę, ko gera, sunkiausia atskirti nuo savižudybių, pasitaikančių tarp sveikų žmonių; juk normalus žmogus, ryžęsis nusižudyti, taip pat, kaip ir pamišėlis, būna prislėgtos nuotaikos ir apimtas nevilties. Tačiau šie tipai iš esmės skiriasi tuo, kad bendra žmogaus būsena ir iš to kylantis poelgis pirmuoju atveju visada

[14] Brierre, *op. cit.*, p. 574.
[15] *Ibid.*, p. 314.

turi kokį nors objektyvų pamatą, o antruoju atveju jokio ryšio su išorinėmis aplinkybėmis nėra. Apskritai paėmus, psichikos sutrikimo nulemtos savižudybės skiriasi nuo kitų, kaip iliuzijos ir haliucinacijos skiriasi nuo normalių suvokinių, o nevalingi impulsai – nuo apgalvotų veiksmų. Tiesa, tarp vienų ir kitų nėra neperžengiamo slenksčio; bet jei tuo pagrindu būtų galima jas sutapatinti, tai tektų apskritai nedaryti skirtumo tarp sveikatos ir ligos, nes pastaroji yra tik pirmosios atmaina. Net jei nustatytume, kad vidutiniai žmonės niekada nesižudo, o žudosi tik tie, kuriems būdingi vienokie ar kitokie nukrypimai nuo normos, tai dar neduotų mums teisės laikyti pamišimą būtina savižudybės sąlyga; juk pamišėlis nėra tiesiog žmogus, kuris mąsto ir elgiasi kiek kitaip, nei vidutinis žmogus.

Kad savižudybė neatsiejama nuo pamišimo, galėtume pripažinti tik savavališkai susiaurinę žodžių prasmę. „Nejaugi tasai žmogus, kuris, vedamas pačių didžiadvasiškiausių ir tauriausių jausmų, nepaisydamas didžiulio pavojaus ir neišvengiamai jam gresiančios mirties, sava valia paaukoja gyvybę dėl to, kad apgintų įstatymą, savąjį tikėjimą ar išgelbėtų tėvynę, yra savęs paties žudikas?", – retoriškai klausia Esquirolis[16], čia pat paminėdamas Decijų, d'Assas'ą bei kitus. Falret'as taip pat nelinkęs pripažinti, kad Markas Kurcijus, Kodras ar Aristodemas buvo savižudžiai[17]. Bourdino manymu, savižudžiais nelaikytini ne tik žmonės, kurie savanorišką mirtį pasirinko dėl religinio tikėjimo ar politinių įsitikinimų, bet ir kurie tam ryžosi, įkvėpti taurių egzaltuotų jausmų. Tačiau mes išsiaiškinome, kad savižudybę tiesiogiai lemiančių motyvų prigimtis neleidžia šio reiškinio apibrėžti, taigi ir atriboti jo nuo to, kas nėra savižudybė. Visi atvejai, kai mirtis žmogų ištinka dėl jo paties veiksmų aiškiai suvokiant tų veiksmų padarinius nors ir kokie būtų tikslai, iš esmės yra perdėm panašūs, kad būtų galima juos skirstyti į atskiras rūšis. Šiaip ar taip, jie gali sudaryti tik tos pačios rūšies porūšius; be to, išskiriant porūšius, teks remtis kokiu nors kitu kriterijumi, nei pačios aukos turėtas tikslas, kuris juk visada būna daugiau ar mažiau problemiškas. Tad mes galime išskirti mažių mažiausiai vieną grupę – t. y. savižudybes, kurios nėra susijusios su pamišimu. Beje, kartą atvėrus duris išimtims labai sun-

[16] *Maladies mentales*, t. I, p. 529.

[17] *Hypochondrie et suicide*, p. 3.

ku jas vėl užverti, nes nėra neįveikiamo atotrūkio tarp mirčių, inspiruotų pačių tauriausių aistrų, ir mirčių, kurias lėmė ne tokie iškilūs motyvai. Perėjimas nuo vienų prie kitų – tai iš esmės tik vos juntamas tolydus nuosmukis. Tad jeigu pirmosios iš jų laikytinos savižudybėmis, kodėl gi šitaip nekvalifikavus ir antrųjų?

Taigi esama – netgi nemažai – savižudybių, kurios nesusijusios su pamišimu. Jas galima atpažinti pagal du požymius: jos būna gerai apsvarstytos ir, antra, tai, kas svarstoma, nėra vien grynai haliucinacinio pobūdžio įsivaizdavimai. Akivaizdu, kad šis ne kartą diskusijų sukėlęs klausimas gali būti paaiškintas apeinant laisvės problemą. Norėdami nustatyti, ar visi savižudžiai yra pamišėliai, mes nekėlėme sau klausimo, ar jie veikė laisvai, ar ne; mes tik rėmėmės empirinėmis ypatybėmis, kurios atsiskleidžia stebint įvairius savanoriškos mirties tipus.

IV

Kadangi pamišėlių savižudybės neapima visos savižudybių rūšies, o sudaro tik vieną jos porūšį, aišku, jog pagal psichopatines būsenas, kuriomis reiškiasi psichikos sutrikimai, negalima spręsti apie kolektyvui būdingą bendrą polinkį į savižudybę. Tačiau tarp psichinės ligos tikrąja prasme ir nepriekaištingos proto pusiausvyros įsiterpia daugybė tarpinių pakopų: tai įvairaus pobūdžio anomalijos, kurios paprastai visos vadinamos bendru neurastenijos pavadinimu. Tad privalu išsiaiškinti, ar nesant beprotybės požymių šios anomalijos nevaidina reikšmingo vaidmens mums rūpimo reiškinio atsiradimui.

Klausimas iškyla turint omeny tą faktą, kad esama proto pakrikimo nulemtų savižudybių. Iš tiesų, jeigu gilūs nervų sistemos nukrypimai gali patys savaime sukelti savižudybę, tai menkesni nukrypimai turėtų daryti tegu ir silpnesnį, tačiau to paties pobūdžio poveikį. Juk neurastenija yra rudimentinė pamišimo atmaina; jos padariniai bent iš dalies turėtų būti tokie pat. Beje, neurastenija paplitusi kur kas labiau nei proto pakrikimai, ji netgi vis labiau plinta. Gali atsitikti, kad vadinamosios anomalijos taps vienu iš veiksnių, pakeisiančių savižudybių rodiklį.

Savaime suprantama, kad neurastenija gali skatinti polinkį į savižudybę, nes neurastenikai vien dėl savo būdo yra tarsi pasmerkti kančiai. Yra žinoma, kad skausmą apskritai sukelia per stiprus nervų sistemos sukrėtimas; perdėm intensyvi nervinė banga dažniausiai yra

skausminga. Tačiau tos įtampos *maksimumas*, kurį peržengus ima skaudėti, yra kintamas dydis, priklausantis nuo individo; stipresnių nervų individų skausmo slenkstis yra aukštesnis, silpnesnių – žemesnis. Vadinasi, pastarųjų skausmo zona paliečiama greičiau. Nervingam žmogui kiekvienas įspūdis sukelia susijaudinimą, kiekvienas judesys jį vargina; jo nervus, nelyg jautriausią odą, sudirgina menkiausias prisilietimas; jį dažniausiai kamuoja paprasčiausios, šiaip be pastangų atliekamos fiziologinės funkcijos. Tiesa, malonumų slenkstis šiuo atveju, priešingai, yra kur kas žemesnis; mat dėl perdėto jautrumo silpna nervų sistema yra imli tokiems dirgikliams, kurie nepajėgūs išjudinti normalaus organizmo. Net menkiausi įvykiai šio tipo žmogui gali sukelti begalinį džiaugsmą. Atrodytų, šiuo atžvilgiu jis nesunkiai turėtų atsigriebti už tai, ką anuo atveju praranda, o tokia kompensacija jam turėtų suteikti ne mažiau atsparumo kovoti nei kitiems. Tačiau yra anaiptol ne taip, jis iš tikrųjų yra kur kas labiau bejėgis nei kiti; mat kasdieniai įspūdžiai, jusliniai potyriai, kurie vidutinės egzistencijos sąlygomis be paliovos kartojasi, visada yra tam tikra prasme priverstiniai. Vadinasi, nervingam žmogui gyvenimas gali tapti nepakankamai saugus. Be abejo, jeigu jis gali tų prievartinių potyrių išvengti, susikurti ypatingą aplinką, kur jį pasiekia tik prislopinti išorinio triukšmo garsai, jis gali gyventi per daug nesikankindamas; užtat mes matome, jog kartais jis bėga nuo to pasaulio, kuris jį taip žeidžia, ieškodamas vienumos. Bet jeigu jis yra priverstas gyventi sumaištyje, kur jo liguistai gležna prigimtis negali būti apsaugota nuo brutalios išorės sukrėtimų, esama didelės tikimybės, kad jis patirs kur kas daugiau skausmo nei džiaugsmo. Tokio pobūdžio organizmai yra itin palanki dirva savižudybės idėjai.

Tai anaiptol ne vienintelė neurasteniko gyvenimą apkartinanti priežastis. Dėl nepaprasto nervų sistemos jautrumo jo mintys ir jausmai yra labai permainingi. Kadangi šiaip menki įspūdžiai jo sąmonėje keleriopai sustiprėja, jo dvasinis pasaulis kas akimirką patiria giliausius sukrėtimus, ir ši nesiliaujanti smūgių griūtis neleidžia vienai ar kitai dvasinei būsenai nusistovėti. Ji visą laiką yra tapsmo situacijoje. Kad toji būsena galėtų sutvirtėti, būtina, kad išgyventi potyriai sąmonėje nors kuriam laikui įsispaustų, kad nuolatinės ūmios pervartos jų neišdarkytų ir neištrintų. Gyvenimas tam tikroje nusistovėjusioje ir nekintančioje aplinkoje yra įmanomas, jei gyvos būtybės funkcijos yra ne mažiau nusistovėjusios ir pastovios. Gyventi – tai reiškia tinkamu

būdu reaguoti į išorinius dirgiklius, o tokia santykio darna gali rastis tik per tam tikrą laiką formuojantis įpročiams. Toji darna klostosi gana apgraibomis iš ne vienai kartai tekusių karčių išmėginimų patirties, o jos rezultatai ilgainiui tampa bent iš dalies paveldimi ir negali būti kiekvieną kartą, kilus reikalui veikti, vis iš naujo atrandami. Jeigu būtų kitaip, t. y. jeigu kiekvieną kartą reikėtų pakartoti viską nuo pradžių, tai pasiekti visais atžvilgiais reikiamos darnos būtų neįmanoma. Tam tikras stabilumas yra būtinas ne tik mūsų santykiuose su fizine, bet ir su socialine aplinka. Individas gali išsilaikyti visuomenėje, kurios organizacija yra pakankamai nusistovėjusi, tik tuo atveju, jeigu jo mentalinė ir dorovinė struktūra taip pat yra nusistovėjusi. Kaip tik šito stokoja neurastenikas. Kadangi jo būsena visą laiką įtempta, kiekvienas įvykis jam yra netikėtumas. Nebūdamas pasiruošęs tinkamai į juos reaguoti, jis yra priverstas kiekvieną kartą išradinėti savas elgesio taisykles. Iš to kyla žinoma neurastenikų ypatybė – aistra naujovėms. Tačiau kai jam tenka prisitaikyti prie tradicinių situacijų, jo išradimai anaiptol nepranoksta tų formų, kurias yra pašventinusi ilgaamžė patirtis; tad dažniausiai jis atsiduria nepavydėtinoje padėtyje. Taigi, kuo socialinė sistema labiau nusistovėjusi, tuo sunkiau joje gyventi nestabilios psichikos žmogui.

Galimas dalykas, jog dauguma savižudžių yra kaip tik šio psichologinio tipo žmonės. Lieka išsiaiškinti, kokiu būdu ši grynai individuali būsena gali paskatinti tokį reiškinį, kaip savanoriška mirtis. Ar esant bent menkiausiam pretekstui ji yra pakankama sąlyga ryžtis savižudybei, ar jos poveikis apsiriboja tuo, kad individai tampa labiau pažeidžiami tų jiems išoriškų jėgų atžvilgiu, kurios ir yra vienintelės šį reiškinį lemiančios priežastys?

Norint rasti tiesioginį atsakymą į šį klausimą, reikėtų sugretinti savižudybių ir neurastenijos rodiklius. Deja, tokios statistikos nesama. Tačiau šį stygių pamėginsime įveikti aplinkiniais keliais. Kadangi pamišimas yra tik sustiprinta nervinio pakrikimo forma, per daug nesuklysime teigdami, kad neurastenikų skaičius kinta panašiai, kaip ir pamišėlių skaičius, vadinasi, tirdami antruosius, mes gauname duomenų ir apie pirmuosius. Toks klausimo kėlimo būdas turės dar ir tą pranašumą, kad mes galėsime sykiu nustatyti, koks apskritai yra santykis tarp savižudybių ir visų psichikos sutrikimo rūšių.

Esama vienos aplinkybės, dėl kurios psichinių anomalijų poveikis šiuo atžvilgiu gali būti pervertintas; mat miestuose savižudybių, kaip

ir pamišimo atvejų, būna daugiau nei kaimuose. Atrodytų, jog savižudybių skaičius didėja ar mažėja proporcingai pamišimo atvejams; iš to tarsi plauktų išvada, kad čia esama priklausomybės ryšio. Tačiau šis atitikimas nebūtinai rodo priežasties ir padarinio santykį; tai gali būti paprasčiausias sutapimas. Tokią prielaidą leidžia daryti tai, kad savižudybę lemiančios socialinės priežastys, kaip toliau matysime, yra glaudžiai susijusios su miestiškąja civilizacija, ir aukščiausias savižudybių rodiklis yra didžiuosiuose centruose. Norint įvertinti psichopatinių būsenų poveikį savižudybei, reikia atsiriboti nuo tų atvejų, kai tos būsenos kinta, keičiantis sykiu ir socialinėms savižudybės sąlygoms; mat kai šie abu veiksniai veikia ta pačia linkme, neįmanoma nustatyti, koks yra kiekvieno jų poveikis. Tirti juos reikia išimtinai tada, kai jų poveikis susikerta; tik susidarius jų tarpusavio konfliktui galima nustatyti, kuris iš jų turi lemiamą reikšmę. Jeigu psichiniai sutrikimai vaidina lemiamą vaidmenį, kuris jiems neretai priskiriamas, būtina, kad jie reikštųsi savo specifiniais požymiais net ir tada, kai socialinės sąlygos juos šiek tiek neutralizuoja; ir, priešingai, socialinės sąlygos neturėtų reikštis esant stiprioms individualioms paskatoms. Pateikiami duomenys patvirtina kaip tik atvirkščią tendenciją:

1. Statistika rodo, kad psichiatrinėse ligoninėse moterų būna šiek tiek daugiau nei vyrų. Šis santykis įvairiose šalyse truputį skiriasi, tačiau, kaip matyti iš pateiktos lentelės, paparastai 54–55 moterims tenka 46–45 vyrai:

Šalis	Metai	Šimtui ligonių tenka	
		vyrų	moterų
Silezija	1858	49	51
Saksonija	1861	48	52
Viurtenbergas	1853	45	55
Danija	1847	45	55
Norvegija	1855	45	56
Niujorkas	1855	44	56
Masačiusetsas	1854	46	54
Merilendas	1850	46	54
Prancūzija	1890	47	53
Prancūzija	1891	48	52

Kochas susumavo vienuolikoje šalių atlikto psichinių ligonių surašymo duomenis. Iš 166.675 ligonių 78.584 yra vyrai, 88.091 moterys,

t. y. 1000 gyventojų tenka 1,18 ligonių vyrų ir 1,30 – moterų[18]. Mayras savo ruožtu gavo panašius rezultatus.

IV lentelė[19]. *Savižudybių pasiskirstymas pagal lytį*

Šalis	Absoliut. savižudybių skaičius		100 savižudybių tenka	
	Vyrai	Moterys	vyrų	moterų
Austrija (1873–1877)	11.429	2.478	82,1	17,9
Prūsija (1831–1840)	11.435	2.534	81,9	18,1
Prūsija (1871–1876)	16.425	3.724	81,5	18,5
Italija (1872–1877)	4.770	1.195	80	20
Saksonija (1851–1860)	4.004	1.055	79,1	20,9
Saksonija (1871–1876)	3.625	870	80,7	19,3
Prancūzija (1836–1840)	9.561	3.307	74,3	25,7
Prancūzija (1851–1853)	13.596	4.601	74,8	25,2
Prancūzija (1871–1876)	25.341	6.839	78,7	21,3
Danija (1845–1856)	3.324	1.106	75,0	25,0
Danija (1870–1876)	2.485	748	76,9	23,1
Anglija (1863–1867)	4.905	1.791	73,3	26,7

Tiesa, iškilo klausimas, ar kartais sutrikusios psichikos moterų persvara nėra nulemta to fakto, kad tarp pamišusių žmonių vyrų mirtingumas yra didesnis nei moterų. Iš tikrųjų yra žinoma, kad Prancūzijoje iš 100 psichiatrinėse ligoninėse mirusių žmonių apytikriai 55 yra vyrai. Vadinasi, kad iš bendro ligonių skaičiaus moterų pasirodė esą gerokai daugiau, ko gera, reiškia ne tai, kad moterys yra labiau linkusios į pamišimą, o tik tai, kad šiomis – kaip, beje, ir kitomis – sąlygomis moterys gyvena ilgiau nei vyrai. Vis dėlto akivaizdu, kad tarp sutrikusios psichikos ligonių moterų yra daugiau nei vyrų; tad jeigu išvadas, liečiančias psichikos ligonius, pritaikysime – rodos, pakankamai pagrįstai – ir neurastenikams, turėsime pripažinti, kad tarp neurastenikų daugiau yra moterų nei vyrų. Vadinasi, jeigu savižudybes ir neurasteniją sietų priežastinis ryšys, moterys turėtų žudytis dažniau – ar bent ne rečiau – už vyrus. Net jei atsižvelgtume į mažesnį jų mirtingumą ir šiuo atžvilgiu patikslintume surašymo duomenis, galėtume viso labo padaryti išvadą, kad jų polinkis į pamiši-

[18] Koch, *Zur Statistik der Geisteskrankheiten*. Stuttgart, 1878, p. 73.

[19] Pagal Morselli.

mą yra neabejotinai toks pat kaip ir vyrų. Iš tikrųjų toji aplinkybė, kad jų mirtingumo procentas yra mažesnis ir kad, kita vertus, visose pamišusių žmonių suvestinėse jų yra daugiau, beveik tiksliai tarpusavyje tai išsilygina. Tačiau iš tikrųjų moterų polinkis žudytis, palyginti su vyrų polinkiu, ne tik nėra didesnis, bet netgi šiam neprilygsta, taigi visiškai akivaizdu, kad savižudybė kur kas labiau būdinga vyrams. Vienai savižudei moteriai apytikriai tenka keturi savižudžiai vyrai (žr. IV lentelę, p. 36). Taigi kiekvienai lyčiai būdingas gana apibrėžtas polinkis į savižudybę, jis išlieka pastovus visuose socialiniuose sluoksniuose. Tačiau šio polinkio intensyvumas kinta nepriklausomai nuo to, kaip kinta psichopatinis veiksnys, nesvarbu, ar jis būtų vertinamas atsižvelgiant į kasmet įregistruojamų naujų faktų skaičių, ar pagal esamos padėties apskaitą.

2. V lentelė leidžia sugretinti polinkio į pamišimą intensyvumą, atsižvelgiant į konfesijas (žr. 38 p.).

Matome, kad psichinių sutrikimų kur kas dažniau pasitaiko tarp tikinčių žydų, nei tarp kitų konfesijų atstovų; tad esama pagrindo manyti, kad atitinkamai turėtų reikštis ir kiti nervų sistemos negalavimai. Bet yra veikiau atvirkščiai – žydų polinkis į savižudybę labai menkas. Toliau pamatysime, kad būtent žydų religija tam teikia mažiausiai paskatų[20]. *Vadinasi, šiuo atveju savižudybės rodiklis kinta atvirkščiai proporcingai psichopatinės būklės rodikliui,* taigi anaiptol nepasitvirtina, kad toji būklė skatintų savižudybę. Suprantama, iš to nereikėtų daryti išvados, kad nerviniai ar proto sutrikimai gali apsaugoti nuo savižudybės; tačiau svarbu pabrėžti, kad jeigu savižudybių rodiklis yra mažiausias kaip tik tada, kai sutrikimų rodiklis yra didžiausias, tų sutrikimų poveikis savižudybei negali būti lemiamas.

Jeigu lyginsime tik katalikus su protestantais, atvirkščio proporcingumo santykis nėra toks dėsningas, bet vis dėlto labai dažnas. Katalikų polinkis į pamišimą yra mažesnis nei protestantų tik 4 atvejais iš 12, be to, skirtumas nėra labai didelis. Tačiau, kaip vėliau XVIII lentelėje[21] matysime, visi be išimties duomenys rodo, kad pirmieji žudosi nepalyginti rečiau nei antrieji.

---

[20] Žr. II knygos II skyriaus 131 p.

[21] Žr. p. 130.

V lentelė[22]. *Psichinio sutrikimo rodikliai atsižvelgiant į konfesijas*

Šalis	Kiek psichinių ligonių tenka 1000 gyv. tarp		
	protestantų	katalikų	žydų
Silezija (1858)	0,74	0,79	1,55
Meklenburgas (1862)	1,36	2,0	5,33
Badeno hercogystė (1863)	1,34	1,41	2,24
Badeno hercogystė (1873)	0,95	1,19	1,44
Bavarija (1871)	0,92	0,96	2,86
Prūsija (1871)	0,80	0,87	1,42
Viurtenbergas (1832)	0,65	0,68	1,77
Viurtenbergas (1853)	1,06	1,06	1,49
Viurtenbergas (1875)	2,18	1,86	3,96
Didžioji Heseno hercogystė (1864)	0,63	0,59	1,42
Oldenburgas (1871)	2,12	1,76	3,37
Berno kantonas (1871)	2,64	1,82	

3. Toliau[23] matysime, kad visose šalyse polinkis į savižudybę, pradedant nuo vaikystės, pamažu stiprėja iki pat gilios senatvės. Jeigu perkopus per 70 ar 80 jis kartais ir susilpnėja, tai tik šiek tiek; šiuo amžiaus laikotarpiu jis visada yra dvigubai ar trigubai stipresnis nei brandžiame amžiuje. O proto sutrikimai, priešingai, ypač padažnėja kaip tik brandos laikotarpiu. Didžiausias pavojus gresia trisdešimtmečiams; po to grėsmė mažėja, o senatvėje ji visai menka[24]. Toks priešingumas būtų nepaaiškinamas, jeigu priežastys, dėl kurių kinta savižudybės rodikliai, būtų tos pačios prigimties, kaip ir proto pakrikimą lemiantys veiksniai.

Jeigu kiekvieno amžiaus periodo savižudybės rodiklius lygintume ne su reliatyviu naujų pamišimo atvejų, nustatytų per tą patį laiką, dažnumu, o su pamišusiųjų proporcija, lygiai taip pat negalėtume nustatyti jokio paralelizmo. Antai daugiausia pamišimo atvejų esamam gyventojų skaičiui tenka maždaug apie 35 žmogaus amžiaus metus; ši proporcija daugiau ar mažiau išlieka iki 60 metų, po to ima sparčiai mažėti. Taigi ji tampa *minima*, kai savižudybių rodiklis pasiekia *maximum*, o gretinant vieno ir kito rodiklio svyravimus, neįmanoma pastebėti jokio tolydumo[25].

[22] Pagal Kochą, *op. cit.*, p. 108–119.

[23] Žr. IX lentelę p. 71.

[24] Koch, *op. cit.*, p. 139–146

[25] Koch, *op cit.*, p. 81.

4. Sugretinus įvairias visuomenes dvejopu požiūriu – t. y. ir pagal savižudybės, ir pagal pamišimo rodiklius, – taip pat neįmanoma nustatyti šių dviejų reiškinių svyravimo sąsajų. Tiesa, proto pakrikimo statistika anaiptol nėra tokia tiksli, kad įvairių tautų tarpusavio sugretinimas galėtų būti visiškai patikimas. Vis dėlto stebina tai, kad dviejų žemiau pateikiamų lentelių, kurias sudarė du skirtingi autoriai, duomenys taip akivaizdžiai sutampa.

VI lentelė. *Savižudybės ir pamišimo rodiklių santykis įvairiose Europos šalyse*

A

Šalis	Pamišėlių skaičius 100.000 gyv.	Savižudžių skaičius milijonui gyv.	Vieta pagal pamišimą	Vieta pagal savižudybes
Norvegija	180 (1855)	107 (1851–1855)	1	4
Škotija	164 (1855)	34 (1856–1860)	2	8
Danija	125 (1847)	258 (1846–1850)	3	1
Hanoveris	103 (1856)	13 (1856–1860)	4	9
Prancūzija	99 (1856)	100 (1851–1855)	5	5
Belgija	92 (1858)	50 (1855–1860)	6	7
Viurtenbergas	92 (1853)	108 (1846–1856)	7	3
Saksonija	67 (1861)	245 (1856–1860)	8	2
Bavarija	57 (1858)	73 (1846–1856)	9	6

B[26]

Šalis	Pamišėlių skaičius 100.000 gyv.	Savižudžių skaičius milijonui gyv.	Savižudybių vidurkis
Viurtembergas	215 (1875)	180 (1875)	107
Škotija	202 (1871)	35	
Norvegija	185 (1865)	85 (1866–1870)	63
Airija	180 (1871)	14	
Švedija	177 (1870)	85 (1866–1870)	
Anglija ir Galija	175 (1871)	70 (1870)	
Prancūzija	146 (1872)	150 (1871–1875)	164
Danija	137 (1870)	277 (1866–1870)	
Belgija	134 (1868)	66 (1866–1870)	

[26] Pirmoji lentelės dalis paimta iš straipsnio *Alienation mentale* (Dechambre, *Dictionnaire*, t. III, p. 34); antroji – iš Oettingen, *Moralstatistik*, 97 lentelė.

VI lentelės tęsinys

	B		
Šalis	Pamišėlių skaičius 100.000 gyv.	Savižudžių skaičius milijonui gyv.	Savižudybių vidurkis
Bavarija	98 (1871)	86 (1871)	153
Austrija	95 (1873)	122 (1873–1877)	
Prūsija	86 (1871)	133 (1871–1875)	
Saksonija	84 (1875)	272 (1875)	

Matome, kad mažiausiai pamišėlių yra tose šalyse, kuriose daugiausia savižudybių; ryškiausias pavyzdys – Saksonija. Panašią mintį savo puikioje studijoje apie savižudybes Senos ir Marnos departamente jau anksčiau yra išsakęs daktaras Leroy. „Labai dažnai pasitaiko, – rašo jis, – kad tose vietovėse, kuriose nustatomas didžiausias procentas psichinių ligų, yra nustatomas ir toks pat procentas savižudybių. Tačiau abu šie *maksimumai* gali būti visiškai nesusiję. Aš net esu linkęs manyti, kad greta laimingų šalių, kuriose nėra nei psichinių ligų, nei savižudybių, esama ir tokių, kuriose pasitaiko tik psichinių ligų". Galimas dalykas, kad kitose vietovėse yra priešingai[27].

Tiesa, Morselli tyrimai parodė kiek kitokius tyrimo rezultatus[28]. Tačiau taip atsitiko todėl, kad jis psichikos ligoniais pavadino sykiu ir pamišėlius tikrąja prasme, ir idiotus[29]. Tačiau tai visiškai skirtingos ligos, ypač turint omenyje galimą jų poveikį savižudybei. Užuot ją skatinęs, idiotizmas, ko gera, nuo jos apsaugo; juk kaime idiotų būna kur kas daugiau nei mieste, o savižudybių ten pasitaiko daug rečiau. Tad norint išsiaiškinti skirtingų neuropatinių sutrikimų reikšmę savanoriškos mirties rodikliui, svarbu tokias viena kitai priešingas būkles atskirti. Bet net ir tiriant jas sumišai, nėra pastebėta, kad pamišimo ir savižudybės rodikliai kistų lygiagrečiai. Iš

[27] *Op cit.*, p. 238.

[28] *Op. cit.*, p. 404.

[29] Morselli tiesiai apie tai nekalba, tačiau tai matyti iš jo pateiktų skaičių. Jie per dideli, kad bylotų vien apie pamišėlius. Palyginkime su lentele, kurią pateikia Dechambre *Dictionnaire*, kur šios ligos atskirtos. Nesunku pastebėti, kad Morselli pamišėlius ir idiotus skaičiavo kartu.

tikrųjų, jei nekvestionuodami Morselli pateiktų skaičių pagrindines Europos šalis suskirstytume į penkias grupes išrikiuodami jas pamišėlių (į tą pačią rubriką įtraukdami ir idiotus) procentų didėjimo tvarka, tai nustatę kiekvienos grupės savižudybių vidurkį gautume tokią lentelę:

	Pamišėlių skaičius 100.000 gyventojų	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų
I grupė (3 šalys)	340–280	157
II grupė (3 šalys)	261–245	195
III grupė (3 šalys)	185–164	65
IV grupė (3 šalys)	150–116	61
V grupė (3 šalys)	110–100	68

Galima sakyti, kad, apskritai paėmus, ten, kur esama daug pamišėlių bei idiotų, esama ir daug savižudybių, ir atvirkščiai. Tačiau tarp šių dviejų grafų nėra nuoseklaus atitikimo, kuris rodytų priežastinę dviejų reiškinių sąsają. Antroje grupėje, kurioje savižudybių skaičius turėtų būti mažesnis nei pirmoje, jų esama daugiau; penktoje grupėje, žvelgiant tuo pačiu aspektu, savižudybių turėtų būti visų mažiausiai, tačiau jų esama daugiau nei ketvirtoje ir netgi nei trečioje grupėje. Pagaliau jeigu Morselli pateiktą statistiką pakeistume kur kas visapusiškesne ir, atrodytų, tikslesne Kocho statistika, apie kokį nors paralelizmą būtų dar sunkiau kalbėti. Štai kaip viskas atrodytų[30]:

	Pamišėlių ir idiotų skaičius 100.000 gyventojų	Savižudybių skaičius 1.000.000 gyventojų
I grupė (3 šalys)	Nuo 422 iki 305	76
II grupė (3 šalys)	355–291	123
III grupė (3 šalys)	268–244	130
IV grupė (3 šalys)	223–218	227
V grupė (4 šalys)	216–146	77

[30] Iš Europos šalių, kurių duomenis pateikia Kochas, mes čia neįtraukėme Olandijos, nes mūsų turimi duomenys apie šios šalies polinkį į savižudybę yra, mūsų manymu, nepakankami.

Kita Morselli sudaryta lyginamoji lentelė, skirta kelioms Italijos provincijoms, jo paties manymu, mažiau iškalbinga[31].

5. Kadangi per pastarąjį šimtmetį pamišimo rodiklis reguliariai auga[32], ir ši tendencija aiškiai būdinga ir savižudybėms, galėtų kilti pagunda tą faktą laikyti abiejų reiškinių tarpusavio sąsajų įrodymu. Tačiau jo įrodomąją vertę menkina tai, kad, kaip netrukus pamatysime, mažiau išsivysčiusiose visuomenėse, kur pamišimas yra labai retas reiškinys, savižudybės, priešingai, gali būti labai dažnos[33].

Taigi socialinis savižudybių rodiklis nerodo jokio apibrėžto ryšio nei su polinkiu į pamišimą, nei (jei pasikliausime indukcija) su polinkiu į vienokią ar kitokią neurastenijos formą.

Iš tikrųjų nors, kaip jau esame parodę, neurastenija gali skatinti savižudybę, tačiau savižudybė nėra būtinas jos padarinys. Aišku, neurastenikas yra kone pasmerktas kančiai, jeigu jam tenka per daug iš arti susidurti su aktyviu gyvenimu; bet anaiptol nėra neįmanoma jam nuo viso to atitrūkti pasirenkant grynai kontempliatyvų egzistavimą. Jeigu interesų ir aistrų konfliktai tokiam trapiam jo organizmui per daug triukšmingi ir brutalūs, jis gali atsigriebti, visa savo esybe pasinerdamas į palaimingą minčių pasaulį, kuriam jis, rodos, specialiai sukurtas. Dėl savo fizinio silpnumo bei perdėto jautrumo netikdamas aktyviam gyvenimui, neurastenikas yra tarsi skirtas protiniam darbui, kuris savo ruožtu reikalauja tam tinkamų organų. Beje, socialinė aplinka, būdama perdėm sustingusi, jo prigimtinius instinktus gali tik užgniaužti, tačiau pati visuomenė yra kintantis reiškinys ir gali išlikti tik progresuodama, ir čia jam tenka svarbus vaidmuo, nes jis yra *par excellence* pažangos įrankis. Kaip tik dėl to, kad jis nelinkęs aklai pasiduoti tradicijos ir įpročio jungui, jis yra neišsemiamas naujovių šaltinis. Kadangi aukščiausią kultūrą pasiekusios yra kaip tik tos visuomenės, kurios kūrybines funkcijas laiko būtiniausiomis ir jas labiausiai išplėtoja ir kurios, būdamos be galo sudėtingos, gali egzistuoti tik nuolat kisdamos, natūralu, jog neurastenikų rodiklis yra didžiausias kaip tik tada, kai jų buvimas yra labiausiai reikalingas. Taigi

[31] *Op. cit.*, p. 403.

[32] Tiesą sakant, tai niekada nebuvo reikiamu būdu įrodyta. Tad jei vis dėlto ir esama augimo, jo koeficiento mes nežinome.

[33] Žr. II knygos IV sk.

neurastenikai nepriklauso prie tų iš esmės asocialių žmonių, kurie patys pasišalina iš tos aplinkos, į kurią yra patekę, nes nesijaučia gimę joje gyventi. Tačiau kad jų organinė būklė taptų paslanki ir plėtotųsi minėta kryptimi, būtinos kitos papildomos aplinkybės. Pati savaime neurastenija yra labai bendro pobūdžio polinkis, anaiptol nelemiantis kokios nors apibrėžtos elgsenos ir galintis priklausomai nuo aplinkybių įgauti įvairiausias raiškos formas. Tai dirva, kuri vienaip ar kitaip praturtinta socialinių sąlygų gali subrandinti pačius įvairiausius polinkius. Senos, naujovėms nebepaslankios tautos sudaro kur kas palankesnes sąlygas tam, kad šioje dirvoje suvešėtų nepasitenkinimas gyvenimu, melancholiškas pasyvumas, kurių padariniai būna liūdni; o jaunos visuomenės šioje dirvoje pirmiausia sudaigins karštą idealizmą, didžiadvasišką prozelitizmą, beatodairišką pasišventimą. Yra pastebėta, kad dekadanso epochose neurastenikų gausėja, bet, kita vertus, kaip tik jų pastangomis renčiami valstybių pamatai; juk jų gretose išauga visi didieji novatoriai. Neurastenijos galia išties dvilypė[34], tad vargu ar įmanoma vien jos poveikiu paaiškinti tokį apibrėžtą socialinį faktą, kaip savižudybių rodiklis.

V

Esama vienos psichopatinės būklės, kurią jau kuris laikas įprasta kaltinti dėl visų mūsų civilizacijos blogybių. Tai alkoholizmas. Šiandien manoma – pagrįstai ar nepagrįstai, – kad dėl jo nuolat daugėja pamišimų, didėja pauperizmas, nusikalstamumas. Ar alkoholizmas gali turėti kokią nors įtaką savižudybės plitimui? *A priori* atrodytų, kad tokia hipotezė yra mažai tikėtina. Mat daugiausia savižudybės

[34] Ryškus šio dvilypumo pavyzdys yra prancūzų ir rusų literatūroms būdingas tarpusavio panašumas ir skirtingumas. Simpatija, kurią mes jaučiame antrajai, rodo, kad joje esama panašumo su mūsų literatūra. Iš tikrųjų nesunku pajusti, kad abiejų tautų rašytojams būdingas liguistas nervų sistemos jautrumas, tam tikras intelektualinės ir dorovinės pusiausvyros sutrikimas. Tačiau kokie skirtingi socialiniai padariniai kyla iš tos pačios biopsichologinės būklės! Rusų literatūra yra perdėm idealistinė, ji kupina melancholijos, bet kadangi toji melancholija kyla iš aktyvios užuojautos žmogiškajam skausmui, ji veikiau yra sveikas liūdesys, kuris žadina tikėjimą ir skatina veikti; tuo tarpu mūsų literatūra puikuojasi savo gebėjimu išsakyti niūriausios nevilties išgyvenimus, atspindėdama nerimą keliantį nuosmukį. Štai kaip vis ta pati organinė būklė gali pasitarnauti beveik priešingiems socialiniams tikslams.

aukų esama tarp kultūringiausių ir labiausiai pasiturinčių klasių, nors alkoholizmas paplitęs anaiptol ne šioje aplinkoje. Tačiau iškalbingiausi būna faktai. Pažvelkime, ką jie byloja.

Palyginę prancūziškąjį savižudybių žemėlapį su ieškinių, iškeltų už piktnaudžiavimą svaiginamaisiais gėrimais, žemėlapiu[35], nepastebėsime beveik jokių jų tarpusavio sąsajų. Antai pirmasis parodo, kad esama dviejų didelių savižudybės paplitimo centrų, kurių vienas prasideda nuo Il de Franso ir tęsiasi į rytus, o kitas driekiasi palei Vidužemio jūrą nuo Marselio iki Nicos. Visai kitaip tamsios ir šviesios dėmės išsidėsčiusios alkoholizmo paplitimo žemėlapyje. Čia išsiskiria trys pagrindiniai centrai, kurių vienas yra Normandijoje, pirmiausia – Žemutinės Senos departamente, antrasis – Finistero bei apskritai bretoniškuosiuose departamentuose, galiausiai trečiasis apima Ronos deltą ir gretimą regioną. O pagal savižudybių skaičių Ronos apylinkės neviršija vidurkio, dauguma Normandijos departamentų rikiuojasi žemiau vidurkio, o Bretanėje savižudybės aukų beveik nebūna. Taigi šių reiškinių geografija perdėm skiriasi, kad būtų galima vieną iš jų laikyti kito augimą lemiančiu veiksniu.

Tokie pat rezultatai atsiskleidžia, jei savižudybę gretiname ne su prasižengimais, kurie padaromi neblaivumo būsenoje, bet su alkoholizmo sukeltomis nervų ar psichikos ligomis. Sugrupavę Prancūzijos departamentus į aštuonias klases pagal savižudybių kontingento dydį mes pasitelkėme daktaro Lunier surinktus alkoholinės psichozės duomenis[36] ir pabandėme šiuo atžvilgiu nustatyti kiekvienos grupės vidurkį; gavome štai tokius rezultatus:

	Savižudybių skaičius 100.000 gyventojų (1872–1876 m.)	Kiek alkoholinės psichozės atvejų tenka 100 psichinių ligonių (1867–1869 ir 1874–1876 m.)
I grupė (5 depart.)	mažiau kaip 50	11,45
II grupė (18 depart.)	51–75	12,07
III grupė (15 depart.)	76–100	11,92
IV grupė (20 depart.)	101–150	13,42

[35] Pagal *Compte général de l'administration de la justice criminelle*, année 1887. – Žr. I diagrama, p. 45.

[36] *De la production et de la consommation des boissons alcooliques en France*, p. 174–175.

Lentelės tęsinys

	Savižudybių skaičius 100.000 gyventojų (1872–1876 m.)	Kiek alkoholinės psichozės atvejų tenka 100 psichinių ligonių (1867–1869 ir 1874–1876 m.)
V grupė (10 depart.)	151–200	14,57
VI grupė (9 depart.)	201–250	13,26
VII grupė (4 depart.)	251–300	16,32
VIII grupė (5 depart.)	daugiau kaip 300	13,47

Dviejose grafose skaičiai rikiuojasi be jokio tarpusavio atitikimo. Net kai savižudybių skaičius šokteli šešiagubai ir daugiau, alkoholinės psichozės proporcija padidėja vos keliais vienetais, ir tasai didėjimas nėra reguliarus; antros grupės vidurkis aukštesnis nei trečios, penktos grupės – nei šeštos, septintos – nei aštuntos. Tačiau jeigu alkoholizmas darytų savižudybei poveikį kaip tam tikra psichopatinė būsena, tasai poveikis galėtų reikštis tik per jo sukeliamus psichikos sutrikimus. Palyginę du žemėlapius matome, kad šiuo atžvilgiu vidurkiai yra sugretinami[37].

Iš pirmo žvilgsnio – bent jau sprendžiant pagal mūsų šalį – atrodytų, kad esama kiek glaudesnio ryšio tarp išgeriamo alkoholio kiekio ir polinkio į savižudybę. Iš tikrųjų daugiausia alkoholio išgeriama šiauriniuose departamentuose, ir kaip tik šiam regionui tenka daugiausia savižudybių. Tačiau, pirmas dalykas, šių dviejų dėmių konfigūracija žemėlapyje gerokai skiriasi. Viena dėmė labiausiai patamsėja Normandijoje bei šiaurėje ir pamažu blanksta Paryžiaus kryptimi; tai alkoholio vartojimą vaizduojanti dėmė. Antroji, priešingai, tamsiausia yra Senos departamente bei jo kaimynystėje; Nomandijoje ji gerokai blausesnė ir išnyksta nepasiekusi šiaurės. Pirmoji tamsėja vakarų link ir plinta iki vandenyno pakrantės; antrosios tamsėjimo kryptis kaip tik priešinga; plisdama vakarų kryptimi, ji staiga išnyksta, tarsi nepajėgusi įveikti sienos; vos pastebima Ero bei Ero ir Luaro departamentuose, ji staigiai patamsėja rytuose. Maža to, tamsi dėmė, savižudybių žemėlapyje išryškėjusi pietuose ir apglėbusi Varo bei Ronos deltos departamentus, alkoholizmo žemėlapyje iš viso neišnyra[38].

[37] Žr. I žemėlapį, p. 46.
[38] Žr. I žemėlapį, p. 47.

I žemėlapis
Savižudybės ir alkoholizmas

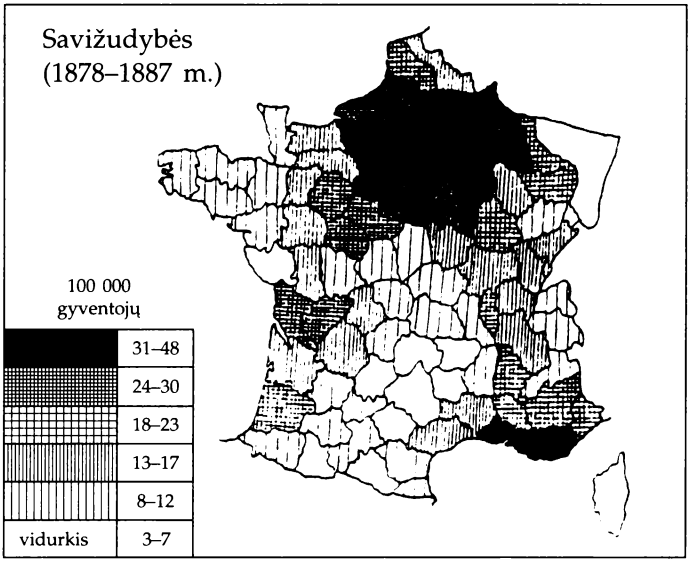

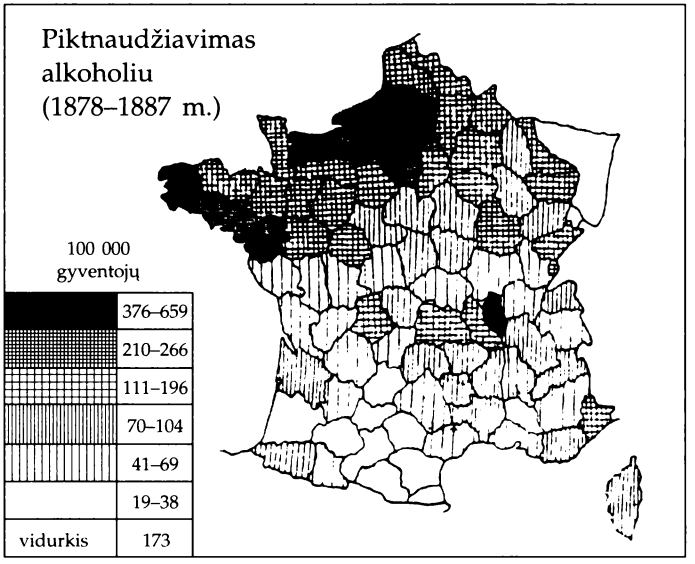

Alkoholinės psichozės (1867–1876 m.) Metų vidurkis

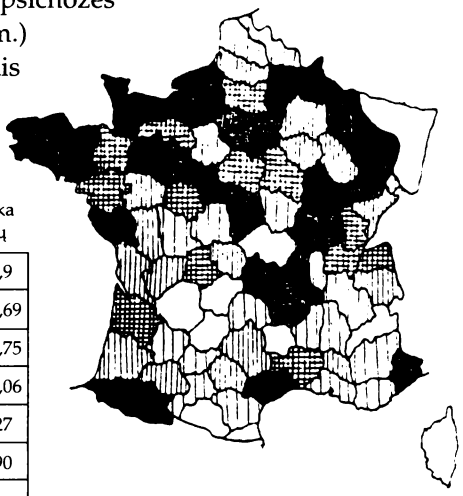

Kiek alkoholinės psichozės atvejų tenka 100 pamišimo atvejų

	29,3–18,9
	18,14–13,69
	13,44–12,75
	12,22–10,06
	9,75–8,27
	7,90–3,90
vidurkis	14,36

Alkoholio vartojimas (1873 m.)

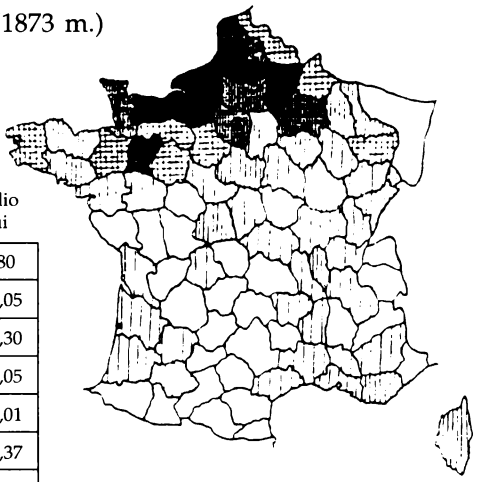

Kiek litrų absoliutaus alkoholio tenka 1 gyventojui

	10–6,80
	7,34–5,05
	4,75–3,30
	2,61–2,05
	1,64–1,01
	0,99–0,37
vidurkis	2,84

Pagaliau net ir pastebimi sutapimai ne ką teįrodo, nes dažniausiai jie susiklostę atsitiktinai. Jeigu peržengę Prancūzijos sieną kiltume į Šiaurę, matytume, kad alkoholio suvartojimas beveik pastoviai didėja, o savižudybių anaiptol nedaugėja. Antai Prancūzijoje 1873 m. vienam gyventojui teko vidutiniškai 2,84 litro alkoholio, o Belgijoje 1870 m. šis skaičius siekė 8,56, Anglijoje – 9,07 litro (1870–1871), Olandijoje – 4 litrus (1870), Švedijoje – 10,34 litro (1870), Rusijoje 10,69 (1866), o Sankt-Peterburge net 20 litrų (1855). Tuo tarpu atitinkamais laikotarpiais Prancūzijoje milijonui gyventojų teko 150 savižudybių, o Belgijoje – tik 68, Didžiojoje Britanijoje – 70, Švedijoje – 85, Rusijoje visai nedaug. Net Sankt-Peterburge 1864–1868 laikotarpiu metinis vidurkis tebuvo 68,8. Danija yra vienintelė Šiaurės šalis, kurioje yra sykiu ir daug savižudybių, ir aukštas alkoholio vartojimo rodiklis (1845 jis siekė 16,51)[39]. Jeigu mūsų šiauriniuose departamentuose gana ryškus ir polinkis į savižudybę, ir potraukis alkoholiui, tai anaiptol nereiškia, kad pirmasis kyla iš antrojo ir viskas tampa aišku. Tai tik atsitiktinis sutapimas. Šiaurėje paprastai išgeriama daug alkoholio, nes vyno čia būna mažiau ir jis brangus[40], be to, galimas dalykas, kad organizmas čia labiau nei kur kitur, reikalauja specialaus, jo temperatūrą palaikančio maisto; kita vertus, pastebima, kad kaip tik šiame mūsų šalies regione susitelkę daug savižudybę skatinančių priežasčių.

Ši išvada pasitvirtins, jei palyginsime tarpusavyje įvairias Vokietijos žemes. Sugrupavę jas dvejopu – savižudybės ir alkoholio suvartojimo – požiūriu[41] (žr. p. 49), matome, kad III grupė, kurioje dažniausiai žudomasi, yra viena iš tų, kuri alkoholio suvartoja mažiausiai. Pažvelgę detaliau, pastebime akivaizdžiai priešingą santykį: Poznanės provincijoje, kur savižudybių mažiausiai (96,4 atvejai milijonui gyventojų), kaip tik išgeriama daugiausia (vienam gyventojui tenka 13 litrų); Saksonijoje, kur nusižudoma beveik keturgubai daugiau (348 iš milijono), išgeriama dvigubai mažiau. Pagaliau matome, kad IV gru-

[39] Pagal Lunier, *op. cit.*, p. 180 ir toliau. Analogiški skaičiai, liečiantys kitus metus, pateikiami Prinzing, *op. cit.*, p. 58.

[40] Dėl vyno vartojimo, tai šio rodiklio kitimas yra veikiau atvirkščiai proporcingas savižudybės rodikliui. Antai Pietuose jo išgeriama daugiausia, bet kaip tik čia savižudybių būna mažiausiai. Bet tai juk nereiškia, kad vynas apsaugo nuo savižudybės.

[41] Pagal Prinzing, *op. cit.*, p. 75.

pė, kurioje alkoholio vartojama mažiausiai, susideda beveik vien iš pietinių žemių. Kita vertus, čia žudomasi rečiau nei kitur Vokietijoje, nes dauguma gyventojų čia yra katalikai arba katalikų mažumos čia sudaro stiprias bendruomenes[42].

Alkoholizmas ir savižudybė Vokietijoje

Kiek litrų alkoholio tenka 1 gyventojui (1884–1886)	Savižudybių vidurkis milijonui gyventojų	Grupei priskirtos žemės
I grupė nuo 13 iki 10, 8	206,1	Poznanė, Silezija, Brandenburgas, Pomeranija.
II grupė nuo 9,2 iki 7,2	208,4	Rytų ir Vakarų Prūsija, Hanoveris, Saksonijos provincija, Tiuringija, Vestfalija.
III grupė nuo 6,34 iki 4,5	234,1	Maklenburgas, Saksonijos karalystė, Šlezvigas-Holšteinas, Elzasas, Heseno didžioji hercogystė bei provincija.
IV grupė 4 ir mažiau	147,9	Reino provincija, Badenas, Bavarija, Viurtenbergas.

Vadinasi, nėra tokios psichopatinės būklės, kurią su savižudybe sietų reguliarus ir neabejotinas ryšys. Visuomenėje yra daugiau ar mažiau savižudžių anaiptol ne dėl to, kad didesnę ar mažesnę jos dalį

[42] Norint įrodyti alkoholio poveikį, neretai yra pasitelkiamas Norvegijos pavyzdys, kur nuo 1830 m. alkoholinių gėrimų vartojimas mažėjo lygiagrečiai mažėjant ir savižudybių rodikliui. Tačiau alkoholizmas tokia pat proporcija sumažėjo ir Švedijoje, bet savižudybių skaičius čia nenustojo augęs (1866–1888 m. milijonui gyventojų čia jau teko 115 savižudybių, o 1821–1830 m. šis rodiklis buvo tik 63). Tokia pat tendencija pastebėta ir Rusijoje.

Kad klausimas skaitytojui būtų visais aspektais aiškesnis, pridursime, jog savižudybių proporcija, kurią prancūzų statistika sieja arba su girtuoklystės priepuoliais, arba su kasdieniu girtuokliavimu, išaugo nuo 6,69 proc. 1849 m. iki 13,41 proc. 1876 m. Tačiau svarbu pirmiausia tai, kad visi šie atvejai būtų priskirtini alkoholizmui tikrąja prasme ir neapimtų paprasto pasigėrimo ar dažno buvojimo kabarete. Be to, šie skaičiai, kad ir ką konkrečiai reikštų, neįrodo, kad nuo piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais daugiausia priklausė savižudybių rodiklis. Galiausiai kiek toliau matysime, kodėl nereikėtų skirti didelės reikšmės informacijai, kurią statistika mums pateikia kaip tariamai atskleidžiančią savižudybių priežastis.

sudaro neuropatai ir alkoholikai. Nors įvairiausio pobūdžio psichikos sutrikimas ir sudaro gana palankią psichologinę dirvą rastis priežastims, kurios gali priversti žmogų nusižudyti, tačiau pats savaime jis nėra viena iš šių priežasčių. Galima manyti, kad esant toms pačioms aplinkybėms pakrikusios psichikos žmogus nusižudys lengviau negu sveikas, tačiau jis nusižudo nebūtinai dėl savo būklės. Jame slypintis virtualumas gali peraugti į veiksmą tik paskatintas kitų veiksnių, kuriuos mums privalu išsiaiškinti.

II skyrius

SAVIŽUDYBĖ IR NORMALIOS PSICHINĖS BŪKLĖS. RASĖ. PAVELDIMUMAS

Gali būti ir taip, kad polinkis į savižudybę glūdi individo sandaroje nepriklausomai nuo jokių nenormalių būklių, kurias ką tik apžvelgėme. Juk tą polinkį gali nulemti grynai psichiniai reiškiniai, nebūtinai susiję su kokiais nors nervų sistemos sutrikimais. Kodėl gi žmonės negalėtų nutraukti savo gyvenimo tiesiog dėl to, kad toks yra jų noras, nieko bendra neturįs nei su monomanija, nei su proto pakrikimu, nei su neurastenija? Tokią prielaidą galėtume laikyti įrodyta, jeigu pasitvirtintų daugelio savižudybių tyrinėtojų įsitikinimas[1], kad kiekvienai rasei yra būdingas savitas savižudybių rodiklis. Mat rasės savitumas, leidžiantis ją atskirti nuo kitų rasių, gali būti apibrėžtas tik pagal organines bei psichines ypatybes. Tad jeigu kiekvienai rasei iš tiesų yra būdingas savitas savižudybės rodiklis, tektų pripažinti, kad esama kažkokių organinių prielaidų, su kuriomis savižudybė glaudžiai siejasi.

Bet ar yra toks ryšys?

I

Pirmiausia išsiaiškinkime, kas tai yra rasė. Šį žodį apibrėžti ypač svarbu, nes ne tik kasdienėje vartosenoje, bet ir pačių antropologų žodyne jo prasmė labai įvairi. Tačiau siūlomų apibūdinimų įvairovėje vyrauja dvi sąvokos: viena iš jų iškelia panašumo požymius, kita – bendrą kilmę. Kiekviena mokykla linkusi labiau pabrėžti kurį nors vieną iš šių aspektų.

[1] Galima paminėti: Wagner, *Gesetzmassigkeit...* p. 165 etc; Morselli, *op cit.*, p. 158; Oettingen, *Moralstatistik*, p. 760.

Kartais manoma, kad rasė yra individų, kurie, be abejo, turi bendrų ypatumų, junginys, tačiau ne mažiau svarbu, kad tasai bruožų bendrumas būtų kilęs iš tų pačių šaknų. Kalbant apie kokią nors priežastį, vienas ar keli tos pačios seksualiai aktyvios kartos individai įgyja ypatumą, kuris juos išskiria iš visos rūšies, ir kai tasai ypatumas, užuot kitoje kartoje išnykęs, paveldėjimo būdu pamažu vis labiau organizme įsitvirtina, randasi nauja rasė. Tai ir turėjo omenyje p. de Quatrefages, apibrėždamas rasę kaip „visumą panašių tos pačios rūšies individų, lytinio dauginimosi būdu perduodančių pirminio pokyčio ypatumus"[2]. Pagal šį apibrėžimą rasė skirtųsi nuo rūšies tuo, kad pradinės poros, iš kurių kilo įvairios tos pačios rūšies rasės, savo ruožtu būtų visos kilusios iš vienos poros. Šitaip rasės sąvoka būtų aiškiai apibrėžta postuluojant ypatingą, jau pačioje pradžioje apibrėžtumą žadančią rasės kilmę.

Bėda ta, kad laikantis tokio požiūrio, kokios nors rasės buvimas ir jos reiškimosi sfera gali būti nustatyta tik remiantis istoriniais ir etnografiniais tyrinėjimais, kurių rezultatai paprastai kelia daug abejonių; mat norint išsiaiškinti kilmės klausimus, tenka pasikliauti labai nepatikimomis prielaidomis. Maža to, vargu ar šiandien esama žmonių rasių, kurioms šis apibrėžimas tiktų; juk dėl įvairiausio pobūdžio susikryžminimų kiekviena mūsų rūšies atmaina yra išaugusi iš labai skirtingų šaknų. Nesant jokio kito kriterijaus būtų labai sunku išsiaiškinti, koks yra įvairių rasių santykis su savižudybe, nes sunku būtų pasakyti, kur viena rasė baigiasi ir prasideda kita. Be to, p. de Quatrefages savo koncepcijoje kartais linkęs perdėm lengvai paaiškinti klausimus, į kuriuos mokslas dar anaiptol nėra radęs atsakymo. Antai čia laikomasi požiūrio, kad būdingiausios rasės ypatybės susiformavo evoliucijos procese, įsitvirtindamos organizme tik veikiant paveldimumui. Tokią prielaidą ginčija ištisa antropologų, pasivadinusių poligenistais, mokykla. Pasak jų, žmonija nėra kilusi tik iš vienos poros, kaip aiškina biblinė tradicija, o ji radosi vienu metu arba pamažu skirtingose Žemės rutulio vietose. Kadangi tos pradinės šeimos susiformavo nepriklausomai vienos nuo kitų ir įvairiose aplinkose, jos buvo skirtingos nuo pat pradžių; vadinasi, kiekviena jų buvo savita rasė. Tad pagrindinės rasės radosi ne pamažu, vis labiau įsitvirtinant įgytoms naujoms savybėms, o pačioje pradžioje ir iš karto.

Kadangi įsiplieskęs ginčas iki šiol nėra išspręstas, metodiniu požiūriu būtų nepriimtina rasės sąvoką sieti su bendros kilmės ar giminystės

[2] *L'espèce humaine*, p. 28. Paris, Félix Alcan.

idėjomis. Verčiau ją apibrėžti atsižvelgiant ne į kilmę, o į esamus, kiekvienam stebėtojui prieinamus ypatumus. Tokiu atveju lieka tik du rasės išskirtinumo požymiai. Pirma, tai panašumu pasižyminčių individų grupė; tačiau panašumų turi ir vieno tikėjimo ar vienos profesijos žmonės. Rasės savitumą sudaro tai, kad panašumas čia yra paveldimas. Tam tikras vienokiu ar kitokiu būdu susiformavęs tipas paveldėjimo būdu yra nuolat perduodamas. Antai Prichardas rašo: „Rase vadinama kiekviena grupė individų, turinčių daugiau ar mažiau paveldėjimo būdu perduodamų bendrų ypatumų, kurių kilmės klausimas apdairiai paliekamas nuošaly". P. Broca kalba maždaug tais pačiais žodžiais: „Žmonių rūšies atmainos, – sako jis, – yra vadinamos rasėmis, o tai verčia manyti, kad tos pačios atmainos individus sieja daugiau ar mažiau tiesioginiai giminystės saitai, tačiau ar tarpusavio giminystė sieja skirtingų atmainų individus, čia neatsakoma nei teigiamai, nei neigiamai"[3].

Šitaip iškeltas rasių kilmės klausimas tampa pakankamai aiškus; tačiau žodžio prasmė čia taip išsiplečia, kad jis netenka jokio apibrėžtumo. Dabar jis žymi ne vien pagrindines žmonių rūšies atšakas, natūralias ir reliatyviai nekintamas žmonijos dalis, bet įvairaus pobūdžio tipus. Iš tiesų, jei laikysimės tokio požiūrio, tai kiekviena tautų grupė, kurios nariai, palaikydami glaudžius, per amžius juos susiejusius ryšius, turi paveldimo pobūdžio panašumų, sudarytų rasę. Užtat kartais kalbama apie lotyniškąją rasę, anglosaksiškąją rasę ir t. t. Beje, tik tokia prasme rasės dabar ir gali būti traktuojamos kaip konkretūs gyvuojantys istorinės raidos veiksniai. Didžiosios pagrindinės pirmapradės rasės tautų maišatyje, istorijos tiglyje taip vienos su kitomis susipynė, kad beveik visai prarado savąjį individualumą. Nors jos visai ir neišnyko, tačiau išliko tik neryškūs jų apmatai, padriki bruožai, kurių nedarniame junginyje veltui ieškosi charakteringo veido. Žmogaus tipas, kuris paprastai atkuriamas pasitelkus keletą dažniausiai netikslių nuorodų apie jo ūgį ir kaukolės formą, nėra nei tiek turiningas, nei pakankamai apibrėžtas, kad būtų galima kalbėti apie jo didelę įtaką socialinių reiškinių raidai. Specialesni, siauresnės apimties tipai, nei vadinamosios rasės plačiąja prasme, yra kur kas labiau išsiskiriantys ir, būdami veikiau istorijos nei gamtos produktai, jie neišvengiamai atlieka tam tikrą istorinį vaidmenį. Vis dėlto jiems aiškiai stinga objektyvaus apibrėžtumo. Antai mes ne ką težinome, kuo būtent loty-

[3] Straipsnis *Antropologie*, Dechambre, *Dictionnaire*, t. V.

niškoji rasė skiriasi nuo saksoniškosios. Kiekvienas apie tai kalba savaip, nepaisydamas mokslinio tikslumo.

Šios išankstinės pastabos mus perspėja, kad sociologui, kuris imasi aiškinti galimą rasių poveikį vienam ar kitam socialiniam reiškiniui, vargu ar pavyks būti gana atsargiam. Juk kad galėtum tokias problemas išspręsti, būtina žinoti, kokių skirtingų rasių esama ir kaip jos vienos kitas atpažįsta. Minėta išlyga tuo būtinesnė, kad antropologijos nepatikimumas, ko gera, susijęs su tuo faktu, jog žodis *rasė* nūnai nebeturi jokio apibrėžto atitikmens. Viena vertus, autentiškosios rasės šiandien domina nebent paleontologus, kita vertus, siauresnio pobūdžio grupės, kurioms šį vardą imta taikyti – tai tiesiog tautos arba tautinės visuomenės, kurios nariai yra veikiau ne kraujo, o civilizacijos broliai. Šitaip traktuojama rasė kone išnyksta susipindama su tautybe.

II

Tarkime, kad Europoje esama keleto pagrindinių tipų, kurių bendriausi ypatumai iš esmės yra žinomi ir tarp kurių yra pasiskirstę įvairių tautybių žmonės, – pavadinkime tuos tipus rasėmis. Morselli skiria keturis tipus: *germaniškąjį*, kurio atmainomis jis laiko vokiečius, skandinavus, anglosaksus ir flamandus; *keltiškąjį* bei *romaniškąjį* (šiam priklauso belgai, prancūzai, italai, ispanai), *slaviškąjį* ir *Uralo* bei *Altajaus* tipą. Pastarąjį mes tik paminime, nes Europoje esama per mažai šio tipo atstovų, kad būtų galima nustatyti jo santykį su savižudybe. Jam priskirtini tik vengrai, suomiai bei keleto rusiškųjų provincijų gyventojai. Kitos trys rasės polinkio į savižudybę silpnėjimo tvarka rikiuojasi taip: pirmiausia germaniškojo tipo tautos, po to – keltai bei romanai ir galiausiai – slavai[4].

Tačiau ar iš tikrųjų šie skirtumai yra sietini su rasės poveikiu?

Prielaida būtų tikėtina, jei kiekvienos bendru pavadinimu sujungtų žmonių grupės polinkis į savižudybę būtų daugmaž vienodas. Tačiau tos pačios rasės tautos šiuo atžvilgiu yra be galo skirtingos. Antai slavai, apskritai paėmus, menkai linkę žudytis, tačiau išimtį čia sudaro Bohemija ir Moravija. Pirmojoje milijonui gyventojų tenka 158 savižudybės, antrojoje – 136, o Krainoje – tik 46, Kroatijoje – 30, Dalma-

[4] Mes nekalbame apie Wagnerio bei Oettingeno siūlomas klasifikacijas; jas labai griežtai sukritikavo pats Morselli (p. 160).

tijoje – 14. Lygiai taip pat iš visų keltiškojo bei romaniškojo tipo tautų didžiausią duoklę savižudybei – 150 atvejų milijonui gyvenotojų – atiduoda Prancūzija, o Italijoje tuo pačiu laikotarpiu rodiklis neviršija trijų dešimčių, Ispanijoje jis dar mažesnis. Vargu ar įmanoma sutikti su Morselli nuomone, kad toks didžiulis skirtumas čia paaiškinamas tuo, kad Prancūzijoje, palyginti su kitomis lotynų šalimis, kur kas daugiau germaniškos kilmės gyventojų. Tačiau akivaizdu, kad tautos, šitokiu būdu atsiskiriančios nuo kitų savo rasės gentainių, sykiu yra ir labiau civilizuotos, tad visiškai teisėtai kyla klausimas, ar kartais ne dėl civilizacijos raidos netolygumo pirmiausia vyksta tokia visuomenių ir vadinamųjų etninių grupių diferenciacija.

Pažvelgus į germaniškąsias tautas skirtumai dar didesni. Trims iš keturių šios kilmės grupių būdingas gerokai silpnesnis polinkis į savižudybę nei slavams ir lotynams. Tai pasakytina apie flamandus, kurių rodiklis (milijonui gyventojų) yra 50, anglosaksus, kurie neviršija 70[5]; o dėl skandinavų, tai danų rodiklis, tiesą sakant, šokteli iki 268, bet užtat norvegų – tik 74,5, o švedų neviršija 84. Taigi danų savižudybių rodiklio negalima aiškinti rasės poveikiu, nes kitų dviejų šalių, kurios rasės požiūriu yra gryniausios, duomenys yra priešingi. Apskritai paėmus, iš visų germaniškų tautų tik vokiečiai yra iš tiesų smarkiai linkę į savižudybę. Tiksliai vartodami terminus, šiuo atveju turėtume kalbėti ne apie rasę, o apie tautybę. Bet kadangi nėra įrodyta, kad nesama bent iš dalies paveldimo vokiškojo tipo, galime, sutartinai praplėtę žodžio prasmę iki šios kraštutinės ribos, tarti, kad vokiškosios rasės tautų polinkis į savižudybę yra stipriau išsiplėtojęs, nei daugumos keltiškųjų bei romaniškųjų, slaviškųjų ar net anglosaksiškųjų ir skandinaviškųjų visuomenių. Tai ir viskas, ką galima pasakyti išanalizavus anksčiau pateiktus skaičius. Kad ir kaip būtų, tai yra vienintelis atvejis, leidžiantis bent jau įtarti galimą etninio pobūdžio poveikį savižudybei. Kiek vėliau turėsime progą įsitikinti, kad iš tikrųjų rasė čia jokios reikšmės neturi.

Kad vokiečių polinkio į savižudybę priežastimi būtų galima laikyti rasę, nepakanka nustatyti, jog savižudybė Vokietijoje ypač paplitusi; juk tą paplitimą galėjo būti nulėmusi ir savita vokiškosios civilizacijos prigimtis. Taigi reikėtų įrodyti, kad tasai polinkis susijęs su vie-

[5] Morselli šiuos faktus aiškina, iškeldamas jokiais argumentais neparemtas prielaidas, esą Anglijoje lemiamą vaidmenį vaidina tai, kad čia vyrauja keltų kilmės gyventojai, o flamandų savitumą nulemiąs klimatas.

nokia ar kitokia paveldima vokiečio organizmo būkle, kad tai pastovus šio tipo bruožas, išliekantis net pasikeitus socialinei aplinkai. Tik šitai įrodę, mes galėsime teigti, kad tasai polinkis yra nulemtas rasės. Tad pasižiūrėkime, ar šis apgailestavimą keliantis vokiečio pirmavimas išlieka ir už Vokietijos sienų tada, kai jis įsitraukia į kitų tautų gyvenimą ir prisitaiko prie kitoniškos civilizacijos.

Atsakyti į šį klausimą leidžia jau esama Austrijos patirtis. Vokiečiai čia yra sumišę – beje, įvairiose provincijose labai skirtingomis proporcijomis – su populiacija, kurios etninės šaknys yra visiškai kitos. Pažvelkime, ar jų buvimas priverčia šoktelėti savižudybių rodiklį. VII lentelėje yra pateikiamas kiekvienos provincijos savižudybių per 1872–1877 penkmetį vidurkis, išrikiavus jas paeiliui pagal vokiečių kilmės gyventojų rodiklį. Apie skirtingų rasių proporcijas čia buvo sprendžiama tik pagal paplitusios tarmės prigimtį; nors šis kriterijus ir nėra absoliučiai tikslus, tačiau iš visų galimų jis yra patikimiausias.

VII lentelė. *Austrijos provincijų palyginimas savižudybės ir rasės požiūriu*

	Kiek vokiečių tenka 100 gyventojų	Savižudybių rodiklis milijonui gyventojų		
GRYNAI VOKIŠKOS PROVINCIJOS				
Žemutinė Austrija	95,90	254		
Aukštutinė Austrija	100	110	Vidurkis 106	
Zalcburgas	100	120		
Tirolio žemė	100	88		
VYRAUJA VOKIŠKASIS DĖMUO				
Karintija	71,40	92		
Štirija	62,45	94	Vidurkis 125	
Silezija	53,37	190		
YRA GAUSI VOKIEČIŲ MAŽUMA				
Bohemija	37,64	158		
Moravija	26,33	136	Vidurkis 140	
Bukovina	9,06	128		
YRA NEGAUSI VOKIEČIŲ MAŽUMA				Dviejų grupių vidurkis 86
Galicija	2,72	82		
Pietų Tirolis	1,90	88		
Pakrantė	1,62	38		
Kraina	6,20	46		
Dalmatija	–	14		

Šioje iš paties Morselli perimtoje lentelėje neįmanoma pastebėti net ir menkiausios vokiškojo veiksnio įtakos. Bohemija, Moravija ir Bukovina, kur vokiečiai tesudaro nuo 37 iki 9 procentų, savižudybių skaičiumi (vidurkis 140) pranoksta Štiriją, Karintiją ir Sileziją (vidurkis 125), kur gyventojų dauguma yra vokiečiai. Be to, pastarosios šalys, kur esama gana gausios slavų mažumos, savižudybėmis pralenkia vieninteles tris grynai vokiečių gyvenamas provincijas – Aukštutinę Austriją, Zalcburgą ir Tirolio žemę. Tiesa, Žemutinėje Austrijoje savižudybių yra kur kas daugiau nei kituose regionuose; tačiau šios tendencijos negalima aiškinti čia gyvenančių vokiečių persvara, nes Aukštutinėje Austrijoje, Zalcburge ir Tirolio žemėje, kur žudomasi du ar net tris kartus rečiau, jų gyvena dar daugiau. Tikroji tokio aukšto savižudybių rodiklio priežastis čia yra ta, kad svarbiausias Žemutinės Austrijos miestas yra Viena, kur, kaip ir visose sostinėse, kasmet įvyksta daugybė savižudybių; antai 1876 m. milijonui gyventojų čia teko 320 atvejų. Labai neapdairu būtų didelio miesto bėdas priskirti rasei. Kita vertus, Pakrantės zonoje, Krainoje ir Dalmatijoje savižudybių yra mažai anaiptol ne dėl to, kad čia negyvena vokiečių; juk Pietų Tirolyje, Galicijoje, kur vokiečių gyvena ne daugiau, savanoriškų mirčių įvyksta dvigubai ar net penkiagubai dažniau. Apskaičiavę visų aštuonių provincijų, kur vokiečiai sudaro mažumą, savižudybių vidurkį, gauname 86, t. y. tiek pat, kiek grynai vokiečių gyvenamoje Tirolio žemėje, ir daugiau nei Karintijoje ir Štirijoje, kur taip pat labai gausu vokiečių. Taigi, kai vokiečiai ir slavai gyvena toje pačioje socialinėje aplinkoje, jų polinkis į savižudybę yra akivaizdžiai vienodas. Vadinasi, šio jų polinkio skirtingumas, išryškėjantis jiems gyvenant skirtingose sąlygose, nuo rasės nepriklauso.

Tą patį galima pasakyti ir apie vokiškąją ir lotyniškąją rases, kurių savižudybės rodiklių skirtingumą jau esame nurodę. Šveicarijoje gyvena abiejų rasių gyventojų. Penkiolika kantonų yra grynai arba iš dalies vokiški. Savižudybių vidurkis čia neviršija 186 (1876 m). Penkiuose kantonuose (Valė, Fribūro, Nešatelio, Ženevos, Vo) daugumą sudaro prancūzai. Savižudybių rodiklis čia siekia 255. Iš šių kantonų mažiausią rodiklį (10 vienam milijonui gyventojų) turinčiame Valė kaip tik vokiečių gyvena daugiausia (319 iš 1000 gyventojų); o Nešatelyje, Ženevoje ir Vo, kur gyventojai beveik vien lotynai, įvyksta atitinkamai 486, 321, 371 savižudybės.

Kad etninio veiksnio įtaka (jeigu jo iš viso esama) galėtų labiau išryškėti, mes mėginome apeiti religijos faktorių, galintį aną užmaskuoti. Tuo tikslu palyginome vokiškuosius ir prancūziškuosius tos pačios konfesijos kantonus. Gauti rezultatai tik patvirtino ankstesniuosius:

Šveicarijos kantonai

Katalikai vokiečiai: 87 savižudybės.	Protestantai vokiečiai: 293 savižudybės.
Katalikai prancūzai: 83 savižudybės.	Protestantai prancūzai: 456 savižudybės.

Matome, kad, viena vertus, nesama ryškesnio rasių tarpusavio skirtumo; kita vertus, prancūzai aiškiai pirmauja.

Visi faktai rodo, jog priežastys, dėl kurių vokiečiai žudosi dažniau nei kitų tautų žmonės, glūdi ne jų kraujyje, o civilizacijoje, kuri juos išugdė. Vis dėlto vienas iš argumentų, kuriuos Morselli pateikia rasių poveikiui įrodyti, gali pasirodyti labiau įtikinantis. Prancūzų tauta yra susiformavusi, sumišus dviem pagrindinėms rasėms – keltams ir kimbrams, kurie iš prigimties skyrėsi savo ūgiu. Nuo Julijaus Cezario laikų kimbrai garsėjo kaip ypač augaloti. Atsižvelgdamas į gyventojų ūgį, Broca pamėgino išsiaiškinti, kaip šios dvi rasės dabar yra pasiskirsčiusios mūsų šalies teritorijoje, ir aptiko, kad keltiškosios kilmės gyventojai vyrauja į pietus nuo Luaros, o kimbrų kilmės gyventojai – į šiaurę. Tarp šio etnografinio žemėlapio ir savižudybių žemėlapio esama šiek tiek panašumo; matėme, jog savižudybių zona driekiasi šalies šiaurinėje dalyje, o jų *minimumo* zona – Vidurio ir Pietų Prancūzijoje. Tačiau Morselli išvados siekia toliau. Jis įsitikinęs, kad prancūzų savižudybės svyruoja tiksliai pagal etninių dėmenų pasiskirstymą. Norėdamas tai įrodyti jis suskirstė departamentus į šešias grupes, apskaičiavo kiekvienos iš jų savižudybių vidurkį bei dėl per mažo ūgio atleistų naujokų vidurkį; tačiau tai tik netiesioginis gyventojų ūgio vidurkio skaičiavimas, parodantis, jog kuo mažesnis atleistųjų skaičius, tuo tas vidurkis didesnis. Beje, išryškėjo, kad šiose dviejose grafose išrikiuotų vidurkių kitimas yra vienas kitam atvirkščiai proporcingas; kuo mažiau dėl nepakankamo ūgio atleistų naujokų, t. y. kuo ūgio vidurkis didesnis, tuo daugiau savižudybių[6].

Suprantama, nustačius tokį tikslų atitikimą, kitaip, kaip tik rasės poveikiu, jo nepaaiškinsi. Tačiau Morselli pasitelktas metodas, padėjęs jam gauti tokius rezultatus, anaiptol neleidžia jais pasikliauti. Lyginimo pa-

[6] Morselli, *op. cit.*, p. 189.

matu jis pasirinko šešias etnines grupes, kurias yra išskyręs Broca[7], atsižvelgdamas į tariamą dviejų rasių – keltų ir kimbrų – grynumo laipsnį. Nors šio mokslininko autoritetas ir didžiai gerbtinas, vis dėlto nereikėtų pamiršti, jog minėti etnografiniai klausimai yra perdėm sudėtingi, daugeliu aspektų jie vis dar gali būti įvairiai, net ir prieštaringomis hipotezėmis aiškinami, kad jo pasiūlytą klasifikaciją būtų galima laikyti neginčytina. Pakanka to, kad norėdamas ją pagrįsti, Broca buvo priverstas griebtis ne vienos neverifikuojamos istorinės spėlionės, ir nors jo tyrinėjimai akivaizdžiai parodė, kad Prancūzijoje esama dviejų aiškiai skirtingų antropologinių tipų, jo įsitikinimas, kad egzistuoja ir tam tikru savitumu pasižymintys tarpiniai tipai, kelia rimtų abejonių[8]. Jei, palikę nuošaly šią sistemingą, tačiau, ko gera, perdėm dirbtinę lentelę, tenkintumėmės departamentų sugrupavimu pagal kiekvienam iš jų būdingą vidutinį ūgį (t. y. pagal atleistų naujokų vidurkį) ir greta tų vidutinių dydžių išrikiuotume savižudybių rodiklius, gautume rezultatus, kurie nuo Morselli pateiktųjų aiškiai skirtųsi.

---

[7] *Mémoires d'antropologie*, t. I, p. 320.

[8] Neginčytina, ko gera, yra tai, kad esama dviejų regioninių masyvų, kurių vienas susideda iš 15 šiaurinių departamentų, kur vyrauja aukštaūgiai (iš tūkstančio naujokų 39 atleisti), o antras – iš 24 Vidurio ir Vakarų Prancūzijos departamentų, kur daugiuma yra mažaūgiai (iš tūkstančio naujokų nuo 98 iki 130 atleistų). Ar šį skirtumą lemia rasė? Atsakyti į tokį klausimą yra nepalyginti sunkiau. Prisiminus, kad per tris dešimtmečius vidutinis ūgis Prancūzijoje gerokai pasikeitė ir kad ryšium su tuo atleistųjų naujokų skaičius sumažėjo nuo 92,80 iš tūkstančio (1831 m.) iki 59,40 (1860 m.), kyla visai teisėtas klausimas, ar tokia nepastovi savybė gali būti pakankamai rimtas kriterijus pripažinti egzistuojant tokius reliatyviai pastovius tipus, kaip vadinamosios rasės. Šiaip ar taip, tai, kokiu būdu Broca nustato, įvardija ir susieja su kimbriškomis ar keltiškomis šaknimis tarpines grupes, įterpdamas jas tarp šių dviejų kraštutinių tipų, mums atrodo dar daugiau abejonių keliantis dalykas. Morfologinio pobūdžio argumentai čia neįmanomi. Antropologija gali tiksliai nustatyti, koks yra vieno ar kito regiono vidutinis ūgis, tačiau nieko negali pasakyti, iš kokių susikryžminimų jis radosi. Juk tarpiniai ūgiai gali rastis tiek dėl to, kad keltai susikryžmino su augalotomis rasėmis, tiek ir dėl to, kad kimbrai sumišo su žemesniais už save. Geografinis pasiskirstymas taip pat ne ką tegali pasakyti, nes sumišusių grupių esama po truputį visur – šiaurės vakaruose (Normandija ir Luaros žemuma), pietvakariuose (Akvitanija), pietinėje dalyje (Romanų provincija), rytuose (Lotaringija) ir t. t. Tad tenka pasikliauti istoriniais argumentais, kurie gali būti tik spėlionės. Istorija ne ką tegali pasakyti apie tai, kaip, kada ir kokiomis sąlygomis bei proporcijomis vyko įvairiausio pobūdžio tautų antplūdžiai ir maišymasis. Visiškai aišku, kad ji negali mums padėti nustatyti, kaip visa tai paveikė organinę tautų struktūrą.

VIII lentelė

Departamentai, kur vyrauja aukštaūgiai			Departamentai, kur vyrauja žemaūgiai		
	Kiek atleistų naujokų	Savižudybių procento vidurkis		Kiek atleistų naujokų	Savižudybių procento vidurkis
I grupė (9 depart.)	Daugiau kaip 40 iš 1000 tirtų	180	I grupė (22 depart.)	Nuo 60 iki 80 iš 1000 tirtų	115 (neskaitant Senos 101)
II grupė (8 depart.)	Nuo 40 iki 50	249	II grupė (12 depart.)	Nuo 80 iki 100	88
III grupė (17 depart.)	Nuo 50 iki 60	170	III grupė (14 depart.)	Daugiau kaip 100	90
Vidutiniškai	Mažiau kaip 60 iš 1000 tirtų		Vidutiniškai	Daugiau kaip 60 iš 1000 tirtų	103 (įskaitant Seną) 93 (neskaitant Senos)

Savižudybių procento didėjimas nėra nuosekliai proporcingas kimbriškojo arba šiam priskiriamo dėmens augimui; pirmoje grupėje, kurios gyventojų ūgis yra aukščiausias, savižudybių yra mažiau nei antroje ir šiek tiek daugiau nei trečioje; visos trys grupės ūgio atžvilgiu, kad ir kaip dirbtinai tai atrodytų, yra maždaug vieno lygmens[9]. Iš šių duomenų galima nustatyti nebent tai, kad ir savižudybių, ir ūgio atžvilgiu Prancūzija dalijasi į dvi dalis – šiaurinę, kurioje yra gausiau savižudybių ir gyventojai yra augalotesni, ir vidurinę, kurioje gyventojų ūgis žemesnis ir rečiau žudomasi, nors, beje, griežtesnio šių tendencijų lygiagretumo nematyti. Kitaip tariant, du didžiuliai regioniniai masyvai, kuriuos mes pastebėjome etnografiniame žemėlapyje, išryškėja ir savižudybių žemėlapyje; tačiau jų sutapimas yra tik labai apytikris ir bendro pobūdžio. Šių dviejų reiškinių kitimo detalės rodo, kad jokio sutapimo nesama.

[9] Ypač kai neįskaitomas Senos departamentas, kuris dėl jam būdingų išskirtinių sąlygų su kitais departamentais negali būti lyginamas.

Tikrosios minėto sutapimo proporcijos anaiptol neliudija etninių elementų naudai; tai tik įdomus, tačiau dėsniui įrodyti nepakankamas faktas. Jis paprasčiausiai gali reikšti atsitiktinį dviejų vienas nuo kito nepriklausomų veiksnių sutapimą. Norint jį priskirti rasių poveikiui, mažių mažiausiai reikėtų, kad tokią prielaidą paremtų ir patvirtintų kiti faktai. Deja, esama faktų, kurie jai aiškiai prieštarauja.

1. Būtų keista, kad toks neabejotinai egzistuojantis kolektyvinis tipas kaip vokiečiai, kuriems aiškiai būdingas labai stiprus polinkis į savižudybę, galėtų vos pasikeitus socialinėms aplinkybėms jo nustoti, ir kad, kita vertus, toks nelabai apibrėžtas tipas kaip keltai arba senovės belgai, kurių likę tik šiokių tokių pėdsakų, dar ir šiandien galėtų šiai tendencijai turėti tokį stiprų poveikį. Per didelis nuotolis skiria pirmapradį, tik atmintyje įamžintą rasės bruožų bendrumą ir tokį specifiškai sudėtingą reiškinį, kaip polinkis į savižudybę.

2. Vėliau pamatysime, kad savižudybė tarp senovės keltų buvo gana paplitusi[10]. Tai, kad šiandien tariamieji keltų kilmės gyventojai žudosi gana retai, lemia ne prigimtinės rasės savybės, o pasikeitusios išorinės aplinkybės.

3. Keltai ir kimbrai nėra pirmapradės ir grynos rasės; jie buvo „kraujo, kalbos ir tikėjimo"[11] giminės. Tai tik dvi atmainos tos pačios rasės šviesiaplaukių augalotų žmonių, kurie organizuodami masinius antpuolius ar puldinėdami pavienėmis grupėmis ilgainiui pasklido po visą Europą. Etnografiniu požiūriu, vienintelis jų skirtumas yra tas, kad keltai, susimaišę su tamsiaplaukėmis ir žemaūgėmis pietų rasėmis, labiau nutolo nuo bendrojo tipo. Vadinasi, jeigu stiprus kimbrų polinkis žudytis yra nulemtas rasės, tai tik dėl to, kad jie yra labiau išlaikę pirmapradį rasės pobūdį. Bet tokiu atveju už Prancūzijos ribų, kur mažiau likę skiriamųjų rasės požymių, savižudybių turėtų daugėti. Tačiau nieko panašaus nesama. Antai Norvegijos gyventojų ūgis yra aukščiausias Europoje (1,72 m), šis tipas veikiausiai kilęs iš Šiaurės, iš dalies nuo Baltijos; būtent čia, kaip manoma, jis geriausiai išsilaikęs. Tačiau Skandinavijos pusiasalyje savižudybių procentas nedidelis. Manoma, kad Olandijoje, Belgijoje ir Anglijoje ta pati rasė išliko kur kas mažiau pakitusi nei Prancūzijoje[12], tačiau pastarojoje savižudybių yra kur kas daugiau nei anose trijose.

---

[10] Žr. II knygos IV sk., p. 197, 201.

[11] Broca, *op. cit.*, t. I, p. 394.

[12] Žr. Topinard, *Anthropologie*, p. 464.

Pagaliau norint paaiškinti geografinį savižudybių pasiskirstymą Prancūzijoje, išvis nebūtina ieškoti kažkokių paslėptų rasės galių. Yra žinoma, kad mūsų šalis ir dvasiniu, ir etnologiniu požiūriu gali būti padalyta į dvi dalis, kurios dar nėra iki galo viena su kita supanašėjusios. Šalies vidurio ir pietų gyventojai išlaikė savitą būdą ir gyvenseną, ir šiuo atžvilgiu jie nepasiduoda šiauriečių nuostatoms ir papročiams. Tačiau kaip tik šiaurė yra prancūzų civilizacijos židinys; šioji ir liko iš esmės šiaurietiška. Kita vertus, kadangi, kaip vėliau pamatysime, pagrindinės priežastys, skatinančios prancūzus žudytis, ir slypi toje civilizacijoje, jos įtakos sferos geografinės ribos sutampa su zonos, kurioje ypač gausu savižudybių, ribomis. Tad jeigu šiauriečiai žudosi dažniau nei pietiečiai, tai anaiptol nereiškia, kad šis jų polinkis yra etninės prigimties; taip yra paprasčiausiai dėl to, kad į šiaurę nuo Luaros yra susikaupę daugiau savižudybę skatinančių socialinių priežasčių nei į pietus.

Į klausimą, kaip susiklostė ir įsitvirtino toksai dvasinis mūsų šalies dualizmas, turi atsakyti istorija, anaiptol nesitenkindama etnografiniais tyrinėjimais. Prielaidas tam sudarė ne rasių skirtingumas ar bent jau ne vien tai; juk skirtingos rasės geba tarpusavyje susimaišyti ir viena kitoje ištirpti. Šiaurietiškojo ir pietietiškojo tipo skirtumai nėra tokie nesuderinami, kad ištisi bendro gyvenimo amžiai nebūtų galėję jų įveikti. Lotaringijos gyventojas ne mažiau skiriasi nuo Normandijos gyventojo nei Provanso – nuo Il de Franso. Tačiau istoriškai susiklostė taip, kad provincijos dvasia, prisirišimas prie vietos tradicijų gerokai stipriau reiškėsi pietuose, o šiaurėje būtinumas susitelkti bendro priešo akivaizdoje, glaudesni tarpusavio interesai, dažnesni ryšiai anksčiau suartino gyventojus ir sulydė jų istoriją. Kaip tik ši dvasinė niveliacija, suaktyvinusi žmonių bendravimą bei idėjų ir daiktų cirkuliaciją, lėmė, kad šis regionas tapo aukštos civilizacijos lopšiu[13].

[13] Ši pastaba taikytina ir Italijai. Čia taip pat savižudybių gausiau yra šiaurėje nei pietuose ir, kita vertus, vidutinis šiauriečių ūgis yra kiek didesnis nei pietiečių. Tačiau ir dabartinės Italijos civilizacijos lopšys yra Pjemontas, kita vertus, pjemontiečiai yra truputį aukštesni už pietiečius. Beje, skirtumas nėra didelis. Kalbant apie ūgį Italijos žemyno ribose, *maximum*, kuris nustatytas Toskanos ir Venecijos srityse, siekia 1,65 m, o *minimum* – Kalabrijoje – 1,60 m, Sardinijoje – tik 1,58 m.

III

Teorija, teigianti, kad polinkis į savižudybę stipriai priklauso nuo rasės, *implicite* pripažįsta ir šio polinkio paveldimumą: juk kitaip jis negalėtų būti traktuojamas kaip etninio pobūdžio savybė. Tačiau ar yra įrodyta, kad savižudybė paveldima? Nors šis klausimas logiškai siejasi su pirmuoju, tačiau jis įdomus ir pats savaime, tad tuo labiau verta prie jo sustoti. Jeigu iš tiesų pavyktų nustatyti, kad polinkis į savižudybę yra perduodamas iš kartos į kartą, tektų pripažinti, kad jis stipriai susijęs su tam tikra organine būkle.

Tačiau pirmiausia svarbu pasitikslinti žodžių prasmes. Ar teigiant, kad savižudybė yra paveldima, norima paprasčiausiai pasakyti, kad savižudžių vaikai, paveldėdami savo tėvų būdą, yra linkę analogiškomis aplinkybėms elgtis kaip ir anie? Šitaip suformuluotas teiginys vargiai nuginčijamas, tačiau šiuo atveju jis yra bereikšmis, nes kalbama ne apie savižudybės paveldimumą, o apie tai, kad iš kartos į kartą yra perduodamas tam tikras bendras temperamentas, kuris gali progai pasitaikius nuteikti žmogų tokiam poelgiui, tačiau anaiptol ne būtinai, vadinasi, jis nėra pakankama sąlyga, paaiškinanti žmogaus apsisprendimą. Jau matėme, kad individuali struktūra, nuo kurios labai priklauso visos neurastenijos formos, savižudybių rodiklio pokyčiams neturi jokio poveikio. Visiškai kita prasme apie paveldimumą kalba psichologai. Jie turi omenyje patį polinkį žudytis, kurį tėvai tiesiogiai ir ištisai perduoda vaikams ir kuris grynai automatiškai veda prie savižudybės. Tai nelyg koks savaime veikiantis psichologinis mechanizmas, nedaug kuo tesiskiriantis nuo monomanijos ir, reikia manyti, susijęs su atitinkamu fiziologiniu mechanizmu. Tokiu atveju šio polinkio priežastys būtų grynai individualios.

Ar tokio paveldimumo buvimą patvirtina stebėjimai? Kad ir kaip skaudu, savižudybės toje pačioje šeimoje periodiškai kartojasi. Apie vieną tokių sukrečiančių pavyzdžių užsimena Gallis: „Ponas G., žmogus gana turtingas, paliko savo septyniems vaikams poros milijonų frankų vertės palikimą, šeši iš jų gyveno Paryžiuje bei jo apylinkėse, savosios palikimo dalies nė vienas neiššvaistė, keli dargi ją padidino. Visi gyveno gana laimingai, džiaugėsi gera sveikata... Vis dėlto visi septyni broliai 40 metų laikotarpiu nusižudė“[14]. Esquirolis pažinojo vie-

[14] *Sur les fonctions du cerveau*, Paris, 1852.

ną prekybininką, turėjusį šešis vaikus, kurių keturi nusižudė, o penktas net keletą kartų mėgino tai padaryti[15]. Galiausiai būna ir taip, kad šiam impulsui pasiduoda tėvai, po to vaikai ir vaikaičiai. Tačiau kalbėdami apie paveldimumą turėtume pasimokyti iš fiziologų nedaryti perdėm skubotų išvadų, nes šie klausimai reikalauja ypatingo apdairumo. Antai pasitaiko daugybė atvejų, kai plaučių džiova pakerta paeiliui keletą kartų, tačiau mokslininkai vis dėlto nesiryžta teigti, kad ji yra paveldima. Priešinga nuomonė, rodos, netgi vyrauja. Džiova toje pačioje šeimoje keičiantis kartoms gali kartotis ne dėl ligos paveldimumo, o dėl paveldėto bendro organizmo imlumo šią ligą sukeliančioms baciloms, kurios progai pasitaikius čia randa palankią terpę prigyti ir daugintis. Šiuo atveju perduodamas ne pats negalavimas, o tik jo plėtotei iš prigimties palanki terpė. Kategoriškai atmesti tokį aiškinimą turėtume teisę nebent tada, jeigu pavyktų nustatyti, kad ir gemalas gali turėti Kocho bacilų; kadangi tai nėra įrodyta, džiovos paveldimumo prielaida negali nekelti abejonių. Tokio pat atsargumo reikalauja ir mūsų svarstomas klausimas. Norint į jį atsakyti, nepakanka pasitelkti keletą paveldimumo tezę paremiančių faktų. Svarbu įsitikinti, kad, pirma, tokių faktų yra pakankamai daug, tad jų negalima laikyti tik atsitiktiniais sutapimais; antra – kad jų neįmanoma kaip nors kitaip paaiškinti; trečia – kad nėra jiems prieštaraujančių faktų. Ar faktai iš tikrųjų tenkina šiuos tris reikalavimus?

Negalima, ko gera, teigti, kad tokie faktai – retenybė. Tačiau norint padaryti išvadą, kad savižudybės prigimtyje esama paveldimumo, nepakanka nustatyti, kad jie ganėtinai dažni. Būtina jų dažnumą apibrėžti nustatant tokių atvejų proporciją visų savanoriškų mirčių atžvilgiu. Jeigu pavyktų įrodyti, kad reliatyviai nemažą visų savižudybių dalį sudaro atvejai, kai būta precedento ankstesnėse savižudžio šeimos kartose, visai pagrįstai būtų galima pripažinti, jog tarp esamo ir anksčiau buvusio fakto esama priežastinio ryšio, jog savižudybei būdinga tendencija persiduoti iš kartos į kartą. Bet kadangi tai nėra įrodyta, visada pravartu pasvarstyti, ar kartais minimas pavyzdys nėra tik atsitiktinis įvairių aplinkybių susipynimas. Beje, jokie platesnio pobūdžio stebėjimai bei lyginimai, kurie galėtų padėti šį klausimą nušviesti, niekada nebuvo daromi. Paprastai tenkinamasi pateikiant keletą įdomių istorijų. Mūsų turimos menkos žinios apie

[15] *Maladies mentales*, t. I, p. 582.

tai visiškai nieko neįrodo; jos netgi šiek tiek prieštaringos. Iš 39 į savižudybę linkusių pamišėlių, kuriuos daktaras Luysas turėjo progos stebėti savo ligoninėje ir apie kuriuos jam pavyko surinkti gana visapusišką informaciją, atsirado tik vienas ligonis, kurio šeimoje jau būta tokio polinkio[16]. Brierre'as de Boissmont'as, ištyręs 265 pamišėlius, aptiko tik 11 (t. y. 4 procentus) ligonių, kurių tėvai buvo nusižudę[17]. Cazauvieilh'o nustatytos proporcijos gerokai didesnės; iš 60 ligonių būta net 13 savižudybės paveldimumą patvirtinusių atvejų; tai sudaro 28 procentus[18]. Pagal Bavarijos statistiką, kuri, beje, vienintelė konstatavo paveldimumo veiksnį, 1857–1866 m. laikotarpiu būta apie 13 procentų tokių atvejų[19].

Nors šie faktai ir nepakankami savižudybės paveldimumo hipotezei pripažinti, tačiau kaip tik toks jų aiškinimas savaime įgautų didesnį svorį, jei pasirodytų, kad neįmanoma kaip nors kitaip jų paaiškinti. Tačiau galima nurodyti mažiausiai dvejopo pobūdžio priežastis, kuriomis remiantis – ypač jas sugretinus – tie faktai ne blogiau paaiškinami.

Pirmiausia pažymėtina, jog kone visus stebėjimus vykdė psichiatrai, kurie, savaime suprantama, stebėjo pamišėlius. O juk psichikos negalavimai, ko gera, iš visų ligų dažniausiai perduodami iš kartos į kartą. Tad verta pasvarstyti, kas iš tikrųjų yra paveldima – ar polinkis į savižudybę, ar veikiau proto sutrikimas, kuris, tegul ir nebūtinai, tačiau vis dėlto gana dažnai gali reikštis polinkiu žudytis. Suabejoti ypač verčia viena visų tyrinėtojų nurodoma aplinkybė: savižudybės paveldimumo hipotezę paremiantys atvejai ypač dažnai, gal net išimtinai, nustatomi kaip tik tarp savižudžių pamišėlių[20]. Aišku, ir tokiu atveju paveldimumo hipotezės vaidmuo yra svarbus; bet čia kalbama ne apie savižudybės paveldimumą. Iš kartos į kartą yra perduodamas bendras psichinis negalavimas, nervų liga, kurios galimas padarinys – beje, jo grėsmė yra nuolatinė – yra savižudybė. Šiuo atveju polinkį į savižudybę galima laikyti paveldimu ne daugiau nei atsikosėjimą krauju sergant paveldėta plaučių džiova. Jeigu nusižudo

[16] *Suicide*, p. 197.

[17] Cituojama pagal Legoyt, p. 242.

[18] *Suicide*, p. 17–19.

[19] Pagal Morselli, p. 410.

[20] Brierre de Boismont, *op cit.*, p. 59; Cazauvieilh, *op. cit.*, p. 19.

koks nelaimėlis, kurio giminėje būta ir pamišėlių, ir savižudžių, tai visai ne dėl to, kad vienas ar kitas iš jo artimųjų yra nusižudę, o dėl to, kad tarp jų buvo psichinių ligonių. Be to, kadangi iš kartos į kartą perduodami psichiniai sutrikimai transformuojasi – antai melancholikų palikuonis jau gali kamuoti chroniška beprotybė ar instinktyvi manija, – visiškai įmanoma, kad savo valia nutraukti gyvenimą gali ne vienas tos pačios giminės narys, bet tai bus skirtingo tipo savižudybės, nes jos bus nulemtos įvairaus pobūdžio psichinių sutrikimų.

Tačiau nurodytosios priežasties nepakanka norint paaiškinti visus faktus. Viena vertus, nėra įrodyta, kad savižudybė kartojasi tik šeimose, kuriose būta sutrikusios psichikos asmenų; kita vertus, negalima nepastebėti vienos stulbinančios aplinkybės: kai kuriose iš tokių šeimų savižudybė plinta nelyg kokia liga, nors tokios endemijos jokiu psichikos sutrikimu nepaaiškinsi. Juk ne kiekvienas pamišėlis žudosi. Tad kaip atsitinka, kad vienos giminės pamišėliai vienas po kito žudosi, tarsi lemties vedami? Toks panašių atvejų sutapimas, matyt, yra nulemtas kito nei minėtasis veiksnio. Jį galima paaiškinti be nuorodos į paveldimumą. Kad taip nutiktų, pakanka užkrečiančio pavyzdžio.

Kitame skyriuje mes iš tikrųjų turėsime progą įsitikinti, kad savižudybė yra itin užkrečiamas dalykas. Šiuo užkratu ypač greitai persiima asmenys, kurie dėl savo psichinės sandaros savitumų lengviau pasiduoda bet kokiai įtaigai, neišskiriant ir savižudybės idėjos; mat jie ne tik linkę visa širdimi įsijausti į tai, kas patraukė jų dėmesį, bet ir pakartoti juos kuo nors imponuojantį poelgį. Beje, šis dvejopas polinkis ypač gyvybingas tais psichinio sutrikimo ar tiesiog neurastenijos atvejais, kai ligonių šeimose jau būta savižudžių. Mat dėl silpnos nervų sistemos jie lengvai pasiduoda hipnozei ir sykiu be didesnio pasipriešinimo perima mintį apie savižudybę. Tad nieko nuostabaus, kad juos įkyriai persekioja artimųjų tragiškos mirties prisiminimai ar jos reginys, ir jie nepajėgūs atsispirti jos traukai.

Toks aiškinimas ne tik niekuo nenusileidžia minėtai paveldimumo teorijai, bet ir praskaidrina kai kuriuos kitaip nepaaiškinamus faktus. Neretai pasitaiko, kad toje pačioje šeimoje pasikartojančios savižudybės vos ne tiksliai atkuria viena kitą. Sutampa ne tik savižudžių amžius, bet ir žudymosi būdas. Vienose šeimose žudomasi pasikariant, kitose pasirenkamos dujos ar žūtis nušokant iš aukštai. Dažnai minimas vienas išties stulbinantis savižudybių panašumo

atvejis, kai visi vienos giminės savižudžiai naudojosi tuo pačiu ginklu, nors tragiški įvykiai apėmė daugelio metų tarpsnį[21]. Būta mėginimų įtikinti, kad toks panašumas tik dar labiau patvirtina paveldimumo hipotezę. Tačiau kai esama rimtų argumentų, kurie neleidžia manyti, kad savižudybė – tai ypatingas psichologinis dalykas, kur kas sunkiau pripažinti, kad galimas ypatingas polinkis žudytis pasikariant ar nusišaunant. Bet argi minėti faktai vis dėlto nerodo, kokį stiprų užkratą artimųjų sąmonėje palieka savižudybės, krauju paženklinusios šeimos istoriją? Kaip giliai į atmintį turi būti įsirėžę šie prisiminimai, kaip atkakliai jie turi persekioti, kad gimtų ryžtas taip detaliai atkurti pirmtakų poelgį!

Šitokį aiškinimo būdą patvirtina dar ir tai, kad minėta ypatybė pasirodo būdinga daugeliui tokių atvejų, kurie, neturėdami nieko bendra su paveldimumu, gali būti siejami tik su vienintele priežastimi – užkrečiamu pavyzdžiu. Savižudybės epidemijų, apie kurias dar kalbėsime, metu įvairūs atvejai išoriškai beveik visada nepaprastai supanašėja. Sakytum, visos savižudybės yra viena kitos kopija. Visi yra girdėję pasakojimą apie penkiolika invalidų, kurie 1772 m. per neilgą laiko tarpsnį vienas po kito pasikorė ant to paties kablio tamsiame viešbučio užkaboryje. Kablį išlupus epidemija liovėsi. Arba antai Bulonės stovykloje kareivis sargybinio būdelėje paleido sau kulką į kaktą; per keletą dienų toje pačioje būdelėje jo pavyzdžiu pasekė dar keli; kai būdelę sudegino, antkrytis baigėsi. Visi šie faktai aiškiai liudija persekiojančios idėjos poveikį, nes savižudybės baigiasi, vos tik išnyksta materialus tą idėją sužadinantis objektas. Taigi, kai viena kitą akivaizdžiai kurstančios savižudybės tarsi atkartoja tą patį modelį, visai teisėtai galima jas sieti su ta pačia aplinkybe, tuo labiau kad jos poveikio *maximum* pasireiškia minimose šeimose, kur viskas prisideda prie to, kad tasai poveikis stiprėtų.

Beje, dauguma savižudžių patys supranta, kad elgdamiesi taip, kaip pasielgė jų artimieji, jie nepajėgė atsispirti pavyzdžio traukai. Tokią šeimą stebėjo Esquirolis: „Jauniausias 26 ar 27 metų (brolis) puola į melancholiją ir nušoka nuo savo namo stogo; kitas brolis, kuris jį globojo, jausdamasis kaltas dėl šio mirties, keletą kartų mėgino nusižudyti ir po metų mirė, išsekęs nuo ilgo badavimo, kurio jau ne kartą buvo griebęsis... Ketvirtas brolis, gydytojas, kuris prieš porą metų man beviltiškai kartojo bijąs, jog ir jis neišvengsiąs likimo

[21] Ribot, *L'hérédité*, p. 145, Paris, Felix Alcan.

piršto, nusižudė“[22]. Moreau mini kitą pavyzdį. Psichinis ligonis, kurio brolis ir dėdė iš tėvo pusės buvo nusižudę, nuolat kartojo, jog ir jis nusižudysiąs. Šarentone jį lankęs brolis labai sielvartavo, girdėdamas tokias baisias kalbas, ir negalėjo atsikratyti minties pats galiausiai pasiduosiąs šiai pagundai[23]. Brierre'ui de Boismont'ui vienas ligonis prisipažino: „Iki 53 metų aš buvau visiškai sveikas; neturėjau jokių rūpesčių, buvau gana linksmo būdo, bet prieš trejetą metų mane apsėdo juodos mintys... Štai jau trys mėnesiai jos man neduoda ramybės, kiekvieną minutę mane kažkas stumte stumia nusižudyti. Neslėpsiu, mano brolis nusižudė, kai jam buvo 60; apie tai aš niekada rimčiau nesusimąsčiau, tačiau kai man sukako penkiasdešimt šešeri, šis įvykis atmintyje iškilo visu ryškumu ir kamuoja iki šiol.“ Bene įdomiausią atvejį pateikia Falret'as. Devyniolikametė mergina sužino, kad „jos dėdė iš tėvo pusės yra savo valia pasitraukęs iš gyvenimo. Ši naujiena ją smarkiai sukrečia: mat ji buvo girdėjusi, kad pamišimas gali būti paveldimas, ir jos sąmonę užvaldo mintis, kad ir ji kurią dieną gali atsidurti šioje beviltiškoje būklėje... Taip jai besikamuojant nusižudo jos tėvas. Nuo tada jį tvirtai įtiki, jog ir jai skirta tokia pat baisi mirtis. Jai neišeina iš galvos mintis, kad ji greitai mirsianti, ji be paliovos kartoja: „Aš turiu mirti, kaip mirė mano tėvas ir dėdė! Juk mano kraujyje yra šio užkrato!“ Ji net mėgina žudytis. Tačiau žmogus, kurį ji laikė savo tėvu, iš tikrųjų nebuvo jos tėvas. Motina, norėdama ją išvaduoti nuo kamavusios baimės, ryžtasi atskleisti visą tiesą ir suorganizuoja pasimatymą su tikruoju tėvu. Jie išvaizda buvo tokie panašūs, kad ligonės abejonės iškart išsisklaido. Nuo tada ji nustoja galvojusi apie savižudybę, pamažu vėl pralinksmėja ir visai pasveiksta“[24].

Taigi, viena vertus, už savižudybės paveldimumą bylojančių faktų nepakanka, kad šią prielaidą galėtume laikyti įrodyta, kita vertus, minimus atvejus galima ir kitaip paaiškinti. Maža to, kai kurie statistikos pateikiami faktai, kurių svarbos, atrodo, nepastebėjo psichologai, nesuderinami su paveldimumo tikrąja prasme hipoteze. Štai jie:

---

[22] Lisle, *op. cit.*, p. 195.

[23] Brierre, *op. cit.*, p. 57.

[24] Luys, *op. cit.*, p. 201.

1. Jeigu esama paveldimumu paremto psichoorganinio determinizmo, lemiančio žmonių savižudybes, tai jis turėtų maždaug vienodai liesti abi lytis. Kadangi savižudybė pati savaime su lytimi neturi nieko bendra, nesama jokio pagrindo tam, kad šį įgimtą polinkį berniukai perimtų dažniau nei mergaitės. Tačiau iš tikrųjų, kaip žinome, moterys žudosi gana retai ir jų savižudybių skaičius, palyginti su vyrų, tėra labai mažas. Tokia situacija būtų neįmanoma, jei paveldimumas išties turėtų jam priskiriamą lemiamą galią.

Kas nors gali paprieštarauti, esą polinkį į savižudybę moterys paveldi taip pat, kaip ir vyrai, tik šį jų polinkį dažniausiai neutralizuoja socialinė padėtis, kurioje jos atsiduria dėl savo lyties. Bet ką reikėtų manyti apie paveldimumą, kuris dažniausiai niekuo nepasireiškia ar tėra miglota galimybė, kurios neįmanoma nustatyti?

2. Štai ką sako p. Grancher'as, turėdamas omenyje plaučių džiovos paveldimumą: „Kai šitokiu atveju (kalbama apie trejų metų vaikui konstatuotą džiovą) sakoma, jog liga paveldėta, mums atrodo, kad taip manyti yra pamato... Kur kas mažiau įtikima, kad tuberkuliozė, pasireiškusi penkioliktą ar dvidešimtą kūdikio gyvenimo mėnesį, kai niekas nekėlė jokio įtarimo ir anksčiau užslėpta forma ją buvus, galėjo prasidėti dar motinos įsčiose. O ką gi pasakytume apie tuberkuliozę, kai ji pasireiškia penkioliktaisiais, dvidešimtaisiais ar trisdešimtaisiais gyvenimo metais? Tarus, kad ligos mikrobų jau būta vos gimus, kiltų klausimas, ar per tokį ilgą laiko tarpsnį jie nenustojo kenksmingumo. Ir kodėl turėtume kaltę dėl viso blogio suversti aniems iškaršusiems mikrobams, o ne gyvybingosioms baciloms, su kuriomis žmogus nuolat susiduria?"[25] Iš tikrųjų, kad turėtume teisę teigti, jog liga yra paveldima, nors tvirtai neįrodyta, kad mikrobai tikrai glūdi gemale ar naujagimio organizme, reikėtų mažių mažiausiai nustatyti, kad šia liga kūdikiai serga dažnai. Štai kodėl manoma, jog paveldimumas yra svarbiausia ypatingos, jau ankstyvoje vaikystėje pasireiškiančios beprotybės – vadinamosios paveldėtos silpnaprotystės – priežastis. Kochas pastebėjo, jog tais atvejais, kai beprotybė nėra tiesiogiai paveldėta, tačiau esama paveldimumo veiksnio, ji ima reikštis kur kas anksčiau, nei tada, kai nėra buvę žinomų precedentų[26].

[25] *Dictionnaire encyclopédique des sciences méd.*, str. *Phtisie*, LXXVI, p. 542.

[26] *Op. cit.*, p. 170–172.

Tiesa, neretai nurodoma, kad tokie paveldimi požymiai kaip barzda, ragai atsiranda tik sulaukus tam tikro amžiaus. Tačiau paveldimumo hipotezė šiam vėlavimui paaiškinti tiktų nebent tada, jei jis priklausytų nuo organinės būklės, kuri pati gali rastis tik individui augant; antai seksualinių funkcijų sferoje paveldimumas iš tikrųjų gali pasireikšti tik lytiškai subrendus. Tačiau jeigu perduodamoji savybė nėra susijusi su amžiumi, ji turėtų pasireikšti iškart. Vadinasi, kuo daugiau laiko reikia jai išryškėti, tuo greičiau derėtų pripažinti, kad paveldimumas jai – tik menkas postūmis. Tačiau neaišku, kodėl polinkis į savižudybę turėtų būti susijęs su viena organinės raidos faze labiau nei su kuria kita. Juk jeigu savižudybė yra tam tikras mechanizmas, kuris gali būti ištisai perduodamas, jis turėtų pradėti veikti jau nuo pirmųjų gyvenimo metų.

Tačiau iš tikrųjų yra kitaip. Vaikų savižudybė – ypač retas dalykas. Prancūzijoje, Legoyt'o duomenimis, 1 milijonui vaikų iki 16 metų 1861–1875 m. laikotarpiu teko 4,3 berniukų ir 1,8 mergaičių savižudybių. Italijoje, pagal Morselli, skaičiai dar mažesni: berniukų neviršijo 1,25, o mergaičių – 0,33 (1866–1875 m.); tokia proporcija išlieka ir kitose šalyse. Žudosi ne jaunesni nei penkerių metų vaikai, ir tokių atvejų pasitaiko be galo retai. Be to, neįrodyta, kad šie reti atvejai susiję su paveldėjimu. Mat nereikia pamiršti, kad ir vaikas patiria socialinių sąlygų poveikį, ir šios gali būti pakankamas pamatas jo savižudybei. Minimą poveikį rodo tai, kad vaikų, kaip ir suaugusiųjų, savižudybių rodiklis kinta priklausomai nuo socialinių sąlygų. Niekur kitur vaikų savižudybių nebūna taip daug, kaip didžiuosiuose miestuose[27]. Mat niekur kitur taip anksti neprasideda socialinis vaiko gyvenimas – tai aiškiai liudija ankstyvas miesto vaiko subrendimas. Anksčiau ir visapusiškiau įtrauktas į civilizacijos sūkurį, jis anksčiau ir visapusiškiau patiria ir jos padarinius. Kaip tik dėl to aukštesnės kultūros šalyse vaikų savižudybių skaičius nuolat pražūtingai auga.

Nors vaikystėje savižudybė – itin retas dalykas, tačiau daugiausia jų būna kaip tik senatvėje, o tarpiniu gyvenimo laikotarpiu jų skaičius kas metai nuolat didėja.

[27] Žr. Morselli, p. 329 ir toliau.

IX lentelė[28]. *Savižudybės įvairiais gyvenimo tarpsniais (kiek atvejų tenka 1 milijonui kiekvienos amžiaus grupės gyventojų)*

	Prancūzija (1835–1844)		Prūsija (1873–1875)		Saksonija (1847–1858)		Italija (1872–1876)		Danija (1845–1856)
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr. ir mot.
Iki 16 metų	2,2	1,2	10,5	3,2	9,6	2,4	3,2	1,0	113
16–20 metų	56,5	31,7	122,0	50,3	210	85	32,3	12,2	272
20–30 metų	130,5	44,5	231,1	60,8	396	108	77,0	18,9	307
30–40 metų	155,6	44,0	235,1	55,6	551		72,3	19,6	426
40–50 metų	204,7	64,7	347,0	61,6			102,3	26,0	576
50–60 metų	217,9	74,8			906		140,0	32,0	702
60–70 metų	274,2	83,7					147,8	34,5	785
70–80 metų	317,3	91,8	529,0	113,9	917		124,3	29,1	
Daugiau kaip 80 metų	315,1	81,4					103,8	33,8	642

Šie santykiai beveik nepakitę išlieka ir kitose šalyse. Tik Švedijoje savižudybių maksimumas pasistūmėja į 40–50 m. amžiaus grupę. Visose kitose šalyse jis tenka paskutiniam arba priešpaskutiniam gyvenimo tarpsniui, ir visur – su mažomis išimtimis, kurios, ko gera, atsiranda dėl surašymo netikslumų[29], – savižudybių skaičius didėja, pamažu artėdamas prie šios aukščiausios ribos. Rodiklio mažėjimo perkopus per 80 metų tendencija nėra visuotinė ar bent ji labai menkai pastebima. Šios amžiaus grupės savižudžių kontingentas šiek tiek mažėlesnis nei septyniasdešimtmečių, tačiau jis didesnis nei kitų ar bent daugumos kitų grupių. Tad ar įmanomas dalykas, kad polinkis, kuris išryškėja tik subrendusiame amžiuje ir *kuris nuo tol metams bėgant vis labiau įsigali*, iš tikrųjų būtų paveldimas? Argi galima įgimta laikyti ligą, kuri vaikystėje iš viso nepasireiškia arba pasireiškia tik labai menkai ir kuri, nuolat stiprėdama, visa jėga išsiskleidžia tik į senatvę?

[28] Šioje lentelėje pasitelkti Morselli tyrimų duomenys.

[29] Kalbant apie vyrus, mums žinomas tik vienas atvejis (turima omenyje Italija), kai savižudybių skaičius nustoja didėjęs tarp 30–40 metų amžiaus. O dėl moterų, tai minėta tendencija šiuo amžiaus tarpsniu reiškiasi visuotinai, tad reikia manyti, kad taip iš tikrųjų ir yra. Ji ženklina ypatingą moters gyvenimo etapą. Kadangi tai pasakytina pirmiausia apie netekėjusias moteris, ši tendencija, be abejo, sutampa su pereinamuoju amžiumi, kai vienišo gyvenimo neviltis ir nuoskaudos nebe taip skaudžiai jaudina ir kai dar neslegia dvasinės vienatvės jausmas, atsirandantis kiek vėlesniame amžiuje, kai netekėjusi moteris lieka visiškai viena.

Homochroninio paveldimumo dėsnis šiuo atveju nepritaikomas. Šis dėsnis nustato, kad esant tam tikroms sąlygoms paveldėta ypatybė palikuonims pasireiškia maždaug tuo pačiu amžiaus tarpsniu, kaip ji buvo pasireiškusi tėvams. Tačiau apie polinkį į savižudybę, kuris reiškiasi visose vyresnėse nei 10 ar 15 m. amžiaus grupėse, to nepasakysi. Būdingas savižudybės požymis yra ne tai, kad polinkis į ją išryškėja tam tikru žmogaus gyvenimo tarpsniu, o tai, kad bėgant metams jis nepaliaujamai stiprėja. Tokia nenutrūkstama progresija rodo, kad šį polinkį skatinanti priežastis su amžiumi darosi vis svarbesnė. Paveldimumui tokia tendencija nebūdinga; mat, pagal apibrėžimą, paveldėta yra visa tai, kas turi ir gali rastis nuo pat apvaisinimo momento. O galbūt polinkis į savižudybę latentine forma egzistuoja nuo pat gimimo, tačiau išryškėja tik veikiamas kitų jėgų, kurios išsiskleidžia gerokai vėliau ir kurių galia vis auga? Tačiau tai reikštų, kad paveldimumas tėra tik labai bendro pobūdžio polinkis be jokio apibrėžtumo; išties, jeigu kažkoks kitas veiksnys yra toks svarbus, kad tik jam esant ir tik priklausomai nuo jo poveikio galios tasai polinkis tegali pasireikšti, vadinasi, tą veiksnį ir reikėtų laikyti tikrąja savižudybės priežastimi.

Pagaliau sprendžiant iš to, kaip būtent su žmogaus amžiumi kinta savižudybių skaičius, aišku, jog psichoorganinė būklė čia nevaidina lemiamo vaidmens. Mat visa, kas priklauso nuo organizmo ir paklūsta gyvenimo ritmui, praeina paeiliui kilimo, stabtelėjimo ir kritimo fazes. Joks biologinis ar psichologinis reiškinys negali be galo progresuoti; pasiekus raidos apogėjų prasideda nuosmukis. O toks reiškinys kaip savižudybė kulminacijos tašką pasiekia tik žmogaus gyvenimo saulėlydžiu. Aštuoniasdešimtmečių grupėje neretai konstatuojamas nuosmukis – beje, jis visai menkas ir anaiptol ne visuotinis – tėra reliatyvus dalykas, nes devyniasdešimtmečiai žudosi ne rečiau ar netgi dažniau nei septyniasdešimtmečiai, ir nepalyginti dažniau nei į brandos amžių įkopę žmonės. Ar kartais tai nėra ženklas, kad savižudybių skaičiaus kitimą lemia ne įgimtas ir nekintamas postūmis, o nuolat stiprėjantis socialinio gyvenimo poveikis? Ar savižudybė ima reikštis jaunesnio, ar kiek vyresnio amžiaus grupėje, priklauso nuo to, kokiame amžiuje žmonės pradeda įsitraukti į socialinį gyvenimą, o jos rodiklio kilimą savo ruožtu lemia vis gilėjanti socialinė žmonių priklausomybė.

Štai mes ir priėjome prie ankstesniame skyriuje suformuluotos išvados. Be abejo, savižudybė įmanoma tik tokiu atveju, jeigu individo prigimtis tam nesipriešina. Tačiau kalbant apie savižudybei palankiausią individo būklę, turėtinas omenyje ne griežtai apibrėžtas nevalingas polinkis (neskaitant pamišėliams būdingų atvejų), o gana miglota bendro pobūdžio tendencija, kuri gali priklausomai nuo aplinkybių pasireikšti įvairiomis formomis, sudarydama galimas, tačiau anaiptol ne būtinas prielaidas savižudybei; vadinasi, ji nėra savižudybę paaiškinanti priežastis.

III skyrius

SAVIŽUDYBĖ IR KOSMINIAI VEIKSNIAI

Nors individualūs polinkiai patys savaime nėra savižudybę lemiančios priežastys, bet, galimas dalykas, jų poveikis sustiprėja sąsajoje su tam tikrais kosminiais veiksniais. Juk neretai materiali aplinka išprovokuoja ligas, kurios pačios savaime nepajėgtų išsirutulioti, lygiai taip ji galėtų suaktyvinti ir kai kuriems individams iš prigimties būdingą bendrą grynai virtualų polinkį į savižudybę. Tokiu atveju nebūtų jokio pagrindo savižudybių rodiklį traktuoti kaip socialinį reiškinį ir turėtume pripažinti, jog jis iš esmės ar bent dažniausiai priklauso nuo liguistos psichikos, kurią savo ruožtu lemia tam tikrų fizinių sąlygų ir psichoorganinės būklės samplaika. Tiesa, labai sunku būtų šiuo atžvilgiu paaiškinti, kodėl atskirų socialinių grupių savižudybių rodiklis yra toks individualizuotas: juk kosminė aplinka pereinant iš vienos šalies į kitą ne ką tepakinta. Vis dėlto vienas svarbus dalykas neabejotinai atsiskleidė: kai kuriuos savižudybių rodiklio svyravimus, pasirodo, galima paaiškinti nepaisant jokių socialinių priežasčių.

Iš šio pobūdžio veiksnių savižudybei turi įtakos, kaip manoma, tik du – klimatas ir metų laikų temperatūra.

I

Štai kaip atrodo savižudybių pasiskirstymas Europos žemėlapyje priklausomai nuo geografinės platumos:

Bibliografija: Lombroso, *Pensiero e Meteore;* Ferri, *Variations thermométriques et criminalité.* In *Archives d'Anth. criminelle.* 1887; Corre, *Le délit et le suicide a Brest.* In *Arch. d'Anth. crim.*,1890, p. 109 etc., 259 etc.; idem, *Crime et suicide,* p. 605–639; Morselli, p. 103–157.

Nuo 36 iki 43 laipsnių platumos	–	21,1	savižudybė milijonui gyventojų
Nuo 43 iki 50 laipsnių platumos	–	93,3	savižudybės milijonui gyventojų
Nuo 50 iki 55 laipsnių platumos	–	172,5	savižudybės milijonui gyventojų
Daugiau kaip 55 laipsnių platumos	–	88,1	savižudybė milijonui gyventojų

Matome, jog savižudybių *minimumas* tenka pietinei ir šiaurinei Europai; aukščiausias rodiklis būdingas vidurinei daliai: patikslintais Morselli duomenimis, savižudybė labiausiai paplitusi tarp 47 ir 57 laipsnių platumos ir tarp 20 ir 40 laipsnių ilgumos. Ši zona beveik tiksliai sutampa su Europos vidutinio klimato regionu. Ar šis sutapimas negalėtų būti klimato poveikio rezultatas?

Šios prielaidos laikėsi – tiesa, kiek abejodamas – Morselli. Iš tikrųjų nelengva paaiškinti, kas galėtų sieti nuosaikų klimatą ir polinkį žudytis; tokią prielaidą leistų pripažinti tik visiškas faktų sutapimas. Tačiau užuot patvirtinę savižudybės sąsają su vienokiu ar kitokiu klimatu, visi faktai aiškiai byloja, jog savižudybių nestigo, kad ir koks būtų klimatas. Antai Italija nuo šios negandos šiandien kenčia palyginti mažiau; tačiau imperijos laikais, kai Roma buvo civilizuotos Europos sostinė, savižudybės čia buvo labai dažnas dalykas. Kai kuriose epochose labai daug jų būta ir po plieskiančiu Indijos dangumi[1].

Net ir šios zonos konfigūracija aiškiai rodo, kad klimatas nėra joje nutinkančių savižudybių gausumo priežastis. Žemėlapyje šią zoną vaizduojanti dėmė anaiptol neatrodo kaip viena ištisinė daugmaž lygiakraštė juosta, apimanti visas to paties klimato šalis, o veikiau kaip dvi atskiros dėmės: vienos iš jų centras yra Ile de Franso bei aplinkiniai departamentai, o kita apima Saksoniją ir Prūsiją. Taigi jos sutampa ne su aiškiai apibrėžtais klimatiniais regionais, o su dviem pagrindiniais Europos civilizacijos centrais. Vadinasi, norint paaiškinti, kodėl tautų polinkis į savižudybę yra toks nevienodas, priežasčių reikia ieškoti ne paslaptinguose klimato ypatumuose, o šios civilizacijos prigimtyje bei jos pasklidimo po įvairias šalis tendencijose.

Panašiai galima paaiškinti ir kitą faktą, kurį iškėlė jau Guerry, naujais stebėjimais patvirtino Morselli ir kuris, nepaisant išimčių, vis dėlto yra gana bendro pobūdžio. Savižudybių gana gausu ir tose šalyse, kurios neįeina į vidurinę zoną, tačiau iš šiaurės ar pietų pusės prie jos priartėja. Antai Italijoje savižudybės labiausiai paplitusios šiauri-

[1] Žr. toliau, II knygos IV skyriaus p. 197, 198, 203.

nėje dalyje, o Anglijoje ar Belgijoje daugiau jų būna pietuose. Tačiau nėra jokio pagrindo manyti, kad šiuos faktus lemia nuosaikaus klimato artuma. Ar nebūtų natūraliau pripažinus, kad idėjos, išgyvenimai, žodžiu, visos tos socialinės nuotaikos, kurios su tokia jėga stumia į savižudybę šiaurės Prancūzijos bei šiaurės Vokietijos gyventojus, tvyro ir kaimyninėse šalyse, kur gyvenimas teka ta pačia vaga, tik gal ne taip srauniai? Štai lentelė, iš kurios matyti, kokį didžiulį poveikį savižudybių pasiskirstymui turi socialinės sąlygos.

X lentelė. *Savižudybių pasiskirstymas Italijoje pagal regionus*

	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų			Santykinis kiekvieno regiono savižudybių rodiklis, palyginti su šiaurės rodikliu, prilygintu 100		
	Metai			Metai		
	1866–1867	1874–1876	1884–1886	1866–1867	1874–1876	1884–1886
Šiaurė	33,8	43,6	63	100	100	100
Centras	25,6	40,8	88	75	93	139
Pietūs	8,3	13,5	21	24	37	33

Italijoje iki 1870 m. daugiausia savižudybių būta šiaurinėse provincijose, antroje vietoje liko centras, o paskutinėje – pietinės provincijos. Tačiau pamažu skirtumas tarp šiaurės ir centro ėmė mažėti ir galiausiai šie regionai pasikeitė vietomis (žr. X lentelę). Betgi atskirų regionų klimatas liko nepakitęs. Įvyko štai kokia permaina: 1870 m. atkovojus Romą, Italijos sostinė buvo perkelta į šalies centrą. Neužtruko persikelti ir mokslo, meno bei ekonomikos sąjūdžiai, o iš paskos – ir savižudybės.

Taigi nėra jokio pagrindo laikytis hipotezės, kurios neįmanoma patvirtinti ir kuriai prieštarauja daugybė faktų.

II

Su metų laikais susijusios temperatūros poveikis, atrodo, kiek tvirčiau nustatytas. Nors faktai gali būti įvairiai interpretuojami, tačiau jų neabejotinai esama.

Jeigu užuot stebėję faktus pamėgintume grynai spekuliatyviai numatyti savižudybei tinkamiausią metų laiką, veikiausiai nuspręstume, jog tai turėtų būti kaip tik tas metas, kai dangus labiausiai apniukęs,

kai oras vėsus ir darganotas. Juk išties nyki to meto gamta turėtų nuteikti svajingai, kelti liūdesį, žadinti melancholiją. Be to, tokiu metų laiku gyvenimo sąlygos ypač nepalankios, nes natūralios šilumos nepriteklius verčia geriau maitintis, tačiau pasirūpinti maisto dabar kur kas sunkiau. Kaip tik dėl to dar Montesquieu teigė, kad darganotuose ir atšiauriuose kraštuose savižudybių yra daugiausia, ir ši nuomonė ilgam įsitvirtino. Pritaikius ją metų laikams prigijo įsitikinimas, kad kaip tik ruduo yra savižudybių apogėjaus metas. Nors jau Esquirolis suabejojo šios teorijos teisingumu, tačiau Falret'as jos principinės nuostatos dar laikėsi[2]. Nūdienos statistika ją galutinai atmetė. *Maximum* savižudybių yra anaiptol ne rudenį ir ne žiemą, o kaip tik vasarą, kai gamta kupina džiugesio ir šilumos. Žmogus linkęs atsisveikinti su gyvenimu kaip tik tada, kada išgyventi jam yra lengviausia. Išties, jeigu metus padalysime į du pusmečius, kurių vienas apims šešis šilčiausius mėnesius (nuo kovo iki rugpjūčio imtinai), o kitas – šešis šalčiausius mėnesius, tai daugiausia savižudybių būna kaip tik pirmąjį pusmetį. *Nėra šalies, kuri šią taisyklę pažeistų.* Visur išlieka ta pati (skirtumai neviršija vienetų) proporcija. Iš tūkstančio metinių savižudybių 590–600 padaromos vasarą ir tik 400 – per likusį metų tarpsnį.

Dar tvirčiau galima nustatyti savižudybės ir temperatūros svyravimų sąsają.

Jeigu tarsime, kad žiema – tai trys mėnesiai nuo gruodžio iki vasario imtinai, pavasaris – nuo kovo iki gegužės, vasara – nuo birželio iki rugpjūčio, ruduo – trys likę mėnesiai, ir jeigu šiuos keturis metų laikus išrikiuosime atsižvelgdami į savižudybių rodiklį, tai pamatysime, kad pirmoji vieta beveik visur tenka vasarai. Morselli, kuriam pavyko šiuo atžvilgiu palyginti 34 įvairius periodus 18 Europos valstybių, konstatavo, jog būta 30 atvejų (t. y. 88 proc.), kai daugiausia savižudybių įvyko vasaros laikotarpiu, tik tris kartus pasitaikė, kad daugiausia jų būta pavasarį, vieną kartą – rudenį. Pastarasis nuokrypis, kuris buvo konstatuotas tik Badeno didžiojoje hercogystėje ir tik vienu jos istorijos tarpsniu, yra bereikšmis, nes radosi dėl to, jog skaičiuojant remtasi perdėm trumpo laikotarpio duomenimis; be to, vėlesniais periodais jis nepasikartojo. Kitos trys išimtys taip pat nevertos dėmesio. Jos liečia Olandiją, Airiją ir Švediją. O dėl pirmųjų dviejų šalių, tai sezono vidur-

[2] *De l'hypochondrie*, etc., p. 28.

kis čia buvo nustatytas remiantis negausiais duomenimis, kurie anaiptol nepakankami svaresnėms išvadoms padaryti; Olandijoje remtasi vos 387 atvejais, Airijoje – 755. Beje, ir statistika šiose dviejose šalyse dar nepasiekusi reikiamo patikimumo. O dėl Švedijos, tai minėtas faktas čia buvo konstatuotas tik 1835–1851 m. laikotarpiu. Tad turėdami omenyje šalis, kurių duomenys mums nekelia jokių abejonių, galime teigti, jog minėtas dėsnis yra absoliutus ir visuotinis.

Savižudybių minimumo laikotarpis – ne mažiau reguliarus: 30 atvejų iš 34 (t. y. 88 procentai); tai – žiemos periodas, likę keturi atvejai – ruduo. Ši taisyklė netinka keturioms šalims – tai Airijai ir Olandijai (kaip ir ankstesniu atveju), Berno kantonui ir Norvegijai. Dvi pirmosios anomalijos, kaip žinome, nevertos dėmesio; dar mažiau patikima trečioji, nes išvada buvo padaryta remiantis vos 97 savižudybėmis. Taigi 26 kartus iš 34 (tai sudaro 76 procentus) metų laikai išsirikiavo tokia tvarka: vasara, pavasaris, ruduo, žiema. Šis dėsnis be jokių išlygų pasitvirtina Danijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Prūsijoje, Saksonijoje, Bavarijoje, Viurtenberge, Austrijoje, Šveicarijoje, Italijoje ir Ispanijoje.

Ne tik metų laikai įvairiose šalyse rikiuojasi ta pačia tvarka, bet sezoninis savižudybių pasiskirstymas jose yra daugmaž proporcingas. Akivaizdumo dėlei XI lentelėje mes pateikėme visų pagrindinių Europos šalių santykinį savižudybių skaičių visais metų laikais, bendrą metinę jų sumą prilyginę 1000. Matome, jog kiekviename stulpelyje kartojasi beveik tapatinga skaičių eilė.

XI lentelė. *Metinių savižudybių pasiskirstymas pagal metų laikus įvairiose šalyse*

	Danija 1858–1865	Belgija 1841–1849	Prancūzija 1835–1843	Saksonija 1847–1858	Bavarija 1858–1865	Austrija 1858–1859	Prūsija 1869–1872
Vasara	312	301	306	307	308	315	290
Pavasaris	284	275	283	281	282	281	284
Ruduo	227	229	210	217	218	219	227
Žiema	177	195	201	195	192	185	199
	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

Atsižvelgdami į šiuos neginčijamus faktus, Ferri ir Morselli padarė išvadą, kad polinkiui į savižudybę tiesioginės įtakos turėjo oro temperatūra; esą karštis, mechaniškai veikdamas smegenų funkcionavimą, verčiąs žmogų žudytis. Ferri net pamėgino paaiškinti, kaip visa tai

įvyksta. Pasak jo, karštis, viena vertus, didina nervų sistemos dirglumą, kita vertus, atėjus šiltam metų laikui, reikiamai kūno temperatūrai palaikyti organizmas sunaudoja mažiau pasisavintų maisto medžiagų, užtat susikaupia jėgų perteklius, kurį, suprantama, būtina vienaip ar kitaip išeikvoti. Dėl šių dvejopų priežasčių vasarą padidėja aktyvumas, gyvenimo energija liejasi per kraštus ir, nerasdama deramo pritaikymo, neretai perauga į smurto veiksmus. Viena iš tokių smurto apraiškų yra savižudybė, kita – žmogžudystė, užtat šiuo metų laiku padaugėja savanoriškų mirčių, lygiai kaip ir smurtinių nusikaltimų. Be to, manoma, jog šiuo laikotarpiu ypač pagausėja įvairaus pobūdžio psichikos sutrikimų; kadangi polinkis į savižudybę siejasi su pamišimu, natūralu, kad savižudybių padaugėja.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ši paprasta ir tuo gana patraukli teorija puikiai derinasi su faktais. Galima pamanyti, kad tai tiesioginė jų išraiška. Tačiau iš tikrųjų ji tų faktų nepaaiškina.

III

Pirmiausia ši teorija pateikia gana ginčytiną savižudybės sampratą. Čia laikomasi nuostatų, kad būtina psichologinė savižudybės prielaida yra kraštutinės įtampos būsena, kad pati savižudybė yra smurtinis veiksmas, įmanomas tik ištikus jėgų antplūdžiui. O iš tikrųjų ji labai dažnai yra gilios depresijos padarinys. Tiesa, būna, kad žmonės nusižudo egzaltuoto pakilimo ar stipraus susierzinimo būsenose, tačiau ne rečiau žudomasi ir niūraus liūdesio minutę; mes dar turėsime progą apie tai pakalbėti. Tačiau neįmanoma, kad karščio poveikis ir vienos, ir kitos savižudybės atveju būtų vienodas; jeigu pirmuoju atveju jis veiktų skatinančiai, tai antruoju jis turėtų minėtą polinkį slopinti. Skatinantį poveikį, kurį karštis gali daryti kai kuriems subjektams, neutralizuotų ir tarsi anuliuotų slopinanti įtaka, kurią jis darytų kitiems individams; vadinasi, iš viso neįmanoma, kad statistiniai duomenys atspindėtų – ir dar taip ryškiai – karščio poveikį. Taigi turi būti kita priežastis, lemianti statistikos patvirtintą sezoninį savižudybių skaičiaus svyravimą. O dėl požiūrio, jog tai yra tik paprastas analogiškų vienalaikių svyravimų, kurie būdingi psichiniams sutrikimams, atgarsis, tai toks aiškinimas reikalautų pripažinti kur kas glaudesnę tiesioginę savižudybės ir pamišimo sąsają, negu jos iš tikrųjų esama. Beje, nėra jokių įrodymų, kad metų laikų poveikis abiem šiems

reiškiniams būtų analogiškas[3], o jei išryškėtų, kad tokio paralelizmo vis dėlto esama, kiltų klausimas, ar iš tikrųjų psichikos sutrikimų kreivė kyla ir krinta priklausomai nuo temperatūros pokyčių. Juk nėra jokio pamato teigti, jog tai negali būti nulemta ar bent iš dalies sąlygota visiškai kitokio pobūdžio priežasčių.

Tačiau pažiūrėkime, ar karščio poveikio, kad ir kaip jis būtų aiškinamas, iš tikrųjų esama.

Iš kai kurių stebėjimų, atrodo, galima daryti išvadą, kad kaitra skatina žmogų savižudybei. Antai esama duomenų, kad žygio į Egiptą metu prancūzų kariuomenėje savižudybių pagausėjo, ir tai buvo siejama su dideliu karščiu. Tropikuose neretai pasitaiko, kad žmonės netikėtai puola į jūrą kaip tik tada, kai saulės spinduliai krinta vertikaliai. Daktaro Dietricho pasakojimu, kelionės aplink pasaulį, kurią 1844–1847 m. atliko grafas Charles'as de Gortzas, metu jis pastebėjęs, kad ekipažo jūreivius ištikdavęs keistas neįveikiamas priepuolis, *the horrors*, kurį jis šitaip aprašo: „Liga paprastai užklumpa žiemą, kai po ilgo plaukiojimo jūreiviai išlipa į sausumą, visai nesisaugodami susėda aplink karštai iškūrentą krosnį ir tada, pagal nusistovėjusius papročius, prasideda linksmybės. Vos grįžus į laivą, ima reikštis baisaus *horrors* simptomai. Ligos užkluptieji nenusakomos jėgos vejami puola į jūrą, ir nelaimėliai – nesvarbu, ar priepuolis ištiktų darbuojantis laivo stiebo viršūnėje, ar miegant – baisiai rėkdami veržte veržiasi į denį". Pastebėta, kad panašią įtaką savižudybei daro ir *sirocco*, kurio gūsiai paprastai neša tvankų karštį[4].

Tačiau tai nėra išskirtinė kaitros ypatybė; panašų poveikį daro ir stiprus šaltis. Antai pasakojama, kad atsitraukimo iš Maskvos metu mūsų

[3] Apie pamišimo atvejų sezoninį pasiskirstymą galima spręsti nebent pagal ligonių, patenkančių į psichiatrines ligonines, skaičių. Tačiau šio kriterijaus toli gražu nepakanka; mat artimieji ligonius guldo į ligonines gerokai vėliau nei įsiplieskia liga. Vis dėlto sprendžiant iš faktiškai turimų žinių, anaiptol nematyti, kad pamišimo ir savižudybių skaičiaus sezoniniai svyravimai bent kiek tiksliau sutaptų. Pagal Cazauvieilh'o statistiką, 1.000 ligonių, kurie kasmet paguldomi į Šarentoną, minėtu atžvilgiu taip pasiskirsto: žiemą 222, pavasarį 283, vasarą 261, rudenį 231. Analogiškus rezultatus atskleidė ir Senos ligoninėje atlikti ligonių apskaitos tyrimai: žiemą 234, pavasarį 266, vasarą 249, rudenį 248. Matome, kad, pirma, ligonių maksimumas tenka pavasariui, o ne vasarai; beje, reikia turėti omenyje, kad dėl minėtos priežasties maksimumas iš tikrųjų turėtų būti ankstėliau; antra, atskirų metų laikų duomenys menkai tesiskiria. O savižudybių statistika parodė visai ką kita.

[4] Mes pateikiame šiuos faktus pagal Brierre'ą de Boismont'ą, *op. cit.*, p. 60–62.

armijoje būta daugybės savižudybių. Šie faktai anaiptol nepadeda paaiškinti, kodėl savanoriškų mirčių vasarą reguliariai būna daugiau negu rudenį, o rudenį daugiau negu žiemą. Jie leidžia daugių daugiausia padaryti išvadą, kad nepakeliama temperatūra – nesvarbu, kaitra ar šaltis – yra savižudybę skatinanti aplinkybė. Galiausiai savaime suprantama, kad bet kokie kraštutinumai, netikėti ir drastiški fizinės aplinkos pokyčiai – tai tikras sukrėtimas organizmui, jie išmuša iš vėžių normalų jo funkcionavimą, tuo sukeldami vienokius ar kitokius psichikos sutrikimus, kurie savo ruožtu gali pažadinti mintis apie savižudybę, ir jeigu jų niekas neišsklaidys, šios gali virsti tikrove. Tačiau tarp šių išskirtinių, nenormalių perturbacijų ir kasmetinių laipsniais nusakomų temperatūros svyravimų nesama jokios analogijos. Klausimas lieka atviras. Norint rasti atsakymą, būtina išanalizuoti statistinius duomenis.

Jeigu temperatūra būtų pagrindinė mūsų konstatuotų svyravimų priežastis, tai savižudybių rodiklis turėtų kisti reguliariai, kaip ir temperatūra. Bet taip nėra. Pavasarį žudomasi kur kas dažniau nei rudenį, nors pavasaris yra kiek vėsesnis metų laikas:

	Prancūzija		Italija	
	Kiek savižudybių iš 1.000 įvyksta	Vidutinė temperatūra (laipsniais)	Kiek savižudybių iš 1.000 įvyksta	Vidutinė temperatūra (laipsniais)
Pavasarį	284	10,2	297	12,9
Rudenį	227	11,1	196	13,1

Taigi kai termometro stulpelis Prancūzijoje pakyla 0,9°, o Italijoje – 0,2°, pirmojoje savižudybių sumažėja 21 nuošimčiu, antrojoje – 35. Lygiai taip pat Italijoje žiemos temperatūra yra žemesnė nei rudens (atitinkamai 2,3° ir 13,1°), o savižudybių skaičius abiem metų laikais daugmaž vienodas (atitinkamai 196 ir 194). Savižudybių atžvilgiu pavasaris ir vasara menkai tesiskiria, nors jų temperatūros skirtumas – didžiulis. Prancūzijoje savižudybių skirtumas siekia 78, o temperatūros – vos 8 procentus; Prūsijoje atitinkamai – 121 ir 4 procentus.

Kad savižudybių skaičius nuo temperatūros nepriklauso, dar akivaizdžiau matyti iš to, kaip jų rodiklis kinta ne metų laikų, o mėnesių atžvilgiu. Iš tikrųjų visų Europos šalių duomenys rodo štai tokį mėnesinių svyravimų dėsnį: *nuo vasario iki birželio imtinai savižudybių kas mėnesį nuolat daugėja, o po to iki pat metų pabaigos reguliariai mažėja.* Savižudybių maksimumas dažniausiai – net 62 kartus iš šimto – ten-

ka birželiui, 25 kartus – gegužei, 12 – liepai. Tuo tarpu minimumas, kurį gruodžio mėnesį sudaro 60 atvejų iš šimto, sausį nukrenta iki 22 kartų, lapkritį – iki 15, o spalį – iki 3. Beje, ryškesni nuokrypiai dažniausiai buvo nustatyti remiantis negausiais duomenimis, kurių svaresnėms išvadoms aiškiai nepakanka. Matome, kad tose šalyse, kuriose savižudybės dinamiką galima pasekti per ilgesnį laiko tarpsnį, kaip antai Prancūzijoje, jų skaičius iki birželio didėja, paskui iki pat sausio mažėja, o nuo aukščiausio iki žemiausio taško susidaro vidutiniškai ne mažesnis kaip 90–100 proc. skirtumas. Taigi savižudybės pasiekia apogėjų anaiptol ne šilčiausiais mėnesiais, t. y. rugpjūtį ar liepą, o, priešingai, nuo rugpjūčio jų skaičius pradeda labai ženkliai mažėti. Lygiai taip pat daugeliu atvejų mažiausiai savižudybių būna ne sausį, kuris yra šalčiausias mėnuo, o gruodį. XII lentelėje pateikti visų mėnesių duomenys rodo, kad tarp temperatūros ir savižudybių svyravimų nesama jokio reguliaraus ar pastovaus atitikimo.

XII lentelė[5]

	Prancūzija (1866–1870)		Italija (1883–1888)			Prūsija (1876–1878, 1880–1882, 1885–1889)	
	Vidutinė temperatūra (laipsniais)	Savižudybių skaičius kas mėnesį (1.000 metinių savižudybių)	Vidutinė temperatūra		Savižudybių skaičius kas mėnesį (1.000 metinių savižudybių)	Vidutinė temperatūra (laipsniais)	Savižudybių skaičius kas mėnesį (1.000 metinių savižudybių)
			Roma	Neapolis			
Sausis	2,4	68	6,8	8,4	69	0,28	61
Vasaris	4,0	80	8,2	9,3	80	0,73	67
Kovas	6,4	86	10,4	10,7	81	2,74	78
Balandis	10,1	102	13,5	14,0	98	6,79	99
Gegužė	14,2	105	18,0	17,9	103	10,47	104
Birželis	17,2	107	21,9	21,5	105	14,05	105
Liepa	18,9	100	24,9	24,3	102	15,22	99
Rugpjūtis	18,5	82	24,3	24,2	93	14,60	90
Rugsėjis	15,7	74	21,2	21,5	73	11,60	83
Spalis	11,3	70	16,3	17,1	65	7,79	78
Lapkritis	6,5	66	10,9	12,2	63	2,93	70
Gruodis	3,7	61	7,9	9,5	61	0,60	61

[5] Kiekvienas mėnuo šioje lentelėje prilygintas 30 dienų. Reliatyvūs temperatūros duomenys, liečiantys Prancūziją, paimti iš *Annuaire du bureau des longitudes*, o liečiantys Italiją – iš *Annali dell'Ufficio centrale de Meteorologia*.

Toje pačioje šalyje atskirais mėnesiais, kuriems būdinga daugmaž vienoda temperatūra, savižudybių proporcijos gali būti labai skirtingos (pavyzdžiui, Prancūzijoje – gegužės ir rugsėjo, balandžio ir spalio mėnesiais, Italijoje – birželio ir rugsėjo mėnesiais ir t. t.). Ne ką retesni ir priešingi atvejai; antai Prancūzijoje sausio ir spalio mėnesiais, taip pat vasario ir rugpjūčio mėnesiais įvyksta vienodas skaičius savižudybių nepaisant didžiulių temperatūros skirtumų, tą patį galima pasakyti apie balandį ir liepą Italijoje bei Prūsijoje. Be to, santykiniai kiekvieno mėnesio savižudybių skaičiai atskirose šalyse yra beveik visiškai vienodi, nors atitinkamo mėnesio temperatūra jose labai skirtinga. Antai gegužę, kai temperatūra Prūsijoje būna 10,47°, Prancūzijoje – 14,2°, Italijoje 18°, pirmojoje jų įvyksta 104 savižudybės, antrojoje – 105 ir trečiojoje – 103[6]. Tą patį būtų galima pasakyti kone apie visus mėnesius. Šiuo atžvilgiu ypač pažymėtinas gruodis. Visose trijose minimose šalyse jam tenka visiškai vienoda metinio savižudybių skaičiaus dalis (61 savižudybė iš tūkstančio); o termometras šiuo metų laiku vidutiniškai rodo 7,9° Romoje, 9,5° Neapolyje, o Prūsijoje nepakyla aukščiau 0,67°. Skiriasi ne tik mėnesinės temperatūros, bet ir permainos įvairiose vietovėse vyksta skirtingai; antai Prancūzijoje termometro stulpelis nuo sausio iki balandžio šokteli daugiau nei nuo balandžio iki birželio, tuo tarpu Italijoje yra priešingai. Taigi termometro stulpelio svyravimai neturi nieko bendra su savižudybių skaičiaus svyravimais.

Galiausiai jei temperatūra darytų jai priskiriamą poveikį, jis turėtų reikštis ir savižudybių geografijoje. Šilčiausiuose kraštuose jų turėtų būti daugiausia. Tokia išvada, rodos, prašyte prašosi, jos laikosi net ir italų mokykla, užsimojusi įrodyti, kad kylant temperatūrai stiprėja ir polinkis žudyti. Antai Lombroso, Ferri mėgino įrodyti, esą kadangi žmogžudysčių vasarą pasitaiko dažniau nei žiemą, tad Pietuose jų turėtų būti daugiau nei Šiaurėje. Deja, jei turėsime omenyje savižudybę, tai visi duomenys kalba prieš italų kriminalistų įsitikinimą: juk kaip tik pietinėse Europos šalyse ji paplitusi mažiausiai. Italijoje savižudybių skaičius yra penkiagubai mažesnis nei Prancūzijoje; Ispanija ir Portugalija su šiuo reiškiniu beveik nesusi-

[6] Reikia ypač pabrėžti šių skaičių, prie kurių reikšmės mes dar grįšime, pastovumą (žr. III kn., 1 sk.).

duria. Prancūzijos savižudybių žemėlapyje vienintelė kiek didesnė balsva dėmė driekiasi per departamentų, esančių į pietus nuo Luaros, teritorijas. Aišku, mes nenorime pasakyti, kad tokia padėtis iš tikrųjų susiklostė dėl temperatūros įtakos; kad ir kokia būtų šio fakto priežastis, jis nesuderinamas su teorija, kuri teigia, kad karštis yra savižudybės paskata[7].

Pastebėti keblumai bei prieštaravimai privertė Lombroso ir Ferri savosios mokyklos doktriną šiek tiek pakeisti neatsisakant principinės nuostatos. Lombroso požiūriu, kokį jį perteikia Morselli, savižudybę skatina ne tiek aukšta temperatūra, kiek pirmieji prasidedantys karščiai, pats nueinančių šalčių ir ateinančios kaitros kontrastas. Karščiai užklumpa žmogaus organizmą šiam dar neprisitaikius prie naujos temperatūros. Tačiau vos permetę žvilgsniu XII lentelę, galime įsitikinti, kad toks aiškinimas neturi jokio pagrindo. Jeigu jis būtų teisingas, tai kreivė, vaizduojanti savižudybės mėnesinę dinamiką, rudenį ir žiemą turėtų išlikti horizontali, paskui staiga šoktelėti kaip tik tuo metu, kai prasideda pirmieji karščiai, – visų negandų šaltinis, ir vėl taip pat staiga vienu ypu nukristi, kai tik organizmas prisitaiko prie naujų sąlygų. Bet viskas vyksta kitaip, kreivė gana taisyklinga: kurį laiką ji kas mėnesį gana reguliariai kyla. Kilimas, prasidėjęs gruodį, tęsiasi iki sausio, nuo sausio iki vasario, nuo vasario iki kovo, t. y. tais mėnesiais, kai pirmieji karščiai dar toli, o krinta ji vis sparčiau nuo rugsėjo iki gruodžio, kai karščiai jau taip seniai pasibaigę, kad su jų pabaiga nebėra kaip to kritimo sieti. O kada gi prasideda karščiai? Paprastai manoma, kad balandžio mėnesį. Iš tiesų nuo kovo iki balandžio gyvsidabrio stulpelis šokteli nuo 6,4° iki 10,1°; taigi temperatūra pakyla 57 proc., tuo tarpu nuo balandžio iki gegužės ji tepakyla 40 proc., nuo gegužės iki birželio – 21 proc. Vadinasi, balandžio mėnesį reikėtų laukti ypatingo savižudybių protrūkio. O iš tikrųjų savižudybių šiuo metu pagausėja ne daugiau nei

[7] Tiesa, šių autorių požiūriu, savižudybė yra tik žmogžudystės atmaina. Vadinasi, savižudybių nebuvimas Pietų kraštuose yra fiktyvus dalykas, nes jas atstoja dažnos žmogžudystės. Toliau mes aptarsime, ką toks sutapatinimas iš tikrųjų reiškia. Tačiau juk ir dabar visiškai aišku, kad šis argumentas atsigręžia prieš jo autorius. Jei Pietų kraštams būdinga žmogžudysčių gausa kompensuoja mažą savižudybių skaičių, tai kodėl tokios kompensacijos nebūna karštu metų laiku? Kaip paaiškinti, kad vasarą būna tiek daug savižudybių lygiai kaip ir žmogžudysčių?

nuo sausio iki vasario (18 proc.). Pagaliau kadangi šis išaugęs rodiklis ne tik laikosi, bet dar šiek tiek – tegu ir lėčiau – kyla iki birželio ar net liepos, gana sunku būtų šią tendenciją priskirti pavasario poveikiui, nebent pratęstume šį sezoną iki vasaros pabaigos, neįskaitant rugpjūčio.

Be to, jei pirmieji karščiai šiuo atžvilgiu būtų tokie pražūtingi, tai nemažiau grėsmingos turėtų būti ir pirmosios šaltos dienos. Juk šalčiai užklumpa nuo jų jau atpratusį organizmą ir trikdo gyvybines funkcijas tol, kol žmogus vėl prie jų prisitaiko. Vis dėlto rudenį jokio savižudybių antplūdžio, kuris bent iš tolo primintų pavasarinį, nebūna. Užtat visiškai nesuprantama, kuo remdamasis Morselli, pabrėžęs, kad, pagal jo teoriją, perėjimo nuo karščių prie šalčių padariniai turėtų būti tokie pat, kaip ir atgalinio proceso, galėjo pridurti: „Šis pirmųjų šalčių poveikis pasitvirtina, jei pažvelgsime į mūsų statistines lenteles, o dar geriau, jei atkreipsime dėmesį į antrąjį visų mūsų kreivių pakilimą rudenį, spalio ir lapkričio mėnesiais, t. y. kaip tik tada, kai žmogaus organizmas, ypač jo nervų sistema stipriausiai reaguoja į permainą pereinant iš šilto metų laiko į šaltą"[8]. Pakanka pasitelkti XII lentelę, kad įsitikintume, jog šis teiginys iš esmės prieštarauja faktams. Net iš Morselli pateiktų skaičių akivaizdu, kad nuo spalio iki lapkričio beveik jokioje šalyje savižudybių nepadaugėjo, priešingai, jų netgi sumažėjo. Išimtis sudaro Danija, Airija, per vieną laiko tarpsnį (1851–1854) ir Austrija; visais šiais atvejais savižudybių padaugėjimas tėra minimalus[9]. Danijoje savižudybių skaičius nuo 68 (tūkstančio atžvilgiu) išaugo iki 71, Airijoje – nuo 62 iki 66, Austrijoje – nuo 65 iki 68. Spalio mėnesį padidėjimas buvo konstatuotas tik 8 atvejais iš 31, būtent – per vieną periodą Norvegijoje, Švedijoje, Saksonijoje, Bavarijoje, Austrijoje, Badeno hercogystėje ir per du periodus Viurtenberge. Visais kitais atvejais savižudybių sumažėjo arba jų skaičius nepakito. Taigi rugsėjo–gruodžio laikotarpiu savižudybių skaičius reguliariai sumažėjo 21 atveju iš 31, t. y. 67 proc.

---

[8] *Op. cit.*, p. 148.

[9] Mes palikome nuošaly duomenis apie Šveicariją. Turimi skaičiai liečia tik vienerius (1876) metus, jie neleidžia padaryti jokių išvadų. Beje, per spalį ir lapkritį savižudybių menkai tepadaugėja. Jų skaičius išauga nuo 83 iki 90 (tūkstančio atžvilgiu).

XIII lentelė. *Mėnesinių savižudybių dinamika vidutinio dienos ilgumo atžvilgiu Prancūzijoje*

	Dienos ilgumas[10]	Pailgėjimas ir sutrumpėjimas	Mėnesinis savižudybių skaičius 1.000 metinių savižudybių	Padidėjimas ir sumažėjimas
		PAILGĖJA		*PADIDĖJA*
Sausis	9 val. 19 min.	Nuo sausio	68	Nuo sausio iki
Vasaris	10 val. 56 min.	iki balandžio	80	balandžio
Kovas	12 val. 47 min.	55 proc.	86	50 proc.
Balandis	14 val. 29 min.	Nuo balandžio	102	Nuo balandžio
Gegužė	15 val. 48 min.	iki birželio	105	iki birželio
Birželis	16 val. 03 min.	10 proc.	107	5 proc.
		SUTRUMPĖJA		*SUMAŽĖJA*
		Nuo birželio		Nuo birželio
Liepa	15 val. 04 min.	iki rugpjūčio	100	iki rugpjūčio
Rugpjūtis	13 val. 25 min.	17 proc.	82	24 proc.
Rugsėjis	11 val. 39 min.	Nuo rugpjūčio	74	Nuo rugpjūčio
Spalis	9 val. 51 min.	iki spalio 27 proc.	70	iki spalio 27 proc.
Lapkritis	8 val. 31 min.	Nuo spalio	66	Nuo spalio
Gruodis	8 val. 11 min.	iki gruodžio	61	iki gruodžio
		17 proc.		13 proc.

Nepriekaištingas kreivės tolydumas tiek kritimo, tiek ir kilimo fazėje rodo, jog mėnesiniai savižudybės rodiklio svyravimai nepriklauso nuo trumpalaikės organizmo krizės, kuri dėl ūmaus laikino pusiausvyros sutrikimo jį ištinka vieną ar du kartus per metus. Tuos svyravimus gali nulemti tik tokios priežastys, kurios savo ruožtu tolydžiai kinta.

IV

Jau dabar galime įžvelgti tų priežasčių pobūdį.

Jeigu palygintume metinių savižudybių pasiskirstymo mėnesiais proporcijas su atitinkamam metų laikui būdingu vidutiniu dienos ilgumu, pamatytume, jog abejose grafose skaičiai svyruoja visiškai analogiškai (žr. XIII lentelę).

[10] Nurodomas paskutinės mėnesio dienos ilgumas.

Atitikimas yra visiškai tikslus. Maksimumas abiem atvejais pasiekiamas tuo pačiu laiku, lygiai kaip ir minimumas. Intervale abiejų grafų rodikliai rikiuojasi *pari passim*. Dienoms sparčiai ilgėjant, savižudybių gerokai gausėja (nuo sausio iki balandžio); kai dienos ilgėja lėčiau, lėčiau didėja ir savižudybių skaičius (nuo balandžio iki birželio). Tas pats santykis išlieka ir esant mažėjimo tendencijai. Net ir skirtingų mėnesių savižudybių rodikliai beveik sutampa, jeigu jų dienos ilgumas daugmaž vienodas (liepą ir gegužę, rugpjūtį ir balandį).

Toks reguliarus ir tikslus sutapimas negali būti atsitiktinis. Vadinasi, dienos trukmės dinamika bei savižudybių skaičiaus svyravimai neabejotinai siejasi. Beje, ši hipotezė – tai ne tik tiesioginė išvada iš XIII lentelės duomenų, sykiu ji leidžia paaiškinti anksčiau nurodytą faktą. Matėme, kad savižudybių pasiskirstymas metų tarpsnių – sezonų ar mėnesių – atžvilgiu pagrindinėse Europos šalyse yra visiškai analogiškas[11]. Ferri ir Lombroso teorijos šio keisto vienodumo negalėjo paaiškinti, nes oro temperatūra ir jos dinamika įvairiose Europos šalyse labai skirtinga. Tuo tarpu dienos ilgumas visose mūsų gretintose Europos šalyse yra aiškiai vienodas.

Kad minėtos sąsajos iš tikrųjų esama, galutinai patvirtina tas faktas, jog visais metų laikais dauguma savižudybių įvyksta dieną. Brierre'as de Boismont'as peržiūrėjo 1834–1843 m. laikotarpiu Paryžiuje įvykusių 4.595 savižudybių dosjė. Iš 3.518 atvejų, kurių laiką pavyko nustatyti, 2.094 įvyko dienos metu, 766 – vakare ir 658 – naktį. Taigi dieną bei vakare įvykusios savižudybės sudaro keturis penktadalius visų atvejų, o vien tik dieninės – net tris penktadalius.

Prūsijos statistika apie tai surinko daugiau duomenų. Kalbama apie 11.822 savižudybes, įvykusias 1869–1872 m. laikotarpiu. Gauti rezultatai tik patvirtina Brierre'o de Boismont'o išvadas. Kadangi proporcijos kasmet aiškiai yra tos pačios, trumpumo dėlei mes pateikiame tik 1871 ir 1872 metų duomenis.

[11] Šis vienodumas leidžia mums supaprastinti XIII lentelę. Nėra reikalo gretinti kitų šalių dienos trukmės bei savižudybių dinamikos, tam pakanka Prancūzijos duomenų, nes jie visur akivaizdžiai vienodi, jeigu, žinoma, nekalbėsime apie visai kitų geografinių platumų šalis.

XIV lentelė

	Savižudybių skaičius įvairiu paros metu 1.000 užregistruotų atvejų			
	1871		1872	
Ankstyvas rytas	35,9		35,9	
Rytas	158,3		159,7	
Vidudienis	73,1	375	71,5	391,9
Pavakarys	143,6		160,7	
Vakaras	53,5		61,0	
Naktis	212,6		219,3	
Nenustatytas metas	322		291,9	
	1.000		1.000	

Dienos savižudybių persvara akivaizdi. Jei dienos metu savižudybių yra daugiau nei naktį, natūralu, kad dienoms ilgėjant jų gausėja.

Kas gi lemia tokį dienos poveikį?

Aišku, jog saulės ir temperatūros įtaka šios aplinkybės nepaaiškinsi. Mat vidudienį, kitaip tariant, karščiausiu metu, savižudybių būna kur kas mažiau nei vakare ar rytą. Netrukus pamatysime, kad pačiu vidudieniu savižudybių gerokai sumažėja. Atmetus tokį aiškinimą galima tik viena prielaida: dienos metas savižudybei palankiausias, nes tai yra aktyviausios veiklos tarpsnis, kai kryžiuojasi ir susipina žmonių santykiai, labai pagyvėja socialinis gyvenimas.

Mūsų turimi duomenys apie savižudybių pasiskirstymą paros valandomis bei savaitės dienomis tokį aiškinimą patvirtina. Štai ryškiausios savižudybių dinamikos per 24 valandas tendencijos, apie kurias byloja 1.993 atvejai, kuriuos Brierre'as de Boismont'as nustatė Paryžiuje, bei 548 apskritai Prancūziją liečiantys atvejai, kuriuos surinko Guerry:

PARYŽIUS		PRANCŪZIJA	
	Savižudybių skaičius per valandą		Savižudybių skaičius per valandą
Nuo pusiaunakčio iki 6 val.	55	Nuo pusiaunakčio iki 6 val.	30
Nuo 6 val. iki 11 val.	108	Nuo 6 val. iki vidudienio	61
Nuo 11 val. iki vidudienio	81	Nuo vidudienio iki 2 val.	32
Nuo vidudienio iki 4 val.	105	Nuo 2 val. iki 6 val.	47
Nuo 4 val. iki 8 val.	81	Nuo 6 val. iki pusiaunakčio	38
Nuo 8 val. iki pusiaunakčio	61		

Matome, jog yra du savižudybių suaktyvėjimo tarpsniai – tai pačiu reikalų tvarkymo karštymečiu rytą ir popiečiu. Tarp jų įsiterpia poilsio metas, kai bendras aktyvumas ūmai nuslūgsta ir kartu savižudybių gerokai sumažėja. Paryžiuje tokio atoslūgio valanda yra apie vienuoliktą valandą, o provincijoje – apie vidudienį. Šis atoslūgis departamentuose yra ryškesnis ir užtrunka ilgėliau nei sostinėje vien dėl to, kad provincijoje gyventojai tuo metu pietauja; užtat ir savižudybių čia kiek ilgesnį laiką yra akivaizdžiai mažiau. Anksčiau pateikti statistiniai Prūsijos duomenys leidžia daryti analogiškas išvadas[12].

Kita vertus, Guerry, ištyręs 6.587 savižudybių atvejus ir išsiaiškinęs, kurią savaitės dieną kiekvienas jų įvyko, nustatė skaičius, kuriuos mes pateikiame XV lentelėje. Matome, kad į savaitės pabaigą, pradedant nuo penktadienio, savižudybių mažėja. Mat viešasis gyvenimas penktadieniais visuotiniu prietaringu nusistatymu gerokai prigęsta. Antai keleivių srautas geležinkeliais tą dieną kur kas mažesnis nei kitomis savaitės dienomis. Šią juodą dieną vengiama užmegzti naujų ryšių ar imtis rimtų darbų.

XV lentelė

	Savižudybių pasiskirstymas 100 savaitinių atvejų	Savižudybių proporcija pagal lytis (proc.) Vyrai	Moterys
Pirmadienis	15,20	69	31
Antradienis	15,71	68	32
Trečiadienis	14,90	68	32
Ketvirtadienis	15,68	67	33
Penktadienis	13,74	67	33
Šeštadienis	11,19	69	31
Sekmadienis	13,57	64	36

Nuo šeštadienio popietės prasideda atokvėpio metas; kai kuriose šalyse šeštadienis – sutrumpinta darbo diena. Galimas dalykas, jog šventadienio perspektyva iš anksto nuteikia raminančiai. Pagaliau

[12] Tai, kad socialinis gyvenimas skirtingais dienos tarpsniais paklūsta poilsio ir aktyvios veiklos ritmui, rodo ir nelaimingų atsitikimų skaičiaus svyravimai priklausomai nuo valandos. Prūsijos statistikos duomenimis nelaimingi atsitikimai pasiskirsto šitaip:

Nuo 6 val. iki vidudienio per valandą jų įvyksta vidutiniškai 1.011.

Nuo vidudienio iki 2 val. – 686.

Nuo 2 val. iki 6 val. – 1.191.

Nuo 6 val. iki 7 val. – 979.

sekmadieniais ekonominė veikla visiškai apmiršta. Jeigu šios tuštumos neužpildytų kitokie užsiėmimai, jeigu ištuštėjus dirbtuvėms, raštinėms ir parduotuvėms žmonės neplūstų į pramogų vietas, sekmadieniais savižudybių, ko gera, dar labiau sumažėtų. Pabrėžtina tai, jog kaip tik šią dieną moterų savižudybių proporcija yra didesnė. Mat visą savaitę tarsi prikaustytos prie namų, sekmadieniais jos dažniausiai iš jų ištrūksta ir bent šiek tiek įsitraukia į viešąjį gyvenimą[13].

Taigi sprendžiant iš visko diena savižudybei yra palankiausias metas, nes kaip tik tada ypač suaktyvėja socialinis gyvenimas. Vadinasi, mes aptikome priežastį, kuri paaiškina, kodėl savižudybių yra tuo daugiau, kuo ilgiau virš horizonto šviečia saulė. Juk pailgėjusios dienos pačios savaime tam tikra prasme praplečia kolektyvinio gyvenimo lauką. Atokvėpio metas tada ateina vėliau ir baigiasi anksčiau. Esama kur įsibėgėti. Daugiau erdvės neišvengiamai tenka ir socialinio gyvenimo padariniams išsiskleisti, o kadangi savižudybės – vienas iš jo padarinių, jų gerokai pagausėja.

Tačiau tai tik pirmoji ir anaiptol ne vienintelė priežastis. Viešoji veikla vasarą yra aktyvesnė nei pavasarį, o pavasarį – nei rudenį bei žiemą ne tik dėl to, kad sykiu su nauju sezonu prasiplečia išoriniai tos veiklos rėmai; tam esama ir kitų tiesioginių priežasčių.

Žiema kaime – atokvėpio ir netgi visiško sąstingio metas. Gyvenimas čia tarsi apmiršta; žmonės mažai bendrauja ne tik dėl nepalankių orų, bet ir dėl to, kad apmirus reikalams tam nebelieka pamato. Gyventojus apima tikra snaudulio būsena. Tačiau su pavasariu viskas atbunda: atgyja darbai, mezgasi tarpusavio ryšiai, plečiasi mainai, žemės darbų reikmės skatina judrų gyvenimo būdą. Šios ypatingos kaimo gyvenimo sąlygos negali nedaryti didžiulės įtakos mėnesiniam savižudybių pasiskirstymui, nes kaime įvyksta daugiau nei pusė visų

[13] Įdomu, kad ne tik savaitei, bet ir mėnesiui yra būdingas pirmosios ir antrosios laikotarpio pusės kontrastas. Antai Brierre'o de Boissmont'o duomenimis (*op. cit.*, p. 424), 4.595 savižudybių atvejai Paryžiuje šitaip pasiskirstė:

Per pirmąjį mėnesio dešimtadienį įvyko 1.727 savižudybės

Per antrąjį mėnesio dešimtadienį įvyko 1.488 savižudybės

Per trečiąjį mėnesio dešimtadienį įvyko 1.380 savižudybės

Paskutinio dešimtadienio skaičius iš tikrųjų yra mažesnis už nurodytąjį, nes kai mėnuo turi 31 dieną, šiai daliai tenka ne 10, o 11 dienų. Galima sakyti, kad socialinio gyvenimo ritmas atkartoja kalendoriaus padalijimą; kiekvieno naujo periodo pradžioje veikla suaktyvėja, o į jo pabaigą veiklumas tarytum išsenka.

savanoriškų mirčių; Prancūzijoje 1873–1878 m. laikotarpiu iš 36.365 savižudybių kaimui teko 18.470 atvejų. Tad visai natūralu, kad praėjus žiemai savižudybių pamažu daugėja. Jų *maksimumas* tenka birželiui ar liepai, kitaip tariant, tam metui, kai gyvenimas kaime virte verda. Rugpjūty prasideda atokvėpis, ir savižudybių mažėja. O labiausiai jų skaičius ima kristi nuo spalio ir ypač nuo lapkričio; taip yra, ko gera, dėl to, kad derlius galutinai nuimamas tik vėlyvą rudenį.

Minėti veiksniai, nors ir silpniau, reiškiasi visoje teritorijoje. Juk ir mieste gyvenimas suaktyvėja vasarą. Susisiekimas pagerėja, tad mieliau keliaujama, visuomenė plačiau bendrauja. Štai kaip metų laikų atžvilgiu pasiskirsto mūsų geležinkelio – tik greitojo susisiekimo – įplaukos (1887 m.)[14]:

Žiemą – 71,9 milijonai frankų
Pavasarį – 86,7 milijonai frankų
Vasarą – 105,1 milijonas frankų
Rudenį – 98,1 milijonas frankų

Šios fazės būdingos ir judėjimui atskiruose miestuose. Tais pačiais 1887 m. iš vieno Paryžiaus punkto į kitą važiavusių keleivių reguliariai daugėjo nuo sausio (655.791) iki birželio (848.831), o nuo tol taip pat nuosekliai mažėjo iki gruodžio (659.960)[15].

Tokį faktų aiškinimą galiausiai patvirtina dar vienu tyrimo aspektu išryškėję duomenys. Nors miesto gyvenimas vasarą ir pavasarį dėl ką tik minėtų priežasčių turėtų būti intensyvesnis nei likusiu metų tarpsniu, vis dėlto atskirų sezonų tarpusavio skirtumai čia turėtų būti ne tokie ženklūs kaip kaime. Mat žiema kur kas mažiau riboja prekybos bei

[14] Pagal *Bulletin du ministère des travaux publics.*

[15] Greta visų šių faktų, liudijančių, kad vasarą socialinis gyvenimas suaktyvėja, galima pridurti dar vieną: vasarą nelaimingų atsitikimų būna kur kas daugiau nei kitais metų laikais. Štai kaip jie pasiskirsto Italijoje:

	1886	1887	1888
Pavasaris	1.370	2.582	2.457
Vasara	1.823	3.290	3.085
Ruduo	1.474	2.560	2.780
Žiema	1.190	2.748	3.032

Žiema šiuo atžvilgiu kartais rikiuojasi tuoj po vasaros tik todėl, kad apledėjus keliui dažniau pasitaiko pargriūti ir kad šaltis pats savaime sukelia specifinių nelaimingų atsitikimų. Atsiribojus nuo šio pobūdžio atvejų metų laikai rikiuojasi ta pačia tvarka, kaip ir savižudybių atžvilgiu.

pramonės reikalus, meninę bei mokslinę veiklą ar pasaulietinius ryšius nei žemės darbus. O miestiečiai gali darbuotis kone vienodai įtemptai ištisus metus. Dienos pailgėjimas ar sutrumpėjimas menkai teturėtų jaustis pirmiausia didžiuosiuose miestuose, nes dirbtinis apšvietimas čia labiau nei kitur sutrumpina tamsųjį metą. Tad jeigu mėnesiniai bei sezoniniai savižudybės rodiklio svyravimai priklauso nuo kolektyvinio gyvenimo intensyvumo, didžiuosiuose miestuose jie turėtų būti mažiau pastebimi nei apskritai šalyje. Faktai su šia išvada puikiausiai derinasi. XVI lentelėje iš tikrųjų matome, kad Prancūzijoje, Prūsijoje, Austrijoje, Danijoje minimumo ir maksimumo skirtumas siekia 52,45 ar net 68 procentus, tuo tarpu Paryžiuje, Berlyne, Hamburge ir t. t. skirtumas tėra vidutiniškai 20–25 proc., o Frankfurte tesiekia 12 proc.

Be to, matome, kad savižudybių maksimumas didžiuosiuose miestuose, kitaip nei visur kitur, paprastai sutampa su pavasariu. Jei vasara šiuo atžvilgiu ir aplenkia pavasarį (Paryžiuje, Frankfurte), tai tik menka persvara. Taip atsitinka dėl to, kad svarbiausiuose miestuose vasarą pastebimas šioks toks viešojo gyvenimo sulėtėjimas, nes aktyviausi jo dalyviai paprasčiausiai iš miestų kuriam laikui pasitraukia[16].

XVI lentelė. *Savižudybių sezoninių svyravimų kai kuriuose didžiuosiuose miestuose bei visoje šalyje palyginimas*

SANTYKINIAI SKAIČIAI (1.000 METINIŲ SAVIŽUDYBIŲ ATŽVILGIU)

	Paryžius (1888–1892)	Berlynas (1882–1885–1887–1889–1890)	Hamburgas (1887–1891)	Viena (1871–1872)	Frankfurtas (1867–1875)	Ženeva (1838–1847, 1852–1854)	Prancūzija (1835–1843)	Prūsija (1869–1872)	Austrija (1858–1859)
Žiema	218	231	239	234	239	232	201	199	185
Pavasaris	262	287	289	302	245	288	283	284	281
Vasara	277	248	232	211	278	253	306	290	315
Ruduo	241	232	258	253	238	227	210	227	219

[16] Beje, atskirų sezonų santykiniai skaičiai visuose mūsų gretinamuose didžiuosiuose miestuose yra gana vienodi, bet sykiu jie gerokai skiriasi nuo šalių, kuriuose tie miestai yra, rodiklių. Tad mes ir šiuo atveju aptinkame savižudybių rodiklių pastovumą, priklausantį nuo socialinės aplinkos. Savižudybių skaičius vienodai kinta skirtingais meto momentais Berlyne, Vienoje, Ženevoje ir Paryžiuje. Iš to galima nujausti, kame slypi tikroji nagrinėjamo reiškinio prasmė.

XVI lentelės tęsinys

SANTYKINIAI SEZONINIAI SKAIČIAI ŽIEMOS SAVIŽUDYBIŲ, PRILYGINTŲ 100, ATŽVILGIU

	Paryžius	Berlynas	Hamburgas	Viena	Frankfurtas	Ženeva	Prancūzija	Prūsija	Austrija
Žiema	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Pavasaris	120	124	120	129	102	124	140	142	151
Vasara	127	107	107	90	112	109	152	145	168
Ruduo	100	100,3	103	108	99	97	104	114	118

Taigi iš pradžių mes nustatėme, kad mėnesiniai bei sezoniniai savižudybių rodiklio svyravimai negali būti paaiškinti remiantis tiesioginio kosminių veiksnių poveikio prielaida. Aiškiai matyti, kokios prigimties yra tikrosios šio reiškinio priežastys bei kokia turėtų būti jų ieškojimo kryptis, ir šie teigiami rezultatai patvirtina mūsų kritiško tyrinėjimo išvadas. Nuo sausio iki liepos savanoriškų mirčių daugėja ne dėl to, kad kaitra sutrikdo organizmo veiklą, o dėl to, kad pagyvėja socialinis gyvenimas. Savaime aišku, tą pagyvėjimą savaip skatina ir saulės padėtis ekliptikoje, ir oro bei kitos sąlygos, kurio veiklai kur kas palankesnės nei žiemą. Tačiau fizinė aplinka nėra tiesioginis šios raidos stimulas; tuo labiau anaiptol ne ji lemia savižudybių dinamiką. Šis procesas priklauso nuo socialinių sąlygų.

Tiesa, mes dar neišsiaiškinome, kokiu būdu kolektyvinis gyvenimas čia gali daryti poveikį. Tačiau jau ir dabar aišku: jeigu priežastys, lemiančios savižudybių rodiklio pokyčius, glūdi socialiniame gyvenime, tai to rodiklio didėjimas ar mažėjimas turėtų priklausyti nuo socialinio gyvenimo aktyvumo. Tiksliau apibrėžti šias priežastys – kitos knygos uždavinys.

IV skyrius

MĖGDŽIOJIMAS

Prieš imantis aiškinti socialines savižudybės priežastis dar reikėtų aptarti, kokį poveikį čia galėtų turėti vienas psichologinio pobūdžio veiksnys, kuriam paprastai priskiriamas ypač svarbus vaidmuo socialinių faktų, tarp jų ir savižudybės, genezėje. Turime omenyje mėgdžiojimą.

Mėgdžiojimo santykis gali užsimegzti tarp individų, kurių nesieja joks socialinis ryšys, tad vien iš to aišku, kad mėgdžiojimas – grynai psichologinio pobūdžio reiškinys. Žmogus gali mėgdžioti kitą, nors jų nesieja nei tarpusavio, nei abiem bendras grupinis solidarumas, o mėgdžiojimo efektas *(propagation imitative)* pats savaime neturi jokios žmones vienijančios galios. Čiaudėjimas, Šv. Vito šokis, žudymo aistra gali būti vieno individo perduodami kitam, ir to pakanka, kad jie trumpam atsidurtų greta. Visai nebūtina, kad šiuos žmones sietų intelektualinis ar dvasinis bendrumas, kad jie būtų kuo nors vienas kitam įsipareigoję, nesvarbu net, ar jie kalba ta pačia kalba, kita vertus, ar ką nors vienas iš kito perėmę, jie nesijaučia nors kiek labiau suartėję. Apskritai, mėgdžiodami vieni kitus, mes iš esmės pasitelkiame tą patį metodą, kuris padeda mums atkurti gamtos garsus, daiktų formas, kitų būtybių judesius. Aišku, jog pastaruoju atveju socialumas nevaidina jokio vaidmens, tad nieko socialaus nesama ir pirmuoju atveju. Mėgdžiojimas kyla iš kai kurių mūsų vaizdinio suvokimo ypatumų, kurių susiformavimas nesusijęs su kolektyviniu poveikiu. Jeigu būtų

Bibliografija: Lucas, *De l'imitation contagieuse*, Paris, 1833. – Despine, *De la contagion morale*, 1870. *De l'imitation*, 1871. – Moreau de Tours (Paul), *De la contagion du suicide*, Paris, 1875. – Aubry, *Contagion du meurtre*, Paris, 1888. – Tarde, *Les lois de l'imitation (passim). Philosophie pénale*, p. 319 ir kt., Paris, F. Alcan. – Corre, *Crime et suicide*, p. 207 ir kt.

nustatyta, kad mėgdžiojimas daro lemiamą įtaką savižudybių rodikliui, tektų pripažinti, jog tiesioginės savižudybių dinamikos priežastys yra grynai ar bent iš dalies individualaus pobūdžio.

I

Prieš imantis analizuoti faktus privalu pasitikslinti žodžio prasmę. Sociologų įprotis vartoti žodžius jų neapibrėžus – t. y. metodiškai nenustačius ir neapribojus aptariamų objektų klasės – taip paplitęs, kad neretai atsitinka, jog tas pats žodis, kuriam jie pradžioje buvo ar bent tarėsi suteikę vienokią ar kitokią reikšmę, nejučiom imamas vartoti platesne, gretimas sąvokas apimančia prasme. Dėl to mintis galiausiai tampa dviprasmiška ir jokia diskusija darosi nebeįmanoma. Neapibrėžta idėja yra tokia lanksti, kad ją galima vos ne laisvai, tiesiog esant reikalui kaitalioti, ir jokia kritinė analizė nepajėgi numatyti visų galimų jos prasmės aspektų. Vadinamasis mėgdžiojimo instinktas – bene ryškiausias iš tokių pavyzdžių.

Šis žodis paprastai vartojamas pažymėti iškart trims faktų klasėms:

1. Neretai būna, kad socialinėje grupėje, kurios nariai sukasi tų pačių reikalų ar rūpesčių rate, įvyksta savotiška žmonių sąmonės niveliacija ir visi ima mąstyti unisonu. Labai dažnai visi tokią darną sukeliantys procesai yra vadinami mėgdžiojimu. Tokiu atveju šis žodis žymi sąmonės būsenų, kurias vienu metu išgyvena tam tikras skaičius įvairių subjektų, gebėjimą tarpusavyje sąveikauti ir taip susipinti, kad susidaro nauja sąmonės būsena. Šia vartosena norima pabrėžti, kad radosi naujas sąmonės junginys, nes visi vieni kitus mėgdžioja[1]. Esą tokio mėgdžiojimo prigimtis ryškiausiai atsiskleidžianti „triukšminguose mūsų miestų sambūriuose, didžiosiose mūsų revoliucijų scenose"[2]. Čia geriausiai matyti, kaip susibūrę žmonės tarpusavyje sąveikaudami gali vieni kitus pakeisti.

2. Tuo pačiu žodžiu yra įvardijamas poreikis, verste verčiantis mus išlikti darnoje su visuomene, kurios dalis mes esame, ir dėl tos darnos skatinantis mus perimti visuotinai paplitusią mąstyseną ir elgseną. Kaip tik dėl to mes laikomės mados, papročių, o kadangi veikiančios teisinės bei dorovinės normos yra tik aiškiai apibrėžti ir įsigalėję papročiai, tad elgdamiesi dorovingai, mes jiems tiesiog paklūstame. Kai dorovinės

[1] Bordier, *Vie des sociétés*, Paris, 1887, p. 77. – Tarde, *Philosophie pénale*, p. 321.

[2] Tarde, *ibid.*, p. 319–320.

maksimos, kuriai paklūstame, pamatai mums yra neaiškūs, mes prie jos prisitaikome tik todėl, kad ją gaubia socialinis autoritetas. Šia prasme madų mėgdžiojimas skiriasi nuo papročių mėgdžiojimo tik tuo, kad vienu atveju modeliu laikome savo protėvius, o kitu – amžininkus.

3. Gali būti ir taip, kad mes atkartojame savo akimis matytą ar kieno nors nusakytą poelgį vien todėl, kad mums pasitaikė jį pamatyti ar apie jį išgirsti. Tasai poelgis pats savaime nėra kuo nors ypatingas, kad vertėtų jį atkartoti. Mes jį mėgdžiojame visai ne dėl to, kad tai mums atrodytų naudinga ar kad norėtume prilygti pasirinktam pavyzdžiui, o tiesiog dėl paties mėgdžiojimo. Vaizdinys, kurį tas poelgis sukėlė mūsų sąmonėje, automatiškai sužadina tą poelgį atkuriančius judesius. Mes žiovaujame, juokiamės, verkiame, nes matome ką nors žiovaujant, juokiantis, verkiant. Beje, tokiu pat būdu iš vienos sąmonės į kitą gali persiduoti ir žudymo idėja. Taigi galima mėgdžioti dėl paties mėgdžiojimo.

Šios trys faktų grupės yra labai skirtingos.

Pirmosios grupės nereikėtų painioti su kitomis, nes šiai grupei priklausantys faktai nieko tiesioginc prasme neatkartoja, jie yra įvairių – ar bent skirtingos prigimties – būsenų sintezės *sui generis.* Žodis „mėgdžiojimas" šiai faktų grupei neturėtų būti taikomas, jei nenorima iškreipti jo tikslios prasmės.

Paanalizuokime šį reiškinį nuodugniau. Kai vienoje vietoje susitelkia didesnis ar mažesnis žmonių būrys, visi jie gana sutartinai reaguoja į tas pačias aplinkybes ir šį tarpusavio vieningumą bent iš dalies suvokia, nes kiekvienas savo jausmus reiškia tais pačiais ženklais. Kas gi tokiu atveju vyksta? Kiekvienas sambūrio dalyvis miglotai nutuokia, ką tuo metu išgyvena aplinkiniai. Kiekvieno jų sąmonėje gimsta vaizdai, išreiškiantys iš visų pusių minios siunčiamus skirtingus ženklus su visais galimais niuansais. Iki šiol nevyko nieko, ką būtų galima pavadinti mėgdžiojimu; paprasčiausiai būta juslinių dirgiklių, iš jų gimė potyriai, niekuo nesiskiriantys nuo tų, kuriuos mumyse sukelia išorės kūnai[3]. Kas gi vyksta

[3] Kyla klausimas, ar priskiriant šiuos vaizdus mėgdžiojimo *procesui,* nenorima pasakyti, kad jie yra paprastos būsenų, kurias tie vaizdai išreiškia, kopijos? Tačiau tai būtų labai grubi metafora, perimta iš senos ir jau atgyvenusios juslinių formų teorijos. Maža to, teikdami žodžiui „mėgdžiojimas" tokią prasmę, turėtume jį taikyti visiems be išimties mūsų pojūčiams bei mintims, nes nėra pojūčio ar minties, kuri, pagal šią metaforą, nebūtų objekto kopija. Tokiu atveju tektų pripažinti, kad visas mūsų intelektinis gyvenimas – mėgdžiojimo rezultatas.

po to? Įvairūs mano sąmonėje sužadinti vaizdai susipina vieni su kitais ir sykiu su mano patiės išgyvenimų sukeltu vaizdu. Šitaip randasi nauja sąmonės būsena, kuri, palyginti su ankstesniąja, jau nebėra tokia pat sava, ji nebe tokia asmeniška, o kai viskas nuolat analogiškai kartojasi, paskutiniai ryškesni asmeniškumo likučiai pamažu nusitrina. Šių naujųjų junginių nebėra kaip laikyti mėgdžiojimo faktais, nebent būtų susitarta taip vadinti kiekvieną proto veiksmą, kai dvi ar kelios panašios sąmonės būsenos sukelia viena kitą tiesiog dėl to, kad jos yra panašios, o po to susilieja į vieną atstojamąją, kuri jas absorbuoja ir jau yra kitokia. Be abejo, žodžius galima įvairiai apibrėžti. Tačiau reikia pripažinti, kad šis atvejis būtų išties savavališkas ir sukeltų painiavą, nes žodis neturi nieko bendra su įprastine vartosena. Užuot kalbėjus apie mėgdžiojimą, tiksliau būtų kalbėti apie kūrybą, nes iš šios jėgų sąveikos randasi kažkas nauja. Juk kaip tik šiuo vieninteliu metodu paremta kūrybinė mūsų proto galia.

Gal kas paprieštaraus, esą ši kūryba tereiškianti išaugusį sąmonės pradinės būsenos aktyvumą. Tačiau, pirma, kiekybiniai pokyčiai įneša ir kažką nauja. Maža to, pasikeitus daiktų kiekybei, negali nepakisti ir jų kokybė; dvigubai ar trigubai sustiprėjęs jausmas iš esmės pakinta. Yra žinoma, jog draugėn susirinkę žmonės gali taip paveikti vienas kitą, kad taikių miestelėnų sambūris pavirstų grėsminga pabaisų minia. Panašias metamorfozes sukeliantis mėgdžiojimas išties būtų gana keistas dalykas. Be abejo, toks netikslus terminas šiam reiškiniui pažymėti pasitelkiamas todėl, kad miglotai įsivaizduojama, jog kiekvienas individualus jausmas yra tarsi modeliuojamas pagal kito žmogaus jausmus. Tačiau čia nėra nei modelių, nei kopijų. Iš tikrųjų reikia kalbėti apie tai, kad tam tikro skaičiaus žmonių sąmonės būsenos įsiskverbia į kito žmogaus sąmonę, kurios būsena yra kitokia, ir su ja susilieja, kitaip tariant, reikia kalbėti apie kolektyvinę sąmonės būseną.

Tiesa, nenusižengtume tikslumui teigdami, kad šią būseną sukelianti priežastis yra mėgdžiojimas, jei pripažintume, kad minios būseną visada įkvepia lyderis. Tačiau negana to, kad pastarasis teiginys, kurio niekada net nemėginta įrodyti, kertasi su daugeliu faktų, liudijančių, kad lyderis, užuot buvęs minios įkvėpėjas, pats neabejotinai yra jos kūrinys; net jei lyderis iš tikrųjų darytų minėtą poveikį, tai neturėtų nieko bendra su vadinamuoju tarpusavio mėgdžiojimu, nes juk šiuo atveju tas poveikis būtų vienpusis; vadinasi, galime šiuo momentu apie tai nekalbėti. Kur kas svarbiau rūpestingai vengti painiavos, ge-

rokai aptemdžiusios problemą. Be to, jei kas teigtų, esą kiekviename žmonių sambūryje pasitaiko individų, kurie bendrai nuomonei pritaria ne spontaniškai, o dėl to, kad jiems privalu paklusti, būtų visiškai teisus. Mes netgi manome, kad apskritai nėra individualios sąmonės, kuri panašiu atveju nepatirtų didesnės ar mažesnės prievartos. Tačiau kadangi šios prievartos šaltinis yra jėga *sui generis*, glūdinti nusistovėjusiuose bendruose papročiuose bei tikėjimuose, ji priskirtina antrajai iš mūsų minėtų kategorijų. Stabtelėkime ir pasiaiškinkime, kokia prasme šios kategorijos faktai galėtų būti vadinami mėgdžiojimu.

Nuo anksčiau aptartos kategorijos faktų šie skiriasi mažių mažiausiai tuo, kad yra susiję su atkartojimu. Kai sekama mada ar laikomasi kokio nors papročio, elgiamasi taip, kaip kasdien elgėsi ir elgiasi kiti žmonės. Tačiau net pagal apibrėžimą šio atkartojimo paskata yra ne vadinamasis mėgdžiojimo instinktas, o, viena vertus, bendras palankumas, verčiantis mus neužgauti aplinkinių ir šitaip nesugadinti gerų tarpusavio santykių, ir, kita vertus, pagarba kolektyvinei elgsenai bei mąstysenai ir tiesioginis ar netiesioginis spaudimas, kurį mums daro kolektyvas, siekdamas iš anksto užbėgti už akių galimam disidentiškumui bei palaikyti mumyse minėtą pagarbos jausmą. Poelgis čia atkartojamas ne todėl, kad kažkas mūsų akivaizdoje taip elgėsi arba mes apie tai iš ko nors išgirdome ir kad atkartojimas mums malonus pats savaime ir pats dėl savęs; mes atkartojame poelgį todėl, kad jis mums atrodo įpareigojantis ir net, ko gera, šiek tiek naudingas. Mes elgiamės būtent taip ne šiaip sau, o todėl, kad toks poelgis turi socialumo ženklą, į kurį mes žvelgiame pagarbiai, nes kitaip susilauktume rimtų nepatogumų. Trumpai tariant, *elgtis taip, o ne kitaip iš pagarbos viešajai nuomonei ar jos prisibijant anaiptol nereiškia ką nors mėgdžioti.* Tokie poelgiai iš esmės niekuo nesiskiria nuo tų atvejų, kai būtina derinti veiksmus norint įvesti kokią naujovę. Jiems būdingas socialumo ženklas verčia mus pripažinti, kad būtent taip turime elgtis. O kai, užuot paklusę papročiams, mes prieš juos sukylame, mūsų apsisprendimas vyksta panašiai; jeigu priimame kokią nors naują idėją, neįprastą elgseną, tai tik todėl, kad esminiai tų naujovių ypatumai verčia mus laikyti jas priimtinomis. Be abejo, apsisprendimo motyvai abiem atvejais yra skirtingos prigimties, tačiau psichologinis mechanizmas yra visiškai vienodas. Tarp poelgio vaizdo ir paties poelgio įsiterpia proto operacija, t. y. aiškus arba ne visai aiškus, staigus arba lėtai gimstantis supratimas, kad tasai poelgis – kad ir koks jis būtų – yra deter-

minuoto pobūdžio. Taigi tai, kaip mes prisitaikome prie savo krašto papročių ar madų, neturi nieko bendra[4] su mechanišku mėgdžiojimu, verčiančiu atkartoti judesius, kurių liudininkai esame. Šios dvi elgsenos skiriasi lygiai taip, kaip skiriasi motyvuotas ir pasvertas poelgis nuo automatiško reflekso. Pirmuoju atveju poelgis turi savų motyvų net ir tada, kai jie aiškiai nesuformuluoti. Antruoju atveju jokių poelgio motyvų nesama; jį tiesiogiai diktuoja logiškai neįprasmintas kito žmogaus poelgio vaizdas.

Dabar jau, ko gera, aišku, kiek nesusipratimų gali kilti vienodai įvardijus dvi tokias skirtingas faktų grupes. Išties svarbu atkreipti į tai dėmesį; prakalbus apie mėgdžiojimą, iškart kyla mintis apie užkratą, ir nuo vienos minties lengvai peršokama – beje, ne visai be pagrindo – prie kitos. Tačiau ką bendra su užkratu turi, pavyzdžiui, tas faktas, kad žmogus laikosi dorovės normų arba paklūsta tradicijos ar viešosios nuomonės autoritetui? Bandymai šias dvi realybes sutapatinti iš tikrųjų tereiškia šių dviejų labai skirtingų sąvokų supainiojimą. Kaip aiškina patologinė biologija, liga yra užkrečiama, jeigu ja susergama vien (ar beveik vien) dėl to, kad mikrobas, patekęs į organizmą iš išorės, dauginasi. Priešingu atveju, t. y. jeigu mikrobas dauginasi tik todėl, kad dirva, į kurią jis pateko, sudarė tam palankias sąlygas, užkrėtimo terminas nevartotinas. Taip yra ir su poelgiu: kad galėtume jį sieti su dvasiniu užkratu, nepakanka, kad jo idėja būtų įkvėpta panašaus poelgio. Būtina dar, kad toji į mūsų sąmonę patekusi idėja pati savaime automatiškai peraugtų į veiksmą. Tokiu atveju išties esama užkrėtimo: kieno nors poelgis, vaizdo forma iš išorės patekęs į mūsų sąmonę, pats savaime atsikartoja. Čia esama ir mėgdžiojimo, nes naujasis poelgis yra visiška modelio kopija. Tačiau jeigu modelio sukeltas įspūdis gali peraugti į veiksmą tik su mūsų pačių sutikimu ir mums patiems dalyvaujant, apie užsikrėtimą galima kalbėti nebent perkeltine, taigi netikslia, prasme. Šiuo atveju mūsų poelgius determinuoja mūsų sutikimą nulėmę motyvai, o ne į akiratį pakliuvę elgesio pavyzdžiai. Galiausiai mes patys esame savo poelgių autoriai, nors ir ne mes juos išradome. Vadinasi, tokie dažnai kartojami posakiai, kaip mėgdžiojimo efektas *(propagation imitative)*, užkrato

[4] Be abejo, atskirais atvejais gali būti ir taip, kad koks nors paprotys ar tradicija yra atkartojami grynai mėgdžiojant; tačiau toks atkartojimas nereiškia papročio ar tradicijos perėmimo.

galia *(expansion contagieuse)*, šiuo atveju nevartotini, jų reikėtų atsisakyti. Užuot faktus paaiškinę, jie iškreipia juos; užuot klausimą nušvietę, jį tik užtemdo.

Reziumuojant reikia pabrėžti, jog norint pačiam nesusipainioti, nevalia tuo pačiu žodžiu įvardyti skirtingus *procesus*, kurių vienas sukuria žmonių sambūriui būdingą kolektyvinę jauseną, kitas – mūsų gebėjimą paklusti bendroms arba tradicinėms elgesio normoms ir pagaliau trečias – priverčia visas Panurgo avis pulti į vandenį, nes viena jau taip padarė. Juk vienas dalykas yra bendrai ką nors išgyventi, kitas – paklusti viešosios nuomonės autoritetui ir pagaliau trečias – automatiškai pakartoti kieno nors poelgį. Pirmosios grupės faktai apskritai nesusiję su atkartojimu; antrosios grupės faktai yra atkartojami tik tarpininkaujant loginėms operacijoms[5], kurios išsakytų ar tiesiogiai neišreikštų sprendimų bei samprotavimų forma čia atlieka esminį vaidmenį; vadinasi, atkartojimas nėra juos apibrėžiantis savitumas. Tik trečiosios grupės faktai ištisai paremti atkartojimu. Galima sakyti, kad jie ir tėra grynas atkartojimas; naujasis poelgis – tai jį paskatinusio poelgio aidas. Jis ne tik šį kopijuoja – tasai kopijavimas neturi jokių pašalinių paskatų, yra pats sau tikslas ir vyksta tik todėl, kad mums būdingos tokios ypatybės, dėl kurių mes tam tikromis aplinkybėmis tampame mėgdžiojančiomis būtybėmis. Žodis „mėgdžiojimas" aiškiai apibrėžta prasme yra taikytinas tik šiai faktų kategorijai, tad mes ir sakome: *mėgdžiojimas – tai toks poelgis, kurio tiesioginė prielaida yra kito žmogaus panašaus poelgio vaizdas, peraugantis į veiksmą, netarpininkaujant – nei explicite, nei imlicite – jokiai loginei operacijai, susijusiai esminėmis atkartojamo poelgio ypatybėmis.*

Tad keliant klausimą, koks yra mėgdžiojimo poveikis savižudybių rodikliui, žodis „mėgdžiojimas" vartotinas tik šia prasme[6]. Jeigu šio

[5] Tiesa, kartais kalbama apie loginį mėgdžiojimą (Žr. Tarde, *Lois de l'imitation*, I éd., p. 158); turimas omenyje poelgio, kuris padeda pasiekti konkretų tikslą, atkartojimas. Tačiau toks mėgdžiojimas neturi nieko bendra su mėgdžiojimo polinkiu; faktai, kylantys dėl vienos priežasties, turi būti rūpestingai atskirti nuo faktų, kuriuos sukelia kitos priežastys. Juk jie negali būti vienodai paaiškinti. Kita vertus, kaip ką tik aptarėme, mada kaip mėgdžiojimas ir paprotys kaip mėgdžiojimas taip pat yra logiški, kaip ir kiti poelgiai, nors jų logika yra tam tikra prasme specifinė.

[6] Kai poelgiai yra mėgdžiojami dėl jų subjekto – nesvarbu, ar modeliu būtų pasirinktas individas, ar kolektyvas – dorovinio ar intelektualinio autoriteto, tokie atvejai priskirtini veikiau antrajai kategorijai. Mat mėgdžiojimas čia yra ne automatiškas, o

žodžio reikšmė nėra tiksliai apibrėžta, klausimas aiškinamas pasikliaujant grynai šnekamąja kalba. Iš tiesų, kai sakoma, jog koks nors elgimosi ar mąstymo būdas yra mėgdžiojimo faktas, manoma, kad tai jau savaime reiškia paaiškinimą, užtat neretai įsivaizduojama, kad ištarus šį stebuklingą žodį viskas ir pasakyta. Tačiau tokią galią šis žodis turi tik kalbant apie automatišką atkartojimą. Šiuo atveju jis pats savaime jau yra pakankamas paaiškinimas[7], nes visa, kas vyksta, tėra mėgdžiojimo būdu sklindančio užkrato (*contagion imitative*) padarinys. Tačiau kai mes paklūstame papročiui ar priimtoms dorovės normoms, mūsų paklusnumo motyvai glūdi tų normų prigimtyje, savituose papročio ypatumuose, jausmuose, kuriuos jie mums sužadina. Kai apie tokio pobūdžio poelgius kalbama kaip apie mėgdžiojimą, iš tikrųjų niekas nepaaiškėja; mes tik sužinome, kad faktas, kurį mes atkuriame, nėra naujas, t. y. kad jis atkartoja kitų elgesį, tačiau lieka visiškai neaišku, kodėl žmonės būtent taip elgiasi ir kodėl mes jų elgesį atkartojame. Dar mažiau šiuo žodžiu galime pasikliauti, norėdami suprasti tokį sudėtingą *procesą*, kai gimsta kolektyviniai jausmai, kuriuos mes kiek anksčiau jau esame – deja, tik hipotetiškai ir apytikriai – apibūdinę[8]. Netiksli šio žodžio vartosena gali sudaryti įspūdį, kad visi klausimai jau išspręsti ar bent pakankamai aiškūs, nors tai – tik patogi saviapgaulė.

---

motyvuotas veiksmas: elgiamasi taip, kaip elgiasi asmuo, kuriuo pasikliaujama, nes visų pripažįstamas jo pranašumas laiduoja jį elgiantis garbingai. Jo pavyzdžiu sekama dėl tų pačių motyvų, dėl kurių jis laikomas gerbtinu žmogumi. Kadangi tokie poelgiai buvo laikomi mėgdžiojimu, jų motyvų net nesistengta ieškoti. Šiuo atveju svarbu išsiaiškinti, kokios yra tokį paklusnumą nulėmusios pasitikėjimo ir pagarbos priežastys.

[7] Vis dėlto, kaip netrukus pamatysime, tik labai retais atvejais reiškinys pakankamai paaiškėja traktuojant jį vien kaip mėgdžiojimą.

[8] Turime prisipažinti, kad mes tik gana miglotai suvokiame, iš ko tasai procesas susideda. Kaip iš tikrųjų susidaro tokios kombinacijos, iš kurių randasi kolektyvinė būsena, kokie elementai ją sudaro, kaip įsitvirtina vyraujanti būsena – visi šie klausimai yra per daug sudėtingi, kad būtų galima į juos atsakyti remiantis vien savistaba. Tam reikalingi įvairaus pobūdžio eksperimentai bei stebėjimai, tačiau jie neatlikti. Labai menkos mūsų žinios net apie tai, kokiu būdu ir kokiais dėsniais remiantis jungiasi tarpusavyje įvairios mentalinės atskiro individo būsenos; tad ką kalbėti apie mūsų galimybes išsiaiškinti nepalyginti sudėtingesnių kombinacijų mechanizmą, kuriuo paremtas grupės gyvenimas. Mūsų aiškinimai dažniausiai tėra metaforiški. Mes anaiptol nemanome, kad kiek anksčiau išsakytos mūsų mintys apie šį reiškinį tiksliai jį apibūdina; mes tik pamėginome atkreipti dėmesį į tai, kad šis reiškinys neturi nieko bendra su mėgdžiojimu.

Tik apibrėžę mėgdžiojimą aptariamu būdu, turėsime teisę traktuoti jį kaip psichologinį savižudybės veiksnį. Vadinamasis tarpusavio mėgdžiojimas – grynai socialinis reiškinys: bendrininkaujant čia gimsta bendra jausena. Lygiai taip pat dėl socialinių priežasčių yra perimami papročiai bei tradicijos: jų laikomasi todėl, kad jie yra įpareigojančio pobūdžio ir turi ypatingą autoritetą, kurį tikėjimams bei kolektyvinio gyvenimo normoms savaime suteikia jų kolektyvinė prigimtis. Vadinasi, jeigu pavyktų nustatyti, kad savižudybė plinta vienu ar kitu minėtų būdų, turėtume pripažinti, kad jos priežastys yra ne individualaus, o socialinio pobūdžio.

Aiškiai apsibrėžę problemą, paanalizuokime faktus.

II

Nėra jokios abejonės, kad savižudybės idėja plinta kaip užkratas. Mes jau kalbėjome apie viešbučio užkaborį, kuriame vienas po kito pasikorė penkiolika invalidų, bei apie garsiąją sargybos būdelę Bulonės kareivinėse, kur per trumpą laiką įvyko net kelios savižudybės. Ypač daug tokių faktų yra pastebėta armijoje: pavyzdžiui, Provanse 1862 m. ketvirtajame šaulių pulke, 1864 m. penkioliktajame pėstininkų pulke, Montpeljė 1868 m. keturiasdešimt pirmame pulke, kiek vėliau – Nimes ir t. t. 1843 m. mažame Sentpjero Monjau kaimelyje medyje pasikorė viena moteris, o po jos per neilgą laiko tarpsnį toje pačioje vietoje – dar keli žmonės. Pinelio pasakojimu, Etampes kaimynystėje pasikorė kunigas; po keleto dienų nusižudė dar du dvasininkai, o šių pavyzdžiu – ir keli pasauliečiai[9]. Kai lordas Castlereagh'as įšoko į Vezuvijaus kraterį, juo pasekė ir keli jo palydovai. Į istoriją pateko Timono Mizantropo medis. Ne vieno tyrinėtojo liudijimu, toks užkrato plitimas – gana dažnas reiškinys įkalinimo įstaigose[10].

Tačiau greta šių atvejų kaip mėgdžiojimo pavyzdžiai neretai minimi faktai, kurie, mūsų manymu, yra visai kitos kilmės. Pirmiausia – tai vadinamosios apsėstųjų savižudybės. Juozapas Flavijus savo *Žydų karo su romėnais istorijoje*[11] pasakoja, kaip Jeruzalės apgulties metu kai kurie apsuptieji pakėlė ginklus patys prieš save. Minimas atvejis, kai keturias-

[9] Žr. apie šiuos faktus smulkiau Legoyt, *op, cit.*, p. 227 ir kt.

[10] Žr. apie panašius faktus Ebrard, *op. cit.*, p. 376.

[11] III, 26.

dešimt žydų, slapstęsi požemiuose, apsisprendė mirti ir nužudė vieni kitus. Montaigne'io pasakojimu, Bruto apsupti ksantiečiai „visi be išimties – vyrai, moterys ir net vaikai – taip aistringai troško mirties ir taip atkakliai ieškojo progos pakliūti į jos glėbį, kaip paprastai stengiamasi jos išvengti. Tik nedaugelį jų Brutui pavyko išgelbėti"[12]. Vargu ar šios *masinės savižudybės* galėjo prasidėti nuo vieno ar poros individualių atvejų juos paprasčiausiai atkartojant. Tai veikiau ne plintančio užkrato, o kolektyvinio apsisprendimo, tikro socialinio *konsensuso* rezultatas. Idėja anaiptol nėra atskiro individo kūrinys, kuriuo jis dosniai dalijasi su kitais; ir šiuo atveju ji gimė bendrininkaujant visai grupei, kuri, patekusi į beviltišką padėtį, kolektyviai atsidavė mirčiai. Iš esmės tai ne kas kita, kaip bendra socialinio kūno reakcija į tam tikrą aplinkybę. Nors šiuo atveju prie tarpusavio sutarimo buvo prieita esant didžiausiai įtampai, tačiau jo prigimties tai nekeičia: susitarimas iš esmės nebūtų kitoks, jei prie jo būtų eita metodiškiau ir labiau apsvarstant. Taigi kalbėti šiuo atveju apie mėgdžiojimą išties būtų netikslu.

Tą patį galėtume pasakyti ir apie daugelį kitų šios kategorijos faktų. Vieną jų pateikia Esquirolis: „Istorikai teigia, – rašo jis, – esą perujiečiai ir meksikiečiai iš nevilties, kad jų kulto vietos griaunamos, taip masiškai žudėsi, kad daugiau jų krito nuo prieš save pakeltos rankos nei nuo barbarų užkariautojų kardo ir ugnies". Apskritai kalbant, pats faktas, kad vienu metu toje pačioje vietoje įvyko daug savižudybių, dar neleidžia manyti, jog tai lėmė mėgdžiojimas. Taip galėjo atsitikti dėl to, kad tam tikroje socialinėje aplinkoje susiklosčiusi bendra padėtis sukėlė kolektyvinę grupės nuostatą, kuri išsiliejo pasikartojančiomis savižudybėmis. Galiausiai tikslinant terminus, ko gera, būtų pravartu atskirti vadinamąsias dvasines epidemijas nuo dvasinių užsikrėtimų; šie du vartosenoje paprastai neskiriami žodžiai iš tikrųjų žymi du visiškai skirtingus dalykus. Epidemija – tai socialinis faktas, kylantis dėl socialinių priežasčių; o užsikrėtimai – tai tik nereguliarūs individualių faktų rikošetai[13].

---

[12] *Essais*, II, 3.

[13] Toliau matysime, kad kiekvienai visuomenei visais laikais kaip normalus dalykas yra būdinga kolektyvinė nuostata, išsiliejanti savižudybių forma. Toji nuostata skiriasi nuo reiškinio, kurį mes siūlome vadinti epidemija, tuo, kad ji yra chroniška ir kad iš esmės ją galima laikyti normaliu visuomenės dvasinio būdo elementu. Epidemija taip pat yra kolektyvinė nuostata, tačiau ji įsiplieskia tik ypatingais atvejais dėl nenormalių ir dažniausiai laikino pobūdžio priežasčių.

Pripažinus šį skirtumą su mėgdžiojimu siejamų savižudybių neabejotinai būtų priskaičiuojama mažiau. Tačiau vis dėlto jų dar liktų gana daug. Ko gera, nėra kito užkratui taip lengvai pasiduodančio reiškinio. Net ir žmogžudystės impulsas paprastai taip lengvai neperduodamas. Čia kur kas retesni savaiminio sklidimo atvejai ir iš viso nepalyginti mažiau mėgdžiojimo; galima sakyti, jog, priešingai paplitusiai nuomonei, savisaugos instinktas žmonių sąmonėje nėra taip giliai įsišaknyjęs, kaip pamatiniai doroviniai jausmai, nes jis mažiau atsparus tų pačių priežasčių poveikiui. Tačiau pripažinus šiuos faktus klausimas, kurį mes iškėlėme skyriaus pradžioje, anaiptol dar neišsprendžiamas. Juk nustačius, kad savižudybė yra užkrečiamas dalykas, dar negalima *a priori* teigti, kad to užkrečiamumo padariniai yra socialiniai, t. y. kad jis turi įtakos socialiniam savižudybių rodikliui, kuriam ir skirtas visas mūsų dėmesys. Juk gali būti ir taip, kad pats savaime neabejotinas užkrečiamumo faktas sukelia tik individualius ir atsitiktinius padarinius. Taigi anksčiau išsakytos mintys problemos neišsprendžia, tačiau jos leidžia geriau suprasti klausimo svarbą. Jeigu mėgdžiojimas iš tikrųjų yra, kaip kad manoma, pirmapradis ir esmingiausias socialinių reiškinių šaltinis, tai bene daugiausia apie šią jo galią turėtų byloti savižudybė, nes jokiam kitam faktui jo poveikis nėra toks stiprus. Taigi savižudybės tyrinėjimas padės mums atskleisti reikšmingą patirtį, leisiančią verifikuoti šios mėgdžiojimui priskiriamos galios tikroviškumą.

III

Jeigu mėgdžiojimo poveikio čia ištie esama, bene labiausiai jį turėtų išryškinti geografinis savižudybių pasiskirstymas. Turėtų išaiškėti, jog kai kuriais atvejais vienai šalies vietovei būdingi rodikliai persiduoda į kaimynines sritis. Vadinasi, teks paanalizuoti žemėlapį. Tačiau tam reikalingas metodas.

Kai kurių tyrinėtojų manymu, visi atvejai, kai savižudybių rodiklis dviejuose ar keliuose departamentuose yra daugmaž vienodas, sietini su mėgdžiojimu. Tačiau tolygus savižudybių pasiskirstymas visame regione gali priklausyti tiesiog nuo to, kad socialinė regiono aplinka yra vienoda, todėl vienodai paplitusios ir tam tikros savižudybę skatinančios priežastys. Norint įsitikinti, kad koks nors polinkis ar idėja pasklido mėgdžiojimo būdu, būtina nustatyti, kad toji idėja iš aplinkos, kurioje ji susiformavo, perėjo į kitą aplinką, nesudariusią na-

tūralių prielaidų jai rastis. Mat, kaip jau esame išsiaiškinę, apie mėgdžiojimo efektą galima kalbėti tik tada, kai mėgdžiojamas faktas pats savaime, nepriklausomai nuo jokių kitų veiksnių, automatiškai sukelia jį atkartojančius faktus. Taigi norint nustatyti, kiek mūsų tiriamas reiškinys yra susijęs su mėgdžiojimu, reikalingas kur kas sudėtingesnis kriterijus nei tas, kuriuo paprastai tenkinamasi.

Pirmiausia, mėgdžiojimas neįmanomas, jei nėra ką mėgdžioti; neįmanoma kuo nors užsikrėsti, jei nėra židinio, iš kurio užkratas sklinda ir kur jis, suprantama, reiškiasi visa savo galia. Vadinasi, teigti, kad polinkis į savižudybę persimetė iš vienos visuomenės dalies į kitą, galima tik tada, jei stebėjimai rodo, jog esama tokio polinkio koncentracijos židinių. Bet iš ko jie atpažįstami?

Pirma, jie turi išsiskirti iš visos aplinkos ryškiau išreikštu polinkiu į savižudybę; žemėlapyje jie turi būti nuspalvinti tamsiau nei aplinkinės vietovės. Kadangi greta tikrųjų savižudybę skatinančių priežasčių, suprantama, turėtų reikštis ir mėgdžiojimo veiksnys, savižudybių čia turėtų būti gerokai daugiau. Antra, kad šie centriniai židiniai galėtų atlikti jiems priskiriamą vaidmenį, kuris savo ruožtu leistų aplinkinėse vietovėse vykstančius faktus aiškinti jų įtaka, kiekvienas iš jų turėtų kažkuo traukti kaimyninių kraštų dėmesį. Savaime aišku, jog mėgdžioti galima tik tai, kas krinta į akis. Jei žvilgsnis neužkliūva, net ir labai dažnos savižudybės nieko nereiškia, nes apie jas nieko nežinoma; taigi niekas jų neatkartoja. Gyventojų žvilgsnį traukia tik tos vietovės, kurios regiono gyvenime atlieka svarbų vaidmenį. Kitaip tariant, ryškesnių užkrato plitimo apraiškų galima tikėtis sostinių bei didžiųjų miestų kaimynystėje. Tai tikėtina tuo labiau, kad mėgdžiojimo efektą čia papildo ir sustiprina kiti veiksniai, pirmiausia – dvasinis didelių centrų autoritetas, kurį jie kartais geba gana beatodairiškai primesti. Kaip tik čia turėtų išryškėti socialiniai mėgdžiojimo padariniai, jeigu jų apskritai esama. Bet kadangi pavyzdžio galia, visuotiniu įsitikinimu, didėjant nuotoliui silpnėja, tai kuo labiau kaimyniniai regionai yra nutolę nuo pagrindinio centro, tuo mažiau juos turėtų būti palietęs užkratas, ir atvirkščiai. Šias tris sąlygas mažių mažiausiai turi tenkinti savižudybių žemėlapis, kad jo vaizdą būtų galima bent iš dalies sieti su mėgdžiojimu. Be to, dar visada bus svarbu išsiaiškinti, ar geografinis savižudybių pasiskirstymas nesietinas su atitinkamu būdu susiklosčiusiomis egzistavimo sąlygomis, turinčiomis įtakos savižudybei.

Nusistatę taisykles pamėginkime jomis pasiremti.

Turimų Prancūzijos savižudybės žemėlapių mūsų tyrimui nepakanka, nes savižudybių rodiklis juose pateiktas tik pagal departamentus. Tokiu atveju neįmanoma atsekti mėgdžiojimo padarinių ten, kur jie turėtų būti labiausiai pastebimi, t. y. tarp atskirų to paties departamento sričių *(arrondissement)*. Maža to, jeigu kurioje nors departamento srityje savižudybių skaičius būtų ypač didelis ar ypač mažas, departamento vidurkis tokiu atveju dirbtinai padidėtų ar sumažėtų, ir tai savo ruožtu iškreiptų tikrąjį santykį tarp kitų to paties bei gretimų departamentų sričių, perdėtai sustiprindamas kontrastą arba jį užtušuodamas. Pagaliau turimuose žemėlapiuose užsitušuoja didžiųjų miestų įtaka, tad ją nelengva pastebėti. Imdamiesi šio klausimo, mes specialiai sudarėme savižudybių pasiskirstymo pagal sritis žemėlapį; jis apima penkerių metų (1887–1891) duomenis. Jų analizė mums atskleidė visiškai nelauktus dalykus[14].

Bene labiausiai į akis krinta šiaurėje plytinti didžiulė dėmė, kuri, pagrindine dalimi užklodama senosios Il de Franso srities teritoriją, gerokai įsiterpia į Šampanės sritį ir siekia Lotaringiją. Jeigu ji sietina su mėgdžiojimu, tai jo objektas turėtų būti Paryžius – vienintelis patrauklus šio regiono centras. Ir iš tikro ši dėmė paprastai aiškinama Paryžiaus įtaka; pasak Guerry, jeigu iš bet kurio šalies periferijos taško (išskyrus Marselį) pasuktume sostinės link, tai pastebėtume, jog kuo arčiau Paryžiaus, tuo daugiau būna savižudybių. Savižudybių pasiskirstymo pagal departamentus žemėlapis tarsi ir patvirtina tokį aiškinimą, tačiau sričių duomenų žemėlapis jį iš esmės atmeta. Pasirodo, kad Senos apylinkėse savižudybių rodiklis yra mažesnis nei gretimose srityse. Čia milijonui gyventojų tenka tik 471 savižudybė, o tokiose srityse kaip Kulomjė – 500, Versalio – 514, Meliuno – 518, Mo – 525, Korbeilio – 559, Pontuazo – 561, Provanso – 562. Net Šampanės regiono srityse jų skaičius neretai būna didesnis nei Senos apylinkėse. Reimso sričiai tenka 501 savižudybė, Epernė – 537, Arcis-sur-Aube – 548, Šato Tjeri – 623. Jau daktaras Leroy savo veikale *Savižudybė Senos ir Marnos departamente* su nuostaba konstatavo, kad Mo srityje įvyksta reliatyviai daugiau savižudybių nei Senos apylinkėse[15]. Jis pateikė tokius skaičius:

---

[14] Žr. II žemėlapį, p. 108.

[15] *Op. cit.*, p. 213. – To paties autoriaus duomenimis, 1865–1866 m. laikotarpiu visame Marnos bei visame Senos ir Marnos departamente savižudybių būta daugiau nei Senos apylinkėse. Marnoje 1 savižudybė teko 2.791 gyventojui, Senos ir Marnos departamente – 2.768 gyventojams, o Senos apylinkėse – 2.822 gyventojams.

	1851–1863 m. laikotarpis	1865–1866 m. laikotarpis
Mo sritis	1 savižudybė tenka 2.418 gyventojų	1 savižudybė tenka 2.547 gyventojams
Senos apylinkės	1 savižudybė tenka 2.750 gyventojų	1 savižudybė tenka 2.822 gyventojams

Mo sritis – ne vienintelis toks atvejis. *Tas pats autorius išvardijo 166 vieno departamento komunas, kuriose vienu laikotarpiu būta daugiau savižudybių nei Paryžiuje.* Išties būtų keista, jei mėgdžiojamojo objekto savižudybių rodiklis būtų mažesnis nei jį mėgdžiojusių miestų, turėjusių, kaip manoma, semtis iš jo įkvėpimo. Tačiau palikę Senos departamentą nuošaly, vargu ar galėtume rasti kokį kitą dėmesio vertą įkvėpimo šaltinį. Pagaliau – kas gi galėtų priversti Paryžių šokti pagal Korbeilio ar Pontuazo dūdelę.

Kiek labiau į šiaurę plyti kita, gal ne tokia vientisa, bet tarpais dar tamsesnė dėmė; ji sutampa su Normandija. Jeigu dėmės konfigūracija priklausytų nuo užkrato plitimo, ji turėtų prasidėti nuo Ruano, kuris yra provincijos sostinė ir apskritai labai svarbus miestas. Bet yra du šio regiono punktai, kuriuose savižudybės ypač paplitusios – tai Nešatelio (509 savižudybės 1 milijonui gyventojų) ir Pont Odemero (537) sritys – jų teritorijos net nesusisiekia.

Tačiau visiškai aišku, kad ne jų įtaka lėmė dvasinę provincijos sanklodą.

Pietryčiuose palei Vidužemio jūrą nuo Ronos žiočių iki pat Italijos sienos driekiasi juosta, kurios teritorijoje taip pat labai gausu savižudybių. Šioje juostoje įsikūrusi tikra metropolija – Marselis, o priešingame krašte – stambus pasaulietinio gyvenimo centras Nica. Vis dėlto nuo savižudybių čia labiausiai kenčia Tulono ir Forkalkjero sritys. Bet niekas nepasakys, kad Marselis seka joms iš paskos. Taip pat ir pietuose vienintelė tamsi dėmė, išsiskirianti šviesiame fone tarp abiejų Šarantų, yra Rošforas, nors kur kas labiau žinomas miestas yra Angulemas. Apskritai daugelyje departamentų savižudybių atžvilgiu pirmauja anaiptol ne reikšmingiausios sritys. Antai Vogėzų departamente pirma vieta tenka Remirmontui, o ne Epinaliui; Aukštutinės Sonos departamente pirmauja apmiręs ar bent gęstantis Grė, o ne Vezulas; Du departamente – Dolis ir Polinji, o ne Bezansonas; Žirondos departamente – La Reolė ir Bazas, o ne Bordo; Meno ir Luaros departamente – Somūras, o ne Anžė; Sarto departamente – Sen Kalė, o ne Le Manšas; Šiaurės departamente – Avesnė, o ne Lilis ir t. t. Nė vienu minėtu atveju pagrindinis departamento miestas nepriklauso savižudybėmis pirmaujančiai sričiai.

II žemėlapis

Savižudybės Prancūzijoje.
Jų pasiskirstymo pagal sritis žemėlapis (1887–1891)

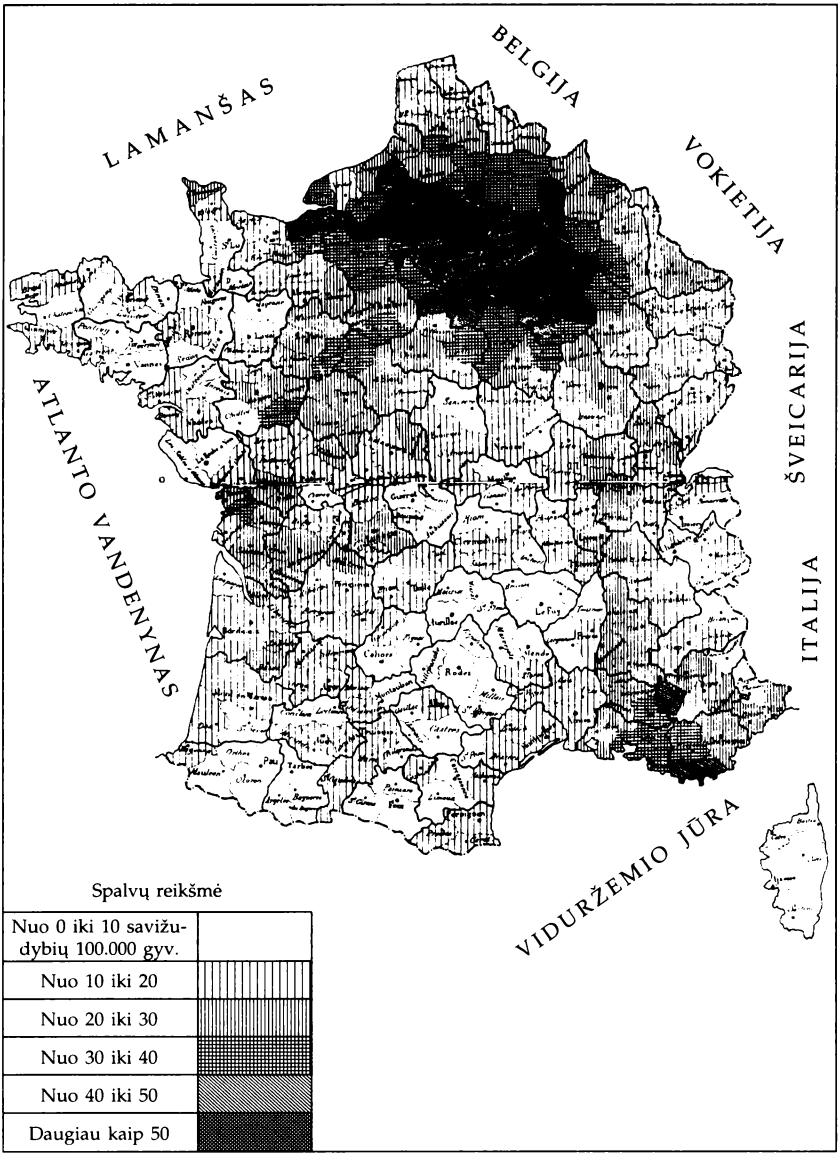

Pravartu būtų šiuo atžvilgiu sugretinti ne tik sritis, bet ir komunas. Deja, neįmanoma sudaryti visos šalies komunalinio žemėlapio. Tačiau daktaras Leroy savo įdomioje monografijoje sudarė komunalinį Senos ir Marnos departamento žemėlapį. Sugrupavęs visas departamento komunas pagal savižudybių rodiklius ir išrikiavęs jas rodiklio žemėjimo tvarka, jis gavo tokius rezultatus: „La Ferte-sous-Jouarre (4.482 gyventojai), svarbiausiam viso sąrašo miestui, tenka 124 vieta; Mo (10.762 gyventojai) – 130 vieta; Provansui (7.547gyv.) – 135 vieta; Kulomjė (4.628 gyv.) – 138. Įdomu tai, kad minimi miestai užima gana panašias vietas, tarsi visiems jiems turėtų įtakos kažkoks vyraujantis veiksnys[16]. Lagny (3.468 gyventojai), net ir būdamas labai arti Paryžiaus, teužima 279; Fontenblo (11.939 gyventojai) – 247 vietą... Galiausiai Meliunas (11.170 gyventojų), svarbiausias departamento miestas, atsidūrė 279 vietoje. O patikrinus 25 sąrašo pradžioje esančias komunas, aiškėja, kad visos, išskyrus dvi, teturi mažiau gyventojų"[17].

---

[16] Suprantama, kalbama anaiptol ne apie užkrato poveikį. Antai minimi trys daugmaž vienodai svarbūs srities centrai, atskirti daugybės komunų, kurių savižudybės rodikliai labai nevienodi. Kad jiems tenka panaši vieta, įrodo nebent tą faktą, jog socialinių grupių, kurios yra panašaus dydžio ir kurių egzistavimo sąlygos yra gana analogiškos, savižudybės rodikliai yra vienodi, nors jos tarpusavyje anaiptol nesąveikauja.

[17] *Op. cit.*, p. 193–194. Vienoje labai mažoje komunoje, kuri sąraše pirmauja (Lesche), 1 savižudybė tenka 630 gyventojų, arba 1587 savižudybės tenka vienam milijonui, taigi net 4–5 kartus daugiau nei Paryžiuje. Ir tai nėra išskirtinis atvejis, būdingas tik Senos ir Marnos departamentui. Dr. Legoupils iš Truvilio mums maloniai pateikė duomenų apie tris mažytes Ponteveko srities komunas – Vilervilio (978 gyventojai), Krikebefo (150 gyventojų), Penedepi (333 gyventojai). Savižudybių rodiklis maždaug 14–25 metų tarpsnio duomenimis čia atitinkamai buvo 429, 800 ir 1081 milijonui gyventojų.

Be abejo, teiginys, kad didžiuosiuose miestuose yra daugiau savižudybių nei miesteliuose ar kaimuose, apskritai yra teisingas. Tačiau tai tik labai bendra prielaida, turinti daugybę išimčių. Be to, tam tikru požiūriu šis teiginys nesikerta su anksčiau pateiktais ir tarsi jam prieštaraujančiais faktais. Pakanka atkreipti dėmesį į tai, kad didieji miestai susiformuoja ir auga veikiant toms pačioms sąlygoms, kurios skatina savižudybių skaičiaus didėjimą, jiems patiems savaime prie to neprisidedant. Natūralu, kad savižudybėmis garsėjančiuose regionuose didelių miestų yra daug, nors šie neturi jokio savižudybių monopolio. Priešingai, didelių miestų reta ten, kur mažiau savižudybių, nors tai anaiptol nereiškia, jog čia savižudybių mažiau dėl to, kad nėra didelių miestų. Vadinasi, nors dideliuose miestuose savižudybių vidurkis apskritai yra didesnis nei kaime, tačiau kai kuriais atvejais jis gali būti ir mažesnis.

Tą patį konstatuotume ir peržengę Prancūzijos sieną. Gausiausia savižudybių yra toje Europos dalyje, į kurią įeina Danija bei Vidurio Vokietija. Šioje plačioje teritorijoje pirmauja, gerokai aplenkdama visus kitus kraštus, Saksonijos karalystė; milijonui gyventojų čia tenka 311 savižudybių. Antroje vietoje – Saksen-Altenburgo hercogystė (303 savižudybės), o Brandeburge – tik 204. Tačiau anaiptol ne į šiuos miestus krypsta visos Vokietijos žvilgsniai. Ne Dresdenas ir ne Altenburgas duoda toną Hamburgui ir Berlynui. Ir Italijoje palyginti daugiausia savižudybių yra Bolonijoje ir Livurnijoje (88 ir 84); Milanas, Genuja, Turinas ir Roma, kaip liudija Morselli nustatyti 1864–1876 laikotarpio vidurkiai, gerokai atsilieka.

Galiausiai žemėlapiai rodo, kad savižudybių išsidėstymui nebūdingas koncentriškumas, t. y. jos anaiptol nėra susitelkusios aplink kokį nors centrą, nuo kurio tolstant jų skaičius mažėtų; priešingai, jos paprastai sudaro didžiulius kone vientisus masyvus, neturinčius jokio židinio. Vargu ar tokia konfigūracija gali byloti apie kokį nors mėgdžiojimo poveikį. Ji rodo tik tai, kad savižudybė nepriklauso nuo vietinių sąlygų, kurios kiekviename mieste vis kitokios, ir kad šį reiškinį determinuojančios priežastys turi tam tikro bendrumo. Čia nėra nei mėgdžiojančiųjų, nei mėgdžiojamųjų, yra tik santykinis padarinių tapatumas, nulemtas santykinio priežasčių tapatumo. Nesunku suprasti, jog taip ir turėtų būti, jei savižudybė – kaip ir jau aptartos jos prielaidos – iš esmės priklauso nuo tam tikrų socialinės aplinkos būsenų. Juk socialinė aplinka paprastai išlieka iš esmės ta pati gana plačioje teritorijoje. Natūralu, kad ta pati socialinė aplinka visur sukelia tuos pačius padarinius, čia nereikia jokio užkrato. Štai kodėl to paties regiono savižudybių rodiklis dažniausiai būna daugmaž vienodas. Kita vertus, kadangi jį lemiančios priežastys negali visur išsidėstyti visiškai vienodai, aišku, jog kaimyninėse vietovėse ar gretimose srityse jis kartais gali būti šiek tiek skirtingas, kaip jau ir esame konstatavę.

Kad toks aiškinimas yra pagrįstas, patvirtina tai, jog staigiai pasikeitus socialinei aplinkai iškart pakinta ir savižudybių rodiklis. Socialinės aplinkos poveikis niekada neperžengia natūralių tos aplinkos ribų. Nebūna taip, kad kuri nors šalis, kurioje susiklostė savižudybei ypač palankios sąlygos, vien savo pavyzdžio galia primestų šį polinkį kaimyniniams kraštams, jeigu jiems nėra būdingos tos pačios ar panašios sąlygos. Antai Vokietijoje savižudybė – endeminis reiškinys, ir

mes jau turėjome progą įsitikinti, koks stiprus tenai šis polinkis; toliau mes parodysime, kad svarbiausia šio išskirtinio polinkio priežastis yra protestantizmas. Tačiau trys regionai yra šios bendros taisyklės išimtys; tai Reino provincijos (ypač Vestfalija), Bavarija (pirmiausia Švabija) ir Poznanė. Tai vieninteliai Vokietijos regionai, kuriuose savižudybių skaičius milijonui gyventojų nesiekia 100. Žemėlapyje[18] jos atrodo nelyg trys pasimetusios salelės, o jas žyminčios balsvos dėmelės šviesteš šviečia tamsiai nuspalvintame fone. Mat visi šie trys regionai – katalikiški. Aplink juos tvyranti savižudybėms palanki atmosfera nepajėgi čionai prasiskverbti. Ji neperžengia sienų tik todėl, kad anapus nėra sąlygų jai sklisti. Tokia pat padėtis yra ir Šveicarijoje, kurios pietinė dalis – ištisai katalikiška, o protestantai telkiasi šiaurėje. Pagal tai, kaip šios dvi teritorijos kontrastuoja savižudybių žemėlapyje[19], galima pamanyti, jog tai išvis skirtingos visuomenės. Nors jos visapusiškai susijusios ir palaiko nuolatinius ryšius, tačiau savižudybių atžvilgiu išlaiko savitumą. Vienai iš jų būdingas žemas vidurkis, o kitai – aukštas. Panaši padėtis yra Šveicarijos šiaurėje, kur katalikiškuose Liucernos, Urio, Untervaldeno, Švico ir Cūgo kantonuose milijonui gyventojų tenka ne daugiau kaip 100 savižudybių, nors aplink išsidėsčiusiuose protestantiškuose kantonuose jos nepalyginti labiau paplitusios.

Esama ir kitos patirties, kuri, mūsų manymu, pateiktus įrodinėjimus tik patvirtintų. Dvasinis užkratas gali plisti tik dviem būdais: arba sektinu pavyzdžiu laikomas faktas plinta iš lūpų į lūpas tarpininkaujant vadinamajai viešajai nuomonei, arba apie jį skelbia laikraščiai. Dažniausiai jie perimami antruoju būdu; be jokios abejonės, laikraščiai yra galinga žiniasklaidos priemonė. Jeigu mėgdžiojimas nors kiek prisideda prie savižudybių plitimo, jų skaičius turėtų svyruoti priklausomai nuo to, kokią vietą viešajame gyvenime užima laikraščiai.

Deja, tą vietą gana sunku nustatyti. Periodikos poveikis vertintinas atsižvelgiant ne į leidinių, o į jų skaitytojų skaičių. Menkai centralizuotoje šalyje, tokioje kaip Šveicarija, gali būti daug dienraščių, nes kiekviena administracinė vietovė leidžia savą, tačiau kadangi jiems ten-

[18] Žr. III žemėlapį, p. 113.

[19] Žr. tą patį žemėlapį, o detaliau – XXIV lentelę (II knyga, V skyrius), kurioje pateikiami kantonų duomenys.

ka nedaug skaitytojų, jų, kaip žiniasklaidos priemonių, poveikis tėra menkas. O vienas toks laikraštis, kaip *Times, New-York Herald, Petit Journal* ir t. t., veikia milžinišką skaitytojų ratą. Jei šalis nėra daugiau ar mažiau centralizuota, žiniasklaida, ko gera, čia beveik negali daryti jai priskiriamos įtakos. Šalyse, kur kiekvienas regionas tvarkosi savaip, mažiau domimasi tuo, kas dedasi anapus siauro, vietines reikmes tenkinančio akiračio; tolimi įvykiai dažniausiai lieka nepastebėti, užtat niekam nerūpi tokių faktų kaupti. Taigi ir mėgdžiotinų dalykų būna mažiau. Kas kita ten, kur vietinės aplinkos niveliacija atveria platesnį lauką simpatijoms bei smalsumui reikštis ir kur didieji dienraščiai, tenkindami šiuos poreikius, skuba vienoje vietoje sutelkti visus reikšmingesnius šalies ar kaimyninių kraštų įvykius, kad po to naujienas būtų galima išsiuntinėti visomis kryptimis. Vienoje vietoje sukaupti pavyzdžiai sustiprina vienas kito galią. Aišku, beveik neįmanoma palyginti įvairių Europos dienraščių skaitytojų rato, tuo labiau – įvertinti, kiek juose pateikiama lokalinio pobūdžio informacijos. Ir nors mes negalime savo prielaidos tvirtai įrodyti, išties nepanašu, kad Prancūzija ir Anglija šiais dviem aspektais galėtų nusileisti Danijai, Saksonijai ar net atskiroms Vokietijos žemėms. Vis dėlto Prancūzijoje ir Anglijoje žudomasi nepalyginti rečiau. Jei kalbėtume apie Prancūziją, ne mažiau sunku būtų patikėti, kad nuo Luaros į pietus dienraščių skaitoma gerokai mažiau nei į šiaurę; tačiau gerai žinoma, kad savižudybių atžvilgiu šie du regionai labai kontrastuoja. Nenorėdami per daug pasikliauti argumentu, kurio negalime patvirtinti aiškiai nustatytais faktais, mes vis dėlto manome, jog jis yra pakankamai svarus, kad vertėtų į jį atkreipti dėmesį.

IV

Apibendrinant galima pasakyti, jog nors savižudybė išties turi užkrato, kurį vienas individas gali perimti iš kito, tai dar nereiškia, kad mėgdžiojimo efektas turi ką nors bendra su socialiniu savižudybių rodikliu. Mėgdžiojimas iš tikrųjų gali nulemti daugiau ar mažiau pavienių individualių savižudybės atvejų, tačiau jis neprisideda prie to, kad įvairių visuomenių bei jas sudarančių socialinių grupių polinkis į savižudybę yra toks skirtingas. Savižudybėms plisti mėgdžiojimas turi menką ir tik protarpiais juntamą poveikį. Net jei ši tendencija ir suaktyvėja, tai tik trumpam.

III žemėlapis

Savižudybės Vidurio Europoje (Pagal Morselli)

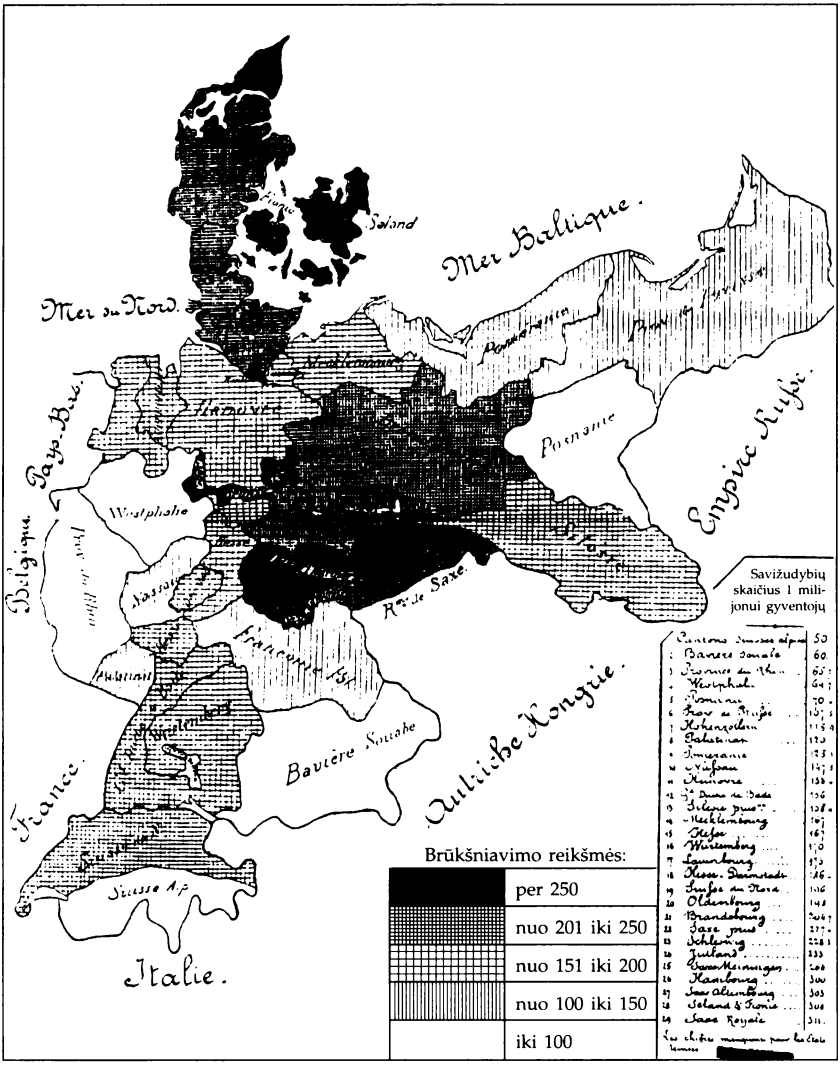

Tačiau esama vienos bendresnio pobūdžio priežasties, leidžiančios suprasti, jog statistiniai duomenys mėgdžiojimo padarinių negali parodyti. Juk jeigu mėgdžiojimą traktuojame kaip savaiminį reiškinį, savižudybei jis negali turėti jokio poveikio. Kalbant apie suaugusį žmogų pažymėtina, kad – išskyrus labai retus absoliutaus monoidėjizmo atvejus – mintis apie kokį nors poelgį neturi pakankamai galios peraugti į atitinkamą veiksmą, jeigu minties subjektas neturi tam ypatingo vidinio polinkio. „Aš visada atkreipdavau dėmesį, – rašo Morselli, – jog kad ir kokia stipri būtų mėgdžiojimo galia, kad ir kokį gilų įspūdį paliktų išgirstas ar perskaitytas pasakojimas apie kokį nors ypatingą nusikaltimą, vien tai negali visiškai sveiko proto individų pastūmėti panašiems poelgiams"[20]. Daktaras Paulis Moreau de Tours, remdamasis savo paties stebėjimais, priėjo prie panašios išvados, kad savižudybės užkratui pasiduoda tik ypatingą polinkį tam turintys individai[21].

Beje, kadangi šio polinkio priežastys, jo manymu, iš esmės esančios organinės prigimties, jam gana sunku buvo paaiškinti atvejus, kurie vargiai sietini su tokio pobūdžio priežastimis – nebent šios būtų taip neįtikėtinai ar tiesiog stebuklingai susiklosčiusios. Tačiau kas patikės, kad mūsų minėtų 15 invalidų nervų sistema buvo visų vienodai pakrikusi? Nepasakysi to ir apie dažnus užkrato atvejus armijoje ar kalėjimuose. Tačiau pripažinus, kad polinkį į savižudybę formuoja socialinė aplinka, šiuos faktus nesunku paaiškinti. Tokiu atveju mums nebereikia jų sieti su protu nesuvokiamu atsitiktinumu, nulėmusiu, kad iš kažkur į vienas kareivines ar tą pačią įkalinimo įstaigą pakliuvo net keletas vienodai psichiškai pakrikusių žmonių – dabar mes turime teisę manyti, kad šiuos faktus lėmė bendras jų gyvenamos aplinkos poveikis. Mes išties netrukus pamatysime, kad kalėjimuose bei kareivinėse esama tam tikros kolektyvinės būsenos, kuri tiesiogiai, nė kiek ne mažiau nei stipriausia neurozė, skatina kareivių bei kalinių savižudybes. Pavyzdys čia yra tik atsitiktinė impulso proveržio priežastis; patį impulsą ne jis lėmė – jei impulso nebūtų, pavyzdys tokios grėsmės nesukeltų.

Taigi galima pasakyti, kad mėgdžiojimas – nekalbant apie labai retas išimtis – nėra savižudybę tiesiogiai sukeliantis veiksnys. Jis tik pa-

[20] *Traité des maladies mentales*, p. 243.

[21] *De la contagion du suicide*, p. 42.

deda išryškėti būsenai, kuri yra tikroji savižudybę lemianti priežastis ir kuri tikriausiai, šiaip ar taip, sukeltų šį natūralų padarinį, net jei ir nebūtų ką mėgdžioti; toks menkas postūmis galėtų sužadinti veiksmą, tik jei individo polinkis į savižudybę būtų labai stiprus. Kadangi mėgdžiojimo poveikis savižudybei nėra tiesioginis ir reiškiasi labai ribotai, nieko nuostabaus, kad faktai nerodo jokių šio poveikio ženklų.

Prie šios išvados galėtume pridurti vieną su ja logiškai susijusią pastabą.

Kai kurie tyrinėtojai, priskirdami mėgdžiojimui galią, kurios jis iš tikrųjų neturi, iškėlė reikalavimą, kad laikraščiuose būtų draudžiama aprašinėti savižudybes ir nusikaltimus[22]. Galimas dalykas, kad toks draudimas ir galėtų bent keliais vienetais sumažinti bendrą metinį šių aiškiai skirtingų poelgių skaičių. Tačiau labai abejotina, kad tai pakeistų socialinį jų rodiklį. Juk dvasinė grupių būsena nuo to nepasikeistų, tad ir kolektyvinis polinkis liktų koks buvęs. Turint omeny, kad galima tokių priemonių nauda labai abejotina, geriausiu atveju – labai menka, o nepatogumai, kuriuos sukeltų visiškas teisminio viešumo suvaržymas, – didžiuliai, suprantama, jog įstatymų leidėjai turėtų gerokai pasvarstyti, ar verta šio specialistų patarimo paisyti. Iš tikrųjų savižudybes ar nužudymus gali skatinti ne pats kalbėjimas apie tai, o kaip būtent yra kalbama. Kai tokie poelgiai visuomenėje griežtai smerkiami, jų sukeliami jausmai yra perteikiami ir juos nupasakojant, ir šie pasakojimai išankstines mintis apie savižudybę veikiau neutralizuoja nei skatina. Priešingu atveju, t. y. jei visuomenė yra praradusi dvasinę pusiausvyrą, ši netikrumo būsena skatina atlaidų požiūrį į nedorovingus poelgius, ir tasai atlaidumas nesąmoningai reiškiasi kaskart apie tai prabilus, tarsi amoralumas būtų bereikšmis dalykas. Štai tada savižudybės aprašymas iš tikrųjų tampa pavojingas, tačiau ne dėl to, kad duotų pavyzdį, o dėl to, kad socialinis pakantumas ar indiferentiškumas silpnina pasipiktinimą, kurį jis turėtų sužadinti.

Šiame skyriuje ypač aiškiai parodyta, kad teorija, jog mėgdžiojimas – tai pamatinis kolektyvinio gyvenimo veiksnys, labai menkai pagrįsta. Nors savižudybė labiau nei bet koks kitas reiškinys pasiduoda užkratui, mes ką tik matėme, kad tasai užkratas socialinių padarinių nesukelia. Jeigu mėgdžiojimas pasirodo nesąs socialiai poveikus net

[22] Žr. pirmiausia Aubry, *Contagion du meurtre*, 1 leid., p. 87.

šiuo atveju, tuo labiau jis bus nepaveikus kitais atvejais; vaidmuo, kuris jam priskiriamas – tik tariamas. Nors pavieniais atvejais mėgdžiojimas išties gali nulemti kokios nors minties ar poelgio atkartojimą, tačiau jis niekada nesukelia tokio plataus ir gilaus atgarsio, kuris pajėgtų prasiskverbti į visuomenės sielą ir ją pakeisti. Kolektyvinės būsenos, būdamos kone visuotinės ir dažniausiai ilgalaikės, yra perdėm atsparios, kad viena ar kita asmeninė naujovė pajėgtų jas įveikti. Argi galėtų individas – būdamas tik individas ir nieko daugiau[23] – pakeisti visuomenę pagal savo paties paveikslą? Jeigu socialinio pasaulio vaizdas, kurio mes vis dar įsikibę laikomės, nebūtų kone toks pat supaprastintas, kaip ir pirmykščių žmonių požiūris į fizinį pasaulį, jeigu mes, priešingai visoms mokslo išvadoms, nebūtume linkę nejučiom, patys to nesuvokdami, pasikliauti nuostata, kad socialiniai reiškiniai nėra proporcingi juos sukėlusioms priežastims, mes net nesiimtume aptarinėti koncepcijos, kuri, būdama bibliškai paprasta, sykiu aiškiai prieštarauja pamatiniams mąstymo principams. Šiandien jau niekas nemano, kad zoologinės rūšys – tai tik paveldėjimo keliu paplitusių individualių pokyčių rezultatas[24]; ne ką priimtinesnis yra ir požiūris, jog socialinis faktas – tai tik bendrumo pobūdį įgavęs individualus faktas. Tačiau bene labiausiai kritikos neatlaiko aiškinimas, esą tasai bendrumas atsirado dėl nežinia kokio aklo užkrato. Galima tik nusistebėti, kad vis dar tenka ginčyti hipotezę, kurios, nepaisant daugybės išryškėjusių rimtų prieštaravimų, niekada net nemėginta eksperimentiškai patvirtinti. Nesama jokių įrodymų, kad mėgdžiojimo faktas paaiškina vienokio ar kitokio pobūdžio socialinius reiškinius, tuo labiau – kad šio fakto tam visiškai pakanka. Paprastai apsiribojama tuo, kad remiantis miglotais metafiziniais išvedžiojimais suformuluojamas aforistinis teiginys. Tačiau sociologija galėtų pretenduoti į mokslą tik tada, jei šios srities atstovai neleistų sau pasikliauti dogmomis, nepaisydami būtinos priedermės imtis įrodymų.

---

[23] Mes čia kalbame apie individą, abstrahuodamiesi nuo tos papildomos galios, kurią jam gali suteikti kolektyvo jam rodomas pasitikėjimas ar žavėjimasis. Juk visiškai aišku, kad koks nors pareigūnas ar populiari asmenybė greta individualių prigimtinių gebėjimų įkūnija ir tam tikras socialines galias, kurios jam leidžia daryti įtaką visuomenei. Tačiau tokios įtakos jie įgauna tik būdami kažkas daugiau nei individai.

[24] Žr. Delage, *La structure du protoplasme et les théories de l'hérédité*, Paris, 1895, p. 813 ir kt.

Antra knyga

SOCIALINĖS PRIEŽASTYS IR SOCIALINIAI TIPAI

I skyrius

JŲ APIBRĖŽIMO BŪDAI

Pirmos knygos rezultatai nėra visiškai negatyvūs. Mes nustatėme, kad kiekvienai socialinei grupei yra būdingas tam tikras polinkio į savižudybę savitumas, nepaaiškinamas nei organinėmis bei psichinėmis individų ypatybėmis, nei fizinės aplinkos pobūdžiu. Loginės eliminacijos būdu priėjome prie išvados, kad minėtas savitumas būtinai turi priklausyti nuo socialinių priežasčių ir kad jis iš esmės yra kolektyvinio pobūdžio; tokia pat išvada aiškiai plaukia ir išanalizavus kai kuriuos faktus, pirmiausia – geografinius bei sezoninius savižudybės rodiklio svyravimus. Dabar mums reikia šį polinkį aptarti kiek nuodugniau.

I

Norint tai padaryti, pravartu, ko gera, pirmiausia išsiaiškinti, ar polinkis į savižudybę yra vienalytis, ar jį sudaro skirtingų polinkių visuma, kurią derėtų analizės būdu suskaidyti į atskirus komponentus ir kiekvieną iš jų tyrinėti atskirai. Bene tinkamiausias šiuo atveju būtų štai toks būdas. Kadangi šis polinkis – nesvarbu, ar jis būtų vienalytis, ar sudėtingas – gali būti tyrinėjamas tik stebint individualias savižudybes, kuriomis jis reiškiasi; nuo jų ir reikėtų pradėti. Svarbu, kad stebima būtų kuo daugiau atvejų, neapsiribojant, savaime suprantama, vien tais, kurie sietini su psichikos sutrikimais, ir kad visi jie būtų kruopščiai aprašyti. Pastebėjus, kad visiems atvejams yra būdingi tie patys esminiai bruožai, juos reikėtų traktuoti kaip vieną klasę; o išryškėjus, kad taip nėra – beje, tai kur kas labiau tikėtina, nes savižudybės būna perdėm skirtingos ir sunkiai pasiduoda grupuojamos, – būtina ieškoti jų panašumų bei skirtumų ir pagal tai vie-

naip ar kitaip visas jas surūšiuoti. Išskirti savižudybių tipai rodo visus galimus jų konkrečios eigos variantus, kuriuos ištyrus galima atskleisti savižudybių priežastis ir nustatyti reliatyvią jų svarbą. Vadovaudamiesi šiuo metodu mes ir mėginome bendrais bruožais apžvelgti su pamišimu susijusias savižudybes.

Deja, motyvuotų savižudybių klasifikacija atsižvelgiant į jų formas bei morfologinius požymius faktiškai neįmanoma, nes beveik nėra jokių tam būtinų duomenų. Norint šito imtis reikia turėti nuodugnių daugybės atvejų aprašų. Būtina žinoti, kokia buvo psichinė savižudžio būsena apsisprendimo akimirką, kaip jis ruošėsi tai padaryti, kaip galiausiai jis tai padarė, ar paskutinę akimirką jis buvo susijaudinęs, ar prislėgtas, ramus ar pakilios nuotaikos, liūdnas ar susierzinęs ir t. t. Tačiau tokio pobūdžio duomenų mes beveik neturime, išskyrus kelis pamišėlių savižudybės atvejus, žinomus mums tik iš psichiatrų atliktų stebėjimų bei jų sukauptų aprašų, kurie padėjo nustatyti pagrindinius su beprotybe sietinų savižudybių tipus. Apie kitokias savižudybes mes neturime beveik jokių duomenų. Vienintelis Brierre'as de Boismont'as ryžosi aprašyti ir savo knygoje glaustai apžvelgti 1328 atvejus, kai savižudys buvo palikęs laišką ar raštelį. Tačiau toji apžvalga yra, pirmiausia, perdėm trumpa. Be to, paties savižudžio išpažinimai apie savo būseną, net jei ir nekeltų nepasitikėjimo, dažniausiai nedaug ką sako. Žmogus, spręsdamas apie save bei savo nuotaikas, dažniausiai klysta; antai jis mano veikiąs šaltakraujiškai, nors yra iki kraštutinumo įsitempęs. Pagaliau šie duomenys, nekalbant apie nepakankamą jų objektyvumą, liečia per mažai faktų, kad stebėjimo išvados galėtų būti tikslios. Vis dėlto keletą demarkacijos linijų, tegu ir neaiškių, šiuose duomenyse galima įžvelgti, tad mes pasinaudosime visa jų teikiama informacija; tačiau, būdama per menkai apibrėžta, ši informacija yra nepakankama griežtesnei klasifikacijai. Pagaliau kadangi pats savižudybės aktas iš viso vargiai gali būti stebimas, beveik neįmanoma apie tai surinkti tiek duomenų, kiek jų reikėtų.

Tačiau mes galime pasiekti tikslą, eidami kitu keliu. Pakanka tyrimus pradėti iš kito galo. Juk įvairūs savižudybės tipai galimi tik dėl to, kad yra įvairių savižudybes sukeliančių priežasčių. Kiekvienas tipas gali būti savitas tik esant savitoms jų buvimo sąlygoms. Ta pati prielaida ar jų grupė negali sukelti vienokį ar kitokį padarinį, nes tada antrąjį padarinį nuo pirmojo skiriantis ypatumas pats neturėtų prie-

žasties; tai reikštų priežastingumo principo neigimą. Konstatavus kokią nors specifinę priežasčių tarpusavio skirtį, logiška manyti, kad panašiai vienas nuo kito skirsis ir padariniai. Vadinasi, norint nustatyti socialinius savižudybių tipus, nėra reikalo jas grupuoti pagal iš anksto aprašytus požymius, pakanka suklasifikuoti jas sukeliančias priežastis. Užuot stengęsi išaiškinti, kodėl jos tarpusavyje skiriasi, mes iškart mėginame nustatyti, nuo kokių socialinių priežasčių jos priklauso; pagal tai, kuo tos priežastys tarpusavyje panašios ir kuo skiriasi, mes jas sugrupuojame į atskiras klases, būdami tikri, kad kiekvieną iš jų atitiks tam tikras savižudybės tipas. Žodžiu, užuot nustatinėję morfologines savižudybių klases, mes iškart imamės etiologinės jų klasifikacijos. Beje, tai nė kiek ne blogiau, nes į reiškinio prigimtį mes pažvelgiame giliau išsiaiškinę jo priežastį, negu atskleidę jo ypatybes, tegu ir esmines.

Tiesa, šis metodas turi tą trūkumą, kad jis postuluoja tipų skirtingumą, tiesiogiai su jais nesusidurdamas. Jis leidžia nustatyti tipų buvimą, jų skaičių, bet negali atskleisti jų skiriamųjų požymių. Tačiau šią spragą bent iš dalies galima užpildyti. Jeigu mums pavyksta išsiaiškinti reiškinio priežasčių prigimtį, mes galime daryti kai kurias logines išvadas ir apie padarinių prigimtį, tad sykiu savaime – t. y. vien dėl sąsajų, glūdinčių priežasties ir padarinio prigimtyje, – išsisprendžia ir padarinių pobūdžio bei tipų klausimas. Suprantama, jeigu savo loginių išvadų mes neparemsime jokiais faktais, mūsų samprotavimai gali virsti grynu fantazavimu. Tačiau mūsų svarstymų kontrolei gali pasitarnauti visa turima informacija apie savižudybių morfologiją. Nors šios mūsų žinios, būdamos perdėm siauros ir menkai patikimos, pačios savaime klasifikavimo principui nustatyti ir nėra pakankamos, tačiau labai pravartu jas pasitelkti po to, kai klasifikacijos apmatai jau yra išryškėję. Jos parodys, kokia kryptimi mūsų išvados turėtų būti toliau plėtojamos, o turėdami po ranka sukauptus stebėjimo duomenis, mes galėsime pasitikrinti, ar savižudybių tipai, kuriuos mes dedukcijos būdu išskyrėme, nėra išgalvoti. Taigi kai išsiaiškinę priežastis logiškai nusileisime prie padarinių, etiologinė savižudybių klasifikacija pasipildys morfologine, ir tai padės mums patikrinti pirmąją, o savo ruožtu ir antrąją klasifikaciją.

Šis atbulinis metodas visais atžvilgiais yra vienintelis, tinkamas mūsų iškeltai ypatingai problemai spręsti. Nereikėtų visgi pamiršti, kad mums rūpi išsiaiškinti socialinį savižudybių rodiklį. Tad mus turėtų

dominti tik tie savižudybių tipai, nuo kurių tasai rodiklis ir jo kitimas daugiausia priklauso. Mat nėra jokio patvirtinimo, kad ši ypatybė būdinga visoms individualioms savanoriškos mirties formoms. Esama tokių savižudybių, kurios, net ir būdamos gana paplitusios, iš viso nėra susijusios arba per menkai susijusios su dvasiniu visuomenės būdu, kad galėtų būti traktuojamos kaip ypatingo tautos savitumo, kuris paprastai atsispindi jos santykyje su savižudybe, išraiška. Kaip jau esame aptarę, alkoholizmas nėra veiksnys, nuo kurio priklausytų kiekvienos visuomenės polinkio į savižudybę savitumas; tačiau neabejotinai būna – netgi nemažai – savižudybių, kurias sukelia piktnaudžiavimas alkoholiu. Taigi net ir nuodugniausias atskirų savižudybių aprašymas nepadės mums nustatyti, kurios iš jų yra sociologinio pobūdžio. Norint išsiaiškinti, kokių dėmenų samplaika lemia savižudybę kaip kolektyvinį reiškinį, svarbu iš pat pradžių tirti ją kolektyvinės formos požiūriu, t. y. pasitelkiant statistinius duomenis. Tiesioginiu analizės objektu turi tapti kaip tik socialinis savižudybių rodiklis, ir loginis kelias turi prasidėti nuo visumos ir eiti prie dėmenų. Savaime aišku, tasai rodiklis gali būti analizuojamas tik įvairių jį veikiančių priežasčių atžvilgiu; mat vienetai, kurių junginys sudaro rodiklį, yra vienalyčiai ir kokybiškai vienas nuo kito nesiskiria. Todėl mums ir tenka nieko nelaukiant nustatyti priežastis ir tik po to aiškintis, kaip jos atsispindi individų poelgiuose.

II

Kokiu būdu galima tas priežastis atskleisti?

Teisminiuose aktuose, kurie surašomi kiekvienos savižudybės atveju, nurodoma paskata (skaudžios šeimyninės aplinkybės, fizinės ar kitokio pobūdžio kančios, sąžinės graužatis, girtuoklystė ir kt.), kuri, matyt, ir turėtų būti laikoma įvykį nulėmusia priežastimi, o beveik visų šalių statistinėse ataskaitose pateikiamos specialios lentelės, kur šių anketų duomenys įtraukiami į grafą „Numanomi savižudybių motyvai". Visai natūralu, rodos, būtų pasitelkti šį jau atliktą darbą ir imtis tyrimo lyginant anketas. Juk jose iš tiesų, kaip atrodo, užfiksuotos tiesioginės įvairių savižudybių prielaidos; tad ar nebūtų geriausias metodas, padėsiantis išsiaiškinti mums rūpimą reiškinį, – pradėti nuo šių artimiausių įvykio priežasčių ir po to esant reikalui mėginti atsekti visą jų grandinę.

Tačiau, kaip jau gerokai anksčiau yra konstatavęs Wagneris, vadinamoji savižudybių statistika iš tikrųjų yra nuomonių statistika, išreiškianti dažniausiai nekvalifikuotų teismo įgaliotinių, kuriems pavesta tokią informaciją pateikti, požiūrį į galimus motyvus. Deja, oficialūs duomenys, kaip žinome, perdėm dažnai surašomi neatsakingai net ir tais atvejais, kai kalbama apie materialius, apčiuopiamus dalykus, kurie kiekvienam sąžiningam stebėtojui paprastai yra akivaizdūs ir nereikalauja jokių vertinimų. Ką ir kalbėti apie patikimumą liudijimų, liečiančių dalykus, kuriuos reikia ne vien užregistruoti kaip įvykusius faktus, bet ir juos komentuoti bei paaiškinti. Atskleisti tikrąją reiškinio priežastį visada labai nelengva. Mokslininkui, norinčiam paaiškinti problemą net ir vienu aspektu, prireiktų visapusiškų stebėjimų bei eksperimentų. O žmogaus valios apraiškos – ypač sudėtingas dalykas. Tad nesunku suprasti, ko gali būti verti anie improvizuoti sprendimai, kai iš apgraibom surinktų padrikų žinių imamasi nustatinėti tikrąją kiekvieno atvejo priežastį. Jei tik aukos praeityje pavyksta bent tariamai aptikti vieną ar kitą faktą, galėjusį, kaip paprastai manoma, sukelti depresiją, įvykio tyrimas nutraukiamas, ir priklausomai nuo to, kokį sukrėtimą pastaruoju metu individas galėjo būti patyręs – gal dėl piniginių nuostolių, gal dėl artimųjų netekties ar girtuokliavimo, – visa kaltė dėl įvykio priskiriama arba savižudžio alkoholizmui, arba šeimyninėms negandoms, arba ekonominiams nuostoliams. Suprantama, norint paaiškinti savižudybę, tokia nepatikima informacija nederėtų remtis.

Beje, šios žinios, net ir būdamos labiau patikimos, ne ką galėtų mums padėti, nes savižudybių motyvai, nesvarbu, ar jie būtų pamatuotai ar nepamatuotai iškelti, nėra tikrosios jų priežastys. Tai patvirtina statistika, atskleisdama, jog reliatyvus savižudybių skaičius, siejamas su kiekvienu iš šių tikėtinų motyvų, išlieka beveik nepakitęs, nors tuo pat metu absoliučių skaičių svyravimai, priešingai, labai ženklūs. Prancūzijoje per 1856–1878 m. laikotarpį savižudybių pagausėjo apytikriai 40 nuošimčių, Saksonijoje tarp 1854 ir 1880 metų – daugiau kaip 100 procentų (nuo 547 atvejų šoktelėjo iki 1.171). O apžvelgę visas motyvų kategorijas, matome, kad per visą šį laikotarpį lyginamoji jų reikšmė abiejose šalyse išliko nepakitusi. Tai parodyta XVII lentelėje (žr. p. 124).

XVII lentelė. *Vyrų ir moterų savižudybių pasiskirstymas pagal motyvus 100 metinių savižudybių atžvilgiu*

PRANCŪZIJA[1]				
	Vyrai		Moterys	
	1856–1860	1874–1878	1856–1860	1874–1878
Skurdas ir turto praradimas	13,30	11,79	5,38	5,77
Skaudžios nelaimės šeimoje	11,68	12,53	12,79	16,00
Meilė, pavydas, ištvirkavimas, palaidas gyvenimo būdas	15,48	16,98	13,16	12,20
Įvairaus pobūdžio sukrėtimai	23,70	23,43	17,16	20,22
Psichinės ligos	25,67	27,09	45,75	41,81
Sąžinės graužatis, bausmės už padarytą nusikaltimą baimė	0,84	–	0,19	–
Kitokio pobūdžio arba nežinomos priežastys	9,33	8,18	5,51	4
Iš viso	100,00	100,00	100,00	100,00

SAKSONIJA[2]				
	Vyrai		Moterys	
	1854–1860	1880	1854–1860	1880
Fizinės kančios	5,64	5,86	7,43	7,98
Skaudžios nelaimės šeimoje	2,39	3,30	3,48	1,72
Turto praradimas ir skurdas	9,52	11,28	2,80	4,42
Ištvirkavimas, lošimas	11,15	10,74	1,59	0,44
Sąžinės graužatis, bausmės baimė	10,41	8,51	10,44	6,21
Nelaiminga meilė	1,79	1,50	3,74	6,20
Proto pakrikimas, religinė manija	27,94	30,27	50,64	54,43
Pykčio priepuolis	2,00	3,29	3,04	3,09
Nusivylimas gyvenimu	9,58	6,67	5,37	5,76
Nežinomos priežastys	19,58	18,58	11,77	9,75
Iš viso	100,00	100,00	100,00	100,00

[1] Pagal Legoyt, p. 342.

[2] Pagal Oettingeną, *Moralstatistik*, priedas, p. 110.

Tarus, kad pateiktieji skaičiai yra bei iš viso gali būti tik apytikriai ir, vadinasi, šiokie tokie jų skirtumai didesnės reikšmės neturi, galima drąsiai teigti, kad jie yra gana pastovūs. Tačiau jeigu dvigubai išaugus savižudybių skaičiui kiekvienam motyvui tenkanti savižudybių proporcija išlieka nepakitusi, turime pripažinti, kad kiekvienas motyvas tapo dvigubai svaresnis. Tačiau vargu bau ar galėjo visi šie motyvai vienu metu tapti dvigubai pragaištingesni tiesiog dėl atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių. Neišvengiamai turėsime prieiti prie išvados, kad motyvų poveikis sietinas su tam tikra bendresne būsena, kurią jie daugiau ar mažiau adekvačiai atspindi. Toji bendra būsena ir lemia didesnę ar mažesnę jų įtaką savižudybei, vadinasi, kaip tik ji yra tikroji savižudybės priežastis. Mūsų uždavinys ir būtų atskleisti tą bendrą būseną negaištant prie tolimų atgarsių, kuriuos ji gali sukelti atskirų žmonių sąmonėje.

Kitas faktas, į kurį, beje, atkreipė mūsų dėmesį Legoyt[3], dar akivaizdžiau parodo, kaip iš tikrųjų reiškiasi vadinamasis priežastinis skirtingų motyvų poveikis. Profesijų atžvilgiu bene labiausiai tarpusavyje skiriasi žemdirbystė ir vadinamosios laisvosios profesijos. Menininko, mokslininko, advokato, karininko, valdininko gyvenimas visiškai nepanašus į žemdirbio gyvenimo būdą. Galime drąsiai teigti, kad socialinės savižudybės priežastys vienu ir kitu atveju anaiptol nėra tos pačios. Tačiau pasirodo, kad abiejų šių kategorijų žmonės žudosi ne tik dėl tų pačių motyvų, bet ir tų motyvų lyginamoji reikšmė abiejose grupėse beveik visiškai sutampa. Štai kaip Prancūzijoje 1874–1878 metais atrodė šių dviejų profesijų pagrindinių motyvų tarpusavio santykis 100 atvejų:

	Žemdirbystė	Laisvosios profesijos
Pareigų ar turto praradimas, skurdas	8,15	8,87
Skaudžios nelaimės šeimoje	14,45	13,14
Nelaiminga meilė ir pavydas	1,48	2,01
Alkoholio poveikis arba alkoholizmas	13,23	6,41
Savižudybė nusikaltus ar prasižengus	4,09	4,73
Fizinės kančios	15,91	19,89
Psichinės ligos	35,80	34,04
Nusivylimas gyvenimu, apmaudas	2,93	4,94
Nežinomos priežastys	3,96	5,97
Iš viso	100,00	100,00

[3] *Op. cit.*, p. 358.

Matome, kad abiejose grafose pateikti skaičiai, ypač pirmaujančių motyvų eilutėse, mažai skiriasi, išskyrus savižudybes dėl alkoholio poveikio ar alkoholizmo. Sprendžiant vien pagal motyvus, galima būtų manyti, kad abiejų grupių savižudybes sukeliančios priežastys, nors ir nebūdamos, suprantama, vienodai veiksmingos, iš prigimties niekuo nesiskiria. Tačiau iš tikrųjų juk anaiptol ne tos pačios jėgos gali pastūmėti savižudybei žemdirbį ir rafinuotą miestietį. Vadinasi, turime pripažinti, kad savižudybes aiškinančios arba pačių savižudžių prisipažinimuose nurodomos priežastys dažniausiai tėra tariamos. Tai tik individualūs ir, beje, visiškai neadekvatūs bendros būsenos atspindžiai, nes esant visiškai kitai būsenai, nurodomos tos pačios priežastys. Galima sakyti, kad jos ženklina pažeidžiamiausias individo vietas, per kurias išorinės savižudybės prielaidos lengviausiai prasiskverbia į individo sąmonę. Tačiau nurodytosios priežastys nėra bendros būsenos (pačios savaime) komponentai, tad jos negali padėti mums ją paaiškinti.

Užtat mes nė kiek neapgailestaujame, kad kai kuriose šalyse, kaip Anglijoje ir Austrijoje, atsisakyta registruoti šias tariamas savižudybės priežastis. Statistikos pastangos turėtų būti kreipiamos kitur. Užuot stengusis spręsti sunkiai įveikiamas dorovinės kazuistikos problemas, reikėtų kiek įmanoma nuodugniau nušviesti socialines savižudybės aplinkybes. Mes išties tvirtai laikysimės taisyklės neįsileisti į tyrimo lauką abejotinų ir mažai ką sakančių statistikos pranešimų; savižudybės tyrinėtojams niekada nėra pavykę jų pagrindu suformuluoti kokį nors įdomų dėsnį. Mes juos pasitelksime tik atskirais atvejais, kai jie pasirodys esą kokiu nors savitu aspektu svarbūs ir turintys ypatingas patikimumo garantijas. Nesigilindami į tai, kokiomis formomis atskirų individų sąmonėje gali reikštis savižudybę sukeliančios priežastys, imsimės uždavinio jas tiesiogiai nustatyti. Turėdami tokį tikslą, mes paliksime nuošaly individą, kaip savų motyvų bei idėjų turintį atskirą žmogų, ir iškart užduosime sau klausimą, kokios būsenos, susijusios su skirtinga socialine aplinka (religinėmis konfesijomis, šeima, politine visuomene, profesinėmis grupėmis), turi įtakos savižudybės dinamikai. Tik tai išsiaiškinę atsigręšime į individą ir pamėginsime atskleisti, kokiu būdu šios bendros priežastys yra individualizuojamos ir priveda jį prie savižudybės.

II skyrius

EGOISTINĖ SAVIŽUDYBĖ

Pirmiausia panagrinėsime, kokiu būdu įvairūs religiniai tikėjimai daro įtaką savižudybei.

I

Pažvelgus į Europos savižudybių žemėlapį iškart krinta į akis, kad grynai katalikiškuose kraštuose, tokiuose kaip Ispanija, Portugalija, Italija, savižudybės gana menkai paplitusios, o jų maksimumas tenka protestantiškiems kraštams – Prūsijai, Saksonijai, Danijai. Pirmą įspūdį patvirtina Morselli apskaičiuotų vidurkių lentelė:

	Savižudybių vidurkis, tenkantis 1 milijonui gyventojų
Protestantiškos valstybės	190
Konfesiniu atžvilgiu mišrios (protestantų ir katalikų) valstybės	96
Katalikiškos valstybės	58
Graikų katalikų valstybės	40

Beje, palyginti gana žemas graikų katalikų rodiklis nesietinas vien su religija; mat jų civilizacija gerokai skiriasi nuo kitų Europos tautų civilizacijos, tad silpnesnio jų polinkio į savižudybę priežastis gali būti jų kultūros savitumas. Tačiau šito nepasakysi apie daugumą katalikiškų bei protestantiškų visuomenių. Be abejo, intelektualiniu bei doroviniu požiūriu jos nėra vienodo lygmens, tačiau jei kalbėtume apie jų panašumus, tai šie išties yra esminio pobūdžio, ir tai duoda mums teisę manyti, kad toks ryškus jų požiūrio į savižudybę kontrastas sietinas su jų konfesijų skirtingumu.

Tačiau šis pirmas sugretinimas yra tik labai bendro pobūdžio. Nors šių skirtingų šalių gyventojų socialinė aplinka turi daug panašumo, tačiau ji nėra visiškai vienoda. Ispanijos ar Portugalijos civilizacija yra žemesnė nei Vokietijos; galimas dalykas, kad ši aplinkybė kaip tik ir lemia ką tik mūsų konstatuotą savižudybės dinamikos skirtingumą. Kad aiškindamiesi šias priežastis neapsiriktume ir kad pavyktų kuo tiksliau nustatyti, kokia iš tikrųjų yra katalikybės ir protestantizmo įtaka polinkiui į savižudybę, reikia šiuo atžvilgiu palyginti abi religijas toje pačioje visuomenėje.

Iš visų stambesniųjų Vokietijos žemių mažiausiai savižudybių – beje, didoku skirtumu – yra Bavarijoje. Iki 1874 m. milijonui gyventojų čia teko vos 90 savižudybių, tuo tarpu Prūsijoje – 133 (1871–1875), Badeno hercogystėje – 156, Viurtenberge – 162, Saksonijoje – 300. Beje, kaip tik Bavarijoje dauguma gyventojų (iš 1.000 – 713,2) yra katalikai. Kita vertus, palyginę įvairias šio regiono provincijas, matome, kad savižudybių skaičius jose yra tiesiai proporcingas protestantų skaičiui ir atvirkščiai proporcingas katalikų skaičiui.

Bavarijos provincijos (1867–1875)[1]

Provincijos, kuriose katalikų yra mažuma (mažiau nei 50 proc.)	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų	Provincijos, kuriose katalikų yra dauguma (50–90 proc.)	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų	Provincijos, kuriose katalikų yra per 90 proc.	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų
Reinlandas-Pfalcas	167	Žemutinė Frankonija	157	Aukštutinis Pfalcas	64
Vidurio Frankonija	207	Švabija	118	Aukštutinė Bavarija	114
Aukštutinė Frankonija	204			Žemutinė Bavarija	49
Vidurkis	192	Vidurkis	135	Vidurkis	75

Šį dėsnį patvirtina ne tik vidurkių santykis; tai, kad visi pirmo stulpelio skaičiai yra didesni nei antrojo, o antrojo – didesni nei trečiojo, nėra jokios išimties.

Tą pačią padėtį matome ir Prūsijoje (žr. lentelę, p. 129). Sugretinę 14 provincijų aptinkame tik du nedidelius nukrypimus: Silezija, ku-

[1] Neskaičiuojant vaikų iki 15 metų amžiaus.

rioje savižudybių skaičius reliatyviai didesnis, turėtų pakliūti į antrąją, o ne į trečiąją kategoriją, o Pomeranijai, priešingai, labiau tiktų būti antroje, o ne pirmoje grafoje.

Prūsijos provincijos (1883–1890)

Provincijos, kuriose yra per 90 proc. protestantų	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų	Provincijos, kuriose yra 80–68 proc. protestantų	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų	Provincijos, kuriose yra 40–50 proc. protestantų	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų	Provincijos, kuriose yra 32–28 proc. protestantų	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų
Saksonija	309,4	Hanoveris	212,3	Vakarų Prūsija	123,9	Poznanė	96,4
Šlėzvigas	312,9	Hesenas	200,3	Silezija	260,2	Reino žemė	100,3
Pomeranija	171,5	Brandenburgas ir Berlynas	296,3	Vestfalija	107,5	Hohencolernas	90,1
		Rytų Prūsija	171,3				
Vidurkis	264,6	Vidurkis	220,0	Vidurkis	163,6	Vidurkis	95,6

Įdomu šiuo atžvilgiu paanalizuoti Šveicariją. Dalis gyventojų čia yra prancūzai, dalis – vokiečiai, tad galima atsekti konfesijos poveikį vienai ir kitai rasei atskirai. Pasirodo, jog tasai poveikis yra vienodas. Nepaisant gyventojų tautybės, katalikiškuose kantonuose yra keturis ar net penkis kartus mažiau savižudybių nei protestantiškuose.

Prancūziški kantonai (savižudybių skaičius milijonui gyventojų)		Vokiški kantonai (savižudybių skaičius milijonui gyventojų)		Visi kantonai (savižudybių skaičius milijonui gyventojų)	
Katalikiški	83	Katalikiški	87	Katalikiški	86,7
				Mišrūs	212
Protestantiški	453	Protestantiški	293	Protestantiški	326

Taigi konfesijos poveikis toks stiprus, kad užgožia visus kitus veiksnius.

Be to, sukaupta pakankamai duomenų, leidžiančių tiesiogiai nustatyti savižudybių skaičių milijonui šalies gyventojų atsižvelgiant į jų konfesiją. Pateikiame įvairių tyrinėtojų nustatytus duomenis:

XVIII lentelė. *Savižudybių pasiskirstymas pagal konfesijas įvairiose šalyse (milijonui gyventojų)*

		Protestantai	Katalikai	Judėjai	Tyrinėtojo pavardė
Austrija	(1852–1859)	79,5	51,3	20,7	Wagneris
Prūsija	(1849–1855)	159,9	49,6	46,4	Wagneris
	(1869–1872)	187	69	96	Morselli
	(1890)	240	100	180	Prinzingas
Badenas	(1852–1862)	139	117	87	Legoyt
	(1870–1874)	171	136,7	124	Moreselli
	(1878–1888)	242	170	210	Prinzingas
Bavarija	(1844–1856)	135,4	49,1	105,9	Morselli
	(1884–1891)	224	94	193	Prinzingas
Viurtenbergas	(1846–1860)	113,5	77,9	65,6	Wagneris
	(1873–1876)	190	120	60	Autorius
	(1881–1890)	170	119	142	Autorius

Matome, jog visose be išimties šalyse[2] savižudybių būna kur kas daugiau tarp protestantų, nei tarp kitų konfesijų atstovų. Skirtumas svyruoja minimum tarp 20–30 procentų, maksimum – daugiau kaip 300 procentų. Nėra jokio pagrindo manyti, kaip tai būdinga Mayr'ui[3], esą šią bendrą tendenciją pažeidžiančios Norvegija ir Švedija, kurių savižudybių rodiklis, nepaisant įsigalėjusio protestantizmo, yra palyginti neaukštas. Pirma, kaip jau esame konstatavę šio skyriaus pradžioje, tarptautiniai gretinimai nieko neįrodo, jeigu surinkti duomenys liečia nepakankamai daug šalių, tad ir šiuo atveju jie nedaug ką pasako. Mat Skandinavijos pusiasalio gyventojai ir Vidurio Europos gyventojai labai tarp savęs skiriasi, tad savaime aišku, kad protestantizmo įtaka vieniems ir kitiems negali būti vienoda. Be to, nors šių dviejų šalių savižudybės rodikliai patys savaime ir nėra labai aukšti, tačiau reliatyviai – t. y. atsižvelgus į tai, kokią kuklią vietą abi jos užima tarp civilizuotų Europos tautų, – jie yra ganėtinai aukšti. Nėra jokio pagrindo manyti, kad intelektualiniu atžvilgiu Norvegija ir

[2] Mes neturime jokių duomenų apie konfesijos poveikį savižudybei Prancūzijoje.Tad perteikiame Leroy mintį, išsakytą Senos ir Marno departamentui skirtoje studijoje: Kinsi, Nantei le Mo, Marei komunose tarp protestantų nusižudo 1 iš 310 gyventojų, o tarp katalikų – 1 iš 678 gyventojų (*op. cit.*, p. 203).

[3] *Handwoerterbuch der Staatswissenschaften*, Priedas, t. I, p. 702.

Švedija galėtų būti pranokusios Italiją, vis dėlto savižudybių jose būna dvigubai ar net trigubai daugiau (nuo 90 iki 100 atvejų milijonui gyventojų, o Italijoje – tik 40). Ar tik ne protestantizmas lemia šį reliatyviai didelį atotrūkį? Taigi šis faktas ne tik neprieštarauja daugybe stebėjimų paremtam dėsniui, bet netgi jį patvirtina[4].

O dėl žydų, tai visi duomenys rodo, kad jie mažiau linkę į savižudybę nei protestantai; neretai – net mažiau nei katalikai. Beje, katalikų atžvilgiu būna ir antraip, ši tendencija pastebimai ryškėja pastaruoju laiku. Iki amžiaus vidurio visose šalyse, išskyrus Bavariją[5], žydai žudydavosi kur kas rečiau nei katalikai; tik apie 1870 metus šis jų išskirtinumas ėmė blėsti. Bet ir dabar jų savižudybių rodiklis labai retai kada pranoksta katalikų rodiklį. Nereikėtų pamiršti, jog žydai nepalyginti dažniau nei kitos konfesinės grupės gyvena miestuose ir dirba intelektualinį darbą. Dėl šios priežasties, kuri neturi nieko bendra su tikėjimu, jų polinkis į savižudybę turėtų būti stipresnis nei kitų konfesijų atstovų. Nepaisant šios papildomos savižudybę skatinančios aplinkybės, jų savižudybių rodiklis nėra aukštas, tad galima daryti prielaidą, kad esant toms pačioms sąlygoms rečiausiai žudosi kaip tik judaizmą, o ne kurią kitą religiją, išpažįstantys žmonės.

Kaip paaiškinti šiuos nustatytus faktus?

II

Turint omeny, kad žydai visur sudaro tik nedidelę gyventojų dalį ir kad katalikai daugelyje minėtų kraštų taip pat yra mažuma, savaime kyla mintis traktuoti šį faktą kaip priežastį, dėl kurios šių konfesijų atstovai palyginti retai žudosi[6]. Suprantama, negausiai atstovaujamoms konfesijoms tenka kovoti su aplinkinių žmonių priešiškumu, tad norėdamos išlikti jos priverstos būti labai reiklios sau ir nusistatyti griežtą vidinę drausmę. Norėdamos pateisinti joms vis dėlto rodomą šiokią to-

[4] Atskiras atvejis – Anglija, kurioje savižudybės nėra paplitusios, nors ji ir nėra katalikiška šalis. Šį klausimą aiškinsimės vėliau, žr. p. 136–137.

[5] Bavarija ir šiandien tebėra vienintelė išimtis: žydų savižudybių čia dvigubai daugiau nei katalikų. Gal judaizmo padėtis čia kuo nors ypatinga? Negalėčiau paaiškinti.

[6] Legoyt, *op. cit.*, p. 205: Oettingen, *Moralstatistik*, p. 654.

kią pakantą, jos ypač vertina nepriekaištingą dorovingumą. Atsižvelgus į tai nesunku pastebėti kai kuriuos šį ypatingą veiksnį savotiškai patvirtinančius faktus. Antai Prūsijoje katalikai – neabejotina mažuma; jie čia tesudaro trečdalį gyventojų. Tačiau ir žudosi jie trigubai rečiau nei protestantai. Bavarijoje šis skirtumas kiek mažesnis, katalikai čia sudaro du trečdalius gyventojų, o jų ir protestantų savanoriškų mirčių santykis atskirais laikotarpiais yra 100 ir 275 ar net 100 ir 238. Pagaliau Austrijoje, kone ištisai katalikiškoje šalyje, 100 katalikų savižudybių tenka ne daugiau kaip 155 protestantų savižudybių. Atrodo tarsi protestantams tampant mažuma jų polinkis į savižudybę silpnėja.

Tačiau, pirma, į savižudybę yra įprasta žiūrėti perdėm atlaidžiai, tad vargu ar baimė susilaukti šiokio tokio pasmerkimo galėtų turėti tokią stiprią galią, net jei kalbėtume ir apie mažumas, kurios vien dėl savo padėties yra priverstos labiau paisyti viešosios nuomonės. Kadangi savižudybė yra niekam žalos nedarantis poelgis, ji nėra kenksminga ir grupėms, labiau už kitas linkusioms žudytis, tad nėra jokio pavojaus, kad didesnis savižudybių skaičius sustiprintų jų priešiškumą, nors taip tikrai atsitiktų, jei padažnėtų žmogžudysčių ar sunkių nusikaltimų. Antra, perdėm įsiplieskęs religinis nepakantumas dažnai susilaukia priešingo efekto. Užuot privertęs kitatikius gerbti daugumos nuomonę, jis išugdo įprotį iš viso ja nesidomėti. Jausdamas nuolatinį priešiškumą, žmogus atsisako kovos ir stengiasi tik dar atkakliau laikytis peikiamų papročių. Taip ne kartą yra nutikę žydams, tad labai abejotina, ar iš tiesų mažumos padėtis, o ne kitos priežastys išugdė išskirtinį jų atsparumą savižudybei.

Kad ir kaip būtų, toksai aiškinimo būdas tikrai nepadeda iki galo suprasti minėto skirtumo tarp protestantų ir katalikų. Nors Austrijoje ir Bavarijoje, kur katalikai sudaro daugumą, šios konfesijos apsauginis efektas yra šiek tiek mažesnis, vis dėlto jis pakankamai ženklus. Vadinasi, tasai efektas reiškiasi ne tik tada, kai katalikai sudaro mažumą. Nepriklausomai nuo to, kokiu santykiu šalies gyventojai yra pasiskirstę tarp šių dviejų konfesijų, visur, kur tik pavyko juos sugretinti savižudybės atžvilgiu, buvo konstatuota, kad protestantai žudosi nepalyginti dažniau nei katalikai. Esama šalių, pavyzdžiui, Aukštutinis Pfalcas, Aukštutinė Bavarija, kur beveik visi gyventojai (92 ir 98 procentai) yra katalikai ir kur vis dėlto 100 katalikų savižudybių tenka 300 ir 423 protestantų savižudybės. Žemutinėje Bavarijoje šis santykis

pakyla iki 528 procentų, nors reformuotajai religijai čia atstovauja vos 1 procentas gyventojų. Taigi jeigu didžiulis savižudybių rodiklio skirtumas, išryškėjęs tarp šių dviejų konfesijų atstovų, šiek tiek ir sietųsi su mažumoms būdinga apdairia laikysena, vis dėlto jis pirmiausia yra nulemtas kitų priežasčių.

Tos priežastys glūdi šių dviejų religijų prigimtyje. Beje, abi jos be išlygų draudžia žudytis; abi ne tik gąsdina žiauriausiomis dvasinėmis kančiomis, bet ir skelbia po mirties prasidėsiant naują gyvenimą, kuriame žmonės bus nubausti už savo nedorus poelgius, ir protestantizmas, lygiai kaip ir katalikybė, savižudybę laiko viena šių nedorybių. Pagaliau ir viena, ir kita religija šį draudimą skelbia Dievo vardu; jis išsakomas ne kaip loginė teisingo samprotavimo išvada, o kaip paties Dievo autoritetu paremtas nurodymas. Tad jeigu protestantizmas sudaro prielaidas savižudybių plitimui, tai visai ne dėl to, kad jis šį reiškinį traktuotų kitaip nei katalikybė. Nors abiejų religijų priesakai šio ypatingo poelgio atžvilgiu yra vienodi, skirtingą jų poveikį savižudybei nulemia bendresnio pobūdžio ypatybės nei tos, kurios jas tarpusavyje skiria.

Vienintelis esminis katalikybės ir protestantizmo skirtumas yra tas, kad protestantizmas kur kas labiau pripažįsta individo teisę savu protu pasverti tikėjimo tiesas. Nėra abejonės, katalikybė – tai idealistinė religija, ir vien dėl to ji teikia daugiau erdvės minčiai ir refleksijai negu graikų bei lotynų politeizmas ar žydų monoteizmas. Jos netenkina mechaniniai minties judesiai, tačiau ji trokšta užvaldyti sąmonę. Ji kreipiasi į žmogaus sąmonę pasitelkdama proto kalbą net tada, kai reikalauja protą būti aklai paklusnų. Tačiau ne mažiau aišku yra ir tai, kad katalikas savąjį tikėjimą priima gatavu pavidalu, jo kritiškai neapmąstydamas. Jis net negali jo įvertinti istoriniu požiūriu, nes originalūs tekstai, kuriuo paremtas šis tikėjimas, jam neprieinami. Tradicija čia – nepajudinamas dalykas, ją saugo nuostabiai ištobulinta hierarchinė sistema. Katalikiškai mąstysenai bet kokia *permaina* – tikras papiktinimas. Protestantas savojo tikėjimo atžvilgiu kur kas kūrybiškesnis. Jo rankose – Biblija, jis gali ją interpretuoti kaip tik nori. Apie religinį individualizmą byloja pati reformuotojo tikėjimo sankloda. Protestantų dvasininkija niekur, išskyrus Angliją, nėra hierarchizuota; pastorius, kaip ir bet kuris tikintysis, atsako tik pats prieš save ir savo sąžinę. Jis yra tikinčiųjų bendruomenės vadovas, nes ge-

riausiai išmano tikėjimo dalykus, tačiau ne jo galioje nustatinėti dogmas. Kad reformos pirmtakų skelbta teisė pačiam kritiškai apmąstyti tikėjimo tiesas neliko vien platoniškas teiginys, bene labiausiai patvirtina tai, kad čia, priešingai vieningai Katalikų bažnyčiai, dygte dygsta įvairiausių sektų.

Tad galime padaryti pirmą išvadą: protestantų polinkis į savižudybę sietinas su ta dvasia, kurią neišvengiamai kursto religija, suteikdama individui teisę pačiam apmąstyti savąjį tikėjimą. Pažvelkime į šią sąsają nuodugniau. Pati ši teisė yra tik padarinys, turintis savo priežastis. Tai, kad tokia tendencija iš viso radosi, kad žmonės, tiek amžių įpratę priimti tikėjimą kaip išbaigtą tradicijos paveldą, ėmė reikalauti teisės patiems jį susikurti, lėmė anaiptol ne vidiniai svarstymų laisvės pranašumai, nes ši laisvė žmonėms teikia ne tik ieškojimų džiaugsmo, bet ir kančių. Taip atsitiko todėl, kad toji laisvė dabar jiems tapo poreikiu. Beje, toks poreikis gali rastis tik dėl vienos priežasties: dėl to, kad tradiciniai tikėjimai susvyravo. Jeigu jų įpareigojanti galia nebūtų susilpnėjusi, niekam nebūtų net į galvą atėję juos kritiškai apmąstyti. Jeigu jų autoritetas nebūtų sumenkęs, nebūtų kilęs noras verifikuoti jų galios šaltinio. Kritinis mąstymas pabunda tik tada, kai iškyla tokia būtinybė, t. y. kai ima ryškėti, jog kai kurios idėjos ir neapmąstyti jausmai, iki tol, rodos, pakankamai reguliavę elgesį, nustojo savo veiksmingumo. Refleksija įsiterpia, kad susidariusią tuštumą užpildytų, o ne kad ją atvertų. Vos tik žmonių mąstysena ir veiksmai įgauna automatiškų įpročių pobūdį, kritinė mintis ima blėsti, o kai nusistovėję įpročiai pakrinka, ji vėl įsiplieskia. Savo teisės priešintis viešajai nuomonei ji ima reikalauti tik tada, kai toji nuomonė nustoja savo buvusios galios, t. y. kai ji netenka savo visuotinumo. Jeigu šie reikalavimai nėra vien trumpalaikė praeisiančios krizės apraiška, jeigu jie tampa chroniški ir individuali žmonių sąmonė nepaliauja siekusi autonomiškumo, tai reiškia, jog tie reikalavimai dar tebėra prieštaringi, jog nauja viešoji nuomonė dar nėra išsikristalizavusi, kad galėtų pakeisti tą, kurios jau nebėra. Jeigu naujoji tikėjimo sistema jau būtų susiklosčiusi ir visiems atrodytų tokia pat neginčytina, kokia buvo senoji, tai niekas ir nesiimtų dėl jos diskutuoti. Tai netgi būtų neleistinas dalykas; mat pripažinimas, kurio susilaukia visuomenėje priimtos idėjos, suteikia joms švento neliečiamumo aureolę ir iškelia aukščiau bet kokios kritikos. Kad tikė-

jimas įgautų daugiau pakantumo, būtina, kad jo tiesos nustotų buvusios visuotinai pripažintos ir nepajudinamos, kad bręstantys prieštaravimai jau būtų jas bent kiek išklibinę.

Teigdami, kad pripažinus individo teisę savu protu pasverti tikėjimo tiesas pagausėja schizmų, turime pridurti, kad toji teisė, būdama schizmų prielaida, pati iš jų kyla, nes ji tampa siektina ir įsitvirtina kaip principas tik tam, kad slaptos ar pusę lūpų skelbiamos schizmos galėtų laisviau reikštis. Vadinasi, tai, kad protestantizmas, palyginti su katalikybe, individualiai minčiai suteikia daugiau svorio, reiškia, kad čia kur kas mažiau paisoma bendrų tikėjimo tiesų bei apeigų. Vis dėlto visuomenė negali egzistuoti be kolektyvinio *credo*, ir kuo tasai *credo* plačiau išplitęs, tuo religinė visuomenė yra vientisesnė ir stipresnė. Mat ji jungia žmones anaiptol ne tuo, kad šie gali bendrauti dalyvaudami vieni kitų pamaldose – juk tai būtų tik laikinas ryšys, kur tarpusavio skirtumai ne tik išlieka, bet net yra neišvengiami, tačiau ji net ir tokio ryšio nepajėgi užmegzti. Religinėje visuomenėje žmones vienija tai, kad visi jie yra tvirtai susieti su tam tikra doktrinų visuma, ir kuo ta visuma yra labiau paplitusi ir nuodugniau išplėtota, tuo stipresni žmonių tarpusavio saitai. Kuo platesnė elgsenos ir mąstysenos sritis patenka į religingumo – taigi paties individo apsisprendimo nereikalaujančią – zoną, tuo labiau žmogiškąją egzistenciją apglėbia Dievo idėja, nukreipdama visų individų valią vieno tikslo link. Ir atvirkščiai – kuo labiau konfesinė grupė linkusi pasikliauti asmeniniais sprendimais, tuo menkesnį vaidmenį ji vaidina privačiame gyvenime, tuo mažiau ji sutelkta ir gyvybinga. Taigi prieiname prie išvados, kad protestantizmo pirmavimas savižudybių atžvilgiu plaukia iš to, kad ši Bažnyčia ne tokia vieninga, kaip katalikų.

Sykiu aiškėja ir judaizmo padėtis. Aišku, jog ilgus laikus žydus persekiojęs krikščionybės nepalankumas išugdė ypač stiprų jų tarpusavio solidarumą. Būtinumas atsispirti visuotiniam priešiškumui, varžiusiam netgi bendravimo laisvę su kitais šalies gyventojais, vertė juos ypač stipriai laikytis vienas kito. Užtat kiekviena žydų bendruomenė – tai nelyg vienalytė sutelkta visuomenė, kuriai būdingas ypač gyvas savosios tapatybės ir vieningumo jausmas. Visi bendruomenės nariai savo gyvensena ir mąstysena – vienodi, bendruomeniškas gyvenimas čia toks glaudus, visi čia taip iš arti stebi vienas kitą, jog kokie nors individualūs išskirtinumai čia beveik neįmanomi. Aplinkinių nepakantumas lėmė, kad atstumta ir labai uždara žydų Sinagoga tapo

bene labiausiai iš visų Bažnyčių sutelkta. Iš analogijos su ką tik aptartu protestantizmu galime teigti, jog dėl minėtos priežasties žydai menkai linkę žudytis, nors būta įvairiausių aplinkybių, turėjusių tokį polinkį skatinti. Nėra abejonės, jog tam tikra prasme šį jų pranašumą išugdė aplinkos priešiškumas. Tačiau nereikėtų manyti, kad dėl šio aplinkos poveikio jie tapo dorovingesni; kalbama tik apie tai, kad minėta aplinkybė vertė juos palaikyti tarpusavyje ypač glaudžius ryšius. Religinė bendruomenė, kuriai jie priklauso, yra tarsi sucementuota, ir kaip tik tai juos sulaiko nuo savižudybės. Vis dėlto užgaulus ostrakizmas – tai tik viena minėto jų pranašumo priežastis; nemažą vaidmenį čia suvaidino žydų tikėjimo prigimtis. Iš tiesų judaizmas, kaip ir visos pirminės religijos, – tai pirmučiausia apeigų visuma, smulkmeniškai reglamentuojanti visas žmogaus gyvenimo detales ir individualiam apsisprendimui paliekanti labai mažai vietos.

III

Tokį aiškinimą patvirtina daugelis faktų.

Pirmiausia, iš didžiųjų protestantiškų šalių savižudybė mažiausiai paplitusi Anglijoje. Milijonui gyventojų čia tenka tik 80 savižudybių, o Vokietijos protestantiškosiose žemėse – nuo 140 iki 400; tačiau bendru intelektualinės bei praktinės veiklos intensyvumu Anglija, rodos, neatsilieka nuo kitų šalių[7]. Tačiau manoma, kad anglikonų bažnyčia yra vieningesnė nei kitos protestantiškos bažnyčios. Tiesa, Anglija paprastai laikoma klasikine individualios laisvės šalimi; tačiau iš tikrųjų daugybė faktų byloja, kad, palyginti su Vokietija, čia esama kur kas daugiau bendrų privalomų tikėjimo dogmų bei apeigų, o tai, suprantama, pažeidžia individų apsisprendimo teisę. Pažymėtina, kad daugelį religinių normų čia ir dabar sankcionuoja įstatymai: tai ir reikalavimas švęsti sekmadienį, ir draudimas scenoje vaidinti Šventojo Rašto personažą, ir dar neseniai galiojęs reikalavimas, kad deputatas savo priesaiką sutvirtintų religine formule ir t. t. Be to, žinoma, kokia visuotinė ir gili pagarba čia reiškiama tradicijai, tad vargu ar ji galėtų

[7] Beje, savižudybių statistika Anglijoje nėra tiksli. Kadangi savižudybė čia laikoma baudžiamu nusikaltimu, nemažai jų patenka į atsitiktinių mirčių grafą. Tačiau vien šiuo netikslumu sunku būtų paaiškinti tokį didelį šios šalies savižudybių rodiklio atotrūkį palyginti su Vokietija.

nepersiduoti ir į religijos sritį. Tačiau perdėm įsigalėjęs tradicionalizmas visada daugiau ar mažiau varžo individo saviraišką. Pagaliau iš protestantų tik anglikonų dvasininkija yra hierarchizuota. Šis išorinis organizacijos ypatumas aiškiai parodo vidinį vientisumą, nesuderinamą su pabrėžtinai skelbiama religinio individualizmo nuostata.

Be to, Anglija yra gausiausią dvasininkiją turinti protestantiška šalis. 1876 m. kiekvienam pastoriui čia teko 908 tikintieji, o Vengrijoje – 932, Olandijoje – 1.100, Danijoje – 1.300, Švedijoje – 1.440, Vokietijoje – 1.600[8]. Beje, dvasininkų skaičius anaiptol nėra nereikšminga smulkmena ar tik išorinis, su vidiniu religijos pobūdžiu nesusijęs ypatumas. Kad tai patvirtintume, galime priminti, jog katalikų dvasininkija, palyginti su reformuotosiomis religijomis, yra gerokai gausesnė. Antai vienam kunigui Italijoje tenka 267 katalikai, Ispanijoje – 419, Portugalijoje – 536, Šveicarijoje – 540, Prancūzijoje – 823, Belgijoje – 1.050. Mat dvasininkas – tai natūralus tikėjimo bei tradicijos organas, kuris, kaip ir bet kuris kitas organas, neišvengiamai vystosi drauge su funkcija. Kuo religinio gyvenimo įtampa yra didesnė, tuo daugiau žmonių reikia jam vadovauti. Kuo daugiau esama dogmų ir priesakų, kurių nevalia savu protu interpretuoti, tuo daugiau reikia išmanančių autoritetų jų prasmei išsakyti; kita vertus, kuo tokių autoritetų daugiau, tuo jų globa individui juntamesnė ir patikimesnė. Tad Anglijos pavyzdys mūsų teorijos ne tik nepaneigia, bet netgi ją patvirtina. Tai, kad protestantizmas čia nesukėlė tokių pat padarinių kaip žemyne, tik parodo, jog religinės visuomenės organizacija čia yra tvirtesnė, artimesnė Katalikų bažnyčiai. Beje, mūsų teoriją patvirtina ir kitas bendresnio pobūdžio argumentas.

Pats poreikis savu protu prieiti prie tikėjimo tiesų gali rastis tik kartu su poreikiu šviestis. Mokslas išties yra vienintelė priemonė, kurią šiam tikslui gali pasitelkti kritiška mintis. Kai protavimu neparemtos tikėjimo tiesos ar religinės apeigos neteko savo galios, norint jas pakeisti, teko kreiptis į apsišvietusią sąmonę, kurios aukščiausia forma ir yra mokslas. Šios dvi tendencijos iš esmės susilieja į vieną, abi jos radosi dėl tos pačios priežasties. Apskritai žmonės siekia išsimokslinimo tiek, kiek jiems pavyksta išsilaisvinti iš tradicijos jungo; kol protą valdo tradicija, ji atstoja viską, užgoždama bet kokį varžovą. Tačiau kai neaiškūs, vien tradicija paremti papročiai nebeatitinka naujų

[8] Oettingen, *Moralstatistik*, p. 626.

reikmių, žmonės pajunta šviesos stygių. Štai kodėl filosofija – pirmoji, sintetinė mokslo atmaina – atsirado ne anksčiau nei religija prarado savo valdžią; netrukus iš jos vienas po kito išsirutuliojo daugybė specialiųjų mokslų, ir šis procesas vyko priklausomai nuo to, kaip savo ruožtu skleidėsi pačią filosofiją subrandinusios reikmės. Jeigu mes neapsirinkame, jeigu polinkį į savižudybę iš tikrųjų skatina tai, kad vis labiau silpnėja kolektyvinių prietarų ir papročių galia ir jei būtent tai lemia ypatingą protestantizmo santykį su savižudybe, neabejotinai turėtų pasitvirtinti dvi tendencijos: 1) poreikis šviestis turėtų gyviau reikštis tarp protestantų nei tarp katalikų; 2) kadangi šis poreikis ženklina visuotinių tikėjimo dogmų susvyravimą, labai bendra prasme švietimo reikmės dinamika turėtų atitikti savižudybių dinamiką. Tad ar esama šią dvilypę hipotezę patvirtinančių faktų?

Jeigu gretiname katalikišką Prancūziją ir protestantišką Vokietiją turėdami omenyje tik iškiliąją gyventojų dalį, t. y. lygindami tik labiausiai apsišvietusias abiejų tautų klases, atrodo, kad mes vokiečiams nenusileidžiame. Didžiuosiuose mūsų šalies centruose mokslui rodoma ne mažesnė pagarba ir dėmesys nei kaimyninėse šalyse; daugelį protestantiškų šalių mes šiuo atžvilgiu tikrai pranokstame. Bet jeigu aukštesniuosiuose sluoksniuose lavinimosi poreikis abiejose šalyse yra vienodas, tai apie apatinius visuomenės sluoksnius to nepasakysi; nors abi šalys yra vienodai pasiekusios *maksimalią* šios reikmės intensyvumo ribą, tačiau vidurkio požiūriu mes atsiliekame. Tai pasakytina apie visas katalikiškas tautas, jei lyginsime jas su protestantiškomis. Pripažinus, kad aukštosios kultūros požiūriu pirmosios nenusileidžia antrosioms, negalima nepripažinti, kad visuotinio švietimo padėtis yra visiškai kita. Jei kalbėtume apie protestantiškų šalių (Saksonijos, Norvegijos, Švedijos, Badeno, Danijos ir Prūsijos) tautas, tai 1877–1878 m. laikotarpiu iš 1.000 mokyklinio amžiaus (t. y. nuo 6 iki 12 metų) vaikų vidutiniškai 957 lankė mokyklą, o katalikiškose šalyse (Prancūzijoje, Austrijoje-Vengrijoje, Ispanijoje ir Italijoje) – tik 667, t. y. 31 procentu mažiau. Tas pats santykis išliko ir 1874–1875 bei 1860–1861 metais[9]. Tarp protestantiškų šalių mažiausias mokyklą lankančių vaikų skaičius teko Prūsijai, tačiau jis gerokai didesnis nei tarp katalikiškų šalių pirmaujančioje Prancūzijoje; pirmojoje iš tūkstančio vaikų mo-

[9] Oettingen, *Moralstatistik*, p. 586.

kėsi 897, antrojoje – 766. Tie patys skaičių santykiai išliko ir 1874–1875 metų laikotarpiu[10]. Iš visų Vokietijos žemių daugiausia katalikų yra Bavarijoje; kaip tik čia – daugiausia beraščių. Iš visų Bavarijos provincijų Aukštutinis Pfalcas – katalikiškiausias kraštas, ir kaip tik čia daugiausia naujokų (1871 m. duomenimis – 15 procentų) nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Toks pat sutapimas pastebimas ir Prūsijoje sugretinus Poznanės hercogystę ir Prūsijos provinciją[11]. Apskritai visoje karalystėje 1871 m. duomenimis 1.000 protestantų teko 66 beraščiai, o 1.000 katalikų – 152 beraščiai. Šis santykis išliko ir tarp to paties tikėjimo moterų[12].

Kai kas gali paprieštarauti, esą pradinis mokslas nėra kriterijus, leidžiantis įvertinti bendrą švietimo lygį. Juk dažnai sakoma, kad ne pagal beraščių skaičių sprendžiama, kiek apsišvietusi yra tauta. Sutinkame su šia išlyga, nors, tiesą pasakius, įvairių švietimo pakopų tarpusavio sąsaja, ko gera, yra kur kas glaudesnė, nei iš pirmo žvilgsnio atrodo, ir vargu ar kuri viena iš jų galėtų suklestėti, jei tuo pat metu kitos nuo jos labai atsiliktų[13]. Kad ir kaip būtų, nors pradinė kultūra labai menkai atspindi mokslinę kultūrą, vis dėlto ji pakankamai tiksliai parodo, kiek tauta kaip visuma yra įsisąmoninusi mokslo reikmę. Tik tada, kai randasi visiškai aiškus tos reikmės suvokimas, gimsta pastangos paskleisti mokslo žinias taip, kad bent elementariausios iš jų pasiektų žemiausius visuomenės sluoksnius. Tik tada, kai reikmę šviestis ir lavintis tauta ima suvokti kaip savo egzistavimo sąlygą, randasi formų, lemiančių mokslo prieinamumą visiems, kol galiausiai neraštingumui likviduoti pasitelkiami įstatymai. Iš tikrųjų protestantiškos tautos ypač iškėlė pradinio švietimo reikšmę, nes, jų manymu, būtina, kad kiekvienas žmogus gebėtų aiškinti Bibliją. Mums dabar rūpi nustatyti vidutinį minėtos reikmės įsisąmoninimo lygį, kitaip tariant – kaip tauta yra įkainojusi mokslą, o ne jos mokslininkų bei jų atradimų vertę. Žvelgiant šiuo specifiniu požiūriu, aukštojo mokslo bei grynai mokslinės veiklos rezultatai būtų

[10] Vieno laikotarpio (1877–1878) duomenimis, Bavarijos rodiklis yra aukštesnis nei Prūsijos, tačiau daugiau tai nepasikartojo.

[11] Oettingen, *ibid.*, p. 582.

[12] Morselli, *op. cit.*, p. 223.

[13] Beje, toliau (žr. p. 143) pamatysime, kad vidurinį bei aukštąjį mokslą protestantai taip pat yra labiau išplėtoję nei katalikai.

prastas kriterijus; jis mums padėtų atskleisti tik tai, kas vyksta labai siaurame visuomenės rate. Tikresnis kriterijus šiuo atveju yra visuotinis bendras švietimas.

Įrodę pirmąją savo prielaidą, pereikime prie antrosios. Ar iš tikrųjų savižudybių dinamika priklauso nuo to, kaip auga švietimo reikmė, savo ruožtu išklibindama bendrąsias tikėjimo dogmas? Pats faktas, kad protestantai, palyginti su katalikais, yra labiau apsišvietę ir dažniau žudosi, galėtų būti pirmoji prezumpcija. Tačiau dėsnis pasitvirtina ne vien lyginant tarpusavyje šias dvi religijas. Jis išryškėja ir tiriant vidinius abiejų konfesijų ypatumus.

Italija – ištisai katalikiška šalis; visuotinis švietimas ir savižudybė čia pasiskirstę visiškai vienodai (žr. XIX lentelę).

XIX lentelė[14]. *Italijos provincijų sugretinimas pagal savižudybės ir švietimo rodiklius*

Pirmoji provincijų grupė	Raštingų sutuoktinių procentas	Savižudybių skaičius milijonui gyv.	Antroji provincijų grupė	Raštingų sutuoktinių procentas	Savižudybių skaičius milijonui gyv.	Trečioji provincijų grupė	Raštingų sutuoktinių procentas	Savižudybių skaičius milijonui gyv.
Pjemontas	53,09	35,6	Venecija	19,56	32,0	Sicilija	8,98	18,5
Lombardija	44,29	40,4	Emilija	19,31	62,9	Abrucis	6,35	15,7
Ligūrija	41,15	47,3	Umbrija	15,46	30,07	Apulija	6,81	16,3
Roma	32,61	41,7	Markė	14,46	34,6	Kalabrija	4,67	8,1
Toskana	24,33	40,6	Kampanija	12,45	21,6	Bazilikata	4,35	15,0
			Sardinija	10,14	13,3			
Vidurkis	39,09	41,1	Vidurkis	15,23	32,5	Vidurkis	6,23	14,7

Matome, jog esama tikslaus atitikimo ne tik lyginant vidurkius, bet ir detales. Išimtį sudaro tik Emilijos provincija, kurioje dėl vietinio pobūdžio priežasčių savižudybių skaičius visiškai neatitinka švietimo lygio. Panašius stebėjimus galima atlikti ir Prancūzijoje. Daugiausia neraštingų sutuoktinių (daugiau kaip 20 procentų) nustatyta Korezo, Kot diu Noro, Dordonės, Finistero, Landų, Morbihano, Aukštutinio Vieno departamentuose; nuo savižudybių jie palyginti mažiausiai kenčia. Nė

[14] Duomenys apie raštingų sutuoktinių procentą paimti iš Oettingen, *Moralstatistik*, priedai, 85 lentelė; jie liečia 1872–1878 metų laikotarpį, o duomenys apie savižudybes – 1864–1876 metų laikotarpį.

vienas iš departamentų, kuriuose daugiau kaip 10 procentų sutuoktinių nemoka nei skaityti, nei rašyti, nepriklauso Prancūzijos šiaurės rytų teritorijai, kuri laikoma klasikine savižudybių zona[15].

Palyginus tarpusavyje protestantiškas šalis, pastebimas toks pat paralelizmas. Saksonijoje savižudybių yra daugiau nei Prūsijoje; Prūsijoje daugiau beraščių nei Saksonijoje (1865 m. duomenimis 5,52 procentų pirmojoje ir 1,3 procentų antrojoje). Saksonija išsiskiria tuo, kad moksleivių skaičius čia viršija įstatymais numatytą privalomą normą. 1877–1878 m. iš 1.000 mokyklinio amžiaus vaikų mokyklą lankė 1.031, t. y. daugelis iš jų tęsė mokslą ir pasibaigus nustatytam terminui. Jokioje kitoje šalyje tokio fakto nepasitaikė[16]. Pagaliau, kaip žinome, iš visų protestantiškų šalių mažiausiai savižudybių yra Anglijoje; sykiu ši šalis švietimo lygiu labai artima katalikiškiems kraštams. 1865 m. Anglijos karo laivyne dar būta 27 procentai jūreivių, nemokėjusių skaityti, o 27 procentai – nemokėjusių rašyti.

Galime pasitelkti ir daugiau faktų, kurie tik sustiprintų pateiktųjų patikimumą.

Potraukis mokslui bei gyvas intelektualinis gyvenimas labiausiai pastebimas tiriant laisvąsias profesijas bei apskritai pasiturinčias klases. Nors savižudybės statistika pagal profesijas ir klases vargiai gali būti pakankamai patikimai nustatyta, nėra jokios abejonės, kad savižudybė ypač paplitusi tarp labiausiai išsilavinusių visuomenės sluoksnių. Prancūzijoje 1826–1860 m. laikotarpiu aiškiai pirmavo laisvųjų profesijų žmonės; milijonui tos pačios profesinės grupės atstovų čia teko 550 savižudybių, o antrą vietą užimančių tarnaičių grupėje – tik 290[17]. Italijoje Morselli pavyko išskirti grynai su moksline veikla susijusias profesijas, ir čia paaiškėjo, kad savižudybių skaičiumi jos gerokai pralenkia visas kitas profesijas. 1868–1876 m. laikotarpiu milijonui tos pačios profesijos žmonių teko 482,6 savižudybės; antroje vietoje buvo kariuomenė, kurios rodiklis – 404, nors bendras šalies vidurkis – tik 32. Prūsijoje (1883–1890 m.) valdininkija, kurios pareigūnai, praėję labai griežtą atranką, sudaro intelektualinį elitą, savižudybių skaičiumi (832) pranoko visas kitas profesijas; nors sanitarijos tarnybos bei švietimas užima žemesnes vietas, vis dėlto jų

[15] Žr. *Annuaire statistique de la France*, 1892–1894, p. 50 ir 51.

[16] Oettingen, *Moralstatistik*, p. 586.

[17] Compte général de la justice criminelle de 1882, p. CXV.

rodikliai gana aukšti (439 ir 301). Tą pačią padėtį matome ir Bavarijoje. Jei paliktume nuošaly kariuomenę, kuri savižudybių požiūriu užima išskirtinę vietą – apie priežastis kalbėsime vėliau, – valdininkija čia yra antroje vietoje (454 savižudybės), labai nedaug atsilikdama nuo pirmoje vietoje esančių prekybininkų, kurių rodiklis (465) ne ką didesnis; mažai teatsilieka ir iš paskos einantys menai, literatūra bei spauda (416)[18]. Tiesa, Belgijoje ir Viurtenberge apsišvietusios klasės, rodos, šia skaudžia patirtimi nepasižymi; tačiau profesijų sąrašas čia nėra toks tikslus, kad šie du nukrypimai galėtų turėti didesnės reikšmės.

Antra, kaip jau esame išsiaiškinę, visose pasaulio šalyse moterys žudosi kur kas rečiau nei vyrai. Be to, apskritai paėmus, moterys yra menkiau išsilavinusios; jos iš esmės yra linkusios į tradicionalizmą, todėl savo poelgiuose vadovaujasi tvirtai nusistovėjusiomis nuostatomis ir didelių intelektualinių poreikių neturi. 1878–1879 m. laikotarpiu Italijoje iš 10.000 jaunikių 4.808 nemokėjo pasirašyti vedybų sutarties; iš 10.000 nuotakų tokių buvo 7.029[19]. Prancūzijoje 1879 m. 1.000 vedybinių sutarčių teko 196 beraščiai jaunikiai ir 310 neraštingų nuotakų. Prūsijoje neraštingų vyrų ir moterų proporcija yra tokia pat ir tarp protestantų, ir tarp katalikų[20]. Anglijoje ji gerokai mažesnė nei kitose Europos šalyse. 1879 m. čia 1.000 vedybinių sutarčių teko 138 beraščiai jaunikiai ir 185 nuotakos, o nuo 1851 m. šis santykis išliko gana pastovus[21]. Tačiau Anglija pasižymi tuo, kad moterų savižudybių skaičius čia sparčiai artėja prie vyrų. Antai 1.000 moterų savižudybių 1858–1860 m. laikotarpiu čia teko 2.546 vyrų savižudybės, 1863–1867 m. – jau 2.745, o 1872–1876 m. – 2.861, o visur kitur moterys žudosi keturis, penkis ar net šešis kartus rečiau nei vyrai[22]. Pagaliau Jungtinėse Valstijose tyrimų duomenys rodo kone visiškai priešingą padėtį, ir tai labai iškalbingas faktas. Pasirodo, negrės išsilavi-

[18] Žr. Prinzing, *op. cit.*, p. 28–31. Įdomu tai, kad Prūsijoje spaudos ir menų rodikliai palyginti neaukšti (279 savižudybės).

[19] Oettingen, *Moralstatistik*, priedai, 83 lentelė.

[20] Morselli, p. 223.

[21] Oettingen, *ten pat*, p. 577.

[22] Išimtis yra Ispanija. Nekalbant apie tai, kad ispanų statistika nekelia pasitikėjimo, ši šalis sunkiai palyginama su didžiosiomis Vidurio bei Šiaurės Europos tautomis.

[23] Baly ir Boudinas. Mes cituojame pagal Morselli, p. 225.

nimu prilygsta ar net pranoksta savo sutuoktinius. Beje, net keletas tyrinėtojų nurodo[23], kad ir negrių polinkis į savižudybę yra labai stiprus, neretai netgi stipresnis nei baltųjų moterų. Kai kuriose vietose proporcija siekia 350 procentų.

Tačiau vienu atveju mūsų dėsnis, atrodytų, tarsi ir nepasitvirtina. Iš visų religinių konfesijų mažiausiai savižudybių yra tarp judėjų; bet ir išsilavinimu jie gerokai pranoksta kitų konfesijų atstovus. Jau pradinio švietimo pakopoje jie mažių mažiausiai prilygsta protestantams. Prūsijoje (1871 m.) 1.000 abiejų lyčių žydų teko 66 beraščiai vyrai ir 125 – moterys; protestantų duomenys kone visiškai tokie patys: 66 vyrai ir 114 moterų. Tačiau palyginti su kitais tikinčiaisiais, kur kas didesnis procentas žydų turi bendrąjį bei aukštąjį išsilavinimą; tai liudija skaičiai, paimti iš Prūsijos statistikos (1875–1876)[24]:

	Katalikai	Protestantai	Žydai
Gyventojų pasiskirstymas pagal konfesijas (procentais)	33,8	64,9	1,3
Mokinių pasiskirstymas pagal konfesijas vidurinėje mokykloje (procentais)	17,3	73,1	9,6

Atsižvelgiant į gyventojų pasiskirstymo pagal konfesijas netolygumą, tarp lankančių gimnazijas, *Realschulen* ir t. t. žydų procentas yra maždaug 14 kartų didesnis nei katalikų ir 7 kartus didesnis nei protestantų. Ta pati proporcija išlieka ir kalbant apie aukštąjį mokslą. Iš 1.000 moksleivių katalikų į universitetą ateina tik 1,3; iš 1.000 protestantų tokių yra 2,5; o žydų proporcija šokteli iki 16[25].

Tačiau šis išskirtinis žydams, kurie, būdami labai apsišvietę, sykiu labai retai žudosi, būdingas atvejis radosi dėl gana specifinių priežasčių. Esama bendro dėsnio, kad religinės mažumos, norėdamos patikimiau išsilaikyti visuotinio nepalankumo apsuptyje arba tiesiog savotiškai lenktyniaudamos, stengiasi gyventojų daugumą pranokti savo išsilavinimu. Tai būdinga ir protestantams, kurie aiškiai rodo daugiau

[24] Pagal Alwin Petersilie, *Zur Statistik der höheren Lehranstalten in Preussen*. Zeitschr. d. preus stat. Bureau, 1877, p. 109 ir kt.

[25] *Zeitschr, d. pr. stat. Bureau*, 1889, p. XX.

pastangų išsimokslinti kaip tik tada, kai sudaro gyventojų mažumą[26]. Taigi žydai siekia mokslo ne tam, kad kritiškai apmąstytomis sąvokomis pakeistų kolektyvinius prietarus, o tiesiog norėdami turėti patikimą kovos ginklą. Išsimokslinimas žydui – tai priemonė, padedanti kompensuoti padėties, kurioje jis atsidūrė viešosios nuomonės, o kartais net įstatymo valia, nuostolius. Kadangi mokslas pats savaime bejėgis paveikti tradiciją, kol ji tebeturi visą savo galią, žydas savo įprastinį gyvenimo būdą užkloja intelektualinės kultūros sluoksniu nė kiek nepažeisdamas įprastinio būdo. Štai kodėl žydo nacionalinis charakteris toks sudėtingas. Vienu atžvilgiu būdamas primityvus, jis tuo pat metu yra intelektualus ir rafinuotas. Šios tautos būde susijungė savybės, kurias išugdė griežta drausmė, būdinga kadaise gyvavusioms mažoms grupuotėms, ir pranašumai, kuriuos teikia aktyvus intelektualinis gyvenimas, tapęs šiandien išskirtine didžiųjų visuomenių savastimi. Šiame charakteryje glūdi mūsų laikų žmogaus intelektas, apvalytas nuo jį apėmusios desperacijos priemaišų.

Taigi šis ypatingas atvejis, kai nesama tiesioginės sąsajos tarp intelektualinės raidos ir savižudybių skaičiaus, paaiškinamas tuo, kad žydų išsimokslinimo priežastys buvo kitokios nei įprasta, ir jo reikšmė visai kita. Tai tik tariamai išskirtinis atvejis; iš esmės jis tik patvirtina dėsnį. Iš tikrųjų jis parodo, jog tai, kad apsišvietusioje aplinkoje polinkis į savižudybę sustiprėja, lemia, kaip jau esame kalbėję, tradicinių tikėjimų susilpnėjimas ir iš to kylantis dorovinis individualizmas;

[26] Vidurines mokyklas lankančių protestantų skaičius įvairiose Prūsijos provincijose iš tikrųjų labai nevienodas:

	Kokią gyventojų dalį (procentais) sudaro protestantai		Kokią mokinių dalį vidutiniškai sudaro protestantai	Koks šių dalių tarpusavio skirtumas
Pirmoji grupė	Nuo 98,7 iki 87,2	– Vidurkis 94,6	90,8	–3,8
Antroji grupė	Nuo 80 iki 50	– Vidurkis 70,3	75,3	+5
Trečioji grupė	Nuo 50 iki 40	– Vidurkis 46,4	56,0	+10,4
Ketvirtoji grupė	Mažiau 40	– Vidurkis 29,2	61,0	+31,8

Matome, jog ten, kur dauguma gyventojų yra protestantai, šios konfesijos moksleivių skaičius protestantiškosios gyventojų daugumos atžvilgiu neproporcingai mažas. Kai katalikų mažuma didėja, minėtas atotrūkis iš neigiamo tampa teigiamas, ir ši teigiama proporcija nuolat vis auga priklausomai nuo to, kaip mažėja protestantų skaičius. Katalikų intelektualiniai polinkiai taip pat stipresni tose šalyse, kur jie sudaro gyventojų mažumą.

kai išsimokslinimą skatina kitos priežastys ir jis atitinka kitokias reikmes, šis polinkis išnyksta.

IV

Iš pastarojo skyriaus plaukia dvi įsidėmėtinos išvados. Pirma, tapo aišku, kodėl randasi bendra tendencija, kad skleidžiantis mokslui daugėja savižudybių. Ne pats mokslas lemia, kad jų daugėja. Mokslas dėl to nekaltas, ir būtų visiškai neteisinga mesti jam tokį kaltinimą; šiuo atžvilgiu labai iškalbingas žydų pavyzdys. Abu minėti faktai vienu metu kyla iš tos pačios būsenos, jie yra dvi skirtingos tos pačios būsenos išraiškos. Žmogus siekia mokslo ir pakelia prieš save ranką, nes religinė bendruomenė, kuriai jis priklauso, nustojo savo sutelktumo; jis tikrai nesižudo dėl to, kad tapo labiau apsišvietęs. Anaiptol ne įgytosios žinios įneša maišaties į jo religiją; priešingai, religinio gyvenimo pakrikimas pažadina žinių troškimą. Jis siekia mokslo ne tam, kad šis padėtų sugriauti nusistovėjusius įsitikinimus, o todėl, kad jie jau ėmė griūti. Be abejo, kai mokslas jau yra atsiradęs, jis geba savo vardu ir savomis jėgomis kovoti su tradicinėmis nuostatomis joms priešpriešindamas save; tačiau jo puolimas būtų bevaisis, jeigu tos nuostatos dar būtų gyvybingos; maža to – nebūtų net pačių atakų. Dialektiniai samprotavimai tikėjimo neišrauna; tik tada, kai jo šaknys dėl kitų aplinkybių jau yra pakirstos, jis nebeatlaiko argumentų smūgių.

Mokslas yra anaiptol ne ligos šaltinis, o vaistas, netgi vienintelis mūsų turimas vaistas. Kai įvykių eiga nusistovėjusius tikėjimus jau yra nušlavusi, neįmanoma jų dirbtinai atgaivinti; vienintelis vedlys, kuriuo mes gyvenime galime pasikliauti, yra refleksija. Nusilpus socialiniam instinktui, mes galime vadovautis tik protu, ir tik protas gali mums padėti iš naujo susivokti. Nors tai ir rizikingas kelias, tačiau nevalia juo nežengti, nes mes neturime pasirinkimo. Tad net ir tie žmonės, kurie negali be liūdesio ir nerimo žvelgti į senųjų tikėjimų griuvėsius ir kurie suvokia visus šio kritinio laikotarpio sunkumus, neturi teisės priekaištauti mokslui dėl ligos, kurios jis nesukėlė, o, priešingai, mėgina nuo jos pagydyti. Mokslas nėra mūsų priešas – tai privalu žinoti kiekvienam. Jis tikrai neturi to pragaištingo poveikio, kuris jam priskiriamas, tai – vienintelis ginklas, galintis padėti mums įveikti pakrikimą, iš kurio, beje, jis pats radosi. Uždraudus mokslą problema neišsispręstų. Net jei jis išdidžiai nutiltų, tai niekada nesugrįžtų išnykusių tradicijų galios; tačiau tada mes būtume išvis bejėgiai užpildyti at-

sivėrusią tuštumą. Tiesa, lygiai taip pat nedera žvelgti į išsimokslinimą kaip į patį sau tikslą, nes iš tikrųjų mokslas – tik priemonė. Kaip dvasia niekada neatpras nuo nepriklausomybės skonio, uždėjus jai grandines, taip ji niekada neatgaus pusiausvyros pajutusi laisvę. Būtina dar, kad ji gebėtų ta laisve deramai naudotis.

Antra, tapo aišku, kodėl religija apskritai gali šiek tiek apsaugoti nuo savižudybės. Taip yra anaiptol ne dėl to, kad, kaip kartais sakoma, religija griežčiau nei pasaulietinė dorovė smerkia savižudybę ne dėl to, kad pati Dievo idėja suteikia religiniams priesakams ypatingą, žmogaus valią pajungiančią galią, netgi ne dėl to, kad būsimo gyvenimo ir nuožmių bausmių, kurios ten laukia nusidėjėlių, perspektyva šiuos draudimus sankcionuoja tvirčiau nei žmonių teisynas. Juk protestantas ne mažiau tiki Dievą ir sielos nemirtingumą nei katalikas. Be to, religija, kurią išpažįstantys rečiausiai žudosi – t. y. judaizmas, – sykiu yra vienintelė, kuri formaliai nedraudžia žudytis ir kurioje nemirtingumo idėja vaidina mažiausią vaidmenį. Biblijoje išties nesama jokių draudimų atimti sau gyvybę[27], kita vertus, nuostatos dėl anapusinio gyvenimo ten yra labai neapibrėžtos. Be abejo, rabinų mokymai ir vienu, ir kitu aspektu pamažu užpildė šventosios knygos spragas, tačiau jų autoritetas anaiptol ne tas. Taigi apsauginis religijos vaidmuo savižudybės atžvilgiu nesietinas su ypatinga religinių koncepcijų prigimtimi. Jeigu religija sulaiko žmogų nuo tokio žingsnio, tai visai ne dėl to, kad ji pasitelkusi argumentus *sui generis* skelbia pagarbą žmogaus asmenybei, o dėl to, kad religija – tai bendruomenė. Bendruomene ji tampa apimdama tam tikras tikėjimo dogmas bei papročius, kurie yra bendri visiems tikintiesiems, paremti tradicija ir todėl privalomi. Kuo daugiau tokių kolektyvinių sąmonės būsenų ji apima, kuo tos būsenos patvaresnės, tuo religinė bendruomenė yra labiau integruota, tad ir jos apsauginė galia didesnė. Dogmų ir apeigų detalės šiuo atveju turi antraeilę reikšmę. Svarbu tik, kad jos iš prigimties būtų pajėgios palaikyti pakankamą kolektyvinio gyvenimo įtampą. Kadangi protestantų bažnyčia ne taip stipriai kaip kitos sulydyta, ji nepajėgi daryti savižudybei tokio paties poveikio.

---

[27] Vienintelę užuominą apie laukiančią už tai bausmę randame Juozapo Flavijaus *Žydų karo su romėnais istorijoje* (III, 25); ten tiesiog sakoma, esą „kūnai tų žmonių, kurie nusižudė savo valia, lieka nepalaidoti iki nusileidžiant saulei, nors nužudytuosius kovos lauke leidžiama palaidoti ir prieš saulėlydį". Galima suabejoti, ar tai išvis yra bausmė.

III skyrius

EGOISTINĖ SAVIŽUDYBĖ
(Tęsinys)

Jeigu religija gali sulaikyti nuo savižudybės tik todėl, kad sukurdama bendruomenę geba ją sulydyti, tikėtina, jog tokią galią turi ir kitos visuomenės organizavimosi formos. Pagvildenkime šiuo atžvilgiu šeimą ir politinę visuomenę.

I

Sprendžiant pagal absoliutinius skaičius, atrodytų, kad viengungiai žmonės žudosi rečiau nei sukūrusieji šeimas. Antai Prancūzijoje 1873–1875 m. laikotarpiu būta 16.264 sutuoktinių ir tik 11.709 – bešeimių savižudybių. Pirmasis skaičius santykiauja su antruoju kaip 132 ir 100. Kadangi tokia pat proporcija nustatyta ir kitais periodais bei kitose šalyse, kai kurie ankstesni tyrinėtojai buvo linkę manyti, kad vedybos ir šeimyninis gyvenimas sudaro daugiau prielaidų savižudybei. Iš tikrųjų laikantis paplitusios nuostatos, kad žudomasi iš nevilties susidūrus su gyvenimo sunkumais, minėtas požiūris atrodo visais atžvilgiais pagrįstas. Juk bešeimio žmogaus gyvenimas išties lengvesnis nei sutuoktinio. Nėra abejonės, kad šeima užkrauna įvairiausių įsipareigojimų ir atsakomybės naštą. Sunku būtų paneigti, kad norint aprūpinti šeimą ir užtikrinti jos ateitį, tenka daug ko atsisakyti ir padėti kur kas daugiau pastangų, nei tai būtina norint apsirūpinti pavieniam žmogui[1]. Tačiau, nepaisant tariamo akivaizdumo, tokie *a priori* išvedžiojimai yra visiškai neteisingi ir atrodo faktais patvirtinti tik todėl, kad tie faktai netinkamai analizuojami. Pirmas tai

[1] Žr. Wagner, *Die Gesetzmässigkeit*, etc., p. 177.

nustatė Bertillonas vyresnysis, kurio išmaningus skaičiavimus netrukus aptarsime[2].

Kad galėtume teisingai įvertinti anksčiau pateiktus skaičius, reikia atsižvelgti į tai, kad nemaža dalis bešeimių žmonių dar nėra sulaukę 16 metų, o visi sutuoktiniai yra vyresni. Iki 16 metų polinkis į savižudybę vien dėl jauno amžiaus menkai reiškiasi. Prancūzijoje šiuo gyvenimo tarpsniu nusižudo vienas ar du iš milijono gyventojų; kitu iš eilės amžiaus periodu savižudybių jau būna dvidešimt kartų daugiau. Kadangi tarp bešeimių esama didelio skaičiaus vaikų iki 16 metų, pirmųjų savižudybių rodiklis visai nepagrįstai sumažėja, nes juk iš tikrųjų jis yra mažesnis dėl tiriamųjų amžiaus, o ne dėl jų šeimyninės padėties. Jei iš pirmo žvilgsnio bešeimių žmonių savižudybių tikėtinumas ir yra mažesnis, tai visai ne dėl to, kad jie nėra sukūrę šeimos, o dėl to, kad dauguma iš jų dar neperžengę vaikiško amžiaus. Tad kai šios dvi gyventojų grupės gretinamos norint išskirti šeimyninės padėties – ir tik jos – poveikį savižudybei, privalu atsiriboti nuo ano perturbacijas sukeliančio dėmens ir lyginti susituokusius tik su tais bešeimiais, kuriems jau yra sukakę 16 metų, o jaunesnių neįskaičiuoti. Pastarųjų neskaičiuojant paaiškėjo, kad 1863–1868 m. laikotarpiu 1 milijonui bešeimių žmonių, vyresnių nei 16 m., vidutiniškai teko 173 savižudybės, o milijonui sutuoktinių – 154,6. Šių skaičių santykis lygus 112:100.

Taigi matome, kad bešeimių žmonių padėtis šiuo atžvilgiu blogesnė. Tačiau iš tikrųjų ji yra dar blogesnė, nei rodo pateiktieji skaičiai. Samprotaudami mes rėmėmės prielaida, kad visų vyresnių nei 16 metų bešeimių ir visų sutuoktinių amžiaus vidurkis yra vienodas. Tačiau yra anaiptol ne taip. Prancūzijoje dauguma (58 proc.) bešeimių jaunų vyrų priskirtini 25–30 metų amžiaus grupei, o dauguma (57 proc.) netekėjusių merginų yra jaunesnės nei 25 metų. Vidutinis pirmųjų amžius yra 26,8, o antrųjų – 28,4. O vidutinis susituokusiųjų amžius yra 40 – 45 metai. Kita vertus, bendras vyrų ir moterų savižudybių skaičius amžiaus atžvilgiu didėja šitaip:

[2] Žr. str. *Mariage*, in *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, 2-e série, p. 50 etc. Be to, šiuo klausimu rašo J. Bertillonas jaunesnysis, *Les célibataires, les veufs et les divorcés au point de vue du mariage*, in *Revue scientifique*, février 1879. Taip pat žr. *Bulletin de la société d'antropologie*, 1880, p. 280 etc. – Durkheim, *Suicide et natalité*, in *Revue philosophique*, novembre 1888.

Nuo 16 iki 21	metų	amžiaus	45,9	savižudybės milijonui	gyventojų
Nuo 21 iki 30	"	"	97,9	"	"
Nuo 31 iki 40	"	"	114,5	"	"
Nuo 41 iki 50	"	"	164,4	"	"

Tokie yra 1848–1857 m. laikotarpio duomenys. Jeigu savižudybių rodiklis priklausytų tik nuo amžiaus, tai bešeimių jis negalėtų būti didesnis 97,9, o sutuoktinių jis turėtų svyruoti tarp 114,5 ir 164,4, taigi būtų apie 140. Susituokusiųjų ir bešeimių savižudybių santykis turėtų būti 100: 69. Antrasis rodiklis sudarytų tik 2 trečdalius pirmojo; tačiau mes žinome, kad iš tikrųjų bešeimių žmonių savižudybių yra daugiau. Taigi šeimyninis gyvenimas santykį apverčia. Jeigu šeimos ryšiai nedarytų jokio poveikio, tai sutuoktiniai, būdami vidutiniškai vyresnio amžiaus, turėtų žudytis dvigubai dažniau nei bešeimiai, bet iš tikrųjų jie žudosi gerokai rečiau. Vadinasi, galima sakyti, kad vedybos kone perpus sumažina savižudybės grėsmę; kalbant tiksliau, vienguginiškas gyvenimas savižudybių rodiklį padidina santykiu 122:69, t. y. 1,6. Tad jeigu santuokoje gyvenančių žmonių savižudybės polinkį prilygintume vienetui, tos pačios amžiaus grupės bešeimių rodiklis būtų 1,6.

Italijos duomenys liudija tas pačias proporcijas. Turint omeny, kad santuokoje gyvenantys žmonės pagal amžiaus vidurkį yra vyresni, 1873–1877 m. milijonui gyventojų turėjo tekti 102 sutuoktinių savižudybės ir tik 77 – vyresnių nei 16 metų bešeimių savižudybės; rodiklių proporcija būtų atitinkamai 100:75[3]. Tačiau iš tikrųjų kur kas mažiau būta sutuoktinių savižudybių; 71 šios grupės atvejui teko 86 bešeimių savižudybės, t. y. 100:121. Vadinasi, sutuoktinių ir bešeimių polinkio į savižudybę santykis yra 121:75, taigi 1,6, kaip ir Prancūzijoje. Analogiški yra ir kitų šalių duomenys. Šeimas sukūrusių žmonių savižudybių rodiklis visur yra daugiau ar mažiau žemesnis nei bešeimių[4], nors amžiaus atžvilgiu jis turėtų pastarąjį gerokai viršyti. Viurtenberge 1846–1860 m. laikotarpiu šių skaičių santykis sudarė 100:143, Prūsijoje 1873–1875 m. – 100:111.

[3] Mes remiamės prielaida, kad amžiaus grupių vidurkis čia yra toks pat, kaip ir Prancūzijoje. Galima tik labai menka skaičiavimo rezultatų paklaida.

[4] Svarbu, kad būtų skaičiuojami kartu vyrų ir moterų duomenys. Vėliau pamatysime, kodėl ši pastaba būtina (žr. II knygos V skyriaus 3 paragrafą).

Šis skaičiavimo metodas kone visais atžvilgiais yra vienintelis, leidžiantis apdoroti šiandien turimą informaciją; jį būtina pasitelkti, norint nustatyti fakto visuotinumą, tačiau vis dėlto jis padeda gauti tik labai apytikrius rezultatus. Be abejo, šis metodas gana patikimai parodo, jog šeimų nesukūrę žmonės yra labiau linkę į savižudybę; tačiau kiekybinis to polinkio įvertinimas anaiptol nėra tikslus. Iš tiesų, norėdami atskirti amžiaus ir šeimyninės padėties poveikį, atskaitos tašku mes ėmėme žmonių, kuriems sukako 30 ir 45 metai, savižudybių rodiklių santykį. Deja, šis santykis jau savaime apima šeimyninės padėties poveikį; mat vienos ir kitos amžiaus grupės savižudybių rodiklis buvo apskaičiuotas kartu imant viengungius ir sutuoktinius. Be abejo, jeigu vedusių ir viengungių vyrų, lygiai kaip ir ištekėjusių bei netekėjusių moterų, proporcija abiem amžiaus periodais būtų vienoda, susidariusi kompensacija leistų išryškėti tik amžiaus poveikiui. Tačiau iš tikrųjų padėtis yra visai kita. Trisdešimtmečių vyrų grupėje viengungių yra šiek tiek daugiau nei vedusiųjų (1891 m. duomenimis, 746.111 vienų ir 714.278 kitų), o 45 metų amžiaus vyrų grupėje viengungiai sudaro tik mažą dalį (333.033 greta 1.864.401 vedusio); panašiai yra ir moterų grupėje. Dėl tokio netolygaus pasiskirstymo didesnis viengungių polinkis į savižudybę vienoje ir kitoje amžiaus grupėje pasidaro nevienodai reikšmingas. Jis kur kas labiau padidina pirmosios nei antrosios grupės rodiklį. Pastaruoju atveju jo poveikis yra palyginti per silpnas, tad jo kiekybinė persvara kitos grupės atžvilgiu, kuri turėtų išryškėti, jeigu reikštųsi tik amžiaus poveikis, yra dirbtinai sumažinta. Kitaip tariant, polinkio į savižudybę skirtumas, *susidarantis vien dėl amžiaus* tarp 25–30 ir 40–45 metų gyventojų grupių, iš tikrųjų yra didesnis nei parodo šis skaičiavimo būdas. Beje, kaip tik šis nukrypimas kone ištisai nutrina sutuoktinių pranašumą – jiems būdingą imunitetą savižudybei. Jis atrodo mažesnis nei iš tikrųjų yra.

Šis metodas jau yra lėmęs ir didesnių klaidų. Antai norint išsiaiškinti našlavimo poveikį savižudybei, neretai būdavo apsiribojama našliams būdingo rodiklio sugretinimu su visų kitokios šeimyninės padėties panašaus amžiaus – t. y. maždaug 65 m. – žmonių rodikliu. 1863–1868 m. duomenimis milijonui našlių teko 628 savižudybės; milijonui 65 m. amžiaus žmonių (apimant visas šeimynines padėtis) – apie 461. Šie skaičiai tarsi leistų daryti išvadą, kad našliai žudosi ne-

palyginti dažniau nei kitų grupių to paties amžiaus gyventojai. Tai tarsi patvirtintų įsigalėjusį prietarą, esą našlavimas – sunkiausiai pakeliama padėtis, dažnai privedanti prie savižudybės[5]. O iš tikrųjų 65-mečiai žudosi palyginti retai todėl, kad kone visi jie gyvena santuokoje (997.198 susituokę greta 134.238 viengungių). Minėtas sugretinimas tarsi ir leistų daryti išvadą, kad našliai žudosi dažniau nei to paties amžiaus sutuoktiniai, tačiau jis nieko nesako apie našlių polinkį į savižudybę lyginant jį su analogišku viengungių polinkiu.

Pagaliau lyginant vien vidurkius faktai ir jų santykiai apčiuopiami tik labai bendrais bruožais. Juk gali atsitikti ir taip, kad kalbant apskritai susituokę žudosi rečiau nei bešeimiai, tačiau kai kuriose amžiaus grupėse šis santykis yra atvirkščias; matysime, kad iš tikrųjų būna ir taip. Nors aiškinant savižudybės reiškinį šie išskirtiniai atvejai gali būti labai iškalbingi, tačiau minėtas metodas jų neatskleidžia. Be to, galimas dalykas, kad pereinant iš vienos amžiaus grupės į kitą, įvyksta pokyčių, kurie, tegu ir nepadarydami tikro perversmo, vis dėlto yra reikšmingi, ir visai ne pro šalį būtų į juos atsižvelgti.

Esama tik vieno būdo šiems nepatogumams išvengti: būtina nustatyti kiekvienos grupės savižudybės rodiklį atskirai pagal amžiaus periodus. Toks tyrimas leistų palyginti, pavyzdžiui, 25–30 metų amžiaus viengungius su to paties amžiaus sutuoktiniais arba našliais, tą patį padarant ir kitų amžiaus grupių atžvilgiu; šitaip šeimyninės padėties poveikis būtų atskirtas nuo visų kitų, ir tada išryškėtų visi galimi to poveikio svyravimai. Kaip tik šį metodą pirmas pritaikė Bertillonas mirtingumo ir vedybų statistikoje. Deja, oficialioji statistika nepateikia šiam lyginimui būtinų duomenų[6]. Tiesa, mes čia galime sužinoti apie savižudžių amžių, tačiau jų šeimyninė padėtis nenurodoma. Kitokios praktikos laikomasi, kiek mums žinoma, tik didžiojoje Oldenburgo hercogystėje (įskaitant Liubeką ir Birkelnfel-

[5] Žr. Bertillon, *Mariage*, in *Dict. Encycl.*, V. 2-e série, p. 52. – Žr. Morselli, p. 348. – Corre, *Crime et suicide*, p. 472.

[6] Darbas, kurio reikalauja šių duomenų surinkimas, yra ypač sudėtingas pavieniam žmogui, tačiau jį be vargo galėtų atlikti oficialūs statistikos biurai. O mums yra pateikiama įvairiausia neįdomi informacija ir nutylima tai, kas padėtų, kaip netrukus turėsime progą įsitikinti, sužinoti apie šeimos būklę įvairiose Europos šalyse.

dą)[7]. 1871–1885 laikotarpio statistikoje pateikiami duomenys apie savižudybių pasiskirstymą pagal amžių atskirai kiekvienai šeimyninės padėties kategorijai. Tačiau šioje mažoje valstybėlėje per penkiolika

[7] Beje, tokių pat žinių pateikia švedų statistika, paskelbta *Bulletin de demographie internationale*, 1878, p. 195. Tačiau neįmanoma ja pasiremti. Pirma, našliai čia pakliūva į vieną grupę su viengungiais, juos dėl įvairių sumetimų būtina atskirti, kitaip lyginimas neturėtų prasmės. Antra, jie mums atrodo visiškai klaidingi. Tenai pateikti tokie duomenys:

Savižudybių pasiskirstymas pagal lytį, šeimyninę padėtį ir amžių (100.000 gyventojų)

	16–25 metai	26–35 metai	36–45 metai	46–55 metai	56–65 metai	66–75 metai	Per 75
VYRAI							
Vedę	10,51	10,58	18,77	24,08	26,29	20,70	9,48
Nevedę (našliai ir viengungiai)	5,69	25,73	66,95	90,72	150,08	229,27	333,35
MOTERYS							
Ištekėjusios	2,63	2,76	4,15	5,55	7,09	4,67	7,64
Netekėjusios	2,99	6,14	13,23	17,05	25,98	51,93	34,69

Kiek kartų daugiau savižudybių yra tarp tos pačios lyties bei vienodo amžiaus bešeimių nei tarp susituokusiųjų?

Vyrai	0,5	2,4	3, 5	3,7	5,7	11	37
Moterys	1,13	2,22	3,18	3,04	3,66	11,12	4,5

Šie rezultatai mums iškart pasirodė įtartini pirmiausia dėl to, kad vyresnio amžiaus susituokusiųjų grupėms čia tenka didžiulė persvara, kuri visiškai neatitinka mums žinomos faktinės padėties. Norėdami šiuos rezultatus patikrinti – mums tai atrodė būtina – pasitelkėme absoliučius savižudybių skaičius, tuo pačiu periodu tenkančius kiekvienai šalies gyventojų amžiaus grupei. Štai vyrų duomenys:

	16–25 metai	26–35 metai	36–45 metai	46–55 metai	56–65 metai	66–75 metai	Per 75
Vedę	16	220	567	640	383	140	15
Bešeimiai	283	519	410	269	217	156	56

Sugretinę šiuos skaičius su anksčiau pateiktais santykiniais skaičiais, galime įsitikinti, jog ten buvo padaryta klaida. Iš tikrųjų, skaičiuojant absoliučiais skaičiais, 66–75 metų amžiaus vedusiųjų ir viengungių grupėse savižudybių yra beveik vienodai, o skaičiuojant 100.000 gyventojų, sutuoktinių savižudybių būna 11 kartų mažiau nei be-

metų būta tik 1.369 savižudybės. Kadangi iš tiek mažai atvejų neįmanoma padaryti jokių patikimų išvadų, mes patys ėmėmės uždavinio surinkti reikiamų duomenų apie mūsų šalį, pasitelkdami neskelbtus Teisingumo ministerijos dokumentus. Apžvelgėme 1889, 1890 ir 1891 metų duomenis. Mums pavyko suklasifikuoti 25.000 savižudybės atvejų. Tai visiškai pakankamas skaičius ne tik išvadoms padaryti, bet ir įsitikinti, jog ilgesnio periodo tyrimai nėra būtini. Akivaizdu, kad savižudybių skaičius atskirose grupėse kasmet išlieka gana pastovus. Vadinasi, galima nustatyti vidurkį nesiimant ilgesnio periodo tyrimų.

XX ir XXI lentelėse (žr. p. 154) pateikiami įvairūs tyrimo rezultatai. Kad jų reikšmė labiau išryškėtų, mes visų amžiaus grupių grafose greta skaičiaus, žyminčio našlių rodiklį bei sutuoktinių rodiklį, nurodėme vadinamąjį *apsaugos koeficientą*, kuris apibūdina arba sutuoktinius našlių atžvilgiu, arba sutuoktinius ir našlius bešeimių atžvilgiu. Šis terminas žymi skaičių, kuris nurodo, kiek kartų mažiau savižudybių yra minimoje grupėje palyginti su kita nurodyta to paties amžiaus grupe. Taigi, kai sakome, jog 25 metų sutuoktinių apsaugos koeficientas bešeimių atžvilgiu yra 3, reikia suprasti, kad jeigu sutuoktinių polinkį į savižudybę šiuo gyvenimo tarpsniu išreikštume vienetu, tai to paties amžiaus bešeimių polinkį reikėtų išreikšti 3. Suprantama, kai apsaugos koeficientas yra mažiau vieneto, jis jau tampa polinkio į savižudybę sustiprėjimo koeficientu.

šeimių. Išeitų, kad šio amžiaus grupėje sutuoktinių yra vos ne 10 kartų (tiksliau – 9,2 karto) daugiau nei bešeimių, priskiriant šiems ir našlius, ir viengungius. Dėl tos pačios priežasties ir vyresnių nei 75 metų gyventojų grupėje sutuoktinių turėtų būti lygiai 10 kartų daugiau nei bešeimių. Bet tai neįmanoma. Tarp tokio amžiaus žmonių yra labai daug našlių, o sykiu su viengungiais jų susidarytų tiek pat, kiek ir sutuoktinių, gal net daugiau. Tad aišku, kokia galėjo būti padaryta klaida. Matyt, viengungių ir našlių savižudybės buvo skaičiuojamos kartu ir bendras jų skaičius buvo padalytas tik iš bešeimių gyventojų skaičiaus, o sutuoktinių savižudybių skaičius buvo padalytas iš bendro našlių ir sutuoktinių skaičiaus. Kad būtent taip buvo pasielgta, verčia manyti tai, jog minimoje statistikoje sutuoktinių savižudybių skaičius labiausiai sumažėja tik jiems sulaukus vyresnio amžiaus, t. y. tada, kai našlių skaičius išauga tiek, kad gali iškreipti skaičiavimo rezultatus. Šių nepatikimumas pasiekia maksimumą vyresnių nei 75 m. amžiaus grupėje, kai našlių ypač pagausėja.

XX lentelė. Didžioji Oldenburgo hercogystė. *Vyrų ir moterų savižudybių skaičius, tenkantis 10.000 kiekvienos amžiaus grupės bei socialinės padėties gyventojų per visą 1871–1885 metų laikotarpį*[8]

Amžius	Bešeimiai	Sutuoktiniai	Našliai	Apsaugos koeficientas		
				Sutuoktinių		Našlių
				palyginti su bešeimiais	palyginti su našliais	palyginti su bešeimiais
VYRAI						
0–20	7,2	769,2	–	0,09	–	–
20–30	70,6	49,0	285,7	1,40	5,8	0,24
30–40	130,4	73,6	76,9	1,77	1,4	1,69
40–50	188,8	95,0	285,7	1,97	3,01	0,66
50–60	263,6	137,8	271,4	1,90	1,90	0,97
60–70	242,8	148,3	304,7	1,63	2,05	0,79
Per 70	266,6	114,2	259,0	2,30	2,26	1,02
MOTERYS						
0–20	3,9	95,2	–	0,04	–	–
20–30	39,0	17,4	–	2,24	–	–
30–40	32,3	16,8	30,0	1,92	1,78	1,07
40–50	52,9	18,6	68,1	2,85	3,66	0,77
50–60	66,6	31,1	50,0	2,14	1,60	1,33
60–70	62,5	37,2	55,8	1,68	1,50	1,12
Per 70	–	120	91,4	–	1,31	–

XXI lentelė. Prancūzija (1889–1891). *Vyrų ir moterų savižudybių skaičius, tenkantis 1.000.000 kiekvienos amžiaus grupės bei socialinės padėties gyventojų (vidutiniškai per metus)*

Amžius	Bešeimiai	Sutuoktiniai	Našliai	Apsaugos koeficientas		
				Sutuoktinių		Našlių
				palyginti su bešeimiais	palyginti su našliais	palyginti su bešeimiais
VYRAI						
15–20	113	500	–	0,22	–	–
20–25	237	97	142	2,40	1,45	1,66
25–30	394	122	412	3,20	3,37	0,95

[8] Pateikiami skaičiai nurodo ne metams tenkantį vidurkį, o visas savižudybes, įvykusias per šiuos penkiolika metų.

XXI lentelės tęsinys

Amžius	Bešeimiai	Sutuoktiniai	Našliai	Apsaugos koeficientas		
				Sutuoktinių		Našlių
				palyginti su bešeimiais	palyginti su našliais	palyginti su bešeimiais
30–40	627	226	560	2,77	2,47	1,12
40–50	975	340	721	2,86	2,12	1,35
50–60	1434	520	979	2,75	1,88	1,46
60–70	1768	635	1166	2,78	1,83	1,51
70–80	1983	704	1288	2,81	1,82	1,54
Per 80	1571	770	1154	2,04	1,49	1,36
MOTERYS						
15–20	79,4	33	333	2,39	10	0,23
20–25	106	53	66	2,00	1,05	1,60
25–30	151	68	178	2,22	2,61	0,84
30–40	126	82	205	1,53	2,50	0,61
40–50	171	106	168	1,61	1,58	1,01
50–60	204	151	199	1,35	1,31	1,02
60–70	189	158	257	1,49	1,62	0,77
70–80	206	209	248	0,98	1,18	0,83
Per 80	176	110	240	1,60	2,18	0,79

Remdamiesi šiose lentelėse pateiktais duomenimis, galime suformuluoti tokias dėsningas išvadas:

1. *Per ankstyvos vedybos sustiprina polinkį į savižudybę; tai ypač būdinga vyrams.* Tiesa, tokį rezultatą gavome, apdoroję labai mažą atvejų skaičių, užtat reikėjo rasti jį patvirtinančių faktų; Prancūzijoje 15–20 amžiaus sutuoktinių grupėje per metus vidutiniškai įvyksta ne daugiau kaip vienos (tiksliau – 1,33) savižudybės. Bet toks faktas buvo nustatytas ir didžiojoje Oldenburgo hercogystėje, netgi ir moterų atžvilgiu, tad vargu ar tai – tik atsitiktinumas. Net ir anksčiau pateikta švedų statistika[9] byloja, kad šiuo periodu polinkis į savižudybę, bent jau tarp vyrų, yra stipresnis. Beje, nors dėl nurodytų priežasčių manome, kad šve-

[9] Žr. p. 152. – Galima manyti, kad tokia apgailestavimo verta 15–20 metų sutuoktinių padėtis susidaro dėl to, kad jų amžiaus vidurkis yra didesnis nei to paties amžiaus bešeimių vidurkis. Kad išties esama minėto padidėjimo, ryškiausiai parodo tai, kad kitos iš eilės amžiaus grupės (t.y nuo 20 iki 25) sutuoktinių rodiklis yra penkiagubai mažesnis.

dų statistika, liečianti pagyvenusius žmones, nėra tiksli, mes neturime jokio pamato abejoti duomenimis, kurie liečia pirmuosius amžiaus tarpsnius, kai dar nėra našlių. Kaip žinoma, ypač jauno amžiaus sutuoktinių – ir vyrų, ir moterų – mirtingumas yra nepalyginti didesnis nei to paties amžiaus vaikinų ir merginų. Iš tūkstančio 15–20 metų vaikinų kasmet miršta 8,9, o iš tūkstančio to paties amžiaus vedusių – 51, t. y. 473 proc. daugiau. Gerokai mažesnis mirtingumo skirtumas susidaro tarp ištekėjusių moterų (9,9) ir merginų (8,3) – jų rodikliai santykiauja kaip 119 ir 100[10]. Tokį didelį šeimas sukūrusių jaunų žmonių mirtingumą lemia, suprantama, socialinės priežastys; mat jeigu ši padėtis iš esmės susidarytų tik dėl to, kad tokio amžiaus organizmai santuokai dar nėra pakankamai subrendę, tai moterų mirtingumas turėtų būti didesnis dėl natūralių pavojų, susijusių su gimdymu. Taigi viskas byloja už tai, kad per ankstyva santuoka sudaro prielaidas sunkiai dvasinei būsenai, kuriai ypač pasiduoda vyrai.

2. *Vedusiems vyrams bei ištekėjusioms moterims, kai jiems per 20, būdingas apsaugos koeficientas bešeimių atžvilgiu.* Jis yra aukštesnis nei apskaičiavo Bertillonas.

Šio tyrinėtojo nustatytasis skaičius 1,6 veikiau atitinka minimumą nei vidurkį[11]. Apsauginis koeficientas kinta priklausomai nuo metų. Jis gana greitai – tarp 25–30 metų Prancūzijoje, tarp 30–40 metų Oldenburge – pasiekia maksimumą; po to jis mažėja iki pat paskutinio gyvenimo tarpsnio ir tada dar kartais šiek tiek pakyla.

3. *Sutuoktinių apsaugos koeficientas bešeimių atžvilgiu svyruoja priklausomai nuo lyties.* Prancūzijoje šiuo atžvilgiu pirmauja vyrai, gerokai pralenkdami moterų koeficientą; vedusiųjų vidurkis yra 2,73, o ištekėjusiųjų – tik 1,56, t. y. 43 procentais mažesnis. Tačiau Oldenburge yra antraip; moterų vidurkis čia yra 2,16, o vyrų – tik 1,83. Pažymėtina, jog neatitikimas čia ne toks didelis, antrasis skaičius tik 16 procentų mažesnis už pirmąjį. Tad galime teigti, jog *tai, žiūrint kuriai lyčiai santuokos būsena yra palankesnė, priklauso nuo visuomenės, o pats vyrų ir moterų savižudybių rodiklių skirtumas svyruoja priklausomai nuo to, kuri lytis pirmauja.* Šį dėsnį patvirtins kai kurie kiti tolesnio mūsų tyrinėjimo duomenys.

---

[10] Žr. Bertillon, str. *Mariage*, p. 43 etc.

[11] Esama tik vienos išimties: 70 – 80 metų moterų koeficientas nukrinta kiek žemiau vieneto. Tai Senos departamento ypatumas. Kituose departamentuose (žr. XXII lentelę, p. 172) šio amžiaus moterų koeficientas yra didesnis nei vienetas; tačiau reikia pažymėti, kad net provincijoje jis yra žemesnis nei kitose amžiaus grupėse.

4. *Našlavimas sumažina abiejų lyčių sutuoktinių apsaugos koeficientą, tačiau dažniausiai ne tiek, kad skirtumas bešeimių atžvilgiu išvis išnyktų.* Našliai žudosi dažniau nei sutuoktiniai, tačiau apskritai rečiau nei viengungiai. Jų koeficientas neretai siekia net 1,60 ar 1,66. Kaip ir sutuoktinių grupėje, šis rodiklis priklausomai nuo amžiaus kinta, tačiau ganėtinai nereguliariai, tad sunku pastebėti kokį nors jo svyravimo dėsnį.

Našlių apsaugos koeficientas bešeimių atžvilgiu svyruoja lygiai taip pat, kaip ir gyvenančių santuokoje – t. y. *priklausomai nuo lyties.* Prancūzijoje pirmauja vyrai; jų apsaugos koeficiento vidurkis yra 1,32, o našlaujančių moterų jis krinta žemiau vieneto, iki 0,84, taigi yra 37 procentais mažesnis. Tuo tarpu Oldenburge, kaip ir sutuoktinių grupėje, į pirmą vietą pakyla moterys; jų koeficiento vidurkis yra 1,07, o našlaujančių vyrų nesiekia ir vieneto – tik 0,89, t. y. 17 procentų mažesnis. Kaip ir santuokoje gyvenančiųjų grupėje, našlaujančių vyrų ir moterų savižudybių rodiklio skirtumas yra mažesnis tada, kai koeficiento atžvilgiu pirmauja moterys, o ne tada, kai pirma vieta tenka vyrams. Tad galime lygiai taip pat, kaip ir anksčiau, teigti, jog *tai, žiūrint kuriai lyčiai našlavimo būsena yra palankesnė, priklauso nuo visuomenės, o pats našlaujančių vyrų ir moterų savižudybių rodiklių skirtumas svyruoja priklausomai nuo to, kuri lytis pirmauja.*

Nustatę faktus, pamėginkime juos paaiškinti.

II

Tam tikras sutuoktinių imunitetas savižudybei sietinas tik su viena iš dviejų priežasčių:

galimas dalykas, kad jam rastis padeda namų aplinka. Tokiu atveju šeima ir būtų tasai veiksnys, kurio poveikis neutralizuoja polinkį į savižudybę arba neleidžia jam įsikeroti;

tai gali būti vadinamosios matrimonialinės selekcijos padarinys. Juk vedybos iš esmės yra savotiškas mechaninės gyventojų atrankos būdas.

Ne kiekvienas norintis sukuria šeimą; nedaug šansų tam turi žmogus, kuriam stinga reikiamų sveikatos bei dorovės ypatumų ar pragyvenimui būtinų lėšų. Viso šito stokojantys žmonės, jei tik nesusiklosto išskirtinai palankios aplinkybės, noromis nenoromis pakliūva į bešeimių klasę ir šitaip savaime atsiduria tarp visuomenės atliekų. Kaip tik tarp šių žmonių yra daugiausia paliegėlių, nepagydomų ligonių, visiškų vargetų ar nedorėlių. Suprantama, jog žemiau už visus kitus esanti

gyventojų dalis apie šią savo padėtį „byloja" didesniu mirtingumu, nusikalstamumu, galiausiai ir stipresniu polinkiu į savižudybę. Laikantis šios prielaidos reikėtų teigti, jog anaiptol ne šeima apsaugo žmogų nuo savižudybės, nusikalstamų poelgių ar ligos; sutuoktiniams būdingas imunitetas, šiuo požiūriu, randasi dėl tos paprastos priežasties, kad šeimyninis gyvenimas yra prieinamas tik tiems žmonėms, kurių fizinė bei dorovinė sveikata yra jiems tarsi iš anksto laiduota.

Bertillonas, rodos, neturėjo aiškaus nusistatymo ir laikėsi tai vienos, tai kitos prielaidos. P. Letourneau savo knygoje *Vedybų ir šeimos raida*[12] tvirtai parėmė antrąjį požiūrį. Jam visiškai nepriimtina mintis, kad neabejotinas sutuoktinių imunitetas galėtų būti vedybinio gyvenimo rezultatas, įrodantis šeimyninės būklės pranašumą. Tačiau atidesnis žvilgsnis į faktus nebūtų leidęs jam daryti tokių skubotų išvadų.

Žinoma, visiškai tikėtina, kad šeimos žmonės apskritai yra ir fiziškai, ir dvasiškai tvirtesni nei bešeimiai. Tačiau klaidinga būtų manyti, kad matrimonialinė atranka laiduoja, jog tuokiasi tik rinktinė gyventojų dalis. Ypač abejotina mintis, kad turto ir padėties neturintys žmonės rečiau nei kiti kuria šeimas. Kaip yra pastebėta[13], šie paprastai augina daugiau vaikų nei pasiturinčios šeimos. Tad jeigu proto apdairumas nesukliudo jiems be jokios atodairos daugintis, tai kodėl jis turėtų kliudyti jiems tuoktis? Be to, tolesni faktai patvirtins, kad skurdas nėra tas veiksnys, nuo kurio priklauso socialinis savižudybių rodiklis. O dėl neįgaliųjų, tai į jų negales dėl daugelio priežasčių nė neatsižvelgiama, be to, iš viso nėra įrodyta, kad dauguma savižudžių būtų iš šių žmonių rato. Psichoorganiniu požiūriu labiausiai į savižudybę yra linkęs neurasteniško būdo žmogus, nesvarbu, kokios prigimties būtų jo neurastenija. Beje, šiandien neurastenija yra tapusi veikiau žmogaus pranašumo ženklu, o ne jo trūkumu. Mūsų rafinuotose visuomenėse, linkusiose mėgautis intelektualumu, neurastenikai yra nelyg kokie išrinktieji. Vedybinis gyvenimas neprieinamas nebent tikriems bepročiams. Tokios menkos išimties tikrai negana norint paaiškinti ženklų sutuoktinių imunitetą savižudybei[14].

---

[12] Paris, 1888, p. 436.

[13] Žr. jau cituotą J. Bertillono jaunesniojo straipsnį iš *Revue scientifique*.

[14] Norint atmesti hipotezę, esą pranašesnė susituokusiųjų padėtis sietina su matrimonialine atranka, kartais remiamasi polinkio į savižudybę sustiprėjimu našlaujant. Tačiau mes ką tik nustatėme, kad bešeimių atžvilgiu tokio sustiprėjimo nesama. Našliai žudosi rečiau nei bešeimiai. Vadinasi, šis argumentas atkrenta.

Greta šių samprotavimų, kurie gali atrodyti kiek *a priori*, esama daugybės faktų, parodančių, jog sutuoktinių ir bešeimių tarpusavio padėtį lemia visai kitos priežastys.

Jeigu toji padėtis susidarytų dėl matrimonialinės atrankos, tai ji turėtų išryškėti vos toji atranka prasideda, t. y. jau tuo amžiaus periodu, kai vaikinai ir merginos ima kurti šeimas. Šiuo tarpsniu jau turėtume konstatuoti atsiradusį skirtumą, kuris, vis labiau plečiantis atrankos procesui, turėtų nuolat didėti, t. y. jis didėtų priklausomai nuo to, kaip šeimai tinkami žmonės susituokdami atsiskiria nuo tų atliekų, kuriems iš prigimties neišvengiamai lemta pakliūti į bešeimių klasę. Galiausiai skirtumas turėtų pasiekti maksimumą tuo amžiaus periodu, kai tarp derlingų grūdų nebelikę dirsių, kai visi, kas tinka santuokai, sukuria šeimas, kai viengungiais lieka tik tie, kurie, būdami fiziškai ar dvasiškai nevisaverčiai, yra pasmerkti tokiam likimui. Toks tarpsnis ateina tarp 30–40 metų; vėliau beveik nebesituokiama.

Tačiau iš tikrųjų apsaugos koeficientas kinta visai pagal kitą dėsnį. Pačioje pradžioje vietoje jo labai dažnai reiškiasi polinkio sustiprėjimo koeficientas. Visi jauno amžiaus sutuoktiniai yra labiau linkę žudytis nei bešeimiai; šito nebūtų, jeigu jie turėtų imunitetą savaime nuo gimimo. Antra, apsaugos koeficientas beveik iškart pakyla iki maksimumo. Nuo pirmojo amžiaus periodo, kai tik pradeda reikštis privilegijuota sutuoktinių padėtis (tarp 20 ir 25 metų), koeficientas šokteli iki pat to skaičiaus, kurio jis vėliau nebeviršija. Šioje amžiaus grupėje[15] 1.430.000 bešeimių vyrų tenka tik 148.000 vedusieji, ir 1.049.000 netekėjusių merginų – 626.000 ištekėjusios moterys (suapvalintais skaičiais). Taigi bešeimiai dabar dar apima daugumą tų rinktinių jaunų žmonių, kurie, kaip sakoma, savo prigimtinėmis savybėmis esą pašaukti vėliau sudaryti sutuoktinių aristokratiją; vadinasi, savižudybių atžvilgiu skirtumas tarp šių dviejų grupių turėtų būti menkas, tačiau iš tikro jis jau yra ganėtinai ženklus. Lygiai taip pat ir kitoje iš eilės (25–30 metų) amžiaus grupėje tarp 2 milijonų būsimų sutuoktinių, sukursiančių šeimą 30–40 metų amžiaus tarpsniu, esama per milijoną dar nesusituokusių; tačiau šių buvimas viengungių gretose anaiptol nepagerina viengungiškos padėties vaizdo – jis dabar kaip niekad blogas. Šios dvi gyventojų grupės polinkio į sa-

[15] Pateikiami skaičiai – tai 1891 m. Prancūzijos surašymo duomenys.

vižudybę atžvilgiu jokiu kitu amžiaus tarpsniu nėra taip viena nuo kitos nutolusios. O tarp 30 ir 40 metų, kai sutuoktiniai ir viengungiai jau yra galutinai atsiskyrę ir sutuoktinių klasė užpildžiusi savo gretas, apsaugos koeficientas, užuot pasiekęs apogėjų ir tuo parodęs, kad vedybinė atranka savaime užsibaigė, staiga smarkiai nukrenta.Vyrų koeficientas sumažėja nuo 3,20 iki 2,77; moterų – dar labiau, t. y. nuo 2,22 iki 1,53, taigi net 32 procentais.

Kita vertus, kad ir kaip toji atranka vyktų, ji turėtų vienodai paliesti ir merginas, ir vaikinus; nes juk žmonos yra atrenkamos ne kitaip nei vyrai. Tad jeigu dvasinis sutuoktinių pranašumas bešeimių atžvilgiu paprasčiausiai yra atrankos rezultatas, jis turėtų būti abiejų lyčių vienodas, tad aišku, jog vienodas turėtų būti ir abiejų lyčių imunitetas savižudybei. Tačiau iš tikrųjų vedusių vyrų padėtis Prancūzijoje šiuo atžvilgiu kur kas geresnė nei ištekėjusių moterų. Pirmųjų apsaugos koeficientas pakyla iki 3,20, tik vienu periodu nusileidžia žemiau 2,04, dažniausiai svyruoja apie 2,80, o moterų *maksimumas* neviršija 2,22 (geriausiu atveju – 2,39)[16], o minimumas nesiekia vieneto (0,98). Beje, kaip tik ištekėjusios moterys savižudybėmis pas mus labiausiai priartėja prie vyrų. Štai kaip 1887–1891 metų duomenimis atrodo savižudybių pasiskirstymas pagal lytis visose šeimyninės padėties kategorijose:

	Savižudybių pasiskirstymo pagal lytis procentas			
	Visų amžiaus grupių bešeimių savižudybės		Visų amžiaus grupių sutuoktinių savižudybės	
	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys
20–25 metų	70	30	65	35
25–30 metų	73	27	65	35
30–40 metų	84	16	74	26
40–50 metų	86	14	77	23
50–60 metų	88	12	78	22
60–70 metų	91	9	81	19
70–80 metų	91	9	78	22
Per 80 metų	90	10	88	12

[16] Tai – išskirtinis skaičius, nes jis rodo 15–20 amžiaus grupės apsaugos koeficientą, o kadangi tokio amžiaus ištekėjusių moterų savižudybių pasitaiko labai retai, skaičiuojant buvo remtasi per daug mažu atvejų skaičiumi, užtat jo tikslumas abejotinas.

Taigi visose amžiaus grupėse ištekėjusioms moterims tenkanti sutuoktinių savižudybių dalis yra gerokai didesnė nei merginoms[17] tenkanti bešeimių savižudybių dalis. Tačiau tai, savaime aišku, nereiškia, kad ištekėjusi moteris yra labiau linkusi žudytis nei mergina; XX ir XXI lentelių duomenys rodo, kad yra priešingai. Akivaizdu yra tik tai, kad vedybos moteriai teikia mažesnę apsaugą nuo savižudybės nei vyrui. Kadangi jų imunitetas šiuo atžvilgiu yra nevienodas, aišku, kad šeimyninis gyvenimas skirtingai veikia vyro ir moters dvasinę struktūrą. Matydami, jog tasai netolygumas gimsta ir auga kaip tik šeimos rate, galime būti visiškai tikri, kad nėra kito šaltinio jam rastis. Ir išties XXI lentelė parodo, jog iš pradžių vyrų ir moterų apsauginis koeficientas mažai tesiskiria (2,93 arba 2 vienų ir 2,40 kitų). Po to skirtumas pamažu vis labiau ryškėja – iš pradžių todėl, kad ištekėjusių moterų koeficientas kol pasiekia maksimumą auga lėčiau nei vedusių vyrų, o po to – kad jis palyginti staigiau ir pastebimiau mažėja[18]. Tai, kad ilgėjant šeimos poveikio periodui apsauginis koeficientas auga, rodo jo tiesioginę priklausomybę nuo šeimos.

---

[17] Lyginant tarpusavyje vyrų ir moterų savižudybių rodiklius šeimyninės padėties atžvilgiu dažniausiai nesistengiama eliminuoti amžiaus veiksnio; aišku, tokiu atveju prieinama prie neteisingų išvadų. Antai taikant įprastą metodą išeitų, kad 1887–1891 metų laikotarpiu 79 vedusių vyrų savižudybėms teko 21 ištekėjusių moterų savižudybė, o 100 įvairaus amžiaus bešeimių savižudybių – 19 merginų savižudybių. Šie skaičiai sudaro visiškai klaidingą tikrosios padėties vaizdą. Pateikta lentelė rodo, kad visose amžiaus grupėse ištekėjusioms moterims tenkanti savižudybių dalis kur kas labiau skiriasi nuo merginoms tenkančios dalies. Taip yra dėl to, kad vyrų ir moterų padėties skirtumas su amžiumi kinta dvejopomis sąlygomis. Tarp 70 ir 80 m. tasai skirtumas beveik dvigubai didesnis nei tarp dvidešimtmečių. O dauguma bešeimių dar neturi trisdešimties. Aišku, jog skirtumas, kuris neatsižvelgus į amžių nustatomas tarp bešeimių vyrų ir moterų, iš esmės reiškia skirtumą tarp trisdešimtmečių bešeimių vaikinų ir merginų. Tačiau kai šis skirtumas lyginamas su sutuoktinių vyrų ir moterų skirtumu nepaisant jų amžiaus, o juk žinome, kad sutuoktinių amžiaus vidurkis yra apie 50 metų, tai savaime aišku, kad iš tikrųjų yra lyginamas skirtumas, būdingas trisdešimtmečiams, su skirtumu, kuris būdingas penkiasdešimtmečiams. Tokio netinkamo lyginimo paklaida dar labiau padidėja dėl to, kad vyrų ir moterų rodiklių skirtumas kinta priklausomai nuo amžiaus anaiptol nevienodai abiejose grupėse. Tarp bešeimių jis didėja greičiau nei tarp sutuoktinių.

[18] Lygiai taip pat anksčiau pateiktoje lentelėje matyti, kad ištekėjusių moterų savižudybių proporcija vedusių vyrų savižudybių atžvilgiu ilgainiui vis labiau viršija merginų savižudybių proporciją bešeimių vyrų atžvilgiu.

Dar iškalbingesnis faktas šiuo atveju yra tai, kad sutuoktiniams būdingo apsauginio koeficiento požiūriu vyrų ir moterų reliatyvi padėtis įvairiose šalyse yra nevienoda. Didžiojoje Oldenburgo hercogystėje palankesnėje situacijoje yra kaip tik moterys, tad toliau mes kalbėsime dar apie vieną tokį neįprastą atvejį. Tačiau apskritai vedybinės atrankos būdai visur vienodi. Vadinasi, nėra jokio pamato tą atranką laikyti esminiu matrimonialinio imuniteto veiksniu; juk negali būti, kad vienodos atrankos rezultatai atskirose šalyse galėtų būti priešingi. Tačiau visiškai įmanoma, kad skirtingose visuomenėse susiklosčiusi šeima gali turėti skirtingą poveikį vyrams ir moterims. Taigi svarbiausios mūsų analizuojamo reiškinio priežasties reikia ieškoti šeimyninės grupės sandaroje.

Tačiau kad ir kokia įdomi būtų ši išvada, ją reikia patikslinti, nes šeimos ratą sudaro įvairūs elementai. Kiekvienam sutuoktiniui šeima – tai, pirma, kitas sutuoktinis ir, antra, vaikai. Tad kuris dėmuo – pirmasis ar antrasis – lemia išganingą šeimos poveikį savižudybei? Kitaip tariant, šeima susideda iš dviejų skirtingų junginių: iš sutuoktinių poros ir šeimos grupės tikrąja prasme. Šie junginiai skiriasi ir savo kilme, ir pobūdžiu, tad ir jų poveikis, aišku, negali būti vienodas. Vienas iš jų paremtas sutartimi ir sielų giminyste, o kitas yra natūralus kraujo giminystės reiškinys; pirmasis sujungia tarpusavyje du tos pačios kartos atstovus, antrasis – dvi viena po kitos einančias kartas; pastarasis junginys yra toks pat senas kaip ir žmonija, o pirmasis organizuotą pobūdį įgavo palyginti vėlai. Kadangi jie yra tokie skirtingi, negalime *a priori* manyti, kad jie abu prisideda prie to, kad rastųsi mus dominantis faktas. Net jeigu čia esama abiejų indėlio, tai vieno ir kito poveikis turėtų būti savitas ir, ko gera, nevienodai reikšmingas. Tad svarbu yra išsiaiškinti, ar išties čia reiškiasi abu šeimos komponentai, ir jeigu taip, tai koks kiekvieno jų įnašas.

Vienas faktas aiškiai byloja, kad vedybų poveikis apsaugos koeficientui tėra menkas: nuo amžiaus pradžios statistinis santuokų rodiklis nedaug tepakito, o mirtingumas patrigubėjo. 1821–1830 metų laikotarpiu 1.000 gyventojų kasmet teko 7,8 santuokos, 1831–1850 m. – 8, 1851–1860 m. – 7,9, 1861–1870 m. – 7,8, 1871–1880 m. – 8. Per šį laikotarpį savižudybių rodiklis milijonui gyventojų išaugo nuo 54 iki 180. 1880–1888 m. tarpsniu statistinis santuokų rodiklis šiek tiek sumažėjo (nuo 8 iki 7,4), tačiau šis sumažėjimas neturi nieko bendra su tuo, kad labai padaugėjo savižudybių – nuo 1880 iki 1887 metų jų skai-

čius išaugo daugiau kaip 16 procentų[19]. Be to, 1865–1888 metų laikotarpiu statistinis vedybų vidurkis Prancūzijoje (7,7) buvo beveik toks pat kaip Danijoje (7,8) ir Italijoje (7,6); tačiau savižudybių požiūriu šios šalys be galo skirtingos[20].

Tačiau norėdami tiksliai įvertinti, koks yra sutuoktinių porą jungiančio ryšio poveikis savižudybei, mes galime pasitelkti kur kas tinkamesnį metodą; mes galime tą poveikį atskleisti analizuodami duomenis, susijusius tik su vedybinio ryšio galia, t. y. tirdami bevaikes sutuoktinių poras.

1887–1891 metų laikotarpiu milijonui bevaikių porų teko 644 metinės savižudybės[21]. Norint išsiaiškinti, kiek santuokos būsena pati savaime nepriklausomai nuo šeimos ryšių apsaugo nuo savižudybės, pakanka šį skaičių palyginti su to paties amžiaus bešeimių savižudybių vidurkiu. XXI lentelė kaip tik ir leidžia mums tai padaryti, ir tai yra bene didžiausias jos pranašumas. Vidutinis vedusių vyrų amžius tada buvo toks pat kaip ir šiandien – 46 metai ir 8 ir 1/3 mėnesio. Milijonui tokio amžiaus viengungių teko apie 975 savižudybes. Beje, 644 santykiauja su 975 kaip 100 su 150, kitaip tariant, bevaikių vedusių vyrų apsaugos koeficientas yra tik 1,5; palyginti su to paties amžiaus viengungiais, jie žudosi tik 1/3 karto rečiau. Visai kita padėtis būna tada, kai yra vaikų. Vienam milijonui vaikus auginančių sutuoktinių per tą patį periodą tenka tik 336 metinės savižudybės. Šis skaičius

[19] Legoyt (*op. cit.*,p. 175) ir Corre (*Crime et suicide*, p. 475) vis dėlto įsitikinę, kad galima nustatyti savižudybių bei vedybų rodiklių dinamikos santykį. Juos suklaidino pirmiausia tai, kad jie rėmėsi perdėm trumpo periodo duomenimis, be to, jie lygino pastarojo laikotarpio metus su anomaliniais 1870 metais, kai prancūzų santuokų rodiklis buvo išskirtinai aukštas, kokio čia nebuvo buvę nuo pat 1813 metų – mat radosi reikalas užpildyti spragas, kurias paliko 1870 metų karas, gerokai išretinęs vedusiųjų gretas. Norint įvertinti vedybų rodiklio dinamiką, toks išskirtinis atskaitos taškas nėra tinkamas. Tą patį galima pasakyti apie Vokietiją bei apskritai kone apie visas Europos šalis. Šiuo laikotarpiu vedybų rodiklis visur labai staigiai šoktelėjo. Staigus ir ženklus pakilimas, kai kur užsitęsęs iki 1873 metų, pastebimas Italijoje, Šveicarijoje, Belgijoje, Anglijoje, Olandijoje. Galima pamanyti, kad visa Europa užsimojo atsigriebti už nuostolius, kuriuos patyrė dvi karo nuniokotos šalys. Natūralu, kad po kurio laiko vedybų rodiklis smarkiai krito, ir šis faktas neturėjo jam priskiriamos reikšmės (Žr. Oettingen, *Moralstatistik*, priedai, 1,2,3 lentelės).

[20] Pagal Lavasseur, *Population française*, t. II, p. 208.

[21] Remiantis 1886 metų gyventojų surašymo duomenimis, žr. *Dénombrement*, p.123.

santykiauja su 975 kaip 100 ir 290; kitaip tariant, kai vedusieji turi vaikų, apsaugos koeficientas beveik padvigubėja (nuo 1,5 išauga iki 2,90).

Taigi paties vedybinio ryšio įtaka imunitetui, kurį savižudybės atžvilgiu turi vedę vyrai, yra gana menka. Beje, pagal anksčiau pateiktus skaičiavimo duomenis toji įtaka atrodo didesnė nei yra iš tikrųjų. Mat mes rėmėmės prielaida, kad bevaikių sutuoktinių amžiaus vidurkis yra toks pat, kaip ir apskritai vedusiųjų, nors iš tikrųjų jis yra mažesnis. Juk į jų grafą patenka visi paties jauniausio amžiaus sutuoktiniai, neturintys vaikų ne dėl nevaisingumo, o dėl to, kad jie tik neseniai susituokę ir vaikams rastis dar ne metas. Vidutinis vyro amžius, kai gimsta pirmas jo vaikas[22], yra net 34 metai, nors vidutinis jų santuokos amžius – 28–29 metai. Beveik visi 28–34 metų amžiaus sutuoktiniai apskaitoje patenka į bevaikių sutuoktinių kategoriją, ir tai gerokai sumažina pastarųjų amžiaus vidurkį; vadinasi, mūsų nustatytas 46 metų vidurkis yra aiškiai padidintas. Tačiau tokiu atveju viengungiai, su kuriais juos turėtume lyginti, būtų ne 46 metų, o kur kas jaunesni, ir savo ruožtu jų savižudybių rodiklis būtų palyginti mažesnis. Vadinasi, 1,5 koeficientas būtų truputį per aukštas; jeigu mes tiksliai žinotume vidutinį bevaikių vedusių vyrų amžių, turėtų paaiškėti, kad jų polinkio į savižudybę rodiklis yra dar mažiau atitrūkęs nuo viengungių rodiklio nei rodo anksčiau pateikti skaičiai.

Apie menką santuokos įtaką akivaizdžiai byloja ir tas faktas, kad vaikus auginančių našlaujančių vyrų padėtis yra palankesnė nei bevaikių vedusiųjų. Iš tikrųjų milijonui našlaujančių tenka 937 savižudybės. Tačiau jų amžiaus vidurkis yra 61 metai, 8 ir 1/3 mėnesio. To paties amžiaus viengungių savižudybių rodiklis (žr. XXI lentelę) svyruoja nuo 1.434 iki 1.768, taigi – maždaug 1.504. Šis skaičius santykiauja su 937 kaip 160 su 100. Vadinasi, vaikus auginančių našlių apsaugos koeficientas yra mažiausiai 1,6, taigi aukštesnis nei bevaikių vedusių vyrų. Beje, šitoks skaičiavimo būdas jį veikiau šiek tiek sumažina nei padidina. Mat vaikus auginančių našlių amžiaus vidurkis yra neabejotinai didesnis nei šiaip našlių. Juk į pastarųjų skaičių įeina ir tie našliai, kurie liko bevaikiai tik todėl, kad jų vedybinis gyvenimas staiga nutrūko, kitaip tariant, kurie liko našliai, būdami jaunesnio amžiaus. Todėl vaikus auginančius našlius reikėtų gretinti su vyresniais nei 62 metų viengungiais (kurie dėl savo amžiaus yra labiau

[22] *Annuaire statistique de la France*, t. 15, p. 43.

linkę žudytis). Savaime aišku, jog toks lyginimas dar labiau išryškintų, kad jų imunitetas yra stipresnis[23].

Tiesa, šis koeficientas (1,6) gerokai žemesnis nei vaikus auginančių vedusių vyrų (2,9); susidaro mažiausiai 45 procentų skirtumas. Kadangi netikėtai nutrūkus vedybiniam ryšiui likusio sutuoktinio imunitetas labai susilpnėja, galima būtų manyti, kad tasai ryšys pats savaime turi didesnį poveikį nei esame nustatę. Tačiau tasai susilpnėjimas tik iš dalies sietinas su vedybinio ryšio nutrūkimu. Duomenys rodo, kad nesant vaikų našlavimo poveikis imunitetui kur kas mažesnis. Milijonui našliais likusių bevaikių vyrų tenka 1.258 savižudybės; šis skaičius santykiauja su 62 metų amžiaus viengungių rodikliu (1.504) kaip 100 ir 119. Taigi bevaikių našlių apsaugos koeficientas (1,2) tik truputį mažesnis nei bevaikių sutuoktinių (1,5). Pirmasis skaičius tik 20 procentų mažesnis už antrąjį. Vadinasi, jei sutuoktinio mirtis nutraukė vien tik vedybinį ryšį, našlavimas didesnio poveikio polinkiui į savižudybę neturi. Kadangi vedybiniam ryšiui nutrūkus polinkis į savižudybę ženkliau nesustiprėja, turime pripažinti, kad santuokos būsena tėra menka apsauga nuo savižudybės.

Kilus klausimui, kodėl našlavimas vis dėlto sustiprina sutuoktinio polinkį į savižudybę, kai esama vaikų, priežasčių kaip tik ir reikėtų ieškoti pastarojoje aplinkybėje. Be abejo, tam tikra prasme vaikai yra našlio saitas su gyvenimu, tačiau tuo pat metu vaikų buvimas jį ištikusią krizę labai paaštrina. Juk šiuo atveju našlavimas – tai ne vien pakirsti vedybiniai ryšiai; kadangi būta ir šeimyninių ryšių, tapo sutrikdytas jų funkcionavimas. Pagrindinis krumpliaratis iškrito, mechanizmas iškrypo iš vėžių. Norint atkurti sutrikdytą pusiausvyrą, vyrui tenka prisiimti dvigubas pareigas ir atlikti funkcijas, kurioms jis nepasirengęs. Štai kodėl jis netenka tos privilegijuotos apsaugos, kurią jam teikė gyvenimas santuokoje. Jo polinkis į savižudybę padidėjo ne dėl to, kad jis dabar jau nebėra vedęs žmogus, o dėl to, kad šeima, kurios galva jis yra, buvo dezorganizuota. Suirutė kilo ne dėl žmonos, o dėl motinos netekties.

Kad bevaikės, natūraliai neišsiskleidusios santuokos apsauginis vaidmuo tėra menkas, ypač akivaizdžiai parodo duomenys, liečiantys moteris. Milijonui bevaikių ištekėjusių moterų tenka 221 savižu-

[23] Dėl tos pačios priežasties vaikų turintys sutuoktiniai vyrai pagal amžiaus vidurkį yra vyresni už bevaikius sutuoktinius, vadinasi, apsauginis jų koeficientas (2,9) yra apskaičiuotas kiek mažesnis nei yra iš tikrųjų.

dybė; milijonui to paties amžiaus (42–43 metų) netekėjusių moterų – tik 150. Pirmasis skaičius santykiauja su antruoju kaip 100 ir 67; apsauginis koeficientas krinta žemiau vieneto, iki 0,67, kitaip tariant, jis iš tikrųjų rodo polinkio sustiprėjimą. Antai *Prancūzijoje ištekėjusios bevaikės moterys žudosi dvigubai dažniau nei to paties amžiaus netekėjusios moterys.* Mes jau esame konstatavę, kad apskritai šeimyninis gyvenimas ištekėjusias moteris mažiau apsaugo nuo savižudybės nei vedusius vyrus. Dabar matome ir priežastį; taip yra dėl to, kad santuoka pati savaime alina moterį ir sustiprina jos polinkį į savižudybę.

Tai, kad ištekėjusioms moterims, kaip jau esame nustatę, vis dėlto yra būdingas tam tikras apsaugos koeficientas, paaiškinama tuo, jog bevaikės santuokos yra išskirtinis dalykas, tad daugeliu atveju vaikų buvimas šiek tiek pataiso padėtį ir palengvina santuokos naštą. Tačiau tik palengvina. Milijonui vaikus auginančių moterų tenka 79 savižudybės; sugretinus šį skaičių su 42 metų netekėjusių moterų rodikliu (150), paaiškėja, kad ištekėjusios moters, net kai ji yra ir motina, apsauginis koeficientas tėra 1,89, t. y. 35 proc. mažesnis nei tokioje pat padėtyje esančio vedusio vyro[24]. Vargiai galima būtų sutikti su Bertillonu, kuris apie savižudybę šitaip rašo: „Kai moteris išteka, ji iš šios sąjungos laimi daugiau nei vyras; tačiau ji neišvengiamai daugiau nei vyras netenka iš jos pasitraukdama"[25].

III

Taigi vedusių žmonių imunitetas savižudybei iš esmės sietinas ne su pačia santuoka, o vien tik su šeima, jei kalbėsime apie moteris arba daugiausia apie vyrus. Tačiau matėme, kad vedę vyrai, net ir būdami bevaikiai, palyginti su nevedusiais, įgyja pranašumą santykiu 1 ir 1,5. Nors savižudybių rodiklio kritimas nuo 150 iki 50, t. y. 33 procentais, yra gerokai mažesnis nei visavertės šeimos atveju, vis dėlto tai pakan-

[24] Panašiai skiriasi bevaikių vedusių vyrų ir bevaikių ištekėjusių moterų koeficientai, tačiau šiuo atveju skirtumas dar ženklesnis. Antrasis (0,67) mažesnis už pirmąjį (1,5) 66 procentais. Turėdama vaikų moteris atgauna pusę to, ką ji praranda ištekėdama. Tai reiškia, kad santuoka ją mažiau apsaugo nuo savižudybės nei vyrą, tačiau ji šiuo atžvilgiu daugiau nei vyras laimi turėdama šeimą, t. y. vaikų. Ji kur kas jautresnė teigiamai vaikų įtakai nei vyras.

[25] Žr. straipsnį *Mariage*, in *Dict. Encycl.*, 2-e serie, t. V, p. 36.

kamai ženklus pokytis, kurio priežastis būtina išsiaiškinti. Gal tai lemia kokios nors ypatingos, tik vyrams svarbios santuokos ypatybės, o gal tai veikiau matrimonialinės selekcijos rezultatas? Nors mes jau esame parodę, kad pastarasis veiksnys neatlieka jam paprastai priskiriamo vaidmens, tai nereiškia, kad jis šiuo atžvilgiu neturi jokios įtakos.

Vienas faktas, kaip iš pirmo žvilgsnio atrodo, tokią prielaidą patvirtina. Žinome, kad bevaikių vedusių vyrų apsaugos koeficientas iš dalies išlieka ir santuokai staiga nutrūkus; nuo 1,5 jis nukrinta tik iki 1,2. Tačiau šis bevaikių našlių imunitetas tikriausiai nesietinas su našlavimu, kuris polinkio į savižudybę iš esmės negali pats savaime susilpninti, bet gali tik sustiprinti. Vadinasi, jis priklauso nuo tam tikros ankstesnės priežasties, tačiau tai negali būti santuoka, nes tos priežasties poveikis reiškiasi ir po žmonos mirties. Tad gal jo priežastys glūdi sutuoktinių prigimtyje, kurios savybes santuoka tik išryškino, bet jų nesukūrė? Jeigu tos savybės egzistavo ir iki santuokos ir nuo jos nepriklausė, natūralu, kad jos išliko ilgiau nei santuoka. Jeigu vedusieji sudaro gyventojų elitą, našlaujantys irgi turėtų jam priklausyti. Tiesa, tasai prigimtinis vedusiųjų pranašumas prieš pastaruosius, matyt, mažiau būdingas, nes jie mažiau apsaugoti nuo savižudybės. Tačiau nesunku suprasti, jog našlį ištikęs sukrėtimas gali iš dalies neutralizuoti minėtą preventyvų pranašumą ir neleisti jam iki galo išsiskleisti.

Tačiau toks aiškinimas būtų priimtinas tik tada, jeigu jis tiktų ne tik vyrams, bet ir moterims. Ištekėjusių moterų būsenoje turėtume pastebėti bent pėdsakus tų prigimtinių ypatybių, kurios gali jas labiau apsaugoti nuo savižudybės, nei analogiškomis sąlygomis yra apsaugotos netekėjusiosios. Vien tai, kad būdamos bevaikės jos žudosi dažniau nei to paties amžiaus netekėjusios moterys, sunkiai derinasi su prielaida, jog tam tikras apsaugos koeficientas – tai individuali prigimtinė jų savastis. Tiesa, galima būtų teigti, kad šis koeficientas būdingas ne vien vyrams, bet ir moterims, tačiau pražūtingas santuokinio gyvenimo poveikis dvasinei moters struktūrai jį visiškai anuliuoja. Tačiau jeigu toji prigimtinė moters ypatybė būtų prislopinta ar užgožta dvasinio nuosmukio, kurį patiria moteris, gyvendama santuokoje, tai šiam ryšiui nutrūkus, t. y. našlaujant, ta savybė turėtų vėl atsigauti. Turėtų išryškėti, jog moteris, išsivadavusi nuo ją alinusio vedybinio jungo, atgauna visus savo pranašumus, tuo patvirtindama pačios prigimties jai suteiktą pranašumą prieš tas savo lyties atstoves, kurioms nepavyko ištekėti. Kitaip tariant, bevaikės našlės apsaugos ko-

eficientas netekėjusiųjų atžvilgiu turėtų priartėti bent jau prie bevaikių našlių koeficiento. Tačiau nieko panašaus nėra. Milijonui našlaujančių bevaikių moterų tenka 322 metinės savižudybės; milijonui netekėjusių 60 metų amžiaus moterų (tai našlių amžiaus vidurkis) tenka nuo 189 ir 204 savižudybių, taigi apie 196. Pirmasis skaičius santykiauja su antruoju kaip 100 ir 60. Taigi bevaikių našlių koeficientas yra žemiau vieneto, kitaip tariant, tai savižudybės polinkio sustiprėjimo koeficientas; jis lygus 0,6 ir yra truputį žemesnis nei ištekėjusių bevaikių moterų (0,67). Vadinasi, pastarosios anaiptol ne dėl santuokos negali pasigirti tuo atsparumu savižudybei, kuris, kaip manoma, būdingas moters prigimčiai.

Gal kas mėgins prieštarauti pastebėdamas, jog palaimingas moters atsparumas savižudybei, kai jį sugniuždo gyvenimas santuokoje, nebegali iš naujo pasireikšti tiesiog dėl to, kad našlavimas moteriai – dar didesnė blogybė. Mintis, kad našlės padėtis yra sunkesnė nei našlio, išties gana paplitusi. Įprasta pabrėžti ekonominius bei dvasinius sunkumus, kuriuos jai tenka įveikti, kad išgyventų pati, tuo labiau – išlaikyti šeimą. Vyrauja įsitikinimas, jog tai esą patvirtinta faktais. Pasak Morselli[26], statistiškai nustatyta, kad polinkio į savižudybę atžvilgiu moteris našlaudama labiau priartėja prie vyrų rodiklio, nei būdama santuokoje; o kadangi ištekėjusios moters savižudybių rodiklis ir taip jau yra artimesnis vyrų rodikliui nei netekėjusios moters, galima daryti išvadą, kad našlės padėtis jai sunkiausiai pakeliama. Šiai tezei paremti Morselli pateikia skaičius, kurie liečia Prancūziją, tačiau su mažais nukrypimais pasitvirtina visose Europos šalyse:

Metai	Sutuoktinių savižudybių pasiskirstymo pagal lytį procentas		Našlių savižudybių pasiskirstymo pagal lytį procentas	
	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys
1871	79	21	71	29
1872	78	22	68	32
1873	79	21	69	31
1874	74	26	57	43
1875	81	19	77	23
1876	82	18	78	22

[26] *Op. cit.*, p. 342.

Našlaujančiai moteriai tenkanti visų našlių savižudybių dalis iš tikrųjų atrodo gerokai didesnė nei ta sutuoktinių savižudybių dalis, kuri tenka ištekėjusiai moteriai. Argi tai neįrodo, kad našlavimą ji sunkiau pakelia nei gyvenimą santuokoje? Jeigu taip yra iš tikrųjų, nieko nuostabaus, kad našlavimas teikia dar mažiau galimybių jos prigimties pranašumui pasireikšti nei gyvenimas santuokoje.

Deja, šis tariamas dėsnis paremtas faktine klaida. Morselli pamiršo, kad našlaujančių moterų visur yra dvigubai daugiau nei našlaujančių vyrų. Prancūzijoje suapvalintais skaičiais dviem milijonams pirmųjų tenka vos milijonas antrųjų. Prūsijoje 1890 metų surašymo duomenimis atitinkamai būta 450.000 vienų ir 1.319.000 kitų; Italijoje – 571.000 ir 1.322.000. Tad visiškai natūralu, kad santykinė našlių moterų savižudybių dalis yra didesnė nei ištekėjusių moterų, kurių, savaime aišku, yra lygiai tiek, kiek ir vedusių vyrų. Kad lyginimas būtų informatyvus, reikia palyginti abi gyventojų grupes. Tačiau paisant šio reikalavimo prieinama prie išvados, priešingos tai, kurią padarė Morselli. Orientuodamiesi į našlių amžiaus vidurkį (t. y. 60 metų), matome, kad milijonui ištekėjusių moterų tenka 154 savižudybės, o milijonui vedusių vyrų – 577. Taigi moterų dalį sudaro 21 proc. Našlaujant toji dalis gerokai sumažėja. Milijonui našlių moterų tenka 210 savižudybių, o milijonui našlių vyrų – 1.017; taigi moterų dalį sudaro tik 17 procentų. O vyrų dalis nuo 79 procentų išauga iki 83. Taigi našlavimas yra sunkiau pakeliama netektis vyrui nei moteriai, nes našlaujant jo atsparumas savižudybei palyginti su turėtuoju santuokoje sumažėja. Tad nėra jokio pagrindo manyti, kad ši padėties permaina mažiau rūpesčių ir išgyvenimų sukelia vyrui nei moteriai; iš tikrųjų yra kaip tik antraip. Yra žinoma, kad našlių vyrų mirtingumas gerokai didesnis nei moterų; minėtą išvadą patvirtina ir vedybų statistika. Našlių vyrų pakartotinių santuokų rodiklis visose amžiaus grupėse yra tris ar net keturis kartus didesnis nei viengungių, o našlių moterų – ne ką didesnis nei netekėjusių moterų. Galima sakyti, kiek moterys abejingos pakartotinėms vedyboms, tiek vyrai karštai jų trokšta[27]. Viskas būtų kitaip, jei našliai iš tikrųjų lengvai susitaikytų su savo padėtimi, o moterims našlavimas išties būtų taip sunkiai pakeliamas, kaip įprasta manyti[28].

[27] Žr. Bertillon, *Les célibataires, les veufs* etc., *Rev. scient.*, 1879.

[28] Morselli savo tezę mėgina paremti tuo faktu, kad tuoj po karo našlių savižudybių skaičius paprastai šokteli nepalyginti labiau nei netekėjusių bei ištekėjusių moterų.

Tačiau jeigu našlystė neatima iš moters tų prigimtinių ypatumų, kurie jai, kaip vedybinėje atrankoje laimėjusiai išrinktajai, yra savaime būdingi, jeigu moters gyvenimas santuokoje anaiptol nerodo ją turint šiuo atžvilgiu kokių nors prigimtinių pranašumų, nelieka jokio pagrindo manyti, kad jų apskritai esama. Matrimonialinės selekcijos hipotezė moterims iš viso nepritaikoma. Neįmanoma įrodyti, kad santuokai pašaukta moteris iš prigimties yra apsaugota nuo savižudybės. Niekuo nepamatuota tokia prielaida ir vyro atžvilgiu. Tai, kad vedusių bevaikių vyrų apsaugos koeficientas pakyla iki 1,5, anaiptol nereiškia, esą jie atrinkti iš visaverčių gyventojų sluoksnių; tai juk ne kas kita, kaip santuokos padarinys. Reikia pripažinti, jog santuoka, būdama tokia pragaištinga moteriai, vyrui yra palankus veiksnys net ir tada, kai nėra vaikų. Santuokai pašaukti vyrai neturi kokių nors prigimtinių privilegijų; kurdami šeimą, jie neatsineša vidinio atsparumo, galinčio juos apsaugoti nuo savižudybės, tačiau šio atsparumo jie įgyja gyvendami santuokoje. Jei pagaliau jie iš prigimties ir turi tam kokių nors prielaidų, tai jos sunkiai pastebimos ir neapibrėžtos; mat jos išryškėja tik tada, kai atsiranda tam tikros papildomos sąlygos. Tikrų tikriausia tiesa yra tai, kad savižudybė iš esmės priklauso ne nuo įgimtų individo ypatumų, o nuo priežasčių, kurios yra jam išoriškos ir kurioms jis yra pavaldus.

Lieka aptarti dar vieną keblumą. Jeigu minėtasis koeficientas – 1,5 – atsiranda gyvenant santuokoje nepriklausomai nuo to, yra ar nėra vaikų, kaip tada jis gali išlikti ir santuokai nutrūkus bei reikštis (tiesa, kiek susilpnėjęs) tarp bevaikių našlių? Jei matrimonialinė selekcijos teorija, leidžianti šį reiškinį paaiškinti, yra atmetama, kaip kitaip jį paaiškinti?

Tam pakanka pripažinti, kad įpročiai, pomėgiai, polinkiai, susiformavę gyvenant santuokoje, jai nutrūkus negali staiga išnykti – tokia mintis juk savaime kyla. Kadangi vedęs vyras, net ir būdamas bevaikis, yra daugiau ar mažiau nusistatęs prieš savižudybę, tokios nuostatos jis tikrų tikriausiai laikysis ir likęs našliu. Tačiau našlavimas

---

Tačiau taip yra tiesiog dėl to, kad našlės dabar sudaro išskirtinai didelę gyventojų dalį; tad natūralu, kad išauga ir jų savižudybių skaičius, išlikdamas didelis iki tol, kol vėl nusistovi pusiausvyra, ir įvairios šeimyninės padėties kategorijos vėl grįžta į normalų būvį.

visada yra ir tam tikras dvasinis sukrėtimas, o pusiausvyros praradimas, kaip netrukus pamatysime, teikia postūmį savižudybei, todėl toji nuostata turi tendenciją susilpnėti. Dėl tų pačių priežasčių ištekėjusios bevaikės moterys, kurios, kaip žinome, žudosi dažniau nei netekėjusios, išlaiko tą pačią poziciją ir likusios našlėmis, tačiau dabar, užgriuvus našlystės rūpesčiams ir netikėtumams, ši tendencija dar ryškesnė. Kita vertus, kadangi gyvenimas santuokoje moterį gniuždė, ji lengviau susitaiko su įvykusia permaina, todėl jos polinkis į savižudybę tik šiek tiek sustiprėja. Apsaugos koeficientas sumažėja vos keliomis šimtosiomis (nuo 0,67 iki 0,60)[29].

Beje, šis aiškinimo būdas iš esmės tėra tik atskiras bendresnio teiginio aspektas, ir vien tai jį savotiškai patvirtina. Tasai teiginys gali būti taip suformuluotas: *polinkis į savižudybę, būdingas tos pačios visuomenės vienos ir kitos lyties našliams, yra atitinkamos lyties sutuoktinių polinkio į savižudybę funkcija.* Jei sutuoktinio atsparumas šiuo atžvilgiu tvirtas, atsparumo – suprantama, kiek mažiau – turės ir našlys; jei sutuoktinis tik iš dalies nusistatęs prieš savižudybę, našlys bus nuo šio pavojaus visai neapsaugotas arba tik labai menkai apsaugotas. Kad įsitikintume šios teoremos adekvatumu, pakanka pažvelgti į XX ir XXI lenteles bei išvadas, prie kurių logiškai privedė jų duomenys. Matėme, jog santuoka, kaip ir našlavimas, vienai lyčiai yra priimtinesnė būsena nei kitai. Beje, kuri iš dviejų lyčių yra privilegijuota esant vienai būsenai, ta pati lieka privilegijuota ir susidarius kitai būsenai.

[29] Jei šeimoje yra vaikų, tai našlaujant vyrų ir moterų apsaugos koeficientas sumažėja beveik vienodai. Vedusio vyro koeficientas yra 2,9, o likusio našliu – 1,6. Moterų koeficientas tomis pačiomis sąlygomis nuo 1,89 nukrinta iki 1,06. Pirmuoju atveju jis sumažėja 45 procentais, antruoju – 44. Kaip jau kalbėjome, našlavimo poveikis yra dvejopas: pirma, jis nutraukia santuokos ryšį ir, antra, sutrikdo šeimos ryšius. Pirmąjį smūgį moteris pakelia kur kas lengviau nei vyras, nes ir iš santuokos ji neabejotinai mažiau ką telaimi. Antrasis pokytis, priešingai, yra didesnis sukrėtimas moteriai; mat dažniausiai yra sunkiau prisiimti vyro pareigas šeimos atžvilgiu, nei vyrui pakeisti žmoną imantis namų ūkio reikalų. Tačiau vaikų buvimas šį padėties skirtumą savotiškai išlygina, tad vyro ir moters polinkis į savižudybę našlystės atveju pakinta vienodu santykiu. Užtat kai nėra vaikų, našle tapusi žmona atgauna tas pozicijas, kurias ji buvo praradusi gyvendama santuokoje.

XXII lentelė. *Senos departamento ir provincijos savižudybės rodikliai, nustatyti milijonui gyventojų atsižvelgiant į jų amžių ir šeimyninę padėtį*

Vyrai (provincija)				Apsaugos koeficientas viengungių atžvilgiu		Moterys (provincija)			Apsaugos koeficientas netekėjusiųjų atžvilgiu	
Amžius	Viengungiai	Vedę	Našliai	vedusių	našlių	Netekėjusios	Ištekėjusios	Našlės	ištekėjusiųjų	našlių
15–20	100	400	–	0,25	–	67	36	375	1,86	0,17
20–25	214	95	153	2,25	1,39	95	52	76	1,82	1,25
25–30	365	103	373	3,54	0,97	122	64	156	1,90	0,78
30–40	590	202	511	2,92	1,15	101	74	174	1,36	0,58
40–50	976	295	633	3,30	1,54	147	95	149	1,54	0,98
50–60	1.445	470	852	3,07	1,69	178	136	174	1,30	1,02
60–70	1.700	582	1.047	3,07	1,70	163	142	221	1,14	0,73
70–80	2.000	664	1.252	3,01	1,59	200	191	233	1,04	0,85
Per 80	1.458	762	1.129	1,91	1,29	160	108	221	1,48	0,72
Apsaugos koeficiento vidurkis				2,88	1,45	Apsaugos koeficiento vidurkis			1,49	0,78
Vyrai (Senos departamentas)						Moterys (Senos departamentas)				
15–20	280	2.000	–	0,14	–	224	–	–	–	–
20–25	487	128	–	3,80	–	196	64	–	3,06	–
25–30	599	298	714	2,01	0,83	328	103	296	3,18	1,10
30–40	869	436	912	1,99	0,95	281	156	373	1,80	0,75
40–50	985	808	1.459	1,21	0,67	357	217	289	1,64	1,23
50–60	1.367	1.152	2.321	1,18	0,58	456	353	410	1,29	1,11
60–70	1.500	1.559	2.902	0,96	0,51	515	471	637	1,09	0,80
70–80	1.783	1.741	2.082	1,02	0,85	326	677	564	0,48	0,70
Per 80	1.923	1.111	2.089	1,73	0,92	508	277	591	1,83	0,85
Apsaugos koeficiento vidurkis			1,56	0,75		Apsaugos koeficiento vidurkis			1,79	0,93

Prancūzijoje vedusių vyrų apsaugos koeficientas yra didesnis nei ištekėjusių moterų; atitinkamai našlių vyrų koeficientas taip pat yra aukštesnis nei našlaujančių moterų. Oldenburge sutuoktiniai susikeičia vietomis: ištekėjusių moterų imunitetas yra ženklesnis nei vedusių vyrų. Ši inversija išlieka ir tarp našlaujančių vyrų bei moterų.

Tačiau kadangi visai pagrįstai galima manyti, kad dviejų pavyzdžių nepakanka teorijai patvirtinti, o, kita vertus, paskelbta statistika mums nepateikia žinių, būtinų tam, kad galėtume savo prielaidas patikrinti pagal kitų šalių duomenis, mes pasitelkėme metodą, leidusį mums pra-

plėsti lyginimų lauką: atsižvelgdami į visas amžiaus grupes bei šeimyninės padėties kategorijas, mes apskaičiavome savižudybių rodiklius, imdami atskirai Senos departamentą ir, kita vertus, visus kitus departamentus sykiu paėmus. Šios dvi viena nuo kitos izoliuotos socialinės grupės yra pakankamai skirtingos, kad jas sugretinę galėtume tikėtis iškalbingų rezultatų. Ir iš tiesų išryškėjo, kad šeimos gyvenimo poveikis polinkiui į savižudybei yra labai įvairus (žr. XXII lentelę). Matome, kad provincijoje vedę vyrai labiau apsaugoti nuo savižudybės nei ištekėjusios moterys. Pirmųjų koeficientas tik keturiais atvejais nusileidžia žemiau 3[30], o moterų grafoje jis nė karto nepakyla iki 2; vyrų vidurkis – 2,88, moterų – 1,49. Senos departamente padėtis priešinga; vedusių vyrų koeficiento vidurkis – tik 1,56, o ištekėjusių moterų – 1,79[31]. Beje, tokia pat inversija būdinga ir abiejų lyčių našlių santykiui. Provincijoje našlių vyrų vidurkis yra aukštesnis (1.45), o našlių moterų gerokai žemesnis (0,78). O Senos departamente pirmauja moterys, kurių vidurkis pakyla beveik iki vieneto (0,93), tuo tarpu vyrų nukrinta iki 0,75. Taigi, *kuri iš dviejų lyčių yra labiau apsaugota nuo savižudybės santuokoje, ta dėsningai išlieka labiau apsaugota ir našlavimo būsenoje.*

Maža to, nustačius, koks yra sutuoktinių koeficientų kitimo santykis tarp abiejų socialinių grupių ir tą patį tyrimą atlikus našlių atžvilgiu, paaiškėja stulbinantys rezultatai:

$$\frac{\text{Vedusių vyrų koeficientas provincijoje}}{\text{Vedusių vyrų koeficientas Senos departamente}} = \frac{2,88}{1,56} = 1,84$$

$$\frac{\text{Našlių vyrų koeficientas provincijoje}}{\text{Našlių vyrų koeficientas Senos departamente}} = \frac{1,45}{0,75} = 1,93$$

Štai moterų duomenys:

$$\frac{\text{Ištekėjusiųjų koeficientas Senos departamente}}{\text{Ištekėjusiųjų koeficientas provincijoje}} = \frac{1,79}{1,49} = 1,20$$

[30] XXII lentelės duomenys rodo, jog Paryžiuje, kaip ir provincijoje, vedusių vyrų iki 20 metų koeficientas nesiekia vieneto, taigi jis rodo polinkio sustiprėjimą. Tai tik patvirtina anksčiau suformuluotą dėsnį.

[31] Matome, jog tais atvejais, kai santuoka moteriai yra priimtinesnė būsena nei vyrui, abiejų lyčių koeficientų tarpusavio skirtumas yra gerokai mažesnis nei tada, kai santuoka yra palankesnė vyrui; tai papildomas argumentas tam, kas anksčiau pasakyta.

$$\frac{\text{Našlių koeficientas Senos departamente}}{\text{Našlių koeficientas provincijoje}} \quad \frac{0,93}{0,78} = 1,19$$

Abiejų lyčių duomenų santykiai sutampa vos ne iki šimtųjų vieneto dalių; moterų grafoje sutapimas beveik absoliutus. Taigi maža pasakyti, jog kai sutuoktinių koeficientai kyla ar krinta, našlių koeficientai taip pat kyla ar krinta; pasirodo, kad jie kyla ir krinta visiškai vienodu santykiu. Tie sutapimai tampa dar akivaizdesni pritaikius anksčiau mūsų suformuluotą dėsnį. Jie parodo, jog našlavimas nepriklausomai nuo lyties sutuoktinių imunitetą sumažina pastoviu santykiu:

$$\frac{\text{Vedę vyrai provincijoje}}{\text{Našliai provincijoje}} \quad \frac{2,88}{1,45} = 1,98$$

$$\frac{\text{Ištekėjusios moterys provincijoje}}{\text{Našlės provincijoje}} \quad \frac{1,49}{0,78} = 1,91$$

$$\frac{\text{Vedę vyrai Senos departamente}}{\text{Našlės Senos departamente}} \quad \frac{1,56}{0,75} = 2,0$$

$$\frac{\text{Ištekėjusios moterys Senos departamente}}{\text{Našlės Senos departamente}} \quad \frac{1,79}{0,93} = 1,92$$

Našlių koeficientas lygus maždaug pusei sutuoktinių koeficiento. Neperdėsime teigdami, kad našlių polinkis į savižudybę yra sutuoktinių (atitinkamai vyro ir žmonos) polinkio funkcija; kitaip tariant, pirmasis iš dalies yra antrojo padarinys. O kadangi vyrui santuoka, net ir nesant vaikų, teikia apsaugą nuo savižudybės, nieko nuostabaus, kad ir tapęs našliu vyras bent iš dalies išsaugo šią sau palankią poziciją.

Šitaip išsiaiškinę kilusį klausimą, mes sykiu galime aiškiau suvokti ir našlystės prigimtį. Turime pripažinti, kad našlystė pati savaime nėra besąlygiškai bloga aplinkybė. Tyrimai parodė, kad būti našliu neretai yra geriau, nei būti viengungiu. Mat iš tikrųjų dvasinė našlių – ir vyrų, ir moterų – būklė nėra koks nors visiškai savitas reiškinys, ji tiesiogiai priklauso nuo vedusio vyro ir ištekėjusios moters dvasinės būklės konkrečioje šalyje. Ji yra tik santuokos būklės tęsinys. Pasakykite man, koks yra santuokos bei gyvenimo santuokoje poveikis vyrams ir moterims aptariamoje visuomenėje, ir aš pasakysiu, ką vieniems ir kitiems reiškia našlavimas.Tačiau čia esama, laimei, tam tikros kompensacijos: tuo atveju, kai santuokos ir vedybinio gyvenimo poveikis yra palankus, ir dėl to našlystė yra ypač skaudus smūgis,

žmogus yra labiau apsiginklavęs jį atlaikyti; priešingai – kai santuoka bei šeimos gyvenimas anaiptol ne toks, kokio norėtųsi, našlystė nesukelia didesnės krizės, bet ir atsparumo jai atlaikyti yra mažiau. Taigi visuomenėse, kur šeima vyrui sudaro palankesnes sąlygas nei moteriai, vyrui likti vienam yra didesnis smūgis nei moteriai, tačiau jis dvasiškai labiau pajėgus tą sielvartą pakelti, nes išganingas santuokos poveikis suteikė jam daugiau atsparumo, neleidžiančio kristi į nevilt̨į.

IV

Lentelėje pateikiame nustatytų faktų suvestinę[32]:

Šeimos poveikis vyrų ir moterų savižudybės rodikliui

VYRAI			MOTERYS		
	Savižudybių rodiklis	Apsaugos koeficientas viengungių atžvilgiu		Savižudybių rodiklis	Apsaugos koeficientas netekėjusiųjų atžvilgiu
Viengungiai (45 m.)	975	–	Netekėjusios (42 m.)	150	–
Vedę, turintys vaikų	336	2,9	Ištekėjusios, turinčios vaikų	79	1,89
Vedę, neturintys vaikų	644	1,5	Ištekėjusios, neturinčios vaikų	221	0,67
Viengungiai (60 m.)	1.504	–	Netekėjusios (60 m.)	196	–
Našliai, turintys vaikų	937	1,6	Našlės, turinčios vaikų	186	1,06
Našliai, neturintys vaikų	1.258		Našlės, neturinčios vaikų	322	0,60

[32] P. Bertillonas (žr. minėtą straipsnį, paskelbtą *Revue scientifique*) jau yra nustatęs įvairių šeimyninės padėties grupių savižudybės rodiklius atsižvelgdamas į tai, yra ar nėra vaikų. Štai jo gauti rezultatai (tenkantys milijonui):

Vedę vyrai, turintys vaikų	205 savižudybės	Našliai, turintys vaikų	526
Vedę vyrai, neturintys vaikų	478 savižudybės	Našliai, neturintys vaikų	1.004
Ištekėjusios moterys, turinčios vaikų	45 savižudybės	Našlės, turinčios vaikų	104
Ištekėjusios moterys, neturinčios vaikų	158 savižudybės	Našlės, neturinčios vaikų	238

Tai 1861–1868 metų duomenys. Jie rodo bendrą savižudybių skaičiaus didėjimo tendenciją, kurią ir mes nustatėme. Tačiau neturint duomenų, kuriuos mes esame pateikę XXI lentelėje, neįmanoma palyginti našlių vyrų rodiklio su tos pačios amžiaus grupės viengungių rodikliu, tad lieka nenustatytas jų apsaugos koeficientas. Kita vertus, mes domėjomės, ar tie skaičiai pritaikomi visai šaliai. Prancūzijos statistikos biure mus patikino, kad iki 1886 metų gyventojų surašymo vaikų turintys vedę vyrai ir ištekėjusios moterys nebūdavo atskiriami, tai buvo padaryta tik 1855 metų gyventojų surašymo metu, išskyrus Senos departamentą.

Lentelės duomenys bei ankstesni pastebėjimai leidžia daryti išvadą, kad santuoka iš tiesų apsaugo nuo savižudybės, ir tai sudaro jos savitumą. Tačiau šis poveikis yra labai ribotas, jis būdingas tik vienai lyčiai. Kad ir kaip svarbu mums būtų konstatuoti tokį jos vaidmenį – kodėl svarbu, išsiaiškinsime kitame skyriuje[33], – turime pripažinti, kad iš esmės sutuoktinių imunitetą suformuoja šeima, t. y. visavertė grupė, kurią sudaro tėvai ir vaikai. Suprantama, kadangi sutuoktiniai yra šeimos nariai, jie irgi prie to – beje, savo pačių labui – prisideda, tačiau ne kaip vyras ir žmona, bet kaip tėvas ir motina, kaip šeimos grupės subjektai. Nors vieno iš jų pasitraukimas iš tikrųjų padidina kito savižudybės galimybę, tačiau visai ne dėl to, kad nutrūko asmeniškai juos siejęs ryšys, o dėl to, kad šeimoje kilusi sumaištis krito ant likusio sutuoktinio galvos. Savitą santuokos vaidmenį mes dar vėliau aptarinėsime, o kol kas svarbu pabrėžti, kad šeimos ryšiais susieta grupė, kaip ir religinė bendruomenė, turi galios apsaugoti nuo savižudybės.

Apsauginis jos poveikis tuo stipresnis, kuo gausesnė yra šeima, t. y. kuo daugiau joje narių.

Šį teiginį mes iškėlėme ir mėginome įrodyti straipsnyje, kurį 1888 m. lapkritį paskelbė *Revue philosophique*. Tačiau neturėdami pakankamai statistinių duomenų, mes tada negalėjome pateikti tiek svarių argumentų, kiek, mūsų manymu, jų reikėjo. Mes išties nežinojome, koks yra vidutiniškas šeimos narių skaičius apskritai Prancūzijoje bei atskirai kiekviename departamente. Teko remtis prielaida, jog šeimos gausumas priklauso išimtinai nuo vaikų skaičiaus, bet tasai skaičius gyventojų surašymo suvestinėse nebuvo nurodytas, tad mėginome jį nustatyti netiesioginiu būdu, atsižvelgdami į vadinamąjį demografinį natūralųjį prieaugį, t. y. rodiklį, ženklinantį metinę gimusiųjų persvarą tūkstančio mirusiųjų atžvilgiu. Be abejo, tai buvo pakankamai logiškas žingsnis, nes kur prieaugis yra didelis, apskritai šeimos neturėtų būti mažos. Tačiau griežtos determinacijos čia nereikėtų tikėtis, ir neretai viskas susiklosto kitaip. Ten, kur yra įprasta, kad vaikai anksti atsiskiria nuo tėvų – gal emigruoja, gal nori gyventi atskirai ar turi kitų sumetimų, – šeimos gausumas nepriklauso nuo vaikų skaičiaus. Juk namai gali būti tušti, nors šeima – daugiavaikė. Tai būdinga ir aukštesnės kultūros aplinkoje, kur vaikai nuo mažumės išsiunčiami iš namų, kad gautų reikiamą išsilavinimą ar baigtų mokslus, ir skurdžiuose regionuose, kur vaikai anksti iš-

[33] Žr. II knygos V skyriaus 3 paragrafą.

sisklaido dėl sunkių gyvenimo sąlygų. Galimas ir priešingas atvejis – esant vidutiniškam gimstamumui narių skaičiumi šeima yra nemaža ar net ganėtinai gausi, nes viengungiai ar net susituokę vaikai ir toliau gyvena su tėvais, sudarydami vieną šeimos ryšiais susietą bendruomenę. Dėl visų minėtų priežasčių santykinį šeimos narių skaičių bent kiek tiksliau nustatyti įmanoma tik žinant funkcionuojančią šeimos sandarą.

Tai mums pavyko išsiaiškinti po 1886 metų gyventojų surašymo, kurio suvestinės buvo paskelbtos tik 1888 m. pabaigoje. Remiantis ten pateiktais duomenimis mėginta nustatyti, koks yra santykis tarp savižudybės ir vidutinio šeimos narių skaičiaus įvairiuose Prancūzijos departamentuose; gauti tokie rezultatai:

	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų (1878–1887)	Kiek šeimos narių vidutiniškai tenka šimtui šeimų
Pirma grupė (11 departamentų)	430–380	347
Antra grupė (6 departamentai)	300–240	360
Trečia grupė (15 departamentų)	230–180	376
Ketvirta grupė (18 departamentų)	170–130	393
Penkta grupė (26 departamentai)	120–80	418
Šešta grupė (10 departamentų)	70–30	434

Matome, jog mažėjant savižudybių skaičiui reguliariai auga šeimos gausumo rodiklis.

Jeigu užuot lyginę vidurkius išanalizuosime kiekvienos grupės departamentų duomenis, neaptiksime nieko, kas prieštarautų šiai išvadai. Apskritai Prancūzijoje 10 šeimų tenka 36 asmenys. Ištyrę, keli departamentai kiekvienoje iš šešių grupių viršija nurodytą bendrą Prancūzijos šeimos narių skaičiaus vidurkį ir keli iki jo nepakyla, nustatėme tokią vidinę išskirtųjų grupių sudėtį:

	Kiekvienos grupės departamentų pasiskirstymas (procentais) bendrojo šeimos narių skaičiaus vidurkio atžvilgiu	
	Nesiekia vidurkio	Viršija vidurkį
Pirma grupė	100 proc.	0 proc.
Antra grupė	84 proc.	16 proc.
Trečia grupė	60 proc.	30 proc.
Ketvirta grupė	33 proc.	63 proc.
Penkta grupė	19 proc.	81 proc.
Šešta grupė	0 proc.	100 proc.

Didžiausią savižudybių rodiklį turinčioje grupėje nėra nė vieno departamento, kuriame vidutinis šeimos narių skaičius siektų bendrąjį šalies vidurkį. Šis santykis pamažu, bet labai tolygiai kinta, kol įgauna priešingą kryptį ir galiausiai visiškai apsiverčia. Paskutinėje grupėje, kur savižudybių rodiklis mažiausias, nėra nė vieno departamento, kuriame vidutinis šeimos narių skaičius neviršytų bendrojo vidurkio.

Beje, ir abiejų žemėlapių (žr. p. 179) bendra konfigūracija yra visiškai analogiška. Regiono, kuriame vidutinis šeimos narių skaičius mažiausias, bei didžiausią savižudybių rodiklį turinčios zonos ribos visiškai sutampa. Jie apima šiaurinę bei rytinę šalies dalį, iš vienos pusės nusidriekdami iki Bretanės, o iš kitos – iki Luaros. O vakaruose ir pietuose, kur savižudybių yra mažiau, vidutinis šeimos narių skaičius didesnis. Esama netgi detalesnių sutapimų. Šiauriniame regione išsiskiria du departamentai – Šiaurės ir Pa de Kalė – pasižymintys palyginti nedideliu polinkiu į savižudybę ir tuo keliantys nusistebėjimą, nes kaip tik šiaurinė krašto dalis yra labiausiai industrializuota, o išplėtota pramonė, kaip žinome, yra savižudybę skatinantis veiksnys. Tačiau tą patį išskirtinumą matome ir kitame žemėlapyje. Abiejuose minėtuose departamentuose šeimos gausumo rodiklis yra gana aukštas, nors visuose kaimyniniuose departamentuose jis yra labai žemas. Abu žemėlapiai pietuose rodo tokią pačią tamsią dėmę, kurią sudaro Ronos deltos, Varo ir Pajūrio Alpių departamentai, o vakaruose – vienodai šviesią dėmę, kuri sutampa su Bretanės teritorija. Pasitaikantys nukrypimai tėra vos pastebimos išimtys; turint omeny, kokia daugybė veiksnių gali turėti poveikį tokiam sudėtingam reiškiniui, minėti sutapimai išties labai reikšmingi.

Apie analogišką šių dviejų reiškinių sąsają byloja ir tolesnėje jų raidoje išryškėjusi inversija. Nuo 1826 metų savižudybių nepaliaujamai daugėjo, o gimstamumas nuolat mažėjo. 1821–1830 metų laikotarpiu 10.000 gyventojų dar teko 303 gimimo atvejai; tarp 1881 ir 1888 metų jų liko tik 240, ir per visą šį laiko intervalą mažėjimo tendencija buvo pastovi. Tuo pat metu šeima skaidėsi į vis smulkesnes dalis. Tarp 1856 ir 1886 metų šeimų skaičius išaugo iki dviejų milijonų; nuo 8.796.276 jis pamažu padidėjo iki 10.662.423. O gyventojų per tą patį laiko tarpsnį padaugėjo tik 2 milijonais. Akivaizdu, kad šeimos narių skaičius gerokai sumažėjo[34].

[34] Žr. *Dénombrement de 1886*, p. 106.

IV žemėlapis
Savižudybės ir šeimos gausumas

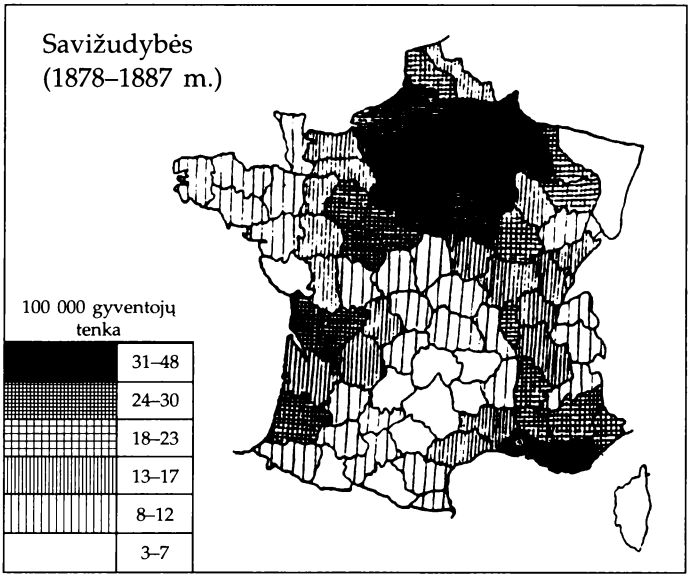

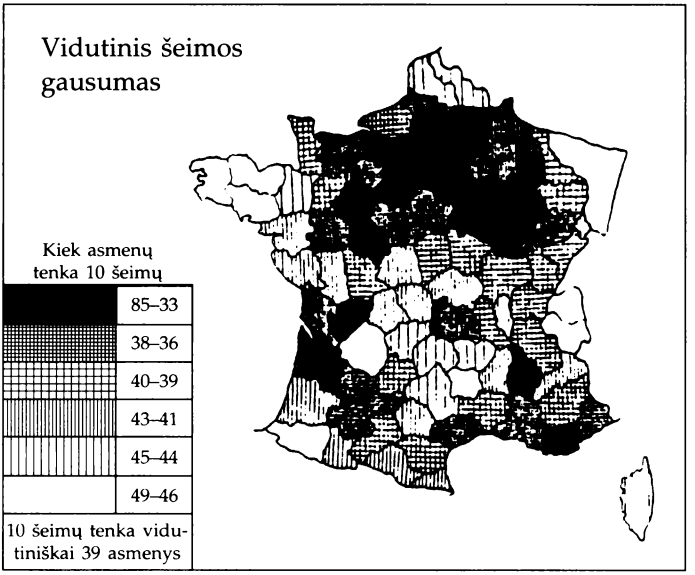

Taigi faktai anaiptol nepatvirtina paplitusio požiūrio, kad savižudybes labiausiai skatina gyvenimo sunkumai – priešingai, matome, jog kuo daugiau sunkumų, tuo savižudybių skaičius mažesnis. Beje, tai išties netikėtas maltizmo padarinys, kurio, aišku, pats autorius nebuvo numatęs. Rekomenduodamas reguliuoti gimimų skaičių šeimoje, Malthusas manė, kad šis apribojimas bent kai kuriais aspektais yra būtinas visų gerovei. Tačiau iš tikrųjų tasai apribojimas yra grasus negerovės šaltinis, nes jis susilpnina žmogaus norą gyventi. Gausi šeima anaiptol nėra prabanga, be kurios nesunkiai galima apsieiti ir kurią tik turtuolis gali sau leisti, o kasdieninė duona, be kurios neįmanoma išgyventi. Net jei žmogus ir labai neturtingas, net jei jam rūpi jo paties asmeninė nauda, mažiausiai pelno galima tikėtis iš tokios investicijos, kurioje mainais į kapitalą atsižadama dalies savų palikuonių.

Ši išvada derinasi su ta, prie kurios esame anksčiau priėję. Kas vis dėlto lemia minėtą gausios šeimos poveikį savižudybei? Norint atsakyti į šį klausimą, nereikia ieškoti organinio pobūdžio veiksnių; mat nors visiško nevaisingumo priežastys išties yra fiziologinės, to negalima pasakyti apie negausią šeimą, nes jos negausumą dažniausiai lemia laisvas apsisprendimas, kuris paprastai sutampa su tam tikra tuo metu paplitusia viešąja nuomone. Maža to, juk šeimos gausumas, kaip jau esame išsiaiškinę, priklauso ne vien nuo gimstamumo; matėme, jog kai vaikų yra nedaug, šeimą gali pagausinti kiti šeimos nariai, ir, priešingai, kai vaikų yra daug, šeima gali būti negausi, nes vaikai faktiškai nėra nuolatiniai grupės gyvenimo dalyviai. Tad, ko gera, apsauginė šeimos galia sietina su *sui generis* jausmais, kuriuos tėvai jaučia savo tiesioginiams palikuonims. Beje, šie jausmai savo ruožtu gali reikštis tik esant tam tikrai namų bendruomenės būsenai. Jei šeima nėra sutelkta, tie jausmai nepajėgūs daryti įtakos.

Taigi, kadangi šeimos funkcionavimo būdas priklauso nuo jos gausumo, šeimos narių skaičius turi įtakos polinkiui į savižudybę.

Suprantama, mažėjant grupės narių skaičiui negali nesumažėti ir jos gyvybingumas. Kolektyviniams jausmams ypatingos galios suteikia tai, kad tuos jausmus išgyvenančio individo vidinė energija susilaukia atsako kiekvieno kito individo sąmonėje ir savo ruožtu grįžta atgal. Aišku, jog kolektyvinių jausmų įtampa tuo didesnė, kuo daugiau yra individų, kurių išgyvenimai perauga į bendrą jauseną. Užtat kuo gausesnė grupė, tuo daugiau joje kyla aistrų, galinčių išsilieti smurtu. Vadinasi, negausioje šeimoje bendri jausmai ir prisiminimai

negali įgauti didesnės galios; mat čia per mažai individų, kad kiekvieno iš jų sąmonės išgyvenimai tarpusavio apykaitoje galėtų labai sustiprėti. Tokia šeima nepajėgi suformuoti tvirtų tradicijų, kurios geba ne tik palaikyti ryšį tarp tos pačios grupės narių, bet ir, pergyvenusios juos, susieti tarpusavyje viena kitą keičiančias kartas. Be to, nedidelės šeimos nebūna ilgaamžės, o joks trumpalaikis socialinis junginys negali būti patvarus. Mat kolektyvinės sąmonės būsena čia negali sutvirtėti, lygiai kaip negalima čia ir ženklesnė jų įvairovė; juk toji įvairovė randasi tik tada, kai vyksta aktyvi pažiūrų ir įspūdžių apykaita, kai vienų nuostatos nuolat perdavinėjamos kitiems, antra vertus, pats apsikeitimas vyksta tuo greičiau, kuo daugiau dalyvių gali į jį įsitraukti. Kai bendruomenė yra pakankamai gausi, nuomonės cirkuliuoja be pertrūkio; mat čia visada kas nors su kuo nors palaiko ryšį, o kai bendruomenės narių nedaug, jie gali palaikyti tik nereguliarius ryšius, ir būna momentų, kai bendras gyvenimas nutrūksta. Lygiai taip ir negausioje šeimoje artimieji mažai būna kartu; šeimyninis gyvenimas vos rusena, ir pasitaiko momentų, kai namų židinys lieka tuščias.

Bet teigdami, kad štai tokios grupės gyvenime yra mažiau bendrumo nei kitose, mes sykiu konstatuojame, kad ji yra menkiau integruota; mat socialinio junginio integracijos būklė tik atspindi jo viduje vykstančio kolektyvinio gyvenimo intensyvumą. Tasai junginys yra tuo vientisesnis ir patvaresnis, kuo jo nariai aktyviau ir pastoviau bendrauja. Tad išvadą, prie kurios mes esame priėję, galima būtų šitaip papildyti: šeima turi galios apsaugoti nuo savižudybės, ir kuo šeima tvirtesnė, tuo ši jos apsauginė galia didesnė[35].

V

Jeigu statistiniai tyrimai nebūtų palyginti naujas dalykas, pasitelkus tą patį metodą būtų galima parodyti, kad šis dėsnis galioja ir po-

[35] Žodį *gausumas* [*densité*] mes čia vartojome truputį kita prasme nei sociologijoje. Apskritai mes grupės gausumą apibrėžiame funkciniu aspektu, t. y. turėdami omenyje ne absoliutų bendruomenę sudarančių individų skaičių (tai mes linkę vadinti veikiau apimtimi [*le volume*]), o skaičių individų, kurie, nepaisant apimties, yra funkciškai susiję (Žr. *Règles de la Meth. Sociol.*, p.139). Tačiau kalbant apie šeimą,apimties ir gausumo skirtumas nėra svarbus, nes tokioje mažoje grupėje visi ją sudarantys individai yra funkciškai susiję.

litinėms visuomenėms. Istorija išties byloja, kad savižudybė yra palyginti retas dalykas jaunose visuomenėse[36], kurios tvirtėja vis labiau susitelkdamos, o ryškėjant priešingai – visuomenių dezintegracijos – tendencijai, savižudybių kaskart vis daugėja. Ir Graikijoje, ir Romoje savižudybė kaip reiškinys iškilo, kai senoji valstybės organizacija suiro ir tolesnė pažanga vyko lydima vis gilėjančio dekadanso. Šis faktas nurodomas ir kalbant apie Otomanų imperiją. Maišatis, kuri Prancūzijos visuomenę apėmė Revoliucijos išvakarėse, prasidėjus senosios socialinės sistemos griūčiai, sukėlė savižudybių bangą, apie kurią mums pasakoja to meto rašytojai[37].

Tačiau nors savižudybės statistika siekia ne ką toliau pastarojo šešiasdešimtmečio, ji ir be šių istorinių liudijimų teikia keletą mūsų teiginį paremiančių argumentų, kurie pranašesni palyginti su anais didesniu tikslumu.

Esama nuomonės, kad didelių politinių sukrėtimų metu savižudybių gausėja. Tačiau Morselli aiškiai parodė, kad faktai šiai nuomonei prieštarauja. Per visas šiame amžiuje Prancūzijoje vykusias revoliucijas savižudybių kaip tik sumažėdavo. 1830 m. bendras savižudybių skaičius nuo 1904 (1829 m.) nukrito iki 1756, taigi staigiai sumažėjo beveik 10 procentų. 1848 m. pastebėtas ne mažesnis kritimas; bendras metinis skaičius nuo 3.647 sumažėjo iki 3.301. Po to ką tik Prancūziją ištikusi 1848–1849 metų krizė nuvilnijo per visą Europą; savižudybių visur gerokai sumažėjo, ir, beje, kuo krizė buvo sunkesnė ir ilgesnė, tuo mažėjimo tendencija buvo ryškesnė. Tai parodyta lentelėje:

	Danija	Prūsija	Bavarija	Saksonijos karalystė	Austrija
1847	345	1.852	217		611 (1846 m.)
1848	305	1.649	215	398	
1849	337	1.527	189	328	452

[36] Nereikėtų painioti jaunų visuomenių, turinčių aiškių vystymosi potencijų, su žemo išsivystymo lygmens visuomenėmis, kuriose, kaip matysime tolesniame skyriuje, savižudybės yra kaip tik labai dažnas dalykas.

[37] Štai ką rašė Helvecijus 1781 m.: „Finansų suirutė bei valstybės konstitucijos pasikeitimas visus stūmė į nevilt̨į. Liūdnas to įrodymas – daugybė savižudybių sostinėje". Mes cituojame pagal Legoyt, p. 30. Mercier savajame *Tableau de Paris* (1782) rašo, kad per 25 metus savižudybių skaičius Paryžiuje patrigubėjo.

Vokietijoje įtampos būta didesnės nei Danijoje, ir kova čia tęsėsi ilgiau nei Prancūzijoje, kur iškart buvo sudaryta nauja vyriausybė; atitinkamai Vokietijoje savižudybių mažėjimo tendencija juntama iki 1849 m. Šiais metais Bavarijoje jų būta 13 proc. mažiau, Prūsijoje – net 18 proc.; Saksonijoje tik per vienus 1848–1849 metus jų sumažėjo taip pat 18 proc.

Prancūzijoje tokios tendencijos nebūta nei 1851 m., nei 1852 m. Čia laikėsi gana pastovus savižudybių skaičius. Tačiau konkrečiai Paryžiuje valstybės perversmo padariniai šiuo atžvilgiu buvo akivaizdūs; nors perversmas įvyko gruodį, savižudybių skaičius nuo 483 atvejų (1851) nukrito iki 446 (1852), taigi 8 proc., net ir 1853 jis neviršijo 463[38]. Šis faktas tarsi įrodo, kad valdžios perversmas kur kas labiau sukrėtė Paryžių nei provinciją, kuri, atrodo, šiam įvykiui liko abejinga. Beje, apskritai tokių krizių poveikis visada labiau juntamas sostinėse nei departamentuose. 1830 m. Paryžiuje savižudybių sumažėjo 13 proc. (čia jų būta 269, o prieš metus – 307, o metais vėliau – 359); 1848 m. jų sumažėjo 32 proc. (nuo 698 atvejų iki 481)[39].

Panašių padarinių būta net ir įprastinių, didesnės įtampos nesukeliančių parlamentinių krizių metu. Antai pažvelgus į Prancūzijos savižudybių apskaitą aiškiai matyti, kad 1877 gegužės 16-osios parlamentinis perversmas, jį lydėję neramumai bei, kita vertus, rinkimai, 1889 metais nutraukę bulanžizmo sąjūdį, čia paliko savų pėdsakų. Kad tuo įsitikintume, pakanka sugretinti dvejų aptariamų metų mėnesinį savižudybių pasiskirstymą su kiek ankstesnių bei vėlesnių metų analogiškais duomenimis.

	1876	1877	1878	1888	1889	1890
Gegužė	604	649	717	924	919	819
Birželis	662	692	682	851	829	822
Liepa	625	540	693	825	818	888
Rugpjūtis	482	496	547	786	694	734
Rugsėjis	394	378	512	673	597	720
Spalis	464	423	468	603	648	675
Lapkritis	400	413	415	589	618	571
Gruodis	389	386	335	574	482	475

[38] Pagal Legoyt, p. 252.

[39] Pagal Masaryck, *Der Selbstmord*, p. 137.

Pirmaisiais 1877 m. mėnesiais (nuo sausio iki balandžio imtinai) būta gerokai daugiau savižudybių nei atitinkamu 1876 m. laikotarpiu (1.945 vietoj 1.784), ši tendencija laikėsi gegužę ir birželį. Tik pačioje birželio pabaigoje Deputatų rūmai bei Senatas buvo paleisti ir prasidėjo ne tik teisinis, bet ir faktinis rinkimų laikotarpis; suprantama, jog kaip tik šiuo metu politinės aistros labiausiai kunkuliavo, nes ilgainiui laikas ir nuovargis jas šiek tiek prislopino. Matome, kad liepos mėnesį savižudybių skaičius ne tik nustoja lenkęs praėjusių metų liepos duomenis, bet net 14 proc. nuo jų atsilieka. Mažėjimo tendencija, šiek tiek stabtelėjusi rugpjūty, išlieka – tegu ir ne tokia dinamiška – iki pat spalio. Kaip tik šiuo metu krizė silpnėja. Vos tik jai pasibaigus savižudybių skaičius, kurį laiką mažėjęs, vėl ima augti. 1889 metais šis mums įdomus reiškinys dar akivaizdesnis. Rugpjūčio pradžioje Parlamentas paleidžiamas; iškart prasidėję rinkiminiai neramumai tęsiasi iki rugsėjo pabaigos, t. y. kol įvyksta rinkimai. Kaip tik rugpjūty savižudybių skaičius palyginti su atitinkamu 1888 mėnesiu staigiai krinta iki 12 proc., mažėjimo tendencija išlieka ir rugsėjo mėnesį, tačiau spalį, t. y. kovoms pasibaigus, ne mažiau staigiai nutrūksta.

Didieji nacionaliniai karai šiuo atžvilgiu daro tokį pat poveikį, kaip ir politiniai sukrėtimai. 1866 m. įsiplieskus Austrijos ir Italijos karui ir vienoje, ir kitoje šalyje savižudybių sumažėjo 14 proc.

	1865	1866	1867
Italija	678	588	657
Austrija	1.464	1.265	1.407

1864 m. ateina Danijos ir Saksonijos eilė. Antai Saksonijoje, kur 1863 metais milijonui gyventojų teko 643 savižudybės, 1864 m. būta tik 545 atvejai, t. y. 16 proc. mažiau, o 1865 metais jų skaičius vėl pakilo iki 619. O dėl Danijos, tai, neturėdami 1863 metų savižudybių duomenų, mes negalime jų sugretinti su 1864 m. duomenimis; tačiau mums yra žinoma, kad bendras 1964 metų savižudybių skaičius (411) buvo mažiausias metinis rodiklis per visą laikotarpį pradedant nuo 1852 metų. Kadangi 1865 m. jis pašoko iki 451, visiškai tikėtina, kad 411 savižudybių liudija ženklų sumažėjimą.

1870–1871 metų karo padariniai Prancūzijoje ir Vokietijoje – tokie pat:

	1869	1870	1871	1872
Prūsija	3.186	2.963	2.723	2.950
Saksonija	710	657	653	687
Prancūzija	5.114	4.157	4.490	5.275

Galima būtų manyti, kad mažėjimo tendencija šiuo atveju sietina su ta aplinkybe, jog karo metu dalis civilių gyventojų atlieka karinę tarnybą, o veikiančioje kariuomenėje savižudybių apskaita, suprantama, vargiai įmanoma. Tačiau moterų savižudybių sumažėjimas ne mažiau ženklus nei vyrų. Italijoje moterų savižudybių skaičius nuo 130 (1864 m.) krito iki 117 (1866 m.); Saksonijoje – nuo 133 (1863 m.) iki 120 (1864 m.) ir 114 (1865 m.), taigi sumažėjo 15 proc. Pastarojoje šalyje toks pat ženklus sumažėjimas pastebimas ir 1870 metais: nuo 130 (1869 m.) moterų savižudybių skaičius smuko iki 114 (1870 m.) ir išliko maždaug toks iki 1871 m.; tai sudaro 13 proc., taigi moterų rodiklis krito labiau nei tuo pačiu metu – vyrų. Prūsijoje 1869 m. milijonui gyventojų teko 616 moterų savižudybių, o 1871 m. – ne daugiau kaip 540 (t. y. 13 proc. mažiau). Be to, yra žinoma, kad šaukiamojo amžiaus jauni žmonės sudaro tik nedidelę savižudžių dalį. Karo veiksmai vyko tik šešis 1870 m. mėnesius; per šį bei likusį taikos laikotarpį iš milijono 25–30 metų amžiaus prancūzų nusižudė daugių daugiausia šimtas[40], o 1870 ir 1869 metais skirtumas buvo mažiausiai 1.057 atvejai.

Būta svarstymų, ar kartais staigus rodiklio kritimas krizės metu nesietinas su tuo, jog tokiomis sąlygomis administracinė valdžia paralyžiuojama, tad savižudybės nebe taip kruopščiai registruojamos. Tačiau daugybė faktų rodo, kad ši atsitiktinė priežastis anaiptol nepaaiškina aptariamo reiškinio. Pirmiausia, tai gana visuotinis reiškinys. Jis vienodai būdingas ir nugalėtojams, ir nugalėtiesiems, ir įsibrovėliams, ir užgrobtiesiems. Maža to, ištikus itin stipriam sukrėtimui, minėti padariniai juntami dar ilgokai po įvykio. Savižudybių skaičius ima augti labai pamažu; praeina keleri metai, kol vėl grįžtama į išeities tašką; šitai pastebima net tose šalyse, kur normaliomis sąlygomis savižudybių kasmet reguliariai daugėja. Nors tokių perturbacijų atvejais apskai-

[40] Iš tiesų 1889–1891 m. metinis šios amžiaus grupės savižudybių rodiklis buvo tik 396; tad pusmečiui teko apie 200 atvejų. O nuo 1870 iki 1890 m. savižudybių skaičius visose amžiaus grupėse padvigubėjo.

tos netikslumai, be abejo, galimi ar net visiškai tikėtini, statistikos nustatyta savižudybių skaičiaus mažėjimo tendencija yra perdėm pastovi, kad laikiną administracinių funkcijų sutrikimą būtų galima laikyti svarbiausia jos priežastimi.

Tačiau tvirčiausias argumentas, kurį mes šiandien turime ir kuris verčia mus pripažinti, jog kalbėti reikia ne apie galimą skaičiavimo klaidą, o apie socialinės psichologijos reiškinį, yra tai, kad minėtą poveikį daro ne visos politinės ir nacionalinės krizės, o tik tos, kurios sužadina aistras. Mes jau esame užsiminę, kad mūsų revoliucijos visada darė didesnį poveikį savižudybių dinamikai Paryžiuje nei departamentuose; o juk administracinė maišatis kilo ne tik Paryžiuje, bet ir provincijoje. Tačiau šios rūšies įvykiai visada mažiau susidomėjimo kėlė provincialams nei paryžiečiams, nes šie visada buvo tikrieji tų įvykių veikėjai ir tiesioginiai stebėtojai. Didieji nacionaliniai karai, tokie kaip 1870–1871 metų Prancūzijos ir Vokietijos karas, ir vienoje, ir kitoje šalyje išties turėjo didžiulį poveikį savižudybių dinamikai, o grynai dinastiniai, platesnių masių neišjudinę karai, tokie kaip Krymo ar Italijos, pastebimos įtakos savižudybei neturėjo. 1854 m. savižudybių skaičius netgi gerokai šoktelėjo (nuo 3.415 atvejų 1853 m. iki 3.700). Tą patį matome ir Prūsijoje per 1864 bei 1866 metų karus. 1854 m. skaičiai liko nepakitę, o 1866 m. šiek tiek išaugo. O priežastis čia ta, kad šie karai kilo grynai politikų valia ir – kitaip nei per 1870 metų karą – plačiosios visuomenės aistrų nepažadino.

Šiuo atžvilgiu įdomu tai, kad Bavarijoje 1870 metai neturėjo tokių padarinių kaip kitose, ypač šiaurės Vokietijos, žemėse. Bavarijoje 1870 m. būta daugiau savižudybių nei 1869 m. (nuo 425 pakilo iki 452). Tik 1871 m. pastebima šiokia tokia mažėjimo tendencija, kiek sustiprėjusi 1872 m., kai savižudybių skaičius neviršijo 412 atvejų, o tai, beje, yra tik 9 proc. mažiau nei 1869 m. ir 4 proc. mažiau nei 1870 m. O juk Bavarija karo įvykiuose materialiai dalyvavo tiek pat, kiek ir Prūsija; kaip ir Prūsija, ji mobilizavo visą savo armiją, tad nėra jokio pagrindo manyti, kad administracinės maišaties ten būta mažiau. Tačiau dvasine prasme įvykiai ją kur kas mažiau įtraukė. Aišku, katalikiškoji Bavarija visada gyveno savarankiškiau nei kitos Vokietijos žemės, ir šią savo autonomiją ji labai brangino. Kare ji dalyvavo savo karaliaus valia, be jokių vidinių paskatų. Tad didysis socialinis sąjūdis, tuo metu apėmęs Vokietiją, ją palietė kur kas mažiau nei kitas sąjungines tautas; užtat ir pergalės džiaugsmas čia atėjo vėliau ir buvo

gerokai silpnesnis. Entuziazmas į Bavariją atvilnijo, kai viskas jau buvo pasibaigę ir kai jis jau buvo šiek tiek atvėsęs. Tik stiprūs šlovės gūsiai, nuvilniję per Vokietiją po 1870 metų pergalės, pajėgė šiek tiek išjudinti abejingąją užsispyrėlę[41].

Šį faktą galima sugretinti su kitu tokią pat reikšmę turėjusiu faktu. Prancūzijoje 1870–1871 metais savižudybių sumažėjo tik miestuose:

	Savižudybių skaičius, tenkantis milijonui	
	miestiečių	kaimiečių
1866–1869	202	104
1870–1872	161	110

Suprantama, kaimo vietovėse kur kas sunkiau fiksuoti visas savižudybes nei miestuose. Vadinasi, ne ši aplinkybė lemia akivaizdų jų skaičiaus skirtumą. Tasai skirtumas randasi dėl to, kad dvasinis sukrėtimas, kurį neša karas, paliečia tik miestų gyventojus, nes šie palyginti su kaimiečiais karo negandoms yra daug jautresni, jausmingesni ir, be to, labiau seka visus įvykius.

Galimas tik vienas minėtų faktų paaiškinimas. Didieji socialiniai sukrėtimai, kaip ir didieji tautų karai, sužadina kolektyvinius jausmus, skatina partiškumo sąmonę peraugti į patriotizmą, politinį įsitikinimą paverčia nacionaliniu įsitikinimu, ir visų veiklą sutelkdami vienam tikslui pasiekti skatina – bent jau kuriam laikui – visuomenės integraciją. Taurinantį poveikį, kurį ką tik konstatavome, daro ne pati krizė, o kovos, kurias toji krizė sukelia. Kadangi kova verčia žmones susitelkti bendro pavojaus akivaizdoje, individas mažiau galvoja apie save, o daugiau – apie bendrą reikalą. Suprantama, kad toks susitelkimas gali neapsiriboti konkrečiu pavojaus momentu ir pergyventi – ypač kai jis stiprus – tiesiogiai jį paskatinusias priežastis.

[41] Beje, anaiptol nėra tikras dalykas, kad savižudybių skaičiaus sumažėjimą 1872 m. sukėlė 1870 metų įvykiai. Iš tikrųjų savižudybių mažėjimas už Prūsijos ribų karui pasibaigus vos pastebimas. Antai Saksonijoje 1870 m. savižudybių sumažėjo vos 8 proc., ši tendencija ne ką tesustiprėjo ir 1871 m., o 1872 m. visai nutrūko. Badeno hercogystėje savižudybių būta mažiau tik 1870 m.; o 1871 m.savižudybių skaičius (244) čia jau 10 proc. viršija 1869 m. rodiklį. Matyt, tik Prūsijoje pergalė sukėlė kolektyvinę euforiją, išlikusią ir po karo. Kitos valstybės pasirodė ne tokios jautrios karo atneštai šlovei ir galybei, ir kai tik praėjo didžiojo nacionalinio nerimo metas, visuomenės aistros iškart nuslūgo.

VI

Mes vieną po kito pateikėme tris teiginius:

Savižudybių skaičius kinta atvirkščiai proporcingai religinės bendruomenės integracijos laipsniui.

Savižudybių skaičius kinta atvirkščiai proporcingai šeimyninės bendruomenės integracijos laipsniui.

Savižudybių skaičius kinta atvirkščiai proporcingai politinės visuomenės integracijos laipsniui.

Toks sugretinimas rodo, jog tai, kad šios skirtingos bendruomenės turi teigiamą poveikį savižudybei, lemia ne ypatingas kiekvienos iš jų pobūdis, o visoms joms būdinga bendra aplinkybė. Minėtas religijos paveikumas kyla anaiptol ne dėl specifinės religinių jausmų prigimties – juk tokį pat poveikį daro ir šeimos ryšiais saistomos bendruomenės bei politinės visuomenės, jei tik jos tvirtai integruotos. Beje, mes tai jau įrodėme anksčiau, tiesiogiai gvildendami skirtingų religijų poveikį savižudybei[42]. Savo ruožtu anaiptol ne šeimyninių ar politinių saitų savitumas leidžia mums paaiškinti tų saitų apsauginį poveikį; juk šis pranašumas būdingas ir religinei visuomenei. Priežastis gali būti siejama tik su visoms šioms socialinėms grupėms vienaip ar kitaip būdingu bendru ypatumu. Šią sąlygą tenkina vienintelis dalykas – tai, kad visoms šioms socialinėms grupėms yra būdinga stipri integracija. Tad priėjome prie bendros išvados: savižudybių skaičius kinta atvirkščiai proporcingai socialinių grupių, kurių narys yra individas, integracijos laipsniui.

Kita vertus, neįmanoma išvengti, kad visuomenės dezintegracija savaime neatpalaiduotų individo nuo socialinio gyvenimo, kad asmeniniai individo tikslai nenusvertų bendrųjų, – žodžiu, neįmanoma išvengti, kad individuali asmenybė nesiektų iškilti virš kolektyvinės asmenybės. Kuo silpnesni tampa vidiniai grupės, kurios narys yra individas, ryšiai, tuo mažiau jis nuo tos grupės priklauso, tad dabar vien savo paties apsisprendimu jis gali vadovautis tik asmeniniais interesais grindžiamomis elgesio normomis. Jei tokią individo padėtį, kai individualusis *Aš* griežtai priešpriešina save visuomeniškajam *Aš* pastarojo nenaudai, pavadintume egoizmu, tai iš tokios besaikės individuacijos kylantį savižudybės tipą galėtume vadinti egoistiniu.

[42] Žr. II knygos II skyriaus 4 paragrafą.

Tačiau kokiu būdu minėta individo padėtis gali sudaryti prielaidas savižudybei?

Pirmiausia pravartu pabrėžti, kad susilpnėjus kolektyvo galiai, kuri yra bene patikimiausia apsauga nuo savižudybės, negali nepagausėti savižudybių. Kai visuomenė stipriai sutelkta, ji geba individus išlaikyti nuo savęs priklausomus, tarsi jie būtų jai pavaldūs, taigi ji neleidžia jiems savo pačių nuožiūra savimi disponuoti. Ji priešinasi baimindamasi, kad individai sava mirtimi neišduotų savo priedermių jai. Tačiau kokiu būdu visuomenė galėtų primesti individams savo viršenybę tada, kai individai atsisako pripažinti tokios subordinacijos teisėtumą? Ji nebeturi to autoriteto, kuris būtinas, kad sulaikytų juos savame poste tada, kai jie nori dezertyruoti, tad suvokusi savo silpnumą visuomenė pamažu sutinka pripažinti individams teisę laisvai daryti tai, ką ji bejėgė sukliudyti. O pripažinimas, kad individas yra savo gyvenimo šeimininkas, reiškia, kad jis gali pats jį nutraukti. Kita vertus, atkrenta vienas iš tų motyvų, kurie skatino individą kantriai pakelti gyvenimo negandas. Mat kai individas veikia išvien su grupe vedamas meilės, tai nenorėdamas pakenkti interesams, dėl kurių jis yra įpratęs atsižadėti savųjų, jis iš paskutiniųjų kabinasi į gyvenimą. Tie patys saitai, kurie neleidžia jam atitrūkti nuo bendro reikalo, sieja jį ir su gyvenimu, o iškilus tikslas, į kurį nukreiptas jo žvilgsnis, padeda jam pamiršti asmenines nuoskaudas. Pagaliau sutelktoje ir gyvybingoje visuomenėje vyksta nuolatinė tarpusavio – kiekvieno su visais ir visų su kiekvienu – idėjų ir jausmų apykaita, todėl individas nėra pasmerktas kapstytis vien savo jėgomis, o būdamas kolektyvinės energijos kūrėjas gali iš jos pasisemti jėgų, jeigu išsenka savosios.

Tačiau visi šie argumentai tėra antraeilės svarbos. Kraštutinis individualizmas yra ne tik palanki dirva reikštis savižudybę skatinančioms priežastims, bet ir jis pats yra tokio pobūdžio priežastis. Jis ne tik šalina kliūtis, neabejotinai slopinančias žmonių polinkį žudytis, bet ir pats visaip skatina šį polinkį duodamas pagrindą ypatingam, individualizmu paženklintam savižudybės tipui. Tai pravartu nuodugniau pasiaiškinti, nes būtent tai apibrėžia specifinį mūsų išskirto savižudybės tipo pobūdį ir pateisina mūsų pasiūlytą „egoistinės savižudybės" pavadinimą. Tad kaip paaiškinti tokį individualizmo vaidmenį?

Neretai sakoma, esą žmogus dėl savo psichologinės sandaros negalįs gyventi nejausdamas ryšio su kuo nors, kas yra už jį viršesnis ir kas jį pergyvena; ši būtinybė kylanti iš mūsų poreikio atsispirti prieš

visiško išnykimo grėsmę. Esą gyvenimas būtų nepakeliamas, jei neįžvelgtume kokios nors jo prasmės, visas kančias atperkančio gyvenimo tikslo. Mat individas pats sau nėra pakankamas tikslas, įprasminantis jo veiklą. Šito būtų per maža. Individas įspraustas ne tik į erdvės, bet ir į laiko rėmus. Jeigu mes neturėtume kito objekto kaip tik pačius save, mes negalėtume atsikratyti minties, kad visoms mūsų pastangoms lemta nueiti į nebūtį, kuri mūsų neišvengiamai laukia. Išnykimas mums kelia siaubą.Tokiomis sąlygomis nepakaktų narsos gyventi, t. y. veikti ir kovoti – juk iš viso to vargo vis tiek nieko neliks. Žodžiu, egoizmas kirstųsi su žmogaus prigimtimi; kaip išlikimo laidas egoizmas išvis nepatikimas.

Tačiau šitaip suabsoliutintas šis teiginys yra gana ginčytinas. Jeigu mintis apie mūsų būties baigtinumą mums išties būtų tokia nepakeliama, mes sutiktume gyventi tik tada, jei mums pavyktų patiems save apgauti ir be jokio pagrindo patikėti gyvenimo vertingumu. Bet jei ir būtų įmanoma nebūties vaizdą nors šiek tiek užmaskuoti, tai nesukliudytų jai ateiti: kad ir ką darytum, jos neišvengsi. Tiesa, mes galime nebūties ribą pastūmėti per keletą kartų ir šitaip išsaugoti savo vardą šiek tiek metų ar keletą amžių ilgiau nei egzistavo mūsų kūnas; bet vis tiek ateina momentas – daugeliui žmonių netgi labai greit, – kai ničnieko nebelieka. Grupės, su kuriomis mes susisaistome vildamiesi, kad jos padės prailginti mūsų egzistavimą, pačios yra mirtingos; jos taip pat pasmerktos išnykti ir nusineša su savimi visa, ką iš savęs esame į jas įdėję. Be galo maža yra tokių žmonių, kurių prisiminimas būtų taip suaugęs su pačios žmonijos istorija, kad gebėtų išlikti tol, kol toji istorija tęsis. Jeigu mes išties taip trokštume nemirtingumo, tai šios apgailėtinos perspektyvos niekada mūsų netenkintų. Ir kas gi vis dėlto pergyvena mus? Koks nors žodis, garsas, vos pastebimas ir dažniausiai bevardis[43] pėdsakas – taigi nelieka nieko, kas sietųsi su įtemptomis mūsų pastangomis ir kas galėtų prieš mus pačius tas įdėtas pastangas pateisinti. Iš tiesų, nors vaikas, būdamas iš prigimties egoistas, nejaučia menkiausio poreikio išlikti kitų atmintyje, nors senas žmogus šiuo, kaip ir daugeliu kitų, atžvilgiu labai daž-

[43] Mes čia nekalbame apie idealųjį mūsų būties tęsinį, kai tikima sielos nemirtingumu, nes, pirma, šitai neleidžia paaiškinti, kodėl šeima ar prisirišimas prie politinės bendruomenės apsaugo mus nuo savižudybės; antra, anaiptol ne šis tikėjimas lemia profilaktinį religijos poveikį; mes tai jau aptarėme anksčiau.

nai esti tikras vaikas, vis dėlto ir vienas, ir kitas ne mažiau ar netgi daugiau nei suaugęs žmogus laikosi įsikibę į gyvenimą; kaip jau matėme, iki 15 metų amžiaus savižudybės iš tikrųjų yra labai retas dalykas, gilioje senatvėje jų taip pat sumažėja. Tą patį galima pasakyti ir apie gyvūnus, kurių psichologinė sandara tik lygiu skiriasi nuo žmogaus. Tad neteisinga manyti, esą gyvenimas būtų neįmanomas, jei žmogus tam neturėtų paties gyvenimo atžvilgiu išorinio motyvo.

Ir iš tiesų esama daugybė funkcijų, kurios būdingos tik individui: turime omenyje veiklą, būtiną fiziniam gyvenimui palaikyti. Kadangi šios funkcijos atliekamos tik tuo tikslu, pasiektas tikslas reiškia, kad atlikta visa, kas buvo privalu atlikti. Vadinasi, šias funkcijas liečiančioje veiklos srityje žmogus gali veikti protingai, nekeldamas sau tą sritį peržengiančių tikslų. Tos funkcijos jam tarnauja, ir jau vien todėl jas reikia atlikti. Štai kodėl žmogus, neturėdamas kitų reikmių, pats save tenkina ir gali gyventi laimingai vien dėl to, kad gyventų. Tačiau to anaiptol nepasakysi apie civilizuotą suaugusį žmogų. Jis kupinas visokiausių idėjų, jausmų, gyvenimo nuostatų, neturinčių nieko bendra su organiniais poreikiais. Menas, dorovė, religija, politika, net mokslas skirti ne žmogaus organų funkcijoms atkurti ar joms reguliuoti. Visas šis suprafizinis gyvenimas radosi ir išsiskleidė veikiant ne kosmosui, o socialinei aplinkai. Visuomenės įtaka lėmė, kad mumyse pabudo simpatijos ir solidarumo jausmai kitam žmogui; visuomenė, modeliuodama mus pagal savo paveikslą, įdiegė mumyse religinius, politinius, dorovinius įsitikinimus, kurie valdo mūsų poelgius; kad galėtume atlikti savąjį socialinį vaidmenį, mes įdėjome nemažai triūso ugdydami savo intelektą, galiausiai ir pati visuomenė, perduodama mums mokslą, kurio lobiai joje telkiasi, aprūpino mus priemonėmis, padedančiomis mums lavintis.

Kadangi šių aukščiausių žmogaus veiklos formų šaltinis yra kolektyvinis, natūralu, kad ir jų tikslas yra tokio pat pobūdžio. Suprantama, kad iš visuomenės kilusios, jos su visuomene ir susijusios; minėtosios veiklos formos – tai veikiau pati visuomenė, įkūnyta ir individualizuota kiekviename iš mūsų. Tačiau tokiu atveju jų buvimas mums gali atrodyti pamatuotas tik tada, jei mes nesame abejingi objektui, kuriam jos yra skirtos. Mes jas galime vertinti tik tiek, kiek vertiname jų objektą, t. y. – visuomenę. Priešingai, kuo labiau mes jaučiamės atitrūkę nuo visuomenės, tuo labiau atitrūkstame ir nuo to gyvenimo, kuris kyla iš jos ir sykiu yra jai skirtas. Ir kam gi reikėtų tų

dorovės taisyklių, teisės normų, verčiančių mus visokiais būdais aukotis, kam tų mus varžančių dogmų, jeigu šalia mūsų nėra to, kam visa tai tarnauja ir su kuo mes galėtume jaustis solidarūs? Kam pagaliau – mokslas? Jeigu visa jo nauda – padidinti mūsų šansus išgyventi, jis tikrai nevertas įdėto triūso. Instinktas tai geriau atlieka; įtikinantis pavyzdys – gyvūnai. Kam tada instinktą turėjo pakeisti mąstymas, toks nepatikimas ir linkęs klysti? Kam pagaliau visos mūsų kančios? Kančios vertė individui vien jo paties atžvilgiu – o juk individas šiuo atveju ir yra tikrasis vertintojas – niekaip negali būti įprasminta, taigi ji taptų nepaaiškinama. Tačiau savo tikėjimui atsidavęs tikintysis bei savo įsipareigojimus šeimai ar politinei bendruomenei jaučiantis žmogus su tokia problema išvis nesusiduria. Vienas iš jų grynai savo valia be jokių svarstymų visa savo esybe, visomis jėgomis atsiduoda savo bažnyčiai arba gyvajam tos bažnyčios simboliui Dievui, kitas lygiai taip pat viską aukoja savo šeimai, dar kitas – tėvynei ar partijai. Jų pačių kančios jiems yra tik būdas pasitarnauti grupės, kuriai jie priklauso, šlovei, – jie taip išreiškia jai savo pagarbą. Antai krikščionis gali mielai prisiimti kančią ar net jos ieškoti, norėdamas parodyti savo panieką kūnui ir siekdamas labiau supanašėti su savo dieviškuoju modeliu. Bet kuo daugiau abejonių kyla tikinčiajam, kitaip tariant, kuo mažiau solidarumo jis jaučia religinei konfesijai, kuriai jis priklauso ir nuo kurios ima išsivaduoti, kuo šeima ir piliečių bendruomenė individui tampa svetimesnė, tuo didesne paslaptimi jis tampa pats sau ir tuo įkyriau jį ima persekioti kankinantis „Kam visa tai?"

Kitaip tariant, jeigu žmogus, kaip dažnai sakoma, yra dvilypis, tai reiškia, kad prie fizinio žmogaus yra prisijungęs socialinis žmogus. Tačiau būtina pastarojo prielaida yra visuomenė – juk jis yra jos išraiška ir jai tarnauja. O kai tik prasideda visuomenės irimas, kai tik mes nustojame jautę virš savęs ir aplinkui jos gyvastingumą ir paveikumą, visa, kas mumyse sudaro socialinį žmogų, netenka objektyvaus pamato. Lieka tik dirbtinis iliuzinių vaizdų junginys, fantasmagorija, išsisklaidanti nuo menkiausio refleksijos judesio; nelieka nieko, kas galėtų įprasminti mūsų veiksmus. O juk tasai socialinis žmogus – tai ištisai kultūros žmogus; kaip tik jis suteikia vertę gyvenimui. Užtat mums ima stigti motyvų, dėl ko verta gyventi; nes vienintelis gyvenimas, kurį mes galėtume branginti, neturi jokio realaus atitikmens, o tasai gyvenimas, kuris dar turi realų pamatą, neatitinka mūsų poreikių. Kadangi mes jau buvome skirti aukštesniam egzistavimui, vaikui

ar gyvūnui tinkamas gyvenimas mūsų nebegali tenkinti, tad netekę buvusios atspirties mes visiškai sutrinkame. Nėra nieko, kas būtų verta mūsų pastangų, mums atrodo, kad mes jas tuščiai eikvojame. Šia prasme teisingai sakoma, kad žmogaus veikla turi būti nukreipta į tai, kas išlieka ir po žmogaus mirties. Tačiau tai reikalinga anaiptol ne tam, kad palaikytų žmogui būdingą neįmanomo nemirtingumo iliuziją; šis poreikis tiesiog įdiegtas į mūsų dorovės sanklodą, ir jeigu tokia galimybė ima nykti, pamažu netenka prasmės ir mūsų dorovinis gyvenimas. Nėra reikalo įrodinėti, kad tokio sukrėtimo būsenoje net ir menkiausios nesėkmės nesunkiai priveda prie beviltiškiausių sprendimų. Jeigu gyvenimas nevertas tų kančių, kurių jis reikalauja, visada rasis pretekstas jį nutraukti.

Tai dar ne viskas. Abejingumas gyvenimui apima ne tik pavienius individus. Vienas ryškiausių nacionalinį charakterį lemiančių ypatumų yra tam tikras bendras nusistatymas vertinant gyvenimą. Esama ne tik individualios, bet ir kolektyvinės nuotaikos, skatinančios tautą į viską žvelgti arba liūdnai, arba linksmai, matyti daiktus arba šviesiomis, arba niūriomis spalvomis. Beje, tik visuomenė pajėgi nustatyti, ko apskritai yra vertas žmogiškasis gyvenimas, atskiras žmogus čia nekompetentingas. Mat jis gali spręsti tik pagal save, ir jo horizontas per siauras; jo patirtis per daug ribota, kad ji padėtų įvertinti visumą. Jis išties gali manyti, kad jo gyvenimas yra betikslis; tačiau jis nieko negali pasakyti apie kitus žmones. O visuomenė gali be jokių gudravimų apibendrinti savo savijautą – ar ji jaučiasi sveika, ar serganti. Mat individai taip glaudžiai susiję su visuomenės gyvenimu, kad visuomenė negali sirgti neužkrėsdama jų. Jos negalės neišvengiamai tampa jų negalėmis. Būdama visuma savo ligą ji perduoda ir tos visumos dėmenims. Vadinasi, visuomenė negali nesuvokti, kad silpnėjant jos vidiniams ryšiams neišvengiamai prasidės nusistovėjusios gyvenimo tvarkos suirutė. Kadangi visuomenė yra tikslas, palaikantis mumyse tai, kas mumyse geriausia, ji negali nejausti, kad mes ištrūkstame iš jos rankų, nesuvokdami, kad mūsų veikla tampa betikslė. Kadangi mes esame jos kūrinys, ji negali nejausti savo nuosmukio, tuo pat metu nepatirdama, kad nuo šiol tasai kūrinys – niekam tikęs. Šitaip kyla depresijos ir nusivylimo nuotaikos, kurių šaltinis yra ne atskiras individas, o visuomenę apėmusi pakrikimo būsena. Jos liudija visuomenės ryšių susilpnėjimą, savotišką kolektyvinę asteniją, socialinę negalę, panašiai kaip kad chronišku tapęs individo liūdesys savaip byloja apie

liguistą organinę individo būseną. Tada randasi metafizinės bei religinės sistemos, kurios perteikdamos tas niūrias nuotaikas žodinėmis formuluotėmis imasi įrodinėti žmonėms, kad gyvenimas neturi prasmės ir kad jos ieškojimas – tai tik saviapgaulė. Gimsta naujos dorovinės nuostatos, kurioms faktas jau savaime yra teisė, rekomenduoja savižudybę arba bent orientuoja į tai tikindamos, kad gyventi reikia kuo trumpiau. Kai naujoji dorovė dar tik formuojasi, atrodo, tarsi ji būtų kieno nors sugalvota, ir jos autoriai neretai kaltinami, esą jie kurstą nevilti. Iš tikrųjų ši dorovė yra veikiau padarinys, o ne priežastis; ji tik abstrakčia kalba ir sisteminga forma išreiškia fiziologinę socialinio kūno negalę. Kadangi tos nuotaikos yra kolektyvinės, pati prigimtis joms suteikia autoritetą, kurio galia jos yra primetamos individui, ir šis yra dar stipriau stumiamas ta kryptimi, kur jį ir šiaip jau lenkia jo paties dorovinis nuosmukis, tiesiogiai sukeltas visuomenės dezintegracijos. Taigi individas jaučia visuomenės poveikį net ir tada, kai jam pavyksta ištrūkti iš socialinės aplinkos. Net ir didžiausias individualistas yra paženklintas kolektyvo ta prasme, kad griežtas atsiribojimas nuo visuomenės neišvengiamai veda į depresiją ir melancholiją. Kai tarp visuomenės ir individo nelieka nieko bendra, juos susieja bendras liūdesys.

Šis savižudybės tipas visiškai pateisina mūsų jam duotą pavadinimą. Egoizmas čia anaiptol nėra šiaip sau antraeilis veiksnys; jis yra tikroji savižudybės priežastis. Šiuo atveju ryšys, siejantis žmogų su gyvenimu, susilpnėja, nes susilpnėja ryšys, siejantis jį su visuomene. Asmeninio gyvenimo nesklandumai, kurie, atrodo, tiesiogiai pastūmėja į savižudybę ir dėl to laikomi ją nulėmusia priežastimi, iš tikrųjų tėra tik atsitiktinės priežastys. Individas palūžta nuo menkiausio aplinkybių smūgio, nes visuomenės būsena jį padarė savižudybei tinkama auka.

Šį teiginį paremia ne vienas faktas. Žinome, kad vaikų savižudybė – išties išskirtinis dalykas, ir kad gilioje senatvėje savižudybių taip pat gerokai sumažėja; taip yra todėl, kad abiem šiais atvejais žmogus – tai iš esmės vien fizinis žmogus. Vaikui visuomenės tarsi ir nėra, nes ji dar nesuspėjo jo suformuoti pagal savo paveikslą; nuo seno žmogaus visuomenė pradeda atitrūkti arba – skirtumo čia iš esmės nėra – jis nuo jos atsitraukia. Tad jiems labiau nei kitiems žmonėms pakanka pačių savęs. Kadangi jų poreikis papildyti save kažkuo iš šalies yra mažesnis, juos mažiau kamuoja stygius to, kas būtina no-

rint išgyventi. Gyvūnai nesižudo dėl tos pačios priežasties. Be to, sprendžiant iš to, kad – kaip matysime kitame skyriuje – žemesnio lygmens visuomenės praktikuoja tik joms būdingą savižudybės formą, galima manyti, kad mūsų ką tik aptarti savižudybių tipai jiems veikiausiai nežinomi. Kai visuomenės gyvenimas nesudėtingas, socialiniai individų polinkiai taip pat nesudėtingi, tad nedaug ko reikia jiems patenkinti. Jie nesunkiai randa už savęs esantį objektą, prie kurio gali prisirišti. Jei pirmykštis žmogus leisdamasis į kelionę gali pasiimti su savimi savus dievus bei šeimą, jis turi visa, ko reikalauja jo socialinė prigimtis.

Galiausiai aiškėja, kodėl moteris lengviau nei vyras pakelia gyvenimą vienatvėje. Matant, kad našlė daug geriau nei našlys perneša savo padėtį ir palyginti mažiau linkusi antrai santuokai, peršasi mintis, kad tasai gebėjimas apsieiti be šeimos yra jos pranašumo požymis; sakoma, kad iš prigimties labai stiprios afektinės moters ypatybės nesunkiai randa pritaikymą už šeimos rato, tuo tarpu mums, vyrams, yra būtinas jos atsidavimas, kad mums būtų lengviau pakelti gyvenimo negandas. Iš tikrųjų, jeigu moteris turi šią privilegiją, tai reiškia, kad jos jausmų sfera yra veikiau rudimentinė nei labai išsivysčiusi. Kadangi jos gyvenimas vyksta labiau nei vyro nuošaly nuo socialinio gyvenimo, ji mažiau persiėmusi socialiniais reikalais. Visuomenė jai mažiau reikalinga, nes joje mažiau visuomeniškumo. Labai mažai reikmių ją sieja su visuomene, ir ji be didelių pastangų juos patenkina. Religinės apeigos, gyvūnų globa – štai netekėjusios moters rūpesčiai. Jeigu moteris lieka ištikima religinėms tradicijoms ir jeigu ji čia randa prieglobstį, apsaugantį nuo savižudybės, vadinasi, šios labai paprastos socialinės formos tenkina visus jos reikalavimus. O mūsų laikų vyras jose neišsitenka. Kuo labiau skleidžiasi jo mintis ir veikla, tuo drąsiau jis ištrūksta iš šių archajiškų rėmų. Tačiau tada jam reikia kitokių rėmų. Būdamas sudėtingesnė socialinė būtybė jis geba išlaikyti pusiausvyrą tik turėdamas šalia savęs daugiau atramos taškų, ir būtent todėl, kad jo dorovinė būsena priklauso nuo daugelio aplinkybių, ji taip lengvai pažeidžiama.

IV skyrius

ALTRUISTINĖ SAVIŽUDYBĖ[1]

Gyvenimas taip sutvarkytas, kad nėra nieko gera, kai viršijamas saikas. Viena ar kita biologinė savybė tik tada gali atlikti jai skirtą funkciją, jeigu ji neperžengia tam tikrų ribų. Tą patį galima pasakyti ir apie socialinius reiškinius. Ne tik kraštutinis individualizmas, kaip ką tik matėme, priveda žmogų prie savižudybės; nepakankamas individualumo išsiskleidimas sukelia tuos pačius padarinius. Kai žmogus yra atitrūkęs nuo visuomenės, jis nesunkiai ryžtasi savižudybei, tačiau jis lygiai taip pat lengvai tai padaro būdamas perdėm integruotas.

I

Neretai teigiama[2], esą primityviose visuomenėse savižudybė – nežinomas dalykas. Šitaip tvirtinti būtų netikslu. Tiesa, vargu ar ką tik mūsų aptarta egoistinė savižudybė čia galėtų būti dažnas reiškinys. Tačiau čia yra kitokio, endeminio, pobūdžio savižudybių.

---

[1] **Bibliografija:** Steinmetz, *Suicide among primitive Poeples*, in *American Anthropologist*, janvier 1894. – Waitz, *Anthropologie der Naturvoelker, ten pat.* – *Suicides dans les Armées*, in *Journal de la société de statistique*, 1874, p. 250. – Millar, *Statistic of military suicide*, in *Journal of the statistical society*, Londres, juin 1874. – Mesnier, *Du suicide dans l'Armée*, Paris 1881. – Bournet, *Criminalite en France et en Italie*, p. 83 ir kt. – Roth, *Die Selbstmorde in der K. u. K. Armee, in der Jahren 1873–80*, in *Statistische Monatschrift*, 1892. – Rosenfeld, *Die Selbstmorde in der Preussischen Armee*, in *Militarwochenblatt*, 1894, 3-es Beiheft. – Rosenfeld, *Der Selbstmord in der K. u. K. oesterreischischen Heere*, in *Deutsche Worte*, 1893. – Antony, *Suicide dans l'armee allemande*, in *Arch. de med. et de phar. militaire*, Paris, 1895.

[2] Oettingen, *Moralstatistik*, p. 762.

Bartholinas savo knygoje *De causis contemptae mortis a Danis* rašo, jog danų kariams baigti dienas mirties patale sulaukus senatvės ar užklupus ligai – didžiausia negarbė, tad vengdami tokios gėdos jie nusižudydavo. Gotai taip pat tikėjo, kad mirusieji natūralia mirtimi yra pasmerkti amžiais dūlėti urvuose tarp nuodingų roplių[3]. Vestgotų žemių pariby kyšojo aukšta uola, kuri buvo vadinama *Protėvių ola*, nes senyvi žmonės, nebepakeldami gyvenimo naštos, šokdavo nuo jos žemyn. Tokio papročio laikėsi trakai, herulai ir kt. Štai ką Silvijus Italikas rašo apie Ispanijos keltus: „Tai tauta, beatodairiškai laisčiusi savo kraują ir ieškote ieškojusi mirties. Vos tik keltas perkopia pajėgiausius savo amžiaus metus, jis nesitaiksto su natūralia laiko tėkme ir nesutinka laukti senatvės; jis pats nusistato savo gyvenimo ribą"[4]. Be to, keltų manymu, savo valia mirusiesiems yra skirta palaiminga buveinė, o mirusiems nuo ligų ar senatvės – baisus požemis. Tokios nuostatos ilgai gyvavo ir Indijoje. Vargu ar Vedose reiškiamas toks palankumas savižudybei, tačiau, šiaip ar taip, jis yra labai senos kilmės. Plutarchas apie brahmano Kalano savižudybę šitaip kalba: „Jis paaukojo pats save, kaip to reikalavo šio krašto išminčių paprotys"[5]; Kvintas Kurcijus rašo: „Tarp jų gyvena ypatinga žmonių rūšis, tikri laukiniai barbarai, kuriuos vadina išminčiais. Jų požiūriu, labai garbinga yra numatyti mirties dieną, ir kai tik jie pajunta artėjančios senatvės ar užklupusios ligos naštą, jie gyvi susidegina. Mirtis, kuri pati ateina, yra gyvenimo pažeminimas; užtat nuo senatvės mirusių žmonių kūnams nerodoma jokios pagarbos. Ugnis susiteptų, jeigu ji apglėbtų jau nebekvėpuojantį žmogų"[6]. Panašūs faktai konstatuoti Fidžio salyne[7], Naujųjų Hebridų salose, tarp mangų ir t. t.[8] Kėjo saloje tam tikrą amžių peržengę žmonės susirinkdavo į iškilmingą šventę apsikaišę galvas gėlėmis ir džiaugsmingai išgerdavo cikutą[9]. Tie patys papročiai gyvavo tarp trogloditų[10] bei siropeonų, beje, garsėjusių dorovingumu[11].

---

[3] Cituojama pagal Brierre'ą de Boismont'ą, p. 23.

[4] *Punica*, I, 225 ir toliau.

[5] *Vie d'Alexandre*, CXIII.

[6] VIII, 9.

[7] V.Wyatt Gill, *Myths and songs of the South Pacific*, p. 163.

[8] Frazer, *Golden Bough*, t. I, p. 216 ir toliau.

[9] Strabon, 486 pragrafas. – Elien, V. H. 337.

[10] Diodore de Sicile, III, 33, 5 ir 6 paragrafai

[11] Pomponius Mela; III, 7.

Yra žinoma, kad tos pačios tautos skatino ne tik senių, bet ir savo vyrus pergyvenusių našlių savižudybes. Šis barbariškas paprotys taip įsigalėjęs hinduistų apeigose, kad jokios anglų pastangos negali jo įveikti. Antai 1817 m. vien Bengalijos provincijoje nusižudė 716 našlės, o visoje Indijoje 1821 m. tokių atvejų būta 2.366. Be to, mirus valdovui ar karo vadui, tarnams nevalia jo pergyventi. Tokių papročių būta ir Galijoje. Pasak Henri Martino, vadų laidotuvės būdavo tikros kruvinos hekatombos – čia iškilmingai sudegindavo rūbus, ginklus, žirgus, liepsnos prarydavo mylimiausius vergus, prie šių prisijungdavo ištikimi kariai, kuriuos paskutiniame mūšyje aplenkė mirtis[12]. Nė vienas atsidavęs karys negalėjo pergyventi savo vado. Ašančių papročiu, po karaliaus mirties visi jo pareigūnai turėjo nusižudyti[13]. Tyrinėtojai šį paprotį aptiko ir Havajuose[14].

Taigi matome, kad tarp primityvių tautų savižudybės išties gana paplitusios. Bet jos čia labai savitos. Visi ką tik pateikti faktai gali būti priskirti vienai iš trijų kategorijų:

1. Savižudybės, kurioms žmonės ryžtasi artėjant senatvei ar užklupti ligos.

2. Žmonos savižudybė mirus jos vyrui.

3. Klientų* ar tarnų savižudybės žuvus vadui.

Visais šiais atvejais žmogus žudosi ne dėl to, kad jaučiasi turįs tokią teisę, o dėl to, kad – tai ištiesvisai kas kita – mano *privaląs tai padaryti*. Neatlikus šios priedermės jam grėstų negarbė, o dažniausiai dar ir religinė bausmė. Ko gera, išgirdus, kad seni žmonės neretai nusižudo, pirmiausia dingteli mintis, kad to priežastis yra per sunki gyvenimo našta ar tokiame amžiuje dažnai varginantys skausmai. Tačiau jei iš tiesų nebūtų kitos priežasties savižudybei, jei žmogus žudytųsi vien todėl, kad gyvenimas jam nebepakeliamas, jis nebūtų verčiamas šito daryti. Negalima žmogaus priversti naudotis privilegija. Tačiau mes matėme, kad likdamas gyventi iki savaiminės mirties, jis netektų pagarbos: galioja draudimas jį laidoti su prideramomis apeigomis, jam žadamas baisus pomirtinis gyvenimas. Taigi visuomenė

[12] *Histoire de France*, I, 81. Plg. Cesar, *De Bello Gallico*, VI, 19.

[13] V. Spencer, *Sociologie*, t. II, p. 146.

[14] V. Jarves, *History of the Sandwich Islands*, 1843, p. 108.

* *Klientas* senovės Romoje – patrono globojamas ir nuo jo priklausantis laisvas asmuo *(Vert. pastaba)*.

spaudžia, kad jis taip pasielgtų. Suprantama, visuomenės kišimosi esama ir egoistinės savižudybės atveju; tačiau tai visiškai kitoks kišimasis. Šiuo atveju ji apsiriboja, palaikydama tokį kalbėjimą apie žmogų, kuris silpnina jo saitus su gyvenimu; anuo atveju ji formaliai nurodo žmogui žudytis. Pirmuoju atveju ji daugių daugiausia įteigia ar pataria, antruoju – įpareigoja, pati nustatydama sąlygas ir aplinkybes, būtinas šiai priedermei atlikti.

Be to, reikalaudama pasiaukoti, visuomenė iš esmės siekia socialinių tikslų. Tai, kad klientas neturi pergyventi savo patrono ar tarnas – savo valdovo, iš tikrųjų reiškia, kad visuomenės sankloda nustato tokią stiprią klientų priklausomybę nuo patrono, pareigūnų – nuo karaliaus, kad apie jų atsiskyrimą negali būti net minties. Patrono ar karaliaus likimas sykiu yra ir jo pavaldinių likimas. Kad ir kaip būtų, pavaldiniai visur, net ir pomirtiniame gyvenime, turi sekti paskui savo šeimininką, kaip ir jo rūbai bei ginklai; jeigu, tarkime, tokio reikalavimo nebūtų buvę, savaime aišku, socialinė subordinacija būtų buvusi anaiptol ne tokia, kokia turėjo būti[15]. Tą patį galima pasakyti ir apie žmoną turint omenyje jos priklausomybę nuo vyro. O dėl įpareigojimo seniems žmonėms nelaukti natūralios mirties, neabejotina, kad daugeliu atveju šis paprotys radosi religiniu pagrindu. Išties juk šeimą globojanti dvasia apsigyvenimui pasirenka ne ką kitą, o vyriausią šeimos galvą. Kita vertus, manoma, kad Dievas, apsigyvenęs svetimame kūne, dalyvauja šio gyvenime, patiria visus jo sveikatos svyravimus bei ligas ir kartu sensta. Amžius negali susilpninti vieno jėgų, nesusilpnindamas sykiu ir kito, tad ir grupės egzistavimui negali neiškilti pavojus, jeigu ją globojusi dvasia tampa bejėgė. Štai kodėl tėvas bendram labui turi nelaukti galutinės gyvenimo ribos – jis privalo savo palikuonims laiku perduoti tą brangų savyje išsaugotą lobį[16].

Iš pateikto aprašymo turėtų paaiškėti šių savižudybių prielaidos. Visuomenė gali priversti kai kuriuos savo narius nusižudyti, kai atskiro asmens vertė tebėra labai menka. Mat pirmoji individualybės for-

[15] Galimas dalykas, kad šie papročiai sietini ir su rūpesčiu, kaip sukliudyti mirusiojo sielai grįžti į žemę pasiimti artimųjų bei mielų daiktų. Tačiau pats šis rūpestis reiškia, kad tarnai ir klientai yra visiškai priklausomi nuo savo šeimininko, kad jie neatskiriami ir kad norint išvengti nelaimių, kurias gali prišaukti mirusiojo sielos buvimas žemėje, pavaldiniai privalo pasiaukoti bendram labui.

[16] V. Frazer, *Golden Bough loc. cit., passim.*

mavimosi sąlyga yra teisės gyventi pripažinimas; beje, šios teisės nepaisoma tik labai išskirtiniais atvejais, kaip antai karo metu. Tačiau individualumas savo ruožtu negali išsiskleisti dėl vienintelės priežasties. Menką individo vaidmenį kolektyvo gyvenime lemia tai, kad grupė jį visiškai absorbuoja, ir kaip tik dėl to ji yra labai integruota. Kai grupė sudaro kompaktišką vienalytę visumą, atskirų jos narių gyvenimas negali būti kuo nors savitas. Ir iš tiesų, kaip kitoje vietoje jau esame parodę, žmonių tarpusavio sąsajos ypač stiprios tose visuomenėse, kuriose pastebimi minėti papročiai[17]. Kadangi tos grupės yra negausios, visi jie gyvena vienodą gyvenimą – bendros yra jų idėjos, bendri jausmai ir rūpesčiai. Tuo pat metu visi negausios grupės nariai yra arti vienas kito ir gali neišleisti vienas kito iš akių; kadangi kiekvieną akimirką visi vienas kitą mato, iš kolektyvinio stebėjimo lauko niekas neišsprūsta, tad nelieka galimybės kam nors kuo nors išsiskirti. Individui nėra kaip susikurti savą aplinką ir turėti nors šiokį tokį prieglobstį, kuriame galėtų išsiskleisti jo prigimtis ir susiformuoti tik jam būdingi bruožai. Niekuo nesiskirdamas nuo kitų grupės narių, individas yra, taip sakant, tik *aliquot* visumos dalis, pati savaime neturinti jokios vertės. Jo asmenybė taip menkai vertinama, kad kito asmens pasikėsinimas į jį laikomas atleistinu dalyku. Visiškai natūralu, kad tokiu atveju asmuo yra dar mažiau apsaugotas nuo kolektyvinių įpareigojimų ir kad visuomenė nė kiek nesvyruodama net ir menkiausiu pretekstu kelia jam reikalavimą nutraukti gyvenimą, kurį ji taip menkai vertina.

Taigi savižudybės tipas, apie kurį mes dabar kalbame, labai ryškiai skiriasi nuo anksčiau aptartojo. Anas tipas yra kraštutinio individualizmo padarinys, o šio prielaida yra nepakankamas individo išsiskyrimas iš visuomenės. Pirmasis tipas susijęs su tuo, kad visuomenė, būdama kai kuriais aspektais ar net ištisai susiskaidžiusi, leidžia individui iš jos ištrūkti; o antrasis – kad individas yra visiškai priklausomas nuo visuomenės. Kadangi tą būseną, kai subjektas yra ištisai pasinėręs į asmeninį gyvenimą ir priklauso tik pats sau, mes pavadinome *egoizmu*, tai žodis *altruizmas* visiškai tinka išreikšti priešingai būsenai, – kai subjektas nepriklauso pats sau, kai jis susilieja su kažkuo kitu, kai jo elgesio atskaitos taškas yra už jo, t. y. vienoje iš tų grupių,

[17] Žr. *Division du travail social, passim.*

kurios narys jis yra. Todėl savižudybę, kuri yra stipraus altruizmo rezultatas, mes pavadinsime *altruistine*. Tačiau šis atvejis ypatingas dar ir tuo, kad žudomasi iš pareigos, tad siūlomas terminas turi išryškinti ir šį ypatumą. Tokios struktūros savižudybės tipą mes pavadinsime *privaloma altruistine savižudybe*.

Šiam tipui apibrėžti būtini abu būdvardžiai; mat ne kiekviena altruistinė savižudybė yra privaloma. Kai kurios jų nesusijusios su tokiu griežtu visuomenės įpareigojimu ir yra iš dalies savanoriškos. Kitaip tariant, altruistinė savižudybė turi daug atmainų. Aptarę vieną, pereikime prie kitų.

Minėtose bei kitose panašaus pobūdžio visuomenėse pasitaiko savižudybių, kurių tiesioginės paskatos yra tariamos arba visiškai nereikšmingos. Titas Livijus, Cezaris, Valerijus Maksimas stebėdamiesi ir sykiu žavėdamiesi pasakoja mums, kaip ramiai pakeldavo prieš save ranką barbarai galai bei germanai[18]. Pasitaikydavo, kad keltas įsipareigoja nusižudyti dėl vyno ar pinigų[19]. Kai kurie iš jų nesutikdavo negarbingai atsitraukti, užklupti gaisro liepsnos ar jūros potvynio[20]. Mūsų laikų keliautojai panašių papročių yra pastebėję daugelyje primityvių visuomenių. Antai Polinezijoje visai menka nuoskauda gali pastūmėti žmogų nusižudyti[21]. Tai būdinga ir Šiaurės Amerikos indėnams; žmona ar vyras gali nusižudyti kilus šeimyniniam barniui ar pavydo priepuoliui[22]. Dakotas ar krykas dėl menkiausio nusivylimo gali ryžtis lemtingam žingsniui[23]. Visiems žinoma, dėl kokių menkų motyvų japonas gali persirėžti sau pilvą. Pasakojama, kad čia praktikuojama keista dvikova, kai priešininkai varžosi ne savo gebėjimais įveikti vienas kitą, o kaip mikliau savo paties rankomis persirėžti sau pilvą[24]. Panašių faktų pastebėta Kinijoje, Kochinkinijoje, Tibete bei Siamo regione.

Visais šiais atvejais žmogus nusižudo tiesiogiai neverčiamas. Tačiau šios savižudybės iš esmės yra to paties pobūdžio kaip ir priva-

---

[18] Cesar, *Guerre des Gaules*, VI, 14. – Valere-Maxime, VI, 11 ir 12. – Pline, *Hist. Nat.*, IV, 12.

[19] Posidonius, XXIII, ap. Athen. Deipno, IV, 154.

[20] Elien, XII, 23.

[21] Waitz, *Antropologie der Naturvoelker*, t. VI, p. 115.

[22] *Ibid.*, t. III, I-e Hoelfte, p. 102.

[23] Mary Eastman, *Dacotah*, p. 89, 169. – Lombroso, *L'Uomo delinquente*, 1884, p. 51.

[24] Lisle, *op. cit.*, p. 333.

lomosios. Nors viešoji nuomonė formaliai ir neįpareigoja nusižudyti, tačiau aiškiai tam pritaria. Jeigu nebranginti gyvybės yra dorybė, netgi dorybė *par excellence*, vadinasi, pagirtinas yra tas, kas jos atsižada vedamas menkiausių paskatų ar tiesiog bravūros. Atrodo, tarsi savižudybė pelnytų socialinę premiją šitaip ją savotiškai skatinant, o šio apdovanojimo atsisakymo padariniai, galima sakyti, nedaug kuo skiriasi nuo tikros bausmės. Kas vienu atveju daroma vengiant negarbės, tas kitu atveju – siekiant išsikovoti didesnę pagarbą. Jeigu nuo vaikystės žmogus pripranta nevertinti gyvybės ir niekinti žmones, kurie perdėm prie jos prisirišę, tai jis, savaime aišku, gali nusižudyti dėl menkiausios priežasties. Jam nieko nereiškia ryžtis aukai, kurios jis nebrangina. Taigi šie papročiai, kaip ir privalomos savižudybės atveju, siejasi su esmiškiausiu primityviųjų visuomenių dorovės savitumu. Kadangi šio tipo visuomenės gali išsilaikyti tik tada, kai jos nariai neturi asmeninių interesų, labai svarbu išugdyti individo gebėjimą negalvoti apie save ir be išlygų pasiaukoti. Iš to ir kyla šios, iš dalies spontaniško pobūdžio, savižudybės. Šios savižudybės – lygiai kaip ir anos, susijusios su atviriau išsakomu visuomenės įpareigojimu, – yra nulemtos tos nuasmeninimo arba, kaip mes pavadinome, altruizmo būsenos, kuri, ko gera, yra svarbiausias pirmykščio žmogaus dorovės savitumas. Todėl ir šias savižudybes mes linkę vadinti altruistinėmis; tačiau norint labiau išryškinti tik joms būdingą savitumą, reikėtų pridurti, kad jos yra *neprivalomos*, šiuo žodžiu paprasčiausiai pabrėžiant, kad visuomenės spaudimas čia nėra toks ryškus, kaip griežtai privalomos savižudybės atveju. Šios dvi savižudybių atmainos tokios panašios, kad neįmanoma jas griežtai vieną nuo kitos atskirti.

Galiausiai esama daugybės kitokių atvejų, kai altruizmas pats savaime dar stipriau skatina žmogų savižudybei. Pateikti pavyzdžiai byloja apie altruizmą, kurio skatinantis poveikis reiškiasi tik esant papildomoms prielaidoms. Svarbu, kad visuomenė būtų įdiegusi mintį, jog tokia mirtis – tai priedermė arba kad tai sietųsi su žmogaus garbe, galiausiai, kad koks nors nemalonus įvykis būtų pakirtęs aukos valią gyventi. Tačiau būna ir taip, kad žmogus ryžtasi pasiaukoti mėgaudamasis paties pasiaukojimo palaima, nes manoma, kad savanoriškas savęs atsižadėjimas be jokio specialaus motyvo yra pagirtinas dalykas.

Indija – klasikinė tokio pobūdžio savižudybių šalis. Vien dėl brahmanizmo įtakos indai gana lengvai ryžtasi žudytis. Tiesa, Manu įsakymai savižudybę rekomenduoja tik su kai kuriomis išlygomis. Antai nurodoma, jog žmogus turįs būti perkopęs tam tikrą amžiaus ribą, be to, privalu po savęs palikti bent vieną sūnų. Tačiau viena ir kita įvykdžius nebėra prasmės gyventi. „Brahmanas, iškilių šventųjų nustatytais metodais išsivadavęs iš savo kūno, sykiu išsivaduoja iš liūdesio bei baimės ir yra pagarbiai priimamas į Brahmos buveinę"[25]. Nors budizmui dažnai prikišama, esą jis šį principą išplėtojęs iki loginio kraštutinumo ir pavertęs savižudybę religine apeiga, tačiau iš tikrųjų jis veikiau ją smerkia. Be abejo, pagal budizmo doktriną, aukščiausia palaima – išnykti nirvanoje; tačiau šis atsiribojimas nuo būties yra ir privalo būti pasiektas žemiškajame gyvenime, ir tam nereikia jokių brutalių priemonių. Vis dėlto mintis, kad žmogus turi šalintis gyvenimo, yra tokia artima indo dvasiniam idealui, kad vienokia ar kitokia forma ją skelbia visos pagrindinės iš budizmo kilusios ar bent kartu su juo atsiradusios sektos. Toks yra, pavyzdžiui, džainizmas. Nors viena iš kanoninių džainizmo knygų atmeta savižudybę už tai, kad ji nuvertina gyvybę, daugelyje šventyklų aptikti įrašai liudija, kad džainistai – ypač Pietų Indijoje – gana dažnai praktikuodavo religinę savižudybę[26]. Antai tikintysis nusimarindavo badu[27]. Tarp hinduistų labai paplitęs paprotys nusiskandinti Gango vandenyse ar kitose šventosiose upėse. Aptikti įrašai byloja apie karalius bei ministrus, kurie rengėsi kaip tik šitaip baigti gyvenimą[28], ir visiškai aišku, kad amžiaus pradžioje šie prietarai dar nebuvo galutinai išnykę[29]. Bilių genties atstovai buvo pasirinkę uolą, nuo kurios viršūnės šokdavo žemyn, šitaip atlikdami aukos Šivai apeigą[30]; vienas karininkas dar 1822 m. dalyvavo tokioje apeigoje. O pasakojimas apie fanatikus, kurie masiškai puldavo po stabo Džaganatho

[25] *Lois de Manou*, VI, 32.

[26] Barth, *The religions of India*, Londres, 1891, p. 146.

[27] Bühler, *Uber die Indische Secte der Jaina*, Vienne, 1887, p. 10, 19, 37.

[28] Barth, *op. cit.*, p. 279.

[29] Heber, *Narrative of a Journey through the Upper Provinces of India*, 1824–25, ch. XII.

[30] Forsyth, *The Highlands of Central India*, Londres, 1871, p. 172–175.

vežimo ratais, jau tapęs klasika[31]. Charlevoix yra aprašęs panašaus pobūdžio ritualą Japonijoje: „Čia kasdien gali pamatyti jūroje palei krantą vorele išsirikiavusias valtis, – rašo jis, – iš kurių fanatikai prisirišę akmenis šoka į vandenį arba pragręžę valtyje skylę pamažu grimsta gelmėn giesmėmis šlovindami savo stabus. Daugybė žmonių stebi juos nenuleisdami akių, liaupsina jų dorybes ir meldžia, kad šie prieš panirdami juos palaimintų. Amido sektos tikintieji leidžiasi užmūrijami olose, kuriose vos galima tūpčiom išsitekti ir kur oras patenka tik pro siaurą plyšelį. Čia jie ramiai marinasi badu. Kiti įkopia į aukščiausių uolų viršūnes, kurių papėdėje telkiasi siera, kartkartėmis įsiplieksdama ugnies liežuviais. Fanatikai be paliovos šaukiasi dievų, prašydami priimti jų gyvybės auką ir atsiųsti jiems nors vieną liepsnos liežuvį. Ugnies pliūpsnis jiems yra dievų sutikimo ženklas, ir jie žemyn galva puola į bedugnę [...]. Šių tariamų kankinių atminimas didžiai gerbiamas"[32].

Išties būtų sunku rasti savižudybių, kurios būtų labiau paženklintos altruizmo. Akivaizdu, kad visais šiais atvejais individas trokšta išsivaduoti nuo savo asmeninės būties, kad galėtų pasinerti į kažką, ką jis laiko tikrąja savo esme. Kad ir kaip tą esmę įvardytume, tik su ja individas sieja savąjį egzistavimą ir tik dėl savosios būties jis taip karštai trokšta su ja susilieti. Vadinasi, jis įsitikinęs pats savo gyvenimo tarsi ir neturįs. Beasmeniškumas čia pasiekia aukščiausią laipsnį; altruizmas liejasi per kraštus. O gal vis dėlto teisus oponentas teigdamas, kad visos šios savižudybės – žmogaus pesimizmo rezultatas? Jeigu žmogus taip spontaniškai žudosi, vadinasi, jis nebrangina gyvenimo piešdamas jį sau itin niūriomis spalvomis. Tačiau laikantis tokio požiūrio, visos savižudybės supanašėtų. Nepripažinti jų skirtingumo būtų didelė klaida; juk anaiptol ne viena priežastis lemia, kad žmogus susikuria tokį niūrų gyvenimo vaizdą, tuo labiau kad ir tos tariamai panašios niūrios spalvos kiekvienu atveju yra kitokios. Antai egoistas nusiminęs, nes pasaulyje nemato kitos realybės, išskyrus individą, o tikro altruisto liūdesys kyla iš to, kad individo egzistavimas jam atrodo neturįs nieko bendra su tikrove. Pirmasis

[31] Žr. Burnell, *Glossary*, 1886, *Jagarnnath*. Šis paprotys jau beveik išnykęs; tačiau pavienių atvejų dar ir šiandien pasitaiko. Žr. Stirling, *Asiat. Resch.*, t. XV, p. 324.

[32] *Histoire du Japon*, t. II.

nutraukia gyvenimą, nes nematydamas jokio siektino tikslo jaučiasi niekam nereikalingas ir laiko savo buvimą beprasmišku, o antrasis žudosi todėl, kad jis turi tikslą, tačiau šis yra anapus žemiškojo gyvenimo, kuris jam yra tik kliūtis. Kai priežastys skirtingos, skritingi ir padariniai, taigi egoisto melancholija iš prigimties skiriasi nuo altruisto. Pirmojo melancholija – tai neįveikiamo nuovargio ir slegiančios apatijos jausmas, išreiškiantis visišką pasyvumą, nes pritaikymo neradęs gebėjimas veikti savaime išblėsta. Altruisto melancholija kupina vilties; ji paremta tikėjimu, jog anapus žemiškojo gyvenimo laukia palaima. Šioje melancholijoje esama netgi entuziazmo, nerimastingo tikėjimo polėkio, kuris siekdamas išsipildymo išsilieja energingais veiksmais.

Beje, vien tas faktas, kad tauta pesimistiškai žvelgia į gyvenimą, anaiptol nepaaiškina stipraus jos polinkio į savižudybę. Antai krikščioniui žemiškasis gyvenimas lygiai taip pat neatrodo rožėmis klotas, kaip ir džainizmo sektos atstovui. Krikščioniui gyvenimas – tai skausmingų išbandymų metas; jis lygiai taip pat yra įsitikinęs, kad tikrasis prieglobstis – anaiptol ne šiame pasaulyje, ir vis dėlto žinome, koks priešiškas yra krikščionybės požiūris į savižudybę ir kaip atkakliai ji tą priešiškumą skiepija. Taip yra todėl, kad krikščionių visuomenės palieka kur kas daugiau erdvės individualumui reikštis negu ankstesnės visuomenės. Kiekvienam čia yra skirtos asmeninės priedermės, kurių nevykdyti niekam nevalia; anapusinę palaimą jis pelnys (arba ne) tik priklausomai nuo to, kaip bus atlikęs savo žemiškąsias priedermes, pagaliau ir žadėtoji palaima yra tokia pat asmeniška kaip ir darbai, suteikiantys teisę ją pelnyti. Taigi krikščionybės dvasiai būdingas nuosaikus individualizmas tapo kliūtimi, neleidusia pritarti savižudybei, nepaisant krikščioniškosios žmogaus bei jo likimo sampratos.

Metafizinės bei religinės sistemos, kuriomis galima remtis kaip loginiais šių dorovinių apeigų rėmais, galutinai įrodo, jog kaip tik tokia ir yra šių papročių kilmė bei reikšmė. Jau seniai pastebėta, kad minėtos apeigos paprastai egzistuoja greta panteistinių tikėjimų. Be abejo, džainizmas, kaip ir budizmas, yra ateistiškas; o panteizmas nebūtinai reiškia teizmą. Esminį panteizmo savitumą išreiškia mintis, kad visa, ką individas turi tikroviška, yra svetima jo prigimčiai, kad siela, įkvepianti individui gyvybę, nėra jo savastis, taigi nėra as-

meninės individo būties. Beje, šia dogma remiasi hinduistinės doktrinos; ji būdinga jau ir brahmanizmui. Priešingai, tais atvejais, kai būties principas nėra su jomis susiliejęs, o pats yra mąstomas kaip individuali forma, kitaip tariant, tarp monoteizmą išpažįstančių tautų, kurioms priklauso žydai, krikščionys, musulmonai, arba tarp politeizmą išpažįstančių tautų – graikų ar lotynų, minėta savižudybių forma yra išimtinis dalykas. Ji čia niekada nepraktikuojama kaip religinė apeiga. Taigi galima teigti, kad tarp šios savižudybių formos ir panteizmo esama ryšio. Koks gi tasai ryšys?

Išties nereikėtų manyti, kad savižudybės reiškinys išaugo iš panteizmo. Anaiptol ne abstrakčios idėjos vairuoja žmonių veiksmus ir ne žaidimai grynomis metafizinėmis sąvokomis lemia istorijos raidą. Tautų, kaip ir individų, idėjos pirmiausia skirtos išreikšti realybei, kuri nėra tų idėjų kūrinys; priešingai, jos pačios iš tos realybės kyla, o jeigu po to idėjos ir gali padėti tą realybę pakeisti, tai tik labai ribotai. Religinės koncepcijos ne tiek kuria socialinę aplinką, kiek pačios yra tos aplinkos produktas, ir nereikėtų manyti, kad poveikis, kurį įsitvirtinusios religinės koncepcijos savo ruožtu daro jas pagimdžiusioms priežastims, yra labai stiprus. Tad jeigu panteizmui išties būdingas daugiau ar mažiau radikalus individualumo neigimas, aišku, jog tokia religija gali susiformuoti tik tokioje visuomenėje, kurioje individas visiškai nevertinamas, t. y. kai jis visiškai ištirpsta grupėje. Mat žmonės gali įsivaizduoti pasaulį tik pagal mažučio socialinio pasaulio, kuriame jie gyvena, paveikslą. Tad religinis panteizmas yra tik panteistinės visuomenės organizacijos rezultatas bei atspindys. Vadinasi, visuomenės organizacijoje ir glūdi tos ypatingos savižudybės, kurią visur lydi panteizmas, priežastys.

Taigi nustatėme antrąjį savižudybės tipą, kuris savo ruožtu apima tris savižudybės variantus: privalomąjį altruistinį, neprivalomąjį altruistinį ir grynai altruistinį, kurio tobuliausias pavyzdys yra mistinė savižudybė. Šis savižudybės tipas nepriklausomai nuo formos yra tikra egoistinės savižudybės priešingybė. Jis susijęs su griežta dorove, nepaisančia nieko, kas svarbu individui; o egoistinė savižudybė neatsiejama nuo rafinuotos dorovės, kuri taip aukštai iškelia žmogaus asmenybę, kad ji nebegali nuo nieko priklausyti. Tarp šių dviejų tipų esama tokio pat atotrūkio, kaip ir tarp pirmykščių bei aukštos kultūros tautų.

Tačiau nors žemesnio lygmens visuomenės yra *par excellence* terpė altruistinei savižudybei, šio tipo atvejų pasitaiko ir vėlesnėse civilizacijos

pakopose. Šiam tipui priskirtinos kai kurių krikščionių kankinių mirtys. Dauguma šių neofitų iš esmės buvo savižudžiai – nors patys jie ir nesižudydavo, tačiau sava valia leisdavosi nužudomi. Neatimdami sau gyvybės savomis rankomis, jie visomis išgalėmis ieškodavo mirties elgdamiesi taip, kad būtinai prisišauktų mirtį. O mirtį galima laikyti savižudybe, jei mirtį lemiantį veiksmą auka atliko aiškiai žinodama galutinį jo rezultatą. Kita vertus, tai, su kokiu neregėtu entuziazmu naujojo tikėjimo išpažinėjai priimdavo mirties bausmę, aiškiai rodo, jog tuo momentu jie visiškai atsižadėdavo savo asmenybės dėl idėjos, kuriai trošką atsiduoti. Tikėtina, kad savižudybės epidemijos, viduriniaisiais amžiais kartkartėmis ištuštindavusios vienuolynus ir kildavusios, matyt, dievobaimingo uolumo įkarštyje, buvo to paties pobūdžio reiškinys[33].

Nūdienos visuomenėse – turint omeny, kad individuali asmenybė vis labiau ir labiau išsilaisvina iš kolektyvinės asmenybės, – panašaus pobūdžio savižudybė neturėtų būti labai paplitusi. Be abejo, būtume teisūs teigdami, jog kariai, pasirenkantys mirtį, o ne pralaimėjimo pažeminimą, kaip tai padarė komendantas Beaurepaire'as ar admirolas Villeneuve'as, yra vieni iš tų nelaimingųjų, kurie nusižudo, kad neužtrauktų negarbės savo artimiesiems, taigi juos veda altruistiniai motyvai. Juk ir vieni, ir kiti atsisako gyvenimo, nes esama, kažko, ką jie myli labiau už save. Bet tai pavieniai, aiškiai išskirtiniai atvejai[34]. Tačiau ir šiais laikais egzistuoja ypatinga aplinka, kurioje altruistinė savižudybė tebėra nuolatinis reiškinys, – tai kariuomenė.

II

Visose Europos šalyse pastebėta viena bendra tendencija: kariškiai nepalyginti labiau linkę į savižudybę nei to paties amžiaus civiliai gyventojai. Skirtumas svyruoja nuo 25 iki 900 procentų (žr. XXIII lentelę).

---

[33] Dorovinė būsena, lemianti tokias savižudybes, vadinama *acedia*. Žr. Bourquelot, *Recherches sur les opinions et la législation en matière de mort volontaire pendant le moyen âge*.

[34] Tai, kad tarp Revoliucijos veikėjų būta tiek daug savižudybių, matyt, bent iš dalies lėmė altruizmo dvasia. Anais tarpusavio kovų, kolektyvinio entuziazmo laikais atskiras asmuo neteko savo vertės. Tėvynės arba partijos interesai buvo aukščiau visko. Ta pati priežastis lėmė ir tokią daugybę egzekucijų. Žudyti buvo taip pat paprasta, kaip ir nusižudyti.

XXIII lentelė. *Kariškių ir civilių savižudybių rodiklių svarbiausiose Europos šalyse palyginimas*

	Kiek savižudybių tenka milijonui to paties amžiaus		Kareivių savižudybių rodiklio išaugimo (civilių atžvilgiu) koeficientas
	kareivių	civilių	
Austrija (1876–1890)	1.253	122	10
Jungtinės Valstybės (1870–1884)	680	80	8,5
Italija (1876–1890)	407	77	5,2
Anglija (1876–1890)	209	79	2,6
Viurtenbergas (1846–1858)	320	170	1,92
Saksonija (1847–1858)	640	369	1,77
Prūsija (1876–1890)	607	394	1,50
Prancūzija (1876–1890)	333	265	1,25

Danija yra vienintelė šalis, kurioje savižudybių procentas abiejose grupėse beveik sutampa: 1846–1856 metais 1 milijonui civilių čia teko 388 savižudybės, o 1 milijonui kareivių – 382 atvejai. Karininkų savižudybės į tą skaičių neįeina[35].

Turint omeny, kad kai kurie kariuomenės ypatumai, rodos, turėtų apsaugoti nuo savižudybės, šis faktas iš pirmo žvilgsnio išties kelia nusistebėjimą. Juk, pirma, kariuomenę sudarantys individai fizine prasme – tai šalies žiedas. Rūpestingai atrinkti kareiviai negali turėti ryškesnių fizinių trūkumų[36]. Be to, korporatyvinė dvasia, bendras gyvenimas turėtų daryti, kaip paprastai būna tokiomis sąlygomis, profilaktinį poveikį. Tad kodėl savižudybių rodiklis čia šitaip išauga?

Kadangi paprasti eiliniai yra nevedę, neretai manoma, kad čia ir glūdi visa priežastis. Tačiau, pirma, viengungio padėtis kariuomenėje neturėtų sukelti tokių liūdnų padarinių kaip civiliniame gyvenime; mat, kaip jau esame aptarę, kareivis nėra vienišas. Jis yra tvirtai organizuotos bendruomenės, kuri pagal savo pobūdį iš dalies galėtų atstoti šeimą, narys. Kad ir kaip būtų, esama galimybės į nurodomą

[35] Savižudybių duomenys, liečiantys kariškius, paimti arba iš oficialių dokumentų, arba iš Wagnerio (*op. cit.*, p. 229 ir toliau), o liečiantys civilius – iš oficialių dokumentų arba iš Wagnerio bei Morselli suvestinių. O dėl Jungtinių Valstijų, tai laikėmės prielaidos, kad jos kariuomenės amžiaus vidurkis buvo toks pat kaip ir Europoje – nuo 20 iki 30 m.

[36] Tai dar kartą įrodo, jog apskritai organinis veiksnys, iš dalies ir matrimonialinė atranka šiuo atžvilgiu įtakos nedaro.

veiksnį pažvelgti izoliuotai. Tam pakanka sugretinti kareivių savižudybių skaičių su to paties amžiaus nevedusių vyrų savižudybių skaičiumi; tad dar kartą mums labai pravers XXI lentelė, kurią pasitelkę galime minėtus skaičius palyginti. 1885–1890 metų laikotarpiu Prancūzijoje 1 milijonui visų tarnavusiųjų kariuomenėje teko 380 savižudybių; o tuo pat metu 20–25 metų amžiaus civilių vyrų grupėje būta 237 savižudybės. Taigi 100 nevedusiųjų civilių savižudybių teko 160 kareivių savižudybių; vadinasi, padidėjimo koeficientas – visiškai nepriklausomai nuo viengungiškos padėties – siekia 1,6.

Beje, tarp puskarininkių šis koeficientas dar aukštesnis. 1867–1874 m. laikotarpiu 1 milijonui puskarininkių per metus vidutiniškai teko 993 savižudybės. 1866 metų gyventojų surašymo duomenimis jų amžiaus vidurkis neviršijo 31 metų. Tiesa, mes nežinome, koks tuo metu buvo trisdešimtmečių bešeimių civilių savižudybės rodiklis; mūsų sudarytosios lentelės – beje, tik šias ir turime – liečia kur kas vėlesnį (1889–1891 m.) laikotarpį: tačiau jeigu remtumėmės jose pateiktais skaičiais, susidariusi paklaida galėtų nebent sumažinti puskarininkių savižudybių rodiklio išaugimo koeficientą, parodydama jį žemesnį nei iš tikrųjų yra. Išties kadangi palyginti su pirmuoju antruoju periodu savižudybių beveik padvigubėjo, tai, suprantama, išaugo ir to paties amžiaus bešeimių rodiklis. Sugretinę puskarininkių savižudybių skaičių 1867–1874 metų laikotarpiu su bešeimių savižudybių skaičiumi 1889–1891 metų tarpsniu, mes galime nebent sumenkinti, o ne perdėti blogą karininko profesijos įtaką polinkio į savižudybę atžvilgiu. Jeigu, nepaisant šios paklaidos, vis dėlto matome koeficientą padidėjus, galime būti tikri ne tik tuo, kad padidėjimo išties būta, bet ir tuo, kad jis buvo kur kas ženklesnis, nei rodo mūsų skaičiai. 1889–1891 m. 1 milijonui 31 metų viengungių teko nuo 394 iki 627 savižudybių, taigi vidutiniškai 510. Šis skaičius santykiauja su 993 kaip 100 su 194, taigi padidėjimo koeficientas lygus 1,94, ir jį drąsiai galima padidinti kone iki 4 visai nesibaiminant, kad tai iškreips tikrąją padėtį[37].

[37] 1867–1874 m. laikotarpiu vidutinis savižudybių skaičius buvo 140; 1889–1891 m. jis išaugo iki 210–220, t. y. beveik 60 procentų. Tarus, kad tiek pat padidėjo ir viengungių rodiklis – nėra jokio pagrindo manyti, kad buvo kitaip, – pirmu periodu jis būtų lygus 319, taigi puskarininkių rodiklio išaugimo koeficientas šoktelėtų iki 3,11. Beje, mes nekalbame apie puskarininkių duomenis po 1874 metų todėl, kad nuo tol vis labiau mažėjo karjeros puskarininkių skaičius.

Pagaliau kalbant apie visą karininkų korpusą, 1862–1878 metų laikotarpiu 1 milijonui teko vidutiniškai 430 savižudybių. 1866 m. jų amžiaus vidurkis, kuris, reikia manyti, išliko ženkliau nepakitęs, buvo 37 metai ir 9 mėnesiai. Kadangi dauguma karininkų yra vedę, jų duomenis reikia lyginti ne su to paties amžiaus viengungių, o su gyventojų vyrų – ir vedusių, ir viengungių – visumos duomenimis. 1863–1868 metais 1 milijonui 37 metų vyrų nepriklausomai nuo jų šeimyninės padėties teko ne ką daugiau 200 savižudybių. Šis skaičius santykiauja su 430 kaip 100 ir 215, taigi padidėjimo koeficientas nepriklausomai nuo šeimyninės padėties ir sąlygų lygus 2,15.

Šis koeficientas, kuris priklausomai nuo karinės hierarchijos pakopos svyruoja nuo 1,6 iki 4, gali būti paaiškintas tik turint omeny karinei tarnybai būdingas aplinkybes. Tiesa, minėtą rodiklio išaugimo koeficientą mes nustatėme išanalizavę tik Prancūzijos duomenis; o kitų šalių duomenų, būtinų tam, kad galėtume išskirti viengungiškos padėties veiksnį, mes stokojome. Bet kadangi prancūzų kariuomenė, palyginti su kitomis Europos šalimis, išskyrus Daniją, mažiausiai kenčia nuo savižudybių, galima neabejoti, kad mūsų tyrimo rezultatas yra bendros reikšmės ir kad kitose Europos šalyse jis būtų dar ženklesnis. Tad kokios yra šio reiškinio priežastys?

Neretai jis siejamas su alkoholizmu, kuris, kaip manoma, kariuomenėje paplitęs labiau nei tarp civilių gyventojų. Tačiau, pirma, kaip jau esame parodę, alkoholizmas, apskritai paėmus, neturi apibrėžto poveikio savižudybės rodikliui; vadinasi, jis neturėtų paveikti ir atskirą atvejį – kariškių savižudybės – rodiklį. Antra, kelerių karo tarnybos metų (trejų – Prancūzijoje, pustrečių – Prūsijoje) anaiptol nepakanka išugdyti tokiam dideliam užkietėjusių alkoholikų būriui; taigi išties sunku būtų alkoholizmu paaiškinti neregėtą savižudybių paplitimą kariuomenėje. Pagaliau net ir tų tyrinėtojų, kurie linkę alkoholizmui priskirti didžiausią vaidmenį, duomenimis, tik dešimtadalis visų savižudybių sietinas su jo poveikiu. Vadinasi, net jeigu dėl alkoholizmo kareiviai žudytųsi du ar tris kartus dažniau nei to paties amžiaus civiliai – beje, tai anaiptol neįrodyta, – vis tiek dar liktų daugybė savižudybių, kurioms reikėtų ieškoti kitokio paaiškinimo.

Bene dažniausiai nurodomas motyvas – bodėjimasis karine tarnyba. Šis aiškinimas derinasi su paplitusia pažiūra, kad žudytis verčia sunkios gyvenimo sąlygos; griežta drausmė, įvairūs laisvės suvaržymai, patogumų stygius verčia žmogų manyti, kad gyvenimas karei-

vinėse – tiesiog nepakeliamas dalykas. Tačiau, tiesą sakant, neabejotinai esama daugybės kitų nepalyginti sunkesnių profesijų, kurios vis dėlto polinkio į savižudybę nesustiprina. Kareivis mažių mažiausiai visada aprūpintas pastoge ir maistu. Tačiau kad ir ko būtų verti visi šie aiškinimai, esama faktų, bylojančių, jog tokio supaprastinto požiūrio anaiptol nepakanka.

1. Logiška manyti, jog bodėjimasis karine tarnyba turėtų būti kur kas stipresnis pirmaisiais tarnybos metais, o paskui, kai kareivis apsipranta su kareivinių gyvenimu, pamažu silpnėja. Praėjus kuriam laikui turėtų įvykti aklimatizacija – mat vieni tiesiog apsiprastų, o kiti, labiausiai nepasiduodantys kareivinių muštrui, jau būtų dezertyravę arba nusižudę; kuo ilgesnė tarnybos trukmė, tuo aklimatizacija turėtų būti tvirtesnė. Jeigu ypač stiprus kareivių polinkis į savižudybę būtų nulemtas įprastinių sąlygų pasikeitimo bei negebėjimo prisitaikyti prie naujo gyvenimo būdo, tai rodiklio išaugimo koeficientas bėgant tarnybos laikui turėtų mažėti. Bet iš tikrųjų, kaip parodyta lentelėje, šito anaiptol nėra.

Puskarininkių ir kareivių metinių savižudybių duomenys (1.000.000 karių)

Prancūzų kariuomenė (1862–1869)		Anglų kariuomenė		
Tarnybos metai		Amžius	Metropolijoje	Indijoje
Neištarnavus vienų	28	20–25 metų	20	13
Antraisiais ir trečiaisiais	27	25–30 metų	39	39
Ketvirtaisiais ir penktaisiais	40	30–35 metų	51	81
Šeštaisiais ir septintaisiais	48	35–40 metų	71	103
Tarp aštuntųjų ir dešimtųjų	76			

Prancūzijoje mažiau nei per 10 karinės tarnybos metų savižudybių rodiklis beveik patrigubėjo, o tarp viengungių civilių gyventojų jis per tą patį laiką išaugo nuo 237 iki 394. Anglų kariuomenėje Indijoje per 20 tarnybos metų savižudybių rodiklis išaugo net 8 kartus; civilių savižudybių rodiklis niekada tokiu tempu nekyla. Štai kodėl rodiklio augimas, toks būdingas kariuomenėje, pirmaisiais tarnybos metais beveik nepastebimas.

Panašu, jog taip yra ir Italijoje. Tiesa, mums nežinomi santykiniai skaičiai, atspindintys kiekvienų metų tarnaujančiųjų kontingento padėtį. Tačiau apskritai visų trijų tarnybos metų rodikliai gana analogiški: 15,1 – pirmaisiais tarnybos metais, 14,8 – antraisiais, 14,3 –

trečiaisiais. Nėra abejonės, kad kiekvienais tarnybos metais tarnaujančiųjų lieka mažiau – vieni numiršta, kiti paleidžiami atsargon, vyksta įvairios reformos ir t. t. Absoliutūs skaičiai galėjo išlikti iš esmės nepakitę tik tokiu atveju, jeigu santykiniai skaičiai yra gerokai padidėję. Vis dėlto nieko nestebina tai, kad kai kuriose šalyse pirmaisiais karinės tarnybos metais pasitaikančios savižudybės iš tikrųjų įvyksta dėl to, kad pasikeitė gyvenimo būdas. Antai Prūsijoje savižudybės itin dažnos kaip tik per pirmuosius šešis tarnybos mėnesius. Taip pat ir Austrijoje 1.000 atvejų tenka 156 savižudybės, įvykusios per pirmuosius 3 tarnybos mėnesius[38], o tai, be abejo, gana ženklus skaičius. Tačiau šie faktai nė kiek neprieštarauja tam, kas buvo anksčiau sakyta. Juk gali būti ir taip, kad greta laikino savižudybių pagausėjimo šiuo perturbacijų periodu savižudybių daugėja ir dėl visai kitų priežasčių, – t. y. jų gali nuolat gausėti veikiant tam pačiam dėsniui, kurį mes nustatėme remdamiesi Prancūzijos ir Anglijos duomenimis. Galiausiai ir pačioje Prancūzijoje antrųjų ir trečiųjų tarnybos metų rodiklis yra šiek tiek žemesnis nei pirmųjų metų; bet tai nekliudo jam vėliau nuolat augti[39].

2. Karininkų bei puskarininkių gyvenimas kariuomenėje nepalyginti lengvesnis ir ne toks suvaržytas kaip eilinių kareivių. Todėl pirmųjų dviejų grupių savižudybių pagausėjimo koeficientas turėtų būti mažesnis nei trečiosios. Tačiau iš tikrųjų yra priešingai: Prancūzijoje mes tai jau nustatėme; šis faktas kartojasi ir kitose šalyse. Italijoje 1871–1878 m. 1 milijonui karininkų kasmet vidutiniškai teko 565 savižudybės, o eilinių savižudybių vidurkis – tik 230 (pagal Morselli). Puskarininkių rodiklis dar didesnis – daugiau kaip 1.000 savižudybių 1 milijonui. Prūsijoje 1 milijonui eilinių tenka 560 savižudybių, o puskarininkių rodiklis – 1.140. Austrijoje vienai karininko savižudybei tenka 9 kareivių savižudybės, nors vienam karininkui neabejo-

[38] Žr. Rotho straipsnį *Stat. Monatschrift*, 1892, p. 200.

[39] Mes nežinome kasmetinio tarnaujančiųjų kontingento nei Prūsijoje, nei Austrijoje, todėl negalime nustatyti santykinių skaičių. Prancūzijoje laikomasi požiūrio, jog po karo savižudybių skaičius kariuomenėje sumažėjo todėl, kad buvo sutrumpintas tarnybos laikas (nuo 7 iki 5 metų). Tačiau ši tendencija reiškėsi neilgai, o pradedant 1882 metais skaičiai gerokai išaugo. 1882 – 1889 metų laikotarpiu jie grįžo į prieškarinį lygmenį svyruodami nuo 322 iki 424 atvejų 1 milijonui, ir tai vyko nepaisant naujo tarnybos laiko sutrumpinimo (3 metai vietoje 5).

tinai galima priskirti daugiau nei devynis tarnaujančius eilinius. Tą patį galima pasakyti ir apie puskarininkius: nors jų yra mažiau nei po vieną dviem eiliniams, vienai puskarininkio savižudybei tenka 2,5 kareivių savižudybių.

3. Karišku gyvenimu neturėtų per daug bodėtis tie, kas jį pasirinko laisva valia ar iš pašaukimo. Savanorių ar liktinių kariškių polinkis į savižudybę turėtų būti mažesnis. Tačiau kaip tik šiems jis labiausiai būdingas.

Tikėtinas amžiaus vidurkis	Kariškiai	Savižudybių rodiklis (milijonui kariškių) 1875–1878 m.	Civilių viengungių savižudybių rodiklis 1889–1891 m.	Padidėjimo koeficientas
25	Savanoriai	670	237–394 (apie 315)	2,12
30	Liktiniai	1300	394–627 (apie 510)	2,54

Dėl anksčiau nurodytų priežasčių viengungių koeficientai, apskaičiuoti 1889–1891 m., neabejotinai mažesni, nei jie yra iš tikrųjų. Ryškus liktinių polinkis į savižudybę kelia ypatingą nusistebėjimą, nes jie pasiliko kariuomenėje jau turėdami karinės gyvensenos patirtį.

Taigi pasirodo, kad labiausiai į savižudybę yra linkę kariai, kurie turi ypatingą pašaukimą šiai profesijai ir kurie geba nesunkiai prisitaikyti prie jos reikalavimų bei atlaikyti su tuo susijusius nemalonumus ir suvaržymus. Vadinasi, šiai profesijai būdingas savižudybių rodiklio išaugimo koeficientas sietinas ne su tarnybos atgrasumu, o su tam tikra būsenų, įgytų įgūdžių bei prigimtinių polinkių visuma, sudarančia karinę dvasią. Ryškiausias kareivio bruožas yra savotiškas nuasmenėjimas, įgaunantis tokį mastą, koks civilinio gyvenimo sąlygomis apskritai neįmanomas. Kareiviui privalu gebėti nevertinti savos asmenybės, nes jis turi būti pasiruošęs ją paaukoti, kai tik bus duotas toks įsakymas. Net ir nesant tokių išskirtinių aplinkybių, t. y. taikos metu, karinio gyvenimo kasdienybėje, profesinė drausmė reikalauja, kad kareivis paklustų nesvarstydamas, kartais net nesuprasdamas. Tačiau tam yra būtinas dvasinis savęs atsižadėjimas, kuris su individualizmu visiškai nesuderinamas. Žmogus gali šitaip nuolankiai pasiduoti išoriniam postūmiui tik būdamas menkai saistomas savos individualybės. Žodžiu, kareivio elgesio principas yra jam pačiam išorinis dalykas; o juk tai – altruistinės būsenos bruožas. Beje, iš visų nūdienos visuomenę sudarančių dėmenų kaip

tik kariuomenė labiausiai primena pirmykščių visuomenių struktūrą. Kariuomenę taip pat sudaro gausi kompaktiška grupė, kurios gniaužtuose individas netenka paprasčiausio judesio laisvės. Kadangi panaši dvasinė padėtis yra natūrali dirva altruistinei savižudybei, galima tvirtai teigti, kad kariškių savižudybės ir savo pobūdžiu, ir prigimtimi yra analogiškos.

Tad aišku, kodėl savižudybių rodiklio augimo koeficientas didėja ilgėjant karinės tarnybos trukmei; juk kuo ilgiau trunka dresavimas, tuo tvirčiau išugdomas gebėjimas atsižadėti savęs, tuo individas labiau nuasmenėja. Kadangi karinė dvasia neabejotinai stipriau įsigalėjusi tarp liktinių bei karininkų nei tarp eilinių kareivių, visiškai natūralu, kad pirmosios dvi grupės kur kas labiau linkusios į savižudybę nei trečioji. Ši hipotezė leidžia mums suprasti iš pirmo žvilgsnio keistą dalyką – kodėl puskarininkiai šiuo atžvilgiu pralenkia karininkus. Jie dažniau žudosi dėl to, kad jų pareigos tiesiog neatsiejamos nuo įpročio būti paklusniam ir pasyviam. Kad ir labai drausmingas būtų karininkas, jam vis dėlto privalu gebėti bent kai kada parodyti iniciatyvą; jo veikimo laukas platesnis, užtat ir individualumas labiau išsiskleidęs. Taigi jis kur kas mažiau nei puskarininkis tenkina altruistinei savižudybei palankias sąlygas; gyviau pajusdamas gyvenimo vertę jis ne taip linkęs jo netekti.

Šis aiškinimas, viena vertus, leidžia mums suprasti anksčiau išryškintus faktus, o jį savo ruožtu patvirtina kiti faktai.

4. XXIII lentelės duomenys rodo, kad savižudybių rodiklio išaugimo koeficientas kariuomenėje yra tuo aukštesnis, kuo mažesnis yra civilių gyventojų polinkis į savižudybę, ir atvirkščiai. Danija savižudybių atžvilgiu – klasikinė šalis, kareiviai čia žudosi ne dažniau nei kita gyventojų dalis. Pagal savižudybių skaičių ją gerokai lenkia Saksonija, Prūsija, Prancūzija; o šių šalių kariuomenės nuo savižudybių ne itin kenčia, jų augimo koeficientas svyruoja tarp 1,25 ir 1,77. Užtat šis koeficientas labai ženklus Austrijoje, Italijoje, Jungtinėse Valstybėse ir Anglijoje, t. y. šalyse, kuriose civilių gyventojų savižudybės gana retos. Rosenfeldas anksčiau cituotame straipsnyje sugrupavo pagrindines Europos šalis atsižvelgdamas į savižudybės kariuomenėje rodiklį; nors jis ir neturėjo užsibrėžęs konkretaus teorinio tikslo, jo klasifikacija atskleidė analogiškus rezultatus. Štai kokia tvarka išsirikiavo šalys pagal padidėjimo koeficientą:

	Kareivių savižudybių išaugimo koeficientas civilių (20–30 metų) atžvilgiu	Civilių savižudybių rodiklis milijonui gyventojų
Prancūzija	1,3	150 (1871–1875)
Prūsija	1,8	133 (1871–1875)
Anglija	2,2	73 (1876)
Italija	tarp 3 ir 4	37 (1874–1877)
Austrija	8	72 (1864–1872)

Išskyrus Austriją, kuri turėtų eiti prieš Italiją, visur matome atvirkščią santykį[40].

Tai ypač krenta į akis Austrijos–Vengrijos imperijoje. Didžiausias savižudybių rodiklio išaugimo koeficientas čia konstatuotas garnizonuose, kurie dislokuoti tose šalies srityse, kur gyventojai labiausiai atsparūs polinkiui į savižudybę, ir atvirkščiai:

Karinės apygardos	Kareivių savižudybių skaičiaus padidėjimo koeficientas civilių, vyresnių nei 20 metų, atžvilgiu		Civilių savižudybių rodiklis milijonui gyventojų, vyresnių nei 20 metų	
Viena (Žemutinė ir Aukštutinė Austrija, Zalcburgas	1,42		660	
Brunas (Moravija ir Silezija)	2,41		580	
Praha (Bohemija)	2,58	Vidurkis 2,46	620	Vidurkis 480
Insbrukas (Tirolis, Foralbergas)	2,41		240	
Zara (Dalmatija)	3,48		250	
Gracas (Štejermarkas, Korintija, Kraina)	3,58	Vidurkis 3,82	290	Vidurkis 283
Krokuva (Galicija ir Bukovina)	4,41		310	

Matome tik vieną išimtį – tai Insbruko apygarda, kurioje savižudybių pagausėjimo koeficientas – vidutiniškas, nors šios zonos civilių rodiklis gana menkas.

Atvirkščias santykis akivaizdus ir Italijoje; antai iš visų karinių apygardų mažiausiai kareivių nusižudo Bolonijoje (1.000.000 tenka 180 savižudybių), ir kaip tik čia civilių savižudybių yra daugiausia

[40] Kyla mintis: ar kartais toks rodiklio išaugimo koeficiento šuolis tarp Austrijos kareivių nesietinas su tuo, kad savižudybių registracija kariuomenėje tvarkoma rūpestingiau nei tarp civilių?

(89,5). Apulijoje ir Abrucyje, priešingai, ypač dažnos karių savižudybės (milijonui tenka atitinkamai 370 ir 400 savižudybių) ir ganėtinai retos (15 ir 16) – civilių. Tą patį galime pasakyti ir apie Prancūziją. Paryžiaus karinė apygarda, kur milijonui karių tenka 260 savižudybių, gerokai atsilieka nuo Bretanės apygardos, kur jų tenka 440. Paryžiuje padidėjimo koeficientas neturėtų būti ženklus, nes Senos departamente milijonui 20–25 metų amžiaus bešeimių tenka 214 savižudybių.

Visi šie faktai rodo, kad priežastys, dėl kurių kariuomenėje žudomasi, yra ne tik įvairios, bet ir visiškai priešingos toms, kurios labiausiai skatina civilių gyventojų savižudybes. Didžiosiose šiuolaikinėse europietiškose visuomenėse savižudybės neatsiejamos nuo itin įsikerojusio individualizmo – ištikimo civilizacijos palydovo. Tad savižudybės kariuomenėje sietinos su priešinga dispozicija, kylančia iš neišsiskleidusio individualizmo arba iš to, ką mes pavadinome altruizmu. Iš tikrųjų tautos, kurių kariuomenėse savižudybės ypač dažnos, yra mažiausiai civilizuotos, jose dar gana gajūs papročiai, kurie paprastai būdingi pirmykštėms visuomenėms. Tradicionalizmas – tasai individualistinės dvasios antagonistas *par excellence* – kur kas labiau išsikerojęs Italijoje, Austrijoje, net Anglijoje nei Saksonijoje, Prūsijoje bei Prancūzijoje. Jis gyvybingesnis Zaroje, Krokuvoje nei Grace ar Vienoje; Apulijoje – nei Romoje ar Bolonijoje; Bretanėje – nei Senos departamente. Kadangi tradicionalizmas saugo nuo egoistinės savižudybės, nesunku suprasti, jog ten, kur jis yra gajus, civilių gyventojų polinkis į savižudybę tėra menkas. Tačiau profilaktinis tradicionalizmo poveikis reiškiasi tol, kol jis išlieka nuosaikus. Tam tikrą ribą peržengęs tradicionalizmas pats tampa savotišku savižudybių šaltiniu. Kariuomenėje, kaip žinoma, tradicionalizmą ypač stengiamasi palaikyti, ir ribos čia peržengiamos tuo lengviau, kuo labiau kariuomenei būdingus veiksmus paremia ir sustiprina ją supančios aplinkos tradicionalizmas. Kariuomenės auklėjimas tuo paveikesnis, kuo labiau jis atitinka civilių gyventojų idėjas ir jausmus; mat tada niekas jos nevaržo. O ten, kur visuomenės dvasia nuolat aktyviai priešinasi karinei dvasiai, ši negali turėti tos galios, kokią ji įgauna tada, kai visa aplinka jauną karį lenkia į tą pačią pusę. Taigi aiškėja, jog šalyse, kuriose altruizmo būsena yra pakankamai pajėgi tam tikra prasme apsaugoti nuo savižudybių gyventojų visumą, kariuo-

menė tą būseną pakylėja iki tokio lygmens, kad ji tampa ženklaus savižudybių pagausėjimo priežastimi[41].

2. Visų šalių kariuomenėse didžiausias savižudybių pagausėjimo koeficientas būdingas rinktiniams būriams.

	Tikėtinas arba realus amžiaus vidurkis	Savižudybių skaičius, tenkantis milijonui karių	Padidėjimo koeficientas	
Specialusis Paryžiaus dalinys	30–35	570 (1862–1878)	2,45	Visų[42] 35 metų
Žandarmerija	30–35	570 (1873)	2,45	civilių vyrų atžvilgiu
Veteranai (atitarnavę 1872 m.)	45–55	2.860	2,37	Visų to paties amžiaus viengungių (1889–1891) atžvilgiu

Nors paskutinis skaičius, apskaičiuotas viengungių (1889–1891) atžvilgiu, gerokai sumažintas, jis vis dėlto yra gerokai aukštesnis nei paprastuose daliniuose. Alžyro kariuomenėje, kuri savo kariniais pranašumais laikoma pavyzdine, 1872–1878 m. laikotarpiu būta dvigubai daugiau savižudybių nei Prancūzijoje įsikūrusiuose daliniuose (atitinkamai 570 ir 280 atvejų milijonui karių). Užtat mažiausiai savižudybių yra tarp pontonininkų, tarp inžinerijos, sanitarijos bei administracijos darbuotojų, t. y. tuose daliniuose, kurie nėra perdėm karinio pobūdžio. Tą patį galima pasakyti ir apie Italiją, kur visoje kariuomenėje 1878–1881 m. laikotarpiu milijonui karių teko tik 430 savižudybių, o šaulių būryje jų būta 580, karabinierių – 800, karinėse mokyklose bei mokomuosiuose batalionuose – 1.010.

Beje, rinktiniai daliniai išsiskiria tuo, kad čia ypač stipri savęs atsižadėjimo bei karinio atsidavimo dvasia. Vadinasi, savižudybės rodiklio svyravimai kariuomenėje aiškiai atitinka šių dvasinių būsenų svyravimus.

[41] Yra pastebėta, kad altruizmo būsena siejasi su teritorija. Antai Bretanės kariniame dalinyje tarnauja ne tik bretonai, tačiau jame aiškiai juntamas aplinkai būdingos dvasinės būsenos poveikis.

[42] Kalbama apie visus civilius vyrus nepriklausomai nuo jų šeimyninės padėties, nes žandarai bei municipalinės gvardijos kariai dažniausiai yra vedę.

3. Paskutinis šį dėsnį paremiantis faktas – tai savižudybių skaičiaus mažėjimas visų šalių kariuomenėse. Prancūzijoje 1862 m. 1 milijonui teko 630 savižudybių, o 1890 m. jų skaičius neviršijo 280. Manoma, kad šią tendenciją lėmė naujas įstatymas, sutrumpinęs tarnybos laiką. Tačiau šis procesas prasidėjo gerokai anksčiau nei buvo priimtas naujasis įstatymas. Jis tęsiasi nuo 1862 m., išskyrus gana ženklų savižudybių šuolį 1882–1888 metų laikotarpiu[43]. Su šia mažėjimo tendencija susiduriame visur. Prūsijos kariuomenėje 1877 m. vienam milijonui teko 716 savižudybių, o 1893 m. jų sumažėjo iki 457; visoje Vokietijoje 1877 m. būta 770 atvejų, o 1890 m. – 550; Belgijoje 1885 m. – 391, o 1891 m. – 185; Italijoje 1876 m. – 431, o 1892 m. – 389. Nors Austrijoje bei Anglijoje ženklesnio savižudybių skaičiaus sumažėjimo nebūta, tačiau nebūta ir padidėjimo (Austrijoje 1876 m. priskaičiuota 1.277, o 1892 m. – 1.209; Anglijoje 1876 m. – 217, o 1890 m. – 210).

Jeigu mūsų aiškinimas pagrįstas, tokia dinamika yra savaime suprantama. Išties neabejotinas dalykas yra tai, kad visose šalyse vienu metu karinė dvasia ėmė blėsti. Nežinia kodėl, tačiau pasyvaus paklusnumo, absoliutaus atsidavimo, žodžiu – nuasmenėjimo, jei taip galima pasakyti, įpročiai vis labiau ėmė kirstis su visuomeninės sąmonės [*conscience publique*] reikalavimais. Jie neteko palankios dirvos. Papūtus naujiems vėjams drausmė šiek tiek sušvelnėjo, ji individo taip nebeslėgė[44]. Be to, krenta į akis, kad civilių gyventojų savižudybių per tą patį laiko tarpsnį tose pačiose šalyse be paliovos daugėjo. Tai dar vienas argumentas teigti, kad priežastys, sukeliančios civilių savižudybes, iš prigimties priešingos toms, kurios sudaro bendrą pagrindą ypatingam kareivių polinkiui į savižudybę.

Visa tai rodo, kad savižudybė kariuomenėje – tai viena altruistinės savižudybės formų. Aišku, mes nenorime pasakyti, kad kiekvienas atskiras dalinyje nutikęs atvejis yra kaip tik tokio pobūdžio ir tokios kilmės. Apsivilkdamas uniformą kareivis anaiptol netampa vi-

[43] Šis faktas per daug reikšmingas, kad jį būtų galima laikyti atsitiktiniu. Atkreipdami dėmesį į tai, kad šis šuolis tiksliai sutapo su prancūzų kolonijinų žygių pradžia, turime pagrindo kelti klausimą, ar tuometiniai karai neprisidėjo prie karinės dvasios atgimimo.

[44] Mes anaiptol nenorime pasakyti, kad individai dėl tų suvaržymų labai kentėjo ir kaip tik dėl to žudėsi. Savižudybių būta daugiau, nes žmogaus individualumas čia buvo užslopintas.

sai kitu žmogumi; tai, ką jam suteikė auklėjimas bei ankstesnis gyvenimo būdas, neišnyksta tarsi burtininko lazdele pamojus; be to, jis nėra tiek atskirtas nuo likusios visuomenės, kad visiškai nedalyvautų bendrame gyvenime. Kareivio savižudybė savo motyvais bei prigimtimi neretai gali niekuo nesiskirti nuo civilio žmogaus savižudybės. Bet jeigu atsiribotume nuo šių pavienių, niekuo tarpusavyje nesusietų atvejų, liktų vientisa vienalytė savižudybių grupė, apimanti daugumą kariuomenėje įvykstančių atvejų, neatsiejamų nuo tos altruizmo būsenos, be kurios neįmanoma karinė dvasia. Iš esmės tai yra pirmykštei visuomenei būdingas, bet dar iki šiol gyvybingas savižudybės tipas, nes pati karinė dvasia tam tikra prasme yra pirmykštės dvasios atgyvena[45]. Dėl tokios išankstinės dispozicijos kareivis nusižudo susidūręs su menkiausiu pasipriešinimu; tam pakanka visiškai nereikšmingos priežasties: gal jam nedavė leidimo į miestą, gal jis gavo papeikimą ar buvo nepelnytai nubaustas, gal atšaukė žadėtą paaukštinimą ar kas pažemino, gal užėjo pavydo priepuolis, o gal tiesiog kas nors čia pat akyse nusižudė ar apie tokį įvykį kas nors papasakojo. Visa tai leidžia paaiškinti kariuomenėje neretai pasitaikančius užkrato reiškinius, kurių pavyzdžių jau esame pateikę. Jie būtų nepaaiškinami, jeigu savižudybės priežastys būtų iš esmės individualios. Išties sunku patikėti, kad grynai atsitiktinai į vieną kažkurioje teritorijoje įsikūrusį pulką galėtų pakliūti visas būrys individų, dėl savo organinės struktūros linkusių žudytis. Kita vertus, dar mažiau tikėtina, kad toks mėgdžiojimo efektas būtų įmanomas nesant atitinkamos išankstinės dispozicijos. Tačiau visa tai nesunku paaiškinti pripažinus, jog karinė profesija ugdo dvasinę būseną, lenkiančią žmogų nebranginti gyvybės. Kadangi ši būsena vienokiu ar kitokiu laipsniu yra būdinga daugumai atliekančių ar jau atlikusių karinę tarnybą, o ši būsena savo ruožtu yra labai palanki dirva polinkiui į savižudybę formuotis, pakanka menkiausio postūmio, kad šis polinkis peraugtų į veiksmą; paskatinti gali vienas pavyzdys. Štai kodėl šis polinkis sklinda tarsi sprogęs parakas, užgaudamas kiekvieną, pasirengusį tuo pavyzdžiu pasekti.

[45] Tai anaiptol nereiškia, kad tokia dvasia nuo šiol turėtų išnykti. Šių atgyvenų buvimas savaip prasmingas, ir visai natūralu, kad tam tikri praeities elementai įaugę į dabartį. Gyvenimas susideda iš prieštaravimų.

III

Dabar, ko gera, tapo aiškiau, kodėl knygoje siekta pateikti objektyvų savižudybės apibrėžimą ir jo ištikimai laikytis.

Nors altruistinei savižudybei būdingi visi esminiai savižudybės požymiai, tačiau kai kada – bent ryškiausiais atvejais – ji priartėja prie tam tikros rūšies poelgių, į kuriuos mes įpratę žvelgti pagarbiai ar net susižavėję, todėl neretai mes net nelinkę jų laikyti savižudybe. Antai jau esame minėję, kad Esquirolio bei Falret manymu, Katono ar žirondistų mirtis nelaikytina savižudybe. Tačiau jeigu savižudybės, kurių akivaizdi tiesioginė priežastis yra savęs atsižadėjimo ir pasiaukojimo dvasia, negali būti kvalifikuojamos kaip savižudybės, tai nereikėtų taip kvalifikuoti ir tų atvejų, kurie kyla, tegu ir ne taip akivaizdžiai, iš to paties dvasinio nusiteikimo; juk šios nuo anų skiriasi tik kai kuriais niuansais. Jeigu Kanarų salų gyventojas, nušokantis į bedugnę savojo Dievo garbei, nėra savižudis, tai argi mes galėtume taip vadinti Džinos sekėją, kuris pakėlė prieš save ranką, norėdamas persikelti į nebūtį; arba laukinį, kuris veikiamas tos pačios dvasinės būsenos atsižadėjo gyvybės dėl jam mesto įžeidimo arba tiesiog norėdamas parodyti savo panieką gyvenimui; arba bankroto ištiktą žmogų, kuris linkęs verčiau negyventi nei patirti negarbę; pagaliau daugybę kareivių, kurie kasmet papildo savanoriškų mirčių skaičių? Juk visi šie atvejai kyla iš tos pačios altruizmo būsenos, kuri savo ruožtu yra vadinamosios didvyriškos savižudybės priežastis. O gal kaip tik šiuos faktus reikėtų priskirti savižudybių kategorijai, išskyrus tik tuos atvejus, kurių motyvas yra aiškiai apibrėžtas? Tačiau, pirma, kokiu kriterijumi turėtų remtis toks skirstymas? Kada motyvas nustoja buvęs toks pagirtinas, kad jo sukeltas poelgis jau gali būti kvalifikuojamas kaip savižudybė? Be to, šias dvi faktų kategorijas vieną nuo kitos griežtai atskyrus savaime atsisakoma aiškintis jų prigimtį. Juk esminiai šio tipo bruožai ryškiausiai matomi privalomo altruizmo savižudybėje; visos kitos atmainos tėra išvestinės formos. Tad tenka arba atmesti kaip negaliojančią gana gausią grupę iškalbingų faktų, arba visiškai jų neatmetus imtis daryti atranką, kuri, būdama savavališka, atima galimybę atsekti bendrąjį kamieną, nuo kurio atsiskiria atrinktieji faktai. Su tokiais tad pavojais neišvengiamai susiduriama, kai savižudybę stengiamasi apibrėžti atsižvelgiant į jausmus, kuriuos ji sukelia.

Be to, siekiant paaiškinti jausmus, kuriais norima pateisinti atrankos motyvus, pateikiami visiškai nepamatuoti argumentai. Paprastai pabrėžiama, esą kai kurios altruistinių savižudybių paskatos iš esmės menkai skiriasi nuo tų motyvų, kuriais grindžiami poelgiai, visų laikomi neabejotinai dorovingais. Bet argi kitaip yra egoistinės savižudybės atveju? Argi individualios autonomijos jausmas nėra savaip dorovingas, kaip savaip dorovingas yra ir altruizmas? Altruistinis jausmas išties yra tam tikro narsumo prielaida, jis grūdina jausmus, neretai net ugdo kietaširdiškumą, o egoizmas suminkština širdis, atverdamas jas gailestingumui. Ten, kur viešpatauja altruistinė savižudybė, žmogus visada pasirengęs paaukoti savo gyvybę, bet, kita vertus, jis nebrangina ir kitų gyvybės. O kai žmogus taip aukštai iškelia individualų asmenį, kad nebemato kilnesnio tikslo, jis gerbia ir kito gyvybę. Gyvybės kultas verčia jį kentėti dėl visko, kas gali ją sumenkinti viso, kas gyva, atžvilgiu. Gili atjauta žmogaus kančioms išstumia iš pirmykščių laikų atėjusį fanatišką savęs atsižadėjimą. Taigi ir vienas, ir kitas savižudybės tipas – tai tik dorybių pervertinimo ar iškreipimo forma. Bet tokiu atveju tai, kaip kiekvienas tipas veikia dvasinę būseną, nėra toks skirtingas dalykas, kad turėtume teisę kalbėti apie juos, kaip apie visiškai atskiras rūšis.

V skyrius

ANOMINĖ SAVIŽUDYBĖ

Visuomenė yra ne vien daugiau ar mažiau stiprus individų emocinės traukos bei jų veiklos objektas. Ji sykiu yra individų elgesį reguliuojanti galia. Esama neabejotinos sąsajos tarp to, kaip ji tą savo galią reiškia, ir socialinio savižudybių rodiklio.

I

Visi pripažįsta, kad ekonominės krizės skatina polinkį į savižudybę. 1873 m. Vienoje kilo finansinė krizė, kuri 1874 m. pasiekė apogėjų, ir iškart pagausėjo savižudybių. 1872 m. jų būta 141, 1873 m. – jau 153, o 1874 m. – net 216, t. y. palyginti su 1872 m. jų skaičius padidėjo 51 proc., o palyginti su 1873 m. – 41 proc. Kad vienintelė savižudybių pagausėjimo priežastis buvo ekonominė katastrofa, įrodo tai, jog daugiausia jų įvyko pačiu sunkiausiu krizės tarpsniu, t. y. per pirmuosius keturis 1874 m. mėnesius. Nuo sausio 1 dienos iki balandžio 30-osios 1871 metais buvo užregistruotos 48 savižudybės, 1872 m. – 44, 1873 m. – 43, o 1874 m. – net 73. Taigi jų padaugėjo 70 procentų. Tokia pat krizė, įsiplieskusi tuo pačiu laikotarpiu Frankfurte prie Maino, sukėlė analogiškus padarinius. Iki 1874 m. per metus čia įvykdavo vidutiniškai 22 savižudybės, o 1874 m. vidurkis šoktelėjo iki 32, t. y. 45 procentais.

Atmintyje dar gyvas prisiminimas apie garsųjį 1882 m. žiemą Paryžiaus biržą ištikusį krachą. Jo padariniai jautėsi ne tik Paryžiuje, bet ir visoje Prancūzijoje. Nuo 1874 iki 1886 m. metinis savižudybių vidurkio augimas neviršijo 2 proc.; 1882 m. jis jau siekė 7 proc. Be to, augimo tendencija reiškėsi ne tolygiai per visus metus, o ypač sustiprėjo per tris pirmuosius mėnesius, t. y. kaip tik per patį krachą. Šiam tarpsniui tenka 0,59 viso metinio padidėjimo. Neabejotina, jog jį su-

kėlė ypatingos aplinkybės – 1881 m. tokios tendencijos nebūta, maža to, 1883 m. ji išvis išnyko, per visus šiuos metus savižudybių būta ne ką daugiau nei 1881 m.:

Savižudybių skaičius	1881	1882	1883
Per visus metus	6.741	7.213 (+7 proc.)	7.267
Per pirmus tris mėnesius	1.589	1.770 (+11 proc.)	1.604

Minėta sąsaja konstatuojama ne tik ypatingais atvejais; tai – dėsnis. Gana jautrus ekonominio gyvenimo pokyčių barometras yra bankrotai. Jeigu kuriais nors metais bankrotų skaičius ūmai šokteli, galima neabejoti, kad tai sukėlė koks nors gilus finansų sukrėtimas. 1845–1869 metais toks simptomas, pasireiškęs ūmiai padažnėjusiais bankrotais, išryškėjo tris kartus. Per visą šį laikotarpį metinis bankrotų skaičius išaugo 3,2 proc., o 1847 m. jis siekė 26 proc., 1854 – 37, o 1861 – 20 proc. Kaip tik tais periodais buvo pastebėtas itin staigus savižudybių rodiklio šuolis. Nors per šį 24 metų tarpsnį savižudybių vidutiniškai padaugėdavo tik 2 proc. per metus, 1847 m. šis skaičius išaugo iki 17 proc., 1854 m. jis krito iki 8 proc., o 1864 m. siekė 9 proc.

Kuo paaiškinti tokį šių krizių poveikį? Gal jis sietinas su tuo, kad smunkant visuomenės gerovei išauga skurdas? Gal gyvenimo lengviau atsisakyti, kai gyventi darosi sunkiau? Toks aiškinimas patrauklus savo paprastumu, tuo labiau kad jis derinasi su paplitusia savižudybės samprata. Tačiau jis kertasi su faktais.

Iš tikrųjų, jeigu savanoriškų mirčių pagausėjo dėl to, kad pasunkėjo gyvenimo sąlygos, jų turėtų gerokai sumažėti tuo laikotarpiu, kai šalies gerovė pakyla. Tačiau nors ženkliai pabrangus pirmo būtinumo prekėms savižudybių išties padažnėja, nepastebėta, kad kainoms smukus savižudybių skaičius nukristų žemiau vidurkio. Prūsijoje 1850 m. kviečių kaina buvo žemiausia per visą 1848–1881 m. laikotarpį; 50 kg kainavo 6 markes ir 91 pfenigus; tačiau tuo pat metu savižudybių skaičius šoktelėjo nuo 1.527 (1849 m.) iki 1.736, t. y. padidėjo 13 proc., ir šis augimas tęsėsi 1851, 1852, 1853 metais, nors žemos kainos tvirtai laikėsi. 1858–1859 m. kainos vėl krito, tačiau savižudybių skaičius nuolat didėjo: 1857 m. jų būta 2.038, 1858 – 2.126, 1859 m. – 2.146. 1863–1866 laikotarpiu kainos, 1864 m. pasiekusios 11 markių ir 95 pfenigų, pamažu nukrito iki 7 markių ir 95 pfenigų ir per visą laikotarpį ženkliau nepakilo; per tą patį tarpsnį savižudybių padaugėjo 17 proc. – nuo 2.112 (1862 m.) iki

2.485 (1886 m.)[1]. Analogiški faktai pastebėti Bavarijoje. Pagal Mayro nubrėžtą 1835–1861 m. kainų kreivę žemiausia rugių kaina laikėsi 1857–1858 m. ir 1858–1859 m.; tačiau savižudybių skaičius, 1857 m. siekęs tik 286, 1858 m. pakilo iki 329, o 1859 m. – iki 387. Tas pats pasikartojo 1848–1850 metų periodu: tuo metu kviečių kainos visoje Europoje buvo labai žemos. Tačiau savižudybių skaičius, nepaisant jau anksčiau minėto menko laikino, politinių priežasčių nulemto, kritimo, išliko to paties lygmens. 1847 m. jų būta 217, 1848 m. – 215, o po to, kai 1849 m. jų skaičius trumpam nukrito iki 189, nuo 1850 m. jis vėl ėmė kilti ir pasiekė 250.

Maža pasakyti, kad išaugęs skurdas išties nėra pakankama sąlyga, leidžianti paaiškinti savižudybių pagausėjimą; pasirodo, kad naudingos, šalies suklestėjimą skatinančios krizės savižudybėms daro tokį pat poveikį kaip ir ekonominės negandos.

Viktorui Emanueliui 1870 m. užkariavus Romą ir galutinai suvienijus Italiją prasidėjo visos šalies atsinaujinimo procesas, padaręs ją viena galingiausių Europos valstybių. Nepaprastas prekybos ir pramonės pagyvėjimas lėmė neregėtai sparčias permainas. Antai 1876 m. italų pramonės poreikiams pakako 4.459 garo katilų, kurių galingumas iš viso siekė 54.000 arklio jėgų, o 1887 m. mašinų skaičius išaugo iki 9.983, o jų galingumas – iki 167.000 arklio jėgų, taigi – patrigubėjo. Suprantama, kad per tą laiką atitinkamai išaugo ir produktų gamyba[2]. Klestėjo mainai; ne tik išaugo prekinis laivynas, buvo nutiesti susisiekimo bei transportavimo keliai, bet ir padvigubėjo keleivių bei krovinių pervežimas[3]. Bendras ūkinės veiklos pagyvėjimas lėmė darbo užmokesčio augimą (nuo 1873 iki 1889 m. jis išaugo 35 proc.), pagerėjo materialinė darbininkų padėtis, tuo labiau kad kaip tik šiuo metu krito pragyvenimo išlaidos[4]. Pagaliau privatusis turtas, kurį, Bodio apskaičiavimu, 1875–1880 m. laikotarpiu sudarė 45,5 milijardo, 1880–1885 metais išaugo iki 51 milijardo, o 1885–1890 – iki 54,5 milijardų[5].

Tačiau kartu su šiuo kolektyviniu atgimimu smarkiai gausėjo savižudybių. Nuo 1866 iki 1870 metų jų skaičius buvo gana pastovus; 1871–1877 m. laikotarpiu jis išaugo 36 proc.:

---

[1] Žr. Starck, *Verbrechen und Vergehen Preussen*, Berlin, 1884, p. 55.

[2] Žr. Fornasari di Verce, *La criminalita e le ricende economiche d'Italia*, Torino, 1894, p. 77–83.

[3] *Ibid.*, p. 108–117.

[4] *Ibid*, p. 86–104.

[5] 1885–1890 m. laikotarpiu augimas sulėtėjo dėl finansinės krizės.

1864–1870	1 milijonui	gyventojų	teko	29	savižudybės
1871	"	"	"	31	"
1872	"	"	"	33	"
1873	"	"	"	36	"
1874	"	"	"	37	"
1875	"	"	"	34	"
1876	"	"	"	36,5	"
1877	"	"	"	40,6	"

Nuo tol jų skaičius nuolat augo. 1877 m. iš viso įvyko 1.139 savižudybės, 1889 m. jų skaičius išaugo iki 1.463, kitaip tariant – vėl šoktelėjo 28 proc.

Prūsijoje tai pasikartojo du kartus. 1866 m. karalystė ėmė stiprėti: ji prisijungė keletą svarbių provincijų ir tapo Šiaurės konfederacijos centru. Šlovės ir galios augimą lydėjo staigus savižudybių protrūkis. 1856–1860 m. laikotarpiu metinis vidurkis buvo 123 savižudybės 1 milijonui gyventojų, o 1861–1865 metais – tik 122. Per 1866–1870 m. penkmetį, nors 1870 m. jų skaičius buvo sumažėjęs, vidurkis pakilo iki 133. 1867 metais, t. y. iškart po pergalės, savižudybių skaičius pasiekė aukščiausią lygį per visą laikotarpį nuo 1816 metų (1 savižudybė dabar teko 5.432 gyventojams, o 1864 m. 1 atvejis – 8.739 gyventojams).

Po 1870 metų karo prasidėjo šaliai naudingos permainos. Susivienijusioje Vokietijoje vadovaujantis vaidmuo teko Prūsijai. Milžiniškos laimėto karo kontribucijos svariai papildė visuomenės turtą; suklestėjo prekyba ir pramonė. Kita vertus, savižudybės dar niekada taip sparčiai neplito. Per 1875–1886 m. laikotarpį jų skaičius išaugo 90 procentų, nuo 3.278 šoktelėdamas iki 6.212.

Pasaulinės parodos, jei tik jos susilaukia sėkmės, – neabejotinai naudingas įvykis visuomenės gyvenime. Jos pagyvina prekinę apyvartą, pritraukia į šalį daugiau pinigų tuo prisidėdamos prie visuomenės – ypač to miesto, kuriame vyko paroda, – gerovės. Tačiau, ko gera, jos ne mažiau prisideda ir prie to, kad ženkliai padaugėja savižudybių. Tai aiškiai atskleidė 1878 m. paroda. Per visą 1874–1886 m. laikotarpį savižudybių skaičius nė vienais metais nebuvo taip pakilęs, kaip jis šoktelėjo parodos metais. Jis padidėjo 8 procentais, taigi daugiau nei per 1882 metų krizę. Turint omeny, kad net 0,86 procento viso metinio padidėjimo teko tiems 6 mėnesiams, kai vyko paroda, nėra jokio pagrindo manyti, kad šią tendenciją lėmė kokia nors kita priežastis.

1889 m. analogiška tendencija visos Prancūzijos neapėmė. Tačiau, galimas dalykas, kad bulanžizmo krizė, turėjusi slopinančio poveikio

savižudybių dinamikai, tiesiog neutralizavo parodos sukeltą priešingo pobūdžio efektą. Statistikos duomenys aiškiai rodo, kad Paryžiuje, kur įsiliepsnojusios politinės aistros, rodos, turėjo padaryti tokį pat poveikį savižudybių dinamikai kaip ir visur kitur šalyje, viskas klostėsi taip kaip ir 1878 metais. Per septynis parodos mėnesius savižudybių skaičius išaugo beveik 10 proc. (tiksliau – 9,66 proc.), o likusiu metų tarpsniu jis laikėsi žemesnis nei buvo ankstesniais, 1888, metais ir nei bus ateisiančiais, 1890-aisiais.

	1888	1889	1890
Kiek savižudybių įvyko per 7 parodos mėnesius	517	567	540
Kiek savižudybių įvyko per likusius 5 mėnesius	319	311	356

Galima, ko gera, manyti, kad jeigu nebūtų kilusi bulanžizmo krizė, savižudybių skaičius būtų dar labiau išaugęs.

Kad ekonominiai nepritekliai, priešingai daugelio įsitikinimui, neskatina savižudybių, dar patikimiau patvirtina duomenys, rodantys, jog jų poveikis neretai būna kaip tik atvirkščias. Antai Airijoje valstiečio gyvenimas ypač varganas, tačiau savižudybė ten – labai retas reiškinys. Skurdžioje Kalabrijoje savižudybių beveik išvis nebūna; Ispanijoje jų įvyksta 10 kartų mažiau nei Prancūzijoje. Galima sakyti, kad skurdas šiuo atžvilgiu yra savotiška apsauga. Kalbant apie įvairius Prancūzijos departamentus, savižudybių skaičius yra tuo didesnis, kuo daugiau juose žmonių, gyvenančių iš savo turto pajamų.

Kiek savižudybių įvairiose departamentų grupėse tenka 100.000 gyventojų (1878–1887)	Kiek vidutiniškai asmenų gyvena iš turto pajamų (100.000 gyventojų) kiekvienoje departamentų grupėje (1886)
48–43 (5 departamentuose)	127
38–31 (6 departamentuose)	73
30–24 (6 departamentuose)	69
23–18 (15 departamentų)	59
17–13 (18 departamentų)	49
12–8 (26 departamentuose)	49
7–3 (10 departamentų)	42

Sugretinę žemėlapius (žr. V žemėlapį), matome, kad šie vidurkiai pasitvirtina.

V žemėlapis
Savižudybė ir turtas

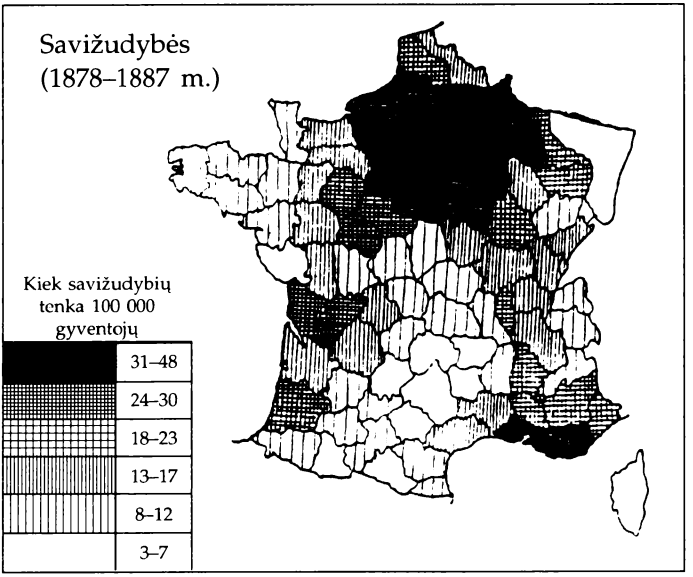

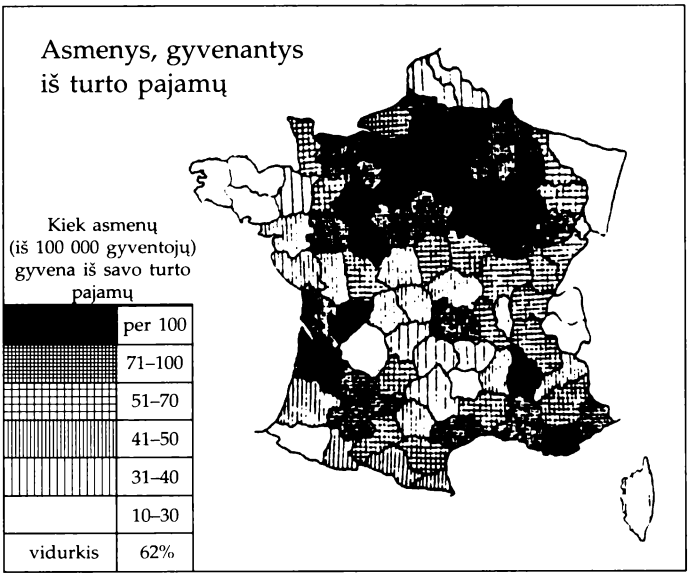

Kilus pramonės bei finansų krizėms savižudybių pagausėja anaiptol ne dėl to, kad jos nuskurdina šalį; juk sukrėtimai, duodantys postūmį pakilimui, sukelia analogiškus padarinius; savižudybių pagausėja tiesiog dėl pačių krizių, t. y. dėl kolektyvinio gyvenimo perturbacijų[6]. Pusiausvyros praradimas, net jei jis paskatina šalies gerovės kilimą ir sužadina bendras gyvybines visuomenės galias, yra postūmis į savižudybę. Kiekvieną kartą, kai tik socialiniame kūne prasideda pertvarka, kurios reikalauja ūmai paspartėjęs augimas arba nelauktai užgriuvusi katastrofa, žmogus lengvai ryžtasi savižudybei. Kaip tai paaiškinti? Kaip gali atsitikti, kad tai, kas paprastai laikoma gyvenimo pagerėjimu, atima norą gyventi?

Norint į šiuos klausimus atsakyti, būtina pirma aptarti kai kuriuos momentus.

II

Kad gyva esybė galėtų jaustis laiminga ir apskritai galėtų gyventi, svarbu, kad jos reikmės nesikirstų su galimybėmis jas patenkinti. Jeigu reikmės bus didesnės ar tiesiog kitokios nei tos, kurias įmanoma patenkinti, jos visą laiką gyvą būtybę žeis ar nuolat skaudins. Tačiau kai pastangos neišvengiamai sukelia skausmą, jos pamažu blėsta. Troškimai, kurių neįmanoma patenkinti, atrofuojasi, o kadangi gyvenimo geismas yra visų kitų troškimų atstojamoji, jis negali nenusilpti aniems atbukus.

Gyvūnų pasaulyje normaliomis aplinkybėmis toji pusiausvyra savaime spontaniškai nusistovi, nes ji priklauso nuo grynai materialių sąlygų. Organizmas reikalauja vienintelio dalyko – kad gyvybei palaikyti nuolat eikvojamas medžiagų ir energijos kiekis būtų periodiškai papildomas tiek, kiek išeikvojama; kitaip tariant, svarbu, kad tai, kas sunaudota, būtų visiškai kompensuojama. Kai išeikvotieji gyvybės palaikymo resursai vėl papildomi, gyvūnas yra patenkintas ir dau-

[6] Kai kurie tyrinėtojai, norėdami įrodyti, kad kylant gerovei savižudybių mažėja, stengiasi pabrėžti, esą šalyse, kuriose paplitusi emigracija – o ši veikianti nelyg skurdo vožtuvas, – savižudybių mažėja (žr. Legoyt, p. 257–259). Bet galima nurodyti daugybę atvejų, kai šios tendencijos skleidžiasi anaiptol ne priešingomis kryptimis, o lygia greta. Italijoje 1876–1890 m. laikotarpiu emigrantų skaičius nuo 76 (100.000 gyventojų) pakilo iki 335, o tarp 1887 ir 1889 metų šis skaičius buvo dar didesnis. Tuo pačiu metu savižudybių be paliovos gausėjo.

giau nieko nereikalauja. Jo gebėjimas susivokti nėra tiek išsiskleidęs, kad jis galėtų turėti kitų tikslų nei tie, kuriuos diktuoja jo fizinė prigimtis. Kita vertus, kadangi darbas, tenkantis kiekvienam organui, priklauso nuo bendros gyvybinių galių būsenos ir nuo viso to, kas būtina organinei pusiausvyrai palaikyti, tad savo ruožtu energija eikvojama atsižvelgiant į gaunamą pastiprinimą, taigi balansas susidaro savaime. Vieno ir kito proceso ribos sutampa: abi jos nubrėžtos pačioje gyvos esybės konstitucijoje, ir šiai nėra kaip jų peržengti.

Visiškai kitaip yra su žmogumi, nes dauguma jo poreikių visai ar bent iš dalies nepriklauso nuo kūno. Šiek tiek apibrėžiamu dalyku galima laikyti nebent materialaus maisto kiekį, būtiną žmogaus fiziniam gyvenimui palaikyti, nors šiuo atveju apibrėžtumas anaiptol nebus toks tikslus kaip minėtu atveju – čia esama nepalyginti platesnės erdvės laisviems troškimams reikštis; mat nors žmogaus prigimtis veikdama instinktyviai visada gali tenkintis būtinu minimumu, kur kas išradingesnis intelektas verčia ieškoti geresnių sąlygų, kurios įgauna geidžiamų tikslų pobūdį ir skatina veikti. Tačiau reikia pripažinti, kad tokio pobūdžio poreikiai anksčiau ar vėliau prieina ribą, kurios jie nebegali peržengti. Tačiau kaip nustatyti tą gerovės, patogumų ir prabangos laipsnį, kurio žmogus visiškai teisėtai gali siekti? Nei organinėje, nei psichologinėje žmogaus sandaroje nesama nieko, kas ženklintų panašių polinkių ribas. Individo egzistavimas visiškai nereikalauja sustoti štai čia, o ne kitur; tai aiškiai patvirtina istorija: nors žmogaus troškimai nuo pat istorijos pradžios nepaliaujamai keitėsi, nors jie kuo toliau, tuo visapusiškiau buvo tenkinami, žmogaus sveikatingumo vidurkis neblogėjo. Ypač sunku būtų apibrėžti žmogaus troškimų įvairovę priklausomai nuo sąlygų, profesijos, reliatyvios paslaugų svarbos ir t. t. Nėra tokios visuomenės, kurioje žmogaus poreikiai būtų tenkinami vienodai, nepriklausomai nuo skirtingų socialinės hierarchijos pakopų. Tačiau visų piliečių žmogiškoji prigimtis iš esmės nesiskiria. Vadinasi, ne prigimtis paženklina kintamas būtinųjų žmogaus poreikių ribas. Tad turime pripažinti, kad individo troškimai, kiek jie priklauso tik nuo jo paties, yra neriboti. Mūsų jausminis pasaulis pats savaime – t. y. abstrahuotas nuo visų išorinių jį reguliuojančių galių – yra bedugnė praraja, kurios niekas negali pripildyti.

Tačiau tokiu atveju, jeigu individo troškimų niekas iš išorės nesuvaržo, žmogaus jausminis pasaulis tampa kančių šaltiniu pats sau. Mat neriboti troškimai savo esme – nepasotinami, tad ne be pagrindo be-

sotystė laikoma liguistos būsenos simptomu. Kadangi troškimų niekas neriboja, jie visada pranoksta turimas galimybes juos patenkinti; niekas negali jų numaldyti. Nepasotinamas geismas tampa ištisine kankyne. Tiesa, sakoma, jog žmogaus veiklos savitumas ir yra tai, kad ji skleidžiasi be jokių numatomų ribų siekdama tikslų, kurių ji negali pasiekti. Tačiau visiškai neaišku, kodėl toks neapibrėžtumas labiau būdingas intelektualinio gyvenimo sandarai nei fizinio egzistavimo reikmėms. Kad ir kokį malonumą žmogus patirtų aktyviai veikdamas, judėdamas ir negailėdamas pastangų, jis turi jausti, kad jo pastangos nėra tuščios ir kad kiekvienas žingsnis veda jį pirmyn. Tačiau jis negali pajudėti į priekį, jeigu jis nesiekia jokio tikslo arba – o tai reiškia tą patį – jeigu tikslas, kurio jis siekia, veda į begalybę. Jeigu nuotolis, kurį jam dar reikia įveikti, lieka vienodai tolimas, kad ir kokį kelią jis jau būtų nuėjęs, visos jo pastangos – tik tūpčiojimas vietoje. Net jei metęs žvilgsnį atgal jis pasijunta išdidus, įveikęs didžiulį nuotolį, jo pasitenkinimas – gryna iliuzija, nes prieš akis likęs kelias dėl to nesutrumpėjo. Vaikytis numatytą nepasiekiamą tikslą reiškia pasmerkti save amžinam nepasitenkinimui. Be abejo, gana dažnai žmogaus viltys neturi jokio pamato, bet nors ir nepamatuotos, jos teikia jam džiaugsmo. Gal net kurį laiką viltis jį palaiko; bet ji nepajėgs atlaikyti nepaliaujamų karčios patirties nusivylimų. Argi gali ateitis žadėti daugiau nei davė praeitis, jeigu neįmanoma pasiekti tokios būsenos, kad pagaliau pasijustum galįs sustoti, jeigu prie trokštamo idealo neįmanoma net priartėti? Tad kuo žmogus daugiau pasieks, tuo didesni bus jo norai, nes tai, ką žmogui pavyko pasiekti, jo nepasotina, o tik pažadina naujus poreikius. Gal, kaip sakoma, veikla pati savaime teikia malonumo? Taip galėtų būti nebent užsimerkus, nematant, jog visos pastangos – bergždžios. Be to, kad būtų galima patirti veiklos malonumą ir kad tasai potyris pajėgtų sušvelninti ir pridengti žmogaus veiklą nuolat lydintį skausmingą nerimą, mažių mažiausiai būtina, kad tasai begalinis judėjimas visada vyktų sklandžiai ir visiškai nevaržomai. Bet vos tik žmogus savo veikloje susidurs su kokia nors kliūtimi, liks vien nenumaldomas nerimas, kuris neišvengiamai sukels dvasinę krizę. Išties būtų tikras stebuklas, jeigu žmogus niekada nesusidurtų su kokia nors neįveikiama kliūtimi. Aišku, jog tokiomis sąlygomis žmogaus noras gyventi kybo ant plauko, kuris kiekvieną akimirką gali nutrūkti.

Kitaip galėtų būti tik tuo atveju, jeigu žmogaus aistros turėtų ribas. Tik tada rastųsi aistrų ir galimybių harmonija, būtina tam, kad

žmogaus troškimai galėtų būti patenkinti. Bet kadangi pats individas neturi savyje nieko, kas jį šiuo atžvilgiu ribotų, tokią ribą gali nustatyti tik kokia nors individui išorinė jėga. Būtina tam tikra reguliuojanti galia, kuri dvasinių poreikių atžvilgiu atliktų tą pačią funkciją, kokią fizinių reikmių atžvilgiu atlieka organizmas. Suprantama, toji jėga gali būti tik dvasinio pobūdžio. Pusiausvyra, kurios būsenoje snūduriavo gyvūnas, buvo pažeista ne kitaip, o pabudus sąmonei; vadinasi, tik sąmonė gali suteikti priemonių jai atstatyti. Materialinio pobūdžio prievarta čia nepadėtų; fizinėmis ar cheminėmis priemonėmis žmogaus širdies nepakeisi. Kadangi fiziologiniai mechanizmai negali automatiškai žmogaus troškimų suvaržyti, juos sulaikyti gali tik tokia riba, kuri pripažįstama teisinga. Žmonės niekada nesutiktų apriboti savo troškimų, jeigu jie jaustųsi turį pagrindo nurodytos ribos nepaisyti. Tačiau dėl jau minėtų priežasčių žmonės negali patys sau padiktuoti teisingumo dėsnio. Šį dėsnį jie gali pripažinti, jeigu jis siejasi su autoritetu, kurį jie gerbia ir kuriam jie spontaniškai paklūsta. Reguliatoriaus vaidmenį šiuo atveju gali atlikti tik visuomenė – arba tiesiogine prasme kaip tam tikra visuma, arba tarpininkaujant kuriam nors jos organui; mat ji yra vienintelė virš individo iškilusi dvasinė galia, ir tik jos viršenybę individas pripažįsta. Tik ji turi tą būtiną autoritetą, kuris leidžia nurodyti teises ir nubrėžti aistroms leistinas ribas. Tik ji gali nustatyti, kokio atlygio gali ateityje tikėtis bendram visų labui triūsiantis kiekvienos kategorijos veikėjas.

Išties kiekvienu istorijos momentu dorovinėje visuomenės sąmonėje esama miglotos nuojautos, kokia yra reliatyvi įvairių socialinių tarnybų vertė, kokio užmokesčio kiekviena iš jų atitinkamai nusipelno, o sykiu su tuo – ir koks vidutinis patogumų lygis pridera kiekvienos profesijos darbuotojams. Viešoji nuomonė tarsi nustato skirtingų funkcijų hierarchiją ir kiekvienai funkcijai pagal toje hierarchijoje užimamą vietą priskiria tam tikrą gerovės koeficientą. Visuomenėje priimta manyti, kad, pavyzdžiui, esama tam tikro gyvenimo būdo, kurio, kaip aukščiausios ribos, gali sau leisti siekti darbininkas, užsibrėžęs pagerinti savo gyvenimą, lygiai kaip esama apatinės gyvenimiškų poreikių ribos, žemiau kurios darbininkui, jeigu jis nėra padaręs kokių nors sunkių nusižengimų, nevalia nusileisti. Ir viena, ir kita riba skirsis priklausomai nuo to, ar kalbama apie miesto, ar apie kaimo darbininką, apie tarną ar samdinį, pardavėją ar tarnautoją ir t. t. Lygiai taip pat visuomenės pasmerkimo susilaukia turtuo-

lis, jeigu jis gyvena kaip skurdžius, bet ne mažiau jis yra smerkiamas, jeigu skęsta prabangoje. Ekonomistų prieštaravimų niekas nepaiso; visuomenės akyse visada neleistinas dalykas atrodo tai, kad savininkas gali beatodairiškai švaistyti didžiulius turtus, ir šis nepakantumas, ko gera, susilpnėja tik dvasinių sukrėtimų laikotarpiais[7]. Iš esmės visa tai – tikrų tikriausia reglamentacija, kuri niekada neįgydama juridinės formos palyginti tiksliai nubrėžia kiekvienai socialinei klasei leistiną gerovės maksimumą. Beje, nubrėžtosios pakopos anaiptol nėra nepaslankios. Jos kinta priklausomai nuo to, kaip auga ar mažėja kolektyvinės pajamos ir kaip mainosi dorovinės visuomenės nuostatos. Kas vienoje epochoje buvo laikoma prabanga, kitoje nebeatrodo jokia prabanga; ilgus laikus į gerovę buvo žiūrima kaip į išskirtinę vienos klasės privilegiją, bet galiausiai ją imta traktuoti kaip neginčijamą būtinybę ir tikrąjį teisingumą.

Jausdamas tokį spaudimą kiekvienas žmogus savoje veiklos sferoje gali bent apytikriai suvokti kraštutinę leistinų siekių ribą ir netrokšti ko nors daugiau. Jeigu žmogus mažių mažiausiai gerbia nustatytą tvarką ir paklūsta kolektyvo autoritetui, kitaip tariant, jeigu jo dorovinė konstitucija nepažeista, jis jaučia, kad jam nedera daugiau reikalauti. Šitaip jo aistros yra įspraudžiamos į tam tikrus rėmus ir įgauna tikslingumo. Aišku, šis apibrėžtumas nėra griežto ir absoliutaus pobūdžio. Kiekvienai piliečių kategorijai nustatyti ekonominio idealo rėmai savo ruožtu yra suvokiami kaip gana paslankūs, paliekantys pakankamai erdvės troškimų laisvei. Tačiau tasai idealas anaiptol nėra visai neribojamas. Reliatyvus to apribojimo pobūdis ir iš to kylantis troškimų santūrumas lemia, kad žmogus, viena vertus, jaučiasi patenkintas savo likimu, ir, kita vertus, jis yra skatinamas siekti jį dar šiek tiek pagerinti; kaip tik iš šio paprasto pasitenkinimo gimsta ramaus džiaugsmo ir aktyvaus nusiteikimo būsena; gebėjimas priimti padėtį tokią, kokia ji yra, ir iš to kylantis gyvenimo džiaugsmas yra ne tik atskirų individų sveikos būklės, bet ir sveikos visuomenės požymis. Apskritai paėmus, tai reiškia, kad atskiro žmogaus ir esamų sąlygų santykis yra ganėtinai harmoningas ir kad tai, ko žmogus

[7] Savaime suprantama, jog šis nepritarimas yra grynai dorovinio pobūdžio, ir nėra jokio pagrindo įtarti, kad tai galėtų būti teisiškai sankcionuojama. Mes anaiptol nemanome, kad būtų pravartu ar paprasčiausiai įmanoma atkurti prabangą ribojančius įstatymus.

trokšta, iš esmės yra teisėtas noras pelnyti normalų atlygį už savo veiklą. Kita vertus, tai anaiptol nesukausto žmogaus aktyvumo. Žmogus gali siekti geresnių gyvenimo sąlygų; tačiau nesėkmės atveju jam negresia visiška neviltis. Kai žmogus yra patenkintas turima padėtimi ir nesiveržia iš paskutiniųjų gauti to, ko jam stinga, jam negresia pavojus pulti į neviltį net ir paaiškėjus, kad tai, ką jam pavyko pasiekti, jo vilčių anaiptol nepateisino. Juk visa, kas svarbiausia, jis turi. Jo gerovės apibrėžtumas lemia jo būsenos stabilumą, tad kartą ar kitą apsirikęs jis nepraras pusiausvyros.

Taigi neišeitų į gera, jeigu žmogus viešosios nuomonės įtvirtintą funkcijų hierarchiją laikytų teisinga kartu nepripažindamas, jog teisingas yra ir pasiskirstymo tomis funkcijomis būdas. Darbininkas negalėtų susitaikyti su savo socialine padėtimi, jeigu jis nebūtų įsitikinęs užimąs kaip tik tą vietą, kurią jam dera užimti. Jeigu jis manys turįs pagrindo užimti kitą vietą, jo užimama padėtis jo netenkins. Todėl nepakanka, kad viešoji nuomonė reguliuotų tik vidutinį, kiekvienai socialinei padėčiai deramą poreikių lygmenį; būtina dar ir kita, griežtesnė reglamentacija, nustatanti, kokiu būdu atskiriems žmonėms atitenka skirtingos socialinės padėtys. Išties nėra visuomenės, kurioje tokios reglamentacijos nebūtų. Įvairiais laikais įvairiose šalyse ji yra skirtinga. Anksčiau toji reglamentacija vyko iškeliant kilmę kaip išskirtinį socialinės klasifikacijos principą; dabartiniu metu nuo kilmės priklauso tik tie socialinės nelygybės atvejai, kurie siejasi su paveldimu turtu ar individualiais žmogaus pranašumais. Tačiau kad ir kokia būtų reglamentacijos forma, jos objektas visur yra tas pats. Be to, ji galima tik tokiu atveju, jeigu ji reiškiasi kaip įpareigojimas, kurį individui primeta virš jo iškilusi galia – kolektyvo autoritetas. Mat jokia reglamentacija negalėtų nusistovėti, jeigu vieniems ar kitiems – dažniausiai ir vieniems, ir kitiems – nebūtų keliamas reikalavimas pasiaukoti ir paklusti dėl visuomenės intereso.

Tiesa, kai kurie tyrinėtojai manė, kad tokio dvasinio spaudimo nebereikės, kai ekonominė padėtis nebebus perduodama paveldėjimo keliu. Pasak jų, panaikinus paveldėjimo teisę kiekvienas žmogus į gyvenimą ateitų disponuodamas vienodais ištekliais, ir jeigu varžovai stos į kovą visiškai lygiomis sąlygomis, tos kovos rezultatų teisingumas niekam nekels abejonių. Visi savaime supras, jog viskas yra taip kaip ir turi būti.

Be jokios abejonės, turime pripažinti, jog kuo labiau visuomenė priartės prie tos idealios lygybės, tuo mažiau reikės socialinės prievartos. Tačiau skirtumas čia – tik kiekybinis. Juk bet kuriuo atveju išliks paveldimi įgimti gebėjimai. Protas, polinkiai, mokslininko, menininko, literato ar pramonininko talentas, narsumas, rankų vikrumas – visas šias galias mes gauname gimdami, lygiai kaip žmogus, gimęs savininku, gauna savo kapitalą ar gimęs aristokratu kadaise gaudavo savo titulą ar pareigas. Vadinasi, ir toliau bus reikalingas tam tikras dorovinis sudrausminimas, kad gamtos menkiau apdovanoti žmonės būtų priversti susitaikyti su blogesne padėtimi, tekusia jiems tiesiog dėl to, kad taip lėmė aklas gimimo atsitiktinumas. Tai gal turėtume reikalauti, kad skirstymas būtų lygiavinis, neatsižvelgiantis į tai, jog kai kurie žmonės visuomenei yra naudingesni ir labiau nusipelnę? Bet tokiu atveju reikėtų dar griežtesnės drausmės tam, kad pastarieji sutiktų būti traktuojami taip pat kaip ir eiliniai ar visiškai bejėgiai žmonės.

Tačiau toji drausmė, kaip ir minėtu atveju, atlieka savo vaidmenį tik tada, jeigu jai pavaldūs žmonės laiko ją teisinga. Jeigu drausmės laikomasi tik iš įpročio ar paklūstant prievartai, taika ir darna visuomenėje – tik regimybė; nerimo ir nepasitenkinimo dvasia kaupiasi, ir netoli tas metas, kai užgniaužti poreikiai visa savo galia išsiverš į paviršių. Taip atsitiko Romoje bei Graikijoje susvyravus įsitikinimams, kuriais buvo paremta senoji visuomeninė patricijato ir plebso sankloda, lygiai kaip ir naujosiose visuomenėse, kai aristokratiniai prietarai ėmė prarasti savo įtaką. Tačiau tokia sukrėtimo būsena – išskirtinis dalykas; ji subręsta tada, kai visuomenė išgyvena liguistą krizę. Normaliomis sąlygomis dauguma visuomenės narių kolektyvinę tvarką laiko teisinga. Taigi kai mes kalbame apie autoritetingos, visuomenės narius įpareigojančios galios būtinumą, mes anaiptol nesakome, kad prievarta yra vienintelis būdas tvarkai palaikyti. Kadangi tokio pobūdžio reglamentacija turi sutramdyti individualias aistras, ji turi veikti kaip virš individų iškilusi galia; tačiau būtina, kad tai galiai būtų paklūstama iš pagarbos, o ne iš baimės.

Taigi neteisinga manyti, kad žmonių veikla gali būti išvaduota iš bet kokių varžtų. Šiame pasaulyje niekas negali naudotis tokia privilegija. Mat kiekviena esybė, būdama visatos dalis, yra susijusi su likusiu pasauliu; jos prigimtis bei tai, kaip toji prigimtis reiškiasi, priklauso ne tik nuo jos pačios, bet ir nuo kitų esybių, kurios savo ruož-

tu su ja siejasi ir ją reglamentuoja. Šia prasme mineralo ir mąstančios esybės skirtingumas yra tik kiekybinio pobūdžio ir sietinas su forma. Žmogaus savitumą šiuo atveju sudaro tai, kad jį ribojantys varžtai yra ne fiziniai, o dvasiniai, kitaip tariant – socialiniai. Įstatymui jis paklūsta anaiptol ne dėl to, kad materiali aplinka jį grubiai primetė, o todėl, kad jį diktuoja aukštesnė nei jo paties sąmonė, kurios viršenybę jis pripažįsta. Didžiausia ir geriausia žmogaus gyvenimo dalis nėra saistoma kūno, ji nepasiduoda kūno priespaudai, tačiau paklūsta visuomenės prievartai.

Tik išgyvendama sukrėtimą – nesvarbu, ar tai būtų skausminga krizė, ar gera žadančios, tačiau perdėm ūmios permainos, – visuomenė kurį laiką nepajėgi daryti minėto poveikio; štai kodėl taip staigiai – kaip jau anksčiau esame parodę – šokteli savižudybių kreivė.

Iš tikrųjų ekonominių negandų metu žmonės tampa tarsi deklasuoti, ir kai kurie iš jų staiga atsiduria žemesnėje padėtyje nei buvo iki tol. Jiems tenka sumažinti savo reikalavimus, apriboti poreikius, išmokti labiau save suvaržyti. Visa, ką visuomenė savo poveikiu buvo pasiekusi, šių žmonių atžvilgiu netenka prasmės; jų dvasinis ugdymas turi prasidėti iš naujo. Aišku, visuomenė negali šių žmonių akies mirksniu pripratinti prie naujos gyvensenos, išmokyti juos prisitaikyti prie didesnių, iki šiol nepatirtų suvaržymų. Tad žmonės nelinkę su susiklosčiusia padėtimi taikstytis, net tokia perspektyva jiems atrodo nepakeliama; sielvartas juos išplėšia iš gyvenimo pančių net nespėjus jų patirti.

Tačiau ne kitaip yra ir tuo atveju, kai krizę sukelia staigūs posūkiai, žadantys galios ir gerovės kilimą. Savaime suprantama, kad pasikeitus gyvenimo sąlygoms nusistovėjusios žmonių reikmių pakopos nebegali išlikti tos pačios; mat jos apytikriai apibrėžia kiekvienai gamintojų kategorijai priklausančią socialinių išteklių dalį, tad keičiantis ištekliams ir jos keičiasi. Šitaip griūva pakopų hierarchija, o naujoji dar nesuskurta. Tam, kad visuomenės sąmonė perrikiuotų žmones ir daiktus, reikia laiko. Kol išsilaisvinusios socialinės jėgos dar nėra atgavusios pusiausvyros, jų vertė lieka neapibrėžta, tad kurį laiką nebūna jokios reglamentacijos. Niekas tiksliai nežino, kas galima ir ko negalima, kas teisinga ar kas neteisinga, kokios pretenzijos ir viltys yra teisėtos, o kokios peržengia saiką. Tad nelieka nieko, ko nebūtų galima norėti. Net ir nelabai gilus sukrėtimas paliečia darbo socialinio pa-

sidalijimo principus. Kadangi atskirų visuomenės dalių tarpusavio santykiai neišvengiamai pakinta, tad negali nepakisti ir tuos santykius išreiškiančios idėjos. Klasė, kuri iš krizės ypač daug laimėjo, nėra linkusi laikytis ankstesnio nuosaikumo, o jos pakilusios gerovės vaizdas savo ruožtu sužadina aplinkinių bei žemiau esančių grupių nežabotus norus. Kai pakrikusi viešoji nuomonė nebepajėgia tų norų suvaldyti, tampa neaiški riba, kurios jiems nevalia peržengti. Galiausiai bendras gyvybinių jėgų antplūdis natūraliai sužadina nežabotus troškimus. Pakilus gerovei auga ir žmogaus norai. Atsiradus galimybei daugiau gyvenime laimėti, žmonės tampa reiklesni, nepakantūs jokioms taisyklėms, tuo labiau kad tradicinės taisyklės nustojo savo galios. Bendrą pakrikusios tvarkos, arba *anomijos*, būseną savaip sustiprina tai, kad aistros mažiausiai pasiduoda sutramdomos kaip tik tada, kai jos turėtų būti ypač griežtai pažabotos.

Tačiau tokiu atveju reikalavimai tampa iš principo nepatenkinami. Nežaboti norai visada pranoks tai, kas jau pasiekta; juk jiems nenustatytos jokios ribos. O kadangi niekas jų netenkina, tasai procesas pats save be atvangos skatina niekada nenurimdamas. O kadangi žmogui, kuris vaikosi nepasiekiamo tikslo, pasitenkinimą gali suteikti tik pats šis procesas, pakanka, kad kelyje iškiltų kliūtis, ir jis pasijunta netekęs visko. Beje, jo kova dažniausiai būna ypač arši ir kankinanti – tiek dėl to, kad tai kova be aiškių taisyklių, tiek ir dėl to, kad kovotojai valdomi aistrų. Suirus nusistovėjusiai klasinei sanklodai į kovą įsitraukia visos klasės. Daugiausia pastangų įdedama tada, kai jos yra mažiausiai vaisingos. Argi tokiomis sąlygomis gali nesusilpnėti noras gyventi?

Mūsų aiškinimą patvirtina ypatingas neturtingų šalių imunitetas savižudybėms. Apsauginis skurdo poveikis savižudybės atžvilgiu paaiškinamas tuo, kad skurdas pats savaime yra tam tikri varžtai. Kad ir kaip būtų, žmogaus troškimai turi daugiau ar mažiau atitikti galimybes; tai, ką žmogus turi, iš dalies tampa atskaitos tašku apsibrėžiant ko jis dar norėtų. Vadinasi, kuo mažiau žmogus turi, tuo mažiau jis linkęs be atodairos plėsti savo poreikių ratą. Bejėgiškumas, ugdantis mumyse saikingumą, tokiu atveju yra įprastas dalykas, nekalbant apie tai, kad kuklioje materialinėje aplinkoje niekas neskatina pavydo. O turtas, suteikdamas galių, sudaro mums iliuziją, kad mes priklausome tik nuo savęs. Susilpnindamas mums nepalankių ap-

linkybių pasipriešinimą turtas sužadina mumyse viltį, kad nėra nieko neįveikiama. Tačiau kuo mažiau žmogus linkęs save apriboti, tuo sunkiau jis pakelia bet kokį suvaržymą. Todėl ne be pagrindo dauguma religijų garbina dosnumą bei iškelia dorovinę neturto vertę. Neturtas išties yra geriausia savęs apribojimo mokykla. Versdamas mus nuolat save varžyti jis išugdo mumyse gebėjimą lengviau paklusti kolektyvinei drausmei, o turtas, skatindamas individo troškimus, gali pabudinti maištingumo dvasią, neretai tampančia amoralumo šaltiniu. Suprantama, visa tai neduoda pagrindo manyti, kad reikėtų kliudyti žmogui siekti geresnių materialinių sąlygų. Tačiau jeigu grėsmė, kurią gerovės augimas kelia dorovei, ir turėtų atsvarą, vis dėlto nederėtų išleisti jos iš akių.

III

Jeigu anomija reikštųsi, kaip minėtais atvejais, tik kartkartėmis prasiveržiančiais protrūkiais bei aštrių krizių forma, ji galėtų kai kada priversti šoktelėti savižudybių rodiklį; tačiau ji anaiptol negalėtų šiuo atžvilgiu būti pastovus ir reguliarus veiksnys. Tačiau yra viena socialinio gyvenimo sritis, kurioje anomija išties yra chroniškas reiškinys. Tai prekybos ir pramonės pasaulis.

Ištisą šimtmetį ekonominė pažanga iš esmės vyko siekiant išlaisvinti gamybos santykius nuo bet kokios reglamentacijos. Dar ne taip seniai visos dvasinių jėgų sistemos uždavinys buvo juos pažaboti. Iš pradžių šį vaidmenį atliko religija, kurios įtaką savaip jautė ir darbininkai, ir šeimininkai, beturčiai ir turtingieji. Pirmuosius ji guodė ir mokė tenkintis savo likimu aiškindama, kad socialinė tvarka yra iš anksto nulemta, kad pats Dievas nustatė, kas kokiai klasei skirta, bei ragindama turėti viltį už žemėje patirtą nelygybę susilaukti teisingo atpildo būsimame gyvenime. Antruosius ji mokė saikingumo primindama, jog žemiškieji dalykai visos žmogaus esmės neapima, kad jo troškimai turi būti pavaldūs kitiems, aukštesniems, tikslams, vadinasi, nedera jų siekti nepaisant tvarkos ir saiko. Kita vertus, tą tvarką reguliavo žemiškoji valdžia, suėmusi į savo rankas visas ekonomines funkcijas ir iš dalies jas pajungusi. Pagaliau pačios gamybos sferos viduje amatininkų korporacijos, reglamentuodamos darbo užmokestį, gaminių kainas ir net pačios gamybos apimtis, netiesiogiai fiksuodavo vidutinišką pajamų lygį, kuris natūraliai bent iš dalies reguliuoja reik-

mes. Beje, aprašydami šią gamybos santykių organizaciją mes anaiptol nemanome, jog tai – teiktinas pavyzdys. Savaime suprantama, kad iš esmės nepakitusi šiuolaikinėms visuomenėms ji nebepritaikoma. Mums rūpėjo tik konstatuoti, kad tokios organizacijos būta, kad ji buvo naudinga ir kad šiandien viso to nebėra.

Iš tiesų religija didžiausią savo įtakos dalį prarado. Valstybės valdžia, užuot atlikusi ekonominio gyvenimo reguliatoriaus vaidmenį, prisiėmė tarnybinę jo priemonės funkciją. Net tokios viena kitai priešingos mokyklos, kaip ortodoksų ekonomistų bei kraštutinių socialistų, linkusios manyti, kad valstybės valdžia turi būti tik daugiau ar mažiau pasyvus tarpininkas tarp įvairių socialinių funkcijų. Pirmieji mano, kad valdžia paprasčiausiai yra individualių sutarčių sergėtoja; antrieji linkę jai priskirti pareigą rūpintis kolektyvine apskaita, t. y. registruoti vartotojų užsakymus, perduoti juos gamintojams, inventorizuoti visas pajamas ir jas pagal nustatytą formulę paskirstyti. Tačiau nei vieni, nei kiti nepripažįsta jokio valdžios gebėjimo pajungti sau visus kitus socialinius organus ir priversti visus juos tarnauti svarbiausiam tikslui. Ir vieni, ir kiti skelbia, kad pagrindinis, jei ne vienintelis, tautos tikslas yra klestinti pramonė; tokį reikalavimą kelia ekonominio materializmo dogma, šia idėja iš esmės remiasi ir iš pirmo žvilgsnio materializmui priešingos sistemos. Kadangi šios teorijos yra tik esamos viešosios nuomonės išraiška, atrodytų, tarsi pramonė iš tikrųjų yra aukščiausias individų bei visuomenių tikslas, o ne priemonė už ją pačią aukštesniam tikslui pasiekti. Natūralu, kad laikantis tokio požiūrio žmogaus troškimai tampa nebepavaldūs jokiam autoritetui, galinčiam juos suvaržyti. Gerovės apoteozė tarsi pašventina žmogaus norus, iškeldama juos virš bet kokio žmogiško įstatymo. Kiekvienas mėginimas juos apriboti atrodo nelyg šventvagystė. Todėl net ir grynai utilitarinė jų reglamentacija, kurią tarpininkaujant korporacijoms buvo pasitelkęs pats industrijos pasaulis, nepajėgė išsilaikyti. Galiausiai nežabotus žmogaus troškimus skatino pats pramonės augimas ir kone beribis rinkos plėtimasis. Kol gamintojas galėjo savo gaminius parduoti tik tiesioginiams kaimynams, palyginti nedidelis galimas pelnas nebuvo rimta paskata drąsioms ambicijoms. Tačiau dabar jis gali savo klientu laikyti kone visą pasaulį, tad vargu ar esant tokiai beribei perspektyvai jo aistras būtų įmanoma taip kaip anksčiau pažaboti.

Štai iš kur kyla šiuose visuomenės sluoksniuose nuolat tvyranti karštligiška įtampa, kuri savo ruožtu persiduoda kitiems. Kitaip tariant, visuomenė gyvena nuolatinėje krizės ir anomijos būsenoje, kuri tampa normaliu dalyku. Visi žmonės nuo aukščiausios iki žemiausios socialinės pakopos apimti nenumaldomų troškimų, patys nelabai žinodami, dėl ko visa tai. Niekas negalės jų patenkinti, nes tikslas, į kurį jie veržiasi, yra be galo toli nuo to, ką jie iš tikrųjų gali pasiekti. Palyginti su karštligiškos vaizduotės piešiamomis galimybėmis tikrovė atrodo visiškai bevertė; atitrūkus nuo tikrovės vaikomasi galimybės, tačiau tik tam, kad šiai virtus tikrove žmogus nuo jos nusigręžtų, gundomas naujų miražų. Žmonės kankinasi, trokšdami naujovių, nepatirtų malonumų, dar neišgyventų jausmų, tačiau po pirmo potyrio jų žavesys nublanksta. Tada žmogus pasijunta bejėgis pakelti net ir mažiausią nesėkmę. Karštligiškai įtampai nuslūgus jis pamato, kokie tušti buvo jo troškimai; pasirodo, kad iš visos jį užgriuvusių naujų potyrių lavinos neliko nieko, kas jam padėtų atlaikyti sunkius gyvenimo išmėginimus. Išmintingas žmogus, gebantis džiaugtis tuo, ką jam pavyko pasiekti, nėra savo beribių troškimų vergas, užtat sunkią valandą jis pajėgia sutvardyti savo apmaudą gyvenimui. Tačiau kas visas savo viltis sudėjo į ateitį, kas gyveno žvelgdamas tik į priekį, tas savo praeityje neras nieko, kas jam padėtų įveikti dabarties nusivylimus; mat jo troškimai vedė jį tik pirmyn ir pirmyn neleisdami nė minutei stabtelėti. Jis visą laiką apgaudinėjo pats save tikėdamasis, kad iki šiol nepasiekta laimė – vis dar prieš akis. Tačiau kartą stabtelėjęs jis pamato neturįs už ko nusitverti nei praeityje, nei ateityje. Apimtas nuovargio jis puola į neviltį galiausiai supratęs, koks tuščias dalykas vaikytis miražą.

Tad išties verta pasvarstyti, ar tik ne ši dvasinė būsena lemia, kad mūsų laikais ekonominių katastrofų metu taip pagausėja savižudybių? Visuomenėse, kuriose laikomasi nuosaikios drausmės, žmogus lengviau pakelia likimo smūgius. Kai jau esi įpratęs prie tam tikrų suvaržymų bei apribojimų, ne taip sunku prisitaikyti, jei padėtis dar labiau pablogėja. Bet jei žmogui bet koks apsiribojimas atrodo pats savaime atgrasus, tai nėra abejonės, kad didelių suvaržymų reikalaujanti padėtis jam bus nepakeliama. Jei visą gyvenimą karštligiškai troškai vis daugiau ir daugiau, nelengva iškart visko atsisakyti. Kai vienintelis gyvenimo tikslas – pasiekti daugiau nei esi pasiekęs, išties skaudu pasi-

justi vienu smūgiu nublokštam atgal. Beje, chaotiškas mūsų ekonominės sanklodos pobūdis atveria duris įvairiausioms avantiūroms. Kai įaudrinta vaizduotė kuria vis naujus ateities planus ir niekas jos nevaržo, ji pasikliauja aklu atsitiktinumu. Kuo didesnė rizika, tuo daugiau nesėkmių, o kai toji rizika tampa išties pragaištinga, savižudybių skaičius gerokai šokteli.

Tačiau šios nuostatos yra taip įsišaknijusios, kad visuomenė su jomis apsiprato ir laiko visiškai normaliu dalyku. Girdime nuolat kartojant, kad žmogus iš prigimties linkęs būti amžinai nepatenkintas, be atvangos ir atokvėpio veržtis vis pirmyn, į neapibrėžtą tikslą. Begalybės aistra šiandien laikoma dvasinio pranašumo požymiu, nors iš tikrųjų ji gali gimti tik atsipalaidavusioje sąmonėje, kuri pati toleruodama suirutę laiko ją taisykle. Pažangos – beje, kuo ji spartesnė, tuo esą geriau, – doktrina tapo dogma. Tačiau greta šių, nepastovumo pranašumus šlovinančių, koncepcijų randasi teorijų, kurios, apibendrindamos esamą – taigi jas pačias subrandinusią – padėtį, skelbia, kad gyvenimas išvis esąs netikęs, žmogui jis teikiąs daugiau kančių nei pasitenkinimo, o visos gyvenimo pagundos – apgaulingos. Kadangi šis chaosas labiausiai klesti ekonominėje sferoje, kaip tik čia jis reikalaująs daugiausia aukų.

Su industrine gamyba bei komercija susijusi veikla išties pakliūva tarp profesijų, kurių atstovai labiausiai linkę į savižudybę (žr. XXIV lentelę). Šiuo atžvilgiu minėtoji veiklos sritis beveik susilygina su laisvosiomis profesijomis ar net viršija jų rodiklius; savižudybių gausa čia ypač krenta į akis, jei lyginsime su žemdirbiais. Taip yra todėl, kad žemdirbių aplinkoje ankstesniųjų reguliuojančiųjų galių poveikis tebėra stiprus ir kad karštligiškas veiklumas šios srities dar nėra apėmęs. Žemdirbystėje bene labiausiai išlikę bendrieji ankstesnės ekonominės tvarkos pamatai. Atotrūkis būtų dar ženklesnis, jei kalbant apie gamybinių profesijų savižudžius šeimininkai būtų atskirti nuo darbininkų, nes pirmiesiems neabejotinai labiau būdinga *anomijos* būsena. Ypač aukštas rantjė savižudybių rodiklis (1 milijonui tenka 720 atvejų) aiškiai byloja, kad į savižudybę labiausiai linkę pasiturintys žmonės. Mat visa, kas verčia žmones paklusti, silpnina minimai sričiai priklausančių žmonių polinkį į savižudybę. Žemesniųjų klasių galimybes mažių mažiausiai apriboja virš jų iškilusios klasės, vien dėl to pirmųjų norai yra labiau apibrėžti. O tie žmo-

XXIV lentelė. *Kiek savižudybių tenka 1 milijonui įvairių profesijų gyventojų*

	Metai	Prekyba	Transportas	Pramonė	Žemdirbystė	Laisvosios profesijos[8]
Prancūzija	1878–1887[9]	440	–	340	240	300
Šveicarija	1876	664	1514	577	304	558
Italija	1866–1876	277	152,6	80,4	26,7	618[10]
Prūsija	1883–1890	754	–	456	315	832
Bavarija	1884–1891	465	–	369	153	454
Belgija	1886–1890	421	–	160	160	100
Viurtembergas	1873–1878	273	–	190	206	–
			341,59			
Saksonija	1878				71,71	–

nės, kurie virš savęs jaučia tik tuštumą, neišvengiamai joje pasimeta, jei nėra jėgos, kuri juos priturėtų.

Taigi kalbant apie šiuolaikines visuomenes anomija yra reguliarus specifinis savižudybės veiksnys; nemaža metinių savižudybių dalis neabejotinai kyla iš šios būsenos. Vadinasi, šiandien mes turime reikalą su nauju savižudybės tipu, kurį būtina atskirti nuo kitų. Jo savitumą sudaro tai, kad jis priklauso ne nuo individų ryšio su visuomene pobūdžio, o nuo to, kaip visuomenė individus reglamentuoja. Egoistinė savižudybė kyla dėl to, kad žmonės nebemato gyvenimo prasmės; altruistinė – dėl to, kad žmogui atrodo, jog gyvenimo prasmė yra šalia paties gyvenimo; trečiąjį, ką tik mūsų nustatytą tipą, lemia žmonių veiklos chaotiškumas, teikiantis žmonėms kančių. Atsižvelgdami į prigimtį šį tipą pavadinsime *anomine savižudybe.*

Suprantama, nereikėtų manyti, kad šis tipas neturi nieko bendra su egoistine savižudybe. Ir vieno, ir kito tipo savižudybės kyla iš to, kad individams aiškiai stinga visuomeniškumo. Tačiau tasai stygius abiem atvejais reiškiasi visiškai skirtingose srityse. Kalbant apie

[8] Kai statistika pateikia keleto laisvųjų profesijų duomenis, mes atskaitos tašku renkamės tą profesiją, kurios savižudybės rodiklis aukščiausias.

[9] 1826–1880 m. laikotarpiu ekonominės funkcijos, atrodo, mažiau jaučiamos (Žr. *Compte-rendu,* 1880); o gal profesijų statistika nelabai tiksli?

[10] Tai literatų rodiklis.

egoistinę savižudybę, individas yra nevisuomeniškas, nes jam stokoja tikro kolektyvinio aktyvumo, dėl to veikla netenka tikslo ir prasmės. O anominės savižudybės atveju visuomeniškumo stokoja grynai individualios žmonių aistros, kurios dėl to tampa visiškai nevaržomos. Taigi šie du savižudybės tipai, nepaisant sąsajų, lieka vienas nuo kito nepriklausomi. Galima atiduoti visuomenei visa, kas mumyse yra visuomeniška, bet nesugebėti apriboti savų troškimų; galima nebūti egoistu, tačiau gyventi anomijos būsenoje, ir atvirkščiai. Pagaliau šių dviejų savižudybės tipų aukomis tampa anaiptol ne tos pačios socialinės aplinkos žmonės; egoistinei savižudybei palankiausia dirva – protiniam darbui atsidavusių intelektualų aplinka, anominei – prekybos ir gamybos sritys.

IV

Tačiau ne vien dėl ekonominės anomijos gali kilti savižudybių.

Su našlavimo krize susijusios savižudybės, apie kurias mes jau anksčiau kalbėjome, iš tikrųjų yra nulemtos šeimyninio gyvenimo anomijos, kurią sukelia vieno iš sutuoktinių mirtis. Šeimą ištikęs sukrėtimas yra smūgis pasilikusiam sutuoktiniui. Negalėdamas prisitaikyti prie susidariusios naujos padėties jis neretai griebiasi savižudybės.

Esama ir kitos anominės savižudybės atmainos, prie kurios pravartu ilgiau stabtelėti tiek dėl to, kad ji yra chroniško pobūdžio, tiek ir dėl to, kad ji leidžia mums atskleisti vedybų prigimtį ir funkcijas.

P. Bertillonas leidinyje *Annales de démographie internationale* (1882 rugsėjis) paskelbė puikią skyrybų studiją, kurioje yra suformuluotas toks teiginys: visoje Europoje savižudybių skaičiaus svyravimai atitinka skyrybų bei skyrium gyvenančių sutuoktinių skaičiaus svyravimus.

Ši atitikimą galima nustatyti sugretinus įvairias šalis pagal šių dviejų aspektų santykį (žr. XXV lentelę, p. 243). Jis akivaizdus ne tik pažvelgus į vidurkius; detalesnis lyginimas rodo tik vieną ryškesnį nukrypimo atvejį: tik Olandijoje savižudybių skaičius neprilygsta skyrybų skaičiui.

Palyginus tarpusavyje ne įvairias šalis, o atskiros šalies provincijas, minėtas dėsnis dar tiksliau pasitvirtina. Antai Šveicarijoje šių dviejų reiškinių atitikimas tiesiog stebina (žr. XXVI lentelę, p. 244). Daugiausia skyrybų čia tenka protestantiškiems kantonams, kuriuose ir yra daugiausia savižudybių. Antrąją vietą ir vienu, ir kitu atžvilgiu užima konfesiniu požiūriu mišrūs kantonai, ir tik po jų eina katalikiškieji.

XXV lentelė. *Europos valstybių sugretinimas skyrybų bei savižudybių atžvilgiu*

	Metai	Metinis skyrybų skaičius 1.000 santuokų	Savižudybių skaičius 1 milijonui gyventojų
I. Šalys, kuriose nedaug skyrybų bei skyrium gyvenančių sutuoktinių			
Norvegija	1875–1880	0,54	73
Rusija	1871–1877	1,6	30
Anglija ir Velsas	1871–1879	1,3	68
Škotija	1871–1881	2,1	–
Italija	1871–1873	3,05	31
Suomija	1875–1879	3,9	30,8
	Vidurkis	2,07	46,5
II. Šalys, kuriose skyrybų bei skyrium gyvenančių sutuoktinių skaičius vidutinis			
Bavarija	1881	5,0	90,5
Belgija	1871–1880	5,1	68,5
Olandija	1871–1880	6,0	35,5
Švedija	1871–1880	6,4	81
Badenas	1874–1879	6,5	156,6
Prancūzija	1871–1879	7,5	150
Viurtenbergas	1876–1878	8,4	162,4
Prūsija	–	–	133
	Vidurkis	6,4	109,6
III. Šalys, kuriose daug skyrybų bei skyrium gyvenančių sutuoktinių			
Saksonijos karalystė	1876–1880	26,9	299
Danija	1871–1880	38	258
Šveicarija	1876–1880	47	216
	Vidurkis	37,3	257

Kiekvienoje kantonų grupėje irgi esama tokio pat atitikimo. Katalikiškų kantonų grupėje skyrybų gausumu išsikiria Zoloturnas ir Apencelis-Inerodenas; šie kantonai vyrauja ir savižudybėmis. Katalikiškame Fribūro kantone, kuriame dauguma gyvetojų – prancūzai, skyrybų rodiklis – vidutiniškas, savižudybių rodiklis – taip pat vidutiniškas. Tarp protestantiškųjų vokiškų kantonų daugiausia skyrybų Šafhauzene; šis kantonas pirmauja ir savižudybėmis. Pagaliau konfesiniu požiūriu mišrūs kantonai, išskyrus vienintelį Argau, abiem atžvilgiais rikiuojasi visiškai analogiškai.

XXVI lentelė. *Šveicarijos kantonų palyginimas skyrybų ir savižudybių atžvilgiu*

	Skyrybų skaičius 1000 santuokų	Savižudybių skaičius milijonui gyv.		Skyrybų skaičius 1000 santuokų	Savižudybių skaičius milijonui gyv.
I. Katalikiškieji kantonai					
Prancūziškieji ir itališkieji					
Tičinas	7,6	57	Fribūras	15,9	119
Valė					
Vidurkis	5,8	50	Vidurkis	15,9	119
Vokiškieji					
Ūris	–	60	Zoloturnas	37,7	205
Untervaldenas			Apencelis-		
(Obvaldenas)	4,9	20	Inerodenas	18,9	158
Untervaldenas					
(Nidvaldenas)	5,2		Cūgas	14,8	87
Švicas	5,6	70	Liucerna	13,0	100
Vidurkis	3,9	37,7	Vidurkis	21,1	137,5
II. Protestantiškieji kantonai					
Prancūziškieji					
Nešatelis	42,4	560	Vo	43,5	352
Vokiškieji					
Bernas	47,2	229	Šafhauzenas	106,0	602
Bazelio miestas	34,5	323	Apencelis-		
			Auserodenas	100,7	213
Bazelio sritis	33,0	288	Glarus	83,1	127
			Ciūrichas	80,0	288
Vidurkis	38,2	280	Vidurkis	92,4	307
III. Konfesiniu atžvilgiu mišrūs kantonai					
Argau	40,0	195	Ženeva	70,5	360
Graubiundenas	30,9	116	Sankt Galenas	57,6	179
Vidurkis	36,9	155	Vidurkis	64,0	269

Tą patį matome sugretinę Prancūzijos departamentus. Suskirstę juos į aštuonias kategorijas pagal savižudybių gausumą nustatėme, kad pagal šį kriterijų sudarytos grupės ta pačia tvarka išsirikiavo ir skyrybų atžvilgiu:

	Savižudybių skaičius (milijonui gyventojų)	Skyrybų vidurkis (1000 santuokų)
1-oji grupė (5 departamentai)	Iki 50	2,6
2-oji grupė (18 departamentų)	51–75	2,9
3-oji grupė (15 departamentų)	76–100	5,0
4-oji grupė (19 departamentų)	101–150	5,4
5-oji grupė (10 departamentų)	151–200	7,5
6-oji grupė (9 departamentai)	201–250	8,2
7-oji grupė (4 departamentai)	251–300	10,0
8-oji grupė (5 departamentai)	Per 300	12,4

Pamėginkime šį nustatytą santykį paaiškinti.

Beje, galima trumpai priminti, kaip bendrais bruožais šį reiškinį aiškina pats p. Bertillonas. Studijos autoriaus manymu, savižudybių ir skyrybų skaičiai svyruoja lygia greta todėl, kad abu šie reiškiniai priklauso nuo to paties veiksnio – nuo ūmaus charakterio žmonių skaičiaus. Pasak jo, skyrybų šalyje tuo gausiau, kuo dažniau pasitaiko sunkaus būdo sutuoktinių. Pastarieji paprastai būna nenusistovėjusio būdo, be pusiausvyros, linkę į neapgalvotus veiksmus, o juk kaip tik toks charakteris sudaro prielaidas savižudybei. Vadinasi, minėtas paralelizmas atsiranda ne dėl to, kad ištuokos institutas pats savaime skatina savižudybę, o dėl to, kad abu reiškiniai siejasi su ta pačia priežastimi, kurią jie kiekvienas savaip išreiškia. Tačiau toks mėginimas susieti skyrybas su tam tikrais psichopatiniais trūkumais akivaizdžiai stokoja argumentų ir yra gana savavališkas. Tai, kad Šveicarijoje santuokos išyra 15 kartų dažniau nei Italijoje ir maždaug 7 kartus dažniau nei Prancūzijoje, neduoda jokio pagrindo manyti, kad Šveicarijoje ūmaus būdo žmonių yra 15 kartų daugiau nei Italijoje ir 6 ar 7 kartus daugiau nei Prancūzijoje. Be to, mes jau žinome, jog kalbant apie savižudybes grynai individualios savybės ne ką tegali paaiškinti. Tolesnė mūsų analizė parodys, jog p. Bertillono teorija niekuo nepamatuota.

Stebinančios sąsajos priežasčių reikia ieškoti ne organiniuose subjekto ypatumuose, o pačioje skyrybų prigimtyje. Žvelgiant šiuo aspektu pirmiausia galima suformuluoti tokį teiginį: visose šalyse, apie kurias mes turime pakankamai reikiamų duomenų, išsiskyrę sutuoktiniai savižudybių skaičiumi gerokai pralenkia visas kitas gyventojų grupes.

Kiek savižudybių tenka milijonui gyventojų

	Metai	Bešeimiai virš 15 m.		Vedusieji		Našliai		Išsiskyrę	
		vyr.	moter.	vyr.	moter.	vyr.	moter.	vyr.	moter.
Prūsija	1887–1889	360	120	430	90	1.471	215	1.875	290
Prūsija	1883–1890	388	129	498	100	1.552	194	1.952	328
Badenas	1885–1893	458	93	460	85	1.172	171	1.328	
Saksonija	1847–1858			481	120	1.242	240	3.102	312
Sasonija	1876	555,18		821	146			3.252	389
Viurtenbergas	1846–1860			226	52	530	97	1.298	281
Viurtenbergas	1873–1892	251		218		405		796	

Matome, kad abiejų lyčių išsituokusieji žudosi tris ar net keturis kartus dažniau nei vedusieji, nors pirmieji – jaunesnio amžiaus (Prancūzijoje vienų ir kitų amžiaus vidurkis yra atitinkamai 40 ir 46 m.), ir gerokai dažniau nei našliai, nors pastarųjų rodiklis yra išaugęs dėl jų brandaus amžiaus. Kaip tai paaiškinti?

Be abejo, tam tikrą vaidmenį čia atlieka ir ta aplinkybė, kad išsituokus nusistovėjusi tvarka ir materialine, ir dvasine prasme neišvengiamai pasikeičia. Bet tai anaiptol nėra pakankamas paaiškinimas. Juk našlystė – nė kiek ne mažesnis gyvenimo sukrėtimas; jos padariniai, tiesą sakant, kur kas skausmingesni, nes nei vyras, nei žmona likti našliu ar našle anaiptol netrokšta, o skyrybos jiems dažniausiai reiškia išsilaisvinimą. Nepaisant to, išsiskyrę sutuoktiniai, kurie pagal savo amžių turėtų žudytis dvigubai rečiau nei našliai, visose šalyse žudosi nepalyginti – kai kur net dvigubai – dažniau už juos. Toks polinkio sustiprėjimas, kurio išaugimo koeficientas, ko gera, siekia nuo 2,5 iki 4, tikrai negali būti paaiškintas pasikeitusia sutuoktinių padėtimi.

Norėdami atskleisti šios tendencijos priežastis pasiremkime vienu kiek anksčiau suformuluotu teiginiu. Šios knygos III skyriuje mes atkreipėme dėmesį į tai, kad konkrečioje visuomenėje našlių polinkis į savižudybę yra vedusiųjų polinkio į savižudybę funkcija. Jeigu vedybinis ryšys sutuoktinių polinkiui į savižudybę daro teigiamą poveikį, tai ir našliai šiuo atžvilgiu turės tegu ir kiek silpnesnį, tačiau pakankamai stiprų imunitetą, o ta lytis, kurią vedybos labiau apsaugo nuo savižudybės, šį pranašumą išlaikys ir našlavimo būsenoje. Žodžiu, kai vedybinis ryšys nutrūksta dėl vieno sutuoktinio mirties, likęs gyventi

sutuoktinis ir toliau patiria tą patį poveikį, kokį jo polinkiui į savižudybę turėjo santuoka[11]. Tad mes visai teisėtai galime teigti, kad tas pats reiškinys susiformuoja ir tuo atveju, kai santuoka nutrūksta ne dėl vieno sutuoktinio mirties, o yra nutraukiama tam tikru juridiniu aktu; vadinasi, tai, kad išsituokusieji dažniau žudosi, yra ne pačių skyrybų, o prie skyrybų atvedusio vedybinio gyvenimo rezultatas. Stiprus jų polinkis žudytis yra nulemtas tam tikrų santuokinio gyvenimo ypatumų, kurių poveikį sutuoktiniai patiria net ir tada, kai jie jau yra išsituokę. Tai, kad išsituokusieji labiau linkę žudytis, reiškia, kad tokio polinkio jau būta ir tada, kai jie dar gyveno santuokoje, ir kad jį skatino pats bendro gyvenimo faktas.

Priėmus tokią prielaidą skyrybų ir savižudybių dinamikos atitikimas nesunkiai paaiškinamas. Iš tikrųjų tose šalyse, kur skyrybos – dažnas reiškinys, ši ypatinga – t. y. prie skyrybų vedanti – santuokinio gyvenimo sankloda *sui generis* neišvengiamai turi būti labai paplitusi; mat toji sankloda nėra vien tų vedusių porų, kurioms lemta legaliai išsiskirti, savitumas. Nors ji, savaime aišku, šių porų gyvenime išsiskleidė labiausiai, tačiau ji turėtų būti būdinga, tegu ir ne tokiu laipsniu, ir kitoms poroms ar bent daugumai iš jų. Juk išties toje aplinkoje, kur yra daug savižudybių, ne mažiau yra ir pagundų žudytis, o ten, kur auga žmonių mirtingumas, negali neaugti ir jų liguistumas, tad negalime nepripažinti ir to, kad šalyse, kuriose gausu skyrybų, turi būti daug tokių porų, kurios yra daugiau ar mažiau arti skyrybų. O kai pastarųjų daugėja, ne mažiau stiprėja ir plinta tokia šeimų būsena, kuri sudaro palankią dirvą savižudybei, tad natūralu, kad abiejų reiškinių dinamika sutampa.

Nors ši hipotezė išties derinasi su visais ankstesniais mūsų samprotavimais, galima dar ir tiesiogiai ją patvirtinti. Jeigu ji tikrai pagrįsta, tai tose šalyse, kuriose gausu skyrybų, vedusiųjų imunitetas savižudybei turėtų būti silpnesnis nei tose šalyse, kuriose ištuokų nėra. Kaip rodo XXVII lentelėje pateikti faktai, iš tikrųjų taip ir yra, ypač kalbant apie vyrus. Katalikiška Italija, kurioje skyrybų nėra, sykiu yra šalis, kurioje vedusių vyrų apsaugos koeficientas yra aukščiausias; Prancūzijoje, kur visada buvo labiau paplitęs sutuoktinių gyvenimas

[11] Žr. p. 171.

XXVII lentelė. *Skyrybų poveikis vedusių vyrų savižudybės imunitetui*

Šalis	Metai	Savižudybių skaičius milijonui gyventojų		Vedusiųjų apsauginis koeficientas nevedusiųjų atžvilgiu
		Nevedę, vyresni nei 15 metų	Vedusieji	
Šalys, kuriose nėra skyrybų				
Italija	1884–1888[12]	145	88	1,64
Prancūzija	1863–1868	273	245,7	1,11
Šalys, kuriose skyrybos gana dažnos				
Badenas	1885–1893	458	460	0,99
Prūsija	1883–1890	388	498	0,77
Prūsija	1887–1889	364	431	0,83
Šalys, kuriose skyrybos labai dažnos				
		100 savižudybių tenka		
Saksonija	1879–1880[13]	27,5	52,5	
		100 vyrų tenka		0,63
		42,10	52,47	

skyrium, jis yra kiek žemesnis, ir kuo dažniau visuomenėje praktikuojamos skyrybos, tuo jis labiau krinta[14].

Mums nepavyko gauti skyrybų didžiojoje Oldenburgo hercogystėje duomenų. Turint omeny, kad tai protestantiškas kraštas, galima manyti, kad jos čia turėtų būti paplitusios, tačiau palyginti saikingai, nes

[12] Mes pasirinkome šį palyginti ankstyvą laikotarpį todėl, kad skyrybų tada apskritai nebuvo. 1884 m. išleistas skyrybų įstatymas didesnio poveikio sutuoktinių savižudybėms, rodos, dar neturėjo; 1888–1889 metais jų apsaugos koeficientas ženkliau nepakito; joks institutas per tokį trumpą laiką kokio nors poveikio negali padaryti.

[13] Apie Saksoniją mums žinomi tik reliatyvūs, iš Oettingeno perimti, duomenys; mūsų reikalui jų pakanka. Legoyt veikale (p. 171) yra pateikta dokumentų, kurie irgi patvirtina, kad Saksonijoje sutuoktinių savižudybių rodiklis yra didesnis nei viengungių. Toks faktas nustebino patį Legoyt.

[14] Palyginimui mes pasirinkome tik keletą šalių, nes kitų šalių statistikose pateikiamas tik bendras vedusių vyrų ir ištekėjusių moterų savižudybių skaičius, nors, kaip toliau matysime, labai svarbu yra jų duomenis atskirti.

Tačiau nereikėtų pažvelgus į šią lentelę daryti išvadą, kad Prūsijoje, Badene ir Saksonijoje vedę vyrai faktiškai žudosi dažniau nei viengungiai. Nepamirškime, kad šie

čia gyvena gana gausi katalikų mažuma. Oldenburgo hercogystė šiuo atžvilgiu turėtų rikiuotis greta Badeno bei Prūsijos. Mat pagal vedusių vyrų imunitetą savižudybei ji prilygsta šioms valstybėms; 100.000 vyresnių nei 15 metų bešeimių vyrų čia tenka 52 savižudybės per metus, o 100.000 vedusių vyrų – 66. Tad pastarųjų apsaugos koeficientas (0,79) gerokai skiriasi nuo katalikiškų šalių, kuriose skyrybos retos arba jų čia išvis nėra, koeficiento.

Prancūzijoje gauti duomenys sudaro gerą progą patvirtinti – beje, netgi tiksliau – ankstesnius mūsų pastebėjimus. Antai Senos departamente skyrybos paplitusios kur kas labiau nei kitur šalyje. 1885 m. 10.000 registruotų santuokų teko 23,99 išsiskyrusių, o visos Prancūzijos vidurkis neviršijo 5,65. Beje, pakanka pažvelgti į XXII lentelę, kad įsitikintume, jog vedusių vyrų apsaugos koeficientas Senos departamente yra aiškiai mažesnis nei provincijoje. Išties jis tik vienu atveju (t. y. 20–25 metų amžiaus grupėje) pakyla iki 3; beje, dėl šio rodiklio tikslumo kyla abejonių, nes jis apskaičiuotas remiantis per mažu atvejų skaičiumi manant, kad šio amžiaus vedusių grupėje įvyksta vos viena metinė savižudybė. Pradedant trisdešimtmečiais koeficientas neviršija 2, dažniausiai jis yra žemesnis, o 70–80 metų amžiaus grupėje nesiekia vieneto. Jo vidurkis – 1,73. O kalbant apie kitus departamentus 5 kartus iš 8 apsaugos koeficientas viršija 3; vidurkis čia yra 2,88, taigi 1,66 kartų didesnis nei Senos departamente.

---

koeficientai buvo nustatyti neatsižvelgiant į amžių bei neabejotiną jo įtaką polinkiui į savižudybę. Mat kadangi 25–30 metų amžiaus vyrai (toks yra viengungių amžiaus vidurkis) žudosi vos ne dvigubai rečiau nei būdami 40–45 metų (toks yra vedusių vyrų amžiaus vidurkis), pastarieji turi imunitetą savižudybei net ir tose šalyse, kuriose skyrybos yra dažnas reiškinys; beje, palyginti su kitų grupių šalimis, jis čia vis dėlto yra silpnesnis. Teigti, kad jokio imuniteto nėra, galėtume tik tokiu atveju, jeigu vedusių vyrų, nepriklausomai nuo jų amžiaus, savižudybės rodiklis būtų dvigubai didesnis nei viengungių; tačiau iš tikrųjų taip nėra. Bet tai neliečia mūsų padarytos išvados. Mat vidutinis vedusių vyrų amžius įvairiose šalyse svyruoja vos porą ar trejetą metų, kita vertus, dėsnis, bylojantis apie amžiaus poveikį polinkiui į savižudybę, veikia visur vienodai. Vadinasi, ignoruodami šio veiksnio įtaką mes gerokai sumažinome absoliučią apsauginių koeficientų vertę; tačiau kadangi mes ją visur sumažinome proporcingai, reliatyvios jų vertės neiškreipėme, o juk mums tik ji ir svarbi. Mat mums rūpi ne kiekvienoje šalyje nustatyti absoliučią vedusių žmonių imuniteto vertę, o šio imuniteto atžvilgiu sugrupuoti įvairias šalis. Kalbant apie tokio supaprastinimo motyvus reikėtų pabrėžti, kad mums pirmiausia rūpėjo be reikalo nesukomplikuoti problemos, be to, mes neturime duomenų, būtinų norint kiekvienu atveju tiksliai apskaičiuoti amžiaus poveikį.

Tai tik dar kartą patvirtina, kad pastebima savižudybių gausa tose šalyse, kuriose paplitusios skyrybos, anaiptol nepriklauso nuo kokių nors organinių ypatumų, tuo labiau – nuo didelio ūmaus charakterio žmonių skaičiaus. Jeigu tokia būtų tikroji priežastis, jos padariniai turėtų vienodai paliesti ir vedusius, ir viengungius. Tačiau didžiausią smūgį šiuo atveju patiria vedusieji. Vadinasi, blogio šaltinis slypi, kaip mes ir numatėme, tam tikrame vedybinio ryšio arba šeimos ypatume. Tad tenka pasirinkti vieną iš dviejų prielaidų. Silpnesnis sutuoktinių imunitetas sietinas arba su šeimynine aplinka, arba – su santuokinio ryšio būsena; arba dėl to kalta nepakankamai gera šeimos dvasia, arba – nenusisekusi santuoka.

Pirmoji prielaida atkrenta pirmiausia dėl to, kad šalyse, kuriose daugiausia skyrybų, gimstamumo rodikliai yra labai geri, taigi šeimos yra gana gausios. Mes jau esame išsiaiškinę, kad gausias šeimas paprastai jungia stipri namų dvasia. Tad esama pagrindo manyti, kad minėto reiškinio priežastis glūdi santuokos prigimtyje.

Iš tikrųjų jeigu koeficiento sumažėjimą galima būtų priskirti šeimos sanklodai, tai šalyse, kuriose paplitusios skyrybos, ištekėjusios moterys taip pat turėtų būti mažiau apsaugotos nuo savižudybių; juk nesklandūs šeimos santykiai jas žeidžia ne mažiau nei vyrus. Iš tikrųjų esama priešingai. Ištekėjusių moterų apsaugos koeficientas kyla, o vedusių vyrų – krinta, kitaip tariant, kuo dažnesnės skyrybos, tuo žmonų apsaugos koeficientas aukštesnis, ir atvirkščiai. Kuo dažniau ir lengviau nutraukiama santuoka, tuo žmonos padėtis savižudybių atžvilgiu yra geresnė nei vyro (žr. XXVIII lentelę).

Akivaizdus abiejų stulpelių rodiklių priešingumas – išties stebina. Šalyse, kuriose skyrybų nėra, žmona yra mažiau apsaugota nuo savižudybės nei jos vyras; tačiau šis skirtumas ženklesnis Italjoje nei Prancūzijoje, kur vedybinis ryšys visada buvo trapesnis. O tose šalyse, kuriose skyrybos pripažįstamos (Badenas), vyrai yra mažiau apsaugoti, ir augant savižudybių skaičiui ši tendencija stiprėja.

Didžioji Oldenburgo hercogystė šiuo, kaip ir anksčiau aptartu, požiūriu, rikiuojasi greta tų Vokietijos kraštų, kur skyrybų rodiklis nėra perdėm aukštas. Milijonui netekėjusių moterų čia tenka 203 savižudybės, milijonui ištekėjusių– 156; taigi šių apsaugos koeficientas (1,3) gerokai aukštesnis nei vedusių vyrų (vos 0,79). Pirmasis viršija antrąjį 1,64 kartų, panašiai kaip Prūsijoje.

XXVIII lentelė. *Skyrybų poveikis ištekėjusių moterų imunitetui*[15]

	Savižudybės (milijonui gyventojų)		Apsaugos koeficientas		Kiek kartų vedusių vyrų koeficientas viršija ištekėjusių moterų koeficientą	Kiek kartų ištekėjusių moterų koeficientas viršija vedusių vyrų koeficientą
	Merginos iki 16 m.	Ištekėjusios moterys	Ištekėjusios moterys	Vedę vyrai		
Italija	21	22	0,95	1,64	1,72	
Prancūzija	59	62,5	0,96	1,11	1,15	
Badenas	93	85	1,09	0,99		1,10
Prūsija	129	100	1,29	0,77		1,67
Prūsija (1887–1889)	120	90	1,33	0,83		1,60
	100 savižudžių					
Saksonija	35,3	42,6				
	100 gyventojų					
	37,97	49,74	1,19	0,63		1,73

Sugretinus Senos departamento duomenis su kitų Prancūzijos departamentų statistika dėsnis tiksliai pasitvirtina. Provincijoje, kur skyrybų yra mažiau, vidutinis ištekėjusių moterų koeficientas – 1,49; jis prilygsta pusei vidutinio vyrų koeficiento (2,88). Senos departamente matome atvirkščią santykį. Vyrų imunitetas čia – 1,56, o jei neatsižvelgtume į gana abejotinus 20–25 metų laikotarpio duomenis, jis siektų tik 1,44; moterų imunitetas – 1,79. Žmonos padėtis palyginti su vyro čia daugiau kaip du kartus geresnė nei Senos departamente.

Tą patį galime konstatuoti sugretinę įvairias Prūsijos provincijas:

100.000 santuokų tenka 810–415 skyrybų	Ištekėjusių moterų apsaugos koeficientas	100.000 santuokų tenka 371–324 skyrybos	Ištekėjusių moterų apsaugos koeficientas	100.000 santuokų tenka 229–116 skyrybų	Ištekėjusių moterų apsaugos koeficientas
Berlynas	1,72	Pomeranija	1	Poznanė	1
Brandenburgas	1,75	Silezija	1,18	Hesenas	1,44
Rytų Prūsija	1,50	Vak. Prūsija	1	Hanoveris	0,90
Saksonija	2,08	Šlezvigas	1,20	Reino pr.	1,25
				Vestfalija	0,80

[15] Pateikiami duomenys liečia tuos pačius periodus kaip ir XXVII lentelėje.

Visi pirmosios grupės koeficientai akivaizdžiai aukštesni nei antrosios, o mažiausi iš jų tenka trečiosios grupės provincijoms. Vienintelė išimtis – Hesenas, kur dėl nežinomų priežasčių ištekėjusios moterys turi pakankamai stiprų imunitetą, nors skyrybų čia palyginti nedaug[16].

Nors pateikti duomenys aiškiai patvirtina mūsų suformuluotą dėsnį, pamėginsime jį dar kartą patikrinti. Užuot gretinę vyrų ir žmonų imunitetus, pažvelkime, kaip vedybos keičia vyrų ir moterų padėtį įvairių šalių savižudybių statistikoje. Tai rodo XXIX lentelė (žr. p. 253). Matome, jog tose šalyse, kuriose skyrybų nėra arba jos tik neseniai pradėtos praktikuoti, moterų savižudybių yra proporcingai daugiau tarp sutuoktinių savižudybių nei tarp bešeimių. Kitaip tariant, tenai vyrui vedybos yra palankesnis veiksnys nei žmonai, o Italijoje vedybos moters padėtį šiuo atžvilgiu pablogina kur kas labiau nei Prancūzijoje. Palyginti su Prancūzija, Italijoje ištekėjusioms moterims tenkanti savižudybių dalis proporcingai dvigubai viršija netekėjusioms tenkančią dalį. O pažvelgę į tų šalių duomenis, kuriose skyrybų institutas jau įsitvirtinęs, matome priešingą tendenciją. Čia vedybos yra palankus veiksnys žmonai ir nepalankus vyrui; Prūsijoje moteris dėl vedybų laimi daugiau nei Badene, o Saksonijoje – daugiau nei Prūsijoje. Maksimalų šio pobūdžio efektą matome tose šalyse, kuriose savo ruožtu yra *maximum* skyrybų.

Tad galime suformuluoti neginčijamą dėsnį: *kuo šalyje labiau paplitusios skyrybos, tuo labiau vedybos apsaugo moterį nuo savižudybės, ir atvirkščiai.*

Iš šio dėsnio logiškai plaukia dvi išvados.

Pirma, kadangi šalyse, kuriose paplitusios skyrybos, moterys žudosi palyginti rečiau, savižudybių rodiklis čia gali išaugti tik vedusių vyrų savižudybių sąskaita. Jeigu skyrybų instituto įsitvirtinimas reiškia, kad dvasinė moters padėtis gerėja, nėra jokio pagrindo manyti, kad polinkį į savižudybę skatinantis šeimyninės atmosferos pablogėjimas yra sietinas su skyrybomis; juk tokiu atveju turėtų sustiprėti ne tik vyrų, bet ir moterų polinkis į savižudybę. Šeimos dvasinio ryšio susilpnėjimas negali žmonai turėti vienokį poveikį, o vyrui – kitokį: jis negali būti palankus veiksnys motinai, ir skausmingas vyrui. Vadinasi, mums rūpimo reiškinio priežastys glūdi ne šeimos sanklodoje, o vedybinio ryšio būsenoje. Iš tikrųjų visiškai įmanoma, kad vedy-

[16] Grupuodami provincijas pagal skyrybų skaičių mes buvome priversti atsižvelgti į surašymo duomenis, nes metinių skyrybų skaičiaus nepavyko nustatyti.

XXIX lentelė. *Moterų ir vyrų savižudybių proporcija priklausomai nuo šeimyninės padėties įvairiose Europos šalyse*

	Metai	Šimtui viengungių savižudybių tenka		Šimtui sutuoktinių savižudybių tenka		Vidutiniškai viršija	
		vyrų	moterų	vyrų	moterų	Ištekėjusios netekėjusių atžvilgiu	Netekėjusios ištekėjusių atžvilgiu
Italija	1871	87	13	79	21		
	1872	82	18	78	22		
	1873	86	14	79	21	6,2	
	1884–1888	85	15	79	21		
Prancūzija	1863–1866	84	16	78	22		
	1867–1871	84	16	79	21		
	1888–1891	81	19	81	19	3,6	
Badenas	1869–1873	84	16	85	15		
	1885–1893	84	16	85	15		1
Prūsija	1873–1875	78	22	83	17		
	1887–1889	77	23	83	17		5
Saksonija	1866–1870	77	23	84	16		
	1879–1890	80	22	86	14		7

bos vyrui ir moteriai daro visiškai priešingą poveikį. Mat kaip tėvai, jie turi bendrų tikslų, o kaip sutuoktiniai, jie gali turėti skirtingų ar net priešingų poreikių. Tad nieko nuostabaus, kad tam tikras vedybų instituto ypatumas kai kuriose visuomenėse vienam sutuoktiniui yra parankus, o kitam – nepriimtinas. Ankstesnės mūsų įžvalgos rodo, kad šitai galima pasakyti apie skyrybas.

Antra, tas pats argumentas verčia mus atmesti prielaidą, esą tos vedybos, kurios galiausiai užsibaigia skyrybomis bei savižudybėmis, yra nenusisekusios tiesiog dėl nuolat kylančių šeimyninių kivirčų; juk ši aplinkybė, lygiai kaip ir susilpnėję šeimos ryšiai, išties negalėtų sustiprinti žmonos imuniteto savižudybei. Jeigu skyrybas praktikuojančiose šalyse savižudybių skaičius iš tikrųjų priklausytų nuo šeimyninių kivirčų dažnumo, žmona dėl jų turėtų kentėti ne mažiau nei vyras. Juk ji šiuo atžvilgiu neturi jokios išskirtinės apsaugos. Tokia hipotezė tuo labiau nepamatuota, nes daugeliu atvejų skyrybų reikalauja žmona (Prancūzijoje moterų iniciatyva iškeliama net 60 proc. skyrybų ir 83 proc. – gyvenimo skyrium bylų[17]). Tai reiškia, kad šeimyni-

[17] Levasseur, *Population française*, t. II, p. 92. Cf. Bertillon, *Annales de De. Inter.*, 1880, p. 460. – Saksonijoje vyrai reikalauja skyrybų ne ką rečiau nei moterys.

nės nesantarvės kaltininku dažniausiai laikomas vyras. Bet tada neįmanoma paaiškinti, kaip gali atsitikti, kad skyrybas labiau praktikuojančiose šalyse dažniau žudosi vyras, nors kaip tik jis yra žmonos kančių kaltininkas, o žmona, priešingai, žudosi rečiau, nors kaip tik ji dėl vyro kaltės daugiau kenčia. Pagaliau nėra įrodyta, kad daugėja ne tik skyrybų, bet ir nedarnių porų[18].

Atmetus šią hipotezę lieka viena galima prielaida. Matyt, kad savižudybes lemia pats skyrybų institutas, darydamas tam tikrą poveikį vedyboms.

Iš tikrųjų kas tai yra santuoka? Tai lyčių santykių reglamentacija, apimanti ne tik šiems santykiams būdingus fizinius instinktus, bet ir įvairiausius jausmus, kuriuos materialių reikmių pamatu pamažu įskiepijo civilizacija. Juk meilė – ne tiek organinio, kiek dvasinio pobūdžio reiškinys. Vyrui moteris reikalinga ne tik giminės pratęsimo poreikiui patenkinti. Jeigu šis natūralus potraukis ir buvo visos seksualinės evoliucijos užuomazga, ilgainiui jis komplikavosi vis labiau susipindamas su įvairiausiais estetiniais bei doroviniais jausmais ir pamažu tapdamas nereikšmingu visa apimančio daugialypio *proceso*, kuriam pats davė pradžią, elementu. Šioje dvasinėje apsuptyje jis pats iš dalies atsipalaidavo nuo kūno ir savotiškai suintelektualėjo. Potraukiui sukurstyti fizinių stimulų nebepakanka, ne mažiau svarbios ir dvasinės paskatos. Užtat toji trauka neteko gyvūnams būdingo savaimingo reguliaraus periodiškumo. Psichinis susijaudinimas gali potraukį sužadinti bet kuriuo metu, jis nustojo sezoniškumo. Tačiau kaip tik dėl to, kad seksualinė trauka transformavosi į tokį daugialypį, nuo organinio pobūdžio reikmių tiesiogiai nepriklausomą reiškinį, iškilo jo socialinės reglamentacijos būtinybė. Kadangi pats organizmas šių potraukių nebereguliuoja, tai privalo atlikti visuomenė. Tokia ir yra santuokos funkcija. Vedybos reguliuoja visą žmogaus geismų pasaulį; ypač griežtai tai atlieka monogaminė santuoka. Įpareigodama vyrą laikytis vienpatystės santuoka paženklina vienintelį aiškiai apibrėžtą meilės objektą ir rūpestingai uždengia horizontą.

Šis apibrėžtumas kaip tik ir palaiko vyro dvasinę pusiausvyrą. Kadangi jis negali nenusižengdamas ištikimybės priedermei ieškoti kitų, santuokoje neleistinų, malonumų, jis priverstas riboti savo troškimus. Išganinga drausmė, kuriai vyras turi paklusti, verčia jį ieškoti savos

[18] Bertillon, *Annales, etc.*, 1882, p. 275 ir kt.

laimės esamomis sąlygomis ir netgi suteikia tam priemonių. Be to, jeigu jo jausmai pastovūs, objektas, kuriam jie skirti, atsako tuo pačiu: juk įsipareigojimas yra abipusis. Kai žmogaus džiaugsmai yra apibrėžti, jie sykiu tampa užtikrinti, o tasai tikrumas harmonizuoja jo dvasinę laikyseną. Visiškai kitokia yra viengungio padėtis. Kadangi jis teisėtai gali palaikyti santykius su kuo tik nori, jis linkęs visas užkariauti, bet nė viena jo netenkina. Ši mūsų sąmonės sritis tokia pat neatspari nesaikingumo – ištikimojo anomijos palydovo – ligai, kaip ir visos kitos; neretai ji įgauna Musset aprašytą seksualinės ligos formą[19]. Kai žmogaus pasijunta visai nevaržomas, jis nebemoka sustoti. Vos spėjęs pasinerti į vienus malonumus, vaizduotėje jis jau regi kitus, dar labiau geidžiamus; patyręs viską, kas įmanoma, jis svajoja apie tai, kas neįmanoma; jis trokšta to, ko nėra[20]. Vaikydamasis nepasiekiamos laimės, žmogus pats save pasmerkia nevilčiai. Kad taip atsitiktų, nebūtina būti Don Žuanu ir pasinerti į begalinius meilės nuotykius; tam pakanka įprastinės eilinio viengungio gyvensenos. Ir šis gyvena vis naujomis viltimis, kurios viena po kitos suduždamos palieka tik nuovargio ir kartėlio jausmą. Pagaliau ir pats geismas nebūdamas patvarus jį sukėlusio objekto atžvilgiu negali kaip reikiant išsiskleisti; juk anomija yra dvipusė. Kai žmogus negali iki galo atsiduoti, jis nieko tikra ir neturi. Neapibrėžtumas lemia ateities netikrumą, kuris pasmerkia žmogų amžinam nepastovumui. Iš viso to kyla nerimo, įtampos ir nepasitenkinimo būsena, neišvengiamai didinanti savižudybės tikimybę.

Skyrybų institutas – tai prielaida santuokinei reglamentacijai susilpnėti. Tose šalyse, kur skyrybos – įprastas dalykas, o ypač ten, kur teisė ir papročiai palengvina praktinius ištuokos žingsnius, vedybos mažai kuo teprimena tikrąsias vedybas; iš esmės tai jokios vedybos. Užtat jos negali atlikti tikrųjų savo funkcijų. Ribos, kurias santuoka paprastai nubrėžia žmogaus geismams, netenka savo apibrėžtumo; nustojusios pastovumo ir patvarumo, jos nebeturi ankstesnės jausmus tramdančios galios, tad aistros įsiplieskia visa savo jėga. Jausmai nebe taip lengvai susitaiko su nustatytomis sąlygomis. Vyras nebejaučia tos ramybės ir dvasinės pusiausvyros, kurią jam galėjo laiduoti griežtai reglamentuota santuoka; ramybę užgožia nerimas, neleidžiantis

[19] Žr. *Rolla* bei *Namouna* Don Žuano portretą.

[20] Žr. Fausto monologą Goethe's pjesėje.

branginti to, ką jam likimas dovanojo. Jis tuo labiau nelinkęs savęs saistyti dabartimi, nes nėra dėl jos tikras: juk ateitis – neaiški. Kai žmogus nejaučia po kojomis tvirto pamato, žvilgsnis savaime krypsta kitur. Dėl visų šių priežasčių tose šalyse, kuriose skyrybos yra gerokai išklibinusios santuoką, vedusio vyro imunitetas neišvengiamai nusilpęs. Kadangi pasikeitus santuokos režimui vedęs vyras supanašėja su viengungiu, jis negali neprarasti ir kai kurių santuokos jam teikiamų pranašumų. Užtat bendras savižudybių skaičius didėja[21].

Tačiau apie tokius skyrybų padarinius galima kalbėti turint omeny tik vyrus; moterų tai neliečia. Iš tikrųjų seksualiniai moters poreikiai stokoja dvasiškumo, nes, kalbant apskritai, intelektinis jos gyvenimas menkiau išplėtotas. Būdami tiesiogiai susiję su organizmo reikmėmis, seksualiniai moters potraukiai veikiau yra toms reikmėms pavaldūs nei juos reguliuoja, užtat jie turi natūralius varžtus. Moters instinktas kur kas stipresnis nei vyro, tad vien gebėjimas pasikliauti savo instinktu jai laiduoja ramybę ir dvasinę pusiausvyrą. Todėl jai nebūtina tokia griežta socialinė reglamentacija, kurią nustato santuoka, ypač monogaminė. Juk greta teigiamo poveikio santuokinė drausmė sudaro ir nepatogumų. Įtvirtindama vedybinį ryšį visam gyvenimui, ji neleidžia šio ryšio nutraukti, kad ir kas nutiktų. Apribodama horizontą ji užtveria visus galimus išėjimus ir pakerta sparnus viltims, net jei jos ir leistinos. Tokie suvaržymai, suprantama, slegia ir vyrą; tačiau, kita vertus, pranašumai, kuriuos jam teikia santuoka, šį blogį visiškai kompensuoja. Be to, kai kurių privilegijų vedusiam vyrui teikia ir papročiai, leisdami bent iš dalies atpalaiduoti uždėtus varžtus. Moteriai santuoka nežada nei tokios kompensacijos, nei lengvatų. Jai monogamija – gryniausia pareiga be jokių išlygų, nekalbant apie tai, kad santuoka jai nereikalinga bent jau tuo aspektu, kokiu ji reikalinga vyrui – t. y. kad apribotų troškimus (nes juos natūraliai riboja moters prigimtis) ir mokytų tenkintis savąja dalia; tačiau jeigu jai tekusi dalia – nepakeliama, santuokos varžtai jai negailestingi. Taigi santuoka

[21] Tačiau, sakys oponentas, šalyse, kuriose skyrybos nesusilpnina santuokinės reglamentacijos, griežti monogaminiai įpareigojimai gali tapti atgrasūs. Be abejo, taip neišvengiamai atsitiktų, jeigu santuokinės priedermės netektų savo dorovinės prasmės. Svarbu yra ne vien pati reglamentacija, bet ir tai, kad žmonės ją sąmoningai priimtų. Kitaip, t. y. netekusi savo dorovinės galios ir išlikdama tik iš inercijos, ji negali vaidinti savo teigiamo vaidmens. Užuot žmonėms pasitarnavusi, ji juos tik varžytų.

moterį tik varžo nieko nesuteikdama. Todėl visa, kas tą reglamentaciją sušvelnina ar palengvina, ištekėjusiai moteriai yra tik į gera. Štai kodėl skyrybos jai daro teigiamą poveikį, ir ji mielai jų griebiasi.

Taigi matome, kad skyrybų ir savižudybių dinamikos paralelizmą paaiškina skyrybų instituto sukelta santuokos anomija. Tad galime teigti, kad vyrų savižudybės, padidinančios bendrą savižudybių skaičių tose šalyse, kuriose plačiai paplitusios savižudybės, yra anominių savižudybių atmaina. Čia dažniau nusižudoma anaiptol ne todėl, kad tose visuomenėse esama daugiau nesugyvenamo būdo vyrų ar žmonų, sykiu – ir daug nelaimingų santuokų. Savižudybės čia kyla iš tam tikros santuokos dvasinės sanklodos *sui generis*, kuri savo ruožtu susiklosto susilpnėjus santuokinei reglamentacijai; kaip tik ši santuokos sąlygomis susiformuojanti ir pačią santuoką pergyvenanti sankloda skatina ypatingą tarp išsiskyrusių vyrų paplitusį polinkį į savižudybę. Beje, mes anaiptol nemanome, kad šį nustatytos tvarkos pakrikimą išprovokavo skyrybų įteisinimas. Skyrybų legalizavimas tėra tik savaime susiklosčiusių papročių pašventinimas. Jeigu visuomenės sąmonėje nebūtų pamažu subrendusi nuostata, kad beprasmiška santuokos ryšį laikyti nenutraukiamą, įstatymų leidėjui nebūtų nė į galvą atėję įteisinti jos nepatvarumo. Taigi viešojoje nuomonėje santuokos anomija gali gyvuoti ir nebūdama įtvirtinta įstatymu. Kita vertus, anomijos tikrieji padariniai gali išsiskleisti tik ją legalizavus. Kadangi pati santuokos teisė iš esmės nepakinta, ji padeda bent jau materialia prasme tramdyti aistras; pirmiausia ji neleidžia per daug įsigalėti anomijos pomėgiui vien tuo, kad jos neparemia. Štai kodėl tikrieji anomijos padariniai akivaizdžiai išryškėja tik tose šalyse, kur ji yra tapusi juridiniu institutu.

Šitoks aiškinimas ne tik nušviečia tyrinėtojų pastebėtą skyrybų ir savižudybių dinamikos paralelizmą[22] bei inversiškus vedusių vyrų ir ištekėjusių moterų imuniteto svyravimus; maža to, esama ir kitų jį patvirtinančių faktų.

[22] Matėme, kad tose šalyse, kur vyrų imunitetas savižudybei yra didesnis, moterų imunitetas paprastai būna mažesnis, tad gali kilti klausimas, ar tokiu atveju neturėtų susidaryti tam tikra tarpusavio atsvara? Iš tikrųjų moterų savižudybės sudaro labai nedidelę savižudybių visumos dalį, todėl jų skaičiaus sumažėjimas pastebimo poveikio visumai neturi ir negali atsverti vyrų savižudybių pagausėjimo. Štai kodėl skyrybų institutą galiausiai lydi bendro savižudybių skaičiaus augimas.

1. Tik įsigaliojus nustatytai skyrybų tvarkai išryškėja, ką iš tikrųjų reiškia santuokos nestabilumas; mat vedybinį ryšį galutinai nutraukia tik skyrybos, o sutuoktinių gyvenimas skyrium tik iš dalies pašalina kai kuriuos vedybinius saitus nesuteikdamas vyrams laisvės. Tad jeigu ši specifinė anomija iš tikrųjų sustiprina polinkį į savižudybę, išsiskyrusių vyrų polinkis žudytis turėtų būti stipresnis nei gyvenančių skyrium. Tai iš tiesų patvirtina vienas šį klausimą liečiantis mums prieinamas dokumentas. Legoyt skaičiavimais[23], Saksonijoje 1847–1856 m. laikotarpiu vienam milijonui išsiskyrusių vyrų teko vidutiniškai 1.400 savižudybių, o milijonui gyvenančių skyrium – tik 176. Pastarasis rodiklis yra netgi žemesnis nei vedusiųjų (318).

2. Jeigu gana stiprus viengungių polinkis į savižudybę iš dalies priklauso nuo seksualinės anomijos, kuri yra chroniška jų gyvensenos ypatybė, tai stipriausiai šis jų polinkis turėtų reikštis seksualiniu atžvilgiu aktyviausiu amžiaus tarpsniu. Iš tiesų 20–40 metų amžiaus periodu viengungių savižudybių rodiklis kyla nepalyginti sparčiau nei vėliau; per šį laikotarpį jis išauga keturgubai, o nuo 45-erių iki pat giliausios senatvės (maždaug 80 metų) – tik dvigubai. Tačiau tarp moterų tokios tendencijos nepastebėta; 20–45 metų amžiaus netekėjusių moterų rodiklis neišauga net dvigubai, t. y. nuo 106 tepakyla iki 171 (žr. XXI lentelę). Seksualiai aktyvus periodas neturi įtakos moterų savižudybių dinamikai. Ir tai savaime suprantama – juk moteris, kaip jau esame pabrėžę, šiai anomijos formai nėra labai jautri.

3. Pagaliau ką tik išdėstyta teorija paaiškina daugybę faktų, nustatytų III šios knygos skyriuje, o tai savo ruožtu ją patvirtina.

Matėme, kad Prancūzijoje vedybos nepriklausomai nuo šeimos sudėties suteikia vyrui apsaugos koeficientą, lygų 1,5. Dabar mes jau žinome, ką tasai koeficientas reiškia. Jis reprezentuoja pranašumus, kurie tenka vyrui, patiriančiam santuokai būdingą reguliuojantį poveikį, priverčiantį jį keisti savo polinkius ir tuo būdu suteikiantį jam tam tikrą dvasinį komfortą. Sykiu mes konstatavome, kad toje pačioje šalyje santuoka moters būseną pablogina, jei tik vaikų atsiradimas nesušvelnina paprastai jai nepalankaus vedybų poveikio. Mes ką tik aptarėme šio reiškinio priežastis. Jis išties neturi nieko bendra su požiūriu, esą vyras – iš prigimties bjaurus egoistas, linkęs kankinti santuokos partnerę. Iš tikrųjų minėtas reiškinys sietinas su tuo, kad Prancūzijoje, kur skyrybų institutas iki pat pastarojo laiko dar nebuvo santuokos išklibinęs, griežti santuokiniai reikalavimai moteriai reiškė tik

sunkų jungą, neteikusį jokios paguodos. Kalbant bendresniu aspektu, galima nurodyti vieną priežastį, nulėmusią tą lyčių antagonizmą, dėl kurio vedybos negalėjo būti vienodai palankus veiksnys ir vyrui, ir moteriai[24]: tai jų interesų priešingumas; mat vienam reikalingi varžtai, o kitam – laisvė.

Vis dėlto atrodo, kad ir vyro gyvenime yra vienas periodas, kai santuoka jam daro tokį pat poveikį kaip ir moteriai, nors ir dėl visai kitų priežasčių. Kaip jau esame minėję, labai jauni sutuoktiniai griebiasi savižudybės gerokai dažniau nei to paties amžiaus nevedę jaunuoliai; be abejo, taip yra dėl to, kad jų aistros dar gana nenusistovėjusios ir beatodairiškos, jog galėtų paklusti tokiai griežtai tvarkai. Santuoka jiems atrodo tarsi neįveikiama kliūtis, į kurią atsimušę sudūžta visi jų troškimai. Ko gera, teigiamas santuokos poveikis galimas tik tada, kai amžius šiek tiek apmalšina žmogaus jausmus ir išmoko vertinti drausmę[25].

Be to, III skyriuje esame nustatę, kad tose šalyse, kuriose vedybos – palankesnis veiksnys moterims nei vyrams, jų rodiklių tarpusavio skirtumas yra mažesnis nei tada, kai tasai poveikis – atvirkščias[26]. Vadinasi, net ir tose visuomenėse, kuriose santuokos būsena moters polinkiui į savižudybę daro teigiamą įtaką, anaiptol neprilygsta tam poveikiui, kurį analogišku atveju patiria vyras. Nepakeliama santuoka moteriai gali teikti daugiau kančių, nei ji gali laimėti iš jos

---

[23] *Op. cit.*, p. 171.

[24] Žr. p. 163.

[25] Tikėtina, kad santuokos profilaktinis poveikis ima reikštis tik gerokai vėliau, sutuoktiniui perkopus per trisdešimt. Iš tikrųjų iki to laiko tarp bevaikių vedusių vyrų kasmet įvyksta tiek pat savižudybių (absoliučiais skaičiais), kiek ir tarp vedusių vyrų, kurių šeimose auga vaikų, t. y. vienų ir kitų rodiklis 20–25 metų amžiaus grupėse yra 6,6, 25–30 m. grupėse – 34. Tačiau neabejotina, kad to paties amžiaus grupėse šeimų, kuriose auga vaikai, yra nepalyginti daugiau nei bevaikių. Pastarosiose šeimose polinkis į savižudybę turėtų būti keleriopai stipresnis nei šeimose, auginančiose vaikus; vadinasi, jis turėtų būti ne ką silpnesnis nei viengungių. Deja, mes šiuo atveju turime tenkintis prielaidomis; mat gyventojų surašymo statistika nepateikia, kiek bevaikių ir kiek vaikus auginančių sutuoktinių yra kiekvienoje amžiaus grupėje, užtat neįmanoma apskaičiuoti, koks yra vienų ir kitų savižudybių rodiklis kiekvienoje iš jų. Mes galime nurodyti tik 1889–1891 metų laikotarpiui būdingus absoliučius skaičius, kuriuos mums pavyko gauti iš Teisingumo ministerijos. Jie pateikiami specialioje lentelėje knygos gale. Dėl minėtos surašymo spragos išties tenka labai apgailestauti.

[26] Žr. p. 157 ir 173.

interesus atitinkančios santuokos. Taip yra todėl, kad vedybinis ryšys moteriai mažiau reikalingas. Tokia išvada logiškai plaukia ir iš ką tik išdėstytos teorijos. Anksčiau gauti rezultatai ir šio skyriaus išvados visiškai sutampa ir savo ruožtu vieni kitus patvirtina.

Taigi mes priėjome prie išvados, gana tolimos nusistovėjusiam požiūriui į santuoką ir jos vaidmenį. Ji paprastai laikoma institutu, ginančiu moters interesus ir apsaugančiu silpnąją lytį nuo vyrų savivalės. Monogamija labai dažnai traktuojama kaip auka, kurią vyras buvo priverstas padaryti moters labui, nes apribodamas savo poligaminius instinktus jis pagerina moters santuokinę padėtį. O iš tikrųjų kad ir kokios istorinės priežastys būtų lėmusios tokį savęs apribojimą, tai pirmiausia buvo naudinga jam pačiam. Laisvė, kurios jis šitokiu būdu atsisakė, jam būtų buvusi tik kančių šaltinis. Moteris neturėjo panašių motyvų savo laisvei apriboti, tad galima teigti, kad paklusdama tai pačiai tvarkai būtent ji pasiaukojo[27].

[27] Iš to, kas pasakyta, matyti, kad esama savižudybės tipo, priešingo anominei savižudybei, lygiai kaip priešingos viena kitai yra egoistinė ir altruistinė savižudybės. Jo pamatą sudaro perdėm stipri reglamentacija; šio tipo savižudybės griebiasi asmenys, kuriems atrodo, kad jų ateitis yra be atodairos įsprausta į nepajudinamus rėmus, o aistros sukaustytos nepakeliamos drausmės. Šio tipo savižudybės būdingos labai anksti vedusiems vyrams ir bevaikėms ištekėjusioms moterims. Tikslumas reikalautų aptarti ir šį, ketvirtąjį, savižudybės tipą. Tačiau šiuo metu jo reikšmė tokia menka, kad nelengva būtų jį pailiustruoti ryškesniais pavyzdžiais, užtat mes nematome prasmės prie jo sustoti. Tačiau istorijoje jis galėjo būti reikšmingas. Šiam tipui, ko gera, priskirtinos vergų savižudybės, kurios, kaip manoma, tam tikromis sąlygomis buvo gana dažnos (Žr. Corre, *Le crime en pays créoles*, p. 48), arba visos savižudybės, kurios, trumpai tariant, sietinos su beatodairišku materialiniu ar moraliniu despotizmu. Norint pabrėžti neišvengiamą ir nepalenkiamą nustatytos tvarkos, prieš kurią žmogus yra visiškai bejėgis, pobūdį, sykiu neišleidžiant iš akių tam tikros priešpriešos mūsų pasitelktam anomijos terminui, šį tipą būtų galima pavadinti *fataline savižudybe.*

VI skyrius

INDIVIDUALIOS ĮVAIRIŲ SAVIŽUDYBĖS TIPŲ FORMOS

Iš mūsų apmąstymų plaukia viena išvada: savižudybė – tai ne vienas apibrėžtas reiškinys, o jų įvairovė. Suprantama, savižudybė visada yra veiksmas, kuriam ryžosi žmogus, pasirinkęs ne gyvenimą, o mirtį. Tačiau to veiksmo priežastys kiekvienu atveju yra kitokios, kartais netgi priešingos, prigimties. O juk skirtingos priežastys visada sukelia skirtingus padarinius. Tad neabejotinai turi būti daug kokybiškai skirtingų savižudybės tipų. Tačiau tų skirtumų buvimą nepakanka logiškai nustatyti; būtina mokėti juos tiesiogiai įžvelgti aiškiai suvokiant, kuo gi tie tipai yra skirtingi. Labai svarbu sugretinus atskirų savižudybių ypatumus juos sugrupuoti pagal mūsų jau nustatytus savižudybių tipus. Šitaip atsiskleistų visa savižudybių įvairovė, apimanti tiek jų socialinės prigimties, tiek ir individualios raiškos aspektus.

Dabar pasitelkę turimą etiologinę savižudybių klasifikaciją mes jau galime imtis ir šios morfologinės klasifikacijos, kuri tyrinėjimo pradžioje buvo išvis neįmanoma. Atsižvelgdami į tai, kad savižudybės kyla dėl trejopo pobūdžio veiksnių, mes turime išsiaiškinti, ar gali – ir kokiu būdu – iš šių veiksnių išplaukti individualiems atvejams būdingi savižudybės ypatumai. Suprantama, visų galimų individualių ypatumų tokiu būdu neįmanoma dedukuoti; juk kai kurie iš jų turėtų priklausyti nuo asmeninės savižudžio prigimties. Kiekvienas savižudis savo poelgį paženklina asmeniniu antspaudu, kuris išreiškia savižudžio būdą, ypatingas jo poelgio aplinkybes ir kuris dėl to negali būti paaiškintas socialinėmis ar kitokiomis apskritai šiam reiškiniui būdingomis priežastimis. Kita vertus, savižudybes sukėlusios priežastys savo ruožtu savaip jas nuspalvina, suteikia joms savitą pobūdį. Nustatyti jį ir yra mūsų uždavinys.

Aišku, toks tyrimas yra tik apytikrio pobūdžio. Mes juk negalime metodiškai aprašyti visų kasdien įvykstančių ar istorijoje įvykusių savižudybių. Mes tik galime nustatyti – beje, neturėdami jokio objektyvaus atrankos kriterijaus – bendriausius, labiausiai į akis krintančius jų ypatumus. Maža to, ieškodami tų ypatumų sąsajų su tikėtinomis jų priežastimis, mes galime pasitelkti tik loginę dedukciją. Vienintelis mums prieinamas dalykas – parodyti jų loginį būtinumą nesant jokios galimybės tai eksperimentiškai patvirtinti. Aišku, mes puikiai suvokiame, jog patirtimi nepatikrinta dedukcija visada įtartina. Tačiau net ir su šiomis išlygomis mūsų tyrimas anaiptol nėra beprasmis. Net jeigu šį tyrimą traktuosime tik kaip ankstesnių tyrimo rezultatų iliustravimo būdą, jis neabejotinai duos naudos, nes glaudžiau susiedamas juos su stebėjimo duomenimis bei kasdienės patirties detalėmis suteiks jiems daugiau konkretumo. Be to, mūsų pastangos leis nustatyti kai kuriuos skirtumus toje faktų gausybėje, kuri paprastai traktuojama kaip vienalytė, vos pastebimais atspalviais pamarginta masė, nors iš tikrųjų tų faktų tarpusavio skirtumai neretai yra gana ženklūs. Tai galima pasakyti tiek apie savižudybę, tiek ir apie proto pakrikimą. Eiliniam žmogui atrodo, kad proto pakrikimas – tai tiesiog keista būsena, kuri būdama iš esmės visada ta pati skirtingomis aplinkybėmis gali išoriškai įvairuoti. Tuo tarpu psichiatrui šis žodis reiškia daugybę nozologinių tipų. Lygiai taip į savižudį paprastai žiūrima kaip į melancholiką, kuriam gyvenimas – sunki našta. Iš tikrųjų veiksmai, kurių žmogus griebiasi norėdamas nusižudyti, gali būti surūšiuoti į skirtingas grupes, kurių dvasinė ir socialinė prasmė gerokai skiriasi.

I

Idealus pirmosios savižudybės formos, neabejotinai žinomos nuo senovės laikų, tačiau ypač paplitusios mūsų dienomis, pavyzdys galėtų būti Lamartine'as Raphaelis. Jos savitumą sudaro melancholinės depresijos būsena, paralyžiuojanti žmogaus aktyvumą. Bet kokio pobūdžio reikalai, visuomeninė tarnyba, pareigos, netgi kasdieniai namų rūpesčiai jam sukelia tik apatiją ir atrodo atgrasūs. Jam nemalonus bet koks sąlytis su išore. Tačiau išorinį pasyvumą su kaupu atsveria aktyvi mintis ir vidinio gyvenimo intensyvumas. Nusigręžęs nuo visko, kas jį supa, ir matydamas vienintelį objektą – patį save, jis atsiduoda vien savistabai ir savianalizei. Tačiau toks vienpusiškas

susikoncentravimas tik dar labiau pagilina prarają, kuri jį skiria nuo pasaulio. Paskendęs savyje, individas nebegali apie nieką kita galvoti ir galiausiai pasmerkia save visiškai izoliacijai. Kai visos žmogaus mintys sukasi tik apie jį patį, nelieka galimybės užmegzti santykius su kuo nors kitu. Juk kiekvienas žmogaus judesys tam tikra prasme yra altruistinis, nes savo išcentrine jėga jis priverčia gyvą esybę tarsi išeiti už savo pačios rėmų. Refleksija, priešingai, yra perdėm asmeniškas dalykas, joje daug egoizmo; juk ji įmanoma, jeigu subjektas geba atsipalaiduoti nuo objekto ir ištrūkęs iš jo poveikio zonos atsigręžti į save, ir kuo tasai atotrūkis didesnis, tuo refleksijos galia stipresnė. Veikti galima tik įsiterpiant į pasaulio santykius; mąstymas, priešingai, reikalauja iš tų santykių sferos ištrūkti, kad būtų galima į pasaulį žvelgti iš šalies; savęs apmąstymui tasai atotrūkis daugeliu atžvilgiu dar svarbesnis. Žmogus, kuris visą savo energiją atiduoda vidiniams apmąstymams, tampa nejautrus viskam, kas jį supa. Mylėdamas jis anaiptol netrokšta atsiduoti kitam ir galvoja ne apie abipusę vaisingą sąjungą, o apie savo paties jausmą. Jo aistros – tik regimybė, nes jos bevaisės. Jos išsibarsto tuščiose fantazijose nieko šalia savęs nesukurdamos.

Kita vertus, pirminis vidinio gyvenimo turinys kyla iš išorės. Mes galime mąstyti tik apie objektus ir apie tai, kaip mes juos mąstome. Mes negalime mąstyti mūsų sąmonės kaip kažko visiškai neapibrėžta; tokia forma ji mąstymui išvis neprieinama. Tačiau ji gali įgauti apibrėžtumo tik sąlytyje su kažkuo kitu. Tačiau jeigu save individualizuodama ji išeina už tam tikros ribos, jeigu ji perdėm radikaliai atsiskiria nuo kitų esinių – nesvarbu, ar tai būtų žmonės, ar daiktai, ji nustoja sąlyčio su tais šaltiniais, kurie ją paprastai maitina, ir nebeturi kur save pritaikyti. Susikurdama tuštumą aplink save ji ir pati ištuštėja, ir tada jai lieka mąstyti nebent apie savo pačios menkystę. Ji nebeturi į ką nukreipti savo minčių, nebent į ją apėmusią niekybę ir dėl jos kylantį liūdesį. Ji mėgaujasi tuo jausdama liguistą pasitenkinimą, kurį puikiai aprašo Lamartine'as, pats visa tai išgyvenęs ir šią būseną perteikęs savo herojaus lūpomis: „Visa aplink mane skendėjo tokioje pat melancholijoje kaip ir mano siela. Ši nuostabi harmonija tvino į mano sielą svaiginančio liūdesio vilnimis. Aš tiesiog maudžiausi liūdesio mariose. Tačiau tasai liūdesys tryško gyvybe, jis buvo kupinas minčių, įspūdžių, sąlyčio su begalybe svaigulio, šviesiųjų ir tamsiųjų mano sielos spalvų žaismės, ir aš neturėjau jokio noro jo atsi-

kratyti. Tai buvo liga, tačiau toji liga teikė ne kančią, o palaimą, ir atrodė, kad mirtis – tai išganingas būdas ištirpti begalybėje. Aš sąmoningai visa savo siela pasinėriau į tą būseną su šaknimis išraudamas visus savo saitus su visuomene, kad ji negalėtų manęs iš tos būsenos ištraukti, ir tyla, vienatve, šalčiu atsitvėriau nuo čia pat buvusio pasaulio; izoliuodamas savo sielą aš tarsi apsigaubiau drobule, kuri buvo neperregima žvelgiant į žmones ir visiškai skaidri akistatoje su gamta ir Dievu"[1].

Tačiau kontempliuodamas tuštumą, žmogus neišvengiamai pats pamažu į ją grimzta. Nors ji ir dabinama begalybės vardu, jos prigimties tai nepakeičia. Kad ir kokią palaimą žmogus patirtų įsijausdamas į nebūtį, tikroji šio išgyvenimo pilnatvė pasiekiama tik atsižadėjus paties buvimo. Kaip tik tai ir reiškia Hartmanno pastebėtas paralelizmas tarp žmogaus sąmonės raidos ir vis silpnėjančio noro gyventi. Idėja ir judesys – tai išties dvi priešingos jėgos, kurių pažanga iš esmės turi viena kitai inversišką prasmę, o juk judesys – tai gyvenimas. Sakoma, jog mąstymas slopina veiklumą; tačiau tai savo ruožtu slopina gyvybingumą. Štai kodėl neįmanoma absoliuti idėjos karalystė, ji negalėtų išlikti, nes iš esmės ji reiškia mirtį. Vis dėlto Hartmannas buvo neteisus manydamas, kad tikrovė pati savaime būtų nepakeliama, jeigu mes jos nepridengtume savo iliuzijomis. Liūdesys patiems daiktams nebūdingas; ne pats pasaulis sukelia mumyse sielvartą, kai mes apie jį galvojame. Sielvartas yra mūsų pačių mąstysenos padarinys. Mes jį nuo pradžios iki pabaigos sukuriame patys; tačiau mūsų mąstysena tokiu atveju yra nenormali. Sąmonė tampa žmogaus nelaimės kaltininke, kai ją užvaldo liguistas įsitikinimas savo pačios absoliutumu ir kai ji, priešingai prigimčiai, pati save laiko sau tikslu. Ši būsena nedaug ką bendra turi nei su ankstesniais mokslo atradimais, nei su paskutiniais didžiaisiais jo laimėjimais, užtat ją aprašinėdami mes drąsiai galime pasitelkti pagrindinius stoicizmo mąstysenos elementus. Stoicizmas taip pat mokė, jog žmogus turįs atsiriboti nuo išorinio pasaulio ir gyventi pasinėręs į save ir pasikliaudamas tik savimi. Bet kadangi gyvenimas tokiu atveju netenka prasmės, ši doktrina logiškai pateisino savižudybę.

Tie patys požymiai būdingi ir lemtingam finalui, prie kurio logiškai priveda minėta dvasinė būsena. Atomazga čia anaiptol nėra bru-

[1] *Raphaël*, Édit. Hachette, p. 6.

talus ar skubotas veiksmas. Žmogus pats pasirenka savo baigties valandą ir gerokai iš anksto apmąsto veikimo planą. Net ir lėta mirtis jam neatrodo atgrasi. Paskutinės gyvenimo minutės būna kupinos melancholijos, kartais net graudaus švelnumo. Žmogus nepaliauja savęs analizavęs. Ryškus pavyzdys čia galėtų būti Falret[2] aprašytas atvejis apie pirklį, kuris patraukė į miško gūdumą pasmerkdamas save mirti badu. Per visą agoniją, kuri tęsėsi beveik tris savaites, jis reguliariai aprašinėjo savo įspūdžius išlikusiame dienoraštyje. Kitas savižudis pats įpūtė burna anglis, nuo kurių tvaiko turėjo uždusti, ir kartkartėmis užrašinėjo savo pastebėjimus: „Aš anaiptol neketinu demonstruoti savo drąsos ar bailumo, o tik noriu išnaudoti man likusias akimirkas ir aprašyti, ką jaučiu pamažu dusdamas ir kiek užtrunka kančios"[3]. Trečiasis prieš leisdamasis „kelionėn į palaimingą atilsį" sukonstravo sudėtingą aparatą specialiai tam, kad ištikus mirčiai kraujas nenutekėtų ant grindų[4].

Nesunku pastebėti, kuo šie ypatumai siejasi su egoistine savižudybe. Be jokios abejonės, jie – individualią išraišką įgavęs jos padarinys. Ir tasai nenoras veikti, ir melancholiškas abejingumas kyla iš kraštutinio individualizmo būsenos, kuri, mūsų manymu, kaip tik ir apibrėžia šį savižudybės tipą. Individo saviizoliacija reiškia, kad jo ryšiai su kitomis esybėmis yra nusilpę arba visai nutrūkę, kad visuomenė, su kuria jis vienaip ar kitaip susiliečia, kaip tik tais aspektais nėra pakankamai integruota. Tuštuma, kuri atskiria žmones vienus nuo kitų ir daro juos svetimus, iš tikrųjų susidaro dėl to, kad socialinis audinys perdėm suskydęs. Pagaliau intelektualus bei refleksyvus šių savižudybių pobūdis nesunkiai paaiškinamas, jei prisiminsime, kad būtinas egoistinės savižudybės palydovas yra intensyvi mokslo raida ir refleksijos pagyvėjimas. Visiškai akivaizdu, kad visuomenėje, kurioje sąmonė yra natūraliai verčiama plėsti savo veiklos lauką, ji kur kas labiau linkusi peržengti normalias ribas, kurių ji negali peržengti nesusinaikindama pati. Kai mintis yra linkusi viską nuodugniai apsvarstyti, bet nepajėgia pakelti savo nežinojimo naštos, ji pasineria į savęs pačios apmąstymus ir paskęsta abejonėse. Mat nepavykus atskleisti rūpimų dalykų esmės – išties būtų stebuklas, jeigu pasisektų taip grei-

[2] *Hypochondrie et suicide*, p. 316.

[3] Brierre de Boismont, *Du suicide*, p. 198.

[4] *Ibid*, p. 194.

tai įžvelgti tiek paslapčių, – ji nusprendžia, kad jokios esmės išvis nėra, ir jau vien tai, kad ji save klausinėja, rodo jos polinkį į neigiamą sprendimą. Tačiau kartu ji netenka jokio pozityvaus turinio, ir neturėdama priešais save nieko, kas galėtų jai pasipriešinti, ji gali tik pražūti savo vidinių svaičiojimų tuštumoje.

Tačiau egoistinė savižudybė gali reikštis ne tik tokia prakilnia forma; yra ir paprastesnių jos apraiškų. Užuot pasinėręs į liūdnus savo būsenos apmąstymus, savižudis gali savo dalią priimti visai paprastai. Jis puikiai suvokia savo egoizmą ir galimus loginius jo padarinius; tačiau jis iš anksto su jais susitaikęs ir gyvena lyg niekur nieko – tarsi vaikas ar gyvūnas, skirtumas tik tas, kad jis supranta, ką daro. Jis kelia sau vienintelį uždavinį – patenkinti savo asmeninius poreikius nevengdamas net nuleisti kartelę, jei tik tai laiduoja galimybę juos iš tikrųjų patenkinti. Puikiai žinodamas, kad negali ko nors daugiau tikėtis, jis nieko daugiau ir nenori, tačiau yra pasirengęs nutraukti savo beprasmį egzistavimą, jei nepavyks to vienintelio tikslo pasiekti. Tai epikūriškoji savižudybė. Epikūras neragino savo mokinių skubintis į mirties glėbį, veikiau, priešingai, jis patarė jiems gyventi, kol gyvenimas teikia malonumo. Tačiau puikiai suprasdamas, kad žmogus neturėdamas kito gyvenimo tikslo gali kiekvieną akimirką pasijusti nebeturįs ir šio vienintelio tikslo, tuo labiau kad juslinis pasitenkinimas – perdėm trapus dalykas, kad galėtų žmogų pririšti prie gyvenimo, jis ragino juos būti visada pasirengusiems ir žengti lemtingą žingsnį, kai tik aplinkybės pašauks. Taigi šiuo atveju filosofinė mąsli melancholija užleidžia vietą šaltakraujiškam blaiviam skepticizmui, kuris ypač išryškėja lemtingą atomazgos valandą. Žmogus renkasi savižudybę nejausdamas nei neapykantos, nei pykčio, bet sykiu šis žingsnis nekelia jam ir liguisto pasitenkinimo, kuriuo taip mėgaujasi savižudis intelektualas. Beje, jis didesnis bejausmis ir už pastarąjį. Baigtis, kurios jis siekia, jam neatrodo kuo nors ypatinga; tai tiesiog įvykis, turėsiantis įvykti kažkada netolimoje ateityje. Užtat jis nevargina savęs ilgais pasiruošimais; būdamas ištikimas ankstesnėms gyvenimo nuostatoms jis tik stengiasi, kad kuo mažiau tektų kentėti. Šitaip paprastai žudosi plevėsos; atėjus lemiamam metui, persisotinę lengvabūdiško gyvenimo, jie ryžtasi šiam žingsniui išlikdami ironiškai ramūs ir savotiškai nuoširdūs[5].

[5] Tokių pavyzdžių pateikia Brierre de Boismont'as, p. 494 ir 506.

Norėdami išskirti altruistinį savižudybės tipą mes stengėmės pateikti kuo daugiau pavyzdžių, kad nereikėtų ilgai aprašinėti ją charakterizuojančių psichologinių formų, kurios yra priešingos egoistinės savižudybės formoms, panašiai kaip pats altruizmas yra priešingas egoizmui. Skiriamasis savižudžio egoisto bruožas yra prislėgta psichinė būsena, kuri reiškiasi arba apatiška melancholija, arba epikūrišku abejingumu. O altruistinė savižudybė, kuri, priešingai, kyla iš stipraus jausmo, neapsieina be tam tikro energijos proveržio. Privalomos savižudybės atveju toji energija yra proto ir valios ramstis. Žmogus žudosi, nes taip jam liepia sąžinė; jis tiesiog paklūsta imperatyvui. Užtat jo poelgis paženklintas ramaus ryžto, kuris paprastai apima žmogų, kai jis jaučiasi atliekąs pareigą; Katono ar komendanto Beaurepaire'o mirtis – ryškūs istoriniai tokios savižudybės pavyzdžiai. Tais atvejais, kai altruistinės paskatos ypač stiprios, poelgis įgauna egzaltacijos ir yra mažiau apmąstomas. Žmogus ryžtasi mirčiai vedamas karšto tikėjimo ir kupinas entuziazmo. Tasai entuziazmas kartais būna džiaugsmingas, o kartais niūrus, priklausomai nuo to, ar mirtis yra suvokiama kaip būdas susijungti su karštai mylima dievybe, ar kaip išpirkimo auka, skirta numaldyti galingai ir veikiausiai priešiškai jėgai. Religinis fanatiko uolumas, kai šis apimtas palaimingos ekstazės puola po savo dievybės vežimo ratais, mažai kuo primena vienuolio *acedia* arba nusikaltėlio sąžinės graužatį, kai jis griebiasi savižudybės norėdamas išpirkti savo piktadarystes. Tačiau, nepaisant kai kurių skirtingų atspalvių, esminiai minimo reiškinio požymiai lieka tie patys. Tai yra aktyvios prigimties savižudybė, ir kaip tik tuo ją galima priešpriešinti anksčiau aptartai depresinei savižudybei.

Aktyvumo neabejotinai esama net ir tais gana paprastais savižudybių atvejais, kai necivilizuotas žmogus ar, pavyzdžiui, kareivis žudosi vien dėl to, kad buvo užgauta jo garbė, ar tiesiog norėdamas įrodyti esąs narsus. Tai, kad šiais atvejais žudomasi gana lengvai, nieko bendra neturi su epikūrišku šaltakraujišku abejingumu. Žmogaus nusistatymas paaukoti savo gyvybę išlieka aktyvus net ir tada, kai jis yra taip giliai įaugęs, jog veiksmas atliekamas lengvai ir spontaniškai, tarsi jį diktuotų instinktas. Tinkamas pavyzdys čia galėtų būti vienas Leroy aprašytas atvejis. Kalbama apie karininką, kuris po nesėkmingo bandymo pasikarti rengiasi tai padaryti pakartotinai, bet prieš tai nusprendžia aprašyti paskutinius savo įspūdžius: „Kokia keista mano lemtis, – rašo jis. – Aš ką tik bandžiau pasikarti, jau buvau praradęs

sąmonę, bet virvė nutrūko, ir aš nukritau ant kairiojo šono... Vėl viską iš naujo pasiruošiau, esu jau pasirengęs, bet noriu dar išrūkyti vieną pypkę; tikiuosi, paskutinę. Pirmąjį kartą nejaučiau jokio pasipriešinimo, viskas ėjosi gana lengvai; turiu vilties, kad nebus vargo ir šįkart. Esu visiškai ramus, tarsi ruošČiausi išlenkti rytinę taurelę. Tai išties keista, pripažįstu, bet taip yra. Rašau tikrą tiesą. Su ramia sąžine numirsiu antrąkart"[6]. Už šios ramybės nėra nei ironijos, nei skepticizmo, nei ypatingo nevalingo nervingumo, kurį savižudžiui plevėsai vargiai pavyktų visiškai užmaskuoti. Tai išties nepriekaištinga ramybė; nė pėdsako įtampos, veiksmas vyksta visiškai natūraliai, nes kelią jam nutiesė visi aktyvūs asmens polinkiai.

Galiausiai reikia išskirti trečią savižudžių tipą; nuo pirmojo tipo savižudžių šie skiriasi tuo, kad jų poelgis yra labai emocionalus, o nuo antrojo – tuo, kad tokiam žingsniui paskatinęs ir lemiamą minutę juos užvaldęs jausmas yra visiškai kitos prigimties. Jis neturi nieko bendra su entuziazmu, religiniais, doroviniais ar politiniais įsitikinimais, su jokiomis karinėmis dorybėmis; lemiamas veiksnys čia yra pyktis bei apskritai nusivylimą lydintys jausmai. Brierre de Boismont'as išanalizavęs 1.507 savižudžių laiškus konstatavo, kad dauguma iš jų buvo padiktuoti pykčio ir nevaldomo susierzinimo. Kai kada visa pagieža išliejama koneveikiant apskritai gyvenimą, kai kada pasipiktinimo žodžiai ir priekaištai adresuojami konkrečiam asmeniui, kurį savižudis laiko savo nelaimės kaltininku. Su šia grupe aiškiai susijusios savižudybės, savotiškai papildančios padarytą žmogžudystę: žmogus nusižudo prieš tai pakėlęs ranką prieš asmenį, kuris, jo manymu, apnuodijo jam gyvenimą. Jokiu kitu atveju savižudžio įniršis nebūna toks atviras, nes čia jis išliejamas ne žodžiais, o veiksmais. Savižudis egoistas niekada nesigriebs tokių smurto veiksmų. Žinoma, pasitaiko, jog ir jis skundžiasi gyvenimu, tačiau jo skundas kupinas liūdesio. Gyvenimas jį slegia, bet dėl to jis nejaučia skausmingo įniršio. Gyvenimas jam atrodo veikiau tuščias nei kankinantis. Niekas gyvenime jo nedomina, užtat niekas nesukelia ir pozityvaus sielvarto. Depresijos būsena neleidžia jam net įsikarščiuoti. Tuo tarpu altruisto savižudybė turi visai kitą prasmę. Iš esmės jis tam tikra prasme pats aukojasi už kitus. Taigi neabejotinai susidūrėme su savitu psichologiniu reiškiniu, kuris aiškiai skiriasi nuo anksčiau aptartųjų.

---

[6] Leroy, *op. cit.*, p. 241.

Beje, ši psichologinė forma, ko gera, būdinga anominės savižudybės prigimčiai. Išties nereglamentuoti jausmai yra nesuderinti nei tarpusavyje, nei su aplinkybėmis, kurias jie turėtų atitikti; tad jie negali išvengti skausmingų susidūrimų. Anomija – nesvarbu, ar ji būtų pažangaus, ar griaunamojo pobūdžio, – atpalaiduodama troškimus nuo bet kokių suvaržymų atveria duris iliuzijoms ir savo ruožtu nusivylimams. Žmogus, brutaliai išstumtas iš jam įprastos aplinkos, negali nepulti į neviltį, nes suvokia netekęs padėties, kurioje jis jautėsi šeimininkas, o jo neviltis, suprantama, atsigręžia prieš realias ar įsivaizduojamas priežastis, su kuriomis jis sieja savo negandas. Jeigu įvykusios katastrofos kaltininku jis laiko save, jis niršta pats ant savęs; priešingu atveju visa pagieža tenka kam nors kitam. Pirmuoju atveju lieka tik nusižudyti; antruoju atveju savižudybės gali būti griebiamasi prieš tai įvykdžius žmogžudystę ar kokį kitą smurto veiksmą. Tačiau emocinė būsena abiem atvejais vienoda; tik ji išsilieja ne ant to paties objekto. Ir vienu, ir kitu atveju – nepriklausomai nuo to buvo ar nebuvo įvykdyta žmogžudystė – žudomasi pykčio priepuolyje. Įprasto gyvenimo būdo sukrėtimas žmogui sukelia nepaprastą nervinę įtampą, kuri gali atlėgti tik išsiliedama kokiu nors agresyviu veiksmu. Šios prigimties emocijoms išsikrauti iš esmės nėra labai svarbu, kas taps objektu. Į ką toji agresija nukryps, lemia tik atsitiktinai susiklosčiusios aplinkybės.

Ne kitaip būna ir tais savižudybės atvejais, kurie pasitaiko tarp žmonių, išvis nelinkusių pasiduoti nepalankioms aplinkybėms, o, priešingai, užsimojusių visomis išgalėmis, nesiskaitant su taisyklėmis ir priemonėmis, pranokti save. Kartais tokiam žmogui nepavyksta pasiekti tikslo, kurį jis manė galįs pasiekti, bet iš tikrųjų tam pristigo jėgų; tai nepripažintų žmonių savižudybės, ypač dažnos suirus nusistovėjusiai socialinei klasifikacijai. Kartais pasitaiko, kad žmogus, kuriam ilgą laiką sekėsi patenkinti visus savo troškimus ir naujovių užgaidas, netikėtai susiduria su kliūtimi, kurios jis nepajėgia įveikti, ir tada jis nieko nelaukdamas atsižada nenusisekusio, kaip jam atrodo, gyvenimo. Prie tokių savižudžių priskirtinas Verteris – toji nerimastinga, pasak jo paties, siela, įsimylėjusi begalybę, – ryžęsis nusižudyti dėl to, kad jo meilė liko be atsako; taip pat ir visi menininkai, kurie ilgai maudęsi šlovės spinduliuose puola žudytis, nes buvo nušvilpti, susilaukė griežtesnės kritikos ar tiesiog pasijuto nebemadingi[7].

[7] Žr. Brierre de Boismont'o pateiktus pavyzdžius, p. 187–189.

Esama ir tokių savižudžių, kurie neturėdami pagrindo nusivilti žmonėmis ar aplinkybėmis puola į visišką neviltį be paliovos vaikydamiesi tai, kas nepasiekiama ir negalėdami numaldyti beribių savo troškimų. Dėl to jie kaltina apskritai gyvenimą, esą jis apgaulingas. Tačiau bevaisis blaškymasis, į kurį buvo be atodairos pasinėrę, pamažu juos taip išsekina, kad nusivylimo kartėlis nebepajėgia išsilieti taip agresyviai, kaip anais atvejais. Jų jausmai tarsi atbukę, netekę gebėjimo gyvai reaguoti. Užtat žmogus nugrimzta į savotišką melancholiją, kuri kai kuriais aspektais primindama egoisto intelektualo būseną neturi jai būdingo žavaus ilgesingumo. Tai veikiau pasipiktinimo kupinas bjaurėjimasis gyvenimu. Šią sielos būseną, kaip savo amžininkų bruožą, aprašė Seneka, sykiu nurodydamas joje slypinčią savižudybės grėsmę. „Mus graužiantis blogis yra ne kažkur šalia mūsų, jis – mumyse. Mes dažniausiai esame visiški bejėgiai, mes negebame pakelti kančios, nemokame džiaugtis malonumais, esame labai nekantrūs. Ne vienas iš mūsų linkę šauktis mirties vien todėl, kad patyrę visokių permainų pasijuntame grįžę prie pradinio taško ir manome nebegalį nieko nauja patirti"[8]. Mūsų laikų literatūroje šio psichologinio tipo atstovu, bene ryškiausiai įkūnijančiu tokio pobūdžio dvasinę būseną, galima laikyti René de Chateaubriand'ą. Kitaip nei savyje paskendęs Rafaelis, René – nepasotinamas žmogus: „Man visi priekaištauja, – skausmingai rašo jis apie save, – kad mano pomėgiai nepastovūs, kad aš neištikimas savo svajonėms, kad esu auka savo paties vaizduotės, kuri nekantrauja kuo greičiau pasiekti mano troškimų dugną, tarsi ją vargintų tai, kad jų – neišsemiama bedugnė; mane kaltina tuo, kad aš visada siekiu daugiau nei galiu pasiekti. Ak! Aš tik ieškau dar nepatirto gėrio, kuris mane instinktyviai traukia. *Nejaugi aš kaltas dėl to, kad vis prieinu ribą ir kad tai, kas ribota, man neturi jokios vertės?*"[9]

Šis aprašymas labai akivaizdžiai parodo tuos egoistinės ir anominės savižudybės tarpusavio panašumus ir skirtumus, kuriuos mes jau esame atskleidę sociologinės analizės būdu[10]. Vieno ir kito tipo savižudžius kamuoja tai, ką galima pavadinti begalybės liga. Tačiau abiem atvejais ši liga yra kitos formos. Pirmuoju atveju ji įgauna hipertrofuotos intelektualinės refleksijos pobūdį; antruoju atveju perdėm išauga

[8] *De tranquilitate animi*, II, *sub fine*. Cf. Lettre XXIV.

[9] *René*, edition Vialat, Paris, 1849, p. 112.

[10] Žr. p. 241.

ir darosi nevaldoma emocinė įtampa. Pirmuoju atveju savižudžio mintis užsisklęsdama savyje galiausiai praranda objektą; antruoju atveju nepasotinama aistra galiausiai netenka tikslo. Vienas paskęsta svajų begalybėje, kitą negrįžtamai įtraukia troškimų praraja.

Taigi matome, kad psichologinė savižudžio formulė ne tokia paprasta, kaip įprasta manyti. Teiginys, kad savižudis pavargo gyventi, nusivylė gyvenimu ir t. t., iš esmės nieko apie jį nepasako. Iš tikrųjų esama labai įvairių savižudžių tipų, o jų skirtumus bene labiausiai parodo nusižudymo būdas. Pagal tai savižudybes bei savižudžius galima suskirstyti į keletą rūšių: mat esminiais bruožais jos sutampa su savižudybių tipais, kuriuos mes esame nustatę anksčiau atsižvelgdami į savižudybes sukeliančių socialinių priežasčių prigimtį. Atrodo, tarsi tos priežastys įgautų savotišką tąsą individų psichologijoje.

Pravartu iškart pridurti, kad faktiškai jos ne visada reiškiasi pavieniui ir grynu pavidalu. Labai dažnai jos tarpusavyje susijungia sudarydamos mišrias savižudybių rūšis; atskira savižudybė gali turėti net keletui skirtingų rūšių būdingų bruožų. Taip yra todėl, kad individas gali būti vienu metu veikiamas įvairių savižudybę skatinančių socialinių priežasčių, tad jų poveikis individui savaime yra kompleksiškas. Antai ligonį neretai kamuoja skirtingos prigimties kliedesiai, kurie jo galvoje susipainioja, tačiau, nepaisant skirtingos kilmės, jie visi veikia viena kryptimi skatindami ryžtis tam pačiam poelgiui.Tarpusavio sąsaja jų poveikį netgi sustiprina. Arba, pavyzdžiui, ligonis gali karščiuoti dėl daugelio sykiu veikiančių įvairios kilmės priežasčių, kurių kiekviena savaip prisideda prie to, kad kūno temperatūra pakyla.

Ypač artimi vienas kitam du savižudybės veiksniai – egoizmas ir anomija. Kaip jau žinome, iš esmės tai tik du skirtingi tos pačios socialinės būsenos aspektai; tad nieko nuostabaus, kad jie gali reikštis to paties individo elgsenoje. Ko gera, išvis vargiai įmanoma, kad egoistas nebūtų linkęs į chaotiškumą; mat jo atsiribojimas nuo visuomenės lemia, kad visuomenė negali jo paveikti reguliuodama jo veiksmus. Vis dėlto jo troškimai dažniausiai būna pakankamai santūrūs; taip yra dėl to, kad pasinėręs savyje jis menkai domisi aplinkiniu pasauliu, tad jo jausminis gyvenimas gana išblėsęs. Galimas ir toks atvejis, kad nebūdamas grynas egoistas žmogus sykiu nėra ir savo aistrų vergas. Jame susijungusios dvi asmenybės. Jausdamas savyje tuštumą ir norėdamas ją užpildyti jis ieško naujų potyrių; tiesa, jis to imasi anaiptol ne taip aistringai, kaip tai būdinga veržliam žmogui, be to, jis kur kas greičiau persisoti-

na, ir tas persisotinimas vėl verčia jį gręžtis į save sustiprindamas pirminį polinkį į melancholiją. Jei kalbėsime apie chaotiškumą, tai jame neabejotinai esama egoizmo užuomazgų; visuomeniškam žmogui išvis nebūdinga maištauti prieš kokius nors socialinius varžtus. Egoizmo užuomazgos negali išsiskleisti tik tada, kai anomija vyrauja; mat versdama žmogų peržengti savo paties ribas anomija neleidžia jam užsisklęsti savyje. Tačiau jeigu jos poveikis ne itin stiprus, vienu ar kitu aspektu gali reikštis ir egoizmas. Pavyzdžiui, kliūtys, su kuriomis susiduria nepasotinamų troškimų žmogus, gali jį paskatinti užsisklęsti savyje ir ieškoti užsimiršimo dėl žlugusių vilčių savo vidiniame gyvenime. Tačiau liūdesys, kuris jį apima neradus ten nieko, už ko galėtų nusitverti, jį vėl verčia bėgti nuo savęs, o tai savo ruožtu tik didina jo nerimą ir nepasitenkinimą. Šitaip susiformuoja mišraus pobūdžio savižudybių tipas, kuriam būdingos įvairios viena kitą keičiančios būsenos: nuo apatijos pereinama prie susijaudinimo, nuo svajingumo – prie veiklos, nuo aistringų troškimų – prie melancholiškų apmąstymų.

Anomija gali pritapti ir prie altruizmo. Kokia nors krizė gali sukelti sąmyšį individo gyvenime, sutrikdyti jo santykių su aplinka pusiausvyrą ir tuo pat metu taip pakreipti jo altruistines nuostatas, kad šios pastūmėtų jį į savižudybę. Visa tai būdinga toms savižudybėms, kurias mes pavadinome maniakinėmis. Pavyzdžiui, Jeruzalės užgrobimas sukėlė masines žydų savižudybes, nes, viena vertus, romėnų pergalė reiškė, kad jie taps Romos pavaldiniais ir privalės mokėti jai duoklę, o tai iš pamatų keitė įprastinį žydų gyvenimo būdą; kita vertus – jie per daug mylėjo savo miestą ir buvo taip atsidavę savo tikėjimui, kad dvigubos netekties grėsmė jiems atrodė nepakeliamas dalykas. Beje, būna ir taip, kad nusigyvenęs žmogus ryžtasi savižudybei ne tik dėl to, kad jį gąsdina skurdas, bet ir dėl to, kad nori apsaugoti savo vardą bei artimuosius nuo bankroto negarbės. Tai, kad priversti išeiti į atsargą karininkai ar puskarininkiai neretai griebiasi savižudybės, lemia tiek staigios gyvenimo permainos grėsmė, tiek ir bendras įsitikinimas, jog jų gyvenimas tapo beprasmis. Dvejopos priežastys veikia viena kryptimi. Jos priveda prie savižudybių, kuriose altruistinei savižudybei būdinga stipri egzaltacija ir ramus ryžtas susijungia su anomijos sukelta kraštutine įtampa.

Pagaliau egoizmas ir altruizmas, nepaisant tarpusavio priešingumo, geba veikti išvien. Tam tikrais periodais, kai susiskaidžiusi visuomenė nustoja buvusi individų veiklos tikslas, vis dėlto randasi žmo-

nių, kurie jausdami bendros egoizmo būsenos poveikį trokšta visai ko kita. Tačiau puikiai suprasdami, kad pasinerti į save ne ką geriau, negu nuo vieno egoistinio malonumo pulti prie kito, ir kad praeinantys džiaugsmai, net ir kaskart vis nauji, niekada nenumaldys jų nerimo, jie ieško patvaresnio objekto, su kuriuo galėtų patikimiau susieti savo troškimus ir kuris suteiktų jų gyvenimui prasmę. Bet kadangi tikrovėje, jų manymu, nėra nieko, ką būtų galima branginti, jie gali patirti pasitenkinimą tik prasimanydami tam tinkamą idealią tikrovę. Mintyse jie susikuria įsivaizduojamą būtį, kuriai visa širdimi atsiduoda vien todėl, kad visa kita, neišskiriant ir jų pačių, jų nedomina. Jie tik joje mato gyvenimo prasmę, nes nesą nieko kita, dėl ko vertėtų gyventi. Taigi jie gyvena prieštaringą dvilypį gyvenimą: būdami individualistai tikrosios, jų manymu, realybės atžvilgiu jie yra visiški altruistai susikurto idealaus objekto atžvilgiu. Tačiau, kaip žinome, abi šios būsenos veda prie savižudybės.

Kaip tik tokia yra stojiškosios savižudybės prigimtis bei ypatumai. Mes ką tik parodėme, kokiu būdu ji įgauna esminių egoistinės savižudybės bruožų; tačiau juos galima atskleisti ir pažvelgus visai kitu kampu. Nors stoikas moko, kad žmogus turi būti visiškai abejingas viskam, kas išeina už jo individualaus *aš* ribų, nors jis verčia individą tenkintis pačiu savimi, sykiu jis laikosi įsitikinimo, jog žmogus visiškai priklauso nuo visatos proto, nes jis esąs tik šio realizavimosi priemonė. Taigi jis sujungia dvi priešingas koncepcijas: kraštutinio pobūdžio dorovinį individualizmą ir absoliutų panteizmą. Užtat stoikų praktikuojama savižudybė yra apatiška, kaip tai būdinga egoistams, bet sykiu jiems, kaip ir altruistams, tai – priedermės aktas[11]; joje esama ir egoisto melancholijos, ir veiklios altruisto energijos; egoizmas čia susipynęs su misticizmu. Tiesa, toks derinys būdingas tik nuosmukio epochų misticizmui, kuris, nepaisant išorinio panašumo, labai skiriasi nuo jaunose tautose atsirandančio misticizmo apraiškų. Pirmuoju atveju misticizmas kyla iš kolektyvinio polėkio, kuriam nejučia pasiduoda atskirų individų valia, iš pasišventimo, kuris verčia piliečius dėl bendro reikalo atsižadėti savęs; antrasis yra grynas egoizmas, kuris įsisąmoninęs save ir savąją niekybę mėgina pranokti pats save, tačiau tai, ką jam pavyksta pasiekti, yra netikra ir dirbtina.

[11] Seneka šlovina Katono savižudybę kaip žmogaus laisvės pergalę prieš esamybę (žr. *De prov.*, 2, 9 ir *Ep.*, 71, 16).

II

Galima *a priori* teigti, kad esama sąsajų tarp savižudybės prigimties ir savižudybės būdo, kurį pasirenka savižudis. Juk, rodos, visai natūralu manyti, kad priemonės, kurias jis pasitelkia savo apsisprendimui įgyvendinti, priklauso nuo išgyvenimų, privertusių jį taip pasielgti, tad, vadinasi, tos priemonės ir išreiškia jo išgyvenimus. Tokiu atveju būtų galima pasitelkus statistikos pateikiamą šio pobūdžio informaciją pamėginti tiksliau apibūdinti įvairias savižudybės rūšis atsižvelgiant į išorines jos formas. Tačiau tyrimai, kurių mes šiuo atžvilgiu ėmėmės, parodė tik neigiamus rezultatus.

Taip yra todėl, kad iš tikrųjų šį pasirinkimą lemia socialinės priežastys; mat įvairių savižudybės būdų pasiskirstymas toje pačioje visuomenėje gana ilgą laiką išlieka nepakitęs, tuo tarpu lyginant tarpusavyje skirtingas visuomenes tasai pasiskirstymas yra aiškiai kitoks. Tai puikiai liudija pateikiama lentelė.

XXX lentelė. *Įvairių savižudybės būdų pasiskirstymas (1.000 vyrų ir moterų savižudybių)*

Šalys	Metai	Pasismaugimas ir pasikorimas	Nusiskandinimas	Nusišovimas	Nušokimas iš aukštai	Nusinuodijimas	Užtroškimas
Prancūzija	1872	426	269	103	28	20	69
–	1873	430	298	106	30	21	67
–	1874	440	269	122	28	23	72
–	1875	446	294	107	31	19	63
Prūsija	1872	610	197	102	6,9	25	3
–	1873	597	217	95	8,4	25	4,6
–	1874	610	162	126	9,1	28	6,5
–	1875	615	170	105	9,5	35	7,7
Anglija	1872	374	221	38	30	91	–
–	1873	366	218	44	20	97	–
–	1874	374	176	58	20	94	–
–	1875	362	208	45	–	97	–
Italija	1874	174	305	236	106	60	13,7
–	1875	173	273	251	104	62	31,4
–	1876	125	246	285	113	69	29
–	1877	176	299	238	111	55	22

Taigi matome, kad kiekviena tauta turi pamėgtą savižudybės būdą, o preferencijų tvarka tiesiog nepajudinama. Ji netgi mažiau pasiduoda pokyčiams nei bendras savižudybių skaičius; aplinkybės, dėl

kurių kai kada pakinta antrasis rodiklis, tos tvarkos išvis nepaliečia. Maža to, socialinių priežasčių persvara čia tokia ryški, kad užgožia kosminių veiksnių poveikį. Antai nusiskandinimų dinamikoje sunku įžvelgti kokį nors sezoniškumo dėsnį, nors, tiesą sakant, šito reikėtų tikėtis. Štai 1872–1878 m. laikotarpio duomenys apie mėnesinį jų pasiskirstymą Prancūzijoje palyginti su visų rūšių savižudybėmis:

Mėnesinis savižudybių pasiskirstymas (1.000 metinių savižudybių)

	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužė	Birželis	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis	Gruodis
Visų rūšių	75,8	66,5	84,8	97,3	103,1	109,9	103,5	86,3	74,3	74,1	65,2	59,2
Nusiskandinimų	73,5	67,0	81,9	94,4	106,4	117,3	107,7	91,2	71,0	71,0	61,0	54,2

Taigi vasarą nusiskandinimų, palyginti su kitais savižudybės būdais, tik šiek tiek tepadaugėja. Tačiau šis metų laikas turėtų būti ypač tam palankus. Tiesa, sakoma, kad Šiaurėje nusiskandinimų būna mažiau nei Pietuose, ir tai siejama su klimatu[12]. Tačiau Kopenhagoje 1845–1856 metų laikotarpiu šio savižudybės būdo griebtasi ne rečiau nei Italijoje (atitinkamai 281 ir 300 atvejų). Sankt Peterburge 1873–1874 metais šis būdas buvo praktikuojamas dažniau nei kiti. Taigi temperatūra čia nėra kliūtis.

Tačiau socialinės priežastys, su kuriomis apskritai yra siejamos savižudybės, ir priežastys, nuo kurių priklauso savižudybės būdo pasirinkimas, neabejotinai skiriasi; išties neįmanoma atsekti kokio nors ryšio tarp mūsų nustatytų savižudybės tipų ir labiausiai paplitusių savižudybės būdų. Antai Italija – tvirtų katalikiškų tradicijų kraštas; mokslo kultūra iki pat pastarojo meto čia buvo menkai išsivysčiusi. Turint omeny, kad altruistinių savižudybių paplitimas yra atvirkščiai proporcingas šalies intelektualiniam lygiui (knygoje rasis nemažai šią hipotezę patvirtinančių argumentų), galima drąsiai teigti, jog altruistinių savižudybių čia pasitaiko dažniau nei Prancūzijoje ar Vokietijoje. Kita vertus, kadangi nusišovusių savižudžių čia kur kas daugiau nei Vidurio Europos šalyse, galima būtų daryti prielaidą, kad šis būdas siejasi su altruizmu.

[12] Morselli, p. 445–446.

Šią prielaidą, rodos, palaiko ir tai, kad kareiviai dažniausiai linkę nusišauti. Deja, pasirodo, kad Prancūzijoje šį savižudybės būdą dažniausiai renkasi intelektualiausia gyventojų klasė – rašytojai, dailininkai, pareigūnai[13]. Lygiai taip pat galima būtų manyti, kad natūraliausias melancholinės savižudybės būdas turėtų būti korimasis. Tačiau iš tikrųjų šio būdo dažniausiai griebiamasi kaime, nors melancholija – iš esmės miestiečių dvasinės būsenos ypatumas.

Taigi priežastys, kurios gali žmogų pastūmėti nusižudyti, ir priežastys, dėl kurių jis pasirenka tą, o ne kitą savižudybės būdą, yra anaiptol ne tos pačios. Pasirinkimo motyvai yra visiškai kitos kilmės. Pirma, kuris nors savižudybės būdas priklausomai nuo įpročių bei susiklosčiusių aplinkybių visumos jam yra prieinamesnis nei kiti. Eidamas menkiausio pasipriešinimo keliu tol, kol neatsiranda kokių nors kitokių paskatų, jis yra linkęs naudotis tokia priemone, kuri jam papuola po ranka ir kuri jam yra labiausiai įprasta, nes kasdien su ja susiduria. Štai kodėl, pavyzdžiui, dideliuose miestuose kur kas dažniau nei kaime, nusižudoma iš aukštai šokant žemyn: čia aukštesni namai. O plečiantis geležinkelių tinklui vis dažniau ieškoma mirties puolant po traukiniu. Taigi iš įvairių savižudybės būdų reliatyvaus pasiskirstymo savižudybių žemėlapyje iš dalies būtų galima spręsti apie industrinės technikos lygį, labiausiai paplitusią architektūrą, mokslinių žinių pobūdį ir t. t. Savaime suprantama, jog paplitus elektros vartojimui padažnės ir savižudybių elektros srove.

Tačiau bene labiausiai savižudybės būdo pasirinkimas priklauso nuo reliatyvios vertės, kurią kiekviena tauta ar kiekviena tos pačios tautos socialinė grupė priskiria įvairioms savižudybės formoms. Iš tikrųjų visos jos yra išrikiuojamos pagal tą patį planą. Vienos iš jų yra priskiriamos aukštesniam rangui, kitos smerkiamos kaip primityvios ar žeminančios; beje, viešoji nuomonė kiekvienoje bendruomenėje jas grupuoja savaip. Antai kariuomenėje vyrauja įsitikinimas, kad gėdingiausias būdas yra persirėžti gerklę; kitur – kad korimasis. Tad nesunku suprasti, kaip galėjo atsitikti, kad korimasis kur kas labiau paplitęs kaime nei mieste, o mažuose miesteliuose – labiau nei didmiesčiuose. Juk šis būdas ypač brutalus ir grubus, o tai žeidžia švelnesnius miestiečių papročius ir atrodo užgaulus žmogaus asmenybę gerbiantiems išsilavinusių miestiečių sluoksniams. Ko gera, bjaurėjimasis šia savižudybės forma

[13] Žr. Lisle, *op cit.*, p. 94.

sietinas ir su istoriškai susiformavusiu neigiamu požiūriu, kuris išprususius miestiečius jaudina labiau nei primityvų kaimietį.

Vadinasi, savižudžio pasirinktas mirties būdas neturi nieko bendra su pačios savižudybės prigimtimi. Nors iš pirmo žvilgsnio šie du vieno akto elementai atrodo labai susiję, iš tikrųjų jie vienas nuo kito nepriklauso. Juos sieja nebent grynai išoriniai ryšiai. Mat nors abiejų priežastys yra socialinės, jie išreiškia labai skritingas socialines būsenas. Išsiaiškinę pirmąją mes nieko nesužinome apie antrąją; ją reikia atskirai tyrinėti. Dėl šios priežasties, nepaisydami to, kad kalbant apie savižudybę šį aspektą įprasta ypač nuodugniai aptarinėti, mes prie jo daugiau nesustosime. Tai nieko nebepridėtų prie anksčiau gautų tyrimo rezultatų, kuriuos trumpai pateikiame šioje lentelėje:

Etiologinė ir morfologinė socialinių savižudybės tipų charakteristika

Individualios įvairių savižudybės tipų formos			
	Esminė charakteristika	Galimi antraeiliai bruožai	
Pagrindiniai tipai	Egoistinė savižudybė	Apatija	Vangi, savimi patenkinta melancholija Blaivus skeptiko šaltakraujiškumas
	Altruistinė savižudybė	Aistringa arba valinga energija	Ramus priedermės suvokimas Mistiško atspalvio entuziazmas Ramus tvirtumas
	Anominė savižudybė	Pyktis, nusivylimas	Baisi neapykanta gyvenimui Baisi neapykanta asmeniui (savižudybė įvykdžius žmogžudystę)
Mišrūs tipai	Anominė egoistinė savižudybė		Susijaudinimo ir apatijos, veiklumo ir svajingumo mišinys
	Anominė altruistinė savižudybė		Egzaltuota neviltis
	Egoistinė altruistinė savižudybė		Melancholija, tramdoma tvirtų dorovinių nuostatų

Tokie yra pagrindiniai, t. y. tam tikrų socialinių priežasčių tiesiogiai suformuoti, savižudybės ypatumai. Kiekvienu atskiru atveju jie individualizuojasi įgaudami savitų spalvų, kurios priklauso nuo asmeninio aukos charakterio bei ypatingų aplinkybių, į kurias ji yra patekusi. Tačiau susidariusių kombinacijų įvairovėje visada galima atsekti pagrindines formas.

Trečia knyga

APIE SAVIŽUDYBĘ KAIP SOCIALINĮ REIŠKINĮ

I skyrius

SOCIALINIS SAVIŽUDYBĖS DĖMUO

Išsiaiškinę, kokie veiksniai lemia socialinio savižudybės rodiklio pokyčius, mes jau galime tiksliau nusakyti tikrovės, kurią tasai rodiklis apibūdina skaičiais, prigimtį.

I

Galima *a priori* teigti, kad savižudybės individualios sąlygos yra dvejopos.

Pirma, savižudžio padėtis yra susiklosčiusi dėl tam tikrų išorinių aplinkybių. Kai kurie savižudybės griebęsi žmonės kamavosi dėl šeimyninių nesklandumų ar įžeistos savimeilės, kitus išsekino skurdas ar ligos, dar kitus graužė sąžinė dėl dorovinio nusižengimo ir t. t. Tačiau mes matėme, kad šie individualūs ypatumai nepaaiškina savižudybių rodiklio dinamikos; rodiklis ženkliai pakinta ir tada, kai įvairios su atskiromis savižudybėmis tiesiogiai susijusių aplinkybių kombinacijos gana pastoviai kartojasi. Taip yra todėl, kad ne jos buvo lemiama apsisprendimo priežastis. Tai, kad joms kartais tenka svarbus vaidmuo tokį žingsnį apmąstant, dar neįrodo jų paveikumo. Tiesa, refleksyviai žmogaus sąmonei būdingi svarstymai neretai būna grynai formalūs ir iš esmės turi tik vieną tikslą – paremti jau anksčiau priimtą sprendimą, kurio motyvai nėra įsisąmoninti.

O dėl aplinkybių, kurios laikomos savižudybės priežastimis tik dėl to, kad dažnai ją lydi, tai jų yra nesuskaičiuojama daugybė. Vienas nusižudė būdamas visko pertekęs, o kitas – gyvendamas skurde; vienas jautėsi nelaimingas gyvendamas santuokoje, kitas ką tik išsiskyrė nutraukdamas nenusisekusią santuoką. Vienur nusižudė kareivis, nubaustas už nusižengimą, kurio jis nepadarė; kitur ranką prieš save pa-

kėlė nusikaltėlis, likęs nenubaustas už savo nusikaltimą. Pretekstu savižudybei gali pasitarnauti patys įvairiausi ar net vienas kitam visiškai priešingi gyvenimo įvykiai. Tai reiškia, kad nė vienas iš jų nelaikytinas specifine savižudybės priežastimi. Gal vis dėlto apie priežastinį ryšį byloja visiems tiems įvykiams būdingi bendri ypatumai? Bet ar jų išvis esama? Daugių daugiausia galima pasakyti: visiems šiems įvykiams bendra tai, kad jie sukelia apmaudą, širdgėlą, tačiau kas galėtų nustatyti, kokio stiprumo skausmingi išgyvenimai gali žmogų privesti prie tokios tragiškos atomazgos? Gyvenime nėra net ir menkiausio nusivylimo, apie kurį galėtume iš anksto pasakyti, kad jis niekada gyvenimo neapkartins, tuo labiau kad dėl jo gyvenimas neišvengiamai taps nepakeliamas. Vieni žmonės geba ištverti baisias nelaimes, o kiti žudosi dėl menkų nuoskaudų. Beje, mes jau išsiaiškinome, kad žmonės, kuriems gyvenime tenka atkakliai dirbti, anaiptol nepriklauso prie tų, kurie dažniausiai žudosi. Veikiau prabangus gyvenimas apginkluoja žmogų prieš jį patį. Lengviausiai gyvenimo atsisakoma tais istoriniais laikotarpiais, kai gyventi tampa lengviau arba kai žmogus priklauso pasiturinčiai klasei. Beje, nors asmeninė aukos būsena ir gali kartais nulemti jo apsisprendimą, tai atsitinka labai retai, ir, suprantama, socialinio savižudybių rodiklio nepaaiškina.

Net ir tie tyrinėtojai, kurie individualioms sąlygoms priskiria didžiausią vaidmenį, daugiau dėmesio skiria ne išoriniams įvykiams, o vidinei individo prigimčiai, t. y. biologinei jo sandarai bei ją formavusiems fiziniams veiksniams. Užtat savižudybė yra vaizduojama kaip tam tikro temperamento rezultatas, kaip neurastenijos, priklausančios nuo tų pačių veiksnių kaip ir ji, epizodas. Tačiau mums nepavyko nustatyti jokio tiesioginio reguliaraus ryšio tarp neurastenijos ir socialinio savižudybių rodiklio. Šių dviejų reiškinių dinamika neretai netgi būna atvirkščiai proporcinga, ir pasitaiko, kad tuo pačiu metu toje pačioje šalyje vieno jų rodikliui nukritus iki minimumo antrojo rodiklis pasiekia maksimumą. Mes neaptikome apibrėžtos sąsajos tarp savižudybių dinamikos ir tokių fizinės būsenos ypatumų kaip rasė, klimatas, temperatūra, kurie, kaip manoma, daro didžiausią poveikį nervų sistemai. Net jei tam tikromis sąlygomis ir gali išryškėti didesnis ar mažesnis neuropato polinkis į savižudybę, tai anaiptol nereiškia, kad savižudybė yra neišvengiama jo lemtis; net ir kosminiai veiksniai nepajėgūs būtent šia kryptimi paveikti jo prigimčiai būdingų bendro pobūdžio tendencijų.

Kas kita išryškėjo, kai palikę nuošaly individą mes visą savo dėmesį nukreipėme į visuomenes mėgindami įžvelgti kiekvienai visuomenei būdingo polinkio į savižudybę priežastis jų pačių prigimtyje. Turime pripažinti, kad savižudybės ryšys su fizinio bei biologinio pobūdžio faktais yra abejotinas ir dviprasmiškas, o jos sąsajos su tam tikromis socialinės sferos būsenomis – tiesioginės ir pastovios. Čia susidūrėme su patikimais dėsniais, kurie leido mums imtis metodinės savižudybės tipų klasifikacijos. Sociologinės savižudybių priežastys, kurias mes nustatėme, padėjo paaiškinti netgi daugelį tokių sutapimų, kurie dažnai priskiriami materialių priežasčių poveikiui, sykiu manant, kad jie patys tą poveikį ir patvirtina. Paaiškėjo, kad moterys žudosi kur kas rečiau nei vyrai tiesiog todėl, kad jos palyginti kur kas mažiau dalyvauja bendruomenės gyvenime ir užtat mažiau jaučia jo poveikį – nesvarbu, gerą ar blogą. Tas pat pasakytina ir apie senus žmones bei vaikus, nors priežastys čia ir kitos. Pagaliau tai, kad savižudybių skaičius nuo sausio iki birželio mėnesio didėja, o po to pradeda mažėti, siejasi su analogiškais sezoniniais socialinio aktyvumo svyravimais. Natūralu, kad įvairūs padariniai, kuriuos sukelia socialinė veikla, svyruoja tos veiklos ritmu, t. y. jos kur kas ženklesnės pirmuoju metų periodu; savižudybė – viena iš tokių padarinių.

Visi šie faktai rodo, kad savižudybių rodiklis gali būti paaiškintas tik sociologiškai. Visuomenės dvasinė sankloda – štai kas kiekvienu momentu apibrėžia savanoriškų mirčių kontingentą. Kiekvienai tautai yra būdinga tam tikros energijos kolektyvinė galia, skatinanti žmogų nusižudyti. Savižudžio veiksmai, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo tik jo asmeninio būdo apraiškos, iš tikrųjų yra tik akivaizdų išorinį pavidalą įgavusios socialinės būsenos rezultatas bei tąsa.

Šitaip yra išspendžiamas šio veikalo pradžioje iškeltas klausimas. Teiginys, kad kiekviena žmonių bendruomenė turi daugiau ar mažiau išreikštą polinkį į savižudybę, – anaiptol ne metafora; jis paremtas pačia reiškinio prigimtimi. Kiekviena socialinė grupė iš tikrųjų turi tam tikrą, tik jai būdingą kolektyvinį polinkį į savižudybę, iš kurio kyla individualūs polinkiai, o ne atvirkščiai. Tą kolektyvinį polinkį sudaro konkrečioje visuomenėje vyraujantis egoizmas, altruizmas ar anomija bei greta išryškėjantys jų padariniai – svajingos melancholijos, ryžtingo pasaulio atsižadėjimo ar iš viso to kylančio beviltiško nuovargio tendencijos. Kaip tik šie individams persiduodantys bendruomenės polinkiai skatina juos nusižudyti. O dėl asmeninio gyvenimo įvykių, ku-

rie paprastai laikomi tiesioginėmis savižudybės priežastimis, tai jų poveikis galimas tik tada, jei tokiam poelgiui jau yra pribrendusios dvasinės žmogaus nuostatos, kurios savo ruožtu yra visuomenės dvasinės būsenos atgarsis. Norėdamas pats sau išsiaiškinti savo norą nusižudyti žmogus ieško priežasčių tiesiogiai jį supančiose aplinkybėse; jis mano, kad gyvenimas liūdnas, nes jam pačiam liūdna. Aišku, jį apėmęs sielvartas yra atėjęs iš išorės, tačiau ne ta prasme, kad jį sukėlė vienas ar kitas jo paties gyvenimo įvykis, o ta prasme, kad individas jį perėmė iš socialinės grupės, kuriai pats priklauso. Štai kodėl nėra tokio įvykio, kuris negalėtų pasitarnauti atsitiktine savižudybės priežastimi. Viskas priklauso nuo to, su kokia jėga individą veikia savižudybę sukeliančios priežastys.

II

Beje, šias mūsų išvadas pats savaime patvirtina socialinio savižudybės rodiklio pastovumas. Mūsų pasirinktas metodas iki šiol vertė mus nesvarstyti savižudybės pastovumo klausimo, nes faktiškai jokio kito aiškinimo jis ir nereikalauja.

Kai Quetelet atkreipė filosofų dėmesį[1] į akivaizdžiai reguliarų tam tikrų socialinių reiškinių kartojimąsi tuo pačiu laiko periodu, jis buvo įsitikinęs galįs tai paaiškinti savąja vidutinio žmogaus teorija, kuri, beje, iki šiol tebėra vienintelis sistemiškas šios nusistebėjimą keliančios ypatybės aiškinimas. Pasak jo, kiekvienai visuomenei būdingas tam tikras žmogaus tipas, kurį daugiau ar mažiau tiksliai atkartoja dauguma visuomenės individų, ir tik mažuma iš jų, veikiami įprastinę gyvenimo tėkmę trikdančių sąlygų, nuo to tipo nukrypsta. Pavyzdžiui,

[1] Pirmiausia šiuo atžvilgiu minėtini du jo veikalai: *Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale*, 2 t., Paris 1835, bei *Du système social et des lois qui le régissent*, Paris, 1848. Nors Quetelet pirmasis pamėgino šį reguliarumą moksliškai paaiškinti, tačiau ne jis pirmas jį tyrinėjo. Tikrasis dvasinių reiškinių statistikos kūrėjas yra pastorius Süssmilchas; tam skirtas jo veikalas *Die Gottliche Ordnung in den Veranderungen des menschlichen Geschlechts, aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben erwiesen*, 3 t., 1742.

Žr. tuo pačiu klausimu: Wagner, *Die Gesetzmassigkeit*, etc., pirma dalis; Drobisch, *Die Moralische Statistik und die menschliche Willensfreiheit*, Leipzig, 1867 (ypač p. 1–58); Mayr, *Die Gesetzmassigkeit im Gesllschaftsleben*, Münich, 1877; Oettingen, *Moralstatistik*, p. 90 ir toliau.

esama tam tikros fizinių bei dvasinių bruožų visumos, būdingos daugumai prancūzų, tačiau kur kas rečiau ir mažiau tie bruožai pastebimi tarp italų ar vokiečių, ir atvirkščiai. Kadangi tipiški bruožai yra gerokai labiau paplitę, gerokai dažniau pasitaiko ir tuos bruožus atitinkančių poelgių; kaip tik tipiški žmonės sudaro ištisus batalionus. O išsiskiriančiais ypatumais pasižyminčių žmonių, kaip, beje, ir pačių išskirtinių ypatumų, palyginti nėra daug. Kita vertus, nors bendras tipas ir nėra absoliučiai nekintamas, jis kinta nepalyginti lėčiau nei individualusis žmogaus tipas; mat visuomenė kaip individų masė kur kas sunkiau keičiasi nei vienas ar keli individai. Šis pastovumas natūraliai reiškiasi ir poelgiuose, kurie kyla iš būdingiausių bendro tipo savybių; poelgiai nepakinta nei kokybiniu, nei kiekybiniu aspektu, kol nepakinta savybės, o kadangi būtent šie elgsenos būdai sykiu yra ir labiausiai paplitę, tai pastovumas neišvengiamai tampa bendru visoms žmogaus aktyvumo apraiškoms dėsniu, o tai ir atskleidžia statistika. Iš tikrųjų statistikas skaičiuoja visus vienarūšius konkrečiai visuomenei būdingus faktus. O kadangi dauguma jų išlieka nepakitę, kol išlieka nepakitęs tai visuomenei būdingas bendras tipas, o šis, be to, labai sunkiai pasiduoda pokyčiams, tai natūralu, kad statistinių tyrimų rezultatai gana ilgai yra kasmet tokie patys. O dėl faktų, susijusių su išskirtinėmis savybėmis bei individualaus pobūdžio atsitiktinumais, tai jie, aišku, tokiu reguliarumu nepasižymi; todėl pastovumas niekada nebūna absoliutus. Tačiau šie faktai – išimtys; užtat pastovumas yra taisyklė, o kintamumas – išimtis.

Šį bendrą tipą Quetelet pavadino *vidutiniu tipu*, nes jis nustatomas vos ne tiksliai pagal aritmetinį individualių tipų vidurkį. Pavyzdžiui, jeigu išmatuotume visų konkrečios visuomenės žmonių ūgius, juos susumuotume ir padalytume iš išmatuotų individų skaičiaus, gautas rezultatas apytikriai išreikštų bendriausią ūgį. Mat galima daryti prielaidą, kad nukrypimų aukštyn ir žemyn nuo normos (t. y. aukštaūgių ir mažaūgių žmonių) skaičius yra beveik vienodas. Kompensuodami vienas kitą jie tarpusavyje išsilygina nepažeisdami dalmens.

Teorija išties atrodo labai paprasta. Tačiau, pirma, paaiškinimu ją galima laikyti tik tada, jeigu ji leidžia suprasti, kaip atsitinka, kad dauguma individų įkūnija vidutinį tipą. Individams keičiantis tipo tapatybė gali išlikti, jeigu jis tam tikra prasme nuo individų nepriklauso; kita vertus, jis vis dėlto turi tam tikru būdu į individus įsiskverbti. Tiesa, problema išnyksta, jei laikomės prielaidos, kad minėtas tipas su-

tampa su etniniu tipu. Mat konstitutyviniai rasės elementai, kuriuos individas gauna iš šalies, neprisiima individo patirtų pokyčių; o juk tie elementai įsikūnija jame ir tik jame. Tačiau visiškai aišku, kad rasės požymiai įsiskverbia į grynai individualias savybes, maža to, jos formuojasi jų pamatu. Bet šį aiškinimą pritaikyti savižudybei būtų galima tik tada, jeigu žmogaus polinkis į savižudybę tiesiogiai priklausytų nuo rasės; tačiau žinome, kad faktai tokiai prielaidai prieštarauja. O gal bendra socialinės sferos būsena, būdama ta pati daugumai atskirų individų, kone visus juos veikia daugiau ar mažiau vienodai ir šitaip „įspaudžia" iš dalies tuos pačius bruožus? Tačiau socialinę sferą iš esmės sudaro idėjos, tikėjimai, papročiai, bendri siekiai. Į individus jie gali „įsisunkti" tik egzistuodami tam tikra prasme nepriklausomai nuo jų; bet šis požiūris artimas mūsų jau pasiūlytam klausimo aiškinimui. Čia juk netiesiogiai pripažįstama, kad esama kolektyvinio polinkio į savižudybę, kuris analogiškų individualių polinkių atžvilgiu yra pirmesnis, tad lieka išsiaiškinti, iš ko jis susideda ir koks yra jo poveikis.

Tačiau būtina pridurti: kad ir kokiu būdu aiškintume vidutinio žmogaus tipo paplitimą, minėta teorija išvis nepadeda suprasti reguliarumo, kuriuo reiškiasi socialinis savižudybių rodiklis. Iš tikrųjų pagal apibrėžimą šis tipas sietinas tik su bruožais, kurie būdingi daugumai gyventojų. Tačiau savižudybė – tai mažumos polinkis. Šalyse, kuriose ji labiausiai paplitusi, milijonui gyventojų tenka ne daugiau kaip 300–400 atvejų. Aritmetiniam žmonių vidurkiui yra būdinga jėga, kuri remdamasi savisaugos instinktu raute išrovė savižudybę; vidutinis žmogus nesižudo. Bet jeigu polinkis į savižudybę – retenybė ir anomalija, turime pripažinti, kad jis nieko bendra neturi su vidutiniu tipu, tad ir nuodugniausia jo analizė nepadės mums suprasti, kodėl savižudybių skaičius toje pačioje visuomenėje yra pastovus, nepadės paaiškinti net ir to, kodėl išvis esama savižudybių. Taigi turime pripažinti, kad Quetelet teorija pagrįsta neteisinga prielaida. Jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad pastovumas būdingas tik bendriausioms žmogaus aktyvumo apraiškoms; bet tam tikro pastovumo neabejotinai esama ir sporadiškuose poelgiuose, kurie socialiniame lauke išnyra kaip izoliuoti pavieniai įvykiai. Jis tarėsi atsakęs į visus *desiderata*, parodydamas, kaip galima esant reikalui paaiškinti nekintamumą to, kas nėra išimtis; bet pati išimtis turi savąjį, nė kiek ne mažiau svarbų, nekintamumo aspektą. Visi žmonės miršta; kiekvienas gyvas organizmas taip

sudarytas, kad negali nesuirti. O žmonių, kurie nusižudo, išties labai nedaug; didžiulė daugybė žmonių išvis neturi tokių savybių, kurios galėtų jį pastūmėti į savižudybę; vis dėlto savižudybių rodiklis savo pastovumu pralenkia bendro mirtingumo rodiklį. Tai reiškia, kad tam tikro bruožo paplitimas ir jo permanentiškumas nėra taip tvirtai tarpusavyje susiję, kaip manė Quetelet.

Beje, šią išvadą patvirtina ir jo paties metodu gaunami rezultatai. Kad pagal Quetelet principą apskaičiuotume kurio nors vidutiniam tipui būdingo bruožo intensyvumą, reikia susumuoti visus to bruožo pasireiškimo konkrečioje visuomenėje atvejus ir gautą skaičių padalyti iš individų, su kuriais tokie atvejai gali būti siejami, skaičiaus. Antai Prancūzijoje, kur ilgą laiką milijonui gyventojų tekdavo ne daugiau 150 savižudybių, vidutinį polinkio į savižudybę stiprumą galima išreikšti santykiu 150:1.000000 = 0,00015; Anglijoje, kur tam pačiam gyventojų skaičiui tenka tik 80 savižudybių, šis santykis lygus 0,00008. Tai ir būtų vidutinio individo polinkio į savižudybę stiprumo rodikliai. Tačiau tokie skaičiai yra praktiškai lygūs nuliui. Šitoks menkas polinkis yra taip toli nuo veiksmo, jog galima sakyti, kad jo išvis nėra. Jis neturi tiek galios, kad pats savaime galėtų privesti prie savižudybės. Tad ir kaip bendras daugumos ypatumas jis negali paaiškinti, kodėl vienoje ar kitoje visuomenėje kasmet įvyksta tiek savižudybių.

Be to, šitoks polinkio vertinimas yra gerokai perdėtas. Quetelet priėjo prie šio požiūrio tik todėl, kad jis aritmetiniam vidutinių žmonių vidurkiui savavališkai priskyrė tam tikrą polinkį į savižudybę, šio polinkio energiją vertindamas pagal jo pasireiškimo faktus, kurie būdingi ne vidutiniam žmogui, o tik nedaugeliui išskirtinių žmonių. Taigi anomalija pasitarnavo polinkio į savižudybę normai apibrėžti. Tiesa, Quetelet tikėjosi šio prieštaravimo išvengti, atkreipdamas dėmesį į tai, kad anomaliniai nukrypimai, būdami priešingos krypties, vienas kitą kompensuoja ir galiausiai išsilygina. Tačiau tokia kompensacija būtų galima, jei kalbėtume apie ypatumus, kurie, šiaip ar taip, yra būdingi visiems žmonėms, kaip, pavyzdžiui, ūgis. Iš tikrųjų galima daryti prielaidą, kad ypač aukšto ūgio žmonių yra apytikriai tiek pat, kiek ir labai mažo ūgio. Taigi aritmetinis išskirtinio ūgio vidurkis turėtų apytikriai prilygti įprastiniam žmogaus ūgiui: kaip tik šis ūgis ir yra statistiškai nustatomas. Tačiau viskas bus kitaip, jei kalbėsime apie tokį iš prigimties išskirtinį faktą, kaip polinkis į savižudybę; šiuo atveju Quetelet metodas gali tik dirbtinai priskirti vidutiniam tipui elemen-

tą, kuris į aritmetinį vidurkį neįeina. Savaime suprantama, šis elementas, kaip ką tik matėme, čia yra įtraukiamas labai „praskiestas" kaip tik todėl, kad individų, kuriems jis priskiriamas, skaičius yra gerokai didesnis, palyginti su tuo, koks jis turėtų būti. Jeigu klaida praktiškai ir nėra reikšminga, vis dėlto jos esama.

Iš tikrųjų Quetelet apskaičiuotas santykis išreiškia, kokia yra tikimybė, kad tam tikrai socialinei grupei priklausantis žmogus vienų metų laikotarpiu nusižudys. Jeigu 100.000 gyventojų per metus tenka 15 savižudybių, galima apskaičiuoti, jog tikimybė, kad bet kuris asmuo per tą patį laiko tarpsnį nusižudys, yra 15 iš 100.000. Tačiau ši tikimybė mums ničnieko nesako apie tai, koks yra vidutinis polinkis į savižudybę, ir neleidžia teigti, jog tokio polinkio išvis esama. Tasai faktas, kad tam tikras procentas žmonių nusižudo, neleidžia daryti išvados, kad tai vienokiu ar kitokiu laipsniu gresia ir likusiems, ir nepadeda mums suprasti, kokios prigimties ir paveikumo yra savižudybę sukeliančios priežastys[2].

Taigi vidutinio žmogaus teorija klausimo nepaaiškina. Grįžkime prie problemos ir pažiūrėkime, kaip ji iškyla. Savižudžiai yra nedidelė mažuma, išsibarsčiusi po visą žemę; kiekvienas iš jų savižudybės aktą atlieka atskirai, nežinodamas, kad kiti savo ruožtu daro tą patį; nepaisant to, savižudžių skaičius išlieka toks pat tol, kol nepasikeičia visuomenė. Tai įmanoma tik esant sąlygai, kad visi šie individualūs poelgiai, iš pažiūros tarpusavyje tokie nepriklausomi, iš tikrųjų būtų sukelti tos pačios virš individų iškilusios priežasties arba tos pačios priežasčių grupės. Antraip išvis negalėtume paaiškinti, kodėl kasmet vienodas skaičius šių pavienių, viena apie kitą nieko nežinančių va-

[2] Šie samprotavimai dar kartą patvirtina, kad rasė negali turėti lemiamo poveikio socialiniam savižudybių rodikliui. Iš tikrųjų etninis tipas sykiu yra ir giminės tipas; jis apima tik bendrus gausios individų grupės bruožus. O savižudybė yra išskirtinis faktas. Taigi rasės sanklodoje nėra nieko, kas galėtų nulemti savižudybę; kitaip savižudybė turėtų būti labai paplitusi, tačiau faktiškai taip nėra. Bet jei nė vienas rasės dėmuo išties negali būti laikomas pakankama savižudybės priežastimi, tai galbūt rasė pati savaime pajėgi nulemti didesnį ar mažesnį žmonių jautrumą savižudybę sukeliančioms priežastims? Jei faktai šią prielaidą ir patvirtintų – beje, iš tikrųjų taip nėra, – vis dėlto turėtume mažių mažiausiai pripažinti, kad etninis tipas – labai menkos galios veiksnys, nes tariama jo įtaka nepajėgi apimti bent jau visų atvejų daugumos, o reiškiasi tik išskirtiniais atvejais. Žodžiu, rasė negali paaiškinti, kodėl iš 1 milijono tai pačiai rasei priklausančių žmonių kasmet nusižudo daugių daugiausia 100 ar 200.

lių priveda prie to paties poelgio. Dažniausiai jos neturi viena kitai jokios įtakos; jų nesieja jokie susitarimai; ir vis dėlto viskas vyksta taip, tarsi jos vykdytų vieną įsakymą. Taip yra todėl, kad bendroje jas supančioje aplinkoje esama tam tikros jėgos, kuri visas jas kreipia viena linkme ir kuri veikdama daugiau ar mažiau intensyviai lemia didesnį ar mažesnį pavienių savižudybių skaičių. Beje, lemtingų poelgių, kuriais toji jėga išsiskleidžia, svyravimai nepriklauso nei nuo organinės, nei nuo kosminės aplinkos pokyčių, o tik nuo socialinės sferos būsenos. Tai reiškia, kad ta jėga yra kolektyvinė. Kitaip tariant, kiekvienai tautai kaip visumai yra būdingas savitas polinkis į savižudybę, nuo kurio priklauso, kokio dydžio duoklę savanoriškai mirčiai jai tenka atseikėti.

Šiuo požiūriu savižudybių rodiklio pastovumas netenka savo paslaptingumo – jis neatrodo mįslingesnis nei to rodiklio individualumas. Kadangi kiekviena visuomenė turi savitą būdą, kurio ji negali kasdien kaitalioti, ir kadangi, kita vertus, polinkis į savižudybę kyla iš dvasinės socialinių grupių sanklodos, kiekvienoje grupėje jis neišvengiamai būna kitoks ir sykiu išlieka net kelerius metus nepakitęs. Tasai polinkis yra vienas esminių socialinės savijautos elementų; beje, kolektyvinių esybių, kaip ir pavienių individų, savijauta – tai labiausiai asmeniška ir nekintanti būsena, nes ji yra visa ko pamatas. Aišku, kad iš jos kylantys padariniai turi pasižymėti tokiu pat individualumu ir pastovumu. Visiškai natūralu, kad jos pasirodo esančios netgi pastovesnės nei bendras mirtingumas. Juk temperatūra, įvairūs klimato bei geologiniai ypatumai, žodžiu, įvairios sąlygos, nuo kurių priklauso žmogaus sveikata, kur kas permainingesnis dalykas nei tautos charakterį formuojantys veiksniai.

Esama vienos hipotezės, kuri iš pirmo žvilgsnio skiriasi nuo ankstesnės ir gali kai kam pasirodyti patraukli. Iš tikrųjų galgi iškilusiam keblumui įveikti pakaktų prielaidos, kad kasmet reguliariai vienodu santykiu kartojasi įvairūs asmeninio gyvenimo įvykiai, kurie paprastai laikomi savižudybę lemiančiomis priežastimis? Tarkime[3], kad kiekvienais metais įvyksta maždaug vienodas skaičius nelaimingų vedybų, bankrotų, karjeros žlugimo ar nusigyvenimo atvejų ir t. t. Jei tas pats skaičius individų kasmet papuola į analogišką padėtį, visai

[3] Šios nuomonės iš esmės laikosi Drobischas anksčiau cituotame veikale.

natūralu, kad tiek pat jų ryžtasi ir lemtingam žingsniui, kurį diktuoja susiklosčiusi padėtis. Nėra reikalo įsivaizduoti, kad jie paklūsta viršesnei jėgai; pakanka laikytis prielaidos, kad susidūrę su tomis pačiomis aplinkybėmis jie dažniausiai vienodai samprotauja.

Tačiau mes žinome, kad individualūs įvykiai, po kurių neretai žudomasi, iš tikrųjų nėra savižudybių priežastys. Pakartotinai pabrėžiame, kad jokia žmogaus gyvenimo nelaimė negalėtų jo privesti prie savižudybės, jeigu jis tam neturėtų kitokiu būdu atsiradusio polinkio. Be to, kad ir kokią įtaką priskirtume nelaimingiems asmeninio gyvenimo įvykiams, toks aiškinimas tik vieną klausimą pakeistų kitu jo neišspręsdamas. Mat liktų neaišku, kodėl tos beviltiškos padėtys kasmet vienodai kartojasi pagal tam tikrą kiekvienai šaliai būdingą dėsnį. Kaip įmanoma, kad toje pačioje, tarkime, stabilioje, visuomenėje visada yra tiek nedarnių šeimų, tiek ekonominių nesėkmių ir t. t.? Toks reguliarus tų pačių įvykių vienodo skaičiaus kartojimasis vienoje šalyje ir visiškai kitokio jų skaičiaus kartojimasis kitoje šalyje būtų visiškai neapaiškinamas dalykas, jeigu kiekvienoje visuomenėje nevyktų tam tikri procesai, turintys galią įtraukti gyventojus į prekybos ar gamybos avantiūras, gebantys juos pastūmėti tokio pobūdžio poelgiams, kurie suardo šeimos ryšius ir t. t. Taigi kiek kitu būdu grįžtama prie tos pačios prielaidos, kuri tariamai jau buvo atmesta[4].

[4] Ši argumentacija teisinga ne vien kalbant apie savižudybę, nors kaip tik šiuo atveju ji ypač iškalbinga. Lygiai taip pat ji pritaikoma aiškinant bet kokio pobūdžio nusikaltimą. Iš tikrųjų nusikaltėlis yra tokia pat išskirtinė būtybė kaip ir savižudis, vadinasi, vidutinio tipo prigimtis nepadės paaiškinti nusikaltimų dinamikos. Tas pat pasakytina ir apie santuoką, nors polinkis tuoktis yra labiau paplitęs, nei polinkis žudytis ar nužudyti kitą. Kiekvienu amžiaus tarpsniu santuokas sudarančių žmonių yra tik labai menka mažuma, palyginti su to paties amžiaus viengungiais. Antai Prancūzijoje 25–30 metų amžiaus grupėje, t. y. kaip tik tuo gyvenimo tarpsniu, kai santuokų būna daugiausia, iš 1.000 abiejų lyčių viengungių kasmet susituokia 176 vyrai ir 135 moterys (1887–1881 m.). Jeigu potraukis tuoktis (kurio nereikėtų maišyti su seksualinio bendravimo potraukiu) taip retai įgauna tokią jėgą, kurios pakanka jam patenkinti, tai savaime aišku, kad vidutiniam tipui būdinga to potraukio energija negali paaiškinti vieno ar kito periodo santuokų statistikos. Iš tikrųjų šiuo atveju, kaip ir kalbant apie savižudybę, statistiniai skaičiai išreiškia ne vidutinį individualių polinkių intensyvumą, o kolektyvinės galios pastūmėti žmogų vedyboms stiprumą.

III

Pasistenkime giliau pasiaiškinti mūsų panaudotų terminų prasmę ir svarbą.

Užsiminus apie kolektyvinius polinkius ar aistras įprasta manyti, kad šie žodžiai – tai tik metaforos arba kalbėsena apie tai, ko iš tikrųjų nėra, bet kas nusako savotišką tam tikro skaičiaus individualių būsenų vidurkį. Į tuos polinkius nežiūrima kaip į tikrovės reiškinius, kaip į jėgas *sui generis*, iškilusias virš individualių sąmonių. Tačiau iš tikrųjų kaip tik tokia yra jų prigimtis, ir kaip tik apie tai visu balsu byloja savižudybės statistika[5]. Konkrečią visuomenę sudarantys individai bėgant metams keičiasi; o savižudžių skaičius išlieka tas pats tol, kol nepasikeičia pati visuomenė. Paryžiaus gyventojų sudėtis neregėtai sparčiai atsinaujina; vis dėlto Prancūzijos savižudybių statistikoje Paryžiui tenkanti dalis išlieka akivaizdžiai pastovi. Nors tam, kad kariuomenės pajėgos ištisai pasikeistų, pakanka vos keleto metų, atskiros šalies savižudybių rodiklis kinta nepaprastai lėtai. Visose šalyse kolektyvinis gyvenimas paklūsta tam pačiam metiniam ritmui; maždaug nuo sausio iki liepos jis aktyvėja, o po to veiklos tempai lėtėja. Ir nors įvairių Europos visuomenių nariai galėtų būti priskirti labai skirtingiems vidutiniams tipams, vis dėlto sezoniniai ir netgi mėnesiniai savižudybių skaičiaus svyravimai aiškiai vyksta pagal vieną dėsnį. Lygiai taip pat skirtingose socialinėse grupėse, nepaisant individualių charakterių skirtingumo, esama pastovaus santykio tarp santuokoje gyvenančių žmonių polinkio į savižudybę ir analogiško našlaujančių vyrų bei moterų polinkio; taip yra tik todėl, kad visur išlieka pastovus ryšys tarp našlystės būsenos ir vedybiniam gyvenimui būdingos dvasinės sanklodos. Kadangi priežastys, lemiančios savanoriškų mirčių skaičių kurioje nors visuomenėje ar jos dalyje, visus individus, nepaisant jų charakterio, veikia vienodu intensyvumu, jos turėtų būti nuo individų nepriklausomos. Sakoma, jog taip yra todėl, kad vienodas gyvenimo būdas visur sukelia tuos pačius padarinius. Tai tiesa, tačiau gyvenimo būdas yra tam tikras reiškinys, kurio pastovumas reikalauja paaiškinimo. Jeigu gyvenimo būdas lieka nepakitęs, nors jį

[5] Beje, ne tik savižudybių statistika; prie tokios išvados, kaip rodo ankstesnė pastaba, logiškai veda visi dvasinių reiškinių statistikos duomenys.

praktikuojančių subjektų gretos nepaliaujami keičiasi, be jokios abejonės, jo turinys negali būti ištisai iš jų paveldėtas.

Manoma, jog šios išvados galima išvengti atkreipus dėmesį į tai, kad tęstinumą sukuria patys individai, tad norint jį paaiškinti nėra reikalo socialinius reiškinius traktuoti kaip savotišką transcendenciją individualaus gyvenimo atžvilgiu. Antai sakoma, jog „bet koks socialinis reiškinys – kalbos žodis, religinė apeiga, amato paslaptis, meno metodas, įstatymo straipsnis, dorovės maksima – yra perimamas, nes vieni individai – t. y. tėvai, mokytojai, bičiuliai, kaimynai, draugai – juos perduoda kitiems"[6].

Be abejo, tokio aiškinimo iš bėdos pakaktų norint suprasti, kaip apskritai mintis ar jausmas perduodami iš kartos į kartą, kaip nenutrūksta atmintis[7]. Tačiau turint omeny savižudybę ar šiaip įvairius poelgius, apie kuriuos informacijos mums teikia dvasinių reiškinių statistika, būtina pabrėžti, kad tokių faktų perėmimas pasižymi viena labai savita, taip paprastai nepaaiškinama ypatybe. Juk iš tikrųjų yra perimamas ne tik tam tikras veikimo būdas, *bet ir tą veikimo būdą atitinkančių poelgių skaičius*. Svarbu ne tik tai, kad kasmet įvyksta savižudybių, bet ir tai, kad kiekvienais metais jų paprastai būna tiek pat, kiek ir praėjusiais. Ypač stebina tai, kad perduodama ne tik prie savižudybės žmogų privedanti dvasios būsena, bet kad ji perduodama tam pačiam individų skaičiui, pakliuvusiam į tokias aplinkybes, kurios būtinos, kad toji būsena peraugtų į veiksmą. Argi šitai būtų įmanoma, jeigu tame procese dalyvautų tik individai? Kiekis pats savaime išvis neperduodamas. Šiandien gyvenantys žmonės negali iš anksčiau gyvenusiųjų

[6] Tarde, *La sociologie élémentaire*, in *Annales de l'Institut international de sociologie*, p. 213.

[7] Mes sakome *iš bėdos*, nes svarbiausias šios problemos aspektas liktų nepaaiškintas. Išties norint paaiškinti minėtą tęstinumą reikia atskleisti ne tik tai, kokiu būdu papročiai gali būti perimami pereinant iš vieno laikotarpio į kitą, bet ir tai, kaip jie išsaugo savo galią ir geba toliau funkcionuoti. Juk tai, kad nauja karta gali grynai individualaus perdavimo keliu sužinoti apie ankstesnės kartos poelgius, dar anaiptol nereiškia, kad ši karta būtinai turi elgtis taip, kaip elgėsi ana. Tad kas gi verčia naujos kartos žmones kaip tik taip elgtis? Gal pagarba papročiams, protėvių autoritetas? Tačiau tokiu atveju tęstinumo priežastis yra ne individai, ne jų gebėjimas būti idėjų ir papročių laidininkais, o toji grynai kolektyvinė dvasios būsena, kuri lemia ypatingą tautos pagarbą savo protėviams. Šiai dvasinei būsenai savo ruožtu pasiduoda individai. Kaip ir polinkio į savižudybę atveju, jos poveikis konkrečiai visuomenei turi apibrėžtą galią priklausomai nuo to, kokiu laipsniu individai paklūsta tradicijai.

sužinoti, kokią duoklę jie privalo atiduoti savižudybei; vis dėlto jeigu aplinkybės nepakinta, jie sumoka lygiai tą pačią duoklę kaip ir anie.

Nejaugi teks pripažinti, kad kiekvienas savižudis turi nelyg įkvėpėją ar vadovą tarp praėjusių metų aukų, o jis pats yra tik ano dvasios perėmėjas? Mat tik priėmus šią sąlygą galima tarti, kad socialinis savižudybių rodiklis nusistovi individams perduodant tradiciją vienas kitam. Juk jeigu visa aibė vienu ypu neperduodama, kiekvienas ją sudarantis vienetas turėtų būti perduodamas atskirai. Kiekvienas savižudis savo polinkį turėtų būti perėmęs iš kurio nors savo pirmtako, ir kiekviena savižudybė būtų tarsi ankstesnės savižudybės aidas. Tačiau nėra nė vieno fakto, kuris patvirtintų asmeninio pobūdžio perimamumą tarp dviejų dvasinių įvykių, kurių vieną statistika užregistravo, pavyzdžiui, šiais metais, o kitą, analogišką, – praėjusiais. Kaip anksčiau esame nustatę, tik labai išskirtiniais atvejais pasitaiko, kad koks nors poelgis būtų sukurstytas kito panašios prigimties poelgio. Tad kodėl vis dėlto šie rikošetai taip taisyklingai kasmet kartojasi? Kodėl turi praeiti vieni metai, kad pirminis faktas sukeltų analogišką atvejį? Kodėl pagaliau randasi tik viena jo kopija? Mat kiekvienas modelis turėtų būti atkuriamas vidutiniškai tik vieną kartą – kitaip negalėtų būti pastovios visumos. Išties nėra prasmės ilgiau svarstyti šios savavališkos ir nevaisingos hipotezės. Bet jeigu ją atmetame, jeigu pripažįstame, kad vienodas metinių duomenų skaičius randasi ne dėl to, kad kiekvienas atskiras atvejis sukursto kitu laiko periodu nutinkantį analogišką atvejį, tai šis skaičių sutapimas galimas tik dėl tam tikros virš atskirų įvykių plevenančios ne asmeninio pobūdžio priežasties.

Taigi būtina pasitelkti labai tikslius terminus. Kolektyviniai polinkiai – labai savita būtis; tai yra tokios pat realios jėgos kaip ir kosminės jėgos, nors prigimtimi ir skiriasi; jos veikia individą irgi išoriškai, nors ir kitokiais būdais. Tai leidžia teigti, kad pirmosios jėgos yra ne mažiau tikroviškos nei antrosios, tad ir jų realumas patvirtinamas tokiu pat būdu – t. y. atsižvelgiant į jų sukeltų padarinių pastovumą. Konstatavę, kad mirties atvejų skaičius kasmet labai menkai pakinta, mes šį reguliarumą aiškiname teigdami, kad mirtingumas priklauso nuo klimato, nuo temperatūros, nuo dirvožemio prigimties, žodžiu, nuo tam tikrų materialių jėgų, kurios būdamos nepriklausomos nuo individo keičiantis kartoms išlieka pastovios. Vadinasi, jeigu tokių dorovinių veiksmų kaip savižudybės kartojimasis yra palyginti ne mažiau pastovus ar netgi dar pastovesnis, tai turime pripažinti, kad ir

šie veiksmai priklauso nuo individų atžvilgiu išorinių jėgų. Kadangi tos jėgos gali būti tik dorovinio pobūdžio, o greta atskiro žmogaus nėra pasaulyje kitos dorovinės esybės, išskyrus visuomenę, aišku, kad tos jėgos turi būti socialinės. Kad ir kaip jas vadintume, svarbu pripažinti jų realumą suvokiant jas kaip visumą jėgų, kurios lemia mūsų veiksmus savo išoriniu poveikiu, panašiai kaip ir tada, kai mus veikia fizinė ar cheminė energija. Tai anaiptol ne verbalinės esmės, o tikrovės reiškiniai *sui generis*, kuriuos galima matuoti, lyginti jų reliatyvią galią, kaip tai daroma norint nustatyti elektros srovės ar šviesos šaltinio stiprumą. Taigi dorovinių reiškinių, pirmiausia – savižudybių, statistika naujai ir itin akivaizdžiai patvirtina pagrindinį mūsų teiginį – kurį mes, beje, turėjome progos išsakyti kitame veikale[8] ir kurį laikome pamatiniu sociologijos metodo principu, – kad socialiniai faktai yra objektyvūs. Toks teiginys, be abejo, žeidžia sveiką nuovoką. Tačiau į mokslą nepatikliai būdavo žiūrima kiekvieną kartą, kai jis atskleisdavo žmonėms nežinomą jėgą. Inertiškas protas linkęs priešintis, kai tik iškyla reikalas keisti nusistovėjusią sąvokų sistemą, kad galėtų rastis naujas požiūris ir būtų sukurtos naujos sąvokos. Tačiau būtina vieniems kitus suprasti. Jeigu sociologija egzistuoja, ji gali būti tik mokslas apie dar nepažintą pasaulį, kitokį nei tie, kuriuos tyrinėja kiti mokslai. Jeigu tasai pasaulis nėra realybių sistema, jis yra niekas.

Susidurdama su tradiciniais prietarais ši sociologijos samprata neišvengiamai sukėlė prieštarų, į kurias mums tenka atsakyti.

Pirma, toji samprata paremta prielaida, kad kolektyviniai polinkiai bei idėjos yra kitokios prigimties nei individualūs polinkiai bei idėjos, kad pirmieji turi tokių bruožų, kurie nėra būdingi antriesiems. Kyla abejonė – argi gali šitaip būti, jeigu visuomenė susideda tik iš individų? Tačiau šitaip samprotaujant tektų pripažinti, kad gyvojoje gamtoje nesama nieko daugiau nei negyvoje materijoje, nes ląstelė susideda išimtinai iš negyvų atomų. Be to, visuomenėje iš tikrųjų veikia ne kokios nors kitos, o tik pačių individų jėgos; tačiau susivieniję individai sukuria naujo tipo psichinę esybę, gebančią savaip mąstyti ir jausti. Be abejo, atskirų individų sąmonėse jau glūdi socialinį faktą sukuriančių elementarių savybių užuomazgos. Tačiau socialinis faktas – tai tam tikros transformacijos padarinys, kuris randasi tik susidarius individų sąjungai. Pati toji sąjunga yra aktyvus, savitus padarinius sukelian-

[8] Žr. *Règles de la méthode sociologique*, II skyrius.

tis veiksnys. Vadinasi, ji pati savaime jau yra naujas reiškinys. Apie tam tikrą permainą pasaulyje kalba ir individualios sąmonės, kurios, užuot likusios viena nuo kitos izoliuotos, tarpusavyje grupuojasi ir jungiasi. Taigi visiškai natūralu, kad šie pokyčiai savo ruožtu sukelia kitus pokyčius, kad atsiradusios naujovės pagimdo kitas naujoves, kad randasi reiškiniai, pasižymintys tokiais ypatumais, kurie jau nebėra būdingi juos sudarantiems elementams.

Nuginčyti šį teiginį būtų galima tik priėmus prielaidą, kad visuma yra kokybiškai tapati jos dalių sumai ir kad padarinys kokybine prasme yra redukuojamas į ją sukėlusių priežasčių visumą; tai savo ruožtu reikštų, jog pokytis arba išvis nepripažįstamas, arba jis darosi nepaaiškinamas. Iš tiesų šios kraštutinės tezės buvo griebtasi, tačiau jai pagrįsti pateikti tik du gana keisti argumentai. Pirma, esą „sociologijoje mes remiamės ypatingu intuityviu gebėjimu tiesiogiai pažinti ne tik elementą – t. y. individualią mūsų sąmonę, bet ir iš sąmonių visumos susidedantį junginį", ir, antra, ši dvejopa introspekcija leidžianti mums „aiškiai konstatuoti, kad pašalinus visus individus socialumo nelieka"[9].

Pirmas teiginys – tai aklas visos šiuolaikinės psichologijos paneigimas. Šiandien sutartinai pripažįstama, kad savistabos būdu psichinio gyvenimo anaiptol neįmanoma pažinti, kad vidinis jausmas nepajėgia įsiskverbti į jo gelmes, kurias mes labai pamažu aplinkiniais keliais mėginame pasiekti pasitelkdami sudėtingus metodus, analogiškus tiems, kuriais mokslas tyrinėja išorinį pasaulį. Klaidinga būtų manyti, kad sąmonės prigimtis neturi jokių paslapčių. O dėl antrojo teiginio, tai jis – grynai savavališkas. Autorius leidžia sau tvirtai pareikšti, esą asmeniškai jam susidaro įspūdis, kad visuomenėje realiai nėra nieko, kas nebūtų kilę iš individo, bet kadangi šiam teiginiui pagrįsti stinga argumentų, jokia diskusija neįmanoma. Juk labai paprasta būtų pasikliauti ir visiškai jam priešingu įspūdžiu, kurį apie visuomenę yra susidarę daugelis žmonių, įsivaizduojančių ją ne kaip formą, kurią spontaniškai prisiima individo prigimtis peržengdama savo pačios ribas, bet kaip juos ribojančią priešišką jėgą, kuriai jie stengiasi atsispirti. Ką jau bekalbėti apie minėtą intuiciją, tariamai leidžiančią mums tiesiogiai, be jokio tarpininko pažinti ne tik elementą, t. y. individą, bet ir jų junginį, t. y. visuomenę. Jeigu iš tikrųjų pakaktų vien plačiai atsimerkti ir atidžiai įsižiūrėti, kad

[9] Tarde, *op. cit.*, in *Annales de l'Institut de sociol.*, p. 222.

iškart atsivertų socialinio pasaulio dėsniai, tai sociologija būtų nereikalinga ar bent ji būtų labai paprastas mokslas. Deja, faktai perdėm akivaizdžiai byloja, kokia nekompetentinga šiuo atžvilgiu yra sąmonė. Remdamasi pati savimi, negaudama jokių nuorodų iš išorės, ji niekada nebūtų net įtarusi, jog kasmetinis tam tikro skaičiaus demografinių reiškinių kartojimasis yra būtino pobūdžio. Tuo labiau ji negebėtų pati savo jėgomis atskleisti to būtinumo priežasčių.

Tačiau socialinį gyvenimą atskirdami nuo individualiojo, mes anaiptol nenorime pasakyti, kad jame nėra jokių psichinių apraiškų. Priešingai, akivaizdu, kad socialinis gyvenimas iš esmės susideda iš įsivaizdavimų. Tačiau kolektyviniai įsivaizdavimai yra kitos prigimties nei individualūs. Mes nemanome, jog teiginys, esą sociologija – tai psichologija, yra nepriimtinas, tačiau svarbu pridurti, kad socialinė psichologija turi savus dėsnius, kurie nesutampa su individualios psichologijos dėsniais. Aiškumo dėlei pateiksime vieną pavyzdį. Įprasta manyti, kad religijos šaltinis – tai baimės ar pagarbos jausmas, kurį sąmoningiems subjektams sukelia paslaptingos ir bauginančios esybės; laikantis šio požiūrio, religija įsivaizduojama kaip paprasta individualių būsenų bei asmeniškų išgyvenimų sklaidos išraiška. Tačiau toks supaprastintas aiškinimas neturi nieko bendra su faktais. Atkreipę dėmesį į tai, kad gyvūnų pasaulyje, kuriam būdingos tik rudimentinės socialinio gyvenimo apraiškos, religijos institucija išvis nežinomas dalykas, kad ji reiškiasi tik ten, kur gyvuoja kolektyvinė organizacija, kad ji kinta priklausomai nuo visuomenių pobūdžio, turėsime pakankamą pagrindą pripažinti, jog religinė mąstysena būdinga tik į grupes susijungusiems žmonėms. Jeigu individas pažintų tik pats save bei fizinį pasaulį, jam niekada nekiltų idėja, jog esama jėgų, be galo pranokstančių jį bei visa, kas jį supa. Net ir didingiausios gamtos jėgos, su kuriomis individui tenka susidurti, negalėtų jam įkvėpti tokios sąvokos; mat pradžioje, kitaip nei šiandien, jis išvis negalėjo žinoti, kokiu mastu tos jėgos jį pranoksta; jis veikiau manė galįs tam tikromis sąlygomis savo nuožiūra jas valdyti[10]. Tik mokslas parodė, koks jis, palyginti su jomis, silpnas. Visuomenė – štai toji jėga, kuri gebėjo pelnyti individo pagarbą ir tapo jo garbinimo objektu; dievai – tai tik hipostazuota tos jėgos forma. Galiausiai religija – tai simbolių, kuriuos

[10] Žr. Frazer, *Golden Bough*, p. 9 ir toliau.

pasitelkdama visuomenė įsisąmonina pati save, sistema; tai kolektyvinei esybei būdingas mąstymo būdas. Taigi atsiveria įvairialypė mentalinių būsenų visuma, kuri negalėtų susiklostyti, jeigu pavienės sąmonės nesusijungtų; gimusios iš šios sąjungos, šios būsenos papildo iš individo prigimties kylančias būsenas. Kad ir kaip kruopščiai pastaršias išanalizuotume, niekada nepavyktų jose aptikti ko nors, kas paaiškintų, kokiu būdu susiformavo ir išsiskleidė šie ypatingi tikėjimai bei apeigos, iš kur radosi totemizmas, kaip iš šio išaugo natūrizmas, kuris savo ruožtu peraugo vienur į abstrakčią Jahvės religiją, kitur – į graikų ar romėnų politeizmą ir t. t. Beje, pabrėždami heterogeninį socialumo ir individualumo pobūdį, mes iš esmės norime pasakyti, kad anksčiau išdėstytos mintys liečia ne tik religiją, bet ir teisę, dorovę, madas, politines institucijas, pedagogines normas ir t. t., žodžiu, visas kolektyvinio gyvenimo formas[11].

Kita mums reiškiama prieštara iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti rimtesnė. Mat mes manome, kad socialinės būsenos ne tik kokybiškai skiriasi nuo individualių būsenų, bet sykiu yra tam tikra prasme išoriškos individams. Mes netgi nepabūgome tą išoriškumą prilyginti fizinių jėgų išoriškumui. Pasak oponentų, visuomenė susideda tik iš individų, tad argi gali būti dar kažkas už jų?

Jeigu ši prieštara būtų pagrįsta, mes susidurtume su antinomija. Mat nedera išleisti iš akių to, kas buvo nustatyta anksčiau. Juk saujelė žmonių, kuri kasmet nusižudo, nesudaro natūralios grupės, nes šie žmonės tarpusavyje nebendrauja, o tokiu atveju savižudybių skaičiaus pastovumas gali priklausyti tik nuo tam tikros visiems individams bendros, virš jų iškilusios ir juos pergyvenančios priežasties poveikio. Jėga, kuri daugybę pavienių, po visą žemę pasklidusių atvejų paverčia vientisu junginiu, neišvengiamai turi būti kiekvienam iš jų išoriška. Jeigu pasirodytų, kad ji iš tikrųjų negali būti jų atžvilgiu išoriška, problema būtų neišsprendžiama. Tačiau ši abejonė neturi jokio pamato.

[11] Kad išvengtume netikslių interpretacijų, pridursime, jog mes anaiptol nemanome esant aiškią ribą, ties kuria baigiasi individualumo valdos ir prasideda socialumo karalystė. Elementų sąjunga nesusidaro vienu mostu, kaip ne iškart išryškėja ir jos padariniai; tam reikia laiko, tad, vadinasi, yra momentų, kai šių sferų realumas nėra apibrėžtas. Taigi perėjimas nuo vieno pobūdžio padėties prie kito pobūdžio padėties nereiškia šuolio; tačiau tai anaiptol ne argumentas, kad jų nereikia atskirti. Kitaip tektų pripažinti, kad pasaulyje – kuriame, beje, nesama visiškai atskirų rūšių ir vyksta nuolatinė evoliucija – nėra jokių skirčių.

Pirma, netiesa, kad visuomenę sudaro tik individai; ji apima ir materialius dalykus, kurie visuomenės gyvenime atlieka labai svarbų vaidmenį. Socialinis faktas neretai tiek materializuojasi, kad pats tampa išorinio pasaulio elementu. Pavyzdžiui, tam tikras architektūros tipas – tai socialinis reiškinys; tačiau jis iš dalies yra įsikūnijęs pastatuose, įvairios paskirties statiniuose, kurie kartą pastatyti tampa savarankiškomis, nuo individų nepriklausomomis realybėmis. Tai pasakytina ir apie susisiekimo bei transporto kelius, apie pramonėje bei namų ūkyje naudojamus įrankius bei mašinas, atspindinčias technikos būklę kiekvienu istoriniu tarpsniu, apie rašto kalbą ir t. t. Socialinis gyvenimas, šitaip tarsi susikristalizavęs ir materialiu pavidalu sustingęs, sykiu tampa regima tikrove, veikiančia mus iš išorės. Susisiekimo keliai, kurie buvo pastatyti iki mūsų, kreipia mūsų reikalus vienokia ar kitokia kryptimi priklausomai nuo to, su kokiomis šalimis užsimezgė ryšiai. Vaiko skonis formuojasi jam susiliečiant su tautos skonį atspindinčiais ankstesnių kartų paveldo paminklais. Būna ir taip, kad amžių slinktyje užmarštin nugrimzdę paminklai, kai juos sukūrusios tautos jau seniai išnykusios, vėl išnyra į dienos šviesą ir iš naujo atgyja naujose visuomenėse. Šitaip randasi išties ypatingas reiškinys – vadinamosios Atgimimo epochos. Atgimimas reiškia, kad kažkur tarsi „nusėdęs" ir ilgą laiką slaptai „tūnojęs" socialinis gyvenimas staiga atbunda ir pradeda keisti intelektualinę bei dorovinę tautų, nedalyvavusių jį kuriant, orientaciją. Aišku, jis negalėtų atgyti, jeigu gyvuojančios sąmonės nebūtų pasirengusios priimti jo poveikio; tačiau, kita vertus, tos sąmonės jaustų ir mąstytų visai kitaip, jeigu to poveikio nebūtų buvę.

Tą patį galima pasakyti ir apie apibrėžtas formules, kurios glaustai išreiškia tikėjimo dogmas ar teisės nuostatas ir kurių išoriškumas įtvirtinamas pašvęstumo forma. Aišku, net ir labai tiksliai suformuluotos jos liktų negyvos, jeigu niekas joms neatstovautų ir netaikytų jų gyvenime. Bet nors tų formulių pačių savaime ir nepakanka, tai nekliudo joms būti socialinio gyvenimo veiksniais *sui generis*. Mat jų poveikio būdas yra labai savitas. Teisiniai santykiai labai skirtingai klostosi priklausomai nuo to, yra ar nėra rašytinė teisė. Ten, kur kodeksas nustatytas, jurisprudencija yra griežtesnė, tačiau mažiau lanksti, teisynas vieningesnis, tačiau labiau sustingęs. Jis mažiau geba prisitaikyti prie atskirų atvejų įvairovės ir labiau priešinasi novatorių sumanymams. Materialios formos, į kurias jis įvelkamas, nėra paprasti neveiksmingi verbaliniai junginiai, o veikiančios realybės – tai akivaiz-

džiai liudija padariniai, kurių be jų nebūtų. Taigi maža pasakyti, kad minėtos formulės yra išorinės individualių sąmonių atžvilgiu; tasai išoriškumas lemia specifinius jų ypatumus. Kadangi jos yra atitrūkusios nuo individų, šiems sunkiau pritaikyti jas prie aplinkybių, taigi dėl tos pačios priežasties jos yra atsparios pokyčiams.

Tačiau nėra abejonės, jog šitaip objektyvuojasi ir materializuojasi ne visa socialinė sąmonė. Tautinės estetikos įkvėpti kūriniai jos ištisai neapima; apibrėžti priesakai toli gražu neatspindi visos dorovės. Didelė jos dalis lieka neapimta. Kolektyvinis gyvenimas tam tikroje plotmėje plaukia visiškai laisvai; čia srovena begalė įvairiausių sąmonės srovių, jos banguoja, cirkuliuoja visomis kryptimis tarpusavyje susikirsdamos ir tūkstančiais įvairiausių būdų susipindamos, ir kaip tik dėl to, kad niekada nenurimsta, jos negali įgauti jokios objektyvios formos. Šiandien visuomenę užgulę liūdesio ir nevilties debesys, rytoj, žiūrėk, priešingai – širdys bus pakylėtos džiugaus pasitikėjimo dvelksmo. Vienu laikotarpiu visus pagauna individualizmo banga; ateina kitas metas, ir įsigali visuomeniškos bei filantropinės nuotaikos. Vakar gyvavo kosmopolitizmas, o šiandien jį užgožė patriotizmas. Nepaisant visų tų kunkuliuojančių verpetų, nepaliaujamų potvynių ir atoslūgių, pamatiniai teisės ir dorovės principai, sustingę savo pašventintomis formomis, lieka nepakitę. Beje, patys tie principai tik išreiškia gyvenimą, virš kurio jie yra iškilę ir kuriame patys dalyvauja; jie yra to gyvenimo rezultatas, o ne jo tramdytojai. Visų šių maksimų pamatą sudaro gyvi nūdienos jausmai, formulės juos reziumuoja, tačiau jos yra tik išorinis tų jausmų apvalkalas. Jeigu formulės neatitiktų konkrečių visuomenėje sklandančių jausmų ir įspūdžių, jos nesusilauktų jokio atgarsio. Tad pripažindami jų realumą mes anaiptol nemanome, kad jos sudaro dvasinės tikrovės visumą. Tai juk reikštų, kad ženklas tapatinamas su ženklinamuoju daiktu. Be abejo, ženklas yra realus objektas; jo negalima laikyti neveiksmingu epifenomenu; šiandien puikiai žinoma, koks vaidmuo jam tenka intelektinėje raidoje. Bet vis dėlto tai yra tik ženklas[12].

[12] Tikimės, kad po šio paaiškinimo niekas nebepriekaištaus, esą mes norį sociologijoje vidinį aspektą pakeisti išoriniu. Mes pradedame nuo išorinio aspekto, nes tik tai, kas išoriška, mums yra tiesiogiai prieinama, bet darome tai tik tam, kad galėtume pažvelgti vidun. Suprantama, tai sudėtingas metodas, bet kitokio mes neturime, jeigu norime pasirinktos srities tyrimuose vadovautis faktų tvarka, o ne jų sukeltu asmeniniu įspūdžiu.

Kadangi šiame kolektyviniame gyvenime nėra nieko pakankamai patvaraus, kas galėtų įsitvirtinti, jis savo pobūdžiu niekuo nesiskiria nuo suformuluotų principų, kuriuos ką tik aptarėme. *Jis yra išoriškas kiekvieno atskiro vidutinio individo atžvilgiu.* Štai, pavyzdžiui, rimtas visuotinis pavojus sužadina patriotinius jausmus; iš to kyla kolektyvinis polėkis, kuris paskatina visą visuomenę nelyg aksiomą pripažinti, kad visi asmeniniai interesai, net ir tie, kurie paprastai laikomi ypač gerbtinais, nieko neverti, palyginti su bendru interesu. Beje, šis principas skelbiamas ne kaip savotiškas *desidaratum;* kilus reikalui jo stropiai laikomasi. Tačiau pažvelkime į daugumos individų laikyseną. Daugumai jų neabejotinai būdingos tokios dvasinės būsenos apraiškos, tačiau jos vos rusena. Net ir karo metu gana reta žmonių, kurie būtų pasirengę visiškai savęs išsižadėti. *Taigi jei kalbėsime apie tautos daugumą, tarp jų sudarančių individualių sąmonių nerasime nė vienos, kuriai kolektyvinis nusiteikimas nebūtų kone visiškai išorinis dalykas, nes kiekviena iš jų tik juo persiima iš dalies.*

Tą patį galima pasakyti ir apie pačius tvirčiausius pamatinius dorovinius jausmus. Pavyzdžiui, visuomenė paprastai pagarbiai žiūri į žmogaus gyvybę; tos pagarbos stiprumas yra gana apibrėžtas ir gali būti matuojamas atsižvelgiant į reliatyvų už žmogžudystę skiriamos bausmės griežtumą[13]. Kita vertus, vidutiniam žmogui šis jausmas taip pat šiek tiek būdingas, tačiau jis yra kur kas silpnesnis ir reiškiasi kitaip nei visuomenėje. Kad suprastume tą skirtumą, pakanka palyginti jausmą, kurį mums asmeniškai sukelia žmogžudys ar pats žmogžudystės vaizdas, su tuo jausmu, kuris tomis pačiomis aplinkybėmis pagauna susirinkusią minią. Yra žinoma, kokių kraštutinių veiksmų gali griebtis minia, jeigu jos niekas nesulaiko. Taip yra todėl, kad įsiplieskia kolektyvinis pyktis. Beje, skirtumas išryškės, jei stebėsime, kaip po tokių įvykių jaučiasi visuomenė ir kokį įspūdį jie palieka individams, kitaip tariant, jei sugretinsime individualią ir socialinę žmog-

[13] Norint sužinoti, ar toji pagarba vienoje visuomenėje stipresnė nei kitoje, reikia atkreipti dėmesį ne tik į vidinį bausmės priemonių griežtumą, bet ir į jos vietą bausmių skalėje. Už žmogžudystę dabar, kaip ir ankstesniais amžiais, skiriama mirties bausmė. Tačiau dabar paprasta mirties bausmė yra reliatyviai griežčiausia, nes tai – aukščiausia bausmė; tuo tarpu anksčiau būta ir dar žiauresnių bausmių. Bet kadangi tada už paprastą žmogžudystę tos dar griežtesnės priemonės nebūdavo taikomos, galima daryti išvadą, kad žmogžudystė tada buvo mažiau smerkiama.

žudystės sukeltų jausmų formą. Visuomenės pasipiktinimas taip įsiplieskia, kad ją dažniausiai tenkina tik mirties bausmė. O dėl mūsų asmeniškai, tai jeigu aukos nepažinojome ar buvome jai abejingi, jeigu nusikaltėlis nesisukioja mūsų aplinkoje ir, vadinasi, mums asmeniškai nėra pavojingas, tai mes pripažindami, kad teisinga yra už tokį poelgį bausti, nesijaučiame tiek sukrėsti, kad dėl to būtinai pasiduotume tikram kerštо troškimui. Mes nė piršto nepajudinsime dėl to, kad nusikaltėlis būtų surastas; mes netgi nesutiktume jo išduoti. Reikalas pakrypsta kita linkme tik tuo atveju, kai viešoji nuomonė, kaip sakoma, šoka piestu. Mes tampame reiklesni ir aktyvesni. Tačiau tada mūsų lūpomis byloja viešoji nuomonė; aktyvumas kyla ne asmeniškai iš mūsų pačių, o spaudžiant bendruomenei.

Dažniausiai atotrūkis tarp socialinės būsenos ir jos individualių atgarsių yra dar didesnis. Minėtais atvejais individualizuotas kolektyvinis jausmas daugeliu atvejų bent jau išlaikydavo pakankamai jėgos pasipriešinti žmogų žeidžiančiam poelgiui; daugumos žmonių sąmonėje pasibjaurėjimas dėl pralieto žmogaus kraujo šiandien pakankamai giliai įsišaknijęs, kad užkirstų kelią žmogžudystės idėjų plitimui. Tačiau paprasta apgaulė, polinkis patyliukais, be smurto sukčiauti tokio pasipiktinimo anaiptol nesukelia. Išties ne taip daug žmonių pakankamai gerbia kito žmogaus teises, kad pajėgtų visiškai užslopinti giliai tūnančią pagundą neteisėtai praturtėti. Tai nereiškia, kad auklėjimas neišugdo tam tikro nepakantumo bet kokiam teisingumą pažeidžiančiam poelgiui. Tačiau koks didžiulis atotrūkis skiria šį neapibrėžtą, neryžtingą, į kompromisus linkusį jausmą nuo to garbę nuplėšiančio pasmerkimo, kurį bet kokios vagystės atžvilgiu negailestingai, be jokių išlygų ir nutylėjimų reiškia visuomenė. Ką ir kalbėti apie kitas priedermes, kurios eiliniam žmogui išvis menkai ką tereiškia, kaip, pavyzdžiui, pareiga teisingai sumokėti mums priklausančią visuomenės išlaidų dalį, nešvaistyti valstybės lėšų, neišsisukinėti nuo karinės tarnybos, tesėti sutartis ir t. t. Jeigu visais šiais atvejais dorovingumą laiduotų tik vidutinių žmonių sąmonės, tai jis būtų labai netvirtas.

Vadinasi, esminio pobūdžio klaida yra painioti, kaip tai dažnai pasitaiko, kolektyvinį visuomenės tipą su vidutiniu ją sudarančių individų tipu. Vidutinio žmogaus dorovingumas tėra palyginti menkas. Kiek tvirčiau jo sąmonėje įsirėžusios tik esmingiausios etikos maksimos, bet ir šios anaiptol neturi tokio apibrėžtumo ir galios, kokia būdinga kolektyviniam tipui, t. y. visuomenei kaip visumai. Dėl tokio

painiojimo, kurio akivaizdžiai neišvengė Quetelet, dorovės kilmė tampa neišsprendžiama problema. Mat jeigu apskritai individo dorovingumas tėra palyginti menkas, lieka neaišku, kaip gali rastis gerokai jį pranokstanti dorovė, tariamai išreiškianti tik aritmetinį individualių charakterių vidurkį? Maksimumas negali be stebuklo rastis iš minimumo. Jeigu visuomenės sąmonė yra ne kas kita, kaip labiausiai paplitusi sąmonė, tai ji negali pakilti aukščiau įprastinio lygmens. Bet iš kur tada visi tie pakilūs ir atvirai įsakmūs priesakai, kuriuos visuomenė stengiasi įdiegti savo vaikams ir kuriuos jos reikalavimu privalo gerbti visi jos nariai? Iš tikrųjų ne be pagrindo įvairios religijos ir jų pavyzdžiu daugelis filosofijos srovių tikrąją dorovės būtį sieja su Dievu. Kitaip tariant, manoma, jog individualiose sąmonėse glūdintys neryškūs ir fragmentiški dorovės apmatai – tai anaiptol ne tikrasis dorovės tipas. Jie veikiau primena netikslią ir grubią reprodukciją, kurios modelis, savaime suprantama, turi būti individams vienokia ar kitokia prasme išoriškas. Štai kodėl liaudies vaizduotė su jai būdingu paprastumu dorovę priskiria Dievo realybei. Mokslas, aišku, negali prie šios koncepcijos apsistoti, nes jis neturi galimybės jos analizuoti[14]. Tačiau palikus ją nuošaly lieka viena alternatyva – arba dorovės išvis neliesti ir palikti nepaaiškintą, arba traktuoti ją kaip kolektyvinių būsenų sistemą. Kitaip tariant, arba tenka apsiriboti konstatavimu, kad tokio reiškinio, iš kurio ji galėtų rastis, patirčiai prieinamame pasaulyje nėra, arba turime pripažinti, kad dorovė kyla iš visuomenės. Aišku, ji gali egzistuoti tik sąmonėje; kadangi individo sąmonėje dorovės nerandame, tenka jos ieškoti grupės sąmonėje. Bet tokiu atveju turime pripažinti, kad grupės sąmonė, anaiptol nesutampanti su vidutine sąmone, jokiais atžvilgiais joje neišsitenka.

Stebėjimo duomenys šią hipotezę patvirtina. Viena vertus, statistinių duomenų reguliarumas rodo, kad esama kolektyvinių polinkių, kurie individams yra išoriški; kita vertus, yra daugybė faktų, leidžiančių tą išoriškumą tiesiogiai konstatuoti. Beje, tai savaime suprantama kiekvienam, kas pripažįsta individualių bei socialinių būsenų heterogeniškumą. Iš tikrųjų socialinės būsenos iš mūsų asmeninių nuostatų

[14] Kaip fizikos mokslas negali diskutuoti dėl tikėjimo Dievu kaip fizinio pasaulio kūrėju, taip ir dorovės mokslas negali vertinti doktrinos, kuri Dievą laiko dorovės kūrėju. Tai ne mūsų kompetencijos klausimas; mes nesiryžtame palaikyti jokio sprendimo. Šiuo atveju mums rūpi tik antrinio pobūdžio priežastys.

neišplaukia, tad pagal apibrėžimą jos į kiekvieno mūsų sąmonę gali ateiti tik iš išorės; būdamos sudarytos iš mums svetimų elementų[15], jos atspindi tai, kas nesame mes patys. Aišku, mes daugiau ar mažiau esame vieningi su grupe ir iš dalies gyvename jos gyvenimu, užtat esame atviri jos poveikiui; bet, kita vertus, mūsų asmeninis individualumas skiriasi nuo grupės individualumo, todėl mes esame jos poveikiui gana atsparūs ir stengiamės jo išvengti. Kadangi nėra žmogaus, kuris vienu metu negyventų tokio dvigubo gyvenimo, kiekvienas iš mūsų esame vedami dvejopo jausmo. Mes esame traukiami į visuomenės pusę, bet sykiu linkstame paklusti ir savo prigimties balsui. Kiti visuomenės nariai spaudžia mus norėdami sutramdyti išcentrinius mūsų polinkius, o mes savo ruožtu stengiamės daryti poveikį kitiems, norėdami neutralizuoti asmeninius jų troškimus. Taigi mes patys patiriame tokį pat spaudimą, kokį darome kitiems. Randasi dvi viena kitai priešingos jėgos. Viena iš jų kyla iš kolektyviškumo ir stengiasi užvaldyti individą; kita kyla iš individo ir priešinasi pirmajai. Tiesa, pirmoji gerokai stipresnė už antrąją, nes ją lemia visų individualių jėgų jungtis; bet kadangi jai tenka įveikti visų pavienių subjektų, su kuriais susiduria, pasipriešinimą, toje nepaliaujamoje kovoje ji iš dalies išsenka ir į mus įsiskverbia jau gerokai nusilpusi ir šiek tiek sudarkyta. Tais atvejais, kai ji ypač stipri, kai jos aktyvumą sužadinusios aplinkybės dažnai kartojasi, individualioje sąmonės sanklodoje ji gali palikti gana ryškų ženklą; individo sąmonėje ji sužadina pakankamai gyvybingas būsenas, kurios kartą susiformavusios funkcionuoja spontaniškai, tarsi joms būtų suteikta instinkto galia; taip yra su esmiškiausiomis dorovės idėjomis. Tačiau dauguma socialinių nuostatų arba perdėm silpnos, arba jos paliečia mus ne taip dažnai, kad pajėgtų į mūsų sąmonę įleisti gilesnes šaknis; jų poveikis tėra paviršutiniškas. Taigi jos lieka vos ne ištisai išoriškos. Tad visiškai netinkamas metodas būtų mėginti apskaičiuoti kokį nors kolektyvinio tipo elementą, stengiantis išmatuoti jo dydį individualiose sąmonėse ir pagal tai nustatyti vidurkį; veikiau derėtų tuos dydžius susumuoti. Tačiau ir toks vertinimo metodas nebūtų labai adekvatus; mat jis parodytų socialinį jausmą, kuris individualizuodamasis jau būtų gerokai išsieikvojęs.

Tik nenoru gilintis į klausimą galima paaiškinti priekaištus, esą mūsų koncepcija – tai scholastika, socialinių reiškinių pamatu skelbianti

[15] Žr. p. 294.

kažkokį naujovišką – beje, man pačiam visai negirdėtą vitalinį principą. Mes atmetėme požiūrį, kad socialinių reiškinių substratas yra individo sąmonė, nes nustatėme kitą jų substratą; mūsų manymu, jį sudaro visos tarpusavyje susipynusios ir susivienijusios individualios sąmonės. Šis substratas nėra nei substancialus, nei ontologinis, nes jis yra ne kas kita, kaip iš dalių sudaryta visuma. Tačiau jis toks pat realus, kaip ir jo dėmenys, kurie patys yra ne kitokiu būdu sudaryti. Jie taip pat sudėtingi. Iš tikrųjų šiandien jau žinoma, kad *Aš* – tai daugybės beasmenių sąmonių atstojamoji; kiekviena iš šių elementarių beasmenių sąmonių savo ruožtu randasi iš nesąmoningų gyvybės vienetų, lygiai kaip kiekvienas gyvybės vienetas – iš negyvų dalelių junginio. Jeigu psichologai ir biologai gali savo tiriamus reiškinius visai pagrįstai traktuoti kaip neabejotinai realius vien todėl, kad jie pasirodė esą tiesiogiai susiję su žemesnio lygmens elementų junginiais, tai kodėl tai nepriimtina sociologijai? Suabejoti tokio mąstymo pagrįstumu galėjo tik tie kritikai, kurie dar nėra atsisakę vitalinės jėgos bei substancialios sielos hipotezės. Tačiau kai kuriuos kritikus papiktinęs[16] mūsų aiškinimas, tiesą sakant, neturėtų stebinti: juk socialiniai tikėjimai bei apeigos išties gali egzistuoti nepriklausomai nuo jų individualių išraiškų. Tuo, aišku, mes nenorime pasakyti, kad visuomenė galima ir be individų; primesti mums tokį akivaizdžiai absurdišką teiginį būtų išties negailestinga. Mes norime pasakyti, kad 1) grupė, susidedanti iš susivienijusių individų, yra kitokio pobūdžio realybė nei kiekvienas atskirai imamas individas; 2) kolektyvinės būsenos, kylančios iš grupės prigimties, randasi anksčiau nei jos ima daryti poveikį individui ir įsiskverbusios į jo sąmonę įsitvirtina joje visiškai nauja vidine forma.

Beje, ši individų ir visuomenės santykių samprata primena nūdienos zoologų idėją, kurią jie mėgina išplėtoti aiškindami ryšius tarp pavienių gyvūnų ir jų rūšies ar veislės. Toji labai paprasta teorija, aiškinanti, kad rūšis yra laike įamžintas ir erdvėje paplitęs individas, pamažu vis labiau primirštama. Tiesa, ji kertasi su tuo faktu, kad naujai įgyti atskiro individo bruožai tik labai retais – beje, keliančiais abejonių[17] – atvejais tampa rūšiniai. Skiriamieji veislės požymiai individu-

[16] Žr. Tarde, *op. cit.*, p. 212.

[17] Žr. Delage, *Structure du protoplasme, passim*; Weissmann, *L'hérédité* bei visos šį autorių palaikančios teorijos.

aliai pakinta tik tada, kai jie jau yra pakitę kaip veislės požymiai. Taigi pakitęs veislės požymis įgautų tam tikro realumo kaip tik tuo, kad jis sudarytų pamatą rastis skirtingoms formoms, pasireiškiančioms atskiruose individuose, anaiptol nebūdamas tų individualių formų apibendrinimas. Be abejo, mes negalime šių doktrinų laikyti galutinai įrodytomis. Bet pakanka atkreipti dėmesį į tai, kad mūsų sociologinė koncepcija, kuri, beje, nėra perimta iš kitokio pobūdžio tyrimo sričių, turi analogų net pozityviausiuose moksluose.

IV

Pamėginkime šias idėjas pritaikyti savižudybės problemai; šio skyriaus pradžioje pateiktas jos sprendimas taps labiau apibrėžtas.

Bet koks dorovės idealas iš esmės yra skirtingomis proporcijomis – priklausomai nuo to, kokia visuomenė, – susijungusio egoizmo, altruizmo ir savotiškos anomijos derinys. Mat socialinis gyvenimas sykiu yra ir atskiro žmogaus, kaip tam tikros individualybės, gyvenimas, be to, individas yra pasirengęs bendruomenei pareikalavus savo individualumo išsižadėti, pagaliau individas yra daugiau ar mažiau atviras pažangos idėjoms. Štai kodėl nėra tautos, kurios viešojoje nuomonėje šios trys sąmonės srovės negebėtų sugyventi ir savo ruožtu kiekviena iš jų nelenktų žmogaus vis į kitą, kartais net į priešingą, pusę. Tose šalyse, kur šios tendencijos viena kitą prislopina, dorovinis veiksnys išlaiko pusiausvyrą ir gali apsaugoti nuo minčių apie savižudybę. Bet kai tik viena iš jų peržengia tam tikrą intensyvumo laipsnį kitų sąskaita, individualizuodamasi ji, kaip jau esame aptarę, tampa savižudybę skatinančiu veiksniu.

Aišku, kuo toji vyraujanti srovė stipresnė, tuo daugiau yra individų, kuriuos jos užkratas geba paveikti pakankamai giliai, kad šie ryžtųsi savižudybei, ir atvirkščiai. Tasai stiprumas pats savaime gali priklausyti tik nuo trejopo pobūdžio priežasčių: 1) nuo visuomenę sudarančių individų prigimties; 2) nuo jų tarpusavio susivienijimo būdo, t. y. nuo socialinės organizacijos prigimties; 3) nuo laikino pobūdžio įvykių – tokių kaip nacionalinės ar ekonominės krizės ir t. t., – kurie sutrikdo kolektyvinio gyvenimo funkcionavimą nepaliesdami jo anatominės sandaros. O dėl individualių asmens savybių, tai tam tikrą vaidmenį galima priskirti tik toms iš jų, kurios yra būdingos visiems žmonėms. Iš tikrųjų grynai individualios ar tik labai mažai grupei būdingos savybės visiškai paskęsta tarp begalės kitų savybių; negana to,

būdamos labai skirtingos jos yra veikiamos kolektyvo formavimosi paskatų ir viena kitą savotiškai neutralizuodamos išsitrina. Taigi šiokios tokios reikšmės čia gali turėti tik labai bendri žmogaus bruožai. Tačiau šie išvis beveik nekinta; tiksliau tariant, keleto tautos gyvavimo šimtmečių aiškiai nepakanka, kad jie pakistų. Tad galime daryti išvadą, kad socialinėje sąmonėje vyraujančios srovės stiprumui įtakos gali turėti tik tos socialinės sąlygos, nuo kurių priklauso savižudybių skaičius; mat tik šios sąlygos yra kintančios. Štai kodėl tos srovės intensyvumas išlieka nepakitęs, kol nepakinta pati visuomenė. Taigi jos galios pastovumą lemia anaiptol ne tai, kad savižudybę gimdanti dvasios būsena dėl kažkokio keisto atsitiktinumo yra apėmusi apibrėžtą skaičių asmenų, kurie nežinia dėl kokių priežasčių perduoda tą būseną vis tam pačiam skaičiui mėgdžiotojų. Iš tikrųjų tą pastovumą lemia ir jį nuolat palaiko neasmeniško pobūdžio priežasčių pastovumas. Kitaip tariant, tai, kad nepakito nei socialinių vienetų jungimosi į grupę būdas, nei jų *consensus* prigimtis. Vadinasi, nepakito ir socialinius vienetus tarpusavyje saistantys veiksmai bei atoveiksmiai; tad nepakito ir iš tų sąsajų kylančios idėjos bei jausmai.

Taigi tik labai retai pasitaiko – jeigu išvis pasitaiko, – kad kuri nors viena iš minėtų sąmonės srovių įsivyrautų visoje visuomenėje. Dažniausiai ji įsigali siauroje, jos sklaidai palankiausias sąlygas sudarančioje aplinkoje; šiuo atžvilgiu gali išsiskirti kuri nors socialinė padėtis, profesija ar religinis tikėjimas. Tuo paaiškinamas dvejopas savižudybės pobūdis. Sprendžiant pagal išorines apraiškas atrodo, kad savižudybės – tai tik tarpusavyje nesusijusių įvykių serija; mat žmonės žudosi įvairiomis aplinkybėmis, kurios neatrodo kuo nors tarpusavyje susijusios. Tačiau kai pavieniai atvejai susijungia į visumą, išryškėja tam tikras vieningumas ir individualumas, nes socialinis savižudybės rodiklis yra skiriamasis kiekvieno kolektyvinio subjekto bruožas. Kitaip tariant, nors specifinė aplinka, kurioje viena ar kita sąmonės srovė įsigali, gali būti labai skirtinga, visaip susiskaidžiusi ir išsibarsčiusi po visą teritoriją, visos konkrečios jos įsigalėjimo terpės yra tarpusavyje labai glaudžiai susijusios; mat jos yra visumos dalys, nelyginant to paties organizmo organai. Kiekvieno tos aplinkos fragmento būsena priklauso nuo bendros visuomenės būsenos; esama labai glaudaus ryšio tarp to, kiek viena ar kita sąmonės srovė yra įsigalėjusi tam tikroje visuomenėje, ir to, kiek ji pajėgi paskleisti joje savo nuodingą užkratą. Antai altruizmo padariniai kariuomenėje yra tuo skaudesni,

kuo labiau į altruizmą yra linkę tos šalies civiliai gyventojai[18]; tarp protestantų intelektualinis individualizmas yra tuo labiau įsigalėjęs ir tuo dažniau nuveda juos į savižudybę, kuo labiau jis įsitvirtinęs likusioje tautos dalyje. Viskas yra susiję.

Nors jokia individuali būsena, nekalbant apie pamišimą, nelaikytina savižudybę lemiančiu veiksniu, vis dėlto turėtume, rodos, pripažinti, kad kolektyvinis jausmas negali į individų sąmones įsiskverbti, jeigu tie individai absoliučiai jam atsparūs. Ankstesnis aiškinimas gali atrodyti neišsamus tinkamai neaptarus, kad kaip tik ten, kur tam tikru metu išsiskleidžia savižudybę skatinančios sąmonės srovės, randasi pakankamas skaičius jų poveikiui pasiduodančių subjektų.

Pritardami prielaidai, kad toks sutapimas išties yra būtinas ir kad kolektyvinė tendencija negali jėga „įsibrauti" į individų sąmones nepriklausomai nuo to, ar jos tam pasirengusios, turime pridurti, kad toji aplinkybių harmonija susiklosto savaime; mat socialinės sąmonės srovę formuojančios priežastys tuo pat metu veikia ir individus, brandindamos atitinkamas jų nuostatas, sykiu ir jų imlumą kolektyviniam poveikiui. Šie dvejopo pobūdžio veiksniai natūraliai giminiški vien todėl, kad jie priklauso nuo tos pačios priežasties ir yra jos išraiška: užtat jie susijungia ir vienas prie kito prisitaiko. Aukščiausia civilizacija, skatinanti socialinėje sąmonėje anomijos bei egoizmo tendencijas, savaip „išmankština" ir nervų sistemą, ugdydama jos jaudrumą; dėl to silpnėja žmonių gebėjimas prie ko nors tvirčiau prisirišti, jie nepakenčia jokios drausmės, lengvai pasiduoda agresyviam įniršiui ar puola į kraštutinę neviltį. O barbariška ir grubi kultūra, kurios primityviai sąmonei būdingas beatodairiškas altruizmas, ugdo individų nejautrumą, leidžiantį lengviau savęs atsižadėti. Žodžiu, individas didžia dalimi yra visuomenės kūrinys, tad suprantama, kad visuomenė jį formuoja pagal savo paveikslą. Jai išties neturėtų pristigti molio, nes ji pati, taip sakant, savo rankomis jį suminko.

Dabar galima aiškiau įsivaizduoti, kokį vaidmenį savižudybės genezėje vaidina individualūs veiksniai. Tai, kad toje pačioje dvasinėje aplinkoje – pavyzdžiui, toje pačioje religinėje bendruomenėje, tame pačiame kariuomenės dalinyje ar toje pačioje profesinėje grupėje – tik kai kurie individai pasirodo esą pažeidžiami, dažniausiai, be abejo, sietina su jų psichine sandara, kuriai iš prigimties ar dėl susiklosčiusių aplinkybių

[18] Žr. p. 213–216.

būdingas mažesnis atsparumas tai socialinės sąmonės srovei, kuri, šiaip ar taip, skatina savižudybę. Tačiau nors individualios sąlygos ir prisideda prie to, kad tokio pobūdžio srovė atskirų individų sąmonėse prigyja, tos srovės išskirtinius bruožus ir jų intensyvumą lemia ne jos. Anaiptol ne nuo neuropatų skaičiaus socialinėje grupėje priklauso, kiek jos narių kasmet nusižudo. Neuropatija šiuo atžvilgiu reikšminga tik tuo, kad neuropatai lengviau palūžta. Štai kodėl išsiskiria klinicisto ir sociologo požiūriai. Pirmajam rūpi tik vienas nuo kito atsieti pavieniai atvejai. Jis konstatuoja, kad labai dažnai auka būna arba neurastenikas, arba alkoholikas, ir jo poelgį linkęs aiškinti tai viena, tai kita psichopatine būsena. Tam tikra prasme jis teisus; mat šis motyvas dažniausiai paaiškina, kodėl nusižudė tasai asmuo, o ne jo kaimynas. Tačiau apskritai imant, anaiptol ne dėl šios priežasties esama žmonių, kurie žudosi, *tuo labiau ne dėl to kiekvienoje visuomenėje per tam tikrą laiko tarpsnį nusižudo apibrėžtas jų skaičius.* Šio reiškinio priežastis neišvengiamai išsprūsta iš tyrinėtojo akiračio, jei jis stebi tik individus; mat individams ji – išorinė. Norint ją atskleisti reikia pakilti virš atskirų savižudybių ir išsiaiškinti, kas sudaro jų vienovę. Oponentas gali paprieštarauti, esą jeigu nebūtų pakankamai daug neurastenikų, negalėtų išsiskleisti visi socialinių priežasčių padariniai. Bet nėra tokios visuomenės, kurioje įvairios nervinio pakrikimo formos „nepateiktų" savižudybei daugiau kandidatų nei būtina. Tačiau, jei taip galima pasakyti, tik kai kurie iš jų yra pašauktieji. Tokia dalia tenka tiems, kurie susiklosčiusių aplinkybių vedami atsidūrė arčiau pesimistinių sąmonės srovių ir dėl to stipriau patyrė jų poveikį.

Lieka išspręsti dar vieną klausimą. Kadangi kasmet nustatomas vienodas skaičius savižudžių, turime pripažinti, kad pesimistinė sąmonės srovė nepatraukia vienu ypu visų individų, kuriuos ji galėtų ir turėtų patraukti. Juk žmonės, kuriuos ji įtrauks kitais metais, ir dabar jau gyvena; dauguma iš jų jau dabar yra įtraukti į kolektyvinį gyvenimą, ir, aišku, pasidavę kolektyvo poveikiui. Kaipgi paaiškinti, kad toji srovė kol kas juos tausoja? Be abejo, galima manyti, kad visai savo galiai išskleisti jai prireiks vienų metų; mat kadangi socialinės veiklos sąlygos ne visais metų laikais vienodos, atitinkamai kas sezoną turėtų keistis ir jos intensyvumas bei kryptis. Tik metams apsukus ratą visos galimos aplinkybių kombinacijos, lemiančios jos poveikio svyravimus, bus išsipildžiusios. Bet kadangi, pagal mūsų prielaidą, kiti metai tik pakartoja praėjusiuosius, sykiu ir visas galimas aplinkybių

kombinacijas, tai kodėl gi nepakako pirmojo rato? Kodėl, kaip sakoma, visuomenė moka savo duoklę tik nustatytais terminais?

Šį uždelsimą, mūsų manymu, galima paaiškinti prisiminus savitą laiko įtaką polinkiui į savižudybę. Nors tai ir antraeilis veiksnys, vis dėlto jis svarbus. Iš tikrųjų jau esame išsiaiškinę, kad tasai polinkis, pradedant jaunystės metais, nepaliaujamai stiprėja iki pat brandos amžiaus[19] ir kad į gyvenimo pabaigą jis neretai dešimteriopai stipresnis, nei buvo pradžioje. Mat kolektyvinė jėga, lenkianti žmogų į savižudybę, tik labai pamažu įsiskverbia į jo esybę. Kuo žmogus vyresnis, tuo – nesant kitokių aplinkybių – jis lengviau pasiduoda minėtam poveikiui, ir tai suprantama, nes tik pakartotinai išgyventos patirtys leidžia pajusti, koks beprasmis yra egoistinis egzistavimas ir kokia tuštybė – besaikės ambicijos. Štai kodėl savižudžių likimas išsipildo tik kartų kaitoje[20].

---

[19] Beje, ši progresija nustatyta tyrinėjant tik Europos tautas, kur altruistinė savižudybė palyginti retas reiškinys. Galimas dalykas, jog šiam savižudybės tipui tokia tendencija ir nėra būdinga. Gal savižudybių skaičius brandaus amžiaus tarpsniu ypač išauga dėl to, kad tada žmogus yra labiau įsitraukęs į socialinį gyvenimą. Šią hipotezę patvirtina altruistinės savižudybės ir žmogžudystės sąsajos, apie kurias kalbėsime kitame skyriuje.

[20] Anaiptol nekeldami ir neketindami svarstyti metafizinio klausimo turime pabrėžti, kad ši statistinė teorija nereiškia, jog yra atmetama bet kokia žmogaus laisvės galimybė. Priešingai, ji palieka laisvos valios klausimą atviresnį nei teorija, socialinių reiškinių šaltiniu laikanti individą. Iš tikrųjų kad ir kokios būtų priežastys, nuo kurių priklauso kolektyvinių reiškinių reguliarumas, jos negali nesukelti tų padarinių, kurie faktiškai yra: juk kitaip tie padariniai savavališkai kistų, nors iš tikrųjų jie išlieka vienodi. Tad jeigu tos priežastys neatsiejamos nuo individų, jos negali neprivesti prie joms būdingų būtinų padarinių tų individų, kuriuose jos glūdi. Vadinasi, laikantis šios hipotezės neįmanoma išvengti paties griežčiausio determinizmo. Tačiau viskas atrodo kitaip, jeigu šis demografinių reiškinių pastovumas kyla iš individams išoriškos jėgos. Mat ji nėra tokio pobūdžio jėga, kuri vienų individų poelgius determinuotų labiau nei kitų. Ji reikalauja apibrėžto poelgių skaičiaus, nesvarbu, šis ar anas individas jį atliko. Galima manyti, kad kai kurie individai jai atsispiria, bet ji atsigriebia kitų sąskaita. Galiausiai mes savo koncepcija norime tik parodyti, kad greta cheminių, biologinių, psichologinių jėgų esama ir socialinių jėgų, kurių poveikis individams yra tokio pat išoriško pobūdžio kaip ir pirmųjų. Jeigu pirmosios jėgos nesuvaržo žmogaus taip, kad jis visiškai netektų laisvės, tad nėra jokio pagrindo manyti, kad socialinės jėgos reikštųsi kitaip. Abiem atvejais klausimas keltinas vienodai. Kai nustatomas epidemijos židinys, jo stiprumas lemia dėl epidemijos kilsiančio mirtingumo mastą; bet tai visai nereiškia, kad yra paženklinami individai, kuriuos ji palies. Savižudžiai yra lygiai tokioje padėtyje savižudybę skatinančių sąmonės srovių atžvilgiu.

II skyrius

SAVIŽUDYBĖS SĄSAJOS SU KITAIS SOCIALINIAIS REIŠKINIAIS

Kadangi esminiais savo sanklodos elementais savižudybė – socialinis reiškinys, būtina nustatyti jos vietą tarp kitų socialinių reiškinių.

Žvelgiant šiuo požiūriu pirmas ir svarbiausias uždavinys būtų išsiaiškinti, ar savižudybė priskirtina prie dorovės požiūriu leistinų, ar prie draudžiamų poelgių. Gal ją reikėtų traktuoti kaip iš dalies nusikalstamą poelgį? Šis klausimas iš tikrųjų buvo diskutuojamas visais laikais. Siekiant jį išspręsti paprastai stengiamasi pirma išdėstyti idealios dorovės sampratą, o po to nustatyti, ar savižudybė jai logiškai prieštarauja, ar ne. Dėl kitame veikale išdėstytų motyvų[1] mes šį metodą laikome nepriimtinu. Nepatikrinama dedukcija visada kelia įtarimą, tuo labiau šiuo atveju, kai jos išeities taškas yra tiesiog individualaus jautrumo postulavimas; mat dorovės idealas, kurį paprastai kiekvienas supranta savaip, čia laikomas aksioma. Užuot taip elgęsi, mes pirmiausia išsiaiškinsime, kaip iš tikrųjų istorijoje įvairios tautos doroviniu atžvilgiu vertino savižudybę; po to pamėginsime nustatyti, kaip tasai vertinimas buvo motyvuojamas. Tada mums beliks išsiaiškinti, kokį pamatą (jei išvis jo esama) šie motyvai turi šiuolaikinės visuomenės prigimtyje[2].

---

[1] Žr. *Division du travail social*, Introduction.

[2] Šį klausimą liečianti bibliografija. Appiano Buonafede, *Histoire critique et philosophique du suicide*, 1762, trad. fr., Paris, 1843. – Bourquelot, *Recherches sur les opinions de la législation en matière de morts volontaires*, in *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 1842, 1843. – Guernesey, *Suicide, history of the penal laws*, New-York, 1883. – Garrison, *Le suicide en droit romain et en droit français*, Toulouse, 1883. – Wynn Wescott, *Suicide*, Londres, 1885, p. 43–58. – Geiger, *Der Selbstmord im klassischen Altertum*, Augsbourg, 1888.

I

Krikščioniškose visuomenėse savižudybė buvo formaliai draudžiama nuo pat jų susikūrimo. Jau 452 metais Arlio susirinkimas paskelbė, kad savižudybė – tai nusikaltimas, kurį sukelia ne kas kita, kaip šėtono įniršis. Bet tik kitame amžiuje, 563 m. Prahos susirinkime, už šį nusikaltimą buvo numatyta baudžiamoji sankcija. Buvo nutarta, kad savižudžių „atminimui neaukojamos šventos mišios ir kad leidžiant kūną į kapą negiedamos psalmės". Civilinis teisynas dėl kanoninės teisės įtakos greta religinių bausmių pridėjo ir materialinių. Vienas šv. Liudviko kodekso straipsnis specialiai skirtas šiam klausimui; žmogžudystės bylų specialistams buvo pavesta nuteisti savižudžio lavoną; mirusiojo turtas negalėjo atitekti paveldėtojams, o turėjo būti grąžinamas baronui. Daug kur neapsiribota konfiskavimu ir laikytasi dar ir baudžiamųjų papročių. „Bordo mieste lavonas būdavo pakariamas už kojų; Abevilyje jį užmesdavo ant metalinių grotų ir tąsydavo gatvėmis; Lilyje vyro lavoną, pakabinę ant žaginio, pakardavo, o moters lavoną sudegindavo"[3]. Net pamišimas ne visada būdavo laikomas lengvinančia aplinkybe. Baudžiamasis kodeksas, kurį Liudvikas XIV paskelbė 1670 m., šiuos papročius kodifikavo ne ką švelniau. Būdavo skelbiamas formalus nuosprendis *ad perpetuam rei memoriam;* po to ant grotų užmestą kūną tąsydavo gatvėmis ir skersgatviais, tada pakardavo ar numesdavo į šiukšlyną. Turtas būdavo konfiskuojamas. Aristokratams atimdavo titulus ir paskelbdavo nekilmingais, jų miškus iškirsdavo, pilis nugriaudavo, herbus sulaužydavo. Yra išlikęs pagal šį įstatymą paskelbtas Paryžiaus parlamento 1749 m. sausio 31 dienos nuosprendis.

1789 m. revoliucija visas šias bausmes panaikino, o savižudybę išbraukė iš nusikaltimų prieš įstatymą sąrašo. Tačiau visos prancūzų išpažįstamos religijos ir toliau laiko savižudybę draudžiamu ir baustinu poelgiu, be to, ir bendros dorovės požiūriu ji išlieka nepriimtina. Paprastų žmonių sąmonėje savižudybė sukelia pasibjaurėjimą, lygiai kaip ir ta vieta, kurioje savižudis įvykdė savo apsisprendimą, bei savižudį lietę žmonės. Savižudybė laikoma nedorovingu poelgiu, nors viešoji nuomonė, atrodo, šiuo atžvilgiu darosi kiek pakantesnė nei

[3] Garrison, *op. cit.*, p. 77.

anksčiau. Vis dėlto ir dabar į ją žiūrima kaip į iš dalies nusikalstamą dalyką. Jurisprudencija savižudybės bendrininką dažniausiai traktuoja kaip žmogžudį. Tai būtų neįmanoma, jeigu į savižudybę būtų žiūrima kaip į dorovės nepažeidžiantį poelgį.

Tas pats teisynas galioja visose krikščioniškose šalyse, ir beveik visur jis išlikęs griežtesnis nei Prancūzijoje. Anglijoje dar X amžiuje karalius Eduardas viename iš savo paskelbtų *Kanonų* savižudžius prilygino vagims, žmogžudžiams bei kitokiems nusikaltėliams. Iki 1823 m. galiojo paprotys kuolu persmeigto savižudžio kūną tempti gatvėmis ir laidoti jį be jokių apeigų vieškelyje. Net ir dabar juos laidoja atskirai nuo kitų. Savižudis laikomas atsimetėliu *(felo de se)*, o jo turtą perima karalius. Tik 1870 m. šių nuostatų buvo atsisakyta sykiu atšaukus ir reikalavimą konfiskuoti turtą už bet kokio pobūdžio atsimetimą. Tiesa, įpareigojimas bausti jau kuris laikas nebuvo taikomas; teisėjai jį paprastai apeidavo paskelbdami, kad savižudis veikė užėjus pamišimo priepuoliui, tad jis esąs nepakaltinamas. Tačiau poelgis vis dėlto kvalifikuojamas kaip nusikaltimas; kiekvienu savižudybės atveju yra atliekamas tardymas ir įvyksta teismas, o už kėsinimąsi nusižudyti skiriama bausmė. Pagal Ferri[4], 1889 m. vien Anglijoje teismui buvo perduotos 106 savižudybės bylos ir paskelbti 84 nuosprendžiai. Tuo labiau tai pasakytina apie bendrininkavimą.

Pasak Michelet, Ciūriche kadaise su lavonu elgtasi tiesiog pasibaisėtinai. Jei savižudis būdavo persismeigęs durklu, tai prie jo galvos pririšdavo medžio gabalą ir į jį įsmeigdavo peilį; skenduolį laidodavo smėlyje 5 metrų atstumu nuo vandens[5]. Prūsijoje iki paskelbiant 1871 m. baudžiamąjį kodeksą reikalauta savižudį laidoti be jokių iškilmių bei apeigų. Pagal naująjį vokiečių kodeksą už bendrininkavimą buvo skiriami 3 metai kalėjimo. Austrijoje senojo kanono taisyklės išlikusios beveik nepakeistos.

Rusų įstatymai dar griežtesni. Paaiškėjus, kad savižudžio veiksmai nebuvo nulemti chroniško ar laikino psichikos pakrikimo, jo testamentas bei kiti pavedimai, kuriuos jis buvo numatęs savo mirties atveju, laikomi niekiniais. Neleidžiama jo krikščioniškai laidoti. Už kėsinimąsi nusižudyti skiriama piniginė bauda, kurią nustatyti pavedama bažnytinei valdžiai. Pagaliau žmogus, paskatinęs ką nors ryžtis sa-

[4] *Omincidio-suicidio*, p. 61–62.

[5] *Origines du droit français*, p. 371.

vižudybei ar kokiu nors būdu – pavyzdžiui, parūpindamas reikalingą priemonę – padėjęs įvykdyti apsisprendimą, laikomas iš anksto suplanuotos žmogžudystės bendrininku[6]. Ispanų kodeksas šalia religinių bei dorovinių bausmių numato turto konfiskavimą ir baudžiamąją atsakomybę už bet kokį bendrininkavimą[7].

Pagaliau ir Niujorko valstijos baudžiamasis kodeksas, nors pasirodė palyginti neseniai (1881 m.), savižudybę kvalifikuoja kaip nusikaltimą. Tiesa, nepaisant to, bausmė jam praktiniais motyvais – t. y. kadangi kaltasis bausmės nebepatirs – nėra skiriama. Tačiau už mėginimą nusižudyti gresia arba kalėjimas iki 2 metų, arba bauda iki 200 dolerių, arba sykiu viena ir kita. Patarimas nusižudyti arba pagalba prilyginama bendrininkavimui nužudant[8].

Musulmonai savižudybę draudžia ne mažiau griežtai. „Žmogus miršta tik Dievo valia priklausomai nuo to, kiek jam knygoje skirta gyventi, – sako Mahometas[9]. – Kai ateis jų valanda, jie negalės nė vienos akimirkos jos nei pavėlinti, nei paspartinti"[10]. „Mūsų nustatyta, kad mirtis jus ištiktų vieną po kito, ir niekas negali pasirinkti savo eilės"[11]. Išties niekas taip neprieštarauja bendrai islamo civilizacijos dvasiai kaip savižudybė; mat aukščiausia dorybe čia laikomas absoliutus paklusnumas Dievo valiai, nuolankus susitaikymas su likimu, „padedantis pakelti visas negandas"[12]. Savižudybė, išreikšdama nepaklusnumą ir maištą, gali būti traktuojama tik kaip sunkus nusižengimas pagrindinei žmogaus priedermei.

Nuo šiuolaikinių visuomenių perėję prie jų istorinių pirmtakių, t. y. graikų ir lotynų valstybių, mes taip pat aptiksime savižudybę liečiančius įstatymus, tačiau jie paremti visai kitu principu. Savižudybė čia buvo laikoma neteisėta tik tuo atveju, jeigu jai nepritarė valstybė. Antai Atėnuose nusižudžiusio žmogaus laukė ἀτιμία (piliečio teisių panaikinimas), nes jis nusižengė teisingumui valstybės atžvilgiu[13]; jį

---

[6] Ferri, *op. cit.*, p. 62.
[7] Garrison, *op. cit.*, p. 144, 145.
[8] Ferri, *op. cit.*, p. 63, 64.
[9] *Coran*, III, v. 139.
[10] *Coran*, XVI, v. 63.
[11] *Ibid.*, LVI, v. 60.
[12] *Ibid.*, XXXIII, v. 33.
[13] Aristote, *Eth. Nic.*, V, 11, 3.

laidodavo be įprastinių pagarbumo formų; maža to, lavonui būdavo nukertama ranka ir ši užkasama atskirai[14]. Išskyrus kai kurias detales, taip elgtasi ir Tebuose bei Kirpe[15]. Spartoje įstatymo laikytasi taip formaliai, kad Platajų mūšyje žuvusiam Aristodemui buvo skirta bausmė už tai, kad jis sąmoningai ieškojo mirties. Tačiau šios bausmės buvo taikomos tik tuo atveju, jei individas pakeldavo prieš save ranką iš anksto nepaprašęs kompetentingų valdžios organų leidimo. Antai Atėnuose savižudybė buvo laikoma teisėta, jeigu žmogus, prieš tai pateikęs senatui prašymą įvertinti priežastis, dėl kurių gyvenimas jam tapo nebepakeliamas, būdavo gavęs leidimą. Libanijas[16] užsimena apie kai kuriuos šiam atvejui skirtus nurodymus, ir nors laikotarpio jis neįvardija, Atėnuose jie tikrai galiojo; tuos įstatymus jis labai giria ir teigia esą jie davę puikių rezultatų. Štai kaip jie suformuluoti: „Tegu gyventi nebenorintis žmogus išdėsto savo motyvus Senatui ir gavęs leidimą jis gali iš gyvenimo pasitraukti. Jeigu gyvenimas tau nepakenčiamas – nusižudyk; jeigu tave nuskriaudė likimas – išgerk cikutos. Jeigu tave palaužė sielvartas – atimk sau gyvybę. Tegu nelaimingasis pasipasakoja apie savo negandas, tegu valdžia duoda jam vaistų, ir jo vargai pasibaigs". Panašus įstatymas veikė Kėjo saloje[17]. Marselio miestą įkūrę graikų kolonistai ir čia jį taikė. Valdžios pareigūnai turėjo nuodų atsargų ir pagal reikalą aprūpindavo jais kiekvieną, kas, pateikęs Šešių šimtų tarybai motyvus, verčiančius jį nusižudyti, buvo gavęs formalų sutikimą[18].

Kur kas mažiau duomenų turime apie ankstyvąją romėnų teisę; mus pasiekusiuose Dvylikos lentelių įstatymų fragmentuose apie savižudybę neužsimenama. Bet kadangi šis kodeksas buvo kuriamas pagal graikų teisyną, veikiausiai jame būta analogiškų nurodymų. Šiaip ar taip, iš Servijaus *Eneidos* komentarų[19] sužinome, kad pagal popiežiaus knygas pakaruoklis nebuvo laidojamas. Lanuvijos religinės brolijos įstatai reikalavo tokios pat bausmės[20]. Pasak metraštininko Kasi-

---

[14] Eschine, C. Ctésiphon, p. 244. – Platon, *Lois*, IX, 12, p. 873.

[15] Dion, Chrysostome, *Or.*, 4, 14 (ed. Teubner, V, 2, p. 207).

[16] *Melet.* Ed. Reiske, Altenburg, 1797, p. 198 ir kt.

[17] Valère-Maxime, 2, 6, 8.

[18] Valère-Maxime, 2, 6, 7.

[19] XII, 603.

[20] Žr. V. Lasaulx, *Ueber die Bücher des Koenigs Numa, Etudes d'antiquité classique.* Cituojama pagal Geigerį, p. 63.

jaus Hermino, kurį cituoja Servijus, Tarkvinijus Superbas, norėdamas užkirsti kelią savižudybės epidemijai, įsakė nukryžiuoti savižudžių lavonus ir palikti sudraskyti laukiniams žvėrims ir paukščiams[21]. Atrodo, kad paprotys savižudžių nelaidoti bent jau iš principo gyvavo, nes *Digestuose* skaitome: *Non solent autem lugeri suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt, non taedio vitae, sed mala conscientia*"[22].

Tačiau sprendžiant iš vieno Kvintiliano teksto[23], gana vėlyvo laikotarpio Romoje dar gyvavo institutas, analogiškas tam, kuris, kaip ką tik aptarėme, veikė Graikijoje ir kurio tikslas buvo sušvelninti ankstesnės nuostatas. Prieš griebdamasis savižudybės, pilietis privalėjo pateikti tokio žingsnio motyvus Senatui, kuris ne tik nuspręsdavo, ar tie motyvai priimtini, bet ir nurodydavo žudymosi būdą. Kad tokios tvarkos iš tikrųjų būta, patvirtina iki pat imperatorių laikų išsilaikiusios kai kurios tradicijos kariuomenėje. Kareiviui, kuris kėsinosi nusižudyti norėdamas išvengti tarnybos grėsė mirties bausmė; bet jeigu jis galėdavo įrodyti, kad jo poelgį lėmė koks nors dovanotinas motyvas, jį tik pašalindavo iš kariuomenės[24]. O jeigu kareivis ryžosi savižudybei, nes jį graužė sąžinė dėl kokio nors tarnybinio nusižengimo, jo testamentą anuliuodavo, o turtą perimdavo iždas[25]. Pagaliau nėra jokios abejonės, kad visais laikais Romoje savižudybės motyvų išaiškinimas turėjo lemiamos reikšmės doroviniam bei juridiniam savižudybės vertinimui. Iš čia kilo taisyklė: *Et merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus aliis parcet*[26]. Visuomenės sąmonė, apskritai linkusi savižudybę smerkti, pasiliko sau teisę kai kuriais atvejais ją leisti. Šis principas labai giminiškas tam, kuriuo rėmėsi Kvintiliano minimas institutas; romėnų savižudybės teisėje jis išties buvo fundamentalus, tad išsilaikė iki pat imperatorių epochos. Tačiau laikui bėgant įteisintų atleidimų sąrašas ilgėjo. Galiausiai liko tik viena *causa injusta:* noras išvengti nuosprendžio už padarytą nusikalti-

---

[21] Servius, *loc. cit.* – Pline, *Hist. nat.* XXXVI, 24.

[22] III, tit. II, liv. II, 3 (Nedera taipogi laidoti tų, kurie pasikorė ar pakėlė ranką prieš save ne dėl to, kad gyvenimas nepakeliamas, o piktavališkai.)

[23] *Inst. Orat.*, VII, 4, 39. – Declam. 337.

[24] *Digeste*, liv. XLIX, tit. XVI, loi 6, §7.

[25] *Ibid.*, liv. XXVIII, tit. III, loi 6, §7.

[26] *Digeste*, liv. XLVIII, tit. XXI, loi 3, §6 (Kas be rimtos priežasties pakėlė prieš save ranką, tas nusipelno bausmės: nes kas negaili savęs, tas tuo labiau nepagailės kitų.)

mą padarinių. Bet ir čia, rodos, atsitiko taip, kad įstatymas, pašalinęs atlaidumo teisę, kurį laiką nebuvo taikomas[27].

Nukreipus žvilgsnį nuo valstybės į tas primityvias tautas, kuriose klestėjo altruistinė savižudybė, išties sunku ką nors tiksliau pasakyti apie ten veikusius įstatymus. Tačiau atlaidus požiūris į savižudybę leidžia manyti, kad ji nebuvo formaliai draudžiama. Beje, gali būti, kad ne visais atvejais ji buvo toleruojama. Kad ir kaip būtų buvę, neabejotina, jog nė vienoje iš šią pakopą peržengusių visuomenių individui nebuvo suteikta besąlygiška teisė nusižudyti. Tiesa, Graikijoje, kaip ir Italijoje, būta laikotarpio, kai ankstesni savižudybę lietę įstatymai atgyveno nė nepanaudoti. Tačiau tai buvo būdinga tik valstybės nuosmukio epochoje. Todėl šiomis palyginti vėlyvomis pakantumo savižudybei apraiškomis nereikėtų remtis norint įrodyti esą toksai pakantumas – sektinas pavyzdys: jos neabejotinai siejosi su šias visuomenes ištikusiais sunkiais sukrėtimais. Tai buvo agonijos simptomas.

Toks neigiamo požiūrio į savižudybę visuotinumas, jeigu nekreipsime dėmesio į pavienius atžangos atvejus, pats savaime yra pamokantis faktas, galintis priversti suabejoti moralistus, perdėm linkusius į atlaidumą. Tik ypatinga savo logikos galia pasitikintis filosofas svarstydamas šį klausimą galėtų ryžtis dėl sistemos sukilti prieš dorovinę žmonijos sąmonę; o jeigu jis manytų, kad toks draudimas – praeities dalykas ir šiandien reikalautų jį nedelsiant atšaukti, jam tektų pirmiausia įrodyti, kad per pastarąjį laiką pamatinėse kolektyvinės gyvensenos sąlygose įvyko kažkokios gilios permainos.

Tačiau iš to, kas anksčiau išdėstyta, plaukia dar svarbesnė išvada, neleidžianti pasikliauti tokio įrodymo galimybe. Pažvelgę į įvairių tautų taikytas bausmės priemones, matome, jog, nepaisant kai kurių smulkių skirtumų, būta dviejų savižudybės teisinio reglamentavimo fazių. Pirmojoje fazėje individui draudžiama žudytis savavališkai, bet leidimą jam gali duoti valstybė. Poelgis laikomas nedorovingu tik tuo atveju, kai jam ryžtamasi grynai asmenine atsakomybe nesikišant jokiam kolektyvinės gyvensenos organui. Esant tam tikroms aplinkybėms visuomenė leidžiasi savotiškai nuginkluojama ir sutinka atleisti už poelgį, kurį ji iš principo smerkia. Antrojoje fazėje pasmerkimas yra absoliutus ir be išlygų. Ne tik individas, kaip suinteresuotas asmuo, bet

[27] Kalbama apie respublikos pabaigos ir imperijos pradžios laikotarpį. Žr. Geiger, p. 69.

ir visuomenė netenka galimybės disponuoti žmogaus gyvybe, išskyrus tuos atvejus, kai mirtis yra skiriama kaip bausmė už nusikaltimą[28]. Šios teisės nebeturi ne tik individuali, bet ir kolektyvinė valia. Savižudybė traktuojama kaip pats savaime amoralus dalykas, kad ir kas jos griebtųsi. Taigi istorijos raidoje draudimas anaiptol nesusilpnėjo, o darėsi vis radikalesnis. Nors šiandien visuomenės sąmonė šio reiškinio atžvilgiu tarsi ir neatrodo taip ryžtingai nusistačiusi, šios atsipalaidavimo būsenos priežastys, ko gera, tėra laikinos ir atsitiktinės; išties neįtikimas dalykas, kad amžių patvirtinta dorovinio požiūrio į savižudybę raida iš esmės pakeistų kryptį pasukdama atgal.

Juk iš tikrųjų idėjos, lėmusios kaip tik tokią tos raidos kryptį, visada lieka aktualios. Neretai sakoma, kad savižudybė yra ir turi būti draudžiama dėl to, kad nusižudydamas žmogus išsisuka nuo savo priedermių visuomenei. Bet jeigu mes vadovautumėmės tik šiuo motyvu, mums, kaip ir graikams, tektų leisti visuomenei imtis jos pačios nuožiūra reikalingų ir, suprantama, tik jai naudingų draudimų. Mes nesame linkę suteikti jai tokios galimybės tiesiog dėl to, kad mes nežiūrime į savižudį tik kaip į nemokų skolininką, kurio kreditorius yra visuomenė. Juk kreditorius visada gali dovanoti skolą, kurią atgauti – jo teisė. Be to, jeigu nepritarimas savižudybei kiltų tik dėl minėto motyvo, jis turėtų būti tuo griežčiau formalizuotas, kuo individas labiau priklausomas nuo valstybės; vadinasi, stipriausiai jis turėtų reikštis žemesnio lygmens visuomenėse. O iš tikrųjų, priešingai, savižudybė tuo labiau smerkiama, kuo individo teisės skleidžiasi labiau nei valstybės teisės. Priežastys, nulėmusios, kad krikščioniškose visuomenėse nusistatymas prieš savižudybę buvo taip griežtai formalizuotas ir toks žiaurus, glūdėjo ne šioms tautoms būdingoje valstybės sampratoje, o naujoje žmogaus asmenybės koncepcijoje, kurią tos visuomenės suformavo. Jų akyse asmenybė įgavo šventumo ir netgi tapo šventybe *par excellence*, prieš kurią niekam nevalia pakelti rankos. Be abejo, jau antikos valstybėse individas nebebuvo taip menkinamas kaip pirmykštėse gentyse. Jau tada individui buvo pripažįstama socialinė vertė; tačiau buvo manoma, kad toji vertė ištisai priklauso valstybei. Todėl valstybė galėjo laisvai juo disponuoti nepalikdama pačiam individui teisės disponuoti savimi. Bet šiandien individas yra įgavęs tam tikro orumo, iškeliančio jį virš jo paties ir sykiu virš visuomenės. Kol

[28] Net ir ši teisė visuomenėje pradedama ginčyti.

jis nenusižengė ir savo elgesiu neprarado žmogiškumo, mes į jį žvelgiame taip, tarsi jis būtų neatsiejamas nuo tos prigimties *sui generis*, kurią visos religijos priskiria savo dievams ir kuri padaro juos mirtingajam nepasiekiama neliečiamybe. Individas save paženklino religingumu; žmogus tapo dievu žmonėms. Todėl bet koks pasikėsinimas į jį mums atrodo šventvagiškas. Savižudybė – tai irgi pasikėsinimas. Nesvarbu, kieno ranka smogia; pasipiktinimą mums kelia jau vien tai, kad kėsinamasi į tą šventumą, kuris glūdi mumyse ir kurį mes privalome gerbti ir savyje, ir kituose.

Taigi savižudybė atmetama todėl, kad ji pažeidžia žmogaus asmenybės kultą, kuriuo paremta visa mūsų dorovė. Toks aiškinimas priimtinas todėl, kad mes savižudybę vertiname visiškai kitaip nei senovės tautos. Kadaise į ją buvo žiūrima tik kaip į valstybei žalingą piliečio poelgį; religija jai buvo daugiau ar mažiau abejinga[29]. O dabar ji yra tapusi iš esmės religiniu aktu. Ją pasmerkė Bažnyčios susirinkimai, o pasaulietinė valdžia, griebdamasi bausmės priemonių, tik sekė bažnytinės valdžios pėdomis ir ją mėgdžiojo. Kadangi mumyse glūdi nemirtinga siela, dievybės dalelė, mes turime būti šventi patys sau. Nešiodami savyje dieviškąjį pradą mes negalime būti visiškai priklausomi nuo jokios laikinos esybės.

Bet jeigu būtent šiuo pamatu savižudybė buvo priskirta prie neleistinų veiksmų, gal derėtų pripažinti, jog savižudybę smerkiantis požiūris šiandien yra netekęs pamato? Juk mokslinė kritika, atrodo, neturėtų teikti nė mažiausios reikšmės tokioms mistinėms koncepcijoms ar pripažinti, kad žmogui būdingas kažkoks antžmogiškas pradas. Šitaip samprotaudamas Ferrie savo veikale *Omicidio – suicidio* priėjo prie išvados, kad bet koks savižudybę smerkiantis požiūris yra praeities atgyvena, kuriai lemta išnykti. Nusprendęs, kad racionalistiniu požiūriu būtų absurdiška teigti, esą žmogus galįs turėti kažkokį jo paties atžvilgiu išorinį tikslą, jis daro išvadą, kad mes visada esame laisvi atsižadėti bendros gyvensenos pranašumų atsisakydami gyventi. Pripažinus teisę gyventi, jo manymu, logiška pripažinti ir teisę mirti.

Tačiau tokia argumentacija yra paremta minties šuoliu nuo formos prie esmės, nuo verbalinės raiškos, kurią mes suteikiame savo jausmui, prie paties jausmo. Be abejo, religiniai simboliai, kuriais mes išreiškiame pagarbą žmogaus asmenybei, patys savaime, grynai abst-

[29] Žr. Geiger, *op. cit.*, p. 58–59.

rakčia savo forma, nėra adekvatūs tikrovei, – tai išties nesunku įrodyti; bet tai nereiškia, kad pati pagarba neturi jokio pamato. Turint omeny, kad toji pagarba vaidina svarbiausią vaidmenį mūsų teisėje bei dorovėje, tokia mintis neturėtų kilti. Užuot minėtą koncepciją traktavę paraidžiui, pamėginkime atskleisti jos esmę, išsiaiškinti, kaip ji radosi, ir tada pamatysime, kad nors paplitusi formuluotė yra ganėtinai grubi, joje glūdi objektyvi reikšmė.

Iš tikrųjų transcendencija, kurią suteikiame žmogaus asmenybei, nėra koks nors išskirtinis jos ypatumas. Mes ją aptinkame ir kitur. Tai tiesiog ženklas, kuriuo visi tam tikro intensyvumo kolektyviniai jausmai paženklina objektus, su kuriais jie susiję. Kaip tik todėl, kad tie jausmai kyla iš kolektyvo, tik kolektyvinio pobūdžio yra ir tikslai, kurių link jie kreipia mūsų veiklą. Tačiau visuomenė turi savų reikmių, kurios mums toli gražu nėra savos. Veiksmai, kuriuos atlikti mus skatina kolektyviniai jausmai, anaiptol neatitinka mūsų individualių polinkių; tie veiksmai nėra skirti mūsų asmeniniam interesui patenkinti, jie veikiau reikalauja aukos ir atsižadėjimo. Kai aš pasninkauju, aš marinu savo kūną norėdamas įsiteikti Dievui; kai iš pagarbos kokiai nors tradicijai, kurios prasmė ir reikšmė man dažniausiai nežinoma, aš prisiverčiu save suvaržyti; kai moku mokesčius, kai aukoju savo triūsą ar net gyvybę valstybei, aš iš dalies atsižadu savęs; mūsų egoizmas aiškiai priešinasi tokiems savęs atsižadėjimo žingsniams, tad nesunku suprasti, kad viso to iš mūsų reikalauja kažkokia galia, nuo kurios esame priklausomi. Net ir su džiaugsmu nusileisdami tiems įsakymams, mes puikiai suvokiame, kad mūsų poelgis yra nulemtas pagarbos kam nors už mus viršesniam. Kad ir kaip spontaniškai paklustume balsui, raginančiam mus pasiaukoti, mes aiškiai jaučiame, kad tasai balsas mums kalba įsakmiu, instinktui visiškai nebūdingu tonu. Tad nors ir atrodytų, kad jis sklinda iš mūsų pačių sąmonės, mes negalėtume neprieštaraudami patys sau laikyti jį savu. Tačiau mes tą balsą padarome svetimą mums, panašiai, kaip yra su išoriniais įspūdžiais; mes jį projektuojame išorėje priskirdami esybei, kurią įsivaizduojame esančią už mūsų ir virš mūsų, nes ji mums įsakinėja, o mes jos įsakymams paklūstame. Savaime suprantama, jog visa, kas mums atrodo kilę iš to paties šaltinio, turi veikti analogiškai. Kitaip tariant, žmogus neišvengiamai turėjo įsivaizduoti pasaulį, esantį virš žemiškojo pasaulio, ir jį apgyvendinti nežemiškos prigimties esybėmis.

Tokia yra visų transcendencijos idėjų, kuriomis paremtos religijos bei įvairios dorovės sistemos, kilmė; dorovinė priedermė kitaip nepa-

aiškinama. Aišku, konkreti forma, į kurią mes paprastai įvelkame šias idėjas, moksliniu požiūriu, – bevertė. Kad ir kaip mes aiškinsime jų pamatą – ar kaip ypatingos prigimties asmenį, ar kaip abstrakčią jėgą, kurią miglotai hipostazuosime dorovės idealo vardu, – bet kuriuo atveju tai bus metaforiškas įvaizdis, kuris nelaikytinas adekvačiu faktams. Tačiau neabejotina, kad *procesai*, kuriuos tie įvaizdžiai simbolizuoja, yra realūs. Visiškai akivaizdu, kad visais minėtais atvejais mes veikiame skatinami už mus viršesnės jėgos, kitaip tariant – visuomenės, ir kad tikslai, kurių link ji mus kreipia, išties turi dominuojančią dorovinę galią. Tokiu atveju turime pripažinti, kad visi prieštaravimai, kritikuojantys įprastines koncepcijas, kuriomis žmonės mėgina sau pavaizduoti tą aiškiai jiems juntamos galios viršenybę, negali sumažinti šio fakto realumo. Tokia kritika yra paviršutiniška ir neliečia klausimo esmės. Taigi jeigu galima teigti, kad žmogaus asmenybės išaukštinimas yra vienas iš tikslų, kurių siekia ir privalo siekti šiuolaikinės visuomenės, tad kartu yra pateisinama ir iš šio principo kylanti dorovinė reglamentacija, kad ir ko būtų vertas priimtasis jų pateisinimo būdas. Jeigu paprastiems žmonėms priimtini argumentai yra kritikuotini, pakanka juos išsakyti kita kalba, ir atsiskleis tikroji jų reikšmė.

Beje, maža pasakyti, kad asmenybės išaukštinimas yra vienas iš šiuolaikinėms visuomenėms būdingų siekių; istorijos dėsniu galima laikyti akivaizdų tautų polinkį pamažu atsikratyti visų kitų tikslų. Iš pradžių atrodė, kad visuomenė – viskas, o individas – niekas. Dėl to stipriausią galią turėjo tie socialiniai jausmai, kurie individą saistė su kolektyvu: kolektyvas čia buvo pats sau tikslas. Į žmogų buvo žiūrima tik kaip į priemonę kolektyvo rankose; visas savo teises individas tarėsi gaunąs iš kolektyvo, kurio atžvilgiu jis nesitikėjo sau jokios prerogatyvos, nes be kolektyvo individas buvo niekas. Tačiau pamažu padėtis keitėsi. Visuomenės darėsi vis gausesnės ir kompaktiškesnės, sykiu ir sudėtingesnės, nes vyko darbo pasidalijimas, vis labiau ryškėjo individualūs žmonių skirtumai[30], ir pastebimai artinosi metas, kai tarp tos pačios grupės narių nebeliks nieko bendra, išskyrus tai, kad jie visi – žmonės. Tokiomis sąlygomis socialinis jautrumas visomis savo išgalėmis neišvengiamai prisiriša prie vienintelio dar likusio objekto, vien tuo suteikdamas jam neprilygstamą vertę. Kadangi žmogaus asmenybė yra vienintelis objektas, galintis vienodai pa-

[30] Žr. mūsų veikalą *Division du travail social*, liv. II.

liesti visų žmonių jausmus, kadangi asmenybės garbinimas yra vienintelis tikslas, kurio galima kolektyviai siekti, asmenybė visų akyse neišvengiamai įgauna išskirtinę reikšmę. Šitaip ji iškyla virš visų žmogaus tikslų ir įgauna religinį pobūdį.

Toks žmogaus išaukštinimas reiškia visiškai ką kita nei anas egoistinis individualizmas, apie kurį anksčiau kalbėjome ir kuris veda į savižudybę. Šis kultas anaiptol neatplėšia individų nuo visuomenės, nuo socialinio tikslo, pranokstančio atskirų individų tikslus, o veikiau visus juos sujungia primesdamas visiems tą pačią idėją ir priversdamas visus tarnauti tam pačiam reikalui. Mat žmogus, kuriam turi atitekti kolektyvo meilė ir pagarba, nėra konkretus empirinis individas, kaip kad yra kiekvienas iš mūsų; tai apskritai žmogus, idealus žmogiškumas, kaip jį supranta kiekviena tauta kiekvienu savo istorijos momentu. Beje, niekas iš mūsų jo iki galo neįkūnija, lygiai kaip niekas iš mūsų nėra jam visiškai svetimas. Taigi toks žmogaus išaukštinimas anaiptol neskatina, kad kiekvienas atskiras individas susikoncentruotų į save, į savo asmeninius interesus, o siekia sustiprinti individo interesų pavaldumą bendriems žmonių giminės interesams. Toks tikslas verčia individą išeiti už savęs; nuasmenintas ir abstraktus, jis plevena virš visų pavienių asmenų; kaip kiekvienas idealas, jis gali būti suvoktas kaip tai, kas pranoksta tikrovę ir jai viešpatauja. Jis vyrauja net ir visuomenių atžvilgiu, nes jis yra tikslas, į kurį nukreipta visa socialinė veikla. Štai kodėl visuomenės neturi teisės tuo idealu disponuoti. Nors visuomenės pripažįsta ir savo pačių teisę egzistuoti, tačiau jos pasidaro nuo to idealo priklausomos ir neturi teisės jo prarasti; tuo labiau jos negali leisti, kad patys žmonės jo netektų. Mūsų, kaip dorovinių esybių, vertė nustoja buvusi valstybės reikalu; bet kartu ji netampa ir mūsų reikalu, mes neturime teisės su ja daryti, ką norime. Ir iš kur, tiesą pasakius, mes galėtume tokią teisę gauti, jeigu net pati visuomenė, būdama už mus viršesnė esybė, jos neturi?

Tokiomis sąlygomis savižudybė neišvengiamai turi būti priskirta prie nedorovingų veiksmų; mat pačia savo esme ji paneigia minėtąją žmogiškumo religiją. Neretai sakoma, esą nusižudydamas žmogus padaro žalos tik sau, visuomenei nėra ko čia kištis, kaip byloja senas posakis: *volenti non fit injuria**. Tai klaidingas požiūris. Iš tikrųjų savižudybė daro žalą visuomenei, nes ji pažeidžia jausmus, kuriais remiasi dorovinės maksimos, pelniusios šiandien ypatingą visuomenės pagarbą ir

* Kas pritaria, negali skųstis neteisėtumu *(Seneka)*.

vienintelės gebančios palaikyti jos narių tarpusavio ryšius; nekliudomai žeidžiami tie jausmai nusilptų. Juk jie negalėtų išsaugoti net ir menko autoriteto, jei dorovinė sąmonė nesipriešintų tokiam jų prievartavimui. Kai žmogaus asmenybė buvo – ir privalėjo būti – pripažinta šventybe, kuria negali laisvai disponuoti nei individas, nei grupė, bet koks kėsinimasis į ją turi būti draudžiamas. Nesvarbu, kad nusikaltėlis ir auka šiuo atveju yra tas pats asmuo: iš šio poelgio kylantis socialinis blogis neišnyksta vien dėl to, kad nuo jo nukenčia pats poelgio subjektas. Kadangi apskritai brutalus žmogaus gyvybės nutraukimo faktas pats savaime mums kelia pasipiktinimą nelyg šventvagystė, savaime aišku, kad mes jokiu atveju negalėtume jo toleruoti. Jei kolektyvinis jausmas šiuo atžvilgiu pasirodytų nuolaidus, jis iškart netektų savo galios.

Suprantama, tuo nenorime pasakyti, kad reikia grįžti prie ankstesniais amžiais savižudžiams taikytų žiaurių bausmių. Jos buvo nustatytos epochoje, kurioje visos bausmės sistemos dėl laikinai susiklosčiusių aplinkybių buvo perdėtai griežtos. Tačiau reikia palaikyti principą, kad savižudybė pati savaime turi būti smerkiama. Tad lieka išsiaiškinti, kokie turėtų būti išoriniai to smerkimo ženklai. Gal tam pakanka dorovinių sankcijų, o gal jos turi būti juridinės, ir jeigu juridinės, tai kokios konkrečiai? Šis praktinis klausimas bus analizuojamas kitame skyriuje.

II

Kad galėtume tiksliau nustatyti savižudybės amoralumo laipsnį, pirmiausia pasižiūrėkime, koks yra jos santykis su kitais nedorais poelgiais, ypač su nusikaltimais ir įstatymo pažeidimais.

Pasak p. Lacassagne'io, savižudybių dinamika yra reguliariai priešinga nusikaltimų prieš nuosavybę (tai kvalifikuotos vagystės, padegimai, tyčiniai bankrotai ir t. t.) dinamikai. Šią tezę, siedamas ją su p. Lacassagne'io vardu, palaiko ir vienas iš jo mokinių daktaras Chaussinand'as veikale *Contribution à l'étude de la statistique criminelle*[31]. Tačiau jai pagrįsti nepateikiama jokių argumentų. Autoriaus manymu, pakanka sugretinti abi kreives, kad įsitikintume, jog jų dinamika yra viena kitai priešingos krypties. Tačiau iš tikrųjų nėra jokios galimybės atsekti nei vienokio, nei kitokio jų tarpusavio santykio. Tiesa, matome, kad nuo

[31] Lyon, 1881. Beje, 1887 m. Romoje įvykusiame kriminologijos kongrese p. Lacassagne'is atsisakė šios teorijos autorystės.

1854 m. nusikaltimų prieš nuosavybę mažėjo, o savižudybių daugėjo. Tačiau pirmosios kreivės kritimas iš dalies yra fiktyvus; taip atsitiko tiesiog dėl to, kad kaip tik nuo tų metų teismuose imta administruoti tam tikrus nusikaltimus norint nuo jų išlaisvinti prisiekusiųjų teismų jurisdikciją, kuriai jie iki tol priklausė, ir perduoti administraciniams teismams. Nuo tada dalis piktadarysčių iškrito iš nusikaltimų grafos ir atsidūrė įstatymų pažeidimų grafoje. Ši jurisprudencija – beje, šiandien ji visiškai įteisinta – labiausiai palietė nusikaltimus prieš nuosavybę. Tad jeigu statistika rodo jų skaičiaus mažėjimą, kyla klausimas, ar kartais taip neatsitiko išimtinai dėl buhalterijos gudrybių.

Net jei mažėjimas būtų realus, iš to dar negalima būtų daryti jokios išvados; mat, jei pradedant 1854 m. abi kreivės iš tikrųjų slinko priešingomis kryptimis, tai 1826–1854 metų laikotarpiu nusikaltimų prieš nuosavybę kreivė arba kilo – tiesa, kiek lėčiau – sykiu su savižudybių kreive, arba laikėsi vienodame aukštyje. Nuo 1831 m. iki 1835 m. kasmet vidutiniškai būta 5.195 teisiamųjų; vėlesniu periodu šis skaičius padidėjo iki 5.732, 1841–1845 m. laikotarpiu jis dar siekė 4.918, 1846–1850 m. tarpsniu – 4.992, t. y. palyginti su 1830 m. nukrito tik 2 proc. Be to, bendra abiejų kreivių konfigūracija neleidžia galvoti apie kokį nors jų suartėjimą. Nusikaltimų prieš nuosavybę kreivė labai trūkčiojanti; perėjimas iš vienų metų į kitus paženklintas staigiais šuoliais; akivaizdžiai nenuosekli jos dinamika, matyt, priklauso nuo daugybės atsitiktinių aplinkybių. O savižudybių kreivei būdingas reguliarus ir tolydus kilimas; išskyrus retas išimtis, čia nesama staigių posūkių nei aukštyn, nei žemyn. Jos kilimas – tolydus ir progresuojantis. Kai dviejų reiškinių dinamika beveik nesugretinama, vargu ar įmanomas koks nors jų tarpusavio ryšys.

Galiausiai p. Lacassagne'io požiūrio, atrodo, niekas nepalaikė. To negalima būtų pasakyti apie kitą teoriją, įrodinėjančią, jog esama ryšio tarp savižudybės ir nusikaltimų prieš asmenybę, ypač žmogžudystės. Ši teorija turi daug šalininkų ir verta rimtesnės analizės[32].

---

[32] **Bibliografija:** Guerry, *Essai sur la statistique morale de la France.* – Cazauvieilh, *Du suicide, de l'aliénation mentale et des crimes contre les personnes, comparés dans leurs rapports réciproques,* 2 vol. 1840. – Despine, *Psychologie natur.*, p. 111. – Maury, *Du mouvement moral des sociétés,* in *Revue des Deux Mondes,* 1860. – Morselli, *Il suicidio,* p. 243 et suiv. – *Actes du premier congrès international d'Anthrolologie criminelle,* Turin, 1886–1887, p. 202 et suiv. – Tarde, *Criminalité comparée,* p. 152 et suiv. – Ferri, *Omicidio-suicidio,* 4-e édit., Turin, 1895, p. 253 et suiv.

Dar 1883 m. Guerry atkreipė dėmesį, kad Pietų departamentuose nusikaltimų prieš asmenybę yra dvigubai daugiau nei Šiaurės departamentuose, o savižudybių duomenys rodo priešingą tendenciją. Vėliau Despine nustatė, kad 14 departamentų, kur kruvinų nusikaltimų yra daugiausia, milijonui gyventojų tenka tik 30 savižudybių, o 14 kitų departamentų, kuriuose žmogžudysčių pasitaiko kur kas rečiau, savižudybių skaičius padidėja iki 82. Tas pats autorius priduria, kad Senos departamentuose iš 100 kaltinimų tik 17 pateikta už nusikaltimus prieš asmenybę, o savižudybių vidurkis 1.000.000 gyventojų – 427; Korsikoje pirmiesiems tenka 83 procentai, o antrųjų – tik 18 vienam milijonui gyventojų.

Vis dėlto šios pastabos nesulaukė atgarsio, kol į jas neatkreipė dėmesio italų kriminologijos mokykla. Ferri ir Morselli iš dalies jų pamatu sukūrė ištisą doktriną.

Pasak jų, savižudybės ir žmogžudystės tarpusavio priešingumas yra absoliučiai visuotinis dėsnis. Ar kalbėtume apie šių reiškinių geografinį paplitimą, ar apie jų dinamiką laiko požiūriu, raidos tendencijos akivaizdžiai priešingos. Tarus, kad priešingumo išties esama, galima būtų jį aiškinti dvejopai. Arba žmogžudystė ir savižudybė yra dvi priešingos srovės, kurios tarpusavyje tokios nesutaikomos, kad viena gali įsigalėti tik kitos sąskaita; arba jos yra du to paties srauto kanalai, kurie maitinami iš vieno šaltinio gali sroventi viena kryptimi tik vienam iš jų senkant. Italų kriminologai pasirinko antrąjį aiškinimo būdą. Jų manymu, savižudybė ir žmogžudystė yra dvi tos pačios būsenos apraiškos, dvejopi padariniai, kuriuos sukelia ta pati priežastis, gebanti pasireikšti tai viena, tai kita forma, bet ne abiem iš karto.

Tokio aiškinimo pasirinkimą lėmė tai, kad kai kuriais atvejais atsirandanti šių dviejų reiškinių inversija, pasak minėtų autorių, nepašalina jų paralelizmo. Nors esama sąlygų, kurių poveikis lemia priešingą jų dinamiką, tačiau kai kurios sąlygos abu šiuos reiškinius veikiančios vienodai. Pasak Morselli, vienodai juos veikia, pavyzdžiui, temperatūra; ir savižudybių, ir žmogžudysčių kreivė pasiekia aukščiausią tašką tuo pačiu metų laiku – artėjant karštajam sezonui; ir vieno, ir kito tipo atvejų dažniau pasitaiko tarp vyrų nei tarp moterų; pagaliau, Ferri požiūriu, ir savižudybių, ir žmogžudysčių skaičius didėja kylant amžiaus kreivei. Taigi nors ir būdami kai kuriais aspektais priešingi, šie du reiškiniai iš dalies esą vienodos prigimties. Tačiau veiksniai, lemiantys panašią abiejų reiškinių reakciją, – visiškai individualūs; tai gali būti arba tiesiog tam tikros organizmo būsenos (amžius, lytis), arba kosminės aplinkos jėgos,

gebančios paveikti dorovinį individą tik per tarpininką – fizinį individą. Taigi kad savižudybė ir žmogžudystė galėtų susimaišyti, turinčios susidaryti tam tikros individualios sąlygos. Ta pati psichologinė sankloda sudaranti prielaidas ir vienam, ir kitam individo poelgiui: du polinkiai iš esmės susilieja į vieną. Ferri ir Morselli, sekdami Lombroso pavyzdžiu, net pamėgino tokį charakterį apibrėžti. Tai esąs žmogus, kurio organizmas fiziškai išsekęs, dėl to jam sunku atsilaikyti kovos lauke. Ir žmogžudys, ir savižudis – tai fiziškai išsigimęs ir bejėgis žmogus. Ir vienam, ir kitam stinga gebėjimo atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje, todėl jie abu pasmerkti pralaimėti.

Kaip tik ši vieninga išankstinė dispozicija, pati savaime nereikšdama didesnės traukos į kurią nors vieną pusę, esą įgauna priklausomai nuo socialinės aplinkos pobūdžio arba žmogžudystės, arba savižudybės formą. Šitaip, pasak minėtų autorių, ir randasi tos jų tarpusavio priešingumo apraiškos, kurios net ir būdamos realios negali užmaskuoti esminio jų tapatumo. Tose šalyse, kur bendri papročiai malonūs ir taikūs, kur bijoma pralieti žmogaus kraują, nugalėtasis linkęs susitaikyti su savo likimu, pripažinti savo bejėgiškumą ir užbėgdamas už akių natūralios atrankos padariniams pasitraukia iš kovos lauko išeidamas iš gyvenimo. O šalyse, kur vidutinė dorovė grubesnė, kur žmogaus gyvybė mažiau vertinama, nugalėtasis linkęs maištauti, skelbti visuomenei karą ir užuot pats žudęsis žudo kitus. Žodžiu, savęs žudymas ir kito žudymas – tai du brutalūs veiksmai. Tuo atveju, kai žiaurumas, iš kurio šie abu veiksmai kyla, nesusiduria su socialinės aplinkos pasipriešinimu ir plėsdamasis jis virsta žmogžudyste; o tuo atveju, kai žiaurumas spaudžiant visuomenės sąmonei nepajėgia išsiveržti išorėn, jis grįžta į savo ištakas, ir tada auka tampa pats šį polinkį savyje subrandinęs subjektas.

Taigi šiuo požiūriu savižudybė – tai švelnesnę formą įgavusios žmogžudystės atmaina. Šitaip traktuojama ji atrodo nelyg savotiška geradarystė; mat nors ji pati ir nėra gėris, ją galima laikyti mažesniu blogiu, apsaugančiu nuo to, kas blogiausia. Tad, ko gera, net nereikia stengtis draudimais stabdyti jų plitimo; esą tai duotų laisvę žmogžudystei. Savižudybė – tai nelyg apsauginis vožtuvas, kurio nedera užkimšti. Pagaliau didžiausias savižudybės pranašumas esąs tas, kad ji padeda visuomenei paprasčiausiu ir ekonomiškiausiu būdu, t. y. nereikalaudama socialinio įsikišimo, atsikratyti kai kurių jai nenaudingų ar net pavojingų individų. Ar ne geriau leisti jiems taikiai patiems pasišalinti, nei versti visuomenę brutaliai juos išrauti?

Tačiau ar pamatuota ši gana išradinga teorija? Tai dvilypis klausimas, kurį būtina aptarti abiem aspektais atskirai. Ar psichologinės savižudybės ir piktadarystės prielaidos išties yra tapačios? Ar iš tikrųjų tokios priešingos yra socialinės sąlygos, nuo kurių priklauso abu šie reiškiniai?

III

Įrodinėjant psichologinį abiejų reiškinių vieningumą remiamasi trejopo pobūdžio faktais.

Pirmiausia atkreipiamas dėmesys į lyties veiksnį, kurio įtaka ir savižudybei, ir žmogžudystei yra gana analogiška. Tačiau kalbant tiksliau, šis lyties poveikio ypatumas yra nulemtas ne tiek organinių, kiek socialinių priežasčių. Moterys rečiau nei vyrai žudosi ar nužudo kitą žmogų visai ne dėl to, kad jos fiziologija yra kitokia nei vyro, o dėl to, kad ji mažiau dalyvauja kolektyvo gyvenime. Be to, negalima teigti, kad moteriai vienodai nepriimtinos abi šios nedorovingumo formos. Nereikėtų pamiršti, kad esama tipiškai moteriškų žmogžudysčių; tai vaikažudystė, abortai ir nunuodijimai. Jei moteris yra tvirtai apsisprendusi griebtis žmogžudystės, ji dažniausiai – gal net dažniau nei vyras – ją ir įvykdo. Pasak Oettingeno[33], pusę šeimyninio pobūdžio žmogžudysčių įvykdo moterys. Tad nėra jokio pagrindo manyti, kad dėl savo įgimtos sanklodos ji labiau gerbia kito žmogaus gyvybę; būdama mažiau įsitraukusi į gyvenimo maišatį ji paprasčiausiai turi mažiau progų. Juk į kruviną nusikaltimą žmogų stumiančios priežastys moterį veikia kur kas mažiau nei vyrą, nes ji lieka anapus jų veikimo srities. Ši aplinkybė lemia ir palyginti retus moters žūties dėl nelaimingo atsitikimo atvejus; iš 100 tokių mirčių vos 20 tenka moterims.

Be to, jeigu į vieną rubriką sujungtume visas tyčines žmogžudystes, iš anksto apgalvotus nužudymus, tėvažudystes, vaikažudystes, nunuodijimus, moteriai tenkanti visumos dalis būtų dar didesnė. Prancūzijoje moterys padaro 38–39 tokio pobūdžio nusikaltimus iš 100, o įskaičiavus ir abortus – net 42. Vokietijoje moterų daliai tenka 51 proc., Austrijoje – 52 proc. Tiesa, netyčinės žmogžudystės čia neįtrauktos; bet juk tik sąmoningas nužudymas ir yra tikra žmogžudystė. Kita vertus, tipiškos moterų žmogžudystės – vaikažudystės, abortai, nužudymai

[33] *Moralstatistik*, p. 526.

šeimoje – iš prigimties yra sunkiai atskleidžiamos. Todėl dauguma jų išvengia teismo, taigi ir statistikos. Kadangi išties tikėtina, jog moteris tardymo metu naudojasi tokiu pat atlaidumu, koks jai neabejotinai rodomas teisme, kur moteris dažniau išteisinama nei vyras, galima manyti, kad galiausiai vyrų ir moterų galimybės įvykdyti žmogžudystę neturėtų labai skirtis. O moters imunitetas savižudybei, kaip jau esame aptarę, gana stiprus.

O dėl amžiaus įtakos vienam ir kitam reiškiniui, tai jokių skirtumų nesama. Pagal Ferri, kylant amžiaus kreivei žmogžudysčių, kaip ir savižudybių, daugėja. Tiesa, Morselli laikėsi priešingos nuomonės[34]. Bet iš tikrųjų čia nesama nei tiesioginės, nei atvirkštinės priklausomybės. Mat savižudybių reguliariai daugėja iki pat senatvės, o suplanuoti nužudymai ir tyčinės žmogžudystės apogėjų pasiekia brandos amžiuje, t. y. maždaug 30–35 metų periodu, paskui jų vis mažėja. Tai matome pažvelgę į XXXI lentelę. Čia neįmanoma įžvelgti nieko, kas patvirtintų kruvinų nusikaltimų ir savižudybės prigimties tapatumą ar priešingumą.

XXXI lentelė. *Tyčinių žmogžudysčių, iš anksto suplanuotų nužudymų bei savižudybių dinamika amžiaus atžvilgiu Prancūzijoje* (1887)

Amžius	Kiek nužudymų tenka 100.000 gyventojų		Kiek savižudybių tenka 100.000 gyventojų	
	Tyčinių	Suplanuotų	Vyrų	Moterų
16–21[35]	6,2	8	14	9
21–25	9,7	14,9	23	9
25–30	15,4	15,4	30	9
30–40	11	15,9	33	9
40–50	6,9	11	50	12
50–60	2	6,5	69	17
Per 60	2,3	2,5	91	20

[34] *Op. cit.*, p. 333. – Tačiau leidinyje *Actes du congrès de Rome*, p. 205, tas pats autorius abejoja, kad išties esama tokio priešingumo.

[35] Žmogžudysčių skaičius per pirmus du amžiaus periodus nėra tikslus, nes kriminalinė statistika pirmam periodui priskiria 16–21 m. amžiaus tarpsnį, o gyventojų surašymo duomenys pateikia bendrą 15–20 m. amžiaus gyventojų skaičių. Tačiau šis nedidelis netikslumas nekeičia bendrų rezultatų, apie kuriuos byloja lentelė. Vaikažudystės rodiklis maksimumą pasiekia anksčiau, apie 25 m., o po to greičiau krinta. Nesunku suprasti, kodėl.

Lieka aptarti temperatūros poveikį. Sujungus krūvon visus nusikaltimus prieš asmenį susidaro kreivė, iš pirmo žvilgsnio patvirtinanti italų mokyklos teoriją. Ji kyla iki birželio ir nuosekliai krinta iki gruodžio, kaip ir savižudybių atveju. Tačiau šitaip yra tik todėl, kad į bendrą nusikaltimų prieš asmenybę rubriką įtraukiami dorovę žeidžiantys iškrypimai ir iššaginimas. Kadangi šie nusikaltimai maksimumą pasiekia birželį, be to, jų yra gerokai daugiau nei nužudymų, tad jie ir lemia kreivės konfigūraciją. Tačiau su žmogžudyste jie neturi nieko bendra; norint išsiaiškinti žmogžudystės rodiklio svyravimus metų slinktyje būtina šį reiškinį ištirti atskirai. Atlikus šį darbą ir, svarbiausia, pasistengus išskirti įvairaus pobūdžio žmogžudysčių duomenis jokių minėto paralelizmo pėdsakų neaptinkama.

XXXII lentelė. *Įvairių formų žmogžudysčių mėnesiniai duomenys*[36] (1827–1870)

	Tyčiniai nužudymai	Suplanuotos žmogžudystės	Vaikažudystės	Mirtini sužeidimai
Sausis	560	829	647	830
Vasaris	664	926	750	937
Kovas	600	766	783	840
Balandis	574	712	662	867
Gegužė	587	809	666	983
Birželis	644	853	552	938
Liepa	614	776	491	919
Rugpjūtis	716	849	501	997
Rugsėjis	665	839	495	993
Spalis	653	815	478	892
Lapkritis	650	942	497	960
Gruodis	659	866	542	886

Iš tikrųjų savižudybių skaičius auga reguliariai ir tolydžio maždaug nuo sausio iki birželio, o į antrą metų pusę lygiai taip pat krinta, tačiau tyčinių bei suplanuotų nužudymų ir vaikažudystės mėnesiniai rodikliai svyruoja gana padrikai. Ne tik bendra šių dviejų reiškinių dinamika visiškai kitokia, bet net ir aukščiausi ir žemiausi jų taškai nesutampa. Tyčinės žmogžudystės turi du maksimalius taškus – vasarį ir rugpjūtį; iš anksto suplanuotos žmogžudystės – taip pat du, bet truputį kitu metu – vasarį ir lapkritį. Vaikažudystės kreivė aukščiausią tašką pasiekia gegužės mėnesį; mirtinų sužeidimų daugiausia būna rugpjūtį ir spalį. Išanalizavus ne mėnesinius, o sezoninius pokyčius,

skirtumai ne mažiau ryškūs. Rudenį įvyksta beveik tiek pat tyčinių nužudymų kaip ir vasarą (atitinkamai 1.968 ir 1.974), o žiemą jų yra daugiau nei pavasarį. Iš anksto suplanuotų žmogžudysčių atžvilgiu pirmauja žiema (2.621), toliau rikiuojasi ruduo (2.596), vasara (2.478) ir galiausiai pavasaris (2.287). Vaikažudysčių gausa visus sezonus pranoksta pavasaris (2.111), antroje vietoje – žiema (1.939). Mirtinų sužeidimų skaičius vasarą ir rudenį beveik vienodas (atitinkamai 2.854 ir 2.845); antra vieta tenka pavasariui (2.690), šiam menkai nusileidžia žiema (2.653). Savižudybės, kaip matėme, pasiskirsto visiškai kitaip.

Be to, jeigu polinkis į savižudybę būtų tik prislopintas potraukis žudyti, tai suimti žmogžudžiai bei atsitiktiniai žudikai, negalėdami patenkinti savo žudikiško instinkto, patys turėtų tapti jo aukomis. Polinkis žudyti kalėjimo sąlygomis transformuotųsi į polinkį nusižudyti. Tačiau daugumos stebėtojų liudijimu, pastebima priešinga tendencija: žiaurūs nusikaltėliai retai griebiasi savižudybės. Cazauvieilh'is iš sunkiųjų darbų kalėjimų gydytojų surinko informaciją apie kalinių savižudybes[37]. Antai Rošfore per trisdešimt metų būta tik vieno tokio atvejo; Tulone, kur įkalintųjų paprastai yra apie 3.000–4.000 (1818–1834) – nė vieno. Kiek kitokia padėtis išaiškėjo Breste, kur vidutiniškai kali apie 3.000 nuteistųjų; per 17 metų čia įvyko 13 savižudybių, taigi 100.000 čia teko 21 atvejis; tačiau šis palyginti didelis skaičius neturėtų stebinti, nes kalbama apie vyresnio amžiaus vyrų kontingentą. Pasak daktaro Lisle, „iš 9.320 mirties atvejų, 1816–1837 metais užregistruotų sunkiųjų darbų kalėjime, tik 6 – savižudybės"[38]. Daktaras Ferrus, atlikęs tyrimus daugelyje pagrindinių įkalinimo įstaigų, kuriose įkalinta vidutiniškai 15.111 nuteistųjų, nustatė, kad per 7 metus būta 30 savižudybių. O sunkiųjų darbų kalėjimuose proporcija dar mažesnė: 1838–1845 m. laikotarpiu iš 7.041 vidutiniškai čia kalėjusių nuteistųjų nusižudė tik 5[39]. Šį faktą patvirtinęs Brierre de Boismont'as priduria: „Profesionalūs žmogžudžiai, užkietėję nusikaltėliai kur kas rečiau griebiasi šio brutalaus būdo savo bausmei sutrumpinti nei mažiau sugedę piktadariai"[40]. Daktaras Leroy taip pat pabrėžia, kad

[36] Pagal Chaussinand'ą.

[37] *Op. cit.*, p. 310 ir kt.

[38] *Op. cit.*, p. 67.

[39] *Des prisonniers, de l'emprisonnement et des prisons*, Paris, 1850, p. 133.

[40] *Op. cit.*, p. 95.

„profesionalūs niekšai, nuolatiniai katorgų gyventojai", retai kada kėsinasi į savo gyvybes[41].

Tiesa, dvi statistikos, iš kurių vieną cituoja Morselli[42], o kitą – Lombroso[43], leidžia manyti, kad apskritai kaliniai itin linkę į savižudybę. Tačiau kadangi šiuose dokumentuose žmogžudžiai bei atsitiktiniai žudikai neišskiriami iš kitų nusikaltėlių, jokios išvados mums rūpimu klausimu negalime padaryti. Ko gera, šie duomenys veikiau patvirtina ankstesnes mūsų išvadas. Iš tikrųjų jie rodo, kad įkalinimas labai sustiprina polinkį į savižudybę. Net ir neskaičiuojant asmenų, kurie nusižudo iškart po arešto nelaukdami teismo nuosprendžio, lieka didelis skaičius savižudybių, sietinų tik su kalėjimo sąlygų poveikiu[44]. Tačiau tokiu atveju įkalinto žudiko polinkis į savižudybę turėtų būti ypač stiprus; mat įkalinimo sąlygų kurstomą polinkį žudytis turėtų dar labiau sustiprinti žmogžudžiui priskiriamas įgimtas potraukis. Tačiau tas faktas, kad žudikas šiuo atžvilgiu ne tik nepranoksta bendro polinkio vidurkio, bet netgi jo nesiekia, anaiptol neparemia prielaidos, esą vien dėl savo būdo žudikas natūraliai linkęs į savižudybę ir esąs pasirengęs jos griebtis, kai tik susiklosčiusios sąlygos tam paskatina. Beje, mes nenorime pasakyti, kad žmogžudžiui šiuo atžvilgiu būdingas imunitetas tikrąja prasme; turimų duomenų nepakanka, kad atsakytume į šį klausimą. Galimas dalykas, kad tam tikromis sąlygomis užkietėję nusikaltėliai per daug nesielvartaudami kaip tik šitaip suveda sąskaitas su gyvenimu. Tačiau toks faktas nėra nei visuotinis, nei būtinas, kaip to logiškai reikalauja italų kriminologų tezė. Tik tai mes ir norėjome įrodyti[45].

---

[41] *Le suicide dans le département de Seine-et-Marne.*

[42] *Op. cit.*, p. 377.

[43] *L'homme criminel*, trad. fr., p. 338.

[44] Kas gi tą poveikį lemia? Bent iš dalies, atrodo, jis sietinas su vienutės režimu. Bet mes nė kiek nenustebtume, jeigu bendras gyvenimas kalėjime privestų prie tokių pat padarinių. Yra žinoma, kad nusikaltėlių bei kalinių bendruomenė labai sutelkta; individas joje visiškai nuasmenintas, nekalbant apie analogišką kalėjimo drausmės efektą. Taigi čia galėtų rastis panašių dalykų, į kuriuos atkreipėme dėmesį kalbėdami apie kariuomenę. Šią hipotezę patvirtinantis faktas – savižudybių epidemijos, kurių kalėjime pasitaiko ne rečiau nei kariuomenėje.

[45] Ferri pateikta stastistika (*Omicidio*, p. 373) ne ką labiau įtikinanti. Nuo 1866 iki 1876 metų italų katorgose nusižudė 17 kalinių, nuteistų už nusikaltimus prieš asmenį, ir tik 5, padarę nusikaltimus prieš nuosavybę. Tačiau katorgose pirmųjų įkalinta kur kas daugiau nei antrųjų. Todėl šie skaičiai nieko nesako. Be to, mums nežinoma, iš kokių šaltinių šios statistikos autorius pasitelkė duomenis.

IV

Lieka aptarti antrąjį italų kriminologų mokyklos teiginį. Nustatę, kad žmogžudystė ir savižudybė anaiptol nesietinos su ta pačia psichologine būsena, turime išsiaiškinti, ar esama realaus pamato priešpriešinti socialines šių dviejų reiškinių prielaidas.

Šis klausimas kur kas sudėtingesnis, nei manė italų kriminologai bei dauguma jų priešininkų. Visiškai akivaizdu, kad daugeliu atvejų savižudybės ir žmogžudystės inversijos dėsnis nepasitvirtina. Labai dažnai abi jos, užuot išsiskyrusios ar viena kitą išstūmusios, reiškiasi lygia greta. Antai Prancūzijoje tuoj po 1870 m. karo aiškiai pastebima tyčinių nužudymų gausėjimo tendencija. 1861–1865 m. laikotarpiu per metus vidutiniškai jų būta tik 105 atvejai; nuo 1871 m. iki 1876 m. šis skaičius padidėjo iki 163, o iš anksto suplanuotų žmogžudysčių per tą patį laiką padaugėjo nuo 175 iki 201. Per tą patį laiką ne mažesniu santykiu gausėjo ir savižudybių. Ši tendencija reiškėsi ir 1840–1850 m. tarpsniu. Prūsijoje 1865–1870 m. savižudybių skaičius neviršijo 3.658, 1876 m. jis padidėjo iki 4.459, o 1878 m. jau siekė 5.042 išaugdamas 36 proc. Tyčinių bei suplanuotų žmogžudysčių daugėjo tokiu pat tempu. Jų skaičius nuo 151 (1869 m.) pamažu didėjo ir 1874 m. jau siekė 166, 1875 m. – 221, 1878 m. – 253, taigi padidėjo 67 proc.[46] Tas pats reiškinys konstatuotas ir Saksonijoje. Iki 1870 m. savižudybių skaičius svyravo nuo 600 iki 700; tik vieną kartą (1868 m.) jis šoktelėjo iki 800. 1876 m. prasidėjęs kilimas pamažu pasiekė 981, po to išaugo iki 1.114, iki 1.126 ir galiausiai 1880 m. – iki 1.171[47]. Lygiagrečiai ir pasikėsinimų į kito gyvybę padaugėjo nuo 637 (1873 m.) atvejų iki 2.232 (1878 m.)[48]. Airijoje 1865–1880 m. laikotarpiu savižudybių pagausėjo 29 proc.; nužudymų skaičius taip pat išaugo beveik tokiu pat santykiu (23 proc.)[49]. Belgijoje 1841–1885 m. tarpsniu nužudymų skaičius padidėjo nuo 47 iki 139, o savižudybių – nuo 240 iki 670, taigi atitinkamai 195 ir 178 procentais. Akivaizdu, kad šie skaičiai minėto dėsnio neparemia; Ferri dėl to net suabejojo belgų statistikos tikslumu. Tačiau jei remsimės pastarųjų metų duomenimis, kurie mažiau-

[46] Pagal Oettingen, *Moralstatistik*, priedai, 61 lentelė.

[47] *Ibid.*, 109 lentelė.

[48] *Ibid.*, 65 lentelė.

[49] Pagal Ferri sudarytas lenteles.

siai kelia abejonių, pamatysime tą patį. Nuo 1874 iki 1885 m. nužudymų pagausėjo 51 proc. (nuo 92 šoktelėjo iki 139), o savižudybių skaičius išaugo 79 proc. (nuo 374 iki 670).

Geografinis abiejų reiškinių pasiskirstymas leidžia padaryti analogiškas išvadas. Prancūzijoje daugiausia savižudybių yra Senos, Senos ir Marnos, Senos ir Uazos, Marnos departamentuose. Nors žmogžudystėmis jie ir nepirmauja, tačiau per daug ir neatsilieka: Senos departamentas tyčinių žmogžudysčių atžvilgiu užima 26 vietą, o suplanuotų – 17; Senos ir Marnos departamentas yra atitinkamai 33 ir 14 vietose, Senos ir Uazos – 15 ir 24, Marnos – 27 ir 21. Varo departamentas, savižudybių atžvilgiu užimąs 10 vietą, tyčinių savižudybių skaičiumi yra 5 vietoje, o suplanuotų nužudymų – 6-oje. Ronos deltos departamente, kuriame gausu savižudybių, ne ką mažiau yra ir nužudymų; jis yra 5 vietoje tyčinių ir 6 suplanuotų žmogžudysčių atžvilgiu[50]. Il de Franso departamentas ir savižudybių, ir žmogžudysčių žemėlapyje pažymėtas kaip tamsi dėmė, panašiai kaip ir juosta, kurią sudaro palei Vidužemio jūrą išsidėstę departamentai, skirtumas tik tas, kad pirmasis rajonas žmogžudysčių žemėlapyje nuspalvintas ne taip tamsiai, kaip savižudybių žemėlapyje, o juostos vaizdas priešingas. Panaši padėtis ir Italijoje: Roma tarp teismo apygardų užima trečią vietą savižudybių atžvilgiu ir ketvirtą vietą – pagal kvalifikuotų žmogžudysčių skaičių. Pagaliau esame jau išsiaiškinę, kad žemesnio lygmens visuomenėse, kur gyvybė menkai vertinama, savižudybės dažniausiai labai paplitusios.

Nors šie faktai nekelia abejonių ir jų išties nederėtų išleisti iš akių, tačiau turime pripažinti, jog esama ir priešingo pobūdžio faktų, kurie ne mažiau pastovūs, ir šių netgi gausiau. Nors kai kuriais atvejais savižudybė ir žmogžudystė bent iš dalies tarpusavyje dera, tačiau kitais atvejais šie reiškiniai akivaizdžiai vienas su kitu kertasi.

1. Nors kai kuriais žmogaus amžiaus tarpsniais abiejų kreivių dinamika ir sutampa, tačiau pažvelgus į jų santykio visumą ar bent esant galimybei tą santykį ilgėliau pasekti šių reiškinių tarpusavio priešprieša labai akivaizdi. Prancūzijoje nuo 1826 iki 1880 m. savižudybių, kaip matėme, reguliariai daugėjo, o žmogžudysčių, priešingai, mažėjo, nors ir ne taip sparčiai. 1826–1830 m. laikotarpiu už tyčinę žmogžudystę

[50] Ši departamentų klasifikacija yra pasiskolinta iš Bournet, *De la criminalité en France et en Italie*, Paris, 1884, p. 41, 51.

kasmet būdavo nuteisiama vidutiniškai 279 žmonės, 1861–1865 m. tarpsniu – ne daugiau 160, o kalbant apie šių periodų intervalą, vienu metu (1861–1865 m.) jų sumažėjo iki 121, o tarp 1856 ir 1860 metų – net iki 119. Du kartus – t. y. apie 1845 m. ir tuoj po karo – būta pagausėjimo; bet jeigu atsiribotume nuo šių pasitaikančių svyravimų, visiškai akivaizdi bendra mažėjimo tendencija. Tyčinių nužudymų sumažėjo 43 proc., o turint omeny, kad per tą laiką gyventojų padaugėjo 16 procentų, šio poslinkio svoris dar labiau išauga. Kalbant apie iš anksto suplanuotas žmogžudystes, ši tendencija mažiau pastebima. 1826–1830 m. teismas apkaltino 258 žmones, 1876–1880 m. dar būta 239 tokių atvejų. Prisiminus, kad augo gyventojų skaičius, skirtumas tampa truputį ryškesnis. Šis suplanuotų žmogžudysčių dinamikos ypatumas neturėtų stebinti. Iš tikrųjų tai yra mišraus pobūdžio nusikaltimas, turintis daug bendra su tyčine žmogžudyste, bet sykiu ir kitoks; iš dalies kitos yra ir jo priežastys. Kartais šis nusikaltimas iš tikrųjų yra tik labiau apgalvota, sąmoningai įvykdyta tyčinė žmogžudystė, o kartais nužudymas – tik nusikaltimo prieš nuosavybę komponentas. Pastaruoju atveju nusikaltimą lemiantys veiksniai anaiptol ne tie patys, dėl kurių išvis griebiamasi žmogžudystės. Jį lemia ne galimų polinkių, skatinančių pralieti kraują, visuma, o įvairiausi motyvai, dėl kurių vagiama. Kad tai iš esmės dvejopo pobūdžio žmogžudystės, rodo jų mėnesinės bei sezoninės dinamikos lentelė. Iš anksto suplanuotos žmogžudystės kulminaciją pasiekia žiemą ir ypač lapkritį, lygiai kaip ir nusikaltimai prieš nuosavybę. Taigi apie nužudymų dinamiką pagal šiuos svyravimus nereikėtų spręsti; bendrą kryptį tiksliau parodo tyčinių žmogžudysčių kreivė.

Tas pats reiškinys pastebimas ir Prūsijoje. 1834 m. buvo iškeltos 368 bylos už nužudymus bei mirtinus sužeidimus, t. y. 29.000 gyventojų teko viena byla; 1851 m. jų būta tik 257 arba viena byla 53.000 gyventojų. Šis procesas, nors ir ne taip sparčiai, vyko ir toliau. 1852 m. viena byla teko 76.000 gyventojų; 1873 m. – jau tik viena byla 109.000 gyventojų[51]. Italijoje tarp 1875 ir 1890 metų paprastų ir kvalifikuotų žmogžudysčių sumažėjo 18 proc. (t. y. nuo 3.280 atvejų iki 2.660), o savižudybių pagausėjo net 80 proc.[52] Nors kai kuriose šalyse nužudymų ir nemažėjo, tačiau jų ir nedaugėjo. Anglijoje 1860–1865 m. laiko-

[51] Starke, *Verbrechen und Verbrechen in Preusses*, Berlin, 1884, p. 144 ir kt.

[52] Pagal Ferri lenteles.

tarpio metinis vidurkis – 359 atvejai, o 1881–1885 m. jis jau neviršijo 329; Austrijoje 1866–1870 m. vidurkis – 528, o 1881–1885 m. – vos 510[53], tad visiškai tikėtinas dalykas, kad jei šiose gana skirtingose šalyse nužudymus atskirtume nuo suplanuotų žmogžudysčių, kritimo tendencija būtų dar ryškesnė. Per šį laikotarpį visose minėtose valstybėse savižudybių gausėjo.

P. Tarde vis dėlto užsimojo įrodyti, kad savižudybių sumažėjimas Prancūzijoje – tik tariamas[54]. Esą toks vaizdas susidaręs tik todėl, kad prie bylų, patekusių į prisiekusiųjų teismą, nebuvo prijungtos bylos, paliktos prokurorinei priežiūrai ar nutrauktos nenustačius nusikaltimo sudėties. Pasak šio autoriaus, neištirtų ir dėl to į teismo suvestines nepatenkančių žmogžudysčių skaičius nuolat didėja; prijungus jas prie teismą pasiekusių to paties tipo nusikaltimų, žmogžudysčių kreivė, užuot, kaip skelbiama, kritusi, tolydžio kiltų. Deja, norint šį teiginį pagrįsti, pasitelkiami gana sumaniai parinkti skaičiai. Apsiribota tuo, kad sugretinus tyčinių bei suplanuotų žmogžudysčių bylų, kurios 1861–1865 m. nepasiekė prisiekusiųjų teismo, skaičių su analogiškais 1876–1880 m. bei 1880–1885 m. periodų duomenimis, nustatoma, kad du pastarieji laikotarpiai šiuo atžvilgiu pranoksta pirmąjį. Tačiau kaip tik 1861–1865 metai yra išskirtinis viso šimtmečio laikotarpis, kai iki teismo nutrauktų bylų būta mažiausiai; dėl mums nežinomų priežasčių šis skaičius išties itin mažas. Tad gretinimui šis tarpsnis mažiausiai tinkamas. Be to, išvis nedera kalbėti apie dėsnį sugretinus du ar tris skaičius. Jeigu p. Tarde, užuot šitaip pasirinkęs atramos tašką, būtų ilgesnį laiką stebėjęs šių bylų skaičiaus svyravimus, jis būtų priėjęs prie visiškai kitos išvados. Štai kokie duomenys būtų išryškėję.

Kiek bylų nepateko į teismą[55]

Žmogžudystės	1835–1838	1839–1840	1846–1850	1861–1865	1876–1880	1880–1885
Tyčinės	422	503	408	223	322	322
Suplanuotos	313	320	333	217	231	252

[53] Žr. Bosco, *Gli Omicidii in alcuni Stati d'Europa*, Rome, 1889.

[54] *Philosophie pénale*, p. 347–348.

[55] Kai kurios iš šių bylų nepateko į teismą, nes nebūta nei nusikaltimo, nei nusikaltėlio. Jų nereikėtų išvis priskaičiuoti. Tačiau mes to nedarėme, kaip ir mūsų autorius; be to, esame įsitikinę, kad šių bylų nepriskaičiavus, išvados iš esmės nepasikeistų.

Skaičių svyravimai gana nereguliarūs; tačiau nuo 1835 m. iki 1885 m. jie pastebimai mažėjo, nors apie 1876 m. ir būta šuolio. Tyčinių žmogžudysčių sumažėjo 37 proc., suplanuotų – 24 proc. Išties nesama jokio pamato išvadai, esą šio pobūdžio nusikalstamumas išaugo[56].

2. Nors kai kuriose šalyse gausėjo ir savižudybių, ir žmogžudysčių, tačiau tai vyko netolygiai; šių dviejų reiškinių maksimalaus pakilimo taškai niekur nesutampa. Tad esama bendros taisyklės, kad *ten, kur žmogžudystės labai paplitusios, susidaro tam tikras imunitetas savižudybei.*

Ispanija, Airija ir Italija – tai trys Europos šalys, kur žudomasi rečiausiai; pirmojoje milijonui gyventojų tenka 17 savižudybių, antrojoje – 21, trečiojoje – 37. Kita vertus, niekur kitur nėra tiek daug nužudymų. *Tai vieninteliai kraštai, kur žmogžudysčių yra daugiau nei savižudybių;* Ispanijoje nužudymų trigubai daugiau nei savižudybių (1885–1889 m. periodu kasmet vidutiniškai įvykdavo 1.484 žmogžudystės ir tik 514 savižudybių), Airijoje – dvigubai daugiau (atitinkamai 225 ir 116), Italijoje – pusantro karto daugiau (2.322 ir 1.437). O Prancūzijoje ir Prūsijoje savižudybės – itin dažnas reiškinys (milijonui gyventojui čia tenka atitinkamai 160 ir 260 atvejų); užtat žmogžudysčių čia – dešimteriopai mažiau nei savižudybių (1882–1888 m. laikotarpiu Prancūzijoje kasmet vidutiniškai jų įvykdavo 734, o Prūsijoje – 459).

---

[56] Kiti išvedžiojimai, kuriais autorius mėgina pagrįsti savo tezę, ne ką labiau įtikina. Pasak jo, reikėtų taip pat priskaičiuoti nužudymus, klaidingai priskirtus prie savižudybių ar atsitiktinių mirčių. Kadangi ir vienų, ir kitų nuo amžiaus pradžios gausėjo, autorius daro išvadą, kad visus šiuos atvejus įtraukus į vieną ar kitą rubriką nužudymų skaičius atitinkamai padidėtų. Tai būtų, pasak autoriaus, pakankamai svarus padidėjimas, į kurį būtina atsižvelgti norint tiksliai nustatyti žmogžudysčių dinamiką. Tačiau šis samprotavimas paremtas nesusipratimu. Iš to, kad atsitiktinių bei savanoriškų mirčių pagausėjo, dar negalima daryti išvados, kad pagausėjo ir tariamų savižudybių ar tariamų nelaimingų atsitikimų. Kad tokia prielaida taptų labiau įtikima, reikėtų įrodyti, kad administracinis bei teisminis abejotinų atvejų tyrimas atliekamas ne taip nuodugniai kaip seniau, tačiau taip manyti, mūsų įsitikinimu, nėra jokio pamato. Tiesa, p. Tarde nusistebėjimą kelia tai, kad, palyginti su ankstesniais metais, šiandien kur kas daugiau žmonių nuskęsta, ir yra linkęs manyti, esą šis faktas rodo, jog daugėja užmaskuotų žmogžudysčių. Tačiau mirties atvejų nutrenkus žaibui dar labiau pagausėjo; jų net padvigubėjo. O juk nusikalstama piktadaryste to nepaaiškinsi. Iš tikrųjų reikėtų pirmiausia turėti omeny tai, kad statistiniai tyrimai dabar yra kur kas tikslesni, o dėl skenduolių, tai paplitusios maudynės jūroje, aktyvesnis uostų gyvenimas, daugybė laivų mūsų upėse prisideda prie to, kad nelaimingų atsitikimų gausėja.

Tie patys santykiai pastebimi ir kiekvienos šalies viduje. Italijos savižudybių žemėlapyje šiaurė ištisai nuspalvinta tamsiai, o šalies pietuose – visiškai šviesu; žmogžudysčių žemėlapyje vaizdas priešingas. Italijos provincijas suskirsčius pagal savižudybių rodiklį į dvi grupes ir nustačius abiejų vidutinį nužudymų vidurkį rodiklių priešingumas – visiškai akivaizdus:

Pirma grupė 4,1–30 savižudybių 1 milijonui gyv.			271,9	žmogžudystės 1 milijonui gyv.	
Antra grupė 30–80	"	"	95,2	"	"

Daugiausia žmogžudysčių yra Kalabrijos provincijoje: 1 milijonui gyventojų čia tenka 69 nužudymai; užtat savižudybių čia mažiau nei bet kurioje kitoje provincijoje.

Prancūzijoje daugiausia tyčinių žmogžudysčių įvyksta Korsikoje, Rytų Pirėnų, Lozero ir Ardešo departamentuose. O savižudybių atžvilgiu iš pirmos vietos Korsika nukrinta į 85-tą, Rytų Pirėnų departamentas – į 63-čią, Lozeras – į 83-čią, o Ardešas – į 68-tą[57]. Austrijoje savižudybių gausa išsiskiria Žemutinė Austrija, Bohemija ir Moravija, o mažiausiai jos paplitusios Krainoje ir Dalmatijoje. Tuo tarpu Dalmatijoje milijonui gyventojų tenka 79 žmogžudystės, Krainoje – 57,4, o Žemutinėje Austrijoje – tik 14, Bohemijoje – 11, Moravijoje – 15.

3. Nustatėme, kad karai savižudybių dinamiką pristabdo. Panašų poveikį jie daro vagystėms, sukčiavimui, piktnaudžiavimui pasitikėjimu ir t. t. Tačiau vienas nusikaltimas sudaro išimtį. Tai – žmogžudystė. Antai Prancūzijoje 1870 m. tyčinių žmogžudysčių staiga šoktelėjo nuo 119 (toks buvo jų metinis vidurkis 1866–1869 m.) iki 224, 1871 m. – iki 224, taigi jų skaičius išaugo 88 proc., o 1872 m. jų vėl sumažėjo iki 162. Šis padidėjimas taps dar ryškesnis, jei prisiminsime, kad daugiausia žmogžudysčių padaro trisdešimtmečiai ir kad visi jaunuoliai tuo metu buvo pašaukti į karą. Vadinasi, statistiniai duomenys nebeapima žmogžudysčių, kurias jie būtų padarę taikos metu. Negana to, dėl sumaišties teismų administracijoje neabejotinai turėjo likti daugiau neatskleistų nusikaltimų bei daugiau neištirtų bylų. Kadangi žmogžudysčių skaičius padidėjo, nors minėtos aplinkybės jį turėjo sumažinti, galima suprasti, jog realiai tasai padidėjimas turėjo būti gerokai svaresnis.

[57] Iš anksto suplanuotų žmogžudysčių atžvilgiu priešingumas ne toks ryškus; tai tik patvirtina anksčiau nurodytą mišrų šio nusikaltimo pobūdį.

Tą patį galima pasakyti ir apie Prūsiją, kur 1864 m., įsiplieskus karui su Danija, žmogžudysčių padaugėjo nuo 137 iki 169; šitiek žmogžudysčių čia nebūta nuo 1854 m.; 1865 m. jų sumažėjo iki 153, tačiau 1866 m. vėl pagausėjo (159), nors prūsų kariuomenė buvo mobilizuota. 1870 m., palyginti su 1869 m., nužudymų būta kiek mažiau (nuo 185 nukrito iki 151), 1871 – dar mažiau (136), tačiau šis žmogžudysčių sumažėjimas, palyginti su kitais nusikaltimais, labai menkas. Antai kvalifikuotų vagysčių per tą patį laiką sumažėjo perpus (1869 m. jų būta 8.676, o 1870 – tik 4.599). Be to, pateikti nužudymų duomenys apima ir tyčines, ir suplanuotas žmogžudystes, nors šie du nusikaltimai nėra vienareikšmiai ir, kaip jau esame išsiaiškinę, Prancūzijoje karo metu pagausėjo tik pirmųjų. Ir jeigu net sudėtume visų tipų žmogžudystes, jų sumažėjimas būtų nežymus, tad galima manyti, kad tyčinių žmogžudysčių, skaičiuojant jas atskirai nuo suplanuotųjų, pasirodytų esą kur kas daugiau. Vadinasi, jeigu būtų įmanoma suskaičiuoti visus atvejus, kurie dėl abiejų minėtų aplinkybių nebuvo priskaičiuoti, tariamo žmogžudysčių sumažėjimo beveik nebūtų. Pagaliau labai iškalbinga ir tai, kad tuo metu labai ženkliai pagausėjo nevalingų nužudymų: 1869 m. jų buvo 268, 1870 m. – 303, o 1871 m. – 310[58]. Argi tai nerodo, kad karo metu žmogaus gyvybė mažiau vertinama nei taikos sąlygomis?

Analogiškas yra ir politinių krizių poveikis. Antai Prancūzijoje 1840–1846 m. laikotarpiu tyčinių nužudymų kreivė išliko tame pačiame lygmenyje, o 1848 m. ji staigiai šoktelėjo aukštyn ir 1849 m. pasiekė maksimumą (240)[59]. Šios tendencijos būta ir pirmaisiais Lois Filipo valdymo metais. Vyko įnirtinga politinių partijų kova. Kaip tik šiuo laikotarpiu tyčinių žmogžudysčių kreivė pasiekė aukščiausią per visą šimtmetį tašką. Jų skaičius nuo 204 (1830 m.) pakilęs iki 264 (1831) vėliau nė karto nebuvo viršytas; 1832 m. jis dar siekė 253, o 1833 m. – 257. 1834 m. žmogžudysčių skaičiui ūmai nukritus jų ir toliau vis sparčiau mažėjo; 1838 m. būta tik 145 žmogžudystės, t. y. 44 proc. mažiau. Per šį laikotarpį savižudybių dinamika vyko priešinga kryptimi. 1833 m. jų skaičius neviršijo 1829 m. lygmens (atitinkamai 1.973 ir 1.904); nuo 1834 m. savižudybių ėmė sparčiai gausėti, ir 1838 m. jų jau būta net 30 proc. daugiau.

4. Savižudybė – veikiau miesto nei kaimo reiškinys. Žmogžudystė – priešingai. Susumavę žmogžudystes, tėvažudystes bei vaikažudystes

[58] Pagal Starke, *op. cit.*, p. 133.

[59] Suplanuotų žmogžudysčių skaičius išliko beveik nepakitęs.

matome, kad 1887 m. kaime šio tipo nusikaltimų būta 11,1, o miestuose – tik 8,6. 1880 m. skaičiai beveik tie patys (atitinkamai 11,0 ir 9,3).

5. Katalikybė, kaip jau esame išsiaiškinę, susilpnina polinkį į savižudybę, o protestantizmas – sustiprina. O žmogžudystės labiau paplitusios katalikiškuose nei protestantiškuose kraštuose:

Katalikiškos šalys	Paprastos žmogžudystės (1 mil. gyv.)	Tyčinės žmogžudystės (1 mil. gyv.)	Protestantiškos šalys	Paprastos žmogžudystės (1 mil. gyv.)	Tyčinės žmogžudystės (1 mil. gyv.)
Italija	70	23,1	Vokietija	3,4	3,3
Ispanija	64,9	8,2	Anglija	3,9	1,7
Vengrija	56,2	11,9	Danija	4,6	3,7
Austrija	10,2	8,7	Olandija	3,1	2,5
Airija	8,1	2,3	Škotija	4,4	0,7
Belgija	8,5	4,2			
Prancūzija	6,4	5,6			
Vidurkis	32,1	9,1	Vidurkis	3,8	2,3

Šių dviejų visuomenės grupių priešingumas ypač krinta į akis pažvelgus į paprastų žmogžudysčių duomenis.

Toks pat ryškus skirtumas pastebimas ir pačioje Vokietijoje. Visos vidurkį viršijančios sritys – katalikiškos; tai Poznanė (milijonui gyventojų tenka 18,2 tyčinės bei suplanuotos žmogžudystės), Dunojus (16,7), Brombergas (14,8), Aukštutinė ir Žemutinė Bavarija (13,0). Lygiai taip pat ir atskirose Bavarijos provincijose žmogžudysčių tuo daugiau, kuo mažiau jose gyvena protestantų:

Provincijos

Katalikų – mažuma	Tyčinės ir suplanuotos žmogžudystės (1 mil. gyv.)	Katalikų – dauguma	Tyčinės ir suplanuotos žmogžudystės (1 mil. gyv.)	Katalikų – daugiau nei 90 proc.	Tyčinės ir suplanuotos žmogžudystės (1 mil. gyv.)
Reino Pfalcas	2,8	Žemutinė Frankonija	9	Aukštutinis Pfalcas	4,3
Vidurio Frankonija	6,9	Švabija	9,2	Aukštutinė Bavarija	13,0
Aukštutinė Frankonija	6,9			Žemutinė Bavarija	13,0
Vidurkis	5,5	Vidurkis	9,1	Vidurkis	10,1

Tik Aukštutinis Pfalcas pažeidžia taisyklę. Vis dėlto pakanka palyginti šią lentelę su ankstesne (žr. 338 p.), kad įsitikintume, jog savižudybių ir žmogžudysčių pasiskirstymo tendencijos akivaizdžiai priešingos.

6. Galiausiai šeimyninis gyvenimas, kuris iš dalies susilpnina polinkį į savižudybę, žmogžudystei turi veikiau skatinančios įtakos. 1884–1887 m. laikotarpiu milijonui sutuoktinių kasmet vidutiniškai teko 5,07 žmogžudystės; milijonui vyresnių nei 15 m. bešeimių – 12,7. Atrodo, kad sutuoktinių apsaugos koeficientas bešeimių atžvilgiu yra maždaug 2,3. Tačiau būtina turėti omenyje, kad šių dviejų kategorijų kontingentą sudaro skirtingo amžiaus individai ir kad polinkio į žmogžudystę intensyvumas svyruoja priklausomai nuo amžiaus. Vidutinis bešeimių amžius – nuo 25 iki 30 metų, o sutuoktinių – 45 metai. Polinkis į žmogžudystę pasiekia maksimumą kaip tik 25–30 m. amžiaus grupėje; milijonui šio amžiaus žmonių per metus tenka 15,4 žmogžudystės, o 45 m. amžiaus grupės rodiklis – tik 6,9. Šių dviejų skaičių santykis – 2,2. Vadinasi, sutuoktiniai, būdami vyresnio amžiaus, turi padaryti dvigubai mažiau žmogžudysčių nei bešeimiai. Taigi tariamai geresnėje padėtyje jie atsiduria ne dėl to, kad yra vedę, o dėl vyresnio amžiaus. Šeimyninis gyvenimas jiems nesuteikia jokio imuniteto.

Šeima ne tik neapsaugo nuo žmogžudystės, bet, ko gera, tokį poelgį skatina. Iš tikrųjų labai tikėtinas dalykas, kad vedę žmonės yra aukštesnės dorovės nei bešeimiai. Mūsų manymu, šis jų pranašumas sietinas ne tiek su vedybine atranka, kurios vaidmens, beje, nereikėtų visiškai atmesti, kiek su poveikiu, kurį šeima daro kiekvienam savo nariui. Beveik neabejotina, kad žmogus yra doroviškai mažiau įsipareigojęs būdamas vienišas ir pasikliaudamas pats savimi nei tada, kai jam tenka kiekvieną akimirką patirti sveiką drausminančią šeimyninės aplinkos įtaką. Vadinasi, vedusieji padaro ne mažiau žmogžudysčių nei bešeimiai dėl to, kad šeimos uždedamus dorovinius varžtus, kurie turėtų juos sulaikyti nuo bet kokio pobūdžio nusikaltimų, iš dalies atpalaiduoja kai kurios padėtį komplikuojančios ir į žmogžudystę stumiančios šeimyninio gyvenimo ypatybės[60].

[60] Šiomis pastabomis veikiau siekiama iškelti klausimą, nei jį paaiškinti. Jį galima būtų paaiškinti tik atskirai išanalizavus amžiaus bei šeimyninės būsenos poveikį, kaip mes tai darėme nagrinėdami savižudybę.

Tad trumpai tariant, kartais savižudybė ir žmogžudystė tarpusavyje sugyvena, o kartais jos viena kitą išstumia; kartais vienodos aplinkybės jas veikia analogiškai, o kartais – visiškai priešingai, ir pastarųjų atvejų pasitaiko dažniau. Kaipgi paaiškinti šiuos iš pirmo žvilgsnio priešingus faktus?

Jų priešingumas išnyksta tik pripažinus, kad savižudybės yra įvairių rūšių ir kad kai kurios iš jų tam tikra prasme yra giminiškos žmogžudystei, o kitos – jai priešingos. Juk tas pats reiškinys vienodomis aplinkybėmis negali taip skirtingai funkcionuoti. Savižudybė, kurios dinamika sutampa su žmogžudystės dinamika, negali būti vienodos prigimties su savižudybe, kurios santykis su žmogžudyste yra inversiškas.

Ir išties jau esame išsiaiškinę, kad savižudybės yra įvairių tipų, kurių specifiniai bruožai gana skirtingi. Taigi pasitvirtina ankstesnės knygos išvada, kuri savo ruožtu padeda paaiškinti ką tik išdėstytus faktus. Vien šių faktų pakaktų iškelti prielaidai, kad savižudybė anaiptol nėra vienalytis reiškinys; tačiau prielaida nustoja buvusi vien prielaida, kai ji yra lyginama su anksčiau gautais rezultatais ir kai tasai lyginimas savo ruožtu turimus rezultatus dar labiau sutvirtina. Tad žinodami, kokie yra savižudybės tipai ir kuo jie vieni nuo kitų skiriasi, mes galime nesunkiai nustatyti, kurie iš jų su žmogžudyste nesuderinami, kurie, priešingai, iš dalies priklauso nuo tų pačių priežasčių ir kodėl labiau paplitęs nesuderinamumo variantas.

Šiuo metu labiausiai paplitęs savižudybės tipas, gerokai pakeliąs metinį savanoriškų mirčių rodiklį, yra egoistinė savižudybė. Būdingiausias jos bruožas – depresijos bei apatijos būsena, kylanti iš perdėto individualizmo. Individas nebrangina savo gyvybės, nes jis nepakankamai paiso vienintelio jį su tikrove siejančio tarpininko – visuomenės. Perdėtai sureikšmindamas save ir savo paties vertę, jis nori būti pats sau tikslas, bet kadangi toks tikslas negali jo tenkinti, jis puola į neviltį ir tampa abejingas gyvenimui, kuris jam dabar atrodo beprasmis. Žmogžudystės prielaidos yra visiškai kitokios. Ji yra smurto aktas, kuriam įvykdyti būtina aistra. Beje, tuose kraštuose, kur visuomenė taip stipriai integruota, kad jos narių individualizacija menkai bepasireiškia, kolektyvinių būsenų intensyvumas sustiprina bendrą aistrų įtampą; ko gera, tai ypač palanki dirva žudikiškoms aistroms tarpti. Šalyse, kur po senovei dar gyva giminės dvasia, šeimos nario įžeidimas yra suvokiamas kaip šventvagystė, už kurią privalu kuo žiauriau

atkeršyti, ir ši prievolė negali būti patikėta svetimam žmogui. Kaip tik iš čia kilo *vendetos* paprotys, iki šiol tebelaistantis krauju mūsų Korsikos bei kai kurių pietinių kraštų žemę. Labai gyvas religinis – kaip, beje, ir politinis – tikėjimas neretai tampa žmogžudysčių įkvėpėju.

Be to, svarbu pabrėžti, kad žmogžudysčių srautas paprastai yra tuo stipresnis, kuo mažiau jį sulaiko visuomenės sąmonė, t. y. kuo labiau paplitęs įsitikinimas, kad pasikėsinimas į gyvybę yra atleistinas dalykas; o kadangi šiam reiškiniui teikiama tuo mažesnė reikšmė, kuo mažiau visuomenės dorovė vertina asmenybę bei tai, kas ją domina, galima konstatuoti, kad silpna individualizacija arba, vartojant mūsų terminą, kraštutinio altruizmo būsena skatina žmogžudystę. Štai kodėl žemesnio lygmens visuomenėse žmogžudystė – ne tik dažnas, bet ir menkai tramdomas reiškinys. Tiek žmogžudysčių dažnumą, tiek ir reliatyvų pakantumą joms lemia ta pati priežastis. Kuo mažesnė pagarba reiškiama asmeniui, tuo lengviau jis tampa smurto objektu, o pats smurtas neatrodo labai nusikalstamas. Vadinasi, egoistinę savižudybę ir žmogžudystę lemiančios priežastys yra nesuderinamos, ir tokiu atveju turime pripažinti, kad ten, kur klesti viena, negali nevaržomai skleistis kita. Kai socialinės aistros gyvybingos, žmogus nėra perdėm linkęs nei pasinerti į tuščias svajones, nei griebtis šaltų epikūriškų išskaičiavimų. Kadangi jis įpratęs nepaisyti pavienių asmenų likimų, jis nelinkęs rūpintis ir savo paties dalia. Neteikdamas reikšmės žmogaus skausmui, jis lengviau pakelia ir savo asmeninių kančių naštą.

O altruistinė savižudybė dėl tų pačių priežasčių puikiausiai gali reikštis lygia greta su žmogžudyste; mat jas abi lemia tos pačios sąlygos, kurios skiriasi tik kiekybiškai. Kai žmogus įpratęs niekinti savo paties gyvybę, jis negali labai branginti ir kitų gyvybės. Dėl šios priežasties kai kurioms primityvioms tautoms yra vienodai būdingos ir žmogžudystės, ir savanoriškos mirtys. Tačiau vargiai galima iš to paties šaltinio kildinti tarp civilizuotų tautų pasitaikančius šių dviejų reiškinių paralelizmo atvejus. Kraštutinio altruizmo būsena negalėtų sukelti savižudybių gausos, kuri neretai fiksuojama greta didelio skaičiaus tyčinių žmogžudysčių pačioje kultūringiausioje aplinkoje. Mat į savižudybę gali pastūmėti tik ypač stiprus altruizmas; jis turi būti netgi stipresnis nei tada, kai žmogus ryžtasi žmogžudystei. Iš tikrųjų net kai aš esu įsitikinęs, kad apskritai individo egzistavimas menkai ko vertas, mano paties, kaip individo, egzistavimas man vis tiek reiškia kur kas daugiau nei kito. Šiaip jau vidutinis žmogus linkęs gerbti žmo-

giškąją asmenybę turėdamas omeny labiau pats save, o ne kitus; tad suprantama, kad tam pagarbos jausmui įveikti savižudybės atveju reikia stipresnio postūmio nei žmogžudystės. Tačiau mūsų laikais, išskyrus tokias specifines socialines sferas kaip kariuomenė, apie nuasmenėjimo bei savęs atsižadėjimo pranašumus išvis mažai kalbama; kur kas labiau paplitę ir įsigalėję priešingi, anaiptol ne pasiaukojimą skatinantys jausmai. Vadinasi, turi egzistuoti kitokia, šiuolaikiškesnė savižudybės forma, gebanti susiderinti su žmogžudyste.

Tokia yra anominė savižudybė. Iš tikrųjų anomija gimdo nervinės įtampos bei irzlaus nuovargio būseną, kuri priklausomai nuo aplinkybių gali nukrypti prieš patį subjektą arba prieš kitą žmogų; pirmu atveju griebiamasi savižudybės, antruoju – įvykdoma žmogžudystė. O priežastys, lemiančios susikaupusio įniršio išsiliejimą, veikiausiai glūdi dorovinėje subjekto sanklodoje. Priklausomai nuo jos tvirtumo įniršis gali išsilieti viena ar kita kryptimi. Vidutiniškai dorovingas žmogus veikiau ryžtasi žmogžudystei nei savižudybei. Mes juk matėme, kad kartais šie du reiškiniai eina vienas po kito ir kad iš esmės jie – tik dvi to paties veiksmo pusės; taigi jie aiškiai giminiški. Individą apėmęs įniršis yra toks stiprus, kad jam numaldyti reikia dviejų aukų.

Štai kodėl šiandien galima pastebėti, kad pirmiausia didžiuosiuose miestuose bei aukštesnės civilizacijos šalyse žmogžudystės ir savižudybės iš dalies skleidžiasi lygia greta. Mat čia stipriausiai reiškiasi anomija. Žmogžudysčių čia anaiptol nemažėja dėl tos pačios priežasties, dėl kurios itin sparčiai gausėja savižudybių. Iš tikrųjų jeigu individualizmo raida ir pašalina vieną iš žmogžudystės prielaidų, tai ekonomijos pažangą lydinti anomija sukuria kitą. Antai galima manyti, jog tai, kad Prancūzijoje ir ypač Prūsijoje karo metais pagausėjo ir savižudybių, ir žmogžudysčių, lėmė dvasinis nestabilumas, dėl skirtingų priežasčių sustiprėjęs abiejose šalyse. Pagaliau tokiu pat būdu galima paaiškinti, kodėl, nepaisant dalinių sutapimų, bendriausias faktas vis dėlto yra šių dviejų reiškinių nesuderinamumas. Mat anominių savižudybių ypač pagausėja tik tam tikrose vietovėse, t. y. ten, kur klesti pramonė ir prekyba. Labiausiai paplitusi, ko gera, yra egoistinė savižudybė; ji ir išstumia kruvinus nusikaltimus.

Tad galime padaryti vieną išvadą. Savižudybės ir žmogžudystės dinamika dažniausiai yra priešingos krypties anaiptol ne dėl to, kad jos yra dvi skirtingos to paties reiškinio pusės, o dėl to, kad kai ku-

riais atžvilgiais jos reiškiasi kaip dvi skirtingos socialinės srovės. Jos išstumia viena kitą, kaip kad diena išstumia naktį, kaip ligos, kurias sukelia stipri sausra, išstumia dėl baisios drėgmės kylančius negalavimus. O norint paaiškinti, kodėl tarp šių dviejų reiškinių, nepaisant bendros jų tarpusavio opozicijos, vis dėlto yra ir šiek tiek harmonijos, svarbu atkreipti dėmesį į savižudybės tipus, kurių priežastys anaiptol nėra priešingos toms priežastims, dėl kurių padaromos žmogžudystės; veikiau priešingai – kai kurie savižudybės tipai išreiškia tą pačią socialinę būseną ir skleidžiasi toje pačioje socialinėje aplinkoje kaip ir žmogžudystės. Be to, galima numatyti, kad žmogžudystės, vykstančios lygia greta su anomine savižudybe, ir, kita vertus – su altruistine savižudybe, negali būti tos pačios prigimties; vadinasi, žmogžudystė, lygiai kaip ir savižudybė, nėra vienalytė ir neskaidoma esatis, o daugybę skirtingų rūšių apimantis reiškinys. Tačiau čia ne vieta imtis įrodinėti šį svarbų kriminologijos teiginį.

Taigi neteisinga būtų manyti, kad savižudybė – tai savotiška laiminga atsvara žmogžudystei, gebanti sumažinti amoralumą, ir dėl to esą netgi naudinga leisti jai nekliudomai skleistis. Iš tikrųjų savižudybės nesulaiko nuo žmogžudysčių. Be abejo, egoistinė savižudybė susijusi su ta pačia dvasine sankloda, kuri lemia, kad tarp labiausiai civilizuotų tautų mažėja žmogžudysčių skaičius. Tačiau šios kategorijos savižudis anaiptol nėra nenusisekęs žmogžudys, jis nepasižymi niekuo, kas būdinga žudikui; tai tiesiog sielvarto sugniuždytas nelaimėlis. Todėl savižudžio poelgį galima smerkti nesibijant, kad nusiteikusieji sekti jo pėdomis taps žmogžudžiais. O gal, kaip neretai sakoma, nepritarimas savižudybei sykiu reiškia ir nepritarimą tai dvasios būsenai, iš kurios ji kyla? Kitaip tariant – galbūt smerkdami savižudybę mes iš tikrųjų susilpniname perdėtą jautrumą viskam, kas šiaip ar taip liečia individą, ir tuo rizikuojame sustiprinti žmogžudystei palankias individo nuasmenėjimo tendencijas? Tačiau jei savižudybes skatina tik kraštutinio pobūdžio individualizmas, tai nuo žmogžudystės geba sulaikyti bendra individualizmo nuostata. Tam, kad pralietas žmogaus kraujas individui keltų pasibjaurėjimą, visiškai nebūtina, kad šis būtų nugrimzdęs tik į save. Pakanka to, kad jis gerbia ir myli apskritai žmogaus asmenybę. Net ir pakankamai nuosaikaus pobūdžio individualizmas nesudaro prielaidų žmogžudystės tendencijai stiprėti.

O dėl anomijos, kuri skatina tiek žmogžudystę, tiek ir savižudybę, tai visa, kas geba pažaboti ją, pažaboja ir abu minėtus reiškinius. Tad ir šiuo atveju nėra ko baimintis, kad kliudant anomijai reikštis savižudybės forma, ji išsilies žmogžudystėmis; mat jei žmogus yra toks doroviškai drausmingas, kad iš pagarbos visuomeninei sąmonei ir jos draudimams atsisako minties nusižudyti, tai jis tuo labiau vengs padaryti žmogžudystę, kuri yra dar rūsčiau smerkiama ir už kurią gresia bausmė. Be to, kaip matėme, minėtu atveju savižudybės griebiasi geriausieji; taigi nėra jokio pagrindo pataikauti pasirinkimui, kuris iš tikrųjų nieko gera nežada.

Šis skyrius gali pasitarnauti nušviečiant vieną neretai ginčijamą problemą.

Žinome, kiek būta diskusijų svarstant, ar jausmai, kuriuos mes jaučiame savo rūšies atstovams, yra tik egoistinių jausmų tąsa, ar, priešingai, jie nuo pastarųjų nepriklauso. Mes ką tik išsiaiškinome, kad abi šios prielaidos vienodai nepamatuotos. Suprantama, negalima teigti, kad gailestis kitam ir gailestis sau pačiam neturi nieko bendra, nes jie stiprėja ar gęsta lygia greta; tačiau tai anaiptol nėra vienas iš kito kylantys jausmai. Jų tarpusavio giminystę lemia tai, kad abu jie randasi iš tos pačios kolektyvinės sąmonės būsenos ir kad iš esmės jie yra tik skirtingi jos aspektai. Jie išreiškia visuomenėje susiformavusį požiūrį į individo dorovinę vertę. Jeigu viešoji nuomonė linkusi asmenybę branginti, mes šį socialinį vertinimą taikome ne tik sau, bet ir kitiems; mūsų akyse jų, kaip ir mūsų pačių, asmenybė įgauna didesnę vertę, ir mes tampame jautresni kiekvieno jų asmeninei nuoskaudai ne mažiau nei tam, kas žeidžia mus pačius. Tokiu atveju mes kur kas labiau linkę nesitaikstyti ir su jų, ir su savuoju skausmu. Taigi mūsų palankumas jiems anaiptol nėra palankumo sau tąsa. Tačiau ir vienas, ir kitas jausmas – tų pačių sąlygų rezultatas; abu juos suformavo ta pati dvasinė būsena. Be abejo, šios būsenos poveikis mūsų požiūriui į save ir į kitus yra skirtingas: pirmuoju atveju mūsų egoizmo instinktas palankumo jausmą sustiprina, o antruoju – susilpnina. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju toji dvasinė būsena reiškiasi, ji tikrai daro savo. Jos poveikis yra toks akivaizdus, kad net ir tie jausmai, kurie, atrodytų, yra neatsiejami nuo individualios asmens sandaros, priklauso nuo virš individo iškilusių sąlygų. Net ir mūsų egoizmas didžia dalimi yra visuomenės kūrinys.

Priedas[61]. *Prancūzijos departamentų (išskyrus Senos departamentus) duomenys apie vedusiųjų ir našlių savižudybes atsižvelgiant į amžių ir šeimos padėtį.* Absoliutūs skaičiai (1889–1891 metai)

VYRAI				
Amžius	Vedę bevaikiai	Vedę, turintys vaikų	Našliai, bevaikiai	Našliai, turintys vaikų
0–15	1,3	0,3	0,3	–
15–20	0,3	0,6	–	–
20–25	6,6	6,6	0,6	–
25–30	33	34	2,6	3
30–40	109	246	11,6	20,6
40–50	137	367	28	48
50–60	190	457	48	108
60–70	164	385	90	173
70–80	74	187	86	212
Per 80	9	36	25	71

MOTERYS				
Amžius	Ištekėjusios, bevaikės	Ištekėjusios, turinčios vaikų	Našlės, bevaikės	Našlės, turinčios vaikų
0–15	–	–	–	–
15–20	2,3	0,3	0,3	–
20–25	15	15	0,6	0,3
25–30	23	31	2,6	2,3
30–40	46	84	9	12,6
40–50	55	98	17	19
50–60	57	106	26	40
60–70	35	67	47	65
70–80	15	32	30	68
Per 80	1,3	2,6	12	19

[61] Ši lentelė buvo sudaryta atsižvelgiant į nepaskelbtus Teisingumo ministerijos dokumentus. Mes negalėjome ja rimčiau pasinaudoti, nes gyventojų surašymo duomenys nerodo bevaikių sutuoktinių ir našlių skaičiaus kiekvienoje amžiaus grupėje. Tačiau mes skelbiame mūsų darbo rezultatus vildamiesi, kad jie bus panaudoti vėliau, kai gyventojų surašymo spragos bus užpildytos.

III skyrius

PRAKTINĖS IŠVADOS

Išsiaiškinus, kas yra savižudybė, kokios yra jos rūšys ir pamatiniai dėsniai, būtina aptarti, kokia turėtų būti nūdienos visuomenės laikysena savižudybės atžvilgiu.

Tačiau šis klausimas savo ruožtu apima kitą klausimą. Ar į savižudybės reiškinį civilizuotose tautose reikėtų žiūrėti kaip į normalų dalyką, ar kaip į nenormalų? Iš tikrųjų nuo priimto sprendimo priklausys, ar bus laikomasi nuostatos, jog yra būtinos ir įmanomos reformos, leisiančios savižudybę suvaldyti, ar, priešingai, bus pripažįstama, jog su šiuo reiškiniu tenka susitaikyti, nors jis ir smerktinas.

I

Kai kas gal nusistebės, kad toks klausimas išvis gali būti keliamas. Iš tikrųjų esame įpratę manyti, kad visa, kas nedora – nenormalu. Jeigu savižudybė, kaip jau esame nustatę, žeidžia dorovinę sąmonę, negalima, ko gera, joje nematyti socialinės patologijos reiškinio. Tačiau kitoje vietoje mes atkreipėme dėmesį į tai[1], kad net tokia ryški amoralumo apraiška kaip nusikaltimas nebūtinai turi būti priskirta liguistų reiškinių kategorijai. Tiesa, toks teiginys kai kam gali atrodyti gluminantis, ir paviršutiniškai žiūrint gali pasirodyti, kad jis išklibino dorovės pamatus. Tačiau šis teiginys jokios griaunančios prasmės neturi. Kad tuo įsitikintume, pakanka pasitelkti argumentaciją, kuria jis remiasi ir kurią glaustai galima šitaip išdėstyti.

Žodis *liga* arba išvis nieko nereiškia, arba jis reiškia kažką išvengiama. Savaime suprantama, ne visa, kas išvengiama, yra liguista, ta-

[1] Žr. *Règles de la Méthode sociologique*, chap. III.

čiau viso to, kas liguista, bent jau dauguma žmonių išvengia. Jeigu neignoruosime sąvokų bei terminų skirtumų, tai *liga* negalėsime įvardyti būsenos ar ypatybės, kurios tam tikros rūšies esybės negali neturėti, kuri būtinai glūdi jų sanklodoje. Kita vertus, yra tik vienas objektyvus, empiriškai nustatomas ir iš šalies patikrinamas ženklas, kuris leidžia mums atpažinti, jog tokios būtinybės esama; tai – visuotinumas. Jeigu visada ir visur konstatuojama dviejų reiškinių sąsaja, jeigu neaptikta nė vieno išskirtinio atvejo, tai joks metodas neleidžia manyti, kad tie du reiškiniai gali būti atskirti. Juos siejantis ryšys gali būti tarpiškas[2], tačiau, šiaip ar taip, tas ryšys yra ir jis – būtinas. Mums nežinoma tokia visuomenė, kurioje vienokia ar kitokia forma nesireikštų daugiau ar mažiau paplitęs nusikalstamumas. Nėra tautos, kurios dorovė nebūtų kasdien pažeidinėjama. Vadinasi, turime pripažinti, kad nusikaltimas yra būtinas, kad jo negali nebūti, kad pamatinės socialinės organizacijos sąlygos, kaip mes jas esame išsiaiškinę, logiškai jį implikuoja. Vadinasi, nusikaltimas – normalus reiškinys. Tuščias reikalas būtų čia remtis tuo, kad žmogaus prigimties netobulumas – neišvengiamas dalykas, kad blogis, nors ir būdamas neįveikiamas, nenustoja buvęs blogis; tai – pamokslininko, o ne mokslininko kalba. Būtinas netobulumas nėra liga; kitaip turėtume visur įžvelgti ligą, nes juk netobulumo esama visur. Nėra tokios organizmo funkcijos ar anatominės formos, kuriai, mūsų manymu, nestigtų tobulumo. Kartais sakoma, kad optikas, sukūręs tokią prastą regėjimo priemonę kaip žmogaus akis, turėtų parausti. Tačiau niekas iš to nepadarė – ir negalėjo padaryti – išvados, kad to organo sandara nenormali. Maža to, kalbant šiek tiek teologine mūsų priešininkų kalba, neįmanoma, kad tai, kas būtina, neturėtų savyje šiek tiek tobulumo. *Būtina gyvenimo sąlyga negali nebūti naudinga, jeigu tik pats gyvenimas yra naudingas.* Ir iš tiesų mes juk parodėme, kuo gali pasitarnauti nusikaltimas. Tačiau jis gali pasitarnauti tik tokiu atveju, jei yra smerkiamas ir varžomas. Klaidinga manyti, kad nusikaltimo priskyrimas prie normalios sociologijos reiškinių pats savaime jau reiškia jo pateisinimą. Jeigu normalu, kad esama nusikaltimų, normalu ir tai, kad jie būtų baudžiami. Bausmė ir nusikaltimas yra neišskiriama ter-

[2] Juk tarpiškas yra ir pats loginis ryšys. Kad ir kokie artimi vienas kitam būtų du jo siejami terminai, jie vis dėlto yra skritingi ir, vadinasi, tarp jų visada lieka nuotolis, loginis intervalas.

minų pora. Vieno iš jų negali stokoti labiau nei kito. Bet koks anomalinis bausmių sistemos susilpnėjimas – tai paskata nusikalstamumui, kuris tokiu atveju nenormaliai išauga.

Šias mintis pritaikykime savižudybei.

Tiesa, mes neturime pakankamai duomenų, kad galėtume teigti, jog nesama visuomenės, kurioje nebūtų savižudybių. Tik nedaugelio šalių statistika mus apie tai informuoja. O dėl kitų šalių, tai apie chroniškas savižudybes galime spręsti tik iš pėdsakų, kuriuos jos paliko teisyne. Beje, mes tvirtai nežinome, ar savižudybė visur buvo juridiškai reglamentuojama. Tačiau galima teigti, kad tai – bendriausia tendencija. Vienur savižudybė draudžiama, kitur – atmetama; vienur draudimai yra griežtai formalizuoti, kitur esama išlygų ir išimčių. Tačiau visos analogijos leidžia manyti, kad nei teisė, nei dorovė niekada nebuvo jai abejingos; kitaip tariant, savižudybė visada buvo pakankamai reikšmingas dalykas, kad susilauktų visuomeninės sąmonės dėmesio. Neabejotina, kad savižudybė Europos tautose visais laikais buvo gana įprastas, skirtingose epochose daugiau ar mažiau paplitęs reiškinys; apie paskutinį šimtmetį įrodymų šiuo atžvilgiu mums pateikia statistika, o apie ankstesnes epochas – juridiniai paminklai. Taigi savižudybė yra jų normalios sanklodos – kaip, ko gera, ir kiekvienos socialinės sanklodos – elementas.

Kad taip iš tikrųjų yra, sunku būtų nepastebėti.

Tai ypač akivaizdu pažvelgus į altruistinę savižudybę žemesnių pakopų visuomenėse. Kaip tik todėl, kad šios visuomenės remiasi principu, jog individas yra visiškai priklausomas nuo grupės, altruistinė savižudybė čia yra, galima sakyti, neišvengiamas kolektyvinės drausmės aktas. Jeigu gyvenimas žmogui tada nebūtų atrodęs nieko nevertas dalykas, žmogus nebūtų buvęs tuo, kuo jis turėjo būti, o kai gyvenimas nevertinamas, neišvengiamai randasi daugybė pretekstų jo atsikratyti. Vadinasi, egzistuoja glaudus ryšys tarp altruistinio tipo savižudybės paplitimo ir ankstyvųjų visuomenių dvasinės sanklodos. Panašiai yra ir šiandien toje išskirtinėje aplinkoje, kurioje savęs atsižadėjimas ir nuasmenėjimas – privalomi dalykai. Dar ir šiandien karinės dvasios stiprybę palaiko tik individas, gebantis atsižadėti savęs, o toks atsidavimas neišvengiamai atveria kelią į savižudybę.

Visai kitos priežastys lemia, kad tose visuomenėse ar socialinėse sferose, kuriose asmenybės vertė yra aukščiausias elgsenos tikslas, kuriose žmogus žmogui – dievas, individas yra linkęs sudievinti savąjį

žmogiškumą ir iškelti save kaip savo paties garbinimo objektą. Kai svarbiausias dorovės tikslas yra įdiegti individui jo paties didybės idėją, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms žmogus nebesugeba suvokti, kad galėtų būti kas nors viršesnio už jį. Individualizmas, aišku, nebūtinai yra egoizmas, tačiau jam ganėtinai artimas; skatinant vieną tendenciją negali nesustiprėti ir kita. Šitaip randasi egoistinė savižudybė. Galiausiai tautų, kurios ne tik geba, bet ir privalo sparčiai progresuoti, individų elgseną reglamentuojančios taisyklės turi būti pakankamai lanksčios ir imlios pokyčiams; jeigu jos išliktų nepajudinamai griežtos, kaip tai būdinga primityvioms visuomenėms, tai jos varžytų raidą ir būtų kliuvinys spartesnei pažangai. Tačiau tada, bent kiek nusilpus varžtams, vienur ar kitur neišvengiamai prasiveržtų norai ir savimeilė. Kai žmonėms imta diegti, jog siekti pažangos yra jų priedermė, išlaikyti juos paklusnius tapo kur kas sunkiau; dėl to nepaliaujamai daugėjo nepatenkintų ir nerimo apimtų žmonių. Taigi pažangos ir tobulėjimo dvasia neišvengiamai skatina anomiją. Akivaizdu, kad kiekvieną savižudybės tipą atitinka ir palaiko savita dvasinė sankloda. Viena ir kita – neatsiejama, nes savižudybė yra tik forma, kurią neišvengiamai įgauna dvasinė sankloda tam tikromis, savo ruožtu neišvengiamai susiklostančiomis sąlygomis.

Tačiau, sako oponentas, tik kraštutinio pobūdžio sąmonės srovės gali sudaryti prielaidas savižudybei; argi negali būti ir taip, kad visoje šalyje jos yra vienodai nuosaikios? Tai reikštų norėti, kad gyvenimo sąlygos visur būtų vienodos; o tai ne tik neįmanoma, bet ir nepageidautina. Kiekvienoje visuomenėje esama ypatingų socialinių sferų, į kurias kolektyvinės būsenos įsismelkia tik vienaip ar kitaip pakitusios. Vadinasi, kuri nors srovė visoje šalyje gali pakankamai įsitvirtinti, vienur bendrą lygmenį pranokdama, o kitur iki jo nepriaugdama.

Tie nukrypimai į vieną ar į kitą pusę yra ne tik neišvengiami, bet ir savaip naudingi. Mat kadangi labiausiai paplitusi būsena sykiu yra ir labiausiai atitinkanti bendriausias socialinio gyvenimo sąlygas, aišku, kad prie kitų sąlygų ji negali derėti; o visuomenė turi gebėti prisitaikyti ir prie vienų sąlygų, ir prie kitų. Jeigu žmogaus noras aktyviai veikti niekada nepranoktų vidutiniško veiklumo, jis negalėtų išsilaikyti ypatingų pastangų reikalaujančiose situacijose. Tą patį galima pasakyti ir apie visuomenę: jeigu intelektualinis individualizmas negalėtų pasiekti kraštutinės ribos, visuomenė nepajėgtų nusikratyti tradicijų jungo ir atnaujinti savo įsitikinimų, nors šito ir reikėtų. Ir, at-

virkščiai, jeigu minėta dvasios būsena tam tikromis aplinkybėmis negalėtų susilpnėti leisdama įsivyrauti priešingai srovei, tai kas tada šalyje atsitiktų karo metu, kai pasyvus paklusnumas yra pirmoji žmogaus priedermė? O kad tokios žmogaus aktyvumo formos galėtų rastis, kai jos išties reikalingos, labai svarbu, kad visuomenė nebūtų nuo jų galutinai atpratusi. Vadinasi, visuomenės gyvenime jos turi vienaip ar kitaip reikštis; čia būtinos ir tokios sferos, kuriose gyvuoja nesutaikomo kritiškumo ir laisvos minties dvasia, ir tokios, pavyzdžiui, kariuomenė, kur senasis mistinis autoriteto kultas tebegyvuoja beveik visiškai nepakitęs. Be abejo, labai svarbu, kad normaliomis sąlygomis šių ypatingų židinių įtaka neperžengtų tam tikrų ribų; kadangi čia subrandinti jausmai atitinka ypatingas sąlygas, esminę reikšmę turi tai, kad jos neišplistų. Tačiau nekalbant apie jų lokalumą, labai reikšmingas yra pats jų buvimas. Jos išties labai reikalingos todėl, kad visuomenės turi būti pasiruošusios per vieną laikotarpį susidurti su įvairiausiomis aplinkybėmis; maža to, be permainų jos negalėtų išlikti. Ir dabartinėse tautose susiklosčiusi normali individualizmo ir altruizmo proporcija slenkant amžiams neišliks tokia pat. Ateitis būtų neįmanoma, jeigu dabartis nesubrandintų jos užuomazgų. Be to, kad kolektyvinis polinkis galėtų išsikristalizuoti vienur reikšdamasis silpniau, kitur – stipriau, svarbu, kad jo forma nebūtų griežtai fiksuota, nes tokiu atveju jis nepasiduotų jokiems pokyčiams; negalėdamas įvairuoti erdvėje, jis negalėtų kisti ir laike[3].

Kolektyvinio liūdesio srovės, kylančios iš minėtų trijų dvasinių būsenų, taip pat turi pagrindo egzistuoti, jei tik jos per daug neįsigali. Klaidinga būtų manyti, kad normali žmogaus savijauta yra gryno džiaugsmo būsena. Žmogus negalėtų gyventi, jeigu jo niekada neapimtų liūdesys. Esama kančių, prie kurių žmogus geba prisitaikyti tik jas pamildamas, o iš to kilęs pasitenkinimas dvelkia melancholija. Taigi

[3] Šį klausimą gerokai užtemdė tai, kad nebuvo atkreiptas dėmesys į neabejotiną sveikos ir ligotos būsenos reliatyvumą. Tai, kas normalu šiandien, nebebus normalu rytoj, ir atvirkščiai. Didelio tūrio žarnynas pirmykščiam žmogui jo gyvenimo sąlygomis buvo normalus dalykas, tačiau dabar tai būtų anomalija. Kas individų atžvilgiu liguista, visuomenės atžvilgiu – normalu. Neurastenija yra liga individualios fiziologijos požiūriu, bet kuo taptų visuomenė, jeigu joje neliktų neurastenikų? Dabar jie vaidina tam tikrą socialinį vaidmenį. Kai sakoma, kad kokia nors būsena yra normali ar anomališka, būtina pridurti, kokiu aspektu ji šitaip apibūdinama; kitaip būtų neįmanoma susikalbėti.

melancholija tampa liguistu reiškiniu tik tada, kai jos gyvenime yra per daug; tačiau ne mažiau nenormalus būtų ir visiškas jos nebuvimas. Žmogaus potraukis visa širdimi atsiverti džiaugsmui turi būti reguliuojamas priešingo potraukio; tik tai padės jam išlikti nuosaikiam ir išsaugoti harmoningą santykį su tikrove. Tai taikytina ne tik individams, bet ir visuomenėms. Perdėm linksmybėms atsidavusi dvasia dvelkia atsipalaidavimu; ji būdinga tik nuosmukį išgyvenančioms tautoms, kitais atvejais ji ir nesireiškia. Gyvenimas dažnai – sunkus, neretai jis apgaulingas ir tuščias. Kolektyvinis jausmas turi atspindėti ir šį egzistencijos aspektą. Todėl greta optimistinės sąmonės srovės, skatinančios žmones su pasitikėjimu žvelgti į pasaulį, turi gyvuoti ir priešinga srovė, kuri būdama, be abejo, ne tokia stipri ir mažiau paplitusi nei pirmoji pajėgtų bent iš dalies sulaikyti pirmąją; mat jokia tendencija pati sau ribų nenubrėžia, ją gali apriboti tik kita tendencija. Sprendžiant iš kai kurių ženklų netgi atrodo, kad polinkis į melancholiją tuo stipresnis, kuo aukščiau socialinių tipų pakopomis yra užkopusi visuomenė. Kaip jau esame kalbėję kitame veikale[4], išties stebina tai, kad didžiosios labiausiai civilizuotų tautų religijos yra labiau nei paprastesni ankstesnių visuomenių tikėjimai persismelkusios liūdesiu. Aišku, šis faktas nereiškia, kad pesimistinė srovė turi galiausiai užgožti optimizmą, tačiau jis rodo, kad dirvos pesimizmui esama, ir nepanašu, kad jam lemta išnykti. O kad jis galėtų egzistuoti ir išlikti, visuomenė privalo turėti specialų organą, teikiantį pamatą jo buvimui. Visuomenėje turi būti individų grupės, savotiškai atstovaujančios kaip tik tokiai kolektyvinei nuotaikai. Suprantama, kad šiam vaidmeniui tinkanti gyventojų dalis sykiu atstovaus tai grupei, kurioje geriausiai tarpsta savižudybės idėjos.

Tačiau nustatę, kad sąmonės srovė, daugiau ar mažiau skatinanti polinkį į savižudybę, traktuotina kaip normalios sociologijos reiškinys, dar negalime daryti išvados, kad tuo būtinai pasižymės bet kokia šio pobūdžio srovė. Turint omeny, kad savęs atsižadėjimo dvasia, pažangos troškimas, polinkis į individualizmą reiškiasi bet kokio tipo visuomenėje ir kad šios tendencijos kai kuriais aspektais neišvengiamai sudaro prielaidas rastis savižudybės idėjoms, svarbu pabrėžti, kad minėta ypatybė turėtų reikštis kiekvienoje tautoje savaip, tačiau visada – gana saikingai. Toji ypatybė yra pamatuota tik tada, kai

[4] *Division du travail social*, p. 266.

ji reiškiasi neperžengdama tam tikrų ribų. Lygiai taip pat ir kolektyvinis polinkis į pesimizmą yra sveikas reiškinys tik tuo atveju, jeigu jis neįsivyrauja. Vadinasi, remiantis tuo, kas pasakyta, neįmanoma atsakyti į klausimą, ar esama savižudybės būklė civilizuotose tautose yra normali, ar ne. Reikėtų dar išsiaiškinti, ar neregėtas savižudybių pagausėjimas per pastarąjį šimtmetį nėra patologiškos prigimties.

Sakoma, kad tai kaina, kurios pareikalavo civilizacija. Visiems žinoma, kad šią išpirką moka pirmiausia Europa, ir kuo šalis aukštesnės kultūros, tuo išpirka didesnė. Iš tikrųjų Prūsijoje 1826–1890 metų laikotarpiu savižudybių skaičius išaugo 411 proc., Prancūzijoje 1826–1888 metų laikotarpiu – 385 proc., vokiškojoje Austrijoje nuo 1841–1845 m. periodo iki 1877 metų – 318 proc., Saksonijoje 1841–1875 metų laikotarpiu – 238 proc., Belgijoje 1841–1889 metais – 212 proc., Švedijoje nuo 1841 metų iki 1871–1875 m. tarpsnio – tik 72, Danijoje per tą patį periodą – 35 proc. Italijoje nuo 1870 m., t. y. nuo tada, kai ji tapo viena iš Europos civilizacijos kūrėjų, savižudybių skaičius per dvidešimtmetį išaugo nuo 788 iki 1653, t. y. 109 proc. Maža to, visose šalyse savižudybės labiausiai paplitusios aukštesnės kultūros rajonuose. Galima net pamanyti, kad esama ryšio tarp švietimo pažangos ir savižudybių skaičiaus augimo, ir jei nekiltų švietimo lygis, negausėtų ir savižudybių[5]; tokia mintis būtų analogiška italų kriminologo teiginiui, jog nusikaltimų augimo priežastis – tai lygia greta gausėjantys ekonominiai sandėriai, už kuriuos tenka mokėti kaip tik tokią kainą[6]. Tai pripažinę turėtume daryti išvadą, kad aukštesnio tipo visuomenių sankloda skatina srovių, lenkiančių į savižudybę, formavimąsi; suprantama, jog neregėtas savižudybių antplūdis mūsų laikais, būdamas neišvengiamas, laikytinas normaliu dalyku, tad prieš šį reiškinį neturėtų būti imamasi jokių specialių priemonių, jeigu jų nesigriebiama prieš pačią civilizaciją[7].

---

[5] Oettingen, *Ueber acuten und chronischen Selbstmord*, p. 28–32; *Moralstatistik*, p. 761.

[6] P. Poletti; su jo teorija mes susipažinome, kaip ją yra išdėstęs p. Tarde savo veikale *Criminalité comparée*, p. 72.

[7] Tiesa, norint išvengti tokios išvados stengiamasi pabrėžti (Oettingen), kad savižudybė yra tik viena iš civilizacijos blogybių *(Schattenseite)*, ir nors galutinai ji neįveikiama, vis dėlto įmanoma sumažinti jos mastą. Bet juk tai – žaidimas žodžiais. Jeigu savižudybės ir kultūra priklauso nuo tų pačių priežasčių, neįmanoma sumažinti vieno reiškinio nesusilpninus antrojo; mat norint iš tikrųjų pakeisti reiškinį reikia pakirsti jo šaknis.

Tačiau šį samprotavimą reikėtų vertinti gana atsargiai prisiminus kad ir tokį faktą. Antai Roma imperijos klestėjimo laikais taip pat buvo tikra savanoriškų mirčių hekatomba. Vadinasi, tuomet, kaip ir dabar būtų galima teigti, kad tokia buvo jos intelektualinės raidos kaina ir kad dėsninga, jog daugiausia aukų ant savižudybės aukuro sudeda kultūringos tautos. Tačiau tolesnė istorija parodė, jog tokia indukcija – menkai pamatuota; mat savižudybių epidemija tęsėsi tik kurį laiką, nors Romos kultūra dar ilgai klestėjo. Krikščioniškos visuomenės ne tik perėmė reikšmingiausius jos laimėjimus, bet pradedant XVI amžiumi, kai buvo išrasta spauda, po Atgimimo ir Reformacijos netgi gerokai pranoko patį aukščiausią kada nors ankstesnių visuomenių pasiektą lygį. Nepaisant to, iki XVIII amžiaus savižudybė nebuvo itin paplitęs reiškinys. Vadinasi, pažanga nesudarė būtinų prielaidų tam, kad būtų liejama tiek daug kraujo; nors kultūros laimėjimai buvo ne tik išsaugoti, bet ir išplėtoti, pražūtingų padarinių tai nesukėlė. Neabejotina, jog taip yra ir šiandien: mūsų civilizacijos pažanga ir savižudybių plitimas logiškai nesusiję, tad pastangos pristabdyti pastarąją tendenciją nėra kliuvinys pažangai. Be to, matėme, kad savižudybių – kartais net masinių – esama ir ankstyvosiose socialinės evoliucijos fazėse. Jeigu jos būdingos net pačioms primityviausioms gentims, nėra jokio pagrindo manyti, kad rafinuoti papročiai – būtina savižudybių prielaida. Ankstyvosioms epochoms būdingi savižudybės tipai, aišku, iš dalies išnykę; tad nieko nuostabaus, kad mūsų kasmetinė duoklė, užuot dėl to nors šiek tiek sumažėjusi, iš tikrųjų nuolat auga.

Vadinasi, reikia manyti, kad tasai augimas sietinas ne su vidine pažangos prigimtimi, o su ypatingomis sąlygomis, kuriomis toji pažanga mūsų laikais vyksta ir kurios anaiptol nėra normalios. Mat nepaprastas mokslų, menų ir pramonės suklestėjimas, kurio liudininkai esame, neturėtų mūsų apakinti; perdėm akivaizdu, kad šis procesas vyksta liguistos sumaišties aplinkoje, kurios pragaištingą poveikį patiriame kiekvienas savo kailiu. Galima manyti ar net tvirtai teigti, kad savižudybių gausėjimo tendencija kyla iš patologinės būsenos, kuri lydi nūdienos civilizacijos pažangą, nors ir nebūdama būtina tos pažangos sąlyga.

Jokia kita hipotezė neleistų paaiškinti tokio spartaus savižudybių gausėjimo. Iš tikrųjų mažiau nei per 50 metų jų padaugėjo, priklausomai nuo šalies, trigubai, keturgubai ar net penkiagubai. Kita ver-

tus, žinome, jog polinkis į savižudybę kyla iš pačių visuomenės sanklodos gelmių, nes jis išreiškia esmines charakterio tendencijas, o juk tautų, kaip ir individų, charakteris atspindi pamatinius organizmo būklės ypatumus. Vadinasi, kad savižudybių rodiklis galėtų šitaip išaugti, mūsų socialinė organizacija per šimtmetį turėjo stipriai pasikeisti. Tačiau toks radikalus ir sykiu taip sparčiai įvykęs pasikeitimas negali nebūti liguistas; mat visuomenė negali taip ūmai pakeisti savo sanklodos. Nauji jos bruožai susiformuoja tik ilgainiui, vykstant lėtoms ir beveik nejuntamoms permainoms. Pagaliau ir galimos permainos yra ribotos. Kai tik socialinis tipas nusistovi, jis netenka lankstumo; greitai prieinama riba, kurios nebegalima peržengti. Todėl pokyčiai, apie kuriuos byloja šiuolaikinė savižudybių statistika, negali būti normalūs. Net ir neišsiaiškinus jų pobūdžio galima iš anksto teigti, kad jie yra ne nuoseklios raidos padarinys, o nulemti liguisto sukrėtimo, pajėgusio sugriauti praeities institutus, tačiau jų vieton nieko nesukūrusio; mat per keletą metų neatkursi to, kas buvo kuriama šimtmečius. Tačiau reiškinys, kurį sukėlė nenormalios priežastys, ir pats negali būti kitoks. Tai aiškiai patvirtina, kad stiprėjantis savanoriškų mirčių antplūdis yra ne vis labiau ryškėjantis mūsų civilizacijos atspindys, o krizės ir sąmyšio būsena, kuri ilgainiui neišvengiamai taps grėsminga.

Prie šių skirtingo pobūdžio argumentų galima pridurti dar vieną. Nors kolektyvinis liūdesys normaliomis sąlygomis iš tikrųjų vaidina tam tikrą vaidmenį visuomenės gyvenime, tačiau paprastai jis nėra nei toks visuotinis, nei toks stiprus, kad pasiektų aukščiausius socialinio kūno centrus. Jis reiškiasi tik kaip pasąmonės srovė, kurią kolektyvinis subjektas suvokia gana miglotai, taigi jo poveikio potyris nėra iki galo įsisąmonintas. Šiaip ar taip, jeigu šioms neapibrėžtoms nuotaikoms ir pavyksta paveikti socialinę sąmonę, tasai poveikis reiškiasi tik padrikais impulsais ir tik protarpiais. Patirtos nuotaikos paprastai išreiškiamos fragmentiškų teiginių forma, pavienėmis maksimomis, kurios nebūdamos tarpusavyje susietos, nepaisant išorinio absoliutumo, liečia tik kurį nors vieną tikrovės aspektą ir visada gali būti tikslinamos bei papildomos priešingos prasmės maksimomis. Štai iš kur randasi visi tie gyvenimui priešiški melancholiški aforizmai, patarlėmis virtę sąmojai, kuriais neretai mėgaujasi tautų išmintis, nors jų anaiptol nėra daugiau nei priešingos prasmės priesakų. Jie neabejotinai perteikia tik laikinus įspūdžius, kurie akimirkai įsiplieskę neįsitvirtina sąmonėje. Ir tik įgavę ypatingą galią šie jausmai susilaukia

visuomenės dėmesio, kurio pakanka tam, kad tarpusavyje suderinti ir susisteminti jie visapusiškai atsiskleistų sudarydami pamatą ištisoms gyvenimo doktrinoms. Iš tikrųjų ir Romoje, ir Graikijoje nevilti skelbusios Epikūro ir Zenono teorijos atsirado tik tada, kai visuomenė pasijuto rimtai negaluojanti. Taigi šių didingų sistemų susiformavimas – tai ženklas, kad dėl kažkokių socialinio organizmo perturbacijų pesimistinė srovė nenormaliai sustiprėjo. Beje, mūsų laikais tokių teorijų itin gausu. Norint susidaryti tikrą jų gausybės vaizdą nepakanka atkreipti dėmesį į tokias atvirai pesimistinio pobūdžio filosofines sistemas kaip Schopenhauerio, Hartmanno ir kt. Reikia turėti omenyje visas teorijas, kurios, nors ir skiriasi pavadinimais, kilo iš tos pačios dvasinės aplinkos. Nors anarchistui, estetui, mistikui ar socialistui revoliucionieriui ateitis ir neatrodo beviltiška, su pesimistu juos mažių mažiausiai sieja neapykanta ir bjaurėjimasis esamybe, troškimas sugriauti tikrovę ar nuo jos pabėgti. Jeigu kolektyvinė melancholija nebūtų liguistai išsiskleidusi, ji nebūtų apėmusi visuomenės sąmonės; vadinasi, melancholijos nulemtas savižudybių pagausėjimas yra liguistos prigimties[8].

Taigi visi argumentai sutartinai byloja už tai, kad neregėtai spartus savižudybių gausėjimas per pastarąjį šimtmetį yra patologinis reiškinys, kuris kasdien darosi vis grėsmingesnis. Tad ko griebtis norint užkirsti jam kelią?

II

Kai kurių tyrinėtojų manymu, pravartu būtų grįžti prie kadaise praktikuotų grasinimų bausmėmis[9].

Mes nė kiek neabejojame, kad nūdienos požiūriui į savižudybę būdingas išties neleistinas nuolaidžiavimas. Kadangi savižudybė pažei-

[8] Šis argumentas sukėlė kai kurių abejonių. Ir budizmas, ir džainizmas yra nuosekliai pesimistinės gyvenimo doktrinos; ar tai reiškia, kad jas išpažįstančių tautų būseną turėtume laikyti liguista? Mes per menkai su šiomis doktrinomis susipažinę, kad ryžtumėmės į šį klausimą atsakyti. Tarkime, kad mūsų samprotavimai liečia tik Europos tautas ir dargi miestietiško tipo bendruomenes. Mūsų manymu, šiuose rėmuose sunku būtų juos nuginčyti... Beje, kai kurioms kitoms visuomenėms būdinga savęs atsižadėjimo dvasia, ko gera, gali įgauti sisteminga, tačiau neanomališką, pobūdį.

[9] Galima paminėti Lisle, *op. cit.*, p. 437 ir kt.

džia dorovę, ji turėtų būti kur kas ryžtingiau ir tiesmukiau atmetama, o jos pasmerkimas turėtų reikštis išoriniais vienareikšmiškais ženklais, kitaip tariant – bausmėmis. Mūsų baudžiamosios sistemos susilpnėjimas šiuo atžvilgiu pats savaime yra anomalus reiškinys. Kita vertus, bent kiek griežtesnės bausmės vargiai įmanomos: viešoji nuomonė jų netoleruotų. Mat savižudybė, kaip matėme, yra giminiška tikrosioms dorybėms, iš esmės ji yra tik kraštutinė jų forma. Todėl viešoji nuomonė ją vertina anaiptol nevienodai. Kadangi savižudybė iš dalies kyla iš jausmų, kuriuos viešoji nuomonė gerbia, ji negali būti be išlygų kategoriškai smerkiama. Štai kodėl vyksta nepabaigiami teoretikų ginčai, ar savižudybė yra suderinama, ar nesuderinama su dorove. Kadangi nenutrūkstama tarpinių verčių eilė savižudybę sieja su doroviniu požiūriu priimtinais arba toleruotinais veiksmais, tai nieko nuostabaus, kad į ją neretai žiūrima kaip į analogiškos prigimties ir, vadinasi, lygiai taip pat pakantumo vertą poelgį. Žmogžudystės ar vagystės atžvilgiu toks netikrumas – itin retas dalykas, nes šiuo atveju demarkacinė linija kur kas aiškesnė[10]. Pagaliau pats auką ištinkančios mirties faktas, nepaisant visko, kelia gailestį, kuris neleidžia savižudybės beatodairiškai smerkti.

Dėl visų šių priežasčių galima būtų numatyti nebent dorovinio pobūdžio bausmes. Daugių daugiausia būtų galima neleisti savižudžio pagarbiai, kaip įprasta, palaidoti, iš nusižudyti mėginusio žmogaus atimti kai kurias pilietines, politines ar šeimynines teises, pavyzdžiui, tėvystės ar motinystės, teisę būti renkamam į visuomeninį postą. Viešoji nuomonė, ko gera, lengvai sutiktų su tuo, kad pagrindinių savo priedermių mėginęs išvengti žmogus už bausmę netektų atitinkamų teisių. Tačiau kad ir kokios teisėtos būtų šios priemonės, jos niekada neturės lemiamos įtakos; būtų naivu manyti, kad jos pajėgtų sustabdyti tokią galingą srovę.

Be to, pačios savaime šios priemonės nepaliestų blogio šaknų. Iš tikrųjų, jeigu mes nesiryžome uždrausti savižudybės įstatymu, vadinasi, mes per menkai jaučiame jos nedorovingumą ir leidžiame jai lais-

[10] Vis dėlto net ir šiuo atveju dorovingų ir nedorovingų poelgių skirtumas nėra absoliutus. Gėrio ir blogio priešprieša anaiptol nėra tokia radikali, kokia ji atrodo kasdienei sąmonei. Dažniausiai nuo vieno nejučiom pereinama prie kito, jų ribos paprastai yra neryškios. Ir tik kai kalbama apie neabejotinus nusikaltimus, nuotolis tarp gėrio ir blogio padidėja, jų sąsaja ne tokia pastebima kaip savižudybės atveju.

vai plisti, nes ji mums nekelia tokio, kaip kadaise, pasipiktinimo. Ir jokie įstatymai niekada nepažadins mūsų dorovinio jautrumo. Anaiptol ne nuo įstatymų leidėjo priklauso, ar koks nors faktas mums atrodo doroviškai papiktinantis, ar ne. Kai įstatymas tramdo poelgius, kuriuos viešoji nuomonė laiko nekenksmingais, mums kelia pasipiktinimą įstatymas, o ne veiksmas, už kurį žmogus baudžiamas. Perdėtas mūsų pakantumas savižudybei paaiškinamas tuo, kad ją skatinanti dvasinė būsena yra tapusi visuotine, todėl mes negalime jos smerkti nesmerkdami patys savęs. Mes perdėm su ja susigyvenę, kad galėtume būti visai neatlaidūs. Taigi yra tik vienas būdas išreikšti savo griežtą požiūrį į savižudybę: atvirai stoti prieš pesimizmą, sustabdyti neregėtą jo antplūdį, neleisti tokio pobūdžio nuotaikoms lietis per kraštus, o kad jos nepajėgtų užvaldyti daugumos žmonių sąmonės, stengtis pakelti žmonių dvasią. Kai tik visuomenės sąmonė atgaus dorovinę pusiausvyrą, ji gebės deramai reaguoti į viską, kas ją žeidžia. Tad nebereikės laužti iš piršto bausmių sistemos; ji susiformuos pati savaime priklausomai nuo iškilusių poreikių. Kitaip ji būtų dirbtinė ir, suprantama, neveiksminga.

Gal šito turėtume siekti pasikliaudami pirmiausia auklėjimu? Kadangi auklėjimas daro įtaką charakteriui, daugiau dėmesio skirdami stipriam charakteriui formuoti mes sykiu išugdytume nepakantumą silpnadvasiams. Tokios nuomonės laikėsi Morselli. Jo požiūriu, savižudybės profilaktika paremta vieninteliu reikalavimu: „Išugdyti žmogaus gebėjimą derinti savo mintis ir jausmus, nes tai jam padės gyvenime siekti apibrėžto tikslo; žodžiu, svarbiausia yra suteikti žmogaus charakteriui dvasinės stiprybės ir energijos“[11]. Prie tokios pat išvados priėjo ir kitos mokyklos mąstytojas: „Kaip pakirsti savižudybės šaknis? – klausia Franckas. – Tobulinant didįjį auklėjimo darbą, siekiant išugdyti ne tik intelektą, bet ir charakterį, ne tik perteikti idėjas, bet ir suformuoti įsitikinimus“[12].

Tačiau tai reikštų priskirti ugdymui galią, kurios jis neturi. Auklėjimas – tai tik visuomenės atšvaitas, jos paveikslas. Jis visuomenės nekuria, o tik bendrais bruožais ją imituoja ir atkartoja. Tik sveika tauta pajėgi sveikai auklėti savo vaikus. Jeigu tauta negaluoja, jos negalės persiduoda ir ugdymui, pats savaime jis nepajėgus pasikeisti. Jeigu

[11] *Op. cit.*, p. 499.

[12] Str. *Suicide*, in *Diction. Philos.*

dvasinė aplinka sugedusi, auklėtojai, gyvenantys toje aplinkoje, negali būti jos nepaveikti; tad kaipgi jie galėtų savo auklėtiniams įskiepyti kitokią nei jų pačių orientaciją? Kadangi kiekvieną naują kartą auklėja ankstesnė karta, tai auklėtojai, norėdami pataisyti auklėtinius, pirma turi patys pasitaisyti. Susidaro uždaras ratas. Be abejo, retkarčiais gali iškilti žmogus, savo idėjomis ir troškimais pranokstantis amžininkus; tačiau ne pavienių asmenybių pastangomis keičiasi dvasinė tautos sankloda. Mes, aišku, norėtume tikėti, kad pakanka vieno iškalbingo balso, kuris nelyg burtažodį ištaręs pakeistų socialinę materiją; tačiau čia, kaip ir kitur, niekas neatsiranda iš nieko. Net ir stipriausios valios žmonės negali iš nebūties ištraukti nesamų jėgų, ir patirties nesėkmės neužtruks išblaškyti tokias naivias iliuzijas. Beje, jeigu net atsitiktų stebuklas ir iš kažkur rastųsi socialinei sistemai priešinga pedagoginė sistema, kaip tik dėl to priešingumo ji būtų bevaisė. Jeigu išlieka kolektyvinė organizacija, sukelianti dvasinę būseną, kurią norima įveikti, savaime aišku, kad toje aplinkoje brėstantis vaikas negali išvengti jos įtakos. Dirbtinai sukurta mokyklos aplinka tik kurį laiką galėtų jį šiek tiek apsaugoti. Kuo giliau jį įtrauks realus gyvenimas, tuo greičiau niekais virs auklėtojo triūsas. Taigi tik pasikeitus pačiai visuomenei galimos auklėjimo sistemos permainos. Kitaip tariant, turi būti pakirstos visuomenę kamuojančios ligos šaknys.

Tos ligos priežastis jau esame išsiaiškinę. Jas nustatėme atskleisdami pagrindinių savižudybę skatinančių sąmonės srovių ištakas. Beje, viena iš minėtų srovių – būtent altruistinė – iš tikrųjų neturi nieko bendra su tuo, kad mūsų laikais savižudybių skaičius taip sparčiai auga. Dabartiniu metu ši srovė veikiau silpsta nei stiprėja; iš esmės ji vyrauja žemesnės pakopos visuomenėse. Tiesa, kariuomenėje altruizmas dar gajus, tačiau neatrodo, kad jis čia būtų nenormaliai įsigalėjęs; mat iš dalies jis čia reikalingas karinei dvasiai palaikyti. Tačiau net ir čia jo yra vis mažiau. Taigi kalbant apie liguistą savižudybių dinamikos pobūdį turėtinos omenyje tik egoistinės ir anominės savižudybės, ir tik šiuos tipus mes čia aptarinėsime.

Egoistinės savižudybės prielaidos susidaro visuomenėje, kai ji yra nepakankamai integruota, kad pajėgtų visus savo narius išlaikyti savo įtakoje. Nepaprastas šių savižudybių paplitimas rodo, kad jas skatinanti visuomenės dezintegracija pasiekė pavojingą ribą; kitaip tariant, kad visuomenė taip pakriko ir nusilpo, jog radosi per daug žmonių, kuriems ji nebepajėgia daryti reikiamą poveikį. Vadinasi, vienintelis

būdas pagydyti ligą – vėl sutelkti socialines grupes, kad šios pajėgtų tvirtai prilaikyti individą ir kad pats individas pasiduotų jos įtakai. Labai svarbu, kad individas stipriau suvoktų savo solidarumą su kolektyvine esybe, kuri buvo iki jo, liks po jo ir kuri iš visų pusių jį supa. Tada jis nustos pats savyje ieškojęs vienintelio savo veiksmų tikslo, o supratęs esąs priemonė pasiekti aukštesniam nei randa savyje tikslui pasijus esąs reikalingas. Natūralų tikslą bei kryptį atgavęs gyvenimas jo akyse vėl įgaus prasmę. O kokios socialinės grupės labiausiai geba pakurstyti individo sąmonėje išganingąjį solidarumo jausmą?

Bene mažiausiai tam tinka politinė visuomenė. Ypač mūsų laikais, nes milžiniškose naujosiose valstybėse ji perdėm atitolusi nuo individo, kad jos poveikis galėtų būti pakankamai pastovus ir gilus. Kad ir kaip mūsų kasdienis darbas sietųsi su visuomeninio gyvenimo visuma, tasai ryšys nėra tiesioginis, užtat mes jo negalime aiškiai ir pastoviai jausti. Savo priklausomybę nuo politinio kūno mes iš tikrųjų pajuntame tik tada, kai susiklosčiusios aplinkybės pažeidžia gyvybiškai svarbius šalies interesus. Be abejo, vargiai įmanoma, kad žmonės, sudarantys dvasinį tautos elitą, negalėtų turėti tėvynės idėjos; tačiau įprastinėmis sąlygomis ji tūno giliai sąmonėje, suvokiama gana miglotai, o kartais išvis vos rusena. Tik susiklosčius išskirtinėms aplinkybėms, pavyzdžiui, ištikus rimtai nacionalinei ar socialinei krizei, tėvynės idėja iškyla į pirmą vietą, užvaldo sąmonę ir tampa elgesio varikliu. Tačiau tik retkarčiais patiriamas poveikis stokodamas reguliarumo negali susilpninti polinkio į savižudybę. Labai svarbu, kad individas kiekvieną gyvenimo akimirką, o ne tik kai kada, jaustų, jog tai, ką jis daro, turi tikslą. Kad gyvenimas jam neatrodytų tuščias, jis turi nuolat jaustis tarnaująs tikslui, kuris tiesiogiai liečia jį patį. Bet tai įmanoma tik tada, kai jį supanti socialinė aplinka yra paprastesnė ir lengviau aprėpiama, kai ji nėra nuo individo nutolusi ir kelia prieinamus veiklos tikslus.

Religinė visuomenė šios funkcijos taip pat negali atlikti. Mes, aišku, nenorime pasakyti, kad tam tikromis sąlygomis ji negalėjo turėti teigiamos įtakos; tačiau mūsų laikais tokiam jos poveikiui nėra būtinų sąlygų. Iš tikrųjų religinė visuomenė apsaugo nuo savižudybės tol, kol jos sankloda yra pakankamai tvirta, kad pajėgtų išlaikyti individą sau pavaldų. Katalikų religija, primesdama tikintiesiems nuodugniai išplėtotą dogmų ir apeigų sistemą, geba įsiskverbti net į smulkiausius jo žemiškojo gyvenimo reikalus, užtat ji kur kas tvirčiau nei protes-

tantizmas pririša jį prie gyvenimo. Katalikas nepalyginti mažiau linkęs nepaisyti ryšių su konfesine grupe, kuriai jis priklauso, nes toji grupė nuolat jam primena apie save įvairioms gyvenimo aplinkybėms pritaikytų įsakmių nurodymų forma. Jam netenka nerimastingai savęs klausti, kur jį nuves jo poelgiai; jis visus juos sieja su Dievu, nes daugumą jų reguliuoja Dievas, kitaip tariant, regimasis Dievo kūnas – Bažnyčia. O kadangi manoma, kad tie nurodymai – tai virš žmogaus iškilusios galios įsakymai, žmogui nevalia savo protu jų svarstyti. Juk leisti juos kritikuoti priskyrus jiems dievišką kilmę būtų logiškai prieštaringa. Taigi religija gali susilpninti polinkį į savižudybę tik neleisdama žmogui laisvai mąstyti. Tačiau jau ir šiandien nelengva būtų apriboti žmogaus teisę individualiai mąstyti, ateity tai padaryti bus dar sunkiau. Tokie suvaržymai žeidžia brangiausius mūsų jausmus. Mes vis mažiau linkę pripažinti, kad galima nubrėžti protui ribas ir jam pasakyti: „Toliau eiti tau nevalia". Beje, pasipriešinimo procesas ne vakar prasidėjo; žmogaus dvasios istorija – tai minties laisvėjimo istorija. Būtų naivu stengtis sustabdyti akivaizdžiai nesustabdomą sąmonės srovę. Jeigu didžiulės nūdienos visuomenės negrįžtamai nesuirs ir mes vėl, kaip kadaise, nesusiskirstysime į mažas socialines grupeles[13], t. y. jeigu tik žmonija negrįš į savo pradinį tašką, religijos nebegalės turėti tokios didelės galios žmonių sąmonei ir nebedarys jai tokios gilios įtakos. Tai nereiškia, kad neatsiras naujų religijų. Tačiau gyvybingos bus tik tos religijos, kurios netgi labiau nei liberaliausios protestantiškos sektos gerbs minties ir individualios iniciatyvos laisvę. Vadinasi, jos negalės turėti savo tikintiesiems tokio stipraus poveikio, koks yra būtinas, kad jos pajėgtų sukliudyti savižudybei plisti.

Vis dėlto nemažai tyrinėtojų laikėsi požiūrio, jog religija – tai vienintelis vaistas nuo minėtos ligos; mat jie klaidingai aiškino religijos galios šaltinį. Pasak jų, religija iš esmės susideda iš iškilių idėjų ir taurių maksimų, su kuriomis vienaip ar kitaip galėtų susitaikyti ir racionalizmas; svarbu, kad jos giliai įaugtų į žmonių širdis ir protus – tai

[13] Norėtume, kad mus teisingai suprastų. Aišku, ateis diena, kai dabarties visuomenės išmirs; vadinasi, jos subyrės į mažesnes grupeles. Bet jeigu apie ateitį spręsime remdamiesi praeitimi, tokia būsena bus laikina, iš atskirų grupelių susidarys naujos visuomenės, kurios bus nepalyginti gausesnės nei dabartinės. Be to, galima numatyti, kad tos pradinės grupės bus kur kas gausesnės už tas, kurioms susijungus atsirado nūdienos visuomenės.

patikimai padėtų užbėgti už akių žmogaus silpnadvasiškumo apraiškoms. Tačiau toks požiūris į religijos esmę, tuo labiau – į priežastis, dėl kurių religija kartais gali sustiprinti imunitetą savižudybei – visiškai klaidingas. Pastarasis religijos pranašumas sietinas ne su tuo, kad religija įkvepia žmogui sunkiai nusakomą miglotą paslaptingos anapusybės jausmą, o su jos gebėjimu griežtai ir skrupulingai drausminti žmogaus elgesį ir mąstyseną. Kai religija tampa tik simboliniu idealizmu, tik filosofija, kuri paremta tradicija lieka daugiau ar mažiau svetima mūsų kasdieniams rūpesčiams ir gali būti ginčijama, ji nepajėgia daryti mums didesnės įtakos. Dievas, kuris savąją didybę perkelia anapus šio pasaulio bei visų žemiškųjų reikalų, negali būti mūsų žemiškosios veiklos tikslas, užtat toji veikla darosi betikslė. Yra atsiradę per daug su Dievu nesusijusių dalykų, kad jo pakaktų gyvenimui įprasminti. Dievas, palikdamas jo nevertą pasaulį mums, sykiu patikėjo mums patiems visus pasaulio gyvenimą liečiančius reikalus. Nuo savižudybės žmonių nesulaikys nei jų gebėjimas pasinerti į juos supančių paslapčių apmąstymus, nei tikėjimas visagalę, tačiau nuo jų be galo nutolusią esybę, kuriai jie turės pateikti sąskaitas tik kažkada neapbrėžtoje ateityje. Trumpai tariant, mes apsaugoti nuo egoistinės savižudybės tiek, kiek esame socializuoti; tačiau religijos gali mus socializuoti tik atimdamos mums teisę patiems apmąstyti tikėjimo tiesas. Religijos nebeturi ir, ko gera, niekada nebeturės tokio autoriteto, kad pajėgtų priversti mus ryžtis tokiai aukai. Taigi ne jomis reikia pasikliauti norint sulaikyti savižudybių plitimą. Beje, jeigu tyrinėtojai, kurių manymu, tik religijos atgaivinimas padėtų mums pasveikti, būtų nuoseklūs, jie turėtų reikalauti atkurti pačias archajiškiausias religijas. Juk judaizmas patikimiau apsaugo nuo savižudybės nei katalikybė, o katalikybė – labiau nei protestantizmas. Kita vertus, protestantizmas yra mažiausiai saistomas materialių apeigų, vadinasi, jame daugiausia idealizmo. O judaizmas, nepaisant savo didingo istorinio vaidmens, daugeliu atžvilgių laikosi pirmykščių religijos formų. Akivaizdu, jog kalbant apie galimą religijos poveikį savižudybei, dorovinis bei intelektinis dogmos pranašumas neturi jokios reikšmės.

Lieka aptarti šeimą, kurios profilaktinis vaidmuo nekelia abejonių. Tačiau būtų naivu manyti, jog reikia, kad sumažėtų viengungių, ir savižudybių nebedaugės. Mat nors sutuoktiniai išties mažiau linkę žudytis, šis jų polinkis stiprėja lygiai taip pat nuosekliai ir tokia pat proporcija kaip ir viengungių. Nuo 1880 iki 1887 metų vedusiųjų sa-

vižudybių skaičius išaugo 35 proc. (nuo 2.735 iki 3.706); o viengungių – tik 13 proc. (nuo 2.554 iki 2.894). Bertillono skaičiavimu, 1863–1868 metais vedusiųjų savižudybių rodiklis milijonui gyventojų buvo 154; 1887 m. jis jau siekė 242, t. y. išaugo 57 proc. Per tą patį laikotarpį viengungių rodiklis palyginti ne ką labiau išaugo; nuo 173 jis pakilo iki 289, t. y. 67 proc. *Taigi šiame šimtmetyje savižudybių gausėjo nepriklausomai nuo šeimyninės padėties.*

Šeima iš tikrųjų neteko anksčiau jai būdingų apsauginių galių, nes jos sankloda gerokai pasikeitė. Kadaise ji daugumą narių išlaikydavo savo orbitoje nuo gimimo iki mirties sudarydama vientisą, neskaidomą, savotiškai amžiną darinį, o dabar jos buvimas veikiau efemeriškas. Vos susikūrusi šeima pradeda byrėti. Ūgtelėję vaikai dažniausiai palieka namus tęsti mokslų. Suaugę jie paprastai įsikuria toli nuo tėvų ir šeimos židinys lieka tuščias. Galima sakyti, kad dabartinė šeima ilgesnį laiko tarpsnį gyvena tik kaip sutuoktinių pora, o tokia padėtis, kaip žinome, nuo savižudybės menkai teapsaugo. Taigi šeimai gyvenime dabar skirta nedaug vietos, užtat ji nebegali būti visavertis gyvenimo tikslas. Suprantama, tai nereiškia, kad mes mažiau mylime savo vaikus; tačiau jie su mūsų gyvenimu nėra taip tvirtai ir neatsiejamai suaugę, tad jo prasmės tenka ieškoti kitur. Gyvendami vieni be vaikų mes esame priversti savo mintis ir veiksmus nukreipti į kitus dalykus.

Tačiau svarbiausia tai, kad periodiškai išsisklaidydama, šeima nustoja egzistuoti kaip kolektyvinė esybė. Kadaise šeimos bendruomenė buvo ne tik tarpusavyje prisirišusių individų sambūris; sykiu ji buvo savaime egzistuojanti abstrakčiai vienalytė ir beasmenė grupė. Tai buvo begale prisiminimų apipintas paveldėtas vardas, šeimos namai, protėvių žemė, tradicinė padėtis ir reputacija. Visa tai pamažu nyksta. Bendruomenei, kuri kas minutę yra, kad iš naujo susiformuotų kitur, bet jau visai kitomis sąlygomis ir iš visai kitų elementų, stinga tęstinumo, būtino tam, kad ji galėtų įgauti asmeninį veidą, susikurti istoriją, kuri būtų jos savastis ir prie kurios jos nariai galėtų prisirišti. Taigi jeigu žmonės nesuspės laiku pakeisti šio seno, vis labiau nuo jų tolstančio tikslo, jų gyvenime neišvengiamai atsiras didelė tuštuma.

Dėl tos pačios priežasties savižudybių gausėja ne tik tarp vedusiųjų, bet ir tarp bešeimių. Mat tokia šeimos būsena verčia jaunuolius palikti savo gimtuosius namus anksčiau, nei jie subręsta savai šeimai sukurti; iš dalies dėl to nuolat gausėja vienatvėje gyvenančių žmonių, o

toks atsiskyrimas, kaip matėme, stiprina polinkį į savižudybę. Tačiau niekas negali šio proceso sustabdyti. Kadaise, kai kiekviena lokalinė aplinka savitais papročiais bei tradicijomis buvo atsitvėrusi nuo kitų, kai stigo kelių susisiekti, kiekviena karta buvo priversta pasilikti gimtosiose vietose ar bent per daug nuo jų nenutolti. Tačiau kai tik šie barjerai ėmė silpnėti, kai skirtingos aplinkos suvienodėjo, užgoždamos viena kitos savitumą, tapo nebeįmanoma išvengti, kad individai, vedami savų siekų ir norėdami geriau patenkinti savus interesus, nepasklistų po jiems atsivėrusias platesnes erdves. Jokiomis gudrybėmis neįmanoma sustabdyti šios neišvengiamos migracijos ir sugrąžinti šeimai nedalomumą, iš kurio ji sėmėsi visą savo stiprybę.

III

Tad nejaugi savižudybių gausėjimas – išties nepagydoma liga? Iš pirmo žvilgsnio gali taip pasirodyti, nes paaiškėjo, kad nė viena iš bendruomenių, kurių teigiamą poveikį esame anksčiau nustatę, neturi patikimo vaisto nuo šios ligos. Tačiau mes atskleidėme, kad nors religija, šeima, ryšys su tėvyne išties apsaugo nuo savižudybės, nereikia manyti, kad šį jų pranašumą lemia juos lydintys ypatingos prigimties jausmai. Iš tikrųjų tasai minimų reiškinių pranašumas sietinas su viena visiems jiems bendra ypatybe: visi jie yra kilę iš visuomenės ir teigiamą poveikį savižudybei daro tik tada, kai visuomenės, kuriose jie funkcionuoja, yra reikiamai – t. y. ne per daug ir ne per mažai – integruotos. Tad ir bet kuriuo kitu pamatu susidariusi grupė gali daryti tokį pat poveikį, jeigu tik ji yra pakankamai susitelkusi. Greta konfesinės, šeimyninės bei politinės bendruomenės esama dar vienos, apie kurią iki šiol neturėjome progos pakalbėti; tai bendruomenė, kurią sudaro visi tarpusavyje susivieniję vienos organizacijos darbuotojai, visi su vienos rūšies veikla susiję bendradarbiai, kitaip tariant – profesinė grupė arba korporacija.

Kad ji tinka tokiam vaidmeniui, aišku iš paties apibrėžimo. Kadangi korporaciją sudaro tam pačiam darbui atsidėję individai, kurių interesai panašūs ar net sutampa, vargiai įmanoma palankesnė dirva socialinėms idėjoms bei jausmams brandinti. Profesinė veikla, būdama vienalytė luominiu, kultūriniu bei konkrečiu darbo turiniu, išties sudaro vaisingą bendro gyvenimo terpę. Beje, korporacija jau praeityje parodė galinti tapti kolektyvine esybe, beatodairiškai – gal netgi per

daug uoliai – stojančia už savo autonomiją ir siekiančia primesti savo valdžią grupės nariams; taigi, be jokios abejonės, ji pajėgi tapti jų dvasine aplinka. Nėra jokio motyvo, dėl kurio korporacinis interesas darbuotojų akyse negalėtų įgauti to respektabilumo ir pranašumo, kurie gerai organizuotoje visuomenėje socialinį interesą visada iškelia virš asmeninių. Kita vertus, profesinė grupė pranoksta visas kitas net trimis aspektais: ji veikia visada, visur, ir jos galia apima daugelį gyvenimo aspektų. Profesinės grupės, kitaip nei politinės visuomenės, poveikis individams reiškiasi ne kartkartėmis, o yra pastovus vien todėl, kad niekada nenutrūksta funkcija, kurios organas ji yra ir kurią individai vykdo bendromis pastangomis. Jeigu darbuotojai persikelia kitur, ji seka paskui juos; šeimos bendruomenei tai būtų neįmanoma. Kad ir kur jie būtų, jie jaučiasi jos apsuptyje, nes ji primena jiems jų priedermes, o reikalui esant juos palaiko. Pagaliau kadangi profesinis gyvenimas apima vos ne visą žmogaus gyvenimą, korporacijos įtaka paliečia visus individo veiklos aspektus kreipdama kolektyvinio tikslo link. Taigi korporacijai būdinga visa, kas leidžia individą įsprausti į tam tikros gyvensenos rėmus ir ištraukti jį iš dvasinės izoliacijos būsenos; turint omeny akivaizdų kitų grupių bejėgiškumą galima teigti, kad tik ji viena gali šiuo atveju reikiamai pasitarnauti.

Tačiau kad ji galėtų turėti tokią įtaką, būtina ją perorganizuoti remiantis visai kitais nei dabar pagrindais. Pirmiausia labai svarbu, kad, užuot buvusi privati grupė, kuri, nors ir būdama įteisinta, yra valstybės ignoruojama, ji taptų apibrėžtu ir pripažintu mūsų viešojo gyvenimo organu. Tuo nenorime pasakyti, kad ją reikėtų padaryti privaloma; tačiau svarbu, kad ji būtų taip organizuota, kad, užuot išreiškusi tik įvairias privačių interesų kombinacijas, galėtų atlikti socialinį vaidmenį. Maža to, kad šie rėmai neliktų tušti, reikia juose susodinti tokius gyvenimo daigus, kurie kaip tik ten galėtų suvešėti. Kad grupavimasis nebūtų grynai formalus, reikia numatyti griežtai apibrėžtas funkcijas, kurias profesinė grupė galėtų atlikti geriau nei kuri kita.

Šiuo metu Europos visuomenės susidūrė su alternatyva: arba palikti profesinį gyvenimą nereglamentuotą, arba jį reglamentuoti tarpininkaujant valstybei, nes nėra kito teisėto organo, kuris galėtų atlikti moderatoriaus vaidmenį. Tačiau valstybė nuo šių sudėtingų reiškinių per daug nutolusi, kad galėtų surasti visiems jiems tinkamą specialią formą. Valstybė – tai gremėzdiška mašina, tinkama tik grubiems ir paprastiems darbams. Visada unifikuota jos veikla negali prisitaikyti ir

susiderinti su begaline konkrečių aplinkybių įvairove. Dėl to jos įsikišimas neišvengiamai reiškia suvaržymus ir niveliaciją. Kita vertus, mes puikiai jaučiame, kad negalima šį išsikristalizavusį profesinį gyvenimą palikti neorganizuotą. Negalėdami vienaip ar kitaip apsispręsti, mes iki šiol svyruojame nuo autoritarinės reglamentacijos, kuri dėl savo nelankstumo yra bejėgė, iki sistemiško nesikišimo, kuris provokuodamas anarchiją negali ilgai tęstis. Ar kalbėtume apie darbo dienos trukmę, higieną, darbo užmokestį, ar apie savitarpio pagalbos bei socialinio aprūpinimo reikalus, geri norai susiduria su tuo pačiu keblumu. Kai tik mėginama nustatyti kokias nors taisykles, jos pasirodo praktikoje nepritaikomos, nes joms stinga lankstumo; arba jas pavyksta pritaikyti pagal paskirtį tik pasitelkus prievartą.

Šiam prieštaravimui įveikti yra tik vienas būdas: reikia sukurti su valstybės funkcijomis nesusijusį kolektyvinės galios organą, kuris, nors ir būdamas valstybės žinioje, galėtų lanksčiau, t. y. neignoruodamas aplinkybių įvairovės, reguliuoti profesinį gyvenimą. Beje, pertvarkytos korporacijos visiškai tenkintų šią sąlygą, ir mes išties nematome, kokia kita grupė šiuo požiūriu būtų tinkamesnė. Mat korporacijos nėra atitrūkusios nuo faktų ir pakankamai tiesiogiai bei nuolat su jais susidurdamos gali adekvačiau suvokti visus padėties niuansus, be to, jos turėtų būti pakankamai autonomiškos, kad galėtų deramai atsižvelgti į aplinkybių įvairovę. Kaip tik joms turėtų priklausyti draudimo, paramos, pensijų kasos; šių poreikį suvokia dauguma šviesuolių, tačiau jie nesiryžta – beje, visai pamatuotai – jų atiduoti į galingas ir tokias negrabias valstybės rankas; korporacijos taip pat turėtų spręsti konfliktus, neretai kylančius tarp atskirų vienos profesijos atšakų, nustatyti sąlygas, kurios atitikdamos skirtingą įmonių pobūdį laiduotų jų tarpusavio sutarčių teisėtumą, ginti bendrą interesą užkertant galimybes stipresniems neteisėtai išnaudoti silpnesnius. Nors vykstant darbo pasidalijimui pamatiniai teisės ir dorovės principai išlieka nepakitę, tačiau atsiranda savitos, skirtingas veiklos funkcijas atitinkančios teisinės ir dorovinės formos. Greta visiems žmonėms bendrų teisių ir pareigų esama ir specifinių, kurios priklauso nuo profesijos ypatumų ir kurių nuolat daugėja, nes plečiantis ir vis labiau skaidantis profesinei veiklai auga jų reikšmė. Kad ši speciali drausmė galiotų ir būtų palaikoma kiekvienoje veiklos srityje, yra reikalingas tokio pat specialaus pobūdžio organas. Savaime aišku, kad jį gali sudaryti tik tos pačios profesijos darbuotojai.

Šitaip bendrais bruožais turėtų atrodyti korporacijos norint kad jos galėtų atlikti paslaugas, kurių mes turime teisę tikėtis. Aišku, matant dabartinę jų būklę sunku įsivaizduoti, kad jos galėtų kada įgauti dvasinės valdžios rangą. Iš tikrųjų dabar korporacijas sudaro individai, kurių niekas tarpusavyje nesieja, jų santykiai – paviršutiniški ir nepastovūs, į kitus korporacijos narius jie veikiau linkę žiūrėti kaip į varžovus ir priešus, o ne kaip į bendradarbius. Tačiau kai jie imsis bendrų reikalų, kai susiklostys artimi ir pastovūs jų tarpusavio santykiai bei ryšys su grupe, kurios dalis jie yra, tada gims iki šiol nepatirtas solidarumo jausmas, ir profesinė aplinka, tokia dvasiškai šalta ir išoriška savo nariams, taps šiltesnė. Beje, šios permainos paliestų ne tik ekonominio gyvenimo dalyvius, kaip galėtų atrodyti iš anksčiau pateiktų pavyzdžių. Nėra visuomenėje profesijos, kuri tokios organizacijos nepageidautų ir kuri nepajėgtų jos sukurti. Tada socialinis mezginys, kurio akys taip rizikingai atsipalaidavo, vėl visas įsitemptų ir sutvirtėtų.

Nors poreikis atkurti korporacijas visuotinai juntamas, tačiau šiam procesui, deja, kliudo prasta reputacija, kurią istorijoje paliko ankstesnio režimo korporacijos. Tačiau tai, kad jų istorija gerokai peržengia viduriniuosius amžius ir siekia graikiškosios bei lotyniškosios antikos laikus[14], iškalbingiau byloja apie jų būtinumą, negu ne taip seniai įvykdytas korporacijų likvidavimas – apie jų nenaudingumą. Argi tai, kad, išskyrus vieną šimtmetį, vos įsibėgėjusi profesinė veikla visur organizavosi korporacijų forma, nėra patikimiausias argumentas, jog tokia organizacija yra būtina? Jeigu vieną šimtmetį jai ir nepavyko kaip reikiant suvaidinti savo vaidmens, tai dar nerodo, kad ją reikia iš pamatų sugriauti, užuot taisius ir tobulinus. Tiesa, nutiko taip, kad ilgainiui ji iš tikrųjų tapo kliūtimi neatidėliotinoms reformoms. Senoji korporacija buvo griežtai lokali, uždara ir nepasiduodanti išoriniam poveikiui, tad tautai susivienijus dvasiniu bei politiniu požiūriu ji neteko jokios prasmės; būdama perdėm autonomiška ji buvo tapusi valstybe valstybėje, tad suprantama, kad vyriausybės institucijoms visokeriopai šakojantis ir pamažu užvaldant visus antraeilius visuomenės organus ji nebegalėjo išsaugoti savo autonomijos. Taigi reikėjo išplėsti korporacijos veiklos pamatus ieškant sąsajų su visu tautos gyveni-

[14] Pirmosios amatininkų kolegijos atsirado Romoje imperatorių laikais. Žr. Marquardt, *Privat Leben der Roemer*, II, p. 4.

mu. Jeigu pavienės vietinės korporacijos, užuot likusios izoliuotos, tarpusavyje susijungtų ir sudarytų korporacijų sistemą, o visos susikūrusios sistemos, jausdamos bendrą valstybės spaudimą, suvoktų esančios solidarios, tai rutinos despotizmas ir profesinis egoizmas būtų deramai apriboti. Tradicijai kur kas sunkiau atsispirti pokyčiams plačioje, milžiniška teritoriją aprėpiančioje asociacijoje, nei mažoje grupėje, neperžengiančioje vieno miesto ribų[15]; tuo pat metu pavienės grupės, jausdamos nuolatinį ryšį su viešajam gyvenimui vadovaujančiu centru, kur kas mažiau linkusios paisyti tik savų interesų. Tik esant šiai sąlygai žmonių sąmonėje gali iškilti ir įsitvirtinti bendro tikslo idėja. Mat nusistovėjus pastoviam kiekvieno atskiro organo ryšiui su bendriems interesams atstovaujančia valdžia individai nuolat, o ne tik retkarčiais, jaus visuomenės buvimą savo kasdieniame gyvenime šiai apie save neaiškiai priminus. Tačiau sunaikinus tai, kas jau susiformavę, ir nesukūrus jų vietoje nieko nauja korporacinis egoizmas pakeičiamas individualiu egoizmu, kuris žmogų dar labiau ištižina. Kaip tik dėl šito vertėtų labiausiai apgailestauti, kai kalbama apie praėjusio šimtmečio destrukcijas. Išardydami grupes, kurios vienintelės galėjo patikimai tarpusavyje susieti individualias valias, mes savo rankomis sulaužėme įrankį, kuris buvo skirtas mūsų dvasiai pertvarkyti.

Minėtu būdu galima būtų įveikti ne tik egoistinę savižudybę. Šiai giminiška anominė savižudybė tokiam gydymo būdui taip pat pasiduoda. Juk anomija kyla tada, kai visuomenėje vienur ar kitur stokoja kolektyvinių jėgų, t. y. socialinį gyvenimą reglamentuojančių grupių. Vadinasi, ją iš dalies lemia ta pati pakrikimo būsena, iš kurios randasi ir egoistinė srovė. Tačiau ta pati priežastis sukelia skirtingus padarinius priklausomai nuo to, kokia kryptimi ji veikia, t. y. ar jos poveikis paliečia veiklumo bei praktines, ar sąmonės funkcijas. Pirmąsias ji uždega ir kursto nepasitenkinimą, susierzinimą, antrąsias išmuša iš vėžių ir sukelia nerimą. Užtat abiem atvejais padeda tie patys vaistai. Išties nesunku pastebėti, jog svarbiausias korporacijos vaidmuo ateityje, kaip ir praeityje – reguliuoti socialines funkcijas, pirmiausia ekonomines, – įveikiant dabartiniu metu joms būdingą neorganizuotumą. Antai kuriam nors iš bendradarbių gviešiantis gauti daugiau, kaip tik korporacija turėtų nustatyti, kokia dalis iš teisybės priklauso kiekvie-

[15] Žr. argumentus mūsų veikale *Division du travail social*, L II, ch. III, ypač p. 335 ir toliau.

nai darbuotojų kategorijai. Iškilusi virš savo narių ji naudotųsi autoritetu, būtinu tam, kad galėtų reikalauti iš jų reikiamo pasiaukojimo bei nuolaidų ir paklusnumo nustatytai tvarkai. Įpareigodama stipriuosius nepiktnaudžiauti savo galia, kliudydama silpniesiems nuolat ko nors reikalauti, primindama vieniems ir kitiems tarpusavio priedermes bei bendrą interesą, kai kuriais atvejais reguliuodama gamybą, kad šios neapimtų liguista karštligė, ji neleistų vieniems interesams užgožti kitų ir nužymėdama jų ribas apsaugotų nuo galimos įtampos. Šitaip nusistovėtų naujo tipo dorovinė drausmė; be jos visi mokslo atradimai bei gerovės kilimas tik gausintų nepatenkintųjų gretas.

Vargu ar tasai neatidėliotinas teisingo paskirstymo dėsnis galėtų susiformuoti kokioje kitoje aplinkoje ir kad koks kitas organas galėtų jį pritaikyti. Religija, kadaise iš dalies vaidinusi šį vaidmenį, dabar su juo nebesusidorotų. Mat ekonominiam gyvenimui reglamentuoti ji galėtų pasitelkti vienintelį principą – panieką turtui. Ragindama tikinčiuosius tenkintis savo likimu ji remiasi įsitikinimu, jog mūsų išganymas nepriklauso nuo mūsų padėties žemiškajame gyvenime. Skelbdama, kad mes turime nuolankiai priimti susiklosčiusį likimą ji siekia, kad mes visa savo esybe atsiduotume aukštesniems, mūsų pastangų labiau vertiems tikslams; dėl tos pačios priežasties ji apskritai siūlo nepataikauti savo norams. Tačiau pasyvus nuolankumas prieštarauja tam svoriui, kurį kolektyviniame gyvenime šiandien yra įgavę žemiškieji interesai. Drausmė, kuri šiuo atveju būtina, reikalinga ne tam, kad tuos interesus nustumtų į antrą vietą ir kiek įmanoma juos sumenkintų, o tam, kad šie įgautų organizuotą, jų svorį atitinkantį pobūdį. Uždavinys tapo sudėtingesnis; kaip ligos nepagydysime duodami valią norams, taip ir norų nesuvaldysime vien stengdamiesi juos užgniaužti. Dar užsilikę pasenusių ekonominių teorijų gynėjai klysta nenorėdami pripažinti, kad šiandien, kaip ir anksčiau, yra reikalinga tam tikra tvarka, o religinės institucijos apologetai neteisūs manydami, kad senoji tvarka gali būti veiksminga ir šiandien. Kaip tik jos neveiksmingumas šiandien ir yra ligos priežastis.

Tokie paprasti klausimo sprendimo būdai neatitinka padėties sudėtingumo. Aišku, tik morali valdžia gali įsakinėti žmonėms; tačiau ne mažiau svarbu, kad ji būtų įsitraukusi į šio pasaulio reikalus ir gebėtų įvertinti tikrąją jų reikšmę. Profesinė grupė atitinka abu reikalavimus. Būdama grupė ji pakankamai iškilusi virš individų, kad pajėgtų apriboti jų norus; be to, ji perdėm suaugusi su jų gyvenimu, kad

nesuprastų jų reikmių. Tiesa, valstybei čia taip pat tenka svarbios funkcijos. Tik ji viena gali kiekvienos korporacijos partikuliarizmui priešpriešinti bendros naudos pajautą bei organiškos pusiausvyros reikalą. Tačiau, kaip žinoma, jos poveikis gali naudingai reikštis tik esant ištisai išvestinių organų sistemai, kuri suskaido jos funkcijas. Tad pirmiausia reikia sukurti tuos organus.

Vis dėlto šis metodas nepadėtų sustabdyti dėl santuokos anomijos kylančių savižudybių. Atrodo, jog čia išties susiduriame su neišsprendžiamu prieštaravimu.

Šios savižudybės prielaidos, kaip minėta, glūdi ištuokos institute bei jį subrandinusioje idėjų ir papročių visumoje, kurią jis tik įtvirtina. Tad gal reikėtų daryti išvadą, kad visur, kur šis institutas susiformavęs, derėtų jį panaikinti? Tai perdėm sudėtingas klausimas, kad imtumėmės jį čia analizuoti; būtų pravartu jį apžvelgti apibendrinant santuokos bei jos raidos tyrimų rezultatus. Mums šiuo metu rūpi tik skyrybų ir savižudybės santykis. Žvelgdami šiuo aspektu galėtume nurodyti vienintelį metodą: dėl santuokos anomijos kylančių savižudybių sumažėtų, jei santuoką būtų sunkiau nutraukti.

Tačiau dėl vienos aplinkybės ši problema kelia ypatingą nerimą; ji įgauna vos ne dramatišką reikšmę dėl to, kad minėtu būdu pristabdžius vedusių vyrų savižudybes neišvengiamai padažnėtų ištekėjusių moterų savižudybių. Vadinasi, neišvengiamai tektų paaukoti arba vieną, arba kitą lytį, tad visa problema – kurią iš dviejų blogybių pasirinkti. Kol sutuoktinių vedybinio gyvenimo interesai išliks akivaizdžiai priešingi, rasti kitokią išeitį vargiai įmanoma. Kai vienai sutuoktinių pusei pirmiausia reikia laisvės, o kitai – drausmės, santuokos institutas negali vienodai tenkinti ir vyrų, ir žmonų. Tačiau prieštaravimas, neleidžiantis dabar problemos išspręsti, nėra amžinas, ir galima tikėtis, kad jam lemta išnykti.

Prieštaravimas kyla dėl to, kad vyrai ir moterys nevienodai dalyvauja visuomenės gyvenime. Vyras yra aktyviai į jį įsitraukęs, o žmona tik iš tolo asistuoja. Užtat jis kur kas labiau už ją socializuotas. Vyro polinkiai, troškimai, nuotaika daugiausia yra kolektyvinės kilmės, o žmonos – labiau priklausantys nuo organizmo. Tad ir jo poreikiai visai kiti nei jos, o tokiu atveju savaime aišku, kad institutas, kuris turi reguliuoti jų bendrą gyvenimą, negali būti abiejų atžvilgiu vienodai teisingas ir išsyk tenkinti tokius priešingus reikalavimus. Jis negali vienu metu tikti dviem esybėms, iš kurių viena beveik ištisai –

visuomenės kūrinys, o kita tebėra veikiau tokia, kokią ją sukūrė gamta. Tačiau anaiptol neįrodyta, kad šis priešingumas neišvengiamai išliks. Aišku, pirmykščiais laikais jis tam tikra prasme buvo mažiau pastebimas nei dabar; tačiau tai dar nereiškia, kad jis turėtų vis labiau stiprėti. Mat primityviausios socialinės būsenos neretai atsikartoja pačiose aukščiausiose evoliucijos pakopose, tačiau visiškai kitomis formomis, kone priešingomis pirminėms. Tiesa, nėra pagrindo manyti, kad moteriai kada nors būtų tekę atlikti visuomenėje tas pačias funkcijas kaip ir vyrui; tačiau ji galėtų prisiimti vaidmenį, kuris, nors ir grynai moteriškas, vis dėlto būtų kur kas aktyvesnis ir reikšmingesnis nei dabartinis. Moterys niekada nesupanašės su vyrais; priešingai, galima manyti, kad jų tarpusavio skirtumai vis labiau ryškės. Tačiau tie skirtumai bus socialine prasme geriau panaudojami nei praeityje. Kodėl, pavyzdžiui, moterys negalėtų prisiimti estetinių funkcijų, nuo kurių vyrai, vis labiau įsitraukdami į utilitarinę veiklą, yra priversti atsiriboti? Šitaip tarpusavyje diferencijuodamiesi vyrai ir moterys suartėtų. Ir vieni, ir kiti socializuotųsi, tačiau skirtingais būdais[16]. Atrodo, kaip tik šia prasme galima kalbėti apie evoliuciją. Miestuose moteris labiau skiriasi nuo vyro nei kaimo vietovėse; tačiau kaip tik miestuose jos intelektinė ir dvasinė esybė labiau persiėmusi socialiniu gyvenimu.

Šiaip ar taip, tik minėtas būdas padėtų sušvelninti apgailėtiną dvasinį konfliktą, kuris iki šiol išskiria abi lytis ir kurio buvimą akivaizdžiai patvirtina savižudybių statistika. Tik kai sutuoktinius skiriantis nuotolis sumažės, vedybos nustos buvusios pranašumu vienai pusei kitos pusės sąskaita. O dėl reikalavimų šiandien pat suteikti moteriai lygias teises su vyrais, tai nereikėtų pamiršti, jog amžių triūsas akimirksniu nenutrinamas; be to, kol psichologinė nelygybė tokia akivaizdi, juridinė lygybė negali būti teisinga. Mūsų pastangos turėtų būti skirtos psichologinei nelygybei sušvelninti. Kad tas pats institutas vyrui ir moteriai būtų vienodai priimtinas, jie turi būti tos pačios prigimties esybės. Tik tada neliks pagrindo manyti, jog tik viena pusė laimėtų, jeigu vedybinio ryšio nebūtų galima nutraukti.

[16] Toji diferenciacija, reikia manyti, nebus tokia griežtai reglamentuota kaip šiandien. Moteriai nebus oficialiai atimamos vienos funkcijos ir priskiriamos kitos. Ji galės laisvai pasirinkti, bet jos pasirinkimas, nulemtas jos gebėjimų, apskritai kryps į tam tikro pobūdžio veiklą. Ji bus gana aiškiai apibrėžta, tačiau be prievartos.

IV

Trumpai tariant, kadangi savižudybės kyla ne dėl keblumų, su kuriais žmogus susiduria norėdamas išgyventi, tad savaime aišku, kad jokios pastangos sušvelninti žmogaus kovą už būvį ir palengvinti gyvenimą nepadės sustabdyti savižudybių plitimo. Šiandien žudomasi dažniau nei ankstesniais laikais visai ne dėl to, kad norint išgyventi tenka įdėti daugiau alinančių pastangų ar kad menkiau tenkinami teisėti mūsų poreikiai, o dėl to, kad mes nežinome, kur baigiasi mūsų tikrosios reikmės ir nematome savo pastangų prasmės. Tiesa, konkurencija kasdien stiprėja, nes pagerėjus susisiekimui vis daugiau žmonių priversti tarpusavyje varžytis. Tačiau, kita vertus, tobulėjant darbo pasidalijimui, bendradarbiavimas tampa vis sudėtingesnis, galiausiai atsiranda vis daugiau ir vis įvairesnių galimybių žmogui imtis veiklos, kuri naudinga ir kitiems, be to, leidžia įvairesniais būdais žmogui išgyventi ir yra prieinama skirtingų polinkių individams. Yra kur pasireikšti net ir menkiausiems sugebėjimams. Kita vertus, sumanus bendradarbiavimas stiprina gamybą, leidžia išgauti daugiau kapitalo apdorojant išteklius, kuriais disponuoja žmonija, o tai kiekvienam darbuotojui laiduoja didesnį atlyginimą; šitaip išlaikoma pusiausvyra tarp padidėjusių žmogaus gyvybinių jėgų sąnaudų ir galimybės jas atkurti. Vidutinė gerovė neabejotinai pakilo neaplenkdama nė vienos socialinės hierarchijos pakopos, nors, ko gera, tai vyko ne visada išlaikant teisingas proporcijas. Mus kamuojantis negalavimas nereiškia, jog objektyviai randasi vis daugiau ir vis rimtesnių priežasčių kentėti; jis byloja ne apie didesnį ekonominį vargą, o apie nerimą keliančią dvasinę negalę.

Tačiau nereikėtų apsirikti dėl žodžio prasmės. Kai kalbama apie individualią ar socialinę negalę pabrėžiant jos dvasinį pobūdį, paprastai manoma, jog ji nepasiduoda jokiam gydymui ir kad ji įveikiama tik nuolatiniais pamokymais, metodiškais pamokslavimais, žodžiu, verbalinėmis poveikio priemonėmis. Samprotaujama taip, tarsi idėjų sistema būtų nesusijusi su likusiu pasauliu, tad norint ją sunaikinti arba perdirbti pakanka tam tikru būdu ištarti nustatytas formules. O iš tikrųjų tai rodo, kad dvasios reiškiniams yra taikomi įsitikinimai bei metodai, kuriuos pirmykštis žmogus taikė fizinio pasaulio reiškiniams. Kaip šis tikėjo, jog esama magiškų žodžių, kurie turi galią vieną esybę paversti kita, taip ir mes nepastebėdami koncepcijos primityvumo

aklai pripažįstame, kad pasitelkus tinkamus žodžius galima pakeisti žmogaus protą ir charakterį. Kaip laukinis energingai reikšdamas savo valią, kad pasirodytų kosminis reiškinys, įsivaizduoja, jog jis iš tikrųjų iššaukia jį simpatinės magijos galiomis, taip ir mes manome, kad jei karštai išsakysime savo troškimą, jog įvyktų vienokia ar kitokia permaina, ji spontaniškai įvyks. Tačiau iš tikrųjų dvasinė tautos sistema – tai tam tikrų jėgų sistema, kurios neįmanoma nei suardyti, nei perkurti vien nurodymais. Ji priklauso nuo to, kaip yra susigrupavę socialiniai elementai ir kokia organizacija juos saisto. Tauta – tai ne tik daugybė individų, užimančių vienas kito atžvilgiu vienokią ar kitokią padėtį, bet ir iš šios sanklodos išaugusių kolektyvinių idėjų bei papročių visuma, kuri išlieka nepakitusi tol, kol nepakinta ją subrandinusios sąlygos. Kadangi toji sankloda gali būti daugiau ar mažiau sudėtinga, vienokiu ar kitokiu būdu suderinta, tad neišvengiamai įvairuoja ir kolektyvinės esybės charakteris bei, suprantama, jos mąstymo ir veikimo būdas; neįmanoma pakeisti mąstysenos ir elgsenos nepakeitus pačios esybės, o šios – nepakeitus jos anatominės sandaros. Taigi pabrėždami, kad liga, kurios simptomas yra nenormalus savižudybių rodiklio augimas, yra dvasinio pobūdžio, mes anaiptol nesumenkiname jos, tarsi kalbėtume apie kažkokį paviršutinišką, vien gerais žodžiais numaldomą negalavimą. Priešingai, dvasinės sveikatos pašlijimas, kurį mes atskleidėme, liudija, jog mūsų socialinė struktūra yra giliai pažeista. Norint pagydyti dvasią reikia reformuoti socialinę sanklodą.

Kuo toji reforma turėtų reikštis, mes savo nuomonę išsakėme. Kad tai išties neatidėliotina būtinybė, rodo ne tik susiklosčiusi padėtis savižudybių atžvilgiu, bet ir bendri mūsų istorinės raidos ypatumai.

Bene svarbiausias iš jų – tai, kad istorijai pavyko pamažu pašalinti visus senuosius socialinius rėmus. Vieni iš jų ilgainiui tiesiog susidėvėjo, kitus nušlavė didieji sukrėtimai, o jų vietoje nieko neatsirado. Pradžioje visuomenės organizacija rėmėsi šeima; ji susiformavo susijungus keletui mažesnių bendruomenių, klanų, kurių nariai buvo ar tarėsi esą giminės. Atrodo, kad ši organizacija grynu pavidalu neilgai išsilaikė. Gana anksti šeima nustojo buvusi politinė ląstelė tapdama privataus gyvenimo centru. Senąjį grupavimąsi šeimomis pakeitė teritorinė grupuotė. Vienoje teritorijoje gyvenantys individai nepriklausomai nuo giminystės ilgainiui persiėmė bendromis idėjomis ir papročiais, iš dalies nesutampančiais su toliau gyvenan-

čių kaimynų papročiais bei idėjomis. Šitaip susikūrė maži agregatai, kurių esatis paremta vienintele materialia prielaida – kaimynyste bei kaimyniškais santykiais, ir kiekvienas iš jų turėjo savitą veidą; tai – kaimas arba dažniausiai miestas su savomis naudmenomis. Be abejo, jų gyvenimas paprastai nebūdavo visiškai uždaras. Jie kūrė sąjungas, įvairiomis formomis vieni su kitais jungėsi sudarydami sudėtingesnes bendruomenes, tačiau išsaugodami kiekvienas savitą veidą. Jie išlieka kaip elementarūs segmentai, o visa visuomenė – tik padidinta jų kopija. Pamažu sąjungos tapo vis glaudesnės, teritorinės apygardos susiliejo netekdamos turėto dvasinio individualumo. Mažėjo skirtumai tarp atskirų miestų bei apygardų[17]. Didysis perversmas, kurį įvykdė prancūzų revoliucija, buvo ne kas kita, kaip socialinių rėmų niveliacija, pasiekusi iki tol neregėtą mastą. Tai anaiptol nebuvo jos išradimas; parengiamąjį darbą šia linkme kruopščiai atliko senasis režimas vis stiprindamas centralizaciją. Tačiau įstatymiškas senųjų provincijų panaikinimas bei naujų, aiškiai dirbtinių, grynai nominalių teritorinių padalinių sukūrimas tą niveliaciją galutinai įtvirtino. Išplėtotas susisiekimo tinklas, paskatinęs gyventojų maišymąsi, ištrynė kone paskutinius senojo režimo socialinės tvarkos pėdsakus. O kadangi tuo pačiu metu buvo prievarta sunaikinta visa, kas siejosi su profesine organizacija, neliko jokių antrinių socialinio gyvenimo organų.

Audrą atlaikė tik viena kolektyvinė jėga – valstybė. Susiklosčiusios aplinkybės vertė ją absorbuoti visas veiklos formas, turėjusias nors kokią socialinę paskirtį, o jos akiratyje liko tik begalė išsisklaidžiusių individų. Tačiau tokiu atveju ji buvo priversta užsikrauti sau nebūdingas funkcijas, kurių nesugebėjo tinkamai atlikti. Ne kartą pastebėta, kad per daug apžiojęs – nevaliosi. Rizikuodama persistengti ji griebėsi visko, iš paskutiniųjų stengėsi sulaikyti tai, kas sprūdo iš rankų, nesibodėdama prievartos. Šitaip ji iššvaisto jėgas, susilaukdama priekaištų už tai, kad pastangos neatitinka rezultatų. Kita vertus, atskiri individai nebepriklauso nuo jokio kito kolektyvinio poveikio, išskyrus valstybę, nes ji – vienintelis organizuotas kolektyvas. Tik jai tarpininkaujant individai jaučia visuomenę ir savo priklausomybę nuo jos. Tačiau

[17] Savaime suprantama, mes galime nužymėti tik pagrindinius šios raidos etapus. Mes anaiptol nenorime pasakyti, kad mūsų laikų visuomenės pakeitė miestų bendruomenes; apie tarpines pakopas išvis nekalbame.

kadangi valstybė yra toli nuo jų, jos poveikis juntamas miglotai ir tik protarpiais; užtat individo visuomeniškumo jausmas negali būti pastovus, jam stinga reikiamos energijos. Didesnę gyvenimo dalį individų aplinkoje nėra nieko, kas atitrauktų juos nuo jų pačių ir juos varžytų. Tokiomis sąlygomis jie neišvengiamai nugrimzta į egoizmą arba pasiduoda anarchijai. Žmogus negali turėti potraukio aukštesniems tikslams ar paklusti nustatytai tvarkai, jeigu jis nemato virš savęs nieko, su kuo jį sietų solidarumas. Padaryti žmogų laisvą nuo bet kokio socialinio spaudimo reikštų palikti jį sau pačiam ir jį demoralizuoti. Tokie yra du pagrindiniai mūsų dvasinės situacijos bruožai. Tuo metu, kai valstybė pučiasi ir hipertrofuojasi stengdamasi – tačiau vis nesėkmingai – kuo tvirčiau į savo rankas suimti individus, šie nesaistomi jokių tarpusavio ryšių plūduriuoja tarsi skysčio molekulės vieni virš kitų nesusidurdami su jokia sutelkta jėga, kuri juos sulaikytų, suvaldytų, sutvarkytų.

Norint pagydyti ligą neretai siūloma lokalinėms grupėms sugrąžinti nors šiek tiek anksčiau turėtos autonomijos; tai vadinama decentralizacija. Tačiau iš tikrųjų naudinga būtų tik tokia decentralizacija, kuri sykiu sukurtų didesnę socialinių jėgų koncentraciją. Labai svarbu, kad išlaikant ryšius, siejančius kiekvieną visuomenės dalį su valstybe, būtų sukurta dvasinė valdžia, daranti individams poveikį, kurio negali turėti valstybė. Tačiau šiuo metu nei komuna, nei departamentas, nei provincija mūsų akyse neturi pakankamo autoriteto, kad galėtų daryti tokią įtaką; mums tai – tik sutartinės, visiškai beprasmės etiketės. Savaime aišku, paprastai mes linkę gyventi ten, kur gimėme ir išaugome. Tačiau lokalių tėvynių nėra ir būti negali. Bendras, galutinai suvienodėjęs šalies gyvenimas nepasiduoda šitaip suskaidomas. Galima apgailestauti dėl to, ko nebėra; bet tai tuščias dalykas. Neįmanoma dirbtinai atgaivinti pamato netekusios partikuliarizmo dvasios. Geriausiu atveju būtų galima kokiomis nors išradingomis manipuliacijomis šiek tiek palengvinti vyriausybės mechanizmo funkcionavimą; tačiau šitokiu būdu niekada nepavyks pakeisti visuomenės dvasinės padėties. Gal šiek tiek palengvėtų darbais apkrautų ministerijų našta, gal rastųsi daugiau erdvės regioninių valdžios padalinių veiklai; tačiau visa tai nepadės skirtingiems regionams įgauti veiksmingos dvasinės galios. Maža pasakyti, kad tokiam tikslui pasiekti administracinių priemonių nepakanka – iš tikrųjų tasai tikslas išvis nepasiekiamas ir netgi nekeltinas.

Vienintelė decentralizacija, kuri nepažeisdama nacionalinio vientisumo prisidėtų prie to, kad rastųsi daugiau bendros gyvensenos centrų – tai vadinamoji *profesinė decentralizacija*. Mat kadangi kiekvienas toks centras būtų tik vienos specialios bei apribotos veiklos židinys, jie būtų vienas nuo kito neatskiriami, tad individas galėtų susisieti su vienu iš jų išlikdamas solidarus su visuma. Socialinio gyvenimo skaidymasis tik tada nepažeidžia jo vientisumo, kai kiekvienam padaliniui tenka viena funkcija. Tai puikiai suprato sociologai bei valstybės vyrai – beje, tokių daugėja[18], – manę, kad mūsų politinės organizacijos pamatu turėtų tapti profesinė grupė, kitaip tariant, tie, kurie siūlė rinkėjus suskirstyti ne pagal teritorines apygardas, o pagal korporacijas. Tačiau tam pirma reikia suorganizuoti korporaciją. Svarbu, kad tai nebūtų paprastas, nieko bendra tarpusavyje neturinčių ir tik rinkimų dieną susitinkančių individų junginys. Korporacija galės suvaidinti jai skirtą vaidmenį tik tada, kai, užuot buvusi konvencine esybe, taps apibrėžtu institutu, kolektyviniu subjektu, turinčiu savus papročius bei tradicijas, savas teises bei pareigas, savąjį vientisumą. Didžiausią keblumą sudaro ne tai, kad reikia dekretu nuspręsti, jog atstovai bus keliami ne pagal profesijas nustatant, kiek jų kiekvienai profesijai turėtų tekti; sunkiausia – kaip padaryti, kad kiekviena korporacija taptų dvasine individualybe. Šito nepasiekus atsitiktų taip, kad prie esamų rėmų, kuriuos norima pakeisti, prisidėtų dar vieni dirbtiniai rėmai.

Taigi monografija apie savižudybę toli peržengia tiriamų faktų analizės uždavinius. Klausimai, kuriuos ji iškelia, neatsiejami nuo svarbiausių praktinių nūdienos problemų. Anomališkas savižudybės plitimas bei šių laikų visuomenes apėmęs bendras negalavimas nulemtas tų pačių priežasčių. Neregėtai pakilęs savanoriškų mirčių rodiklis liudija, kad civilizuotas visuomenes kamuoja gili suirutė ir kad toji būsena išties sunki. Galima netgi sakyti, kad savižudybių skaičius – tai padėties rimtumo matas. Kai apie kančias ima kalbėti teoretikas, galima pamanyti, kad jos gerokai perdėtos ar neadekvačiai nusakomos. Tačiau į savižudybių statistiką jos įsirašo tarsi pačios, be jokio asmeninio vertinimo. Kolektyvinio liūdesio plitimo neįmanoma sustabdyti nors šiek tiek neprislopinus kolektyvinės ligos, dėl kurios tasai liūdesys kyla ir kurios simptomas jis yra. Mes parodėme, kad šis tikslas

[18] Žr. apie tai Benoist, *L'organisation du suffrage universel*, in *Revue des Deux-Mondes*, 1886.

nereikalauja nei dirbtinai atgaivinti atgyvenusių socialinių formų, kurios, aišku, gyvuotų tik tariamai, nei išradinėti naujų, istorijoje analogų neturinčių formų. Tačiau reikia stengtis surasti praeityje naujo gyvenimo užuomazgų ir paspartinti jų raidą.

Mes negalime šiame veikale imtis uždavinio tiksliau apibrėžti, kokiomis formomis tos užuomazgos turėtų ateityje išsiskleisti, kitaip tariant – kuo, žvelgiant detaliau, turėtų tapti profesinė organizacija, apie kurios būtinumą kalbėjome. Tik atlikus specialų korporacinio režimo bei jo raidos dėsnių tyrimą būtų galima konkrečiau išplėtoti ankstesnes išvadas. Be to, nereikėtų pervertinti perdėm apibrėžtų programų, kuriomis paprastai mėgavosi politikos filosofai. Jose per daug vaizduotės polėkio, nepaisančio faktų sudėtingumo, kad jos galėtų praktiškai pasitarnauti; socialinė tikrovė ne tokia paprasta ir dar per mažai atskleista, kad būtų galima viską detaliai numatyti. Tik tiesioginis susilietimas su realia padėtimi gali suteikti mokslo žinioms apibrėžtumo, kurio jos stokoja. Konstatavus ligą, išsiaiškinus, kuo ji reiškiasi ir nuo ko priklauso, nustačius svarbiausias vaistų ypatybes ir kurioje vietoje jie turi būti taikomi, svarbiausias uždavinys yra ne kurti iš anksto viską numatančius planus, o ryžtingai imtis darbo.

VARDŲ RODYKLĖ

Aristodemas 31, 314
Aristotelis 9
Assas, Louis d' 31

Bartholin, Thomas 197
Beaurepaire, Nicolas Joseph de 207, 267
Bertillon, Jacques 148, 151, 156, 158, 166, 242, 245, 362
Bodio 224
Bourdin 22, 31
Brahma *(mit.)* 203
Brierre de Boismont 29, 65, 68, 87, 88, 120, 268, 329
Broca, Paul 53, 58
Brutas, Markas Junijus 103

Castlereagh, Henri Robert Stewart 102
Cazauvieilh 65, 329
Cezaris, Gajus Julijus 58, 201
Charlevoix, François Xavier de 204
Chateaubriand, François René de 270
Chaussinand 322

Decijus Muris, Publijus 31
Delage 116
Despine 324
Dietrich 80
Drobish 289

Džaganathas *(mit.)* 203
Džina Mahavyra *(mit.)* 220

Eduardas 312
Epikūras 266, 355
Esquirol, Jean Etienne Dominique 22, 31, 63, 67, 77, 103, 220

Falret 22, 24, 31, 68, 77, 220, 265
Ferri, Enrico 78, 83, 84, 87, 312, 318, 324, 325, 327, 331
Ferrus, Guillaume Marie Andre 329
Franck 357

Gall, François Joseph 63
Gortz, Charles de 80
Grancher, Jaques Joseph 69
Guerry, A. M. 75, 88, 89, 106, 324

Hartmann, Eduard von 264, 355

Jahvė *(mit.)* 297
Jousset 27
Juozapas Flavijus 102, 146

Kalan 197
Katonas Utikietis, Markas Porcijus 220, 267, 273
Kasijus Herminas, Lucijus 314
Koch 35, 41, 64, 69

Kodras 31
Kvintilianas, Markas Fabijus 315
Kurcijus Rufas, Kvintas 197

Lacassagne J. 322, 323
Lamartine, Raphael 262, 263
Legoyt 125, 130, 258
Legoupils 109
Leroy 40, 106, 109, 267, 329
Letourneau, Charles 158
Libanijas 314
Lisle 329
Liudvikas, *šv.* 311
Liudvikas XIV 311
Livijus, Titas 201
Lois Filip 337
Lombroso, Cesare 83, 84, 87, 325, 330
Luys, Jules Bernard 65
Lunier 44

Mahometas 313
Mayr, H. von 36, 130, 224
Malthus, Thomas Robert 180
Markas Kurcijus 31
Martin, Henri 198
Michelet, Jules 312
Montaigne, Michel Eyquem de 103
Montesquieu, Charles de Secondat 77
Moreau de Tours, Paul 27, 68, 114
Morselli 40–42, 51, 54, 55, 57–59, 70, 75, 77, 78, 84, 85, 110, 113, 127, 130, 141, 168, 169, 182, 212, 324, 325, 327, 330, 357
Musset, Alfred de 255

Oettingen, Alexander von 326

Panurgas *(mit.)* 100
Pinelis 102
Plutarchas 197
Prichard, James Cowles 53
Prinzing 130

Quatrefages de Breau, Jean Louis Armand de 52
Quetelet, Lambert Adolphe Jacques 284–288, 302

Rafaelis 270
Rosenfeld 214

Schopenhauer, Arthur 355
Seneka, Lucijus Anėjus 270
Servijus Mauras Honoratas 314, 315
Silvijus Italikas 197
Süssmilch, Johann Peter 284

Šiva *(mit.)* 203

Tarde, Gabriel de 334, 335
Tarkvinijus Superbas 315
Timonas Mizantropas 102

Valerijus Maksimas 201
Villeneuve, Pierre de 207
Vitas, *šv.* 94

Wagner, A. 123, 130

Zenonas iš Kitijo 355

TURINYS

ĮŽANGA

I. – Būtinybė sukonstruoti tyrimo objektą ir apibrėžti objektyvias jo ribas. Objektyvus savižudybės apibrėžimas. Jis padeda išvengti nepamatuotų supriešinimų ir apgaulingų sugretinimų: gyvūnų savižudybės nėra mūsų tyrimo objektas. Jis išryškina savižudybės sąsajas su įprastinėmis elgsenos formomis 5

II. – Savižudybė kaip individų poelgis skiriasi nuo savižudybės kaip kolektyvinio reiškinio. Socialinis savižudybių rodiklis; jo apibrėžimas. Ypatingas jo pastovumas, pranokstantis bendro mirtingumo pastovumą 10

Savižudybės rodiklis – tai reiškinys *sui generis*; jis ir sudaro mūsų tyrimo objektą. Veikalo dalys 15

Bendroji bibliografija 17

Pirma knyga
NESOCIALINIO POBŪDŽIO VEIKSNIAI

***I skyrius.* Savižudybė ir psichopatinės būsenos** 21

Pagrindiniai nesocialiniai veiksniai, galintys turėti įtaką socialiniam savižudybių rodikliui. Individualūs, tačiau gana dažnai pasitaikantys žmonių polinkiai, fizinės aplinkos veiksniai.

I. – Teorijos, kurių požiūriu savižudybė yra tik pamišimo padarinys. Tai įrodinėjama dvejopai: 1) savižudybė – tai monomanija *sui generis*; 2) ji yra beprotybės sindromas, nebūdingas sveikos psichikos žmonėms 21

II. – Ar savižudybė – tai monomanija? Šiandien monomanijų galimybės prielaida atmesta. Ji prieštarauja klinikinių tyrimų bei psichologijos pamatams 23

III. – Ar savižudybė – tai specifinis beprotybės epizodas? Visos psichopatinės prigimties savižudybės gali būti suskirstytos į keturis tipus. Tačiau esama racionaliai motyvuotų savižudybių, kurios peržengia šio skirstymo rėmus 26

IV. – Gal savižudybė, nebūdama beprotybės padarinys, glaudžiai susijusi su neurastenija? Argumentai byloja už tai, kad neurastenikas – tai labiausiai paplitęs psichologinis savižudžio tipas. Reikalas apibrėžti šios individualios būklės poveikį savižudybių rodikliui. Tinkamiausias metodas – ištirti, ar savižudybių rodiklio svyravimai atitinka psichikos pakrikimo rodiklio svyravimus. Lytis, konfesija, amžius, kraštas, civilizacijos lygis šių dviejų reiškinių dinamikai neturi jokios įtakos. Taip yra todėl, kad padariniai, kuriuos gali sukelti neurastenija, yra neapibrėžiami 32

V. – Gal esama glaudžių sąsajų tarp savižudybės ir alkoholizmo rodiklių? Savižudybių žemėlapio palyginimas su žemėlapiu, vaizduojančiu geografinį nusižengimų neblaivumo būsenoje, alkoholinės psichozės, piktnaudžiavimo alkoholiu pasiskirstymą. Lyginimo išvados – neigiamos 43

***II skyrius*. Savižudybė ir normalios psichologinės būklės. Rasė. Paveldimumas** 51

I. – Būtinybė apibrėžti rasę. Ji gali būti apibrėžiama tik kaip paveldimas tipas; bet tada žodžio prasmė tampa neapibrėžta. Užtat neišvengiamos rimtos išlygos 51

II. – Trys Morselli išskirtos didelės rasės. Slavų, keltų bei romanų, germanų tautų polinkis į savižudybę labai įvairuoja. Tik apskritai vokiečiams būdingas stiprus polinkis, tačiau už Vokietijos ribų jis susilpnėja 54
Apie tariamą ryšį tarp savižudybės ir ūgio: išvada buvo padaryta remiantis atsitiktiniu sutapimu 58

III. – Rasė gali būti savižudybės veiksnys tik tuo atveju, jeigu savižudybė yra iš esmės paveldima; jos paveldimumą paremiantys įrodinėjimai

nepakankami: 1) nenustatytas reliatyvus paveldimais laikomų faktų dažnumas; 2) galimas ir kitoks aiškinimas atsižvelgiant į pamišimo ir mėgdžiojimo įtaką. Argumentai prieš savižudybės paveldimumą tikrąją prasme: 1) kodėl polinkis į savižudybę moteriai persiduoda rečiau? 2) Savižudybių dinamikos atsižvelgiant į amžių ypatybės šiai hipotezei prieštarauja 63

III skyrius. **Savižudybė ir kosminiai veiksniai** 74

I. – Klimatas neturi jokios įtakos 74

II. – Temperatūra. Sezoniniai savižudybės svyravimai; jų visuotinumas. Kaip juos aiškina italų mokykla, pasitelkdama temperatūros veiksnį 76

III. – Italų teorija paremta ginčytina savižudybės koncepcija. Faktų analizė: nenormaliai aukštos ar žemos oro temperatūros poveikis nieko neįrodo; tarp savižudybės rodiklių ir sezoninių bei mėnesinių temperatūros svyravimų nesama jokių sąsajų; daugelyje šiltųjų kraštų savižudybės – retas reiškinys 79
Hipotezė, kad žmogų iš vėžių išmuša pirmieji karščiai. Jai prieštarauja: 1) savižudybių kreivės dinamikos tolydumas ir kilimo, ir kritimo fazėse; 2) pirmieji šalčiai, kurie turėtų sukelti tokius pat padarinius, iš tikrųjų jų nesukelia 83

IV. – Priežasčių, kurios lemia sezoninius savižudybės svyravimus, prigimtis. 86
Mėnesiniai savižudybės rodiklio svyravimai tiksliai atitinka dienos trukmės svyravimus; patvirtinantis faktas: dažniausiai žudomasi dienos metu. Šio paralelizmo pamatas: dieną ypač suaktyvėja socialinis gyvenimas. Tokį aiškinimą patvirtina tai, kad savižudybės rodiklis pasiekia maksimumą didžiausio socialinio aktyvumo dienomis bei valandomis. Kaip socialinis aktyvumas veikia sezoninius savižudybės svyravimus; kiti tai patvirtinantys argumentai.
Taigi savižudybės mėnesinių svyravimų priežastys yra socialinės

IV skyrius. **Mėgdžiojimas** 94

Mėgdžiojimas – tai individualios psichologijos reiškinys. Kodėl svarbu išsiaiškinti, ar jis turi kokį nors poveikį socialiniam savižudybių rodikliui.

I. – Kuo mėgdžiojimas skiriasi nuo daugelio kitų reiškinių, su kuriais jis painiojamas. Mėgdžiojimo apibrėžimas 95

II. – Daugybė atvejų, kai vieno individo savižudybė persiduoda kitam kaip užkratas. Kuo užkrato faktai skiriasi nuo epidemijų. Kodėl klausimas, ar gali mėgdžiojimas turėti įtaką savižudybių rodikliui, vis iš naujo keliamas 102

III. – Tasai poveikis turi būti aiškinamas atsižvelgiant į geografinį savižudybių pasiskirstymą. Kriterijai, kuriais remiantis galima nustatyti, kad poveikio esama. Šiuo metodu analizuojami savižudybių žemėlapiai, rodantys jų pasiskirstymą atskirų Prancūzijos departamentų srityse, Senos ir Marnos departamento komunose bei apskritai Europoje. Geografinis savižudybių pasiskirstymas nerodo jokių akivaizdžių mėgdžiojimo pėdsakų
Įdomu išsiaiškinti: ar daugėja savižudybių plečiantis laikraščių skaitytojų ratui? Kai kurie argumentai byloja prieš tokią prielaidą 104

IV. – Kodėl mėgdžiojimas neturi jam priskiriamos įtakos savižudybių rodikliui? Todėl, kad jis nėra savižudybę tiesiogiai sukeliantis veiksnys; jis tik sustiprina kitų veiksnių įtaką
Praktinė šių svarstymų išvada: nėra pamato uždrausti teisminį viešumą.
Teorinė išvada: mėgdžiojimas nesukelia jam priskiriamų socialinių padarinių 112

Antra knyga
SOCIALINĖS PRIEŽASTYS IR SOCIALINIAI TIPAI

I skyrius. **Jų apibrėžimo būdas** 119

I. – Naudingiausia nustatyti morfologinius savižudybių tipus ir po to aiškintis jų priežastis; tačiau morfologinė savižudybių klasifikacija neįmanoma. Vienintelis galimas metodas yra suklasifikuoti savižudybes atsižvelgiant į jų priežastis. Kodėl sociologiniam savižudybės tyrinėjimui šis metodas tinkamiausias 119

II. – Kaip tas priežastis atskleisti? Statistikose pateikiama informacija apie numanomus savižudybių motyvus yra, pirma, įtartina ir, antra, ji ne-

padeda atskleisti tikrųjų priežasčių. Vienintelis patikimas metodas yra ištirti, kaip kinta savižudybės rodiklis įvairaus pobūdžio socialinių reiškinių aplinkoje 122

II skyrius. **Egoistinė savižudybė** 127

I. – Savižudybė ir religijos. Daugiausia savižudybių yra protestantiškuose kraštuose; didžiausią imunitetą turi katalikai ir ypač žydai 127

II. – Katalikų imunitetas sietinas ne su jų, kaip protestantiškų kraštų gyventojų mažumos, būsena, o su neišsiskleidusiu religiniu individualizmu, kurį silpnina ypač stipri Katalikų bažnyčios integracija. Remiantis šia prielaida aiškintinas ir žydų imunitetas 131

III. – Šio reiškinio patvirtinimas: 1) anglų imunitetas kitų protestantiškų šalių atžvilgiu yra reliatyviai stipresnis, nes Anglikonų bažnyčia – labiausiai integruota; 2) religinio individualizmo dinamika atitinka poreikio šviestis dinamiką; taigi a) protestantiškos tautos linkusios šviestis labiau nei katalikiškos, b) kai religinis individualizmas išsiskleidęs, švietimosi reikmės dinamika atitinka savižudybių dinamiką. Išimtinis žydų atvejis tik patvirtina dėsnį 136

IV. – Šio skyriaus išvados: 1) mokslas nėra ligos, kurios simptomas – savižudybių plitimas, priežastis, o tik vaistas nuo jos; 2) religinė visuomenė turi atsparumo savižudybei tiesiog todėl, kad ji yra stipriai integruota 145

III skyrius. **Egoistinė savižudybė** (tęsinys) 147

I. – Visuotinis sutuoktinių imunitetas, kurį nustatė Bertillonas. Netikslumai, atsiradę dėl jo metodo trūkumų. Būtina griežčiau atskirti amžiaus ir šeimyninės padėties veiksnių poveikį. Duomenys, gauti šiuos veiksnius atskyrus. Juos apibendrinantys dėsniai 147

II. – Šių dėsnių aiškinimas. Sutuoktinių apsaugos koeficientas nepriklauso nuo vedybinės atrankos. Įrodymai: 1) argumentas *a priori*; 2) faktiniai argumentai, paremti: a) apsaugos koeficiento svyravimais amžiaus atžvilgiu; b) vedusių vyrų ir ištekėjusių moterų imuniteto netolygumu

Ar imuniteto pamatu laikytinas vedybinis ryšys, ar šeima? Argumentai, griaunantys pirmąją prielaidą: 1) statistinio santuokų rodiklio pastovumas kertasi su savižudybių rodiklio augimu; 2) bevaikių vedusių vyrų imunitetas silpnas; 3) bevaikės ištekėjusios moterys žudosi dažniau nei to paties amžiaus netekėjusios 157

III. – Gal palyginti silpnas vedusių bevaikių vyrų imunitetas sietinas su vedybine atranka? Šiai prielaidai prieštarauja tai, kad ištekėjusios bevaikės moterys žudosi dažniau nei netekėjusios. Vedybinės atrankos veiksnys neturi reikšmės norint paaiškinti, kodėl bevaikių vyrų apsaugos koeficientas iš dalies išlieka jam tapus našliu. Bendra našlystės teorija 166

IV. – Anksčiau pateiktų duomenų suvestinė lentelė. Tiek vedusių vyrų, tiek ir ištekėjusių moterų imunitetą lemia šeimos poveikis. Kuo gausesnė šeima, kitaip tariant, kuo ji labiau integruota, tuo imunitetas stipresnis 175

V. – Savižudybė ir politinės bei nacionalinės krizės. Savižudybių rodiklio kritimas krizių metu – realus ir visuotinis reiškinys. Jis paaiškinamas tuo, kad krizių metu grupė labiau integruojasi 181

VI. – Skyriaus apibendrinimas. Esama tiesioginio ryšio tarp savižudybės ir socialinių grupių – nepaisant jų pobūdžio – integracijos laipsnio. Šio ryšio pamatas; kodėl ir kokiomis sąlygomis individui yra būtina visuomenė. Individo ir visuomenės ryšiui susilpnėjus plinta savižudybės. Šio aiškinimo patvirtinimas. Egoistinės savižudybės sankloda 188

***IV skyrius.* Altruistinė savižudybė** 196

I. – Savižudybė primityviose visuomenėse: skiriamieji jos požymiai yra priešingi būdingiausiems egoistinės savižudybės ypatumams. Privalomosios altruistinės savižudybės struktūra. Kitos šio tipo savižudybės atmainos 196

II. – Savižudybė Europos šalių kariuomenėse; savižudybės rodiklis kariuomenėje auga sparčiau nei tarp civilių – tai bendra tendencija. Ji nesietina nei su viengungyste, nei su alkoholizmu, nei su bodėjimusi karine tarnyba. Pagrindimas: 1) rodiklis auga su kiekvienais

tarnybos metais; 2) tarp savanorių ir liktinių jis auga sparčiau; 3) tarp karininkų ir puskarininkių – sparčiau nei tarp paprastų kareivių. Rodiklio augimą skatina karinė dvasia ir iš jos kylanti altruizmo būsena. Tai patvirtina: 1) augimo koeficientas tuo didesnis, kuo silpnesnis civilių gyventojų polinkis į egoistinę savižudybę; 2) rinktinių dalinių augimo koeficientas – visų didžiausias; 3) jis tuo sparčiau auga, kuo labiau plinta egoistinė savižudybė 207

III. – Gauti rezultatai pateisina pasirinktą tyrimo metodą 220

V skyrius. **Anominė savižudybė** 222

I. – Ekonominių krizių metu savižudybės rodiklis auga. Ši tendencija išlieka ir tada, kai šalį ištikusi krizė paskatina jos suklestėjimą: Prūsijos ir Italijos pavyzdžiai. Pasaulinės parodos. Savižudybė ir turtas 222

II. – Šio ryšio aiškinimas. Žmogus gali gyventi, kai jo poreikiai nesikerta su galimybėmis juos patenkinti; dėl to būtina, kad poreikiai būtų ribojami. Juos apriboja visuomenė; kaip reguliuojanti visuomenės įtaka reiškiasi normaliomis sąlygomis. Krizės šią jos funkciją sutrikdo; plinta chaosas, *anomija*, savižudybės. Tai patvirtina savižudybės ir turto sąsajų analizė 228

III. – Anomija – chroniška nūdienos ekonominio gyvenimo būsena. Jos rezultatas – savižudybės. Anominės savižudybės struktūra 237

IV. – Savižudybės, kurias sukelia vedybinio gyvenimo anomija. Našlavimas. Skyrybos. Skyrybų ir savižudybių dinamikos paralelizmas. Jį lemia vedybinio ryšio struktūra, kurio poveikis vyrui ir žmonai yra priešingas; šio teiginio pagrindimas. Vedybinio ryšio struktūros ypatumai. Skyrybas skatinančio vedybinio gyvenimo drausmės pakrikimas stiprina vyrų ir silpnina žmonų polinkį į savižudybę. Kas lemia tokį priešingą poveikį. Aiškinimo pagrindimas
Vedybų samprata, apibendrinanti šio skyriaus išvadas 242

VI skyrius. **Individualios įvairių savižudybės tipų formos** 261
Kodėl svarbu ir ar įmanoma pateiktąją etiologinę savižudybių klasifikaciją papildyti morfologine

I. – Pagrindinės formos, kuriomis individualiai įsikūnija trys savižudybę skatinančios sąmonės srovės. Mišrios formos, susidarančios iš pagrindinių formų junginio 262

II. – Ar klasifikuojant individualias savižudybių formas reikia atsižvelgti į pasirinktą mirties priemonę? Priemonės pasirinkimas priklauso nuo socialinių priežasčių. Tačiau pastarosios nepriklauso nuo savižudybę lemiančių priežasčių, todėl šiame veikale jos neaptarinėjamos
Sinoptinė įvairių savižudybės tipų lentelė 274

Trečia knyga
SAVIŽUDYBĖ KAIP SOCIALINIS REIŠKINYS

I skyrius. **Socialinis savižudybės dėmuo** 281

I. – Ankstesnių svarstymų išvados. Savižudybių rodiklis nuo kosminių bei biologinių reiškinių visiškai nepriklauso. Jo sąsajos su socialiniais faktais yra aiškiai apibrėžtos. Taigi socialinis savižudybių rodiklis yra kolektyvinio visuomenės polinkio atitikmuo 281

II. – Šio rodiklio pastovumas bei individualus apibrėžtumas kitaip nepaaiškinami. Tai įtikinamai rodo Quetelet vidutinio žmogaus teorija. Jos paneigimas: statistinių duomenų reguliarumas nustatomas ir tarp tų faktų, kurie nepriklauso aritmetiniam vidurkiui. Būtinybė pripažinti, kad socialinis savižudybių rodiklis – tai kolektyvinės jėgos ar jėgų grupės intensyvumo išraiška 284

III. – Tą kolektyvinę jėgą reikia suprasti kaip išorinę ir virš individo iškilusią realybę. Prieš šią koncepciją nukreiptų prieštarų dėstymas ir analizė: 1) teigiama esą socialinis faktas negalįs būti perduodamas kitaip, kaip tik interindividualiu būdu perimant tradicijas. Atsakymas: savižudybių rodiklis šiuo būdu neperduodamas; 2) teigiama esą individas – vienintelė visuomenės realybė. Atsakymas: a) individų atžvilgiu išoriniai materialūs dalykai pavirsta socialiniais faktais ir funkcionuoja kaip socialiniai reiškiniai *sui generis*; b) jei socialiniai faktai neįgauna objektyviai funkcionuojančių reiškinių pavidalo, individuali sąmonė lieka jiems neimli. Socialinių faktų substratas – tai į vi-

suomenę susijungusių individualių sąmonių agregatas. Tokioje koncepcijoje nesama jokios ontologijos 291

IV. – Šių idėjų taikymas aiškinant savižudybę 305

II skyrius. **Savižudybės sąsajos su kitais socialiniais reiškiniais** 310

Kokiu metodu galima nustatyti, ar savižudybė priskirtina prie dorovingų, ar prie amoralių poelgių 310

I. – Istorinė juridinių bei moralinių nuostatų, kurių savižudybės atžvilgiu laikėsi įvairios visuomenės, apžvalga. Išskyrus dekadanso laikotarpius, savižudybės smerktinumo pozicija nuolat stiprėjo. Kodėl ši tendencija įsitvirtino? Ji labiau nei kada nors pagrįsta normalia naujųjų visuomenių struktūra 311

II. – Savižudybės santykiai su kitomis nedorovingumo formomis. Savižudybė ir nusižengimai prieš nuosavybę; šie reiškiniai visiškai nesusiję. Savižudybė ir žmogžudystė; teorija, pagal kurią abu šie reiškiniai kyla iš tos pačios psichoorganinės būsenos, tačiau juos veikia priešingo pobūdžio socialinės sąlygos 322

III. – Pirmosios šios teorijos prielaidos svarstymas. Lytis, amžius, temperatūra savižudybei ir žmogžudystei daro nevienodą poveikį...326

IV. – Antrosios teorijos prielaidos svarstymas. Esama atvejų, kurie nepatvirtina minėto socialinių sąlygų priešingumo. Tačiau jį patvirtinančių atvejų – kur kas daugiau. Kaip paaiškinti šiuos akivaizdžius prieštaravimus? Savižudybė yra skirtingų tipų, kai kurių tipų savižudybė žmogžudystės reiškinį pašalina, o kitų tipų savižudybė priklauso nuo tų pačių socialinių sąlygų kaip ir žmogžudystė. Šių savižudybės tipų prigimtis; kodėl pirmojo tipo savižudybių yra daugiau nei antrojo tipo
Kaip ankstesni samprotavimai nušviečia istorines egoizmo ir altruizmo sąsajas 331

III skyrius. **Praktinės išvados** 346

I. – Praktinės problemos sprendimas priklauso nuo to, ar į esamą savižudybės padėtį žiūrima kaip į normalų dalyką, ar kaip į anomaliją.

Klausimas iškyla nepriklausomai nuo savižudybės prigimties amoralumo. Argumentai, verčiantys pripažinti, kad saikingas savižudybių rodiklis nelaikytinas liguistu socialiniu reiškiniu. Kodėl turime pripažinti, kad savižudybės rodiklis, būdingas nūdienos Europos tautoms, yra patologinės būsenos ženklas 346

II. – Kokiais būdais siūloma gydyti ligą: 1) baudžiamosios priemonės; kokios jos galėtų būti ir kodėl jų paveikumas – tik ribotas? 2) švietimas; jis negali pakeisti dvasinės visuomenės būsenos, nes pats yra tik visuomenės atspindys. Būtinybė pačiose visuomenėse atskleisti savižudybę skatinančių sąmonės srovių priežastis; kadangi altruistinė savižudybė menkai paplitusi, ją galima apeiti
Priemonės išvengti egoistinės savižudybės: sustiprinti grupių, kurios įrėmina individo veiklą, sutelktumą. Kurios grupės labiausiai sugeba išlaikyti individą savo įtakoje? Tai nėra nei politinė visuomenė, kuri yra per daug nutolusi nuo individo, nei religinė visuomenė, kuri jį socializuoja tik suvaržydama jo mąstymo laisvę, nei šeima, kuri linkusi sumažėti iki sutuoktinių poros. Sutuoktinių savižudybių gausėja ne mažiau nei bešeimių 355

III. – Profesinė grupė. Tik ji būtų tinkama atlikti minėtą funkciją. Kokia ji turėtų būti, kad galėtų sukurti dvasinę aplinką? Kokiu būdu ji galėtų sulaikyti anominės savižudybės plitimą? Vedybinės anomijos problema; jos vidinis prieštaringumas; lyčių antagonizmas. Priemonės jam įveikti 363

IV. – Pabaiga. Dabartinė savižudybės būsena – tai dvasinio negalavimo ženklas. Kaip suprasti dvasinį visuomenės negalavimą? Už mūsų siūlomą reformą byloja visa mūsų istorijos raida. Socialinės grupės, jungusios individą su valstybe, išnyko; būtina jas atkurti. Profesinė decentralizacija – tai teritorinės decentralizacijos priešybė; ji sudaro pamatą, kuris būtinas visuomenės organizacijai 371
Savižudybės problemos reikšmė; ji siejasi su svarbiausiomis praktinėmis nūdienos problemomis

Vardų rodyklė 377

Émile Durkheim
SAVIŽUDYBĖ
Sociologinis etiudas

Iš prancūzų kalbos vertė
Jūratė Skersytė

Redaktorius *Antanas Rybelis*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Korektorė *Ingrida Sutkevičienė*
Maketavo *Nijolė Juozapaitienė*

SL 1573. 2002 04 30. Užsakymas 2.703
Išleido UAB „Pradų" leidykla, T. Vrublevskio g. 6, 2600 Vilnius
Spaudė AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, 3000 Kaunas

Printed in Lithuania

Durkheim, Émile

Du361 Savižudybė : sociologinis etiudas / Émile Durkheim. – Vilnius : Pradai, 2002. – 388 p. – (Atviros Lietuvos knyga : ALK, ISSN 1392-1673)

Vardų r-klė: p. 377–378.

ISBN 9986-943-79-5

Šiuolaikinės sociologijos pradininko, žymaus prancūzų sociologo ir filosofo E. Durkheimo (1858–1917) studijoje išsamiai analizuojamos savižudybės socialinės prielaidos bei daugybė jų lemiančių faktorių – tikėjimo, rasės, lyties, paveldėjimo, psichikos būklės, klimato, pamėgdžiojimo – poveikis. Atsižvelgiant į tai mėginama skirti tam tikrus savižudybės tipus – altruistinę, egoistinę, anominę bei individualias jos formas. Be to, knygoje nemaža vietos skirta bendrai žmogaus ir jo socialinės aplinkos tarpusavio sąveikos analizei.

UDK 316.6

„Labiausiai paplitęs savižudybės tipas yra egoistinė savižudybė. Būdingiausias jos bruožas – depresijos bei apatijos būsena, kylanti iš perdėto individualizmo. Individas nebrangina savo gyvybės, nes jis nepakankamai paiso vienintelio jį su tikrove siejančio tarpininko – visuomenės. Perdėtai sureikšmindamas save ir savo paties vertę, jis nori būti pats sau tikslas, bet kadangi toks tikslas negali jo tenkinti, jis puola į nevilčių ir tampa abejingas gyvenimui, kuris jam atrodo beprasmis."

Émile Durkheim

Émile Durkheim (1858–1917) – prancūzų sociologas religijotyrininkas, vienos įtakingiausių sociologijos mokyklų įkūrėjas, universalus mokslininkas humanitaras. *Savižudybė* (1897) – trečiasis šio autoriaus veikalas lietuvių kalba. Be jo yra išleistos *Elementarios religinio gyvenimo formos* (Vaga, 1999) ir *Sociologijos metodo taisyklės* (Vaga, 2001).

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

Ši knyga priklauso
Atviros Lietuvos fondo remiamai serijai,
kurios tikslas – pateikti klasikinius
filosofijos ir politinės minties tekstus nuo
antikos iki XX a.

Rekomenduojama kaina 20 Lt

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-943-79-5

9 789986 943792